గ్రామీణాభివృద్ధి

ఎం.ఏ. అర్థశాస్త్రం, రెండవ సంవత్సరం

సెమిస్టర్-III, పేపరు-V (B)

పాఠ్య రచయితలు

డా॥ వై. ఇందిరా కుమారి,
ఎం.ఏ., పిహెచ్.డి.
రీడర్ మరియు శాఖాధ్యక్షులు
అర్థశాస్త్ర విభాగము,
మేరిస్ స్టెల్లా కళాశాల, విజయవాడ.

శ్రీమతి ఎస్. సుబ్బలక్ష్మి
ఎం.ఏ., ఎం.ఫిల్.
అర్థశాస్త్ర విభాగము,
మేరిస్ స్టెల్లా కళాశాల, విజయవాడ.

డా॥ షేక్ అమీర్,
ఎం.ఏ., ఎం.ఫిల్., పిహెచ్.డి.
అకడమిక్ కౌన్సిలర్,
దూరవిద్య కేంద్రము,
ఆచార్య నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయం, నాగార్జున నగర్, గుంటూరు.

డా॥ నంబూరు బాబు,
ఎం.ఏ., ఎం.ఎస్.డబ్ల్యు., ఎం.ఫిల్., పిహెచ్.డి., పి.డి.ఎఫ్.
అధ్యాపకులు
అర్థశాస్త్ర విభాగము,
ఆచార్య నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయం, నాగార్జున నగర్, గుంటూరు.

డా॥ పందిటి శాంసన్,
ఎం.ఏ., ఎం.బి.ఏ., పిహెచ్.డి.
అధ్యాపకులు
అర్థశాస్త్ర విభాగము,
ఆచార్య నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయం, నాగార్జున నగర్, గుంటూరు.

సంపాదకులు

ప్రొఫెసర్ కడిమి మధుబాబు,
ఎం.ఏ., ఎం.ఫిల్., పిహెచ్.డి.
విభాగాధిపతి
అర్థశాస్త్ర విభాగము,
ఆచార్య నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయం, నాగార్జున నగర్, గుంటూరు.

డైరక్టర్

డా॥ నాగరాజు బట్టు,
ఎం.హెచ్.ఆర్.ఎం., ఎం.బి.ఏ., ఎల్.ఎల్.ఎం., ఎం.ఏ. (సై.), ఎం.ఏ (సో.), ఎం.ఇడి., ఎం.ఫిల్., పిహెచ్.డి.

దూర విద్యా కేంద్రము

ఆచార్య నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయం, నాగార్జున నగర్-522 510.

ఫోన్ నెం.: 0863-2346208, 0863-2346222, 0863-2346259 (స్టడీ మెటీరియల్)

వెబ్‌సైట్: www.anucde.info ఇ-మెయిల్: anucdedirector@gmail.com

ఎం.ఏ. అర్థశాస్త్రము -గ్రామీణాభివృద్ధి

First Edition: 2023

No. of Copies:

© Acharya Nagarjuna University

This book is exclusively prepared for the use of students of **M.A. ECONOMICS - RURAL DEVELOPMENT**, Semester III, Centre for Distance Education, Acharya Nagarjuna University and this book is mean for limited circulation only.

Published by:

Dr. NAGARAJU BATTU

Director

Centre for Distance Education

Acharya Nagarjuna University

Printed at:

ముందుమాట

ఆచార్య నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయం 1976లో స్థాపించినది మొదలు నేటి వరకు ప్రగతి పథంలో పయనిస్తూ వివిధ కోర్సులు, పరిశోధనలు అందిస్తూ 2016 నాటికి NAACచే గ్రేడ్ 'A'ను సంపాదించుకొని దేశంలోనే ఒక ప్రముఖ విశ్వవిద్యాలయంగా గుర్తింపు సాధించుకొన్నదని తెలియజేయడానికి సంతోషిస్తున్నాను. ప్రస్తుతం గుంటూరు, ప్రకాశం జిల్లాలోని 447 అనుబంధ కళాశాలల విద్యార్థులకు డిప్లమో, డిగ్రీ, పీజి స్థాయి విద్యాబోధనను ఆచార్య నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయం అందిస్తోంది.

ఆచార్య నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయం ఉన్నత విద్యను అందరికీ అందించాలన్న లక్ష్యంతో 2003–04లో దూరవిద్యా కేంద్రాన్ని స్థాపించింది. పూర్తిస్థాయిలో కళాశాలకు వెళ్ళి విద్యనభ్యసించలేని వారికి, వ్యయభరితమైన ఫీజులు చెల్లించలేని వారికి, ఉన్నత విద్య చదవాలన్న కోరిక ఉన్న గృహిణులకు ఈ దూర విద్యాకేంద్రం ఎంతో ఉపయోగపడుతుంది. ఇప్పటికే డిగ్రీ స్థాయిలో బి.ఏ., బి.కాం., బి.ఎస్సి., పీజీ స్థాయిలో ఎం.ఏ., ఎం.కాం., ఎం.ఎస్సి., ఎం.సి.ఏ., ఎల్.ఎల్.ఎం., ఎం.బి.ఏ., కోర్సులను ప్రారంభించిన విశ్వవిద్యాలయం గత సంవత్సరం కొత్తగా జీవన నైపుణ్యాలు అనే సర్టిఫికేట్ కోర్సును కూడా ప్రారంభించింది.

ఈ దూర విద్యా విధానం ద్వారా విద్యనభ్యసించే విద్యార్థుల కొరకు రూపొందించే పాఠ్యాంశాలు సులభంగాను, సరళంగాను విద్యార్థి తనంతట తానుగా అర్థం చేసుకునేలా ఉండాలనే ఉద్దేశ్యంతో విశేష బోధనానుభవం కలిగి రచనా వ్యాసంగంలో అనుభవం గల అధ్యాపకులతో పాఠ్యాంశాలను వ్రాయించడం జరిగింది. వీరు ఎంతో నేర్పుతో, నైపుణ్యంతో నిర్ణీత సమయంలో పాఠ్యాంశాలను తయారుచేశారు. ఈ పాఠ్యాంశాలపై విద్యార్థినీ, విద్యార్థులు, ఉపాధ్యాయులు నిష్ణాతులైనవారు ఇచ్చే సలహాలు, సూచనలు, సహృదయంతో స్వీకరించబడతాయి. నిర్మాణాత్మకమైన సూచనలు గ్రహించి మున్ముందు మరింత నిర్దిష్టంగా అర్థమయ్యే రీతిలో ప్రచురణ చేయగలం. ఈ పాఠ్యాంశాల అవగాహన కోసం, అభివృద్ధి కోసం సంశయాల నివృత్తి కోసం వారాంతపు తరగతులు, కాంటాక్టు క్లాసులు ఏర్పాటు చేయడం జరిగింది.

దూరవిద్యా కేంద్రం ద్వారా విజ్ఞాన సముపార్జన చేస్తున్న విద్యార్థులు, ఉన్నత విద్యార్హతలు సంపాదించి జీవనయాత్ర సుగమం చేసుకోవడమే కాక చక్కటి ఉద్యోగావకాశాలు పొంది, ఉద్యోగాలలో ఉన్నత స్థాయికి చేరాలని, తద్వార దేశ పురోగతికి దోహదపడాలని కోరుకుంటున్నాను. రాబోయే సంవత్సరాలలో దూరవిద్యాకేంద్రం మరిన్ని కొత్త కోర్సులతో దినదినాభివృద్ధి చెంది ప్రజలందరికీ అందుబాటులో ఉండాలని అకాంక్షిస్తున్నాను. ఈ ఆశయ సాధనకు సహకరిస్తున్న, సహకరించిన దూర విద్యాకేంద్రం డైరెక్టర్లకు, సంపాదకులకు, రచయితలకు, అకడమిక్ కోఆర్డినేటర్లకు, అకడమిక్ కౌన్సిలర్‌లకు మరియు అధ్యాపకేతర సిబ్బందికి నా అభినందనలు.

ప్రొఫెసర్. పి. రాజశేఖర్

ఉపకులపతి

ఆచార్య నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయం.

సిలబస్

ఎం.ఏ. అర్థశాస్త్రము

సెమిస్టర్-III, పేపరు-V (B)

306EC21- గ్రామీణాభివృద్ధి

Module I:

Development, Meaning Basic elements and objectives Rural Development; meaning, objectives, scope and importance of rural development. Approaches, Gandhian approach; Community Development Approach, Sectoral Approach; Participatory Development approach.

Module II:

Agriculture and Rural Development- Share of agriculture in the national income- Agriculture as a source of livelihood and employment- Agriculture as a source of raw materials, capital for development, manpower, Agriculture Development Programmes; objective, target group, strategies and evaluation of Intensive Agriculture Development Progremme(IADP), Intensive Agriculture Area Programme(IAAP) and High Yield Variety Programme(Green revolution,

Module III:

Alleviation of rural poverty: Meaning,concept, measurement of poverty, causes and consequences, Poverty eradication programmes: objectives, activities and target group, evaluation of PDS, Swarna Jayanthi Grama Swarajgar Yogana, National Rural Employment Guaranty Scheme. Self Helf Groups(SHG) as a community organization- structure and functions of SHG- performance of SHG in Andhra Pradesh

Module IV:

Cooperatives and rural development -meaning and principles of cooperation, Objectives, functions, structure and performance of rural credit and non-credit. Rural Development programmes in Andhra Pradesh.

Model V:

Administration of rural development in India- administrative structure for rural development in Andhra Pradesh- District rural Development Agency (DRDA): Structure and functions; Panchayat Raj Institutions (PRI); Structure and functions; Non Governmental Organization(NGO); Meaning and functions.

READING LIST:

1) **B.P. Tyagi:** Agricultural Economics and Rural Development.
2) **G.R. Madan:** India's Developing Villages.
3) **Katar Singh:** Rural Development.

4) **K.V. Reddy:** Agriculture and Rural Development, Himalaya Publishing House.

5) **J.S. Brara:** The Political Economy of Rural Development.

6) **Desai, Vasant:** A Study of Rural Economics, Mumbai, Himalaya Publishing House, First Edn., 1983.

7) **Desai, A.R.:** Rural Sociology in India, Mumbai, Popular Prakashan, 5th Edn., 1978.

8) **Dhingra, I.C.:** Rural Economics, New Delhi, Sultan Chand & Sons Publishers, 1984.

9) **Hanumantha Rao C.H.:** Agricultural Production and Returns in India, Institute of Economic Growth, Delhi, Asia Publishing House, 1965.

10) **Myrdal, Gunnar:** Asian Drama - An Enquiry into the Poverty of Nations, Vol.II, London. The Penguin Press, 1968.

11) **Shah C.H.:** Agricultural Development of India - Policy and Problems, Mumbai, Orient Longman, 1979.

12) **Srinivas, M.N.:** India's Villages, Mumbai, Media Promoters and Publishers Pvt. Ltd., 2nd Edn., 1978.

13) **Subramaniam, C.:** "Strategy for Integrated Rural Development, Community Development and Panchayat Raj Digest", April 8, 1977.

విషయ సూచిక

గ్రామీణాభివృద్ధి

సంఖ్య	పాఠం	పుట
1.	గ్రామీణాభివృద్ధి-పరిధి-ఆవశ్యకత	1.1 - 1.8
2.	గ్రామీణాభివృద్ధి పరిచయం	2.1 - 2.10
3.	మహాత్మాగాంధీ నమూనా	3.1 - 3.6
4.	సమాజ అభివృద్ధి విధానం	4.1 - 4.10
5.	జాతీయ ఆదాయంలో వ్యవసాయం వాటా	5.1 - 5.10
6.	జీవనోపాధి మరియు ఉద్యోగిత	6.1 - 6.11
7.	వ్యవసాయ అభివృద్ధి కార్యక్రమాలు	7.1 - 7.16
8.	హరిత విప్లవం	8.1 - 8.14
9.	పేదరికం-కారణాలు-పరిమాణం-గ్రామీణాభివృద్ధిలో పేదరిక నిర్మూలనా పధకం	9.1 - 9.16
10.	ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ	10.1 - 10.14
11.	స్వర్ణ జయంతి గ్రామ స్వరోజ్‌గార్ యోజన	11.1 - 11.11
12.	జాతీయ గ్రామీణ ఉపాధి హామి పధకం	12.1-12.12
13.	స్వయం సహాయక సంఘాలు	13.1-13.18
14.	గ్రామీణాభివృద్ధిలో సహకార సంస్థలు	14.1-14.10
15.	గ్రామీణ ఋణగ్రస్థత	15.1-15.17
16.	భారతదేశంలో గ్రామీణాభివృద్ధి కార్యక్రమాలు-నిర్మాణాలు	16.1-16.18
17.	భారతదేశంలో గ్రామీణాభివృద్ధి నిర్వహణ	17.1-17.19
18.	పంచాయితీ రాజ్ సంస్థల నిర్మాణం మరియు విధులు	18.1-18.15
19.	జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ	19.1-19.10
20.	ప్రభుత్వేతర సంస్థలు	20.1-20.10

పాఠం - 1

గ్రామీణాభివృద్ధి-పరిధి-ఆవశ్యకత

1.0. లక్ష్యం:

ఈ పాఠ్య భాగము చదివిన తరువాత ఈ క్రింది అంశాలను తెలుసుకోగలరు.

- గ్రామీణాభివృద్ధి అనగానేమి?
- జాతిపిత మహాత్మాగాంధీ ఊహ ప్రకారము భారతదేశంలోని గ్రామాలు ఏ విధంగా ఉండాలి?
- మన దేశంలోని ప్రాచీన గ్రామాలకు, ఈ నాటి గ్రామాలకు తేడా ఏమిటి?
- గ్రామీణాభివృద్ధి యొక్క స్వభావమేమి?
- గ్రామీణాభివృద్ధి పరిధిలోనికి తీసుకొనబడు అంశములేమి?
- గ్రామీణాభివృద్ధి యొక్క అవసరమేమి?
- గ్రామీణాభివృద్ధికి, ఆర్థికాభివృద్ధికి గల సంబంధము గురించి తెలుపగలరు?

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

1.1. పరిచయం

1.2. గ్రామీణాభివృద్ధి అర్థము

1.3. మహాత్మా గాంధీ – ఆదర్శ గ్రామము

1.4. భారతదేశంలోని ప్రాచీన గ్రామాలు

1.5. భారతదేశంలోని ఈనాటి గ్రామాలు

1.6. గ్రామీణాభివృద్ధి – స్వభావము – పరిధి

1.7. గ్రామీణాభివృద్ధి – ఆవశ్యకత

1.8. గ్రామీణాభివృద్ధి – ఆర్థికాభివృద్ధి

1.9. సారాంశము

1.10. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు

1.11. ఆధార గ్రంథాలు

1.1. పరిచయం:

భారతదేశపు ఉనికిని తెలియ చెప్పేవి గ్రామాలు. మన దేశంలోని ప్రాచీన గ్రామాలు పరిపాలనలోను, వృత్తులలోను వికేంద్రీకరణను కలిగి ఉండి సౌభాగ్యంలో ప్రజాస్వామ్య వికేంద్రీకృత పరిపాలనకు పట్టుకొమ్మలుగా ఉండగా ఈ నాటి గ్రామాలు నిర్మానుష్యమై, నిర్జీవమై పాలక కర్తల నిర్లక్ష్యానికి సాక్ష్యాలుగా నిలుస్తున్నాయో అట్టి గ్రామాలు దేశ ప్రగతికి

అవరోధాలు. దేశంలోని అధిక జనాభా నివసిస్తున్న ఈ గ్రామాల అభివృద్ధికి అర్థము, పరిధి తెలుసుకొనవలసిన అవసరం ఉన్నది. గ్రామీణాభివృద్ధి ప్రాధాన్యత ఎంత ఉన్నదో అవగాహన చేసుకుంటే గ్రామాల అభివృద్ధి ఆర్థికాభివృద్ధికి ఎంత దోహదపడుతుందో తెలియగలదు.

1.2. గ్రామీణాభివృద్ధి అర్థము:

మహాత్మాగాంధీ ప్రకారం భారతదేశపు ఉనికిని చాటి చెప్పేవి గ్రామాలు. గ్రామాల అభివృద్ధి దేశాభివృద్ధి. గ్రామాలు నశించినచో దేశము వెనకబడుతుంది. ప్రపంచ దేశాలలో భారతీయతకున్న ప్రాధాన్యతను మనం పోగొట్టుకుంటున్నాము.

"I would say that if the village perishes, India will perish too. India will no more be India. Her own mission in the world will get lost."

అభివృద్ధి అను భావనను ప్రత్యేకంగా గ్రామీణ (భారతీయతకు) భారతదేశానికి అనువర్తింపజేస్తే గ్రామీణాభివృద్ధికి కొత్త అర్థం స్ఫురిస్తుంది. గ్రామీణాభివృద్ధి అంటే కేవలం గ్రామీణ ప్రాంతాల అభివృద్ధి మాత్రమే కాదు. ప్రధానంగా ప్రాంతాలలో నివసిస్తున్న ప్రజల అభివృద్ధి గ్రామీణాభివృద్ధిని తీసుకువస్తుంది. ప్రజల అభివృద్ధి అంటే ఏమిటి? కేవలం తలసరి ఆదాయము పెరగటమా? లేక జీవన ప్రమాణ స్థాయి పెరగటమా? ఈ రెండూ ఆర్థికవృద్ధికి సంకేతాలు. గ్రామీణాభివృద్ధి అంటే ఈ రెండింటితోపాటు గ్రామీణ ప్రజల మానసిక వికాసము. ఆదాయ సంపదల కంటే గ్రామీణుల మానసిక సంతృప్తి, వికాసము అభివృద్ధికి కొలమానము. గ్రామీణాభివృద్ధి అంతిమ లక్ష్యము గ్రామీణుల మానసిక వికాసము, శ్రేయస్సు, వారి సంతృప్తి. గ్రామీణులు సాంఘిక, ఆర్థిక, రాజకీయ, సాంస్కృతిక జీవన విధానంలో పురోగతిని తీసుకుని వచ్చు ఒక పథకమే గ్రామీణాభివృద్ధి అని చెప్పవచ్చు. పెక్కు దిశలుగా, పెక్కు ప్రమాణాలలో తీసుకురాబడిన ఈ పురోగతి గ్రామీణుల వ్యక్తిత్వ వికాసానికి, మానసిక సంతృప్తికి దోహదం చేస్తుంది. అదే గ్రామీణాభివృద్ధి.

1.3. మహాత్మా గాంధీ – ఆదర్శ గ్రామము:

గ్రామీణాభివృద్ధి పథకం క్రింద మహాత్మాగాంధీ అభివర్ణించిన ఆదర్శవంతమైన గ్రామం ఈ క్రింది విధముగా ఉండవలెను.

1. ఆదర్శ గ్రామ నిర్మాణములో పారిశుద్ధతకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యమివ్వవలెను.
2 గృహములు తగిన ఎత్తులో ధారాళమైన గాలి, వెలుతురు కలిగి ఉండవలెను.
3. ప్రతి ఇంటికి విశాలమైన పెరడు, అందులో పోషక విలువలనివ్వగలిగిన కూరగాయల చెట్లు పెంచబడాలి.
4. గ్రామాలలోని రహదారులు పరిశుభ్రముగా ఉండాలి.
5. గ్రామ ప్రజలందరికీ ఉపయోగపడేటట్లుగా గ్రామంలో పలుచోట్ల త్రాగునీటి సౌకర్యార్థం బావులు త్రవ్వబడాలి.
6. వివిధ మతాల వారికి ప్రత్యేకంగా ప్రార్థనా స్థలాలు ఉండాలి. అవి సౌభ్రాతృత్వ భావనను, పరస్పర అవగాహనను పెంచేటట్లుగా కూడలి సఫలాలుగా కూడా ఉండాలి.
7. ప్రతి గ్రామంలోనూ తప్పనిసరిగా ఒక సహకార పాల కేంద్రం, ప్రాథమిక, మాధ్యమిక పాఠశాల ఉండాలి.
8. పరిపాలనా వికేంద్రీకరణను సూచిస్తూ స్వయం పరిపాలనా సంస్థలైన గ్రామ పంచాయితీ ఉండాలి.

9. ఈ పంచాయితీ సంస్థలు, పరిపాలనతో తోడు గ్రామ కలహాలను తీర్చాలి, అస్పృశ్యతను నివారించాలి. పేదిరక నిర్మూలనకు బాధ్యత వహించాలి.
10. ఖాదీ పరిశ్రమ ద్వారా ప్రజలు తమకు కావలసిన వస్త్రములు తయారు చేసుకోగలగాలి.
11. వ్యవసాయాభివృద్ధి ద్వారా ఆహార ధాన్యాలను అవసరం మేరకు పండించుకోగలగాలి.
12. గృహ నిర్మాణానికి స్థానిక వనరులను ఉపయోగపరుచుకోవాలి.

1.4. భారతదేశంలోని ప్రాచీన గ్రామాలు:

సర్ చార్లెస్ మెటీకాల్ఫ్ వంటి సామాజిక శాస్త్రవేత్తలు భారతదేశంలోని ప్రాచీన గ్రామాలను (Little Republics) చిన్న చిన్న గణతంత్ర రాజ్యాలుగా అభివర్ణించారు. అనగా అవి తమకు కావలసిన ప్రాథమిక అవసరాలనన్నింటిని తామే ఉత్పత్తి చేసుకుంటూ స్వయం సమృద్ధంగా ఉండాలి. మనకు లభ్యమగుచున్న అనేక పౌరాణిక, ఇతిహాస, చారిత్రాత్మక గ్రంథాలు, ప్రాచీన గ్రామాలలోని సామాజిక, ఆర్థిక, సాంస్కృతిక వివరాలను వర్ణిస్తూ ఆనాటి గ్రామాలు స్వయం సమృద్ధంగాను, సౌభాగ్యంగాను ఉన్నాయని తెలుపుతున్నవి. గ్రామాలు చైతన్యవంతంగా ఉండేవి. గ్రామాలలో వ్యవసాయదారులు మాత్రమే కాక, కుమ్మరి, కమ్మరి, జౌళి, చర్మకారులు, కంసాలి, వడ్రంగి ఆదిగా అన్ని వృత్తుల వారు పరస్పర సహకార భావములతో ఉండి గ్రామాలను స్వయం సమృద్ధం చేసారు. వృత్తి వైవిధ్యత, వికేంద్రీకరణ వలన భూమి, శ్రామికుల మధ్య నిష్పత్తి (Land Labour Ratio) అభిలషణీయంగా ఉండేవి. ప్రార్థనా స్థలాలలో గ్రామీణులు తమ అభిప్రాయాలను పరస్పరం చర్చించుకుంటూ సౌభ్రాతృత్వ, సహకార భావంతో ఉండేవారు. గ్రామాలలో వివిధ కులాల మతాలకు సంబంధించిన పండుగలు, సభాసమావేశాలలో అందరూ పాల్గొనేవారు. సంతలలో వస్తు మార్పిడి పద్ధతి కూడా అమలులో ఉండేది. గ్రామాలు పరిశ్రుభంగాను, గ్రామీణులు ఆరోగ్యంగాను ఉండేవారు. అతిధి మర్యాద గ్రామాలలో ప్రత్యేకంగా చెప్పుకొనవలసిన సామాజిక లక్షణం. గ్రామీణులలో ఉన్న విద్య లేకపోయినా మానవత్వం, మంచితనం కనిపించేవి.

1.5. భారతదేశంలోని ఈనాటి గ్రామాలు:

పారిశ్రామికరణ, పాశ్చాత్య ప్రభావాల వలన వ్యవసాయం తప్ప ప్రత్యామ్నాయ ఉద్యోగ అవకాశాలు లేకపోవడం చేత ఈనాటి గ్రామాలు నిర్జీవంగాను, నిర్మానుష్యంగాను ఉంటున్నవి.

ఒక సగటు భారతీయ గ్రామం కొన్ని వందల ఎకరాల నివాస స్థలాన్ని కలిగి ఉంటుంది. ప్రతి గ్రామంలోను దాదాపుగా 50 నుంచి 200 వరకూ కుటుంబాలు ఉండవచ్చు. ఒక సాధారణ గ్రామాన్ని పరిశీలిస్తే ఇందులోని గృహాలు ఎక్కువగా రెల్లుతోనూ, తాటాకులతోనూ, మట్టితోనూ నిర్మింపబడి ఉంటాయి. సన్నగా వంకరగా ఉండే రహదారులు ప్రణాళికా బద్ధంకాని గ్రామీణ వ్యవస్థను తెలుపుతాయి. భారతదేశంలోని కొన్ని ప్రాంతాలలో ముఖ్యంగా కేరళ రాష్ట్రంలో ఒక గ్రామం ఎక్కడ అంతమౌతున్నది? వేరొక గ్రామం ఎక్కడ మొదలవుతున్నదనేది తెలుసుకోలేము. గ్రామీణులు తీసుకునే అసంతులిత ఆహారం, ఆరోగ్య సదుపాయాల లేమి, అపరిశుభ్రత పరిమితంగా ఉన్న ప్రాథమిక సదుపాయాలు గ్రామాలలోని తక్కువ జీవన ప్రమాణ స్థాయిని సూచించును. గ్రామీణులు మార్కెట్‌ను, ఆరోగ్య కేంద్రాన్ని, బస్టాండ్, రైల్వే స్టేషన్‌ను చేరుకోవాలంటే కొన్ని కిలోమీటర్ల దూరం నడవవలసి ఉంటుంది. చాలా గ్రామాలలో రక్షిత మంచి నీటి సదుపాయం 1.6 కి.మీ. నడిస్తే కాని దొరకదు. గ్రామాలలో నీరు లభిస్తున్నప్పటికి ఆ నీటిలో ఎక్కువగా ఫ్లోరైడ్‌లు, క్లోరిన్, ఇనుము, ఉప్పతనము పరిమితిని మించి

ఉండుట వలన అనేక అనారోగ్యాలు సంక్రమించుచున్నవి. ఆపరిశుభ్ర నీటి సరఫరా గ్రామాలలో కలరా, కామెర్లు మొదలగు అంటు వ్యాధులను కలగ చేయుచున్నవి. ఈనాటికి అనేక గ్రామాలలో ప్రజలు మట్టి పాత్రలను మాత్రమే ఉపయోగించ గలుగుతున్నారు. కాలుష్యాన్ని కలిగించే ఇంధనములను (పిడకలు, కట్టెలు) వంటకు ఉపయోగించుట చేత గృహంలో ఉండే స్త్రీలు, శిశువులు, వృద్ధులు అనేక అనారోగ్యాల బారిన పడుతున్నారు. విద్యుచ్ఛక్తి కొరత వలన ప్రజలు ఇక్కట్ల పాలవుతున్నారు. వ్యవసాయము, లఘు కుటీర పరిశ్రమలు వెనకబడుతున్నవి. చాలా కొద్ది మంది గ్రామీణులు మాత్రమే పశు సందను కలిగి ఉంటారు. పైన పేర్కొన్న గ్రామీణుల జీవన సరళి, వారి అమాయకత్వం, అవిద్య, అపరిశుభ్రత భారతదేశంలోని అనేక గ్రామాలు ఈనాటికి అన్ని విధాలుగాను వెనుకబడి ఉన్నవని, మహాత్మాగాంధీ కలలకు విరుద్ధంగా ఉన్నాయని తెలుస్తున్నది.

1.6. గ్రామీణాభివృద్ధి – స్వభావము – పరిధి:

భారతదేశంలో గ్రామాలు ఎక్కువ. కాబట్టి మన దేశ ఆర్థిక వ్యవస్థ అభివృద్ధి, గ్రామాల అభివృద్ధిపై ఆధారపడి ఉన్నది. 1901వ సంవత్సరంలో గ్రామీణ జనభా 212.6 మిలియన్లు కాగా 2001వ సంవత్సరం నాటికి ఈ జనాభా 721.1 మిలియన్లకు పెరిగింది. దాదాపు వెయ్యి మిలియన్ల జనాభాలో అధిక భాగం గ్రామాలలో నివసిస్తున్నప్పుడు అట్టి గ్రామీణా జనాభా అభివృద్ధి ఆవశ్యకత ఎంతైనా వున్నది. గ్రామీణాభివృద్ధి ఆవశ్యకతను తెలుసుకోవటానికి ముందుగా పరిధిని గురించి చదువుకుందాము.

ప్రణాళికాభివృద్ధి ఫలాలను గ్రామీణులకు అందించుటే గ్రామీణాభివృద్ధి. అభివృద్ధి పథకాలలో గ్రామీణుల భాగస్వామ్యము ఏ ప్రత్యేక సమూహములుగా ఉన్న పేద గ్రామీణుల ఆర్థిక, సాంఘిక, సామాజిక జీవన విధానాన్ని వృద్ధి చేయటానికి ఉద్దేశించబడిన విధంగా ఉండాలి? అనే విషయాన్ని చర్చించుట గ్రామీణాభివృద్ధిగా చెప్పవచ్చు. గ్రామీణాభివృద్ధి పరిధిలో ఉన్న ఇతర అంశాలు–

1) శాస్త్ర సాంకేతిక పురోగతిని ప్రాచీన, సంప్రాయబద్ధమైన గ్రామీణ కార్యకలాపాలకు అనువిర్తంపజేయుట ద్వారా వాటి ఆధునీకరణ చేయుట.
2) గ్రామీణుల జీవన శైలిలో నాణ్యతను తీసుకుని వచ్చు ప్రయత్నాలు.
3) వ్యవసాయ, వ్యవసాయ అనుబంధిత రంగాలలో అభివృద్ధి తీసుకుని వచ్చుట.
4) గ్రామీణ లఘు కుటీర పరిశ్రమల వృద్ధి.
5) గ్రామాలలో భౌతిక, సామాజిక అవస్థాపనా సదుపాయాల పెంపు.
6) గ్రామీణ ప్రాంతాలలో మానవ వనరుల నైపుణ్యాల వృద్ధి.
7) గ్రామాలలో ఉన్న అన్ని వర్గాల ప్రజలకు (వ్యవసాయదారులు, వ్యవసాయ కార్మికులు, చేతి పని వారు) లాభాలను సమకూర్చు కార్యక్రమాలు.
8) పూల తోటలు, పండ్ల తోటల పెంపకము, పాడి, కోళ్ళ పరిశ్రమ, సామాజిక అడవుల పెంపకము, వ్యవసాయ ఆధార పరిశ్రమల అభివృద్ధి.
9) గ్రామాలలో పలు ప్రాంతాలలో ఉన్న స్థానిక వనరులు వాటి మధ్య అనుసంధానతకు పూరతకను సమకూర్చుట ద్వారా గ్రామీణాభివృద్ధి.

10) గ్రామీణ ప్రజల దృక్పథాలలో మార్పును తెచ్చి, గ్రామాన సామాజిక వ్యవస్థ స్వరూపమును మార్చుట.

11) స్థానిక స్వయం పాలనా సంస్థలను ప్రజాస్వామ్య పద్ధతులలో అభివృద్ధి పరచుట, తగిన స్థానిక నాయకత్వాన్ని ప్రోత్సహించుట.

12) ప్రాథమిక అవసరములగు ఆరోగ్యము, పారిశుధ్యము, రవాణా, రక్షిత మంచినీరు, ఉద్యోగిత, గృహ సదుపాయము మొదలగునవి సమకూర్చు పథకాలు.

గ్రామీణాభివృద్ధి పరిధిలో గల పైన పేర్కొన్న అనేక అంశములను గమనించినట్లయితే గ్రామీణాభివృద్ధి అను భావన ఒక్క దిశలో చూడవలసినది కాదు అని అవగతమగును. అనేక భౌతిక, సాంఘిక, సామాజిక, వ్యవస్థా పూర్వక సాంకేతిక, సాంస్కృతిక, సంస్థాగతమైన అంశాల మధ్య పూరకత, అనుసంధానతే గ్రామీణాభివృద్ధి.

1.7. గ్రామీణాభివృద్ధి – ఆవశ్యకత:

భారతదేశంలో 76% ప్రజలు గ్రామాలలో నివసిస్తున్నారు. భారతదేశంలోని గ్రామాలు పేదరికంతో ఉండుట వలననే భారతదేశంలో 1999 – 2000 నాటికి 26.1* శాతం. ప్రజలు పేదరికపు రేఖ దిగువన ఉన్నారు. గ్రామాలు సౌభాగ్యంతో ఉంటే దేశం అభివృద్ధి చెందుతుంది. కాబట్టి గ్రామాలలోని పేదరిక నిర్మూలననే మనకున్న ప్రధాన సమస్య. కాబట్టి దేశాభివృద్ధికి గ్రామీణాభివృద్ధి యొక్క ఆవశ్యకత ఎంతైనా ఉంది.

1) పాల్‌స్టీటెన్ వంటి ప్రముఖ ఆర్థికవేత్తం అభిప్రాయం ప్రకారం పేదరికం ఎక్కడ ఉన్నా అది అభివృద్ధికి అవరోధము. అందువలన దేశ సంపదల గురించి తెలుసుకోవటం కన్నా గ్రామాలలో ఉండే పేదరికం గురించి తెలుసుకొను ముఖ్యం. అందువలన గ్రామీణాభివృద్ధి అను భావనకు ప్రాధాన్యత పెరిగింది.

2) స్వాతంత్ర్యానంతరం ఏర్పరచబడిన భారత రాజ్యాంగం సామ్యవాద సమాజ స్థాపనను ముఖ్య ధ్యేయంగా ఎంచుకున్నది. సామ్యవాద సమాజ స్థాపన అంటే కేవలం జాతీయాదాయంలో పెరుగుదల మాత్రమే కాదు, పెరిగిన జాతీయాదాయం ప్రణాళికాయుతంగా దేశంలోని అన్ని వర్గాల ప్రజల మధ్య అంతర్గతంగా సక్రమంగా సమానంగా పంపిణీ చేయబడాలి. దీనికి విరుద్ధంగా మన దేశంలో గ్రామీణ ప్రాంతాలలో పేదరికము, నిరుద్యోగత ప్రబలుతున్నది. ఈ సమన్యల పరిష్కారానికి గ్రామీణాభివృద్ధి ఆవశ్యకత ఉన్నది.

3) వ్యవసాయోత్పత్తులు ఎక్కువగా వర్షాధారం కావటం చేత శీతోష్ణస్థితిలోని మార్పులు, వ్యవసాయ ఉత్పత్తులలో భారీగా హెచ్చు తగ్గులను తెస్తాయి. ఈ హెచ్చు తగ్గులు వ్యవసాయ వస్తువుల వరంలోనూ, రైతుల ఆధామాలలోను విపరీతంగా మార్పులు తెస్తాయి. వ్యవసాయ వస్తువులు అతి తక్కువ తర డిమాండు వ్యాకోచత్వాన్ని కలిగి ఉంటాయి. పైగా ఎక్కువ మంది మన దేశంలో సన్నకారు, ఉపాంత రైతులు కావటంతో వీరు వ్యవసాయ వస్తువుల ధరలోని ఈ విపరీతమైన మార్పులకు తట్టుకోలేకపోతున్నారు. కాబట్టి పేద రైతుల అభివృద్ధికి వ్యవసాయోత్పత్తుల ధరలను స్థిరీకరించటానికి ప్రభుత్వం పటిష్టమైన వ్యవసాయ ధరల విధానం (Agricultural Pricing Policy) అవలంభించాలి. Procurement మరియు సపోర్ట్ ధరల విధానం ద్వారా రైతులకు సహాయపడాలి. ఇవి అన్నీ గ్రామీణాభివృద్ధి పథకాల ద్వారా అమలుపరచబడాలి.

4) మనదేశంలోని గ్రామీణుల తలసరి ఆదాయం తక్కువగా ఉండటం మాత్రమే కాక గ్రామీణ ఆదాయాలలో వ్యత్యాసం కూడా ఎక్కువ. గ్రామాలలో ముఖ్యమైన ఉత్పాదక వనరు అయిన భూమి అతి తక్కువ మంది భూస్వాముల చేతులలో కేంద్రీకృతం అయి ఉన్నది. భూకమతాల పంపిణీలోని అసమానతలే కాక అనేక గ్రామీణ ఉత్పాదక వవరులు. పేదవారికి అందుబాటులో లేవు. ఇట్టి వ్యవస్థాపూర్వక లోపాలను తొలగించటానికి గ్రామాభివృద్ధి పథకాల అమలుకు ప్రభుత్వ జోక్యము అవసరము.

5) గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థ అసంఘటితమై ఉన్నది. గ్రామీణ పరిశ్రమలు సంఘటితంగా లేక చెల్లాచెదరుగా (Scattered) ఉండుట చేత గ్రామీణులు కొనుగోలు, అమ్మకాలు రెండు వైపుల నుంచీ బేరమాడు శక్తిని పోగొట్టుకుంటున్నారు. ముడి పదార్థాల కొనుగోలులో భారీ పరిశ్రమల పోటీకి తట్టుకోలేక నాణ్యత తక్కువగా ఉన్న ముడి పదార్థంతో వస్తువులు ఉత్పత్తి చేయుట వలన సరసమైన ధరలను పొందలేకపోతున్నారు. విక్రయం విషయంలో కూడా వీరి వస్తువులకు తగిన మార్కెట్ సదుపాయం లేదు. ఈ సమస్యలను పరిష్కరించటానికి, లఘు కుటీర పరిశ్రమలకు బలోపేతం చేయటానికి ప్రభుత్వం K.V.I.C. మొదలగు సంస్థం ద్వారా గ్రామీణులకు సహకారం అందించాలి.

6) గ్రామీణ ప్రాంతాలలో ఉన్న మరో ముఖ్య లోపం తగిన ప్రాధమిక అవస్థాపనా సదుపాయాలు లేకపోవుట, రవాణా సమాచార పదుపాయాలు, మంచి వీరు, విద్యుచ్ఛక్తి, విద్య, వైద్యము, పారిశుధ్యము రక్షణ వ్యవస్థ మొదలగు ప్రభుత్వ సేవలు సక్రమముగా అందకపోవడం లేదా సక్రమంగా నిర్వహింపబడకపోవటం గ్రామీణ వ్యవస్థ వెనకబడటానికి కారణాలు. కాబట్టి ఈ లోపాల సవరణకు గ్రామీణాభివృద్ధి ఆవశ్యకత ఎంతైనా ఉంది.

7) గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థ ఎక్కువగా వ్యవసాయ రంగంపై ఆధారపడి ఉన్నది. కాబట్టి వ్యవసాయ రంగంలో ఉన్న వ్యవస్థాపూర్వక, సంస్థాగతమైన లోపాలను గ్రామీణాభివృద్ధి పథకాల ద్వారా సవరించాలి. భూ సంస్కరణలు భూకమతాల పంపిణీలోని అసమానతలను తొలగించగలవు. సాంకేతిక పరిజ్ఞానాన్ని శాస్త్రీయంగా వ్యవసాయ రంగాలని అనువర్తింప చేయటం ద్వారా ఫలసాయం పెంపు చేయవచ్చు. ఉదాహరణకు ఇజ్రాయిల్ దేశంలో శాస్త్రీయ పద్ధతుల ద్వారా బీడుభూములను పచ్చిక బయళ్ళుగాను సాగు భూమిగాను మార్చటం జరిగింది.

8) అటవీ సంపద పరిరక్షణకై గ్రామీణాభివృద్ధి పథకాల అవసరం ఉన్నది. సరియైన సామాజిక అటవీ విధానం ద్వారా గ్రామీణుల ఆదాయాలను పెంచవచ్చు.

9) గ్రామాలలో పూల, పండ్ల తోటల పెంపకం ప్రభుత్వం సరియైన అభివృద్ధి పథకాలను అమలుపరిస్తే గ్రామాలలో స్వయం ఉపాధి ద్వారా నిరుద్యోగితను, భూమి పై ఒత్తిడిని తొలగించి గ్రామీణాభివృద్ధిని పొందవచ్చు.

10) వ్యవసాయ అనుబంధ పరిశ్రమలైన పాడి పరిశ్రమ, కోళ్ళ పెంపకం, చేపల పరిశ్రమ మొదలగు వాటిని గ్రామాలలో ప్రోత్సహించటం ద్వారా గ్రామీణుల జీవన ప్రమాణ స్థాయిని పెంచవచ్చును.

11) వ్యవసాయ వస్తువులను ముడి పదార్థాలుగా వాడు పరిశ్రమలు గ్రామాలలో స్థాపించబడాలి. వీటికి కావలసిన శిక్షణను, కొద్దిపాటి మూలధనాన్ని ప్రభుత్వం స్వయం సహాయ సంఘాలను ప్రోత్సహించటం ద్వారా ఏర్పాటు చేయాలి. మైక్రో పద్ధతి గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థ మెరుగుపడటానికి సహాయపడగలదు. పైన పేర్కొన్న అంశాలన్నీ గ్రామీణాభివృద్ధి ఆవశ్యకతను విశదపరుచుచున్నవి.

1.8. గ్రామీణాభివృద్ధి-ఆర్థికాభివృద్ధి:

"భారతదేశంలో అధిక జనాభా గ్రామాలలో నివసిస్తున్నారు. కాబట్టి వారు ఆర్థికంగా అభివృద్ధి చెందితేనే దేశం ఆర్థికంగా అభివృద్ధి చెందుతుందనేది గ్రహించవలసిన విషయం. నిజమైన భారతదేశం గ్రామాలలో ఉన్నది. వెనుకబడిన వారిని, గిరిజనులను పైకి తీసుకురాలేకపోతే భారతదేశ భవిష్యత్తు అంధకారమే" అని స్వామి వివేకానంద తెలియచెప్పారు.

"The real India lives in villages. Unless we are able to uplift the tribals and backward classes, India faces a dark future." - Swami Vivekananda.

ఇదే అభిప్రాయాన్ని జాతిపిత మహాత్మాగాంధీ మరియు పండిత జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ వ్యక్తపరిచారు.

ప్రముఖ అర్థశాస్త్రవేత్తలైన పాలిస్ టెనరీ, మాంటేన్ అహ్లూవాలియా ప్రకారం గ్రామీణాభివృద్ధి జరిగితేనే, ఆర్థికాభివృద్ధి ఒక దేశంలో సాధ్యపడుతుంది. వారిచే తయారు చేయబడిన ఇంటర్నేషనల్ గవర్నమెంట్ ఆర్గనైజేషన్ గ్రామీణాభివృద్ధి నమూనా (International Government Organisation Model of Rural Development) ఈ విషయాన్ని స్పష్టంగా తెలియజేస్తుంది. అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాల ప్రభుత్వ వనరుల కేటాయింపు ధోరణి మారాలని, కొన్ని నిధులకైనా ప్రత్యక్షంగా గ్రామీణాభివృద్ధికై (Trickle up benefit theory) తరలించబడాలని ఈ శాస్త్రవేత్తలు తమ అభివృద్ధి నమూనాలో సూచించారు.

ప్రభుత్వ పెట్టుబడులు గ్రామీణాభివృద్ధికై తరలించినపుడు, గ్రామాలలో ఉండే సన్నకారు. ఉపాంత రైతులు, వ్యవసాయ కూలీలు, ఇతర చేతి వృత్తుల వారి ఆదాయ స్థాయి పెరుగుతుంది. అప్పుడు పారిశ్రామీకరణ ద్వారా పట్టణాలలో ఉత్పత్తి చేయబడే వస్తువులకు సార్థక డిమాండ్ పెరిగి మార్కెట్లు విస్తృతమౌతాయి. అధిక జనాభా గ్రామాలలో ఉన్నారు. కాబట్టి వారి కొనుగోలు శక్తి పెరగనిదే స్వదేశీ మార్కెట్లకు వ్యాకోచత్వం ఉండదు. అంటే సేవల రంగం, పారిశ్రామిక రంగం అభివృద్ధి చెందాలంటే ఆయా రంగాలు అందిస్తున్న సేవలు, ఉత్పత్తి చేయబడుతున్న వస్తువులకు డిమాండు గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థ నుంచి రావాలి. గ్రామీణాభివృద్ధి జరిగితేనే దేశంలోని ఆర్థిక రంగాలు వృద్ధి చెంది దేశం ఆర్థికంగా ముందుకు నడుస్తుంది.

1.9. సారాంశము:

పై అంశాలను పరిశీలిస్తే గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థ పెరుగుపడాలి అంటే మొదటగా గ్రామీణాభివృద్ధి అంటే ఏమిటో తెలుసుకోవాలి. గ్రామీణాభివృద్ధి పరిధిలో చేరగల అంశాలు తెలిస్తే, గ్రామీణ వ్యవస్థలో ఉన్న లోటుపాట్లను తెలుసుకుని వాటిని సవరించటానికి గ్రామీణాభివృద్ధి పథకాలను ఏ విధంగా అమలు పరచాలో తెలుసుకోవచ్చు. చివరగా ఈ పాఠంలో గ్రామీణాభివృద్ధిని, ఆర్థికాభివృద్ధికి ఉన్న సంబంధాన్ని సూచించటం జరిగింది.

1.10. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు:

1) గ్రామీణాభివృద్ధి అనగానేమి? మహాత్మాగాంధీ ఆదర్శ గ్రామాన్ని వర్ణించండి?

2) భారతదేశంలో ప్రాచీన గ్రామాలకు, నేటి గ్రామాలకు మధ్య ఉన్న తేడాలను వివరించండి?

3) గ్రామీణాభివృద్ధి పరిధిని, ఆవశ్యకతను విశ్లేషించండి?

4) ఆర్థికాభివృద్ధి మరియు గ్రామీణాభివృద్ధిల గురించి వివరించండి?

1.11. ఆధార గ్రంథాలు:

1) Vasant Desai - Issues and Problems & Rural Development, Vol. I, Himalaya Publishing Home.

2) Katarsingh - Rural Development, Principles, Policies & Management, Suge Publications.

3) Vasant Desai - Rural Developement in India, Past, Present & Future. A Challange in the Crisis.

4) Vasant Desai - A Study of Rural Economics.

5) I. Satyasundaram - Rural Developement, Himalaya Publishing House.

6) J.K. Mehta - Gandhian Thought, An Analytical Study as High Publishing House- 1995.

- శ్రీమతి. యస్. సుబ్బలక్ష్మి

పాఠం - 2

గ్రామీణాభివృద్ధి పరిచయం

2.0. లక్ష్యం:

ఈ పాఠ్య భాగము చదివిన తరువాత ఈ క్రింది అంశాలను తెలుసుకోగలరు.

- గ్రామీణాభివృద్ధి భావన
- గ్రామీణాభివృద్ధి స్వభావం
- గ్రామీణాభివృద్ధి లక్ష్యములు
- గ్రామీణాభివృద్ధి ప్రాముఖ్యత
- గ్రామీణాభివృద్ధి యొక్క కార్యక్రమాల గురించి అర్థం చేసుకోగలుగుతారు.

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

2.1. పరిచయం

2.2. గ్రామీణ అభివృద్ధి–భావన

2.3. గ్రామీణ అభివృద్ధి–స్వభావం

2.4. గ్రామీణాభివృద్ధి–పరిధి

2.5. గ్రామీణాభివృద్ధి–లక్ష్యాలు

2.6. గ్రామీణాభివృద్ధి–ప్రాముఖ్యత

2.7. గ్రామాభివృద్ధికి కార్యక్రమాలు

2.8. సారాంశం

2.9. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు

2.10. ఆధార గ్రంథాలు

2.1. పరిచయం:

భారతదేశం వంటి అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశం గ్రామీణ అభివృద్ధికి ఎక్కువ ప్రాధాన్యతనిస్తుంది. గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థ భారత ఆర్థిక వ్యవస్థపై తీవ్ర ప్రభావం చూపుతోంది. గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో పేదరికం, నిరక్షరాస్యత మరియు నిరుద్యోగ శాతం ఎక్కువగా ఉంది. ఫలితంగా గ్రామీణాభివృద్ధిలో ఆర్థికాభివృద్ధికి ఎక్కువ ప్రాధాన్య త లభిస్తుంది. గ్రామీణాభివృద్ధి అనేది దేశంలోని గ్రామీణ ప్రాంతాలను అభివృద్ధి చేసే ప్రక్రియ. రూరల్ డెవలప్‌మెంట్ అనేది యాక్షన్ ఓరియెంటెడ్ ప్రోగ్రామ్, అలాగే గ్రామీణ సమాజాన్ని మరియు వారి సమస్యలను అధ్యయనం చేసే సామాజిక శాస్త్రం. ఇతర సామాజిక పరిధి (విస్తీర్ణం) సామాజిక జీవితంలోని నిర్దిష్ట కోణానికి పరిమితం చేయబడింది, అయితే గ్రామీణాభివృద్ధి యొక్క సాంఘిక శాస్త్రం విస్తృతమైన పరిధితో వ్యవహరిస్తుంది. గ్రామీణ అభివృద్ధియొక్క సామాజిక, రాజకీయ మరియు ఆర్థిక అంశాలు ఈ అధ్యయనంలో పరిగణనలోకి తీసుకోబడ్డాయి.

అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాల జనాభా ఇప్పటికీ ఎక్కువగా గ్రామీణ ప్రాంతమే – మొత్తంగా అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో 60 శాతానికి పైగా మరియు ఆగ్నేయాసియాలో 70 శాతం. ఒక అంచనా ప్రకారం మరో ఇరవై సంవత్సరాల వరకు మెజారిటీ నిస్సందేహంగా గ్రామీణులుగానే ఉంటారు. సమాజంలోని గ్రామీణ మరియు వ్యవసాయ రంగాలలో జనాభా సమస్యలు లోతుగా పాతుకుపోయాయి. వాస్తవంగా ప్రతి చోటా, పట్టణ సంతానోత్పత్తి కంటే గ్రామీణ సంతానోత్పత్తి ఎక్కువగా ఉంది. గ్రామీణ వలసలు తరచుగా అధిక వేగవంతమైన పట్టణీకరణకు ప్రధాన కారణం. ఆగ్నేయాసియాతో సహా అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో అత్యధిక జననాలు గ్రామీణ ప్రాంతాలలో జరుగుతూనే ఉన్నాయి మరియు మరో పావు శతాబ్దం లేదా అంతకంటే ఎక్కువ కాలం పాటు కొనసాగుతాయి. ఆ కాలంలో మరియు అంతకుమించి, మాతా మరియు శిశు మరణాలు మరియు ఇతర ఆరోగ్య సమస్యలు ప్రధానంగా గ్రామీణ ప్రాంతాలలోనే ఉంటాయి. ఈ కొన్ని ముఖ్యమైన కానీ స్పష్టమైన కారణాల వల్ల, గ్రామీణ ప్రాంతాలలో జనాభా గతిశీలత అభివృద్ధి విధానం మరియు కార్యక్రమాలలో ఇప్పటి వరకు పొందుతున్న దానికంటే చాలా ఎక్కువ శ్రద్ధ అవసరం.

భారతీయ సామాజిక జీవనశైలిలో గ్రామీణ జీవితం ప్రాముఖ్యతను సంతరించుకుంది. భారతదేశం గ్రామాల దేశం. భారతదేశంలో 6,27,000 గ్రామాలు ఉన్నా యి. భారతదేశంలోని మొత్తం జనాభాలో 75% మంది గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో నివసిస్తున్నారు. చాలా గ్రామాలు చాలా చిన్నవి. కొన్ని గ్రామాలు నగరాలకు దూరంగా కొండ ప్రాంతాలలో లేదా లోతైన లోయలలో ఉన్నాయి. భౌగోళిక వైవిధ్యం ప్రకారం కొన్ని గ్రామాలు ఎడారి ప్రాంతాలలో, హిమాలయ పర్వత శ్రేణులలో, సముద్ర తీరాలలో ఉన్నాయి. మారుమూల ప్రాంతాల్లోని గ్రామాలు మరియు నగరాల ప్రధాన స్రవంతి నుండి వేరు చేయబడ్డాయి. ఫలితంగా ఈ మారుమూల గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో జీవితం కష్టాలతో నిండి ఉంది మరియు అభివృద్ధి చెందలేదు.

స్వాతంత్ర్యం వచ్చి 63 ఏళ్లు గడిచినా ఈ వెనుకబడిన గ్రామీణ సమాజం కనీస సౌకర్యాలు కూడా పొందడం నిషేధించబడింది. ఈ సమాజానికి కనీస సౌకర్యాలు కల్పించడం చాలా అవసరం. గ్రామీణాభివృద్ధి అంటే నేటి ప్రాథమిక అవసరాలైన తాగునీరు, విద్య, ఆరోగ్యం, గృహ సౌకర్యాలు, సరైన ఆహార పదార్థాలు మొదలైన వాటిని అందించడం. గ్రామాలు భారతదేశానికి ఆత్మ "గ్రామాలను పరిరక్షించడం అంటే మానవ జాతిని కాపాడటం" అని రవీంద్రనాథ్ ఠాగూర్ సరిగ్గానే చెప్పారు. మహాత్మా గాంధీ ప్రకారం– "గ్రామాలను నాశనం చేయడం భారతదేశ విధ్వంసం". అందువల్ల సహజ వనరుల సామర్థ్యాన్ని తెలుసుకోవడం, దానిని శోధించడం మరియు అభివృద్ధి చేయడం చాలా అవసరం, ఇది గ్రామీణాభివృద్ధిలో ఆశించబడుతుంది.

2.2. గ్రామీణ అభివృద్ధి–భావన:

గ్రామీణాభివృద్ధికి సంబంధించి సరైన భావన కనిపించనప్పటికీ, కొంతమంది ఆలోచనాపరులు యాదృచ్ఛికంగా గ్రామీణాభివృద్ధికి సంబంధించిన కొన్ని అంశాలను ముందుకు తెచ్చారు. కానీ మీరు గ్రామీణ అభివృద్ధి భావనను అర్థం చేసుకునే ముందు ఈ రెండు పదాల అర్థాన్ని అర్థం చేసుకోవడం చాలా అవసరం–రూరల్ మరియు డెవలప్‌మెంట్.

గ్రామీణ:

'రూరల్' అనే పదం గ్రామీణ సమాజంతో ముడిపడి ఉంది. నిర్దిష్ట ప్రత్యేక లక్షణాలను కలిగి ఉన్న భౌగోళిక ప్రాంతాలను గ్రామీణ ప్రాంతం అంటారు. కొంతమంది సామాజిక శాస్త్రవేత్తల ప్రకారం గ్రామం నగరం కాదు. భూమిని

సాగుచేసే వ్యక్తిని గ్రామస్థుడు మరియు అది నివసించే ఈ గ్రామస్తుల సమాజాన్ని గ్రామం అని పిలుస్తారు. ఒక భౌగోళిక ప్రాంతంలో ప్రజల ప్రధాన వృత్తి మరియు జీవన సాధనం వ్యవసాయం అయితే ఆ సమాజాన్ని గ్రామీణ సమాజం అంటారు. ఒక భౌగోళిక ప్రాంతంలో 50% లేదా అంతకంటే ఎక్కువ ప్రజల ప్రధాన వృత్తి లేదా జీవనోపాధి వ్యవసాయం అయితే ఆ సంఘం గ్రామీణ సంఘంగా చెప్పబడుతుంది. ఒక భౌగోళిక ప్రాంతంలో జనాభాలో 50% కంటే ఎక్కువ మంది వ్యవసాయంపై ఆధారపడి ఉంటే ఆ ప్రాంతం గ్రామీణ ప్రాంతంగా చెప్పబడుతుంది.

అభివృద్ధి:

అభివృద్ధి అనే పదాన్ని ఆర్థికశాస్త్రంలో ఎక్కువగా ఉపయోగిస్తారు. గ్రామీణాభివృద్ధికి సంబంధించి అభివృద్ధి అనే పదం మూడు భాగాలను కలిగి ఉంటుంది, ఇందులో వ్యవసాయ అభివృద్ధి, ఆర్థికాభివృద్ధి మరియు గ్రామీణ సమాజంయొక్క మొత్తం అభివృద్ధి ఉన్నాయి. గ్రామీణాభివృద్ధికి సంబంధించిన మూడు ముఖ్యమైన అంశాలు ఇవి. 'అభివృద్ధి' అంటే ఆర్థికంగా బలహీనంగా ఉన్న సంఘం ఆర్థిక పరిస్థితిని మార్చడం.

గ్రామీణాభివృద్ధి:

1. రాబర్ట్ మెకనమరా ప్రకారం–చిన్న రైతులు, భూమిలేని రైతులు మరియు గ్రామీణ కళాకారులు వంటి బలహీనమైన లేదా బలహీనమైన గ్రామీణ సమాజం యొక్క అభివృద్ధిపై ఒత్తిడిని ఇవ్వడం మరియు గ్రామీణ ప్రాంతం యొక్క మొత్తం అభివృద్ధి గ్రామీణాభివృద్ధి.
2. డా॥ స్వామినాథన్ ప్రకారం–గ్రామీణ సమాజంలోని బలహీన వర్గాలను అభివృద్ధి చేసి, వారిని అన్ని అంశాలలో బలపరిచే ప్రక్రియ గ్రామీణాభివృద్ధి.
3. గ్రామీణాభివృద్ధి కేవలం వ్యవసాయానికే పరిమితం కాదని, చిన్న తరహా పరిశ్రమల ప్రమాణాలు, విద్యాభివృద్ధి, అధునాతన కమ్యూనికేషన్, గ్రామీణ విద్యు దీకరణ, గ్రామీణ ఆరోగ్యం , జనాభా నియంత్రణ కేంద్రం, గ్రామీణ సంస్కృతికి ప్రోత్సాహం అందించడమే గ్రామీణాభివృద్ధి అని చెస్టర్ బోల్స్ చెప్పారు.
4. గ్రామీణ జనాభా స్వీయ–ఆధారిత జీవితాన్ని గడపడం ప్రారంభించాలి, గ్రామీణ జనాభాకు తన ప్రయత్నాలకు సాంకేతిక మరియు ఇతర సౌకర్యాలను అందించడం మరియు తనలో మార్పు తీసుకురావడం అంటే గ్రామీణాభివృద్ధి.
5. గ్రామీణ ప్రాంతాల పేదరికం, నిరుద్యో గం, నిరక్షరాస్యత మరియు ఆరోగ్యం వంటి సమస్యలను పరిష్కరించడం ద్వారా వారి జీవన ప్రమాణాలను పెంచడం మరియు గ్రామీణ ప్రాంతాల సమగ్ర అభివృద్ధిపై ఒత్తిడిని ఇవ్వడం గ్రామాభివృద్ధిని సూచిస్తుంది.
6. గ్రామీణ సమాజంలోని పేద వర్గాల్లోని పేద వర్గాల్లో అభివృద్ధి మార్పు తీసుకురావడానికి అందుబాటులో ఉన్న సహజ వనరులను సక్రమంగా మరియు తగినంతగా ఉపయోగించుకోవడం గ్రామీణాభివృద్ధి. గ్రామీణాభివృద్ధి అనేది గ్రామీణ సమాజంలోని అత్యం త పేద వర్గానికి చెందిన ఆర్థిక స్థితిగతులలో అభివృద్ధిపరమైన మార్పును తీసుకురావడం తప్ప మరొకటి కాదని పై భావనల నుండి చాలా స్పష్టంగా తెలుస్తుంది. ఇందుకోసం పేదరిక నిర్మూలన, ఉపాధి కల్పన వంటి కార్యక్రమాలు చేపట్టాలన్నారు. దీనితో పాటు కనీస అవసరాలను తగ్గించడానికి సమాజాన్ని తీసుకునే ప్రయత్నం

అభివృద్ధి చెందాలి. గ్రామీణ జీవితం, గ్రామీణ సమాజం, గ్రామీణ ప్రాంతాలు మరియు వారి సమస్యలు మరియు వాటికి పరిష్కారం కనుగొనడం చాలా అవసరం మరియు గ్రామీణ అభివృద్ధి ప్రక్రియను అధ్యయనం చేయడం మరియు అభివృద్ధికి కొత్త మార్గాలను కనుగొని గ్రామీణ సమాజం అమలు చేయడం చాలా అవసరం.

గ్రామాభివృద్ధి కార్యక్రమాలను విస్తృతంగా వివరిస్తూ ఈ క్రింది విషయాలను పొందుపరచాలి.

1. కనీస అవసరాలను తీర్చడం. ఈ క్రమంలో ప్రతి గ్రామంలో స్వచ్ఛమైన తాగునీరు, సరసమైన ధరకు మంచి నాణ్యమైన ఆహార ధాన్యాలు అందించడం, నివాసం, గ్రామీణ విద్యుదీకరణ, విద్యా సౌకర్యాలు, ఆరోగ్య సదుపాయాలు మొదలైన వాటిని సృష్టించాలి.
2. గ్రామ స్థాయిలో వ్యవసాయ ఆధారిత పరిశ్రమలను సృష్టించడం, ఈ పరిశ్రమలకు ప్రాథమిక సౌకర్యాలను సృష్టించడం, రవాణా, కమ్యూనికేషన్ మరియు మార్కెట్ సౌకర్యాలను అందించడం.
3. గ్రామ స్థాయిలో లేదా సమీప ప్రాంతాలలో ఉపాధి అవకాశాలను సృష్టించడం మరియు శాశ్వత ఉత్పాదక రాజధానిని సృష్టించడం.
4. గ్రామం, గ్రామాలలో ప్రాథమిక విద్యా సౌకర్యాలను సృష్టించడం, గ్రామంలోని కేంద్ర స్థానంలో మాధ్యమిక పాఠశాలను అందించడం, సాధ్యమైన చోట జూనియర్ కళాశాలలను అందించడం మరియు గ్రామీణ సమాజంలో విద్యా ప్రమాణాలను మెరుగుపరచడం.
5. లైబ్రరీ సౌకర్యాలను అందించడం, సాంస్కృతిక అభివృద్ధి మరియు సామాజిక మార్పు కోసం టెలివిజన్ సెట్ వ్యవసాయ విస్తరణ సేవలు.
6. మూఢ నమ్మకాలను రూపుమాపడానికి కార్యక్రమాలను అమలు చేయడం, ఆరోగ్య సౌకర్యాలను ఉచితంగా లేదా రాయితీపై అందించడం, మానవ వనరుల సామర్థ్యాన్ని పెంచడానికి ఆరోగ్య కేంద్రాలను సృష్టించడం మరియు అభివృద్ధి ప్రక్రియలో ఈ వనరులను పూర్తిగా ఉపయోగించుకోవడం.
7. స్వతంత్రత, సహకారం మరియు నాయకత్వ లక్షణాలను పెంపొందించుకోవడం మరియు సమస్యలను స్వయంగా పరిష్కరించడానికి ప్రయత్నించడం.
8. గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో రోడ్డు మార్గాల నెట్‌వర్క్‌ను అభివృద్ధి చేయడం, కచ్చా రోడ్లను శాశ్వత పక్కా రోడ్లుగా అభివృద్ధి చేయడం, రవాణా సౌకర్యాలను అభివృద్ధి చేయడం మరియు నగరాల్లో గ్రామీణ వ్యవసాయ ఉత్పత్తులకు పెద్ద మార్కెట్ సౌకర్యాన్ని కల్పించడం.
9. అందుబాటులో ఉన్న సహజ వనరులను అభివృద్ధి చేయడం మరియు ఆర్థిక అభివృద్ధికి నిద్రాణమైన సహజ వనరులను ఉపయోగించడం మరియు అవసరమైన పదార్థాలను పునరుత్పత్తి చేయడం.
10. వ్యవసాయం మరియు అనుబంధ వ్యవసాయ కార్యకలాపాలు మరియు అనుబంధ వృత్తులను అభివృద్ధి చేయడానికి ప్రాథమిక సౌకర్యాలు మరియు తగినంత మూలధనాన్ని అందించడం.

2.3. గ్రామీణ అభివృద్ధి-స్వభావం:

గ్రామీణాభివృద్ధి స్వభావాన్ని స్పష్టం చేస్తున్నప్పుడు సామాజిక శాస్త్ర (సామాజిక శాస్త్రం) నిర్మాణాన్ని మరియు గ్రామీణ అభివృద్ధి ప్రక్రియను స్వతంత్రంగా అర్థం చేసుకోవడం చాలా అవసరం.

2.3.1. రూరల్ డెవలప్‌మెంట్ సోషల్ సైన్స్:

1) గ్రామీణ సమాజం మరియు వారి సమస్యల అధ్యయనం: ఇక్కడ గ్రామీణ వాతావరణం మరియు దానిలో నివసించే సమాజం గురించి అధ్యయనం చేయబడుతుంది. గ్రామీణ వాతావరణంలో సామాజిక, ఆర్థిక, రాజకీయ మరియు సాంస్కృతిక అధ్యయనాన్ని పరిగణనలోకి తీసుకుంటారు. పేదరికం, నిరక్షరాస్యత, మూఢ నమ్మకాలు, అనారోగ్యం, ప్రేరణ లేకపోవడం, ప్రాణాంతక వైఖరి, జీవనశైలిని మార్చుకోవడానికి తీసుకురావాల్సిన మార్పులను వ్యతిరేకించడం లేదా తమను తాము మార్చుకోవడంలో ఆసక్తి లేకపోవడం వంటి సమస్యలను మనం చూడవచ్చు. గ్రామీణాభివృద్ధిలో సామాజిక శాస్త్రాల అధ్యయనంలో పైన పేర్కొన్న అంశాలకు వివరణ ఇవ్వబడింది.

2) ఆదర్శవంతమైన చర్చ గ్రామీణ సమాజాన్ని మరియు వారి సమస్యలను అధ్యయనం చేస్తున్నప్పుడు ఎలాంటి చర్యలు తీసుకోవాలో ఈ సంచికలో చర్చించబడింది. గ్రామీణ వైవిధ్యం, నిరుద్యోగులకు స్వయం ఉపాధి కల్పించడం, గ్రామసభల ద్వారా గ్రామీణ ప్రజలు చురుగ్గా పాల్గొనడం, గ్రామసభల ద్వారా ప్రణాళికలు రూపొందించడం, స్వచ్ఛంద సంస్థల ద్వారా అవగాహన కల్పించడం, సహకారం ద్వారా సమాజంలోని బలహీనవర్గాల అభివృద్ధి వంటి చర్యలు సూచించారు. మహాత్మా గాంధీజీ గ్రామ స్వరాజ్య భావన మరియు ప్రజాస్వామ్య వికేంద్రీకరణ భావన గ్రామీణ సమాజంలో మార్పు తీసుకురావడానికి ఆదర్శవంతమైన భావనలు. ప్రస్తుత పరిస్థితిని ఆదర్శవంతమైన పరిస్థితికి మార్చడానికి గ్రామీణాభివృద్ధి సామాజిక శాస్త్రంలో మార్గదర్శకత్వం ఇవ్వబడింది.

3) శాస్త్రీయ దృక్పథం మరియు సూచించబడిన అంశాలు గ్రామీణాభివృద్ధికి సంబంధించిన సామాజిక శాస్త్రాలలో సూచించబడిన అంశాలు చాలా ముఖ్యమైనవి. ఎందుకంటే గ్రామీణాభివృద్ధి అనేది ఒక కార్యాచరణ ఆధారిత సామాజిక శాస్త్రం. గ్రామీణ సమాజ సమస్యలను పరిష్కరించే లక్ష్యంతో గ్రామీణ సామాజిక శాస్త్రం ముందుకు వచ్చింది. అందుకే ఈ గ్రామీణ సామాజిక శాస్త్రంలో ప్రోగ్రామ్‌లు ప్రభుత్వమైనా లేదా ప్రభుత్వేతరమైనా వాటి అధ్యయనం జరుగుతుంది.

4) పరస్పర సంబంధం ఉన్న శాస్త్రీయ కోణాలు గ్రామీణాభివృద్ధి ఒక సామాజిక శాస్త్రం అయినప్పటికీ అది భౌతిక, మానవీయ, శాస్త్రీయ దృక్పథంతో వ్యవహరిస్తుంది. వ్యవసాయం మరియు గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థ, జన్యు ఇంజనీరింగ్ మరియు పర్యావరణ శాస్త్రం దీనికి భిన్నమైన కోణాలు. ఇది ఈ కోణం యొక్క అన్ని సమస్యలను పరిగణలోకి తీసుకుంటుంది.

2.4. గ్రామీణాభివృద్ధి-పరిధి:

దీని వైశాల్యం 32,87,263 చ.కి.మీ. దేశ జనాభా 120 కోట్ల కంటే ఎక్కువ, అయితే 70% మంది గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో నివసిస్తున్నారు. భౌగోళిక పరిస్థితి ప్రతిచోటా భిన్నంగా ఉంటుంది. గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో వాతావరణం, వర్షపాతం,

నేల నాణ్యత, సహజ వనరులు, వివిధ వృత్తులలో అపారమైన వైవిధ్యం ఉంది. వివిధ ప్రాంతాల్లోని గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో వివిధ సమస్యలు ఉన్నాయి. స్వాతంత్ర్యానంతర కాలంలో అనేక చర్యలు తీసుకున్నప్పటికీ ఈ సమస్యలకు పరిష్కారం లభించలేదు. ఫలితంగా గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోని సమస్యల పరిష్కారానికి గ్రామాభివృద్ధి ప్రాధాన్యత సంతరించుకుంది. అందువల్ల గ్రామీణాభివృద్ధి పరిధి విస్తృతమైంది. ఈ క్రింది అంశాల నుండి దీనిని అర్థం చేసుకోవచ్చు . గ్రామీణ వృత్తి నిర్మాణంలో మార్పు తీసుకురావడానికి గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో వ్యవసాయం ప్రధాన వృత్తి. మొత్తం జనాభాలో 64.5% జనాభా నేరుగా వ్యవసాయంలో నిమగ్నమై ఉన్నారు. కానీ మెజారిటీ చిన్న రైతులు మరియు సన్న కారు రైతులు సాం ప్రదాయ వ్యవసాయ పద్ధతిని ఉపయోగిస్తున్నా రు, దాని కారణంగా వారు పురోగతి సాధించలేరు. అస్థిర ఆర్థిక పరిస్థితి కారణంగా వ్యవసాయ రంగంలో పెట్టుబడి పెట్టడం సాధ్యం కాలేదు. ఫలితంగా వ్యవసాయం అభివృద్ధి చెందలేదు. అందువల్ల వ్యవసాయ రంగానికి రుణ సరఫరా, నీటి సౌకర్యాలు, వ్యవసాయ పనిముట్లు మరియు అనుబంధ మరియు అనుబంధ వృ త్తిని అందించడం చాలా ముఖ్య మైనది. గ్రామీణ జనాభాకు కొన్ని వృత్తులు కల్పిస్తే కుటుంబాలకు క్రమమైన ఆదాయాన్ని సమకూర్చే సాధనంగా ఉంటాయి. కాబట్టి గ్రామీణ వృత్తులు మరియు పరిశ్రమల దృక్కోణంతో గ్రామీణాభివృద్ధి యొక్క పరిధి విస్తృతంగా ఉందని మనం చెప్పగలం.

ప్రాథమిక అవసరాలు:

ప్రాథమిక అవసరాలు గ్రామీణాభివృద్ధికి అనుకూలమైన పరిస్థితులను సృష్టించేందుకు గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో కనీస అవసరాలను అందించడం చాలా అవసరం. రవాణా, కమ్యూనికేషన్, నిరుద్యోగం, మార్కెట్లు, విద్యుత్ సరఫరా, నీటి సరఫరా వంటి సౌకర్యాలను అభివృద్ధి చేయడానికి మరియు అందించడానికి గ్రామీణ అభివృద్ధి పరిధి విస్తృతమైంది.

పారిశ్రామిక అభివృద్ధి:

గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో నిర్వహిస్తున్న వృత్తి ప్రాథమిక రంగానికి చెందినది. దీని నుండి ముడి పదార్థం సృష్టించబడుతుంది. కానీ ముడిసరుకుపై ప్రాసెసింగ్ పరిశ్రమలు నగరాల్లో గరిష్టంగా ఉన్నాయి. అందువల్ల ఉత్పత్తి యొక్క ప్రయోజనాలు నగరాల్లోని వ్యాపారులకు చేరుతాయి, దీని కారణంగా గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో ఆర్థిక పరిస్థితి మెరుగుపడదు. అందువల్ల గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోనే ముడిసరుకు పరిశ్రమలపై ప్రాసెసింగ్‌ను ఏర్పాటు చేసే అవకాశాలు ఎక్కువగా ఉన్నాయి.

సామాజిక అభివృద్ధి:

గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో వివిధ కులాలు, మతాలకు చెందిన వారు నివసిస్తున్నారు. అలాగే అనేక సాంప్రదాయ, అవాంఛనీయ ఆచారాలు గ్రామీణ సమాజంలో కనిపిస్తాయి. ఇది గ్రామీణ సమాజ ప్రగతిపై దుష్ప్రభావాలకు దారి తీస్తుంది. గ్రామీణ సమాజం చెల్లాచెదురుగా ఉంది మరియు వెనుకబడిన సమాజంలో చాలా సమస్యలు ఉన్నాయి. ఈ మొత్తం సమాజాన్ని అభివృద్ధి చేయడం మరియు అభివృద్ధి ప్రక్రియలో వారిని చేర్చడం చాలా అవసరం. ప్రాథమిక సమస్యలను పరిష్కరించడానికి మరియు ఈ సంఘం యొక్క సామాజిక అభివృద్ధిని తీసుకురావడానికి గ్రామీణాభివృద్ధి పరిధి విస్తృతమైంది.

మానవ వనరులను అభివృద్ధి చేయడం:

గ్రామీణ మానవ వనరులను పూర్తి స్థాయిలో వినియోగించుకుంటేనే అందుబాటులో ఉన్న మానవ వనరుల మొత్తం వినియోగం సాధ్యమవుతుంది. దీని కోసం విద్య వ్యాప్తి మరియు ఉన్నత విద్యను అందించడం అవసరం. మానవ వనరులలో నైపుణ్యాలను పెంపొందించేందుకు శిక్షణ సౌకర్యాలు కల్పించాలన్నారు. సామర్థ్యాన్ని పెంచడానికి మరియు మానవ వనరులను

కాపాడుకోవడానికి ఆరోగ్య సౌకర్యాలు అవసరం. అప్పుడే మనం మానవ వనరులను అభివృద్ధి ప్రక్రియలో పూర్తి స్థాయిలో వినియోగించుకోగలం. అందువల్ల గ్రామీణ మానవ వనరుల అభివృద్ధిలో విస్తృతమైన పరిధి ఉంది, ఇది ఆర్థిక అభివృద్ధికి దోహదపడుతుంది.

సహజ వనరులను అభివృద్ధి చేయడం:

గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో సహజ వనరులు పుష్కలంగా అందుబాటులో ఉన్నాయి. ఈ సహజ వనరులను వినియోగించుకోనందున అది నిద్రాణ స్థితిలోనే ఉంది. ఈ సహజ వనరుల మూలధనాన్ని అభివృద్ధి చేయడానికి పెద్ద మొత్తంలో అవసరం, తద్వారా ఇది ఆర్థిక అభివృద్ధికి ఉపయోగపడుతుంది. భూమి, నీరు, ఖనిజాలు, జంతు వనరులు, సముద్ర సంపద వంటి అంశాలను సరియైన నిష్పత్తిలో అభివృద్ధి చేసి ఆర్థికాభివృద్ధిలో వినియోగించుకోవాలంటే గ్రామీణాభివృద్ధి పరిధి విస్తృతంగా ఉండాలి.

జనాభా నియంత్రణ:

గ్రామాభివృద్ధికి ప్రధాన అవరోధం వేగంగా పెరుగుతున్న జనాభా. జనాభా నియంత్రణలో లేకుంటే అభివృద్ధి ఎట్టి పరిస్థితుల్లోనూ సాధ్యం కాదు. జనాభా నియంత్రణ ఒక ముఖ్య మైన అంశం కాబట్టి గ్రామీణ పరిధి విస్తృతంగా ఉండాలి.

2.5. గ్రామీణాభివృద్ధి–లక్ష్యాలు:

బ్రిటీష్ కాలంలో స్వయం సమృద్ధి కలిగిన గ్రామాలు నాశనమై అనేక సమస్యలకు దారితీశాయి. స్వాతంత్ర్యం తర్వాత భారత ప్రభుత్వం ప్రణాళిక ద్వారా గ్రామీణ ప్రాంతాలను అభివృద్ధి చేసే కార్యక్రమాలపై మరింత ఒత్తిడిని ఇచ్చింది. గ్రామాభివృద్ధికి సంబంధించిన కార్యక్రమాలు మరియు పథకాలను అమలు చేయడానికి ముందు కొన్ని లక్ష్యాలను నిర్ణయించారు. అవి ఈ క్రింది విధంగా ఉన్నాయి.

1) వ్యవసాయ ఉత్పత్తిని పెంచడం:

మొత్తం జనాభాలో 64.5% జనాభా నేరుగా వ్యవసాయంపై ఆధారపడి ఉంది. అత్యధిక జనాభా వ్యవసాయంలో నిమగ్నమై ఉన్నందున వ్యవసాయ అభివృద్ధి ద్వారా వ్యవసాయ ఉత్పత్తిని పెంచడం అవసరం. గ్రామీణాభివృద్ధి యొక్క ప్రధాన లక్ష్యం వ్యవసాయ ఉత్పత్తిని పెంచడం, కొత్త సాంకేతికత అంటే కొత్త సాంకేతికతలను ఉపయోగించడం, ఎకరానికి ఉత్పత్తిని పెంచడానికి వ్యవసాయ రుణాన్ని అందించడం.

2) పరిశోధన మరియు శిక్షణ గ్రామీణాభివృద్ధికి పరిశోధన కేంద్రాలు, వ్యవసాయ విశ్వవిద్యాలయాలు, వ్యవసాయ కళాశాలలు ఏర్పాటు చేయడం. అధిక దిగుబడినిచ్చే వివిధ రకాల విత్తనాలను పరిశోధన ద్వారా కనిపెట్టి, అది ఉత్పత్తిదారులకు చేరవేయాలి మరియు వారికి శిక్షణ ఇవ్వాలి, వ్యవసాయ విస్తరణ సేవలను అభివృద్ధి చేయాలి, అనుబంధ మరియు అనుబంధ వృత్తులను ప్రోత్సహించాలి, కొత్త సాంకేతికత మరియు సాంకేతికత రైతులకు చేరవేయాలి మరియు వారిని ఒప్పించాలి.

3) అగ్రికల్చరల్ ప్రాసెసింగ్ పరిశ్రమలను అభివృద్ధి చేయడం:

ముడిసరుకు ప్రాసెసింగ్ పరిశ్రమలు ఎక్కువగా పట్టణ ప్రాంతాల్లో ఏర్పాటు చేయబడుతున్నాయి, ఫలితంగా రైతులు ముడిసరుకును చాలా తక్కువ ధరకు విక్రయించాల్సి వస్తుంది. ముడిసరుకు కావలసిన మరియు సహేతుకమైన రేటుకు

విక్రయించబడదు. రైతు జీవన ప్రమాణాలు దిగజారడానికి ఇది మరో కారణం. కాబట్టి రైతుకు ప్రయోజనం కలగాలంటే పట్టణ ప్రాంతాల కంటే గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోనే ప్రాసెసింగ్ పరిశ్రమలు ఏర్పాటు చేయాలి. గ్రామీణాభివృద్ధి లక్ష్యాల్లో ఇది కూడా ఒకటి.

4) అనుబంధ కార్యకలాపాలు మరియు అనుబంధ వృత్తులు:

దేశంలోని మొత్తం భూమిలో 77% సాగునీటి సరఫరాపై ఆధారపడి ఉంది. అందువల్ల వర్షాకాలం కాకుండా మిగిలిన 8 నెలలు నిరుద్యోగం కొనసాగుతుంది. అందువల్ల అనుబంధ మరియు అనుబంధ వృత్తులను అభివృద్ధి చేసే లక్ష్యం పరిగణనలోకి తీసుకోబడింది, తద్వారా ఈ మాధ్యమం ద్వారా ఉపాధిని సృష్టించవచ్చు.

5) సహకారం ద్వారా బలహీన వర్గాల అభివృద్ధి:

గ్రామీణ సమాజంలోని ఆర్థికంగా బలహీన వర్గాలను ఏకం చేయడం. సహకార సంఘాలను ఏర్పాటు చేయడం ద్వారా చిన్న రైతులు, సన్నకారు రైతులు, వ్యవసాయ కూలీలు, చిరు వ్యాపారుల పట్ల జరుగుతున్న అవమానాలను అరికట్టడం. సహకారం ద్వారా రైతులకు కొత్త ఉత్పత్తి పద్ధతుల ప్రయోజనాలను అందించడం, వడ్డీ వ్యాపారుల నుండి రైతుల దోపిడీని అరికట్టడానికి సహకార రుణ సంఘాలను స్థాపించడం మరియు గ్రామీణ సమాజంలోని బలహీన వర్గాలను శక్తివంతం చేయడం దీని లక్ష్యాలు.

2.6. గ్రామీణాభివృద్ధి –ప్రాముఖ్యత:

గ్రామీణాభివృద్ధిలో గ్రామీణ సమాజాన్ని అధ్యయనం చేసేందుకు శాస్త్రీయ దృక్పథాన్ని పెంపొందించుకోవడం చాలా ముఖ్యం. ఈ మాధ్యమం ద్వారా గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోని సమస్యలను అధ్యయనం చేయడంతో పాటు ఈ సమస్యల పరిష్కారానికి చర్యలు తీసుకోవచ్చు. గ్రామాభివృద్ధికి సంబంధించి మహాత్మాగాంధీ అభిప్రాయాలు చాలా ముఖ్యమైనవి. భారతదేశం గ్రామాల భూమి అని, ఈ గ్రామాలు అభివృద్ధి చెందకపోతే గ్రామాభివృద్ధి సాధ్యం కాదు అప్పటి వరకు దేశం అభివృద్ధి చెందిందని చెప్పలేము. మొత్తం భౌగోళిక ప్రాంతంలో 80% గ్రామీణ ప్రాంతం. గరిష్ట భౌగోళిక ప్రాంతంలో నివసించే గరిష్ట జనాభా అంటే గ్రామీణ ప్రాంతాలు అభివృద్ధి చెందే వరకు దేశం అభివృద్ధి చెందుతుందని మనం చెప్పలేము. భారత రాజ్యాంగం న్యాయం మరియు సమానత్వం యొక్క లక్ష్యాలను స్వీకరించింది. ఈ లక్ష్యాలను సాధించడానికి గ్రామీణ ప్రాంతాలకు ఆహారం, దుస్తులు, నివాసం, విద్య మరియు ఆరోగ్య సౌకర్యాలు వంటి ప్రాథమిక అవసరాలను అందించాలి. గ్రామీణ ప్రాంతాలు స్వయం ఆధారితంగా మారితేనే, అసలు అర్థంలో గ్రామీణాభివృద్ధి జరిగిందని చెప్పవచ్చు . గ్రామీణాభివృద్ధి ముఖ్యం ఎందుకంటే ఇది గ్రామీణ ప్రజలు తమను తాము అభివృద్ధి చేసుకోవడానికి సహాయపడుతుంది మరియు దానితో పాటు దేశాలు ఆర్థిక స్థితిని చైతన్యవంతం చేస్తాయి.

2.7. గ్రామాభివృద్ధికి కార్యక్రమాలు:

స్వాతంత్ర్యానంతరం కొన్ని ముఖ్యమైన గ్రామీణాభివృద్ధి కార్యక్రమాలు అమలు చేయబడ్డాయి. మారుతున్న పరిస్థితులకు అనుగుణంగా అమలు చేయబడిన కార్యక్రమాలు క్రింది విధంగా ఉన్నాయి:

1) కమ్యూనిటీ డెవలప్‌మెంట్ ప్రోగ్రామ్:

1952వ సంవత్సరంలో గ్రామీణ సమాజాన్ని కేంద్రబిందువుగా పరిగణిస్తూ ఈ సమాజం యొక్క సమగ్ర అభివృద్ధి కోసం కమ్యూనిటీ డెవలప్‌మెంట్ కార్యక్రమం ప్రారంభించబడింది. వ్యవసాయాభివృద్ధి, గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో సానుకూల దృక్పథాన్ని పెంపొందించడం, గ్రామీణాభివృద్ధిలో బాధ్యతాయుతమైన మరియు నిర్మాణాత్మక నాయకత్వాన్ని సృష్టించడం, ప్రజల ఆర్థిక స్థితిగతుల్లో అభివృద్ధిని తీసుకురావడం మరియు గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో కనీస అవసరాలు అందించడం వంటి కార్యక్రమాలు చేపట్టబడ్డాయి.

2) సెక్టోరల్ (డివిజనల్) అభివృద్ధి కార్యక్రమం:

సెక్టోరల్ డివిజన్ దృష్ట్యా ఈ కార్యక్రమాలు ప్రారంభించారు. వివిధ ప్రాంతాల్లోని వివిధ సమస్యలను దృష్టిలో ఉంచుకుని దేశవ్యాప్తంగా ఒకే కార్యక్రమాన్ని అమలు చేయకుండా వివిధ ప్రాంతాలకు వ్యక్తిగత కార్యక్రమాలు ప్రారంభించి, దీని ద్వారా గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోని సమస్యలను పరిష్కరించారు.

3) ఉపాధి కల్పన కార్యక్రమాలు వివిధ రకాల నిరుద్యోగం కాలానుగుణ నిరుద్యోగం, నిరుద్యోగం, దాగి ఉన్న నిరుద్యోగం రూపంలో కొనసాగుతుంది లేదా ప్రజలు కొన్ని రోజులు నిమగ్నమై ఉంటే మళ్లీ వారు నిరుద్యోగులుగా ఉంటారు. గ్రామీణ ప్రజల కనీస అవసరాలు తీర్చేందుకు ఉపాధి కల్పించాలి. దీని కోసం అనేక ఉపాధి కల్పన కార్యక్రమాలు అమలు చేయబడ్డాయి, దీని ద్వారా నైపుణ్యం కలిగిన కార్మికులను సృష్టించవచ్చు.

4) కనీస అవసరాల కార్యక్రమం గ్రామీణ ప్రజల ప్రాథమిక అవసరాలను దృష్టిలో ఉంచుకుని కనీస అవసరాల కార్యక్రమం అమలు చేయబడుతుంది. ఈ కార్యక్రమం ఆహారం, దుస్తులు, వసతి, విద్య , ఆరోగ్యం, తాగునీరు, గ్రామీణ విద్యుదీకరణ, రోడ్ల నిర్మాణం, అపరిశుభ్రమైన గ్రామీణ ప్రాంతాల పునరుద్ధరణ మరియు ఇతర అవసరాలు మరియు అవసరాలు వంటి ప్రాథమిక అవసరాలను నెరవేర్చింది. కనీస అవసరాలు తీర్చే ప్రయత్నం చేశారు.

5) సమగ్ర గ్రామీణాభివృద్ధి కార్యక్రమం:

గ్రామీణ సమాజంలోని బలహీన వర్గాలు తమ ఆర్థిక స్థితిగతులను మెరుగుపరచుకోవాలనే ఉద్దేశ్యంతో ఈ కార్యక్రమం అమలు చేయబడింది. సమాజంలోని బలహీన వర్గాలకు ఆర్థిక సహాయం అందించబడింది, తద్వారా వ్యవసాయ ఉత్పత్తి పెరుగుదలతో పాటు చిన్న మరియు కుటీర పరిశ్రమలు కూడా ప్రారంభించబడ్డాయి. పేదరికాన్ని కొంతమేరకు నిర్మూలించడంలో ఇది ఎంతగానో ఉపయోగపడింది.

2.8. సారాంశం:

పట్టణ ప్రాంతంతో పోలిస్తే గ్రామీణ ప్రాంతం విస్తారంగా ఉంది, ఎందుకంటే 70% ప్రజలు గ్రామాల్లో నివసిస్తున్నారు. గ్రామీణ ప్రాంతం కొండ ప్రాంతాల నుండి దేశమంతటా సముద్రతీర ప్రాంతాల వరకు విస్తరించి ఉంది. వివిధ ప్రాంతాలకు భిన్నమైన సమస్యలు ఉన్నాయి. సంప్రదాయ విధానాలపై నమ్మకం కారణంగా గ్రామీణ సమాజం ఆర్థికాభివృద్ధికి దూరమైంది. ఈ కారణంగానే ప్రకృతి, పరిధి, లక్ష్యాలు, ప్రాముఖ్యత మరియు గ్రామీణాభివృద్ధి కార్యక్రమాలు వంటి అంశాలు ఇక్కడ అధ్యయనం చేయబడ్డాయి. గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోని వివిధ సమస్యలను అర్థం చేసుకుని తదనుగుణంగా కార్యక్రమాలను అమలు చేసేందుకు ప్రయత్నించాలన్నారు.

భారతదేశం తన ఆర్థిక పురోగతిలో గ్రామీణాభివృద్ధికి ప్రాధాన్యతనిస్తుంది. గ్రామాలు అభివృద్ధి చెందితేనే నిజమైన అర్థంలో భారతదేశం అభివృద్ధి చెందినట్లు చెప్పవచ్చు. బ్రిటిష్ రాజ్యానికి ముందు భారతదేశ గ్రామాలు స్వయం సమృద్ధిగా మరియు స్వతంత్రంగా ఉండేవి. అనుభవజ్ఞులైన గ్రామ పంచల చేతుల్లో గ్రామాల పరిపాలన ఉండేది. బ్రిటీష్ కాలంలో దేశంలో స్వయం సమృద్ధి గ్రామాల స్వభావం అంతరించి, ఫలితంగా అనేక సమస్యలు ఉనికిలోకి వచ్చాయి.

స్వాతంత్ర్యానంతరం అనేక గ్రామీణాభివృద్ధి కార్యక్రమాలు అమలులోకి వచ్చాయి. నిర్ధిష్ట లక్ష్యాలు నిర్ణయించబడ్డాయి– గ్రామాభివృద్ధి అంటే ఏమిటి? గ్రామీణాభివృద్ధి యొక్క స్వభావం, పరిధి మరియు ఇతర పాయింట్ల లక్ష్యాలను పరిగణనలోకి తీసుకొని ముందుకు తెచ్చారు. గ్రామీణాభివృద్ధికి, ఆర్థికాభివృద్ధికి లింక్ ఉందని చెప్పారు.

2.9. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు:

1) గ్రామీణాభివృద్ధి అంటే ఏమిటి? దాని స్వభావాన్ని వివరించండి?

2) గ్రామీణాభివృద్ధికి అర్థం మరియు గ్రామీణాభివృద్ధి పరిధిని తెలియజేయండి?

3) గ్రామీణాభివృద్ధి భావనను వివరించండి మరియు దాని లక్ష్యాలను తెలియజేయండి?

4) గ్రామీణాభివృద్ధి యొక్క పరిధి ఏమిటి మరియు దాని ప్రాముఖ్యతను ఇవ్వండి?

5) వివిధ గ్రామీణాభివృద్ధి కార్యక్రమాలను సంక్షిప్తంగా వివరించండి?

2.10. ఆధార గ్రంథాలు:

(1) www.gov.nic.in HYPERLINK "http://www.gov.nic.in/" www.slideshare.com

(2) Mishra S. K. & Puri V. K., Himalaya Publishing House, New Delhi, 2006 "Development Issues of Indian Economics".

(3) Desai Vasant, Himalaya Publishing House, Mumbai, 2005 "Rural Development in India -Past Present and Future".

(4) Rudra Dutt & K.P.M. Sundaram, S. Chand & Company, Delhi, 2000 - "Indian Economics".

(5) Rural India, Publication Division, Ministry of Information and Broadcasting, GOI.

(6) Kurukshetra, Publication Division, Ministry of Information and Broadcasting, GOI.

– డా॥ పందిటి శాంసన్

పాఠం - 3

మహాత్మాగాంధీ నమూనా

3.0. లక్ష్యం:

ఈ పాఠ్య భాగము చదివిన తరువాత ఈ క్రింది అంశాలను తెలుసుకోగలరు.

- మహాత్మాగాంధీ నమూనాలోని ప్రధాన అంశాలు గురించి.
- స్వాతంత్ర్యానంతరం ఆ నమూనాని పాటించనందున ప్రస్తుతం భారతదేశం ఎదుర్కొంటున్న సమస్యల గురించి.
- ప్రస్తుతం మన ఆర్థిక వ్యవస్థలోని లోపాల సవరణకు మహాత్మాగాంధీ నమూనా అమలు గురించి తెలుసుకోగలరు.
- భారతదేశ గ్రామీణాభివృద్ధికి మార్గదర్శకత గురించి తెలుసుకోగలరు.

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

3.1. పరిచయం

3.2. ఆదర్శ గ్రామము

3.3. పరిపాలనా వికేంద్రీకరణ

3.4. గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థ

34.1. వ్యవసాయము

3.4.2. ఉద్యోగిత

3.4.3. పారిశ్రామికీకరణ

3.5. ధర్మకర్తృత్వము

3.6. మహాత్మాగాంధీ నమూనా – భారతదేశ గ్రామీణాభివృద్ధికి మార్గదర్శకత

3.7. సారాంశం

3.8. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు

3.9. ఆధార గ్రంథాలు

3.1. పరిచయం:

పలువురి అభిప్రాయం ప్రకారం మహాత్మాగాంధీ గ్రామీణ అభివృద్ధి నమూనా, ప్రస్తుత ప్రపంచ పరిస్థితులలో ఆదర్శప్రాయమైనదే కాని ఆచరణ సాధ్యమైనది కాదు. కాని ఈనాటి మన దేశ సమస్యలను పరిశీలన చేస్తే వాటికి పరిష్కార మార్గం మహాత్మాగాంధీ నమూనాలో ఉన్నదని ద్యోతకమౌతుంది. భారతదేశానికి పల్లెలు పట్టుకొమ్మలు. అటువంటి పల్లెల అభివృద్ధికి మార్గమును గాంధీ గ్రామీణ అభివృద్ధి నమూనా తెలియచేస్తున్నది. భారతదేశములోని గ్రామాల అభివృద్ధికి మహాత్మాగాంధీ నమూనాను అమలుపరుచుటే అన్నింటికన్నా మేలైన మార్గము.

సామాజిక వ్యవస్థను పునరుద్ధరించటానికి మహాత్మాగాంధీచే సూచించబడిన అభివృద్ధి నమూనాలో భౌతికాంశాల కన్నా నైతిక విలువలకు అధిక ప్రాధాన్యత ఇవ్వబడినది. కాబట్టి దీనిని పలువురు ఆదర్శప్రాయమైన సమాజం రామరాజ్యంలాగా ఉండాలి. అంతమాత్రం చేత గాంధీ రాచరిక ప్రభుత్వాన్ని సమ్మతించినట్లు కాదు. రామరాజ్యంలో ప్రజాభిప్రాయానికి ఉన్నంత విలువ ఆదర్శ గ్రామ పరిపాలనలో ఉండాలనేది ఆయన అభిమతం. ప్రజలకు అనంతమైన అధికారాలు ఉండాలని ఈ అధికారాలు నైతిక విలువలకు లోబడి ఉండాలి అన్నారు. అనగా ఆదర్శ సమాజంలో ప్రజలకు సార్వభౌమాధికారాలు (Sovereign Powers) ఉండాలి. కాని వారు నీతి, న్యాయాలకి, ధర్మానికి కట్టుబడి ఉండాలని మహాత్మాగాంధీ సూచించారు.

3.2. ఆదర్శ గ్రామము:

భారతదేశంలోని అధిక జనాభా పల్లెలలో నివసిస్తున్నారు. గ్రామాలు భారతదేశ అభివృద్ధికి పట్టుకొమ్మలు. అటువంటి గ్రామాలు నశ్వరమైతే దేశం అభివృద్ధి చెందదని చెప్తూ గ్రామాల ప్రాధాన్యతను మహాత్మాగాంధీ విశదీకరించారు. మనదేశంలో ప్రాచీన కాలం నుంచీ కూడా బలమైన స్థానిక సంస్థలుండేవి. అది ప్రజలను విదేశీ దండయాత్రల నుంచి రక్షించి ప్రజలకు ప్రశాంతమైన జీవితాన్ని అందినవి. బ్రిటీష్ పరిపాలనకు ముందర భారతదేశంలో గల ఇట్టి గ్రామాలు వృత్తి వికేంద్రీకరణలో స్వయం సమృద్ధంగా ఉండేవని గాంధీ తెలిపారు. ఇట్టి స్వయం పోషకాలైన గ్రామాలను బ్రిటీష్‌వారు భారత దేశాన్ని వలస ఆర్థిక వ్యవస్థగా చేసుకుని క్రమమైన పథకం ప్రకారం నాశనం చేశారు. అన్యాగారాల వలె ఉన్న గ్రామాలను బ్రిటీష్ ప్రభుత్వం "శాశ్వత శిస్తు నిర్ణయ విధానం" వంటి భూస్వామ్య పద్ధతుల ద్వారా నాశనం చేశారు. వ్యవసాయదారులను వ్యవసాయ కూలీలుగా చేశారు. స్వేచ్ఛా వ్యాపారం మిషతో కుల వృత్తులను కూలదోశారు. వారు ప్రవేశపెట్టిన రైలు మార్గాల వలన గ్రామీణ ప్రజలు పాశ్చాత్య నాగరికతకు అలవాటుపడి వ్యవసాయోత్పత్తులు అమ్మగా వచ్చిన ద్రవ్యాన్ని విదేశీ వస్తువులపై మోజులో మంచినీళ్ళలాగా ఖర్చు పెట్టారు. "స్వదేశీ" భావనను మరిచారు. గాంధీజీ ప్రకారం "స్వదేశీ" అనగా భారతీయత అని అర్థం. అట్టి భారతీయతను ప్రతిబింబిస్తూ స్వయం సమృద్ధంగా స్వయం పోషకాలుగా ఉండే గ్రామాల నిర్మాణానికి కావలసిన ప్రధాన అంశాలు ఈ క్రింది విధంగా పేర్కొనబడ్డాయి.

3.3. పరిపాలనా వికేంద్రీకరణ:

గ్రామీణ పునర్నిర్మాణానికి సామాజిక. రాజకీయ అధికార, పాలనా వికేంద్రీకరణ ఉండాలి. అట్టి వికేంద్రీకరణను, ప్రాచీన కాలమందలి గణతంత్ర గ్రామీణ వ్యవస్థను పునః ప్రతిష్ట చేయుటకు మహాత్మాగాంధీ గ్రామ పంచాయితీల స్థాపనను "గ్రామ స్వరాజ్" పేరుతో తన నమూనాలో పేర్కొన్నారు. గ్రామ స్వరాజ్ అంటే స్థానిక పాలనా నిర్ణయాధికారాలు కొద్ది మంది కేంద్ర ప్రభుత్వ, రాష్ట్ర ప్రభుత్వ అధికారులకు కాక గ్రామ పంచాయితీలకు ఉండాలి. ఈ గ్రామ పంచాయితీ ప్రజా ప్రతినిధులచే ఎన్నుకోబడిన స్థానిక స్వపరిపాలనా సంస్థ. ఈ స్థానిక సంస్థలకు పరిపాలన న్యాయ, శాసన సంబంధిత అంశాలపై సంపూర్ణ అధికారాలు ఉండాలి. వీరు తమ వనరులను తామే ఏర్పాటు చేసుకొన గలిగి స్థానిక బాధ్యతలను స్వీకరించగలిగి ఉండాలి. బలహీన వర్గాలను, అస్పృశ్యులను ఆదుకోవాలి. గ్రామంలో ఎటువంటి స్పర్థలు తలెత్తినా ప్రజలు బయట కోర్టులకు వెళ్ళే అవసరం లేకుండా గ్రామ పంచాయితీలు పరిష్కరించగలిగి ఉండాలి.

అహింసాయుత మార్గం ద్వారా గ్రామాల రక్షణ:

ఈనాటి సాయుధ, సైనిక, పోలీసు దళాల గురించి మహాత్మాగాంధీ ప్రస్తావించ లేదు. ఆయన ప్రకారం గ్రామాలను

బహిర్గత శక్తుల నుంచి అంతర్గత కలహాల నుంచి రక్షించుటకు మానవాతీత శక్తిపై ఆపార నమ్మకం ఉన్న స్వచ్ఛంద సేవకులు (సైనికులు) ఉండాలి. వీరు ధార్మికత, నైతికత కలిగిన వారు కాబట్టి తమ ప్రాణాలను కూడా లెక్కించక ప్రజలకు రక్షిస్తారు.

3.4. గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థ:

గ్రామాల ప్రాథమిక అవసరముల నిమిత్తం గ్రామాలు ఆధార భూతాలు కాక స్వయం పోషకాలు కావాలి, మహాత్మాగాంధీ ప్రకారం స్వయం పోషకత అంటే గ్రామాలు ఇతర గ్రామాలతో సంబంధాలు లేక ఒంటరిగా ఉండాలని కాదు. ప్రతి గ్రామము తమ భౌగోళిక, మానవ వనరులను అభిలషణీయంగా ఉపయోగపరచుకుని వనరుల పరిమితి దృష్ట్యా తాము ఉత్పత్తి చేయలేని వస్తువులను మాత్రమే ఇతర గ్రామాల నుంచి కొనుగోలు చేసి, తమ అవసరాలు తీరగా ఉన్న మిగులు వస్తువులను ఇతర గ్రామాలకు విక్రయం చేయాలని చెప్పారు. మహాత్మా గాంధీ అర్థ శాస్త్రవేత్త కాదు. అయినా ఆయనచే పేర్కొనబడిన గ్రామీణాభివృద్ధి నమూనా తులనాత్మక వ్యయ (Compartive Cost Advantage) సిద్ధాంతం ద్వారా వ్యాపారాన్ని లాభదాయకం చేసుకునే మార్గాన్ని నిర్దేశిస్తున్నది.

3.4.1. వ్యవసాయము:

గ్రామాలు స్వయం పోషకాలుగా ఉండటానికి తమకు కావలసిన ఆహార పంటలను, ప్రత్తిని పండించాలి. కొంత భాగాన్ని పశుగ్రాసం కోసం తప్పనిసరిగా వినియోగపరచాలి. ఈ భావన మహాత్మా మానవతా వాదాన్ని, గ్రామీణాభివృద్ధికి పశు సంపద అవసరమనే అంశాన్ని స్పష్టం చేస్తున్నది. కొంత భూమిని వయోజనులకు, పిల్లలకు ఆట స్థలంగా ఉపయోగించాలని సూచించారు. అంటే గ్రామీణుల ఆరోగ్యం మానసిక వికాసానికి దోపదపడుతుందని తద్వారా గ్రామాణభివృద్ధి జరుగుతుందని తెలియ చెప్పారు. ఇంకనూ మిగులు భూమి ఉంటే అందులో పొగాకు, ఓపియమ్ వంటివి కాక, వాణిజ్య పంటలను పండించి గ్రామాల ఆర్థిక వృద్ధిని పెంపొందింప చేయాలని చెప్పారు.

3.4.2. ఉద్యోగిత:

సంపూర్ణోద్యిగితను సాధించే రీతిలో గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థ ప్రణాళిక జరగాలని గాంధీ సూచించారు. అప్పుడే గ్రామాల నుండి వలన తల్లి గ్రామాలు జీవ చైతన్యంతో ఉంటాయన్నారు. సంపూర్ణోద్యోగితకు వృత్తి విక్రేంద్రీకరణ మార్గమన్నారు. సంపూర్ణోద్విగిత ద్వారా ఆదాయ వ్యత్యాసాలను తగ్గించి సమ సమాజాన్ని సాధించవచ్చన్నారు. వ్యక్తులు తమ ప్రాథమికావసరములను పొందుటకు శ్రమను వెచ్చించాలి. ప్రతి వ్యక్తి కేవలం అవసరమైనంత వరకే శ్రమకు వినిమయం చేయుట ద్వారా ప్రతి వ్యక్తికి పని లభిస్తుందని, నిరుద్యోగిత ఉండదని, అందుచేత సంపూర్ణోద్యోగిత తద్వారా ఆదాయ సమానత పొందగలమన్నారు.

3.4.3. పారిశ్రామికీకరణ:

గాంధీజీ పారిశ్రామికీకరణకు గాని, యాంత్రికీకరణకు కాని వ్యతిరేకి కాదు, భారతదేశంలోని మానవ వనరుల దృష్ట్యా ఆయన శ్రామిక దోపిడీని పెంచు, పారిశ్రామికీకరణను వనరుల దృష్ట్యా ఆయన శ్రామిక దోపిడీని పెంచు పారిశ్రామికీకరణను ప్రోత్సహించరాదన్నారు. భారీ పారిశ్రామికీకరణ ద్వారా దేశంలోని అధిక జనాభా అయిన అల్పాదాయ, బలహీన వర్గాలకు అవసరం లేని వస్తువులను భారీ ఎత్తున ఉత్పత్తి చేయుట వలన దేశంలోని పరిమిత వనరులు దుర్వినియోగం అవుతామని సూచించారు. ధరల యంత్రాంగం ఉన్న స్వేచ్ఛాయుత వ్యాపారం అనవసరమైన పోటీని పెంచి లాభాల మీద దృష్టి

నిలిపి శ్రామిక దోపిడీకి దారి తీయును. ఇది మన అధిక మూలధన సాంద్రమైన ఉత్పత్తి ప్రక్రియ నిరుద్యోగితను పెంచును. శ్రామిక తొలగింపు, తత్ఫలితమైన నిరుద్యోగిత దేశంలోని అల్పాదాయ వర్గాల జీవన ప్రమాణ స్థాయిని దిగజారుస్తూ ఆదాయ వ్యత్యాసాలను ప్రోత్సహిస్తూ పెట్టుబడిదారి వ్యవస్థకు దారి తీయును. భారీ పారిశ్రామికీకరణ, భారతదేశంలో అనాదిగా ఉద్యోగితను పెంచుతూ వస్తున్న గ్రామీణ లఘు కుటీర పరిశ్రమల పతనాన్ని కలుగజేస్తూ గ్రామాల నుండి ప్రజల వలస పెరిగేటట్లు చేస్తున్నది. తత్ఫలితంగా గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థ నిర్జీవమై కుంటుపడుతున్నది. ఈ రకమైన వలస పట్టణ ప్రాంతాలలో కూడా అనేక అవస్థాపనా ఇబ్బందులను కలుగ చేస్తున్నది. మన దేశం వంటి దేశాలలో యాంత్రీకరణ శ్రామికుల ఉత్పాదకతను పెంచేదిగా ఉండాలే గాని వారిని వైదొలగించేదిగా ఉండరాదని ఆయన అభిప్రాయపడ్డారు. దేశంలోని ఆర్థిక సమస్యలకు పరిష్కారము భారీ పారిశ్రామికీకరణ కాదని ఆయన ఖచ్చితంగా చెప్పారు. గ్రామీణ ప్రాంతాలలో పేదరిక నిర్మూలనకు ఆయన శ్రమ సాంద్రమైన కుటీర, వ్యవసాయాధార పరిశ్రమలు, పురాతన నైపుణ్యాలపై ఆధారపడ్డ చేతివృత్తుల పరిశ్రమలను పునరుద్ధరించాలని చెప్పారు. స్వయం సమృద్ధతలో భాగంగా ఆయన ఖాదీ అనగా నూలు వడకుటకు ఏమంటే మన దేశం వంటి దేశాలలో మూలధన కొరత ప్రాధాన్యతనిచ్చారు. గాంధీజీ నమూనాలో గుర్తించవలసిన అంశం సమస్య కాబట్టి, పరిమితంగా ఉన్న మూలధనాన్ని మూల పరిశ్రమలకు (ఉదాహరణ: ఇనుము, ఉక్కు పరిశ్రమల వంటివి) మాత్రమే ఉపయోగించాలి. అంతేకాని ఆయన యాంత్రీకరణకు వ్యతిరేకి కాదు. మానవ శ్రమకు ప్రాధాన్యతనివ్వాలనే ఆయన అభిమతం.

3.5. ధర్మకర్తృత్వము:

మహాత్మాగాంధీ దృష్టిలో అర్థశాస్త్రానికి, నీతి శాస్త్రానికి తారతమ్యమేమీ లేదు. ధార్మికత లేని అనైతికత్వంగా ఏ ఆర్థిక వ్యవస్థా నిలబడదని మహాత్మా గాంధీ భావన, ఆర్థిక వ్యవస్థ స్వయం సమృద్ధంగా ఉండాలంటే అహింస, సహకార భావన ప్రజలలో ఉండాలన్నారు. వైరుధ్యాల వలన గాక పరస్పర అవగాహన సహకారత ద్వారానే ఒక దేశం ప్రగతిని పొందగలదన్నారు. ఆయన గ్రామాలలో ఆర్థిక స్థోమత కేంద్రీకరణను వ్యతిరేకించారు. భూమి అనేది ప్రకృతి ప్రసాదించిన సంపద, అది ఏ ఒక్కరి సొత్తూ కాదు. ఆ వనరును అందరి సంక్షేమానికి, శ్రేయస్సుకు ఉపయోగించాలి. మహాత్మాగాంధీ ప్రకారం భూస్వాములు భూమికి ధర్మకర్తలే గాని హక్కుదారులు, యజమానులు కానేరరు. వారంతట వారు భూమిని స్వచ్ఛందంగా దానము చేయకపోతే అహింసాయుత మార్గాల ద్వారా వారికి నచ్చ చెప్పాలన్నారు. ఒకవేళ వారు శ్రామిక దోపిడీని ఆపకపోతే శ్రామికులు సహాయ నిరాకరణోద్యమం ద్వారా వారికి కనువిప్పు కలిగించాలన్నారు. శ్రామిక సహకారం, శ్రమ లేకపోతే భూస్వాములు ధనరాశులను ప్రోది చెయ్యలేరనే విషయాన్ని గ్రహించవలెనన్నారు.

నాగరిక సమాజ స్థాపనకు అహింస, నైతిక విలువలు పునాది రాళ్ళ వంటివి. హింస నైతికతకు విరుద్ధమైన భావన. కాబట్టి మహాత్మాగాంధీ ప్రకారం గ్రామీణ పునర్నిర్మాణం, గ్రామీణ భివృద్ధి అహింసాయుతంగానే జరగాలి.

3.6. మహాత్మాగాంధీ నమూనా – భారతదేశ గ్రామీణాభివృద్ధికి మార్గదర్శకత:

"Gandhiji is more relevant to Indian than any other prophet from East or West, North or South."

- Stephen Murphy

- Australian Gandhian Observer.

దేశ స్వాతంత్ర్యానంతరం మనం గాంధీ గ్రామీణాభివృద్ధి నమూనాను అమలుపరచలేదు. అభివృద్ధి వ్యూహంగా భారీ

పారిశ్రామికీకరణము, పట్టణీకరణను, మూలధన సాంద్ర ఉత్పత్తి ప్రక్రియను ఆ నాటి ప్రధాని పండిట్ నెహ్రూ అనుసరించారు.

ఆప్పటి దేశ ఆర్థిక వ్యవస్థ దృష్ట్యా పారిశ్రామిక రంగంలో స్వయం సమృద్ధి కోసం ఆ విధానం మంచిదే. కాని మన దేశంలోని మానవ భౌతిక వనరుల దృష్ట్యా చూస్తే గాంధీజీ నమూనాను అవలంభించక పోవటం వలన మన ఆర్థిక వ్యవస్థలోని కొన్ని సమస్యలు తలెత్తినాయి.

1) గ్రామీణాభివృద్ధికి వనరుల కొరత, గ్రామాల నుండి పట్టణాలకు వలస.

2) గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థలో ప్రత్యామ్నాయ ఉద్యోగావకాశాల లేమి, ప్రచ్ఛన్న నిరుద్యోగిత పెంపు.

3) సంప్రదాయ నైపుణ్యాల పై శ్రద్ధ లేక లఘు కుటీర పరిశ్రమలు కుంటుపడుట.

4) వృత్తి వికేంద్రీకరణ లేని గ్రామాలలో నిరుద్యోగిత పెరుగుదల.

5) పట్టణాలలో అధికమగుచున్న జన సాంద్ర, తత్ఫలితంగా పెరుగుతున్న ఆర్థిక, సామాజిక సమస్యలు.

6) పట్టణీకరణ ప్రభావంతో ప్రకృతి వనరుల దుర్వినియోగం పునరుద్భవింప చేయలేని (Non renewable natural resources) సహజ వనరుల కొరత.

7) గ్రామీణ పట్టణ ప్రాంతాలలో పెరుగుతున్న ఆర్థిక స్థోమత కేంద్రీకరణ, ఎక్కువగుచున్న ఆర్థిక అసమానతలు.

8) పెరుగుతున్న వినియోగ ప్రవృత్తి, నైతిక విలువలు దిగజారుట. యువత విప్లవాత్మక ధోరణులు, ఆర్థిక, రాజకీయ ఆందోళనలు.

9) ప్రపంచీకరణ, ప్రైవేటీకరణ, సరళీకరణ (నూతన ఆర్థిక విధానం) వ్యూహాల నేపథ్యంలో భారీ యాంత్రీకరణ, శ్రామిక మార్కెట్ల సరళీకరణ, పెరుగుతున్న నిరుద్యోగిత.

10) పారిశ్రామికీకరణ, యాంత్రీకీకరణ, పట్టనీకరణ వలన ఉద్భవిస్తున్న పర్యావరణ అసంతులిత, అతి పెద్ద సమస్యగా జనిస్తున్న వాతావారణ కాలుష్యం.

మహాత్మాగాంధీ గ్రామీణాభివృద్ధి నమూనాను అనుసరించుట ద్వారా కొంతవరకూ ఈ సమస్యలను పరిష్కరించవచ్చు. మొదటిగా గ్రామీణ ప్రాంతాలకు ఆర్థిక వనరులను తరలించుట ద్వారా అనేక సమస్యలను తగ్గించవచ్చు. గ్రామాలలోని చిన్న. ఉపాంత రైతుల సంప్రదాయ చేతివృత్తుల వారి జీవన ప్రమాణ స్థాయి పెరిగితే గ్రామీణ నిరుద్యోగిత తగ్గించి పట్టణాలకు వలసను ఆపవచ్చు. గ్రామాల అభివృద్ధి, గ్రామీణుల ఆదాయ వృద్ధి సమర్థ డిమాండు పెంచి, స్వదేశీ మార్కెట్లను విస్తృతపరచుట ద్వారా పారిశ్రామిక, సేవల రంగాల వృద్ధికి తోడ్పడుతుంది. పట్టణాలలో సామాజిక, ఆర్థిక సమస్యలు తగ్గుతాయి. భూమి, నీరు, మానవ శక్తి సక్రమంగా ఉపయోగింపబడుతాయి. గ్రామీణ అభివృద్ధి పథకాలు, ప్రాజెక్టులు, ప్రజల భాగాస్వామ్యాన్ని ప్రోత్సహిస్తే నిజమైన ప్రజాస్వామ్య గణతంత్ర వ్యవస్థ భారతదేశంలో రూపుదిద్దుకోగలదు. 1992వ సంవత్సరంలో తయారు చేయబడిన 70వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టం మహాత్మా గాంధీ పేర్కొన్న "గ్రామ స్వరాజ్" కు నాందిగా చెప్పవచ్చు. స్థానిక సంస్థలకు అఖిలషణీయమైన అధికారాలు, వనరులు బదిలీ చేయుట ద్వారా గ్రామీణ అభివృద్ధి, తద్వారా దేశాభివృద్ధి జరగగలదు. మహాత్మాగాంధీ కలలుగన్న ఆదర్శ గ్రామాల స్థాపన వలన ప్రపంచంలో అతిపెద్ద ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థ అయిన మన భారతదేశం, ఇతర దేశాలకు మార్గదర్శకం కాగలదు.

3.7. సారాంశం:

మహాత్మాగాంధీచే సూచించబడిన గ్రామీణభివృద్ధి నమూనాను, పలువురు ఆదర్శప్రాయమైనదే కాని ఆచరణ సాధ్యం కాదని అంటారు. కాని భారతదేశ భౌగోళిక స్థితి, భౌతిక, మానవ వనరుల దృష్ట్యా పరిశీలిస్తే మహాత్మాగాంధీ గ్రామీణ అభివృద్ధి నమూనాను మన ఆర్థిక వ్యవస్థకు అనువర్తింప చేయటం ద్వారా ప్రస్తుతం మనం ఎదుర్కొంటున్న అనేక సమస్యలను పరిష్కరించుకొనుటకు అవకాశం లభిస్తుంది.

3.8. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు:

1) మహాత్మాగాంధీ గ్రామీణ అభివృద్ధి నమూనాలోని ముఖ్య అంశములను విశ్లేషించండి?

2) భారత ఆర్థిక వ్యవస్థకు గాంధీజీ గ్రామీణాభివృద్ధి నమూనాను ఎంతవరకు అనువర్తింప చేయగలము? వివరించండి?

3.9. ఆధార గ్రంథాలు:

1) Journal of Peace and Gandhian Studies, April - September, 1997 Volume - II

2) Why Gandhi is relevant in Modern India - Stephen Murphy.

3) Mahatma Gandhi - B.R. Nanda.

4) Gandhian Thought - An Analytical Study - J.K. Mehta.

5) The Hindu, October 19, 1997.

6) The Hindu, October 21st ,1997.

7) India Today May 31st, 1997.

- శ్రీమతి యస్. సుబ్బలక్ష్మి

పాఠం - 4

సమాజ అభివృద్ధి విధానం

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

4.0. ఉద్దేశ్యాలు

4.1. పరిచయం

4.2. సమాజ అభివృద్ధి వివరణ

4.3. సమాజ అభివృద్ధి యొక్క ప్రమేయాలు

4.4. సమాజ అభివృద్ధి విధానం

4.4.1. సామర్థ్యం

4.4.2. వాయిస్

4.5. సమాజ అభివృద్ధి పాత్ర

4.6. సమాజ అభివృద్ధి-నిర్వచనాలు

4.7. సమాజ అభివృద్ధిలో వివిధ దశలు

4.7.1. సమాజం గురించి సమాచారం తెలిసి ఉండాలి

4.7.2. సంఘం సభ్యుల అభిప్రాయాలను వినాలి

4.7.3. భాగస్వామ్య దృష్టిని అభివృద్ధి చేయడం

4.7.4. సమాజం ఆస్తులు, వనరులు, అవసరాలు మరియు సమస్యలు అంచనా వేయుట

4.7.5. సమాజ సభ్యులకు సహాయం చేయడం

4.7.6. సంస్థాగత మార్పు కోసం

4.7.7. కార్యచరణ ప్రణాళిక అభివృద్ధి

4.7.8. కార్యచరణ ప్రణాళిక అమలు చేయుట

4.7.9. ఫలితాల మూల్యాంకనం

4.7.10. ప్రతిబింబించబడుతుంది

4.8. సమాజాభివృద్ధి విధానాలు

4.8.1. కమ్యూనిటి ఎంగేజ్‌మెంట్

4.8.2. సమాజ సామర్థ్య బిల్డింగ్

4.8.3. ఆర్థికాభివృద్ధి

4.8.4. సమాజ ఆర్థికాభివృద్ధి

4.8.5. సమాజ ఆధారిత ప్రణాళిక

4.8.6. బాహ్య ఏజెంట్ విధానాలు

4.8.7. బహుళ విధానాలు

4.8.8. అంతర్గత వనరుల విధానం

4.9. సమాజాభివృద్ధి పథకాల సూత్రాలు

4.10. ముగింపు

4.11. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు

4.12. ఆచూకి గ్రంధాలు

4.0. ఉద్దేశ్యాలు:

- కమ్యూనిటి ద్వారా బలాలకు మద్దతు ఇవ్వడం మరియు అభివృద్ధి చేయడం.
- ప్రజలు తమ సామర్థ్యాన్ని గుర్తించి, అభివృద్ధి చేసుకోవటంలో మరియు సమస్యలు మరియు అవసరాలకు ప్రతిస్పందించడానికి తమను తాము సమర్థవంతంగా నిర్వహించుకోవడంలో సహాయపడే కార్యచరణ రూపం.
- సామాజిక న్యాయాన్ని ప్రోత్సహించడానికి ఆస్తులను నియంత్రించడానికి మరియు సంఘం యొక్క నాణ్యతను మెరుగుపరుచుటకు సహాయపడే బలమైన సంఘాల స్థాపనకు మద్దతునిస్తాయి.
- సమాజ అభివృద్ధి అనునది ప్రజల జీవన ప్రమాణాలను మెరుగుపరచడం. ఇది భాగస్వామ్య ప్రజాస్వామ్యం, సుస్థిర అభివృద్ధి, హక్కులు, ఆర్థిక పరిస్థితులు, సమానత్వం మరియు సామాజిక న్యాయాన్ని సమాజంలో నిర్వహించడం మరియు ప్రజల సామర్థ్యాన్ని పెంపొందించడం ద్వారా మెరుగుపరుస్తుంది మరియు ప్రోత్సహిస్తుంది.
- అంతేకాకుండా, సమాజ అభివృద్ధి అనునది సాధికారత, మానవ హక్కులు, సామాజిక న్యాయం, స్వీయ నిర్ణయం మరియు సామూహిక చర్య మొదలగు వాటిపై ఆధారపడిన సమగ్ర విధానం. సమాజ అభివృద్ధి ఆ సంఘం సభ్యులను వారి జీవితాలు మరియు సంఘంలో నిపుణులుగా పరిగణిస్తుంది మరియు సంఘం జ్ఞానం మరియు వివేకానికి విలువ ఇస్తుంది.

4.1. పరిచయం:

ఐక్యరాజ్య సమితి కమ్యూనిటీ డెవలప్‌మెంట్‌ను సమిష్టి చర్య తీసుకోవడానికి మరియు సాధారణ సమస్యలకు పరిష్కారాలను రూపొందించడానికి సంఘం సభ్యులు కలిసి వచ్చే ప్రక్రియ అని నిర్వచించబడినది. ఇది విస్తృత భావన, ఇది ప్రజానాయకులు, కార్యకర్తలు, ప్రమేయం ఉన్న పౌరులు మరియు వృత్తి నిపుణుల అభ్యాసాలకు వర్తించబడుతుంది. ఇది సంఘం యొక్క వివిధ అంశాలను మెరుగుపరుచుటకు, సాధారణంగా బలమైన మరియు ధృడమైన స్థానిక సంఘాలను నిర్మించే లక్ష్యంతో పనిచేస్తుంది.

సమాజ అభివృద్ధి అనునది వ్యక్తులు మరియు వ్యక్తుల సమూహాలలో మార్పును ప్రభావితం చేయడానికి అవసరమైన నైపుణ్యాలతో శక్తివంతం చేయడానికి ప్రయత్నిస్తుంది. ఈ నైపుణ్యాలు తరచుగా ఉమ్మడి ఎజెండా కోసం పనిచేసే సామాజిక సమూహాల ఏర్పాటు ద్వారా సృష్టించబడుతాయి.

సమాజ అభివృద్ధి అనునది యునైటెడ్ స్టేట్స్, యునైటెడ్ కింగ్‌డమ్, ఆస్ట్రేలియా, కెనడా మరియు న్యూజిలాండ్ మొదలైన దేశాలలో విస్తృతంగా ప్రారంభించబడినది. సమాజ అభివృద్ధి విధానాలు అంతర్జాతీయంగా గుర్తింపు పొందాయి. ఈ విధానాలు ఐక్యరాజ్యసమితి, (UN), ప్రపంచ ఆరోగ్య సంస్థ (WHO) మరియు ఆర్థిక సహకార మరియు అభివృద్ధి సంస్థ (OECD) ప్రపంచ బ్యాంక్ మొదలగు సంస్థలచే స్థానిక సామాజిక, ఆర్థిక, సాంస్కృతిక, పర్యావరణ మరియు రాజకీయ అభివృద్ధికి ముఖ్యమైనవిగా గుర్తించబడినాయి.

4.2. సమాజ అభివృద్ధి వివరణ:

సమాజ అభివృద్ధి విధానం అనునది సమాజం మరియు వ్యక్తులతో కలిసి ఎజెండాను సెట్ చేయడానికి మరియు నిర్వహించడానికి ఒక మార్గం. సమాజ అభివృద్ధి అనునది దీర్ఘకాలిక విలువ ఆధారిత ప్రక్రియ. ఇవి అధికారంలో అసమతుల్యతలను పరిష్కరించడం మరియు సామాజిక న్యాయం, సమానత్వం మొదలగునవి తీసుకురావడానికి లక్ష్యంగా పెట్టుకున్నది.

సమాజ అభివృద్ధిలో ప్రధాన విలువలు మరియు సామాజిక సూత్రాలు ఉన్నాయి. అవి:

- సమానత్వం మరియు వివక్ష వ్యతిరేక సామాజిక న్యాయం.
- మానవ హక్కులు.
- సామూహిక సాధికారత చర్యలు.
- కలిసి పనిచేయడం మరియు నేర్చుకోవడం.

సమాజ అభివృద్ధి ప్రక్రియ ప్రజలను నిర్వహించడానికి మరియు కలిసి పనిచేయడానికి అనుమతిస్తుంది. వారి సొంత అవసరాలను గుర్తించి, వారి జీవితాలను ప్రభావితం చేసే నిర్ణయాలపై ప్రభావం చూపడానికి వారి స్వంత జీవితాలు వారు నివసించే సంఘాలు మరియు వారు భాగమైన సమాజాలు నాణ్యత మరియు సుస్థిరతలను మెరుగుపరిచేందుకు చర్యలు తీసుకోవాలని ఆకాంక్షించారు.

4.3. సమాజ అభివృద్ధి యొక్క ప్రమేయాలు:

సమాజ అభివృద్ధి యొక్క వివిధ ప్రమేయాలను ఈక్రింది విధంగా వివరించవచ్చును. అవి:-

- వ్యవసాయం మరియు వ్యవసాయోత్పత్తుల మెరుగుదల
- ప్రతి గ్రామంలో సహకార సంఘాల ఏర్పాటు
- పశుసంపద
- ప్రజారోగ్యం

- గ్రామీణ విద్య
- గ్రామీణ ప్రాంతాలలో కమ్యూనికేషన్ మరియు రవాణా మార్గాలను అభివృద్ధి చేయడం.
- గ్రామ స్థాయిలో చిన్న తరహా కుటీర పరిశ్రమల ఏర్పాటు.
- గ్రామ పంచాయితీలను నిర్వహించడం వాటిని బలోపేతం చేయడం.

4.4. సమాజ అభివృద్ధి విధానం:

సమాజ అభివృద్ధి విధానం ఈక్రింద ఎజెండాలను పరిష్కరించడానికి ప్రయత్నిస్తుంది. అవి:-

సాధీకారత ఇది ఆరోగ్య, సామాజిక ఆర్థిక మరియు పర్యావరణ విధాన అభివృద్ధిలో సంఘాల చర్యలు. అదేవిధంగా, వారి దృక్కోణాలకు ప్రాధాన్యత ఇవ్వడం ద్వారా పౌరసమాజాన్ని బలోపేతం చేసే మార్గం. సమాజ అభివృద్ధి విధానం ద్వారా ఈ విధానంలోని ఎజెండా నిర్ణయిస్తుంది. సమాజ అభివృద్ధిలోని అంశాలను ఈక్రింది విధంగా వివరించవచ్చును. అవి:-

- సామర్థ్యం
- వాయిస్

4.4.1. సామర్థ్యం:

సామర్థ్యం అనునది వారి సంఘం సమూహాలు, సంస్థలు మరియు నెట్‌వర్క్‌ల ద్వారా క్రియాశీల పౌరులుగా, వ్యక్తుల సామర్థ్యాన్ని బలోపేతం చేస్తుంది. సంస్థలు మరియు ఏజెన్సీల ప్రభుత్వ, ప్రైవేటు మరియు ప్రభుత్వేతర వారి సమాజంలో మార్పును రూపొందించడానికి మరియు నిరూపించడానికి పౌరులతో సంభాషణలో పనిచేసే సామర్థ్యం.

4.4.2. వాయిస్ (స్వరం):

ఇది వెనుకబడిన మరియు దుర్భలమైన సంఘాల స్వయం ప్రతిపత్తి గల స్వరాన్ని ప్రచారం చేయడం ద్వారా, క్రియాశీల ప్రజాస్వామ్య జీవితానికి మద్దతు ఇవ్వడంలో కీలక పాత్ర పోషిస్తుంది.

4.5. సమాజ అభివృద్ధి పాత్ర:

సమాజ అభివృద్ధి పాత్ర అనగా సమస్యలు మరియు లక్ష్యాలను గుర్తించడానికి సమాజంతో కలిసి పనిచేయడం, వారు వాటిని చూసే విధంగా, సామూహిక తీర్మానాలు లేదా వ్యూహాల అభివృద్ధిని సులభతరం చేయడం. దీనిని సాధించుటకు నెట్‌వర్క్ సామర్థ్యం మరియు అద్భుతమైన కమ్యూనికేషన్ మరియు గ్రూప్ ఫెసిలిటేషన్ నైపుణ్యాలు అవసరం.

- నెట్‌వర్క్‌లను అభివృద్ధి చేయడం.
- సంబంధిత సేవలను పరిశోధన చేయడం.
- స్థానిక కౌన్సిల్ మరియు కమ్యూనిటి సమూహాలతో సంబంధాలు పెంపొందించుకుంటాయి.

- సంప్రదింపులను పెంపొందించండి.
- వాటాదారులను గుర్తించుట.
- ప్రభుత్వ మీటింగ్‌లను నిర్వహిస్తుంది.
- గ్రూప్ కార్యక్రమాలకు ప్రణాళిక అమలు చేయుట.
- సమిష్టి పనిచేయు అవకాశం కల్పించుట.
- సమాజ నాయకత్వ విధానం.
- నాయకత్వ నైపుణ్యాలను అభివృద్ధి చేయడం.

4.6. సమాజ అభివృద్ధి-నిర్వచనాలు:

సమాజ అభివృద్ధిని గురించిన నిర్వచనాలను ఈక్రింది విధంగా వివరించవచ్చును. అవి:

U.N.O. ప్రకారం సమాజ అభివృద్ధి అనగా సమాజ సభ్యులందరు కలిసి సమిష్టి చర్య తీసుకోవడానికి చేసే కృషిని సమాజ అభివృద్ధి అంటారు.

అంతర్జాతీయ సమాజ అభివృద్ధి సంఘం ప్రకారం సమాజ అభివృద్ధి అనగా అభ్యాసన ఆధారిత వృత్తి మరియు విద్యా క్రమశిక్షణ అని నిర్వచించింది.

సమాజ అభివృద్ధి మారకం సమాజ అభివృద్ధిని ఈవిధంగా వివరించింది. ఒక వృత్తి మరియు సమాజంలో పనిచేసే మార్గం రెండూ, న్యాయం, సమానత్వం మరియు పరస్పర గౌరవం ఆధారంగా సంఘాలను నిర్మించడం దీని ముఖ్య లక్షణం.

సమాజం అభివృద్ధి అనునది సాధారణ వ్యక్తులు మరియు అధికార స్థానాలలో ఉన్న వ్యక్తుల మధ్య సంబంధాలను మార్చడం, తద్వారా ప్రతి ఒక్కరూ తమ జీవితాలను ప్రభావితం చేసే సమస్యలలో పాల్గొనవచ్చును. ఏదైనా సంఘంలో విజ్ఞానం మరియు అభివృద్ధి యొక్క సంపద ఉంటుంది అనే సూత్రం నుండి ఇది మొదలౌతుంది.

4.7. సమాజ అభివృద్ధిలో వివిధ దశలు:

సాధారణంగా సమాజ అభివృద్ధి ప్రక్రియను ఈక్రింది దశల ద్వారా వివరించవచ్చును. అవి:

4.7.1. సమాజం గురించి సమాచారం తెలిసి ఉండాలి:

సమాజంలో ముఖ్య సభ్యుడిగా ఉండాలనుకున్నా, సమర్థవంతమైన సేవ అందించాలనుకున్నా లేదా సమాజం నాయకుడుగా ఉండాలనుకున్నా దాని సమస్యలు, వనరులు, అవసరాలు, నిర్మాణ క్రమం మరియు నిర్ణయాత్మక ప్రక్రియల గురించి తెలిసి ఉండాలి. మీ యొక్క ప్రారంభ ధోరణిలో మీ యొక్క స్థానిక వార్త పత్రికలను క్రమం తప్పకుండా చదవడం, సంఘం యొక్క కార్యక్రమాలకు హాజరు కావడం. అందుబాటులో ఉన్న సేవలతో పాటు సంఘం ప్రాజెక్టులు వాటి కార్యకలాపాలతో పరిచయం ఉండాలి. ఈవిధంగా చేయడం వలన సంఘం యొక్క నిశిత పరిశీలన చేయుటకు అవకాశం ఉంటుంది.

4.7.2. సంఘం సభ్యుల అభిప్రాయాలను వినాలి:

సంఘం సభ్యుల అభిప్రాయాలను వినాలి, మీరు చదవడం మరియు పరిశీలన ద్వారా అన్ని అంశాలను తెలుసుకోవడం అనివార్యం అవుతుంది. సభ్యులను సందర్భోచితంగా పరస్పర కలయిక ద్వారా అవగాహన, వారి ఆసక్తులు గురించి తెలుసుకొనుటకు, అవకాశం ఉంటుంది. ముఖ్యంగా దీని కొరకు స్థానిక సంస్థలలో చేరడం, గ్రంధాలయాల సందర్శన, వ్యక్తులతో కలిసి వారి అభిప్రాయాలను తెలుసుకోవాలి. అదేవిధంగా స్థానిక మార్కెట్ లేదా పాఠశాల కార్యకలాపాలకు హాజరుకాడం లాంటి ఇతర పరిస్థితులలో సామాజిక సభ్యులను సంప్రదించవచ్చును. ఆరోగ్య సేవలు మరియు ప్రాధాన్యతలపై సిఫార్సులు మరియు నిర్ణయాలు తీసుకోవడానికి, ముఖ్యమైన సమాజ సమస్యలను గుర్తించడానికి ఆయా ప్రాంతాలలోని ఆరోగ్య సేవ సిబ్బంది సంఘంలో క్రమమైన పరిచయాన్ని కొనసాగించాలి.

4.7.3. భాగస్వామ్య దృష్టిని అభివృద్ధి చేయడం:

భాగస్వామ్య దృష్టిని అభివృద్ధి చేయడానికి వ్యక్తులను ఒక ప్రదేశంలో సమావేశపరచి, సమాజ, సభ్యుల మధ్య కొన్ని సాధారణ ఆసక్తులు ఉన్నాయని గుర్తించి, సమాజ అభివృద్ధిలో చొరవ తీసుకొని పనిచేయడానికి ఇష్టపడే కొద్దిమందిని గుర్తించిన తదుపరి సమాజం యొక్క సమావేశాన్ని నిర్వహించటం తదుపరి దశ. కొన్ని ప్రత్యేక పరిస్థితులలో ప్రత్యేక ప్రతినిధులను ఆహ్వానించడం సముచితంగా ఉంటుంది. ఆవిధంగా ఏర్పాటు చేయబడిన సమావేశం ముఖ్య ఉద్దేశ్యం భాగస్వామ్య సమాజ దృష్టిని అభివృద్ధి చేయడం, అనగా వారి ఆదర్శ సమాజాన్ని ఊహించుకోవడం ద్వారా వారు ఒక ఉమ్మడి దృష్టిని మరియు కొన్ని విస్తృత వ్యూహాత్మక దశలను చేరుకోవాలని నిర్ణయించుకుంటారు.

4.7.4. సమాజం ఆస్తులు, వనరులు, అవసరాలు మరియు సమస్యలు అంచనా వేయుట:

సమాజం ఆస్తులను, వనరులు, అవసరాలు మరియు సమస్యలను అంచనా వేయుటకు, సమాజ అభివృద్ధి సమర్ధవంతంగా పనిచేయడానికి సమాజం గురించి మనం కొంత సమాచారాన్ని సేకరించాలి. విస్తృత శ్రేణి సమాజ లక్షణాలపై గుణాత్మక మరియు పరిమాణాత్మక డేటాను సేకరించే సమగ్ర సమాజ అంచనాను చేపట్టడం ద్వారా ఉపయోగకరంగా ఉంటుంది.

4.7.5. సమాజ సభ్యులకు సహాయం చేయడం:

సమాజ సభ్యుల ఆందోళన కలిగించే ప్రాంతాలు మరియు వాటి కారణాలను గుర్తించడానికి మరియు వ్యక్తీకరించడానికి సహాయం చేయుట ద్వారా ఏదైనా సమాజ అభివృద్ధి సమాజ సభ్యుల సమస్యలను, వాటిని పరిష్కరించే ప్రక్రియను నిర్వచిస్తారు, ఇది బాహ్య నిపుణుడు ప్రతిపాదించిన దాని కంటే చాలా భిన్నంగా ఉంటుంది. ముఖ్యంగా సాధనాలు, వనరులు, సమావేశ స్థలం గురించి సమాచారం అందించడం, సమాజాన్ని అభివృద్ధి చేయువారు సమస్యల పరిష్కారాన్ని, అభివృద్ధిని చేయుటకు సమాజాన్ని శక్తివంతం చేయుటకు కృషి చేస్తారు.

4.7.6. సంస్థాగత మార్పు కోసం:

చాలా సందర్భాలలో సంస్థాగత మార్పు కోసం వాహనాన్ని సృష్టించడం అవసరం. ఇది చాలా సందర్భాలలో స్టీరింగ్ కమిటీగా ప్రారంభమౌతుంది. కాలక్రమేణా స్టీరింగ్ కమిటీ సమాజ సంస్థగా పరిణామం చెందుతుంది. ఆవిధంగా నిబంధనలను అభివృద్ధి చేయడం, పాలనా విధానాలను ఏర్పాటు చేయడం, తగినంత వనరులు పొందడం లాంటి

కార్యక్రమాలను సమర్థవంతంగా ప్రణాళిక చేయాలి. అదేవిధంగా, నిర్వహించడం, అమలు చేయడం మరియు మూల్యాంకనం చేయగలదని స్టీరింగ్ కమిటీ చేపట్టాల్సిన విస్తృత కార్యకలాపాలు ఉన్నాయి.

4.7.7. కార్యచరణ ప్రణాళిక అభివృద్ధి:

కార్యచరణ ప్రణాళిక ద్వారా సమాజం మొత్తం చొరవ వ్యూహాత్మక దశలను ఏర్పాటు చేస్తుంది. సమూహం యొక్క పరిమాణం మరియు చొరవ యొక్క సంక్లిష్టతపై ఆధారపడి, వ్యూహాత్మక దశలు మరియు కార్యచరణ ప్రణాళికల మధ్య ఇతర దశలు ఉంటాయి. ఆవిధంగా దీర్ఘ, మధ్య మరియు స్వల్పకాలిక లక్ష్యాలు, సమాచారం, వనరుల అభివృద్ధి మానవ వనరుల కోసం సమగ్ర ప్రణాళికలను రూపొందించుకోవచ్చును. సమాజ సభ్యులు సులభంగా అర్థం చేసుకోగలిగే, లక్ష్యాలతో కార్యకలాపాలను స్పష్టంగా లింక్ చేసి, బాధ్యతలు, సమయపాలన, వనరులు మొదలగునవి అంశాలను చేరుకోవలసి ఉంటుంది.

4.7.8. కార్యచరణ ప్రణాళిక అమలు చేయుట:

కార్యాచరణ ప్రణాళిక అమలు చేయుటలో వాలంటీర్లు మరియు సమాజ సభ్యులతో సహా ఆర్థిక మరియు మానవ వనరుల చర్య తీసుకోవడానికి సమీకరించబడతాయి. ముఖ్యంగా, సమాజం నిరాశ్రయులకు వ్యతిరేకంగా సంకీర్ణాన్ని ఏర్పాటు చేయాలని నిర్ణయించుకుంటుంది. ఆ విధంగా నిరాశ్రయులైన వ్యక్తులతో పరిచయం ఉన్న అన్ని సంస్థలు తగిన సహాయం అందించగలవని నిర్ధారించడానికి పనిచేస్తుంది.

4.7.9. ఫలితాల మూల్యాంకనం:

చర్య ఫలితాలను మూల్యాంకనం చేయుటకు, సాంప్రదాయకంగా, సమాజ అభివృద్ధి వర్కర్లు అధికారిక మూల్యాంకన విధానాల కంటే వారి అభ్యాసానికి మార్గనిర్దేశం చేసేందుకు వారి స్వంత అనుభవం, ఇతరుల నుండి వచ్చిన సాక్ష్యాలపై అధికంగా ఆధారపడతారు. అదేవిధంగా, వ్యయం, సమయంపరంగా సహేతుకమైన మరియు సముచితమైన చర్యలను కనుగొనడం చాలా కష్టంగా ఉంటుంది. ముఖ్యంగా మూల్యాంకన ప్రణాళికలు అధికారికంగా లేదా అనధికారకంగా ఉండవచ్చు. ఇవి సమూహం యొక్క అవసరాలు, వనరులకు అనుగుణంగా ఉంటాయి. ఆ విధంగా సమాజ అభివృద్ధిలో భాగస్వామ్య మూల్యాంకన పద్ధతి సాధారణంగా అదనంగా లేదా కొన్నిసార్లు మరింత సాంప్రదాయ పద్ధతికి బదులుగా నిర్వహించబడుతుంది.

4.7.10. ప్రతిబింబించబడుతుంది:

సమాజ అభివృద్ధిలో తదుపరి చొరవను ప్రారంభించడానికి ముందు సమూహం తన శ్వాసను పొందేందుకు సమయాన్ని ఇస్తుంది. ఆ విధంగా సమాజం మీ యొక్క విజయాలను ఏర్పాటు చేసుకోవడానికి, అదేవిధంగా ఏవైనా నిరాశలను ప్రతిబింబించబడుటకు అవకాశం కల్పిస్తుంది. సంస్థాగత ప్రక్రియలు, నిర్మాణాలు ఎంత బాగా పనిచేశాయో చర్చించండి, తదుపరి కార్యకలాపాలు జరపడానికి ముందు కొంత శ్రద్ధ వహించండి. సమూహం నూతన చొరవను పరిష్కరించడానికి సిద్ధంగా ఉన్నప్పుడు, వారు సంఘం అంచనా సమాచారాన్ని, వ్యూహాత్మక దశలను మళ్ళీ సందర్శించాలనుకోవచ్చును.

4.8. సమాజాభివృద్ధి విధానాలు:

సమాజాభివృద్ధి విధానాలను ఈక్రింది విధంగా వివరించవచ్చును. అవి:

4.8.1. కమ్యూనిటీ ఎంగేజ్‌మెంట్:

సామాజిక మూలధనాన్ని నిర్మించడం మరియు నిర్ణయం తీసుకోవడం ద్వారా సామాజిక ఫలితాలను పెంపొందించే లక్ష్యంతో, ఒక భావన. సమస్య లేదా ప్రాజెక్టు గురించి అవగాహన మరియు మూల్యాంకనం, ప్రమేయం, సమాచారం, అభిప్రాయాల మార్పిడి మొదలగునవి సులభతరం చేయు సంబంధాలపై దృష్టిపెడుతుంది.

4.8.2. సమాజ సామర్థ్య బిల్డింగ్:

సమాజం తమ స్వంత అభివృద్ధి లక్ష్యాలను ఏర్పరచుకొనే మరియు సాధించే సామర్థ్యాన్ని పొందడం, బలోపేతం చేయడం, నిర్వహించడంలో సహాయం చేయడంలో దృష్టిపెడుతుంది. వయోజన విద్య సామాజిక మనస్తత్వ శాస్త్ర విధానం వ్యక్తి యొక్క కార్యచరణ మరియు పెద్ద సమూహాల యొక్క పాత్ర, మొదలగు వాటిని వివరించుటకు సహాయపడుతుంది.

4.8.3. ఆర్థికాభివృద్ధి:

అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాల అభివృద్ధిపై దృష్టి సారిస్తుంది, అయితే ఇది ఒక దేశం తన ప్రజల ఆర్థిక, రాజకీయ, సామాజిక శ్రేయస్సును మెరుగుపరిచే ప్రక్రియలు మరియు విధానాలను కలిగి ఉంటుంది.

4.8.4. సమాజ ఆర్థికాభివృద్ధి:

సాంఘిక పరిస్థితులను మెరుగుపరుస్తూ ఆర్థిక ఫలితాలను మెరుగుపరిచే విధంగా స్థానిక వనరులను ఉపయోగించడాన్ని ప్రోత్సహించే సంప్రదాయ ఆర్థికాభివృద్ధికి ప్రత్యామ్నాయ ఉదాహరణ సమాజ ఆర్థికాభివృద్ధి సరసమైన గృహాలు, వైద్యం మరియు పిల్లల సంరక్షణకు ఉద్దేశించిన వ్యూహాలను కలిగి ఉంటుంది.

4.8.5. సమాజ ఆధారిత ప్రణాళిక:

సమాజ ఆధారిత ప్రణాళికతో సహా భాగస్వామ్య ప్రణాళికను ఏర్పాటు చేస్తారు. ఇందులో పట్టణ ప్రణాళిక యొక్క వ్యూహాత్మక మరియు నిర్వహణ ప్రక్రియలలో మొత్తం సమాజాన్ని లేదా సమాజ స్థాయి ప్రణాళిక ప్రక్రియలు పట్టణ లేదా గ్రామీణ ప్రణాళిక ప్రక్రియలు ముఖ్యమైనవి.

4.8.6. బాహ్య ఏజెంట్ విధానాలు:

సమాజాభివృద్ధి విధానానికి బాహ్య ఏజెంట్లను నియమించడం ఉత్తమ విధానం. అతను / ఆమె తమ వ్యక్తిగత నైపుణ్యాలు మరియు అనుభవం ద్వారా ప్రజలను ఒప్పించాలి. అదేవిధంగా సమాజాభివృద్ధికి కృషి చేసేలా వారిని ప్రేరేపించాలి. బాహ్య ఏజెంట్ వివిధ సమస్యలను గుర్తించి వాటికి తగిన పరిష్కారాలను వెతుకుతాడు. అతను ప్రజలకు ఆయా పరిస్థితులను వారితో చర్చిస్తాడు. సమావేశాలను ఏర్పాటు చేస్తాడు. అభివృద్ధి విధానాలలో అడ్డంకులను తొలగించడానికి కమిటి మరియు గ్రామ సభలను ఏర్పాటు చేస్తాడు. ఆవిధంగా సమాజం కోసం ఒక విధానాన్ని అందజేస్తాడు. దానిని మొత్తం సమాజం అభివృద్ధి కోసం ఉపయోగపడే విధంగా అమలుచేస్తాడు.

4.8.7. బహుళ విధానాలు:

ఈ విధానంలో సమాజ అభివృద్ధి నిపుణులు సమాజ అభివృద్ధి మార్గంలో వివిధ సౌకర్యాలను ఏర్పాటు చేస్తాడు. సమాజాభివృద్ధిలో ముఖ్యమైనవి విద్య, ఆరోగ్యం, పారిశుద్ధ్యం, వినోదం మొదలైన వివిధ సౌకర్యాలను అందించడానికి ప్రయత్నిస్తాడు. శతాబ్దాలను దశాబ్దాలుగా మార్చడమే బహుళ విధానాల ప్రాథమిక తత్వశాస్త్రం. ఇందులో విలువలు, బహుళ విధానాల ప్రాథమిక తత్వశాస్త్రం. ఇందులో విలువలు, సంప్రదాయాలు, నమ్మకాలు మరియు నిబంధనలను జాగ్రత్తగా చూసుకోవాలి. ఈ విధానంలో మొత్తం సంఘం నుండి కొంతమంది సభ్యులను ఎంపిక చేస్తారు. వారు ప్రజల అభివృద్ధి మరియు అభివృద్ధి కోసం మిశ్రమ విధానాన్ని రూపొందించడానికి ప్రయత్నిస్తారు. ఈ విధానాన్ని రిప్రజెంటేటివ్ విధానం అని కూడా అంటారు. ఎందుకంటే ఈ వ్యక్తులు ఆ సంఘంలో మొత్తం ప్రాంతానికి ప్రతినిధులుగా పనిచేస్తారు.

4.8.8. అంతర్గత వనరుల విధానం:

ఈ విధానంలో స్థానిక ప్రజలు తమ వనరులను వివిధ ప్రాంతాల అభివృద్ధికి ఉపయోగించుకునేలా ప్రోత్సహించబడతారు. ఈ వ్యక్తులు అంతర్గతంగా పనిచేసే వివిధ కార్యక్రమాల ద్వారా సంఘం ప్రతినిధులచే మార్గ నిర్దేశం చేయబడతారు. దానికొరకు వారు సమావేశాలు, చర్చలను ఏర్పాటు చేస్తారు. సంఘంలోని వారికి సలహాలు, ఒప్పందాలను అవసరమైన వారికి ఇస్తారు. ప్రజలు తమ అంతర్గత వనరులను ఉపయోగించుకొనే విధంగా మొత్తం సమాజ జీవన ప్రమాణాలను మెరుగుపరచుటకు కృషి చేస్తారు.

4.9. సమాజాభివృద్ధి పథకాల సూత్రాలు:

సమాజాభివృద్ధి పథకాలు ఈక్రింది సూత్రాలపై ఆధారపడి ఉంటాయి. అవి:

- సమాజం యొక్క వివిధ అవసరాలను నెరవేర్చడానికి ప్రోగ్రామ్‌లను నిర్వహించడం.
- ప్రణాళిక మరియు అభివృద్ధి కార్యక్రమాలలో ప్రజలను భాగస్వామ్యం చేయడం.
- గ్రామీణ ప్రజలకు ప్రజాస్వామ్యం, రాజకీయ ఏర్పాటును గురించి తెలియజేయడం.
- దేశాభివృద్ధికి జాతీయ విధానాన్ని రూపొందించడం.
- సామ్యవాదం ఆధారంగా అభివృద్ధి చేయడం.

4.10. ముగింపు:

సమాజాభివృద్ధికి సమర్థవంతమైన విధానాలు మరియు సమాజ అభివృద్ధి సమాజంలోని వ్యక్తులు మరియు సమూహాలకు వారి జీవితాలను మెరుగుపరిచే సామర్థ్యాన్ని కలిసి ఉంటుంది. సహజ అభివృద్ధి అనునది సానుకూల మార్పు మరియు విలువ ఆధారిత ప్రక్రియ. ఇందులో మానవహక్కులు, సామాజిక న్యాయం, ఈక్వెటి మరియు సమానత్వం ఆధారంగా సంక్షేమం మరియు అధికారంలో అసమతుల్యతలను పరిష్కరించడం లక్ష్యంగా పెట్టుకున్నది. ముఖ్యంగా సమాజాభివృద్ధి విధానాలలో ప్రధానమైనవి. అవసరాల ఆధారిత విధానం, సమస్య పరిష్కార విధానం, భాగస్వామ్య విధానం, ఆస్తి ఆధారిత విధానం, శక్తి సంఘర్షణ విధానం, సంక్షేమ విధానం మరియు హక్కుల ఆధారిత విధానం ముఖ్యమైనవి.

సమాజ అభివృద్ధి వివిధ దశలను కూడా వివరించడం జరిగింది. అదేవిధంగా, సమాజ అభివృద్ధిలో సమానత్వం, వర్గరాహిత్యం, ఏకాభిప్రాయం, న్యాయబద్ధత, మానవ హక్కులు, సామాజిక న్యాయం, వారి సమాజంలోని వ్యక్తుల విద్య మరియు సాధికారత ద్వారా ఇవి పట్టణ లేదా గ్రామీణ ప్రాంతాలలో ఆసక్తిని కలిగి ఉంటాయి.

4.11. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు:

I. **వ్యాసరూప ప్రశ్నలు:**

1) సమాజ అభివృద్ధి విధానం అనగానేమి? సమాజ అభివృద్ధి విధానంలోని వివిధ దశలను వివరించండి?

2) సమాజ అభివృద్ధి విధానం అనగానేమి? దాని ప్రమేయాలను, సూత్రాలను వివరించండి?

II. **సంక్షిప్త వ్యాసరూప ప్రశ్నలు:**

1) సమాజ అభివృద్ధి విధాన పాత్రను వివరించండి?

2) సమాజ అభివృద్ధి వివరణ అనగానేమి?

III. **సంక్షిప్త ప్రశ్నలు:**

1) ఫలితాల మూల్యాంకనం

2) బహుళ విధానం

3) సమాజ అభివృద్ధి సూత్రాలు

4.12. ఆచూకి గ్రంధాలు:

1) బ్రిగ్స్, జేవియర్ డి. సౌజా, ఎలిజబెత్ ముల్లెర్ మరియు మెర్సెర్ సిల్లివన్ (1997). ఫ్రమ్ నైబర్ హుడ్ టు కమ్యూనిటి: ఎవిడెన్స్ ఆన్ ది సోషల్ ఎఫెక్ట్ ఆఫ్ కమ్యూనిటీ డెవలప్‌మెంట్ కార్పోరేషన్.

2) క్లే, రోజర్ ఎ, జోన్స్, సుసాన్ ఆర్. (2009). ఏ బ్రీఫ్ హిస్టరి ఆఫ్ కమ్యూనిటీ ఎకనామిక్ డెవలప్‌మెంట్. జర్నల్ ఆఫ్ ఆఫర్డబుల్ హౌసింగ్ & కమ్యూనిటీ డెవలప్‌మెంట్ లా. 18 (3): 257-267.

3) సుంగ్, హ్యూంగ్ (2014). సుస్థిర అభివృద్ధి. ఐక్యరాజ్యసమితి జనరల్ అసెంబ్లీ. 12-07-2014.

4) సిద్ధిఖీ, హెచ్.వై. (1997) కమ్యూనిటీలతో పనిచేయడం: సంఘం పనికి ఒక పరిచయం. న్యూడిల్లీ, హిరా పబ్లికేషన్స్.

- డా॥ షేక్. అమీర్.

పాఠం - 5

జాతీయ ఆదాయంలో వ్యవసాయం వాటా

5.0. లక్ష్యం:

ఈ పాఠ్య భాగము చదివిన తరువాత ఈ క్రింది అంశాలను తెలుసుకోగలరు.

- భారత ఆర్థిక వ్యవస్థకు వివిధ రంగాల సహకారాన్ని గురించి...
- వ్యవసాయం మరియు ఆర్థిక అభివృద్ధి ఎలా ముడిపడి ఉన్నది అనే అంశం గురించి...
- వ్యవసాయం ఉపాధిని ఎలా కల్పిస్తుందో...
- విస్తరిస్తున్న జనాభాకు వ్యవసాయం ఆహారాన్ని ఎలా అందుబాటులో ఉంచుతుందో...
- పరిశ్రమలకు వ్యవసాయం ముడిసరుకును ఎలా సరఫరా చేస్తుందో...
- పేదరిక నిర్మూలనకు వ్యవసాయం ఎలా దోహదపడుతుందో అనే అంశాలను తెలుసుకోగలరు.

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

5.1. పరిచయం

5.2. ఆర్థిక వ్యవస్థ యొక్క సెక్టోరల్ కంట్రిబ్యూషన్

5.3. వ్యవసాయం మరియు ఆర్థికాభివృద్ధి: కొన్ని అనుభావిక ఆధారాలు

5.4. ఒక దేశం యొక్క ఆర్థిక అభివృద్ధిలో వ్యవసాయం యొక్క పాత్ర

5.5. భారతదేశ జాతీయ ఆర్థిక వ్యవస్థలో వ్యవసాయం యొక్క ప్రాముఖ్యత

5.6. సారాంశం

5.7. కీలక పదాలు

5.8. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు

5.9. ఆధార గ్రంథాలు

5.1. పరిచయం:

వ్యవసాయం అనేది ప్రపంచంలోనే అతి పురాతన వ్యవస్థీకృత వృత్తి. మానవుడు తన మనుగడ మరియు సుస్థిరత కోసం భూమిని ఉపయోగించడం ప్రారంభించినప్పుడు ఇది మానవ నాగరికత అంత పురాతనమైనది. కాలక్రమేణా, వ్యవసాయం మరియు దాని కార్యకలాపాలలో డైనమిక్ మార్పు జరిగింది. పశ్చిమ ఐరోపాలో పారిశ్రామిక విప్లవం ప్రారంభమయ్యే వరకు, వ్యవసాయం ప్రధాన జీవనాధారం మరియు ఉపాధి మరియు వ్యవసాయం ప్రాథమికంగా ప్రకృతిలో జీవనాధారం. నేటికీ చాలా అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో, వ్యవసాయ రంగం ఉపాధి మరియు జీవనోపాధికి ప్రధాన వనరుగా ఉంది. జాతీయ GDP మరియు ఉపాధిలో వ్యవసాయం యొక్క ప్రాముఖ్యత ఆ దేశంలో ఆర్థిక అభివృద్ధి స్థాయిపై చాలా ఆధారపడి

ఉంటుంది. ఇది వ్యవసాయ రంగం, ఇది అభివృద్ధి యొక్క ప్రారంభ దశలలో చాలా వనరులను కలిగి ఉంది, అది ఆదాయం, శ్రమ లేదా మూలధనం.

ఏదైనా ఆర్థిక వ్యవస్థను మూడు విస్తృత రంగాలుగా విభజించవచ్చు, అవి ప్రాథమిక రంగం, ద్వితీయ రంగం మరియు తృతీయ రంగం. ప్రాథమిక రంగం వ్యవసాయం మరియు అనుబంధ కార్యకలాపాలను కలిగి ఉంటుంది, ద్వితీయ రంగం అన్ని రకాల తయారీ మరియు తృతీయ రంగం సేవల రంగాన్ని కలిగి ఉంటుంది. ఆర్థిక వ్యవస్థలో ఆర్థికాభివృద్ధి జరిగే కొద్దీ ఆర్థిక వ్యవస్థ నిర్మాణం మారుతుంది. ఆర్థికవేత్తలు ఆర్థిక వ్యవస్థలో వచ్చిన ఈ మార్పులను 'ఆర్థిక వ్యవస్థ యొక్క నిర్మాణాత్మక పరివర్తన' గా పేర్కొన్నారు.

స్వాతంత్ర్యం వచ్చిన 70 ఏళ్ల తర్వాత కూడా వ్యవసాయం భారత ఆర్థిక వ్యవస్థకు ప్రధానాంశంగా కొనసాగుతోంది. 2011వ సంవత్సరంలో, దేశంలోని మొత్తం కార్మికులలో వ్యవసాయ కార్మికుల వాటా 54.6 శాతంగా ఉంది (వ్యవసాయ గణాంకాలు ఎట్ ఎ గ్లాన్స్, 2017, GOI). ఇది దేశం యొక్క స్థూల విలువ జోడింపు (GVA)కి కూడా గణనీయంగా దోహదపడుతుంది. అయితే, దేశంలోని GVAలో వ్యవసాయం వాటా తగ్గుతోంది. GVAలో వ్యవసాయం, అటవీ మరియు ఫిషింగ్ వాటా ప్రస్తుత ధరల ప్రకారం 2011–12లో 18.5 శాతం నుండి 2017– 18లో (పిఇ) 17.1 శాతానికి తగ్గిందని ఫిగర్ 1 చూపిస్తుంది.

వ్యవసాయం GDPలో 16.5 శాతం (ఆర్థిక సర్వే, 2019–20) తోడ్పడుతుంది మరియు దాదాపు 42 శాతం మంది శ్రామిక జనాభా వ్యవసాయంలో నిమగ్నమై ఉన్నారు (నేషనల్ స్టాటిస్టిక్స్ ఆఫీస్, 2020). ఈ యూనిట్‌లో, మీరు ఆర్థిక వ్యవస్థ, వ్యవసాయం మరియు ఆర్థిక అభివృద్ధికి రంగాల సహకారం, ఒక దేశ ఆర్థికాభివృద్ధిలో వ్యవసాయం పాత్ర మరియు భారతదేశ జాతీయ ఆర్థిక వ్యవస్థలో వ్యవసాయం యొక్క ప్రాముఖ్యత గురించి నేర్చుకుంటారు. భారతదేశ ఆర్థికాభివృద్ధిలో వ్యవసాయం పాత్ర మరియు ప్రాముఖ్యత గురించి వివరంగా చర్చించబడుతుంది.

5.2. ఆర్థిక వ్యవస్థ యొక్క సెక్టోరల్ కంట్రిబ్యూషన్

భారత ఆర్థిక వ్యవస్థను వ్యవసాయం మరియు అనుబంధ కార్యకలాపాలు, పరిశ్రమలు మరియు సేవలు అనే మూడు రంగాలుగా కూడా విభజించవచ్చు . వ్యవసాయ రంగంలో వ్యవసాయం (వ్యవసాయం సరైనది మరియు పశువులు), అటవీ మరియు లాగింగ్, చేపలు పట్టడం మరియు సంబంధిత కార్యకలాపాలు ఉన్నాయి. పరిశ్రమలో మైనింగ్ మరియు క్వారీయింగ్, తయారీ (రిజిస్టర్డ్ మరియు అన్ రిజిస్టర్డ్), విద్యుత్, గ్యాస్, నీటి సరఫరా మరియు నిర్మాణం ఉన్నాయి. సేవల విభాగంలో 'వాణిజ్యం, హోటళ్లు, రవాణా, కమ్యూనికేషన్ మరియు ప్రసారానికి సంబంధించిన సేవలు', 'ఆర్థిక, రియల్ ఎస్టేట్ మరియు వృత్తి సేవలు, 'పబ్లిక్ అడ్మినిస్ట్రేషన్, రక్షణ మరియు ఇతర సేవలు.

దేశానికి స్వాతంత్ర్యం వచ్చినప్పుడు, స్థూల దేశీయోత్పత్తి (GDP)కి మరియు దేశ శ్రామికశక్తికి ఉపాధి కల్పించడంలో దాని సహకారం పరంగా వ్యవసాయ రంగం ఆర్థిక వ్యవస్థలో ప్రధానమైన రంగం. జాతీయ ఆదాయానికి మరియు శ్రామిక శక్తికి ఉపాధిని కల్పించడంలో వ్యవసాయ రంగం ఆర్థిక వ్యవస్థపై ఆధిపత్యం చెలాయించినప్పుడు స్వాతంత్ర్యం సందర్భంగా భారత ఆర్థిక వ్యవస్థ యొక్క విపరీతమైన చిత్రాన్ని టేబుల్ 1 వర్ణిస్తుంది. జాతీయ ఆదాయంలో సగం, నాలుగో వంతు ఉద్యోగాలు వ్యవసాయ రంగం నుంచి వచ్చాయి.

5.3. వ్యవసాయం మరియు ఆర్థికాభివృద్ధి: కొన్ని అనుభావిక ఆధారాలు

వ్యవసాయం ఆర్థిక వ్యవస్థలో అత్యంత ముఖ్యమైన రంగం మరియు ఇది ఆర్థిక వ్యవస్థలోని ఇతర రంగాల అభివృద్ధికి ముందున్న వ్యవసాయ రంగం అభివృద్ధి. ఆర్థిక అభివృద్ధి ప్రారంభ దశలో, వ్యవసాయ రంగం చాలా వనరులను ఆదేశిస్తుంది. జాతీయ ఉత్పత్తిలో గణనీయమైన భాగం వ్యవసాయం నుండి వచ్చింది మరియు చాలా మంది శ్రామిక శక్తి వ్యవసాయంలో ఉపాధిని పొందింది.

తక్కువ ఆదాయ దేశాలలో వ్యవసాయం ఆధిపత్యం చెలాయిస్తుంది, 70% జనాభా దానిపై ఆధారపడి ఉంటుంది. ప్రపంచంలోని అత్యధిక మంది పేదలలో, వ్యవసాయం వారి ప్రధాన వృత్తిగా ఉన్నట్లే, వ్యవసాయం ఇప్పటికీ ప్రధాన ఆదాయ వనరుగా ఉంది (ప్రపంచ బ్యాంకు, 1982). భారతదేశంలో, స్వాతంత్ర్యం వచ్చినప్పుడు వ్యవసాయం జాతీయ ఆదాయానికి మరియు వృత్తికి ప్రధాన వనరు. భారతదేశ జాతీయాదాయానికి వ్యవసాయం మరియు అనుబంధ కార్యకలాపాలు దాదాపు 50 శాతం దోహదపడ్డాయి మరియు మొత్తం శ్రామిక జనాభాలో 72 శాతం మంది వ్యవసాయంలో నిమగ్నమై ఉన్నారు. అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో ఆదాయ వృద్ధి మరియు పేదరికం తగ్గింపు రెండింటికీ వ్యవసాయం దోహదం చేస్తుంది. వ్యవసాయ రంగం గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో ఆదాయాన్ని మరియు ఉపాధిని సృష్టిస్తుంది మరియు పట్టణ ప్రాంతాల్లో సరసమైన ధరలకు ఆహారాన్ని అందిస్తుంది. శ్రామిక శక్తిలో దాదాపు 60 శాతం మంది వ్యవసాయంలో పనిచేస్తున్న తక్కువ ఆదాయ దేశాలలో ఈ రంగం చాలా ముఖ్య మైనది. ఇది GDPలో 25 శాతంగా ఉంది (కానీ మధ్య –ఆదాయంలో 9 శాతం మరియు అధిక ఆదాయ దేశాలలో 1 శాతం మాత్రమే).

వ్యవసాయం ఆహారం, ఆదాయం మరియు ఉద్యోగాలను అందిస్తుంది మరియు అందువల్ల వ్యవసాయ ఆధారిత అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో వృద్ధి ఇంజిన్‌గా ఉంటుంది మరియు రూపాంతరం చెందుతున్న దేశాలలో పేదరికాన్ని తగ్గించడానికి సమర్థవంతమైన సాధనంగా ఉంటుంది. అభివృద్ధి ప్రారంభ దశల్లో ఇతర రంగాలకు కారకం, కార్మికులు మరియు మార్కెట్‌ను వ్యవసాయం అందిస్తుంది.

'భారతదేశంలో వ్యవసాయ వృద్ధి మరియు పారిశ్రామిక పనితీరు', రంగరాజన్ (1982) వ్యవసాయోత్పత్తిలో ఒక శాతం వృద్ధి ఫలితంగా పారిశ్రామిక ఉత్పత్తిలో 0.5 శాతం మరియు జాతీయ ఆదాయంలో 0.7 శాతం కంటే ఎక్కువ పెరుగుదలను తీసుకువచ్చింది. కాబట్టి, వేగవంతమైన ఆర్థిక వృద్ధి రేటును సాధించడానికి వ్యవసాయ రంగం అభివృద్ధి అవసరం.

చంద్ మరియు ఇతరులు (2012) వ్యవసాయ GDPలో ఒక శాతం పెరుగుదల భారతదేశంలో మొత్తం GDP వృద్ధికి 0.25 శాతం దోహదం చేస్తుందని లెక్కించారు. వ్యవసాయం నాలుగు శాతం వార్షిక వృద్ధి రేటును సాధిస్తే, అది భారతదేశ జాతీయ ఉత్పత్తికి అదనంగా రెండు శాతం దోహదం చేస్తుంది.

అయితే, ప్రపంచ బ్యాంకు నివేదిక (2008) క్రాస్ కంట్రీ సాక్ష్యాల నుండి వ్యవసాయ GDP వృద్ధి పేదరికాన్ని తగ్గించడంలో ఇతర రంగాల కంటే కనీసం రెండు రెట్లు ప్రభావవంతంగా ఉందని సూచిస్తుంది.

ప్రపంచ అభివృద్ధి నివేదిక (2008) వ్యవసాయం యొక్క కార్యాచరణను మూడు విభిన్న ప్రపంచాలలో వర్గీకరించింది– అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలు, రూపాంతరం చెందుతున్న దేశాలు మరియు పట్టణీకరణ దేశాలు. తదనుగుణంగా పైన

పేర్కొన్న దేశాలలో వ్యవసాయ రంగం విభిన్న పాత్రలను పోషిస్తుంది.

వ్యవసాయ ఆధారిత ఆర్థిక వ్యవస్థలలో, వ్యవసాయం మొత్తం ఆర్థిక వృద్ధికి సగటున 32 శాతం దోహదపడుతుంది మరియు పేదలలో అత్యధికులు గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో నివసిస్తున్నారు, అయితే రూపాంతరం చెందుతున్న దేశాలలో, వ్యవసాయం మొత్తం వృద్ధికి సగటున 7 శాతం దోహదం చేస్తుంది, అయితే పేదరికం ఇప్పటికీ గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోనే ఉంది. పట్టణీకరణ చెందిన దేశాల్లో, ఆర్థిక వృద్ధిలో వ్యవసాయం కేవలం 5 శాతం మాత్రమే ఉంది మరియు గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో పేదరికం కంటే పట్టణ పేదరికం ఎక్కువగా ఉంది.

తక్కువ-ఆదాయ అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో వ్యవసాయం ఆధిపత్యం చెలాయిస్తుంది. ఇక్కడ జనాభాలో 60-70 శాతం మంది తమ జీవనోపాధి కోసం వ్యవసాయంపై ఆధారపడి ఉన్నారు. దాని పెరుగుదల చాలా భాగం వారి GDP వృద్ధిని నిర్దేశిస్తుంది. జనాభాలో భాగం తన ఆదాయంలో 60 నుండి 70 శాతం ఆహారం కోసం ఖర్చు చేస్తుంది. అభివృద్ధి చెందుతున్న కొద్దీ, వ్యవసాయం పాత్ర తగ్గిపోతుంది, చివరికి ఉత్పత్తి మరియు ఉపాధి రెండింటిలోనూ చిన్న వాటాను కలిగి ఉంటుంది. అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలకు, వ్యవసాయంలో వృద్ధి ఈ దేశాలలో పారిశ్రామికీకరణ ప్రక్రియను మరింత వేగవంతం చేస్తుంది. వ్యవసాయం మరియు ఆర్థికాభివృద్ధి మధ్య స్పష్టమైన సానుకూల సంబంధం అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాల విభిన్న అనుభవాల నుండి ఉద్భవించింది.

సబ్ సహారా ఆఫ్రికాతో సహా వ్యవసాయ ఆధారిత పేద దేశాలలో, వ్యవసాయం మరియు దాని అనుబంధ కార్యకలాపాలు వృద్ధికి మరియు సామూహిక పేదరికం మరియు ఆహార అభద్రతను తగ్గించడానికి అవసరం. ఈ ఉప-సహారా దేశాలు చిన్న పరిమాణ వ్యవసాయ హోల్డింగ్‌లచే ఆధిపత్యం చెలాయిస్తున్నాయి. కాబట్టి ఈ దేశాలలో వ్యవసాయ అభివృద్ధికి చిన్న హోల్డర్ వ్యవసాయ ఉత్పాదకతను పెంచడం ఒక అవసరం. పెద్ద వ్యవసాయదారుల కంటే చిన్న హోల్డర్లు తక్కువ ఉత్పాదకత లేదా తక్కువ ప్రేరణ కలిగి ఉంటారు. సరైన ప్రోత్సాహకం మరియు సంస్థాగత ఫ్రేమ్‌వర్క్‌తో, చిన్న రైతులు సమానంగా ప్రతిస్పందించే మరియు ఉత్పాదకత కలిగి ఉంటారు.

లాటిన్ అమెరికా, యూరప్ మరియు మధ్య ఆసియాలో ఎక్కువ భాగం ఉన్న పట్టణీకరణ దేశాలలో, చిన్న హోల్డర్లు ఆధునిక ఆహార మార్కె ట్లలో ప్రత్యక్ష సరఫరాదారులుగా మారితే వ్యవసాయం మిగిలిన గ్రామీణ పేదరికాన్ని తగ్గించడంలో సహాయపడుతుంది. ఈ విధంగా, వ్యవసాయం మరియు వ్యవసాయ పరిశ్రమలో మంచి ఉద్యోగాలు సృష్టించబడతాయి మరియు పర్యావరణ సేవలకు మార్కె ట్లు ప్రవేశపెట్టబడతాయి.

5.4. ఒక దేశం యొక్క ఆర్థిక అభివృద్ధిలో వ్యవసాయం యొక్క పాత్ర:

ఆర్థిక వ్యవస్థలోని ఇతర రంగాల అభివృద్ధికి వ్యవసాయం వ్యూహాత్మకంగా చాలా ముఖ్య మైనది. చాలా అభివృద్ధి చెందిన దేశాలలో ద్వితీయ రంగం మరియు తృతీయ రంగం అభివృద్ధి అనేది ఆర్థిక అభివృద్ధి ప్రారంభ దశల్లో వ్యవసాయ రంగంపై ఆధారపడింది. ఇంగ్లండ్ మరియు అమెరికాలో ఆధునిక కాలంలో పారిశ్రామిక రంగం అభివృద్ధి చెందడానికి ముందు వ్యవసాయ రంగం ఉంది. ఆసియాలో అత్యంత సంపన్న దేశమైన జపాన్ కూడా వ్యవసాయ అభివృద్ధికి ఆర్థిక వ్యవస్థ అభివృద్ధికి రుణపడి ఉంది. వ్యవసాయ రంగం అనేక మార్గాల ద్వారా ఇతర రంగాల అభివృద్ధిని ప్రేరేపిస్తుంది.

సైమన్ కుజ్నెట్ ఒక దేశం యొక్క ఆర్థిక వృద్ధికి వ్యవసాయం చేసే మూడు రకాల సహకారాలను ఇలా వర్గీకరించారు:

(1) కారకం సహకారం

(2) ఉత్పత్తి సహకారం

(3) మార్కెట్ సహకారం వాటిని వివరంగా తెలుసుకుందాం:

1) కారకం సహకారం:

వ్యవసాయం అభివృద్ధి చెందడం ప్రారంభించినప్పుడు, అది ఆర్థిక వ్యవస్థలోని ఇతర రంగాలకు ప్రకృతిలో ఉత్పాదక కారకాలు / వనరులను విడుదల చేస్తుంది. ఈ ఉపయోగకరమైన, ఉత్పాదక వనరులను ఆర్థిక వ్యవస్థలోని వ్యవసాయేతర రంగానికి విడుదల చేయడాన్ని వ్యవసాయం యొక్క ఫాక్టర్ కంట్రిబ్యూషన్ అంటారు.

కారకం సహకారాన్ని మరింతగా విభజించవచ్చు:

ఎ) మూలధన కేటాయింపు

బి) శ్రమను అందించడం

ఎ) మూలధనం యొక్క వ్యవసాయ కేటాయింపు యొక్క ప్రాముఖ్యత:

అభివృద్ధి ప్రారంభ దశల్లో, శ్రమ, మూలధనం, వ్యవస్థాపకత మరియు ఆదాయం వంటి ఉత్పాదనల యొక్క అన్ని ముఖ్యమైన కావాల్సిన అంశాలు వ్యవసాయ రంగంలో ఉన్నాయి. ఇతర రంగాల అభివృద్ధికి వ్యవసాయేతర రంగంలో పెట్టుబడి పెట్టడానికి నిధులు అవసరం. వ్యవసాయం ఇతర రంగాలకు అవసరమైన నిధులను ఉత్పత్తి చేస్తుంది మరియు వ్యవసాయేతర రంగానికి మూలధన బదిలీ స్వచ్ఛందంగా లేదా నిర్బంధంగా ఉంటుంది. భూస్వాములు, రైతులు మరియు వ్యవసాయదారులు స్వయంగా వ్యవసాయేతర రంగంలో పెట్టుబడులు పెట్టినప్పుడు అది స్వచ్ఛందంగా ఉంటుంది. ఇంగ్లండ్ మరియు జపాన్ రైతులు తమ దేశాల్లోని పారిశ్రామిక ప్రాజెక్టులను పొదుపు చేయడంలో మరియు పెట్టుబడులు పెట్టడంలో ప్రముఖులని చారిత్రక ఆధారాలు చూపిస్తున్నాయి. వ్యవసాయ ఉత్పత్తులు మరియు ఆదాయాల తరలింపుపై ప్రభుత్వం పన్నులు విధించి ఆదాయాన్ని ఆర్జించినప్పుడు, అటువంటి ఆదాయాన్ని వ్యవసాయం నుండి ఇతర రంగాలకు తప్పనిసరిగా బదిలీ చేయడం అంటారు. 19వ శతాబ్దం చివరలో జపాన్ ప్రభుత్వం విధించిన భూమి పన్ను ప్రభుత్వ మొత్తం ఆదాయంలో 80%గా ఉంది. ఇంకా, వ్యవసాయ రంగంలో వృద్ధి వ్యవసాయ వస్తువుల ధరలను తగ్గిస్తుంది, ఇది వినియోగదారుల యొక్క నిజమైన ఆదాయాన్ని పెంచడంలో సహాయపడుతుంది మరియు పారిశ్రామిక ఇన్‌పుట్ వ్యయాన్ని తగ్గిస్తుంది, ఫలితంగా పరిశ్రమలకు ఎక్కువ లాభం వస్తుంది. భారతదేశం వంటి జనసాంద్రత కలిగిన దేశాలలో, జనాభాలో అధిక భాగం ఉపాంత ఉత్పత్తికి నిజమైన సహకారం లేకుండా వ్యవసాయంలో నిమగ్నమై ఉన్నా రు. Prof. Nurkse వారిని "వేషధారణలో ఉన్న నిరుద్యోగులు" అని పిలిచారు మరియు మేము జనాభాలో కొంత భాగాన్ని వ్యవసాయ రంగం నుండి ఉపసంహరించుకుంటే, అది ఉపాంత ఉత్ప త్తిని పెంచడానికి మాకు సహాయపడుతుంది. అందువల్ల, ఈ అదనపు లేదా మారువేషంలో ఉన్న నిరుద్యోగ కార్మికులను రోడ్లు, కాలువలు వంటి సామాజిక ఓవర్ హెడ్ క్యాపిటల్‌ను ఉత్పత్తి చేయడానికి ఉపయోగించగలిగితే, అది వ్యవసాయేతర రంగ అభివృద్ధికి సహాయపడుతుంది.

బి) కార్మి కులను సమకూర్చడం:

అభివృద్ధి ప్రారంభ దశల్లో, అతధిక శ్రామిక శక్తి వ్యవసాయ రంగంలో నిమగ్న మై ఉంది. వ్యవసాయ రంగం నుండి ఆర్థిక వ్యవస్థలోని ఇతర రంగాలకు కార్మికుల విడుదల వ్యవసాయేతర రంగం అభివృద్ధికి వ్యవసాయం యొక్క మరొక ముఖ్యమైన సహకారం. ఆర్థిక వ్యవస్థ అభివృద్ధి చెందుతున్న కొద్దీ కాలక్రమేణా అతిపెద్ద యజమానిగా వ్యవసాయానికి ప్రాముఖ్యత తగ్గడం మనం చూశాము. నేడు, అమెరికా, ఇంగ్లండ్ మరియు జపాన్ వంటి చాలా అభివృద్ధి చెందిన దేశాలు ఆస్ట్రేలియా మరియు న్యూజిలాండ్ కూడా వ్యవసాయ రంగంలో 3 నుండి 5 శాతం శ్రామిక శక్తిని మాత్రమే కలిగి ఉన్నాయి. అభివృద్ధి ప్రారంభంలో, వ్యవసాయ జనాభా అనేది కార్మిక సరఫరా యొక్క ముఖ్యమైన వనరులలో ఒకటి మరియు అదే సమయంలో, వ్యవసాయ కార్మికులను మరొక రంగానికి తరలించడం ఎల్లప్పుడూ సులభం కాదు. వ్యవసాయం నుండి వ్యవసాయేతర రంగానికి కార్మికుల బదిలీ అనేది అధిక జనాభా కలిగిన దేశంలో సమస్య కాకపోవచ్చు, ఎందుకంటే ఈ దేశాలలో కార్మికులు ఇప్పటికే మిగులు. బదిలీ నిజానికి మిగిలిన కార్మికుల ఉత్పాదకతను పెంచుతుంది. కానీ వ్యవసాయ రంగం నుండి వ్యవసాయేతర రంగానికి కార్మికుల బదిలీ తక్కు వ జనాభా ఉన్న దేశాలలో సమస్యను సృష్టించవచ్చు. అటువంటి దేశాలలో, మరుగున పడిన నిరుద్యోగం లేదు మరియు బదిలీ వాస్తవానికి వ్యవసాయ ఉత్పత్తిని తగ్గించవచ్చు. కాబట్టి, తక్కువ జనాభా ఉన్న దేశంలో, వ్యవసాయ రంగం నుండి వ్యవసాయేతర రంగానికి కార్మికుల తరలింపు మొత్తం వ్యవసాయ ఉత్పాదకత పెరుగుదలకు ముందు ఉండాలి. వ్యవసాయ రంగం నుండి వ్యవసాయేతర రంగానికి కార్మికుల కదలికకు కుజ్నెట్ మరొక ఆర్థిక కోణాన్ని జోడించింది. కార్మికుల బదిలీ అంటే వ్యవసాయ కార్మికులపై పెట్టుబడి పెట్టిన మూలధనాన్ని బదిలీ చేయడమేనని ఆయన పునరుద్ఘాటించారు.

2) ఎ) ఉత్ప త్తి సహకారం:

వేతన వస్తువులను అందించడం: ఆర్థిక వ్యవస్థలోని ఇతర రంగాలు అభివృద్ధి చెందినప్పుడు, ప్రజలు ప్రాథమిక రంగం నుండి ఆర్థిక వ్యవస్థలోని ఇతర రంగాలకు తరలిస్తారు. మెరుగైన ఉపాధి ఇతర రంగ ఉద్యోగులకు ఆదాయం పెరగడం వల్ల ఆహార ధాన్యానికి డిమాండ్ పెరుగుతుంది. అదే సమయంలో వ్యవసాయంలో నిమగ్నమైన వారి ఆదాయం కూడా పెరగడం వల్ల ఆహార ధాన్యానికి డిమాండ్ కూడా పెరుగుతుంది. వారు ఉత్పత్తి చేసే వ్యవసాయ వస్తువుల ధరలు పెరగడం వల్ల ఇది జరుగుతుంది. ఈ విధంగా, ఇతర రంగాలకు వ్యవసాయ రంగం యొక్క అత్యంత ముఖ్య మైన సహకారం వేతన వస్తువులను అందించడం. ఆర్థిక వ్యవస్థ అభివృద్ధితో వ్యవసాయంపై ఆధారపడటం శ్రమ, పెట్టుబడి మరియు పారిశ్రామిక ముడిసరుకు తగ్గుతుంది. కానీ ముడిసరుకుపై ఆధారపడటం శాస్త్రీయమైనది తప్ప చెక్కు చెదరకుండా ఉంటుంది

బి) ఆవిష్కరణ సింథటిక్ ఆహారాన్ని అందించడం సాధ్యం చేస్తుంది:

వ్యవసాయేతర రంగానికి మరియు ముఖ్యంగా పారిశ్రామిక రంగ అభివృద్ధికి మరో ముఖ్యమైన సహకారం పరిశ్రమలకు ముడి పదార్థాలను అందించడం. అభివృద్ధి చెందిన ఆర్థిక వ్యవస్థల్లో మొదటగా వ్యవసాయ ఆధారిత పరిశ్రమలు అభివృద్ధి చెందాయని చారిత్రక ఆధారాలు సూచిస్తున్నాయి. వ్యవసాయ ఆధారిత పరిశ్రమలు సులభంగా మరియు ఆర్థికంగా అభివృద్ధి చెందుతాయి, ఎందుకంటే శిక్షణపై ఎక్కువ పెట్టుబడి పెట్టకుండా శ్రమను సర్దుబాటు చేయవచ్చు మరియు పెట్టుబడికి అవసరమైన మూలధనం అభివృద్ధి ప్రారంభ దశల్లో పరిమిత సరఫరాలో ఉంటుంది.

3) మార్కె ట్ సహకారం ఈ సహకారం కింది కార్యకలాపాలను కవర్ చేస్తుంది:

ఎ) ఇతర రంగాల ఉత్ప త్తులకు మార్కె ట్:

వ్యవసాయ రంగాలు వ్యవసాయేతర రంగం అభివృద్ధికి ముఖ్యమైన ఇన్‌పుట్‌లను మాత్రమే కాకుండా, ఉత్పత్తి పెరుగుతున్న ఇతర రంగాలకు మార్కెట్‌ను కూడా అందిస్తాయి. మేము చూసినట్లుగా, ప్రారంభ దశలో, ఎక్కు వ ఆదాయం వ్యవసాయ రంగంలో ఉత్పత్తి చేయబడుతుంది కాబట్టి చాలా వస్తువులు మరియు సేవలకు డిమాండ్ కూడా వ్యవసాయ రంగం నుండి వస్తుంది. భారతదేశం వంటి దేశాల్లో, జనాభాలో గణనీయమైన భాగం వ్యవసాయంపై ఆధారపడి ఉంది, పారిశ్రామిక మరియు సేవా ఉత్పత్తులకు డిమాండ్ వ్యవసాయ రంగం వృద్ధిపై ఆధారపడి ఉంటుంది.

(బి) ఆర్థిక వ్యవస్థలోని ఇతర రంగాలకు వ్యవసాయ ఉత్పత్తి ప్రవాహం:

వ్యవసాయం అభివృద్ధి చెందుతుంది మరియు దాని ఉత్పత్తి మరింత మార్కె ట్ ఆధారితంగా మారడంతో, ప్రకృతిలో వ్యవసాయేతర అనేక ఇతర సంస్థలు ఉనికిలోకి వస్తాయి. వాటిలో ప్యాకేజింగ్, ప్రాసెసింగ్ మరియు పంపిణీ వంటి సేవలు ఉన్నాయి. వ్యవసాయ అభివృద్ధి పారిశ్రామిక రంగం అభివృద్ధిని ప్రోత్సహిస్తూ అవసరమైన ఇన్‌పుట్‌లను మరియు వినియోగ వస్తువులను అందిస్తుంది. ప్రతిగా, అభివృద్ధి చెందిన పారిశ్రామిక రంగం ఆధునిక సాంకేతిక పరిజ్ఞానం మరియు వ్యవసాయ ఉత్పత్తులకు విస్తరించిన మార్కె ట్ ద్వారా వ్యవసాయ రంగ అభివృద్ధికి సహాయపడుతుంది.

(సి) అంతర్జాతీయ వాణిజ్యం అభివృద్ధి:

దేశీయ మార్కె ట్ అవసరాలను తీర్చిన తర్వాత వ్యవసాయ మిగులు ఉత్పత్తులు అంతర్జాతీయ మార్కెట్లలోకి వెళ్లవచ్చు. ఈ విధంగా, వ్యవసాయం మిగులు ద్వారా దేశీయ మార్కెట్‌ను అంతర్జాతీయ మార్కెట్‌తో కలుపుతుంది. వ్యవసాయ ఉత్పత్తుల యొక్క ఈ అంతర్జాతీయ ఉద్యమం ప్రశ్నార్థకమైన దేశానికి విలువైన విదేశీ మారక ద్రవ్యాన్ని సంపాదించడానికి సహాయపడుతుంది మరియు పెట్టుబడికి అత్యంత అవసరమైన మూలధనాన్ని తెస్తుంది. మీరు ఆర్థిక వ్యవస్థ, వ్యవసాయం మరియు ఆర్థికాభివృద్ధి రంగాల సహకారం మరియు దేశ ఆర్థికాభివృద్ధిలో వ్యవసాయం పాత్ర గురించి తెలుసుకున్నారు. భారతదేశ జాతీయ ఆర్థిక వ్యవస్థలో వ్యవసాయం యొక్క ప్రాముఖ్యతను మనం ఇప్పుడు తెలుసుకుందాం.

5.5. భారతదేశ జాతీయ ఆర్థిక వ్యవస్థలో వ్యవసాయం యొక్క ప్రాముఖ్యత:

మనం ఇంతకు ముందు చెప్పినట్లుగా, వ్యవసాయం భారతదేశ ఆర్థిక వ్యవస్థకు మూలాధారం. జాతీయ ఆర్థిక వ్యవస్థకు దాని ప్రాముఖ్యతను క్రింది వాస్తవాల నుండి అంచనా వేయవచ్చు .

1. వ్యవసాయం ఉపాధికి మూలం:

భారతదేశంలో వ్యవసాయం అతిపెద్ద ఉపాధినిస్తుంది. వ్యవసాయంలో ఉపాధి పొందుతున్న శ్రామికశక్తి నిష్పత్తి కాలక్రమేణా తగ్గిపోయింది, అయితే ఇది ఇప్పటికీ దేశంలో అతిపెద్ద యజమానిగా ఉంది. తాజా ప్రభుత్వ గణాంకాల ప్రకారం భారతదేశంలో దాదాపు 42 శాతం మంది కార్మికులు వ్యవసాయంలో నిమగ్నమై ఉన్నారు. యునైటెడ్ స్టేట్స్ ఆఫ్ అమెరికా మరియు యునైటెడ్ కింగ్‌డమ్ వంటి పశ్చిమ అభివృద్ధి చెందిన దేశాలలో, శ్రామిక జనాభాలో 2 నుండి 3 శాతం మాత్రమే వ్యవసాయంలో ఉపాధి పొందుతున్నారు. బాగా అభివృద్ధి చెందిన వ్యవసాయాన్ని కలిగి ఉన్న ఆస్ట్రేలియా మరియు

న్యూజిలాండ్ కూడా వ్యవసాయంలో దాని శ్రామిక జనాభాలో 10 శాతం కంటే తక్కువ భాగాన్ని మాత్రమే ఉపయోగిస్తున్నాయి.

2. జాతీయ ఆదాయానికి సహకారం:

1947వ సంవత్సరంలో భారతదేశానికి స్వాతంత్ర్యం వచ్చినప్పుడు, భారతదేశ జాతీయ ఆదాయంలో యాభై శాతానికి పైగా వ్యవసాయం అందించింది. అప్పటి నుండి, జాతీయ ఆదాయానికి వ్యవసాయం యొక్క సహకారంలో స్థిరమైన నికర క్షీణత ఉంది, GDP లో వ్యవసాయం వాటా 2019–20లో 17.8 శాతం నుండి 2020–21లో 19.9 శాతానికి పెరిగింది. 2003–04 తర్వాత, వాటా 17 మరియు 19 శాతం మధ్య ఉంది. "వ్యవసాయం మరియు అనుబంధ రంగాల GVA (స్థూల విలువ జోడింపు) వృద్ధి కాలక్రమేణా హెచ్చు తగ్గులకు లోనవుతోంది. అయితే, 2020–21లో, మొత్తం ఆర్థిక వ్యవస్థకు GVA 7.2 శాతం కుదించగా, వ్యవసాయానికి GVA వృద్ధి 3.4 శాతం సానుకూల వృద్ధిని కొనసాగించింది" అని ఆర్థిక సర్వే, 2020–21 తెలిపింది. జాతీయ ఆదాయంలో వ్యవసాయం వాటా ఆర్థికాభివృద్ధికి సూచికగా క్రమం తప్పకుండా ఉపయోగించబడుతుంది.

3. విస్తరిస్తున్న జనాభాకు ఆహార సరఫరా:

భారతదేశం ప్రపంచంలో రెండవ అతి పెద్ద జనాభా కలిగిన దేశం మరియు యునైటెడ్ నేషన్స్ పాపులేషన్ ఫండ్ (UNPF) ప్రకారం, భారతదేశం ప్రపంచంలో అత్యధిక జనాభా కలిగిన దేశంగా చైనాను అధిగమిస్తుంది. భారతదేశంలో వ్యవసాయం పెద్ద మరియు పెరుగుతున్న జనాభాకు ఆహార ధాన్యాన్ని సరఫరా చేసే జంట సవాళ్లను ఎదుర్కొంటోంది. ఇంకా, ఆదాయం పెరగడంతో పాటు ఆహారానికి డిమాండ్ పెరుగుతుంది. మరో మాటలో చెప్పాలంటే, అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశంలో ఆహారం కోసం డిమాండ్ యొక్క ఆదాయ స్థితిస్థాపకత ఎక్కువగా ఉంటుంది. రమేష్ చంద్ (నీతి ఆయోగ్ సభ్యుడు) ప్రకారం, ఆహార ధాన్యం కోసం దేశీయ డిమాండ్ 2004–05లో 207 మిలియన్ టన్నుల నుండి పదకొండవ పంచవర్ష ప్రణాళిక ముగింపు నాటికి 235.4 మిలియన్ టన్నులకు మరియు 2020 చివరి నాటికి 280.6 మిలియన్ టన్నులకు పెరుగుతుందని అంచనా. తద్వారా, తలసరి ఆదాయంలో పెరుగుదల మరియు పట్టణీకరణతో కలిపి, భవిష్యత్తులో ఆహార ధాన్యం మరియు ముఖ్యంగా అధిక విలువ గల పంటలకు డిమాండ్ పెరుగుతుంది. తగ్గిపోతున్న భూ విస్తీర్ణం మరియు వాతావరణ వైవిధ్యం కారణంగా భారతదేశ వ్యవసాయానికి ఇది మరొక సవాలుగా ఉంటుంది.

4. పేదరిక నిర్మూలన:

వ్యవసాయ వృద్ధి పేదరిక నిర్మూలనపై ప్రత్యక్ష ప్రభావాన్ని చూపుతుంది మరియు అన్ని దేశాల్లో పేదరికాన్ని తగ్గించడంలో ప్రత్యేక అధికారాలను కలిగి ఉంది. ప్రపంచ బ్యాంక్ అధ్యయనం (2008) ప్రకారం, వ్యవసాయ రంగంలో ఉద్భవించే GDP వృద్ధి పేదరికాన్ని తగ్గించడంలో కనీసం రెండింతలు ప్రభావవంతంగా ఉంటుంది, వ్యవసాయం వెలుపల ఉద్భవించే GDP వృద్ధి. చైనాలో, వ్యవసాయ GDP వృద్ధి పేదరికాన్ని తగ్గించడంలో 3.5 రెట్లు ఎక్కువ ప్రభావవంతంగా ఉంది. లాటిన్ అమెరికాలో, ఇది 2.7 రెట్లు ఎక్కువ. భారతదేశం మరియు చైనాలలో, ప్రపంచ బ్యాంకు ప్రకారం, హరిత విప్లవం మరియు మార్కెట్ సరళీకరణ తరువాత, వ్యవసాయ రంగంలో వేగవంతమైన వృద్ధి కనిపించింది, దీని ఫలితంగా దారిద్ర్యరేఖకు దిగువన నివసిస్తున్న జనాభా నిష్పత్తి గణనీయంగా తగ్గింది.

5. ప్రపంచ వాణిజ్యంలో ప్రాముఖ్యత:

1947వ సంవత్సరంలో భారతదేశానికి స్వాతంత్ర్యం వచ్చినప్పుడు, అత్యధిక జనాభా వ్యవసాయ రంగంలో పనిచేస్తున్న ప్పటికీ, దేశం వ్యవసాయ ఉత్పత్తిలో స్వయం సమృద్ధి సాధించలేదు. పెరుగుతున్న జనాభాను పోషించడానికి దేశం ఎక్కువగా దిగుమతులపై ఆధారపడింది. హరిత విప్లవం విజయవంతం అయిన వెంటనే పరిస్థితి మారిపోయింది. దేశం ఇప్పుడు ఆహార ధాన్యాలలో స్వయం సమృద్ధి సాధించింది మరియు వాటిని ఎగుమతి చేస్తుంది. WTO నివేదిక (2021) ప్రకారం, బియ్యం, పత్తి, మాంసం మరియు సోయా గింజల ఎగుమతిలో గణనీయమైన వాటాతో 2019వ సంవత్సరంలో వ్యవసాయ ఉత్పత్తుల యొక్క టాప్ 10 ఎగుమతిదారులలో భారతదేశం ఒకటిగా నిలిచింది. 2019వ సంవత్సరంలో గ్లోబల్ అగ్రి ఎగుమతులలో భారతదేశం యొక్క వాటా 3.7% మరియు 2019వ సంవత్సరంలో భారతదేశం థాయ్‌లాండ్‌ను అతి పెద్ద బియ్యం ఎగుమతిదారుగా అధిగమించింది. భారతదేశం మూడవ అతిపెద్ద పత్తి ఎగుమతిదారు (7.6%), మరియు నాల్గవ–అతిపెద్ద దిగుమతిదారు (10%) 2019. అతిపెద్ద వర్తకం చేయబడిన వ్యవసాయ ఉత్పత్తి, సోయాబీన్స్‌లో, భారతదేశం (0.1%) తక్కు వ వాటాను కలిగి ఉంది, కానీ ప్రపంచంలో తొమ్మి దవ స్థానంలో ఉంది. "మాంసం మరియు తినదగిన మాంసం" విభాగంలో, ప్రపంచ వాణిజ్యంలో భారతదేశం 4% వాటాతో ప్రపంచంలో ఎనిమిదవ స్థానంలో ఉంది. పై వాస్తవాలు 'ఓడ నుండి నోటికి' పరిస్థితి నుండి టాప్ టెన్ వ్యవసాయ ఎగుమతిదారులకు భారతదేశం విజయవంతంగా మారిన కథనాన్ని తెలియజేస్తాయి.

5.6. సారాంశం:

జాతీయ ప్రాముఖ్య త కలిగిన వివిధ పరిశ్రమలకు వ్యవసాయం ముడి పదార్థాలను అందిస్తుంది. చక్కెర పరిశ్రమ, జనపనార పరిశ్రమ, పత్తి వస్త్ర పరిశ్రమలు తమ ఇన్‌పుట్‌ల కోసం పూర్తిగా వ్యవసాయంపై ఆధారపడే కొన్ని పరిశ్రమలకు ఉదాహరణలు. వ్యవసాయ వృద్ధి పేదరిక నిర్మూలనపై ప్రత్యక్ష ప్రభావాన్ని చూపుతుంది మరియు అన్ని దేశ రకాల పేదరికాన్ని తగ్గించడంలో ప్రత్యేక అధికారాలను కలిగి ఉంది. ప్రపంచ బ్యాంకు అధ్యయనం ప్రకారం, వ్యవసాయ రంగంలో ఉద్భవించే GDP వృద్ధి పేదరికాన్ని తగ్గించడంలో కనీసం రెండు రెట్లు ఎక్కువ ప్రభావవంతంగా ఉంటుంది. WTO నివేదిక (2021) ప్రకారం, బియ్యం, పత్తి, మాంసం మరియు సోయా గింజల ఎగుమతిలో గణనీయమైన వాటాతో 2019వ సంవత్సరంలో వ్యవసాయ ఉత్పత్తుల యొక్క టాప్ 10 ఎగుమతిదారులలో భారతదేశం ఒకటిగా నిలిచింది. పై వాస్తవాలు భారతదేశం 'ఓడ నుండి నోటికి' పరిస్థితి నుండి ప్రపంచంలోని అగ్రశ్రేణి పది వ్యవసాయ ఎగుమతిదారులకు విజయవంతంగా మారిన కథను తెలియజేస్తున్నా యి.

5.7. కీలక పదాలు:

వ్యవసాయం: భూమిని సాగు చేయడం, పంటలను పెంచడం మరియు పశువులను పోషించడం, పెంపకం చేయడం మరియు పెంచడం వంటి వాటికి సంబంధించిన వృత్తి.

ఆర్థికాభివృద్ధి: ఆదాయం, సంపద మరియు వస్తువుల ఉత్పత్తి, పంపిణీ మరియు వినియోగంలో పెరుగుదల.

మరుగునపడిన నిరుద్యోగం: జీవనోపాధిని పొందేందుకు తగిన మార్గాలను కలిగి ఉండని ప్రజల వాస్తవ శాతం గురించి దాచిన వాస్తవం.

ప్రైమరీ సెక్టార్: ప్రాధాన్యమైన అవసరం ఉన్న ప్రాంతం.

5.8. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు:

1) భారతదేశ ఆర్థిక వ్యవస్థలో వ్యవసాయం యొక్క ప్రాముఖ్యతను చర్చించండి. జాతీయ ఆర్థిక వ్యవస్థకు దాని సహకారాన్ని వివరించండి?

2) ఆర్థిక వ్యవస్థ అభివృద్ధిలో వ్యవసాయం ఎలా ప్రధాన పాత్ర పోషిస్తుందో వివరించండి?

3) ఆర్థిక వ్యవస్థ యొక్క నిర్మాణాత్మక పరివర్తన అంటే ఏమిటి? భారత ఆర్థిక వ్యవస్థ పూర్తి నిర్మాణాత్మక పరివర్తనను అనుసరిస్తుందా? ఉదాహరణలతో చర్చించండి?

4) సైమన్ కుజ్నెట్ ప్రకారం వ్యవసాయం చేసే ముఖ్య మైన రచనలు ఏమిటి?

5.9. ఆధార గ్రంథాలు:

1) Ramesh Chand, "Demand for Foodgrains", Economic and Political Weekly, December 29,2007.

2) Kapila Uma, Economic Development and Policy in India, Academic Foundation, New Delhi, 2009-10.

3) Soni, R.N, Leading issues in Agriculture Economics Witt, L.(1965).

4) "Role of Agriculture in economic development: A Review" Journal of Farm Economics, Feburary, 1965.

5) Kuznet, S.(1965), Economic Growth and Structure, Oxford and IBH Publishing Co., New Delhi.

6) Government of India; Economic Survey-various issues.

7) Ministry of "Agriculture & Farmers" Welfare (2017): 70 Report of the Committee on 'Doubling Farmers' Income , Volume II, Department of Agriculture, Co-operation and Farmers' Welfare.

8) Misra, S. K. and V. K. Puri (2008): Indian Economylts Himalaya Publishing House, Nagpur.

9) Singh, R.M (2017): Development Experience, 'Doubling farmers income by 2022: Here is a 7 step path to move forward', Financial Express , September, 15, 2017 .

10) Soni, R.N. (2004): Leading Issues in Agricultural Economics (Theo Vishal Publishing Co., Jalandhar.

– డా॥ పందిటి శాంసన్.

పాఠం - 6

జీవనోపాధి మరియు ఉద్యోగిత

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

6.0. ఉద్దేశ్యాలు

6.1. పరిచయం

6.2. జీవనోపాధి అర్థం

6.3. గ్రామీణ జీవనోపాధి

6.4. జీవనోపాధిని నిర్ణయించే అంశాలు

6.4.1. ముందస్తు జీవనోపాధిలో అనుకొని పుట్టుక

6.4.2. లింగం

6.4.3. వారసత్వ జీవనోపాధి

6.4.4. ఆకస్మిక జీవనోపాధి

6.4.5. విద్య మరియు వలస

6.5. గ్రామీణ జీవనోపాధి క్రిందకు వచ్చే కార్యకలాపాలు

6.6. వ్యవసాయం - జీవనోపాధి

6.7. పశువుల పెంపకం లేదా పశుపోషణ

6.8. క్రీడలు లేదా వినోదం

6.9. తోడుగా ఉండే జంతువులు

6.10. రైతుల ఆదాయంలో పశువుల పాత్ర

6.10.1. ఆదాయం

6.10.2. ఉపాధి

6.10.3. ఆహారం

6.10.4. సామాజిక భద్రత

6.10.5. చిత్తుప్రతి

6.10.6. పేడ మరియు ఇతర జంతు వ్యర్థాలు

6.10.7. నిల్వ

6.10.8. సాంస్కృతికం

6.11. తిరిగిపొందే జీవనోపాధి ఫ్రేమ్‌వర్క్

6.11.1. మానవ మూలధనం

6.11.2. భౌతిక మూలధనం

6.11.3. సామాజిక మూలధనం

6.11.4. మైక్రోఫైనాన్స్

6.11.5. ఆర్థిక మూలధనం

6.11.6. సహజ మూలధనం

6.12. వ్యవసాయ ముడిపదార్థాల సేకరణ

6.13. ముగింపు

6.14. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు

6.15. ఆచూకి గ్రంధాలు

6.0. ఉద్దేశ్యాలు:

- పశువుల పెంపకం అనగా కేవలం దేశీయ పశువులు లేదా వ్యవసాయ జంతువులను వాటి మాంసం మరియు ఉత్పత్తులను (పాలు, గ్రుడ్లు, చర్మం) పొందడం కోసం వాటి నిర్వహణ మరియు పెంపకం.
- మానవ వినియోగం కోసం పెంపుడు జంతువులను పెంచడం మరియు మాంసం, పాలు, ఉన్ని, తేనె లాంటి వాటిని పొందడం, ఆర్థిక కార్యకలాపాలను, ఉద్యోగితను పొందడంలో సహాయపడతాయి.

6.1. పరిచయం:

ప్రపంచ జనాభాకు 2030 సంవత్సరం నాటికి అదనంగా 1.5 బిలియన్ల ప్రజలకు ఆహారం ఇవ్వవలసి ఉంటుంది. వీరిలో దాదాపు 90.0% ప్రజలు అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో నివసిస్తున్నారు. 2050 వ సంవత్సరం నాటికి 9 బిలియన్ల కంటే అధిక జనాభాకు ఆహారం అందించడానికి ప్రపంచం తన ఆహార ఉత్పత్తిని 60%-70% పెంచాలి. ప్రపంచ వ్యాప్తంగా ప్రతి రోజూ సగటున 23.7 మిలియన్ టన్నుల ఆహారాన్ని ఉత్పత్తి చేస్తుంది. అదేవిధంగా 2.5 బిలియన్ల ప్రజలకు జీవనోపాధిని అందిస్తుంది. పేద, గ్రామీణ కుటుంబాలకు అతి పెద్ద ఆదాయ వనరు మరియు ఉపాధి కల్పిస్తుంది.

6.2. జీవనోపాధి అర్థం:

జీవనోపాధిని ఈ విధంగా నిర్వచించవచ్చును. కార్యకలాపాలు, ఆస్తులు మరియు నిర్వహణగా వివరించారు. ఇది ఒక వ్యక్తి లేదా కుటుంబం ద్వారా సంపాదించిన జీవనాన్ని సంయుక్తంగా నిర్ణయిస్తుంది. ఒక వ్యక్తి విషయానికి వస్తే, జీవనోపాధి అనునది ఆ వ్యక్తి జీవితంలో ప్రాధమిక అవసరాలైన ఆహారం, నీరు, ఆశ్రయం మరియు దుస్తుల పొందగల సామర్థ్యం. అందువలన ఆహారాన్ని కనుగొనడం, నీరు, నివాసం, దుస్తులు మరియు వ్యక్తిగత మరియు గృహ స్థాయిలో మానవ మనుగడకు అవసరమైన అన్ని అవసరాల కోసం వెతకడం లాంటి అన్ని కార్యకలాపాలను జీవనోపాధిగా సూచిస్తారు.

దాదాపు 90.0% గ్రామీణ కుటుంబాలు వ్యవసాయ కార్యకలాపాలలో నిమగ్నమై ఉన్నాయి. ముఖ్యంగా ఆఫ్రికాలో గ్రామీణ ప్రాంతాలలోని 70.0% కుటుంబ ఆదాయం వ్యవసాయ కార్యకలాపాల నుండి, ఆసియా మరియు లాటిన్ అమెరికాలో 50.0% ఆదాయం వ్యవసాయ కార్యకలాపాల నుండి లభిస్తుంది. గ్రామీణ జనాభాలో చిన్న తరహా వ్యవసాయం, చేపలు పట్టడం, పశువుల పెంపకం మరియు వ్యవసాయేతర కార్యకలాపాలను ఆదాయ వనరుగా జీవించే సాధారణ జీవనోపాధిలో భాగంగా ఉంటాయి.

6.3. గ్రామీణ జీవనోపాధి:

పెరుగుతున్న గ్రామీణ ప్రజలు జీవించడానికి వ్యవసాయ రంగంపై మాత్రమే ఆధారపడరు, కానీ భిన్నమైన జీవనోపాధి వ్యూహాలను కలిగి ఉంటారు. దీనిని గుర్తిస్తూ ప్రపంచ దేశాలు వ్యవసాయ సంఘాలను, వారి ఉత్పత్తి రూపాలు, ఆదాయ వనరులు మరియు వ్యయాల యొక్క సమగ్ర విశ్లేషణ చేయడంలో, శ్రేయస్సును మెరుగుపరచుటకు కృషి చేస్తుంది. వ్యూహంలో పొదుపు మరియు నగదు గ్రూపులు, విత్తన, ధాన్యం నిల్వ బ్యాంకులు - ఆహార కొరత నుండి బఫర్ చేయడం, వ్యవసాయోత్పత్తుల ప్రాసెసింగ్, మార్కెటింగ్ మరియు చిన్న, చిన్న సంస్థల ద్వారా ఆదాయాన్ని పొందడం లాంటివి ఉంటాయి.

ప్రపంచ వ్యాప్తంగా ఇరుగుపొరుగు దేశాలలో జీవనోపాధి కార్యక్రమం యొక్క ఉదాహరణగా కెన్యాలోని కిసుము జిల్లాలో స్థాపించబడినది. ఇందులో కూరగాయాలు ఉత్పత్తిని పెంచడానికి ప్రతి గ్రామంలో కూరగాయల ప్రదర్శన సంస్థలను సృష్టించాయి. దీనిలో ప్రపంచ ఇరుగుపొరుగు దేశాలలో సిబ్బంది ద్వారా కూరగాయల ఉత్పత్తి, సంరక్షణ మరియు శిక్షణ అందించబడినది. రైతులు వినియోగానికి అవసరమైన కూరగాయలను పొందేందుకు మరియు కూరగాయలు కొనగోలు చేయకుండా పొదుపు చేసేందుకు వ్యక్తిగత వ్యవసాయ భూముల వద్ద "కిచెన్ గార్డెన్" లను ఏర్పాటు చేశారు. అదేవిధంగా ఏదైనా అదనపు ఉత్పత్తులను వ్యవసాయ క్షేత్రం వద్దనే మార్కెటింగ్‌ను సులభతరం చేయడానికి కూరగాయల ఉమ్మడి ఆసక్తి సంఘం ఏర్పడింది. ఈ సంఘం యొక్క కార్యక్రమం కూరగాయల వినియోగానికి ప్రోత్సాహాన్ని అందించడమే కాకుండా అదనపు ఆదాయాన్ని కూడా అందిస్తుంది.

ప్రాథమిక అవసరాలను పొందగల సామర్థ్యంలో వైవిధ్యం కారణంగా, ధనవంతులు, వారి ప్రాథమిక అవసరాలన్నింటిని కష్టం లేకుండా పొందగలిగే వారు, పేదవారు వారి ప్రాథమిక అవసరాలలో ఒకటి లేదా అంతకంటే ఎక్కువగా లేని వారు ఉన్నారు. పేదవారు మరియు వారి కనీస అవసరాలు తీరకపోవడంతో పేదల జీవనం దుర్భరంగా మారింది. అందువలన పేదరికం మరియు దాని నిర్మూలన సమస్యను పరిష్కరించడానికి, ఛాంబర్స్ మరియు కాన్వే (1999) ద్వారా స్థిరమైన జీవనోపాధి అనే భావనను ప్రతిపాదించారు.

6.4. జీవనోపాధిని నిర్ణయించే అంశాలు:

జీవనోపాధిని నిర్ణయించే వివిధ రకాలైన అంశాలను ఈక్రింది విధంగా వివరించవచ్చును. అవి:

6.4.1. ముందస్తు జీవనోపాధిలో అనుకొని పుట్టుక:

ఒక వ్యక్తి యొక్క పుట్టుక ద్వారా సంఘంలో జీవనోపాధి కల్పించబడుతుంది. ముఖ్యంగా భారతదేశంలో ఒక వ్యక్తి యొక్క జీవనోపాధిని నిర్వచించే అంశాన్ని నిర్వచించే నియమించబడిన వ్యవస్థ. ఉదాహరణకు భారతదేశంలో కుల వ్యవస్థ జీవనోపాధిలో ముఖ్యమైన పాత్ర పోషిస్తుంది.

6.4.2. లింగం:

ఇందులో ఒక వ్యక్తి యొక్క లింగం ద్వారా జీవనోపాధి నిర్ణయించబడుతుంది.

6.4.3. వారసత్వ జీవనోపాధి:

భారతదేశంలో ఉమ్మడి కుటుంబ వ్యవస్థ నుండి ప్రస్తుత కాలం వరకు అనేక మార్పులకులోనై భిన్న వ్యక్తులపై మరలుటకు అవకాశం కల్పిస్తుంది. ముఖ్యంగా ఒక వ్యక్తి ఆ కుటుంబంలో జీవనోపాధిని వృత్తిగా తీసుకుంటాడు. ఉదాహరణకు, వ్యవసాయ సాగు, పశుపోషకులు, మత్స్యకారులు, దుకాణాదారులు మరియు చేతి వృత్తులు వంటి పనులు, మొదలగున్నవి.

6.4.4. ఆకస్మిక జీవనోపాధి:

ఒక వ్యక్తి చేసే పని సూత్రపాయంగా సామాజిక ఆర్థిక మరియు పర్యావరణ పరిస్థితుల ద్వారా నిర్ణయించబడే తీరుని ఆయా పరిస్థితుల ద్వారా, కుటుంబ పోషణ మరియు కనీస వినియోగ స్థాయిలను పొందుటకు మొదలగు కారణాలుగా తీసుకొనబడుతుంది.

6.4.5. విద్య మరియు వలస:

అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో ముఖ్యంగా మన దేశంలో విద్య అర్హతలు ఒక వ్యక్తిని ఏ పనిని చేయాలో ఏ పనికి ఉపయోగించుకోవచ్చునో నిర్ణయిస్తాయి. ముఖ్యంగా ప్రజలు పని మరియు మెరుగైన జీవితం కోసం అన్వేషణలో నూతన ప్రాంతాలకు వలస వెళతారు. ఈ విధమైన వలస జీవనోపాధిని నిర్ణయిస్తుంది.

సంపద లేని వారి కంటే సంపద ఉన్నవారు జీవనోపాధికి విస్తృత ఎంపికను కలిగి ఉంటారు. ఎందుకంటే, అధిక వనరులతో ఒకరు విద్య లేదా శిక్షణను పొందగలుగుతారు. అది వారి నైపుణ్యాలను పూర్తి చేయగలదు లేదా పెంపొందించగలదు. తద్వారా వారి జీవనోపాధి సామర్థ్యాలను విస్తృతం చేస్తుంది. ఇది వనరులు లేని వారి విషయంలో కాదు. ముఖ్యంగా కుటుంబం లేదా సంఘం యొక్క విస్తృత ఆర్థిక వృద్ధి జీవనోపాధి యొక్క విస్తృత ఎంపికను సృష్టిస్తుంది.

6.5. గ్రామీణ జీవనోపాధి క్రిందకు వచ్చే కార్యకలాపాలు:

భారతదేశంలో గ్రామీణ జీవనోపాధి క్రిందకు వచ్చే కొన్ని ముఖ్యమైన కార్యకలాపాలను ఈక్రింది విధంగా వివరించవచ్చును. అవి:

- వ్యవసాయం
- పశువుల పెంపకం లేదా పశుపోషణ
- వేట మరియు సేకరణ
- కూలి పని (వ్యవసాయ రంగం)
- వ్యాపారం మరియు హాకింగ్
- కళాకారుల వృత్తి (నేత మరియు చెక్కడం)
- రవాణా

- బేకరి

- బుట్ట నేయడం

6.6. వ్యవసాయం-జీవనోపాధి:

వ్యవసాయం ప్రపంచంలోని అత్యంత ముఖ్యమైన వృత్తులలో ఒకటి. మన దేశంలోని చాలా మంది చిన్న రైతులు పేదరికంలో జీవిస్తున్నారు. వారికి విలువనివ్వని గ్లోబల్ మార్కెట్ల ద్వారా వారు చిక్కుకుపోయారు. అంతేకాకుండా వారు నాణ్యత కంటే పరిమాణాన్ని ప్రోత్సహించే వ్యవసాయ ఆహార వ్యవస్థలచే వెనుకబడి ఉంటారు. ముఖ్యంగా తక్కువ ధరలకు మోనోక్రాప్‌లను ఉత్పత్తి చేసేలా పేద రైతులను నడిపిస్తారు. దీని ఫలితంగా రైతులు ఆధారపడిన సహజ వనరులు విలువైన పర్యావరణ వ్యవస్థలు వినాశనమవుతున్నాయి.

మన దోపిడి మరియు వెలికితీసే వ్యవసాయ వ్యవస్థలు భూమిని దెబ్బతీస్తాయి. నేలను క్షీణింపచేస్తాయి. నీటి సరఫరాలను కలుషితం చేస్తాయి. రైతులు తక్కువ వేతనంతో కష్టపడి పని చేస్తున్నారు మరియు వ్యవసాయం నుండి మంచి జీవనాన్ని పొందే అవకాశాలు మరింత మంచి జీవనాన్ని పొందే అవకాశాలు మరింత అభద్రతాభావంతో ఉంటాయి.

ప్రపంచంలో పెరుగుతున్న జనాభాకు ఆహారం అవసరం. మనం భూమి మరియు నేలను జాగ్రత్తగా చూసుకుంటేనే ఇది సాధ్యమవుతుంది. తద్వారా పౌష్టిక ఆహారాన్ని ఉత్పత్తి చేస్తుంది. ఉత్పాదక పొలాలకు మద్దతు ఇస్తుంది మరియు ఆరోగ్యకరమైన సమాజం, ఆర్థిక వ్యవస్థలను నిలబెట్ట గలుగుతుంది.

రైతుల విషయానికొస్తే వారికి పూర్తి ఎంపిక ఉంటుంది. అసమానతలు, పేదరికం, ఆహార కొరత, అనారోగ్యం, రాజకీయ అస్థిరత మరియు వలసలకు దారితీస్తూ, జీవనోపాధి పొందే వారి అవకాశాలు ఏమీ లేకుండా పోతున్నాయి లేదా మనం కూడా వారితో నిలబడవచ్చు, వారు చేసే కీలకమైన పనిని విలువైనదిగా పరిగణించవచ్చును. వ్యవసాయం నుండి మెరుగైన జీవితాన్ని నిర్మించడంలో వారికి సహాయ పడవచ్చును. ఈ విధంగా రైతులు మంచి ఆదాయాన్ని సంపాదించగలరు. ప్రపంచానికి అవసరమైన ఆహార ఉత్పత్తిదారులుగా మారగలరు.

6.7. పశువుల పెంపకం లేదా పశుపోషణ:

భారతదేశ ఆర్థిక వ్యవస్థలో పశుసంపద ముఖ్యమైన పాత్ర పోషిస్తుంది. దాదాపు **20.5** మిలియన్ల ప్రజలు తమ జీవనోపాధి కోసం పశువులపై ఆధారపడి ఉన్నారు. దేశంలోని అన్ని గ్రామీణ కుటుంబాలకు సగటున **14%** నుండి చిన్న వ్యవసాయ కుటుంబాల ఆదాయానికి పశువులు **16%** తోడ్పడతాయి. గ్రామీణ సమాజంలో మూడింట రెండు వంతుల మందికి పశువులు జీవనోపాధిని కల్పిస్తున్నాయి. ఇది దేశంలోని జనాభాలో దాదాపు **8.8%** ప్రజలకు ఉపాధిని అందిస్తుంది. భారతదేశం అపారమైన పశుసంపదను కలిగి ఉన్నవి. పశువుల రంగం ద్వారా **4.11%** జి.డి.పి. మరియు మొత్తం వ్యవసాయంలో **25.6%** భాగస్వామ్యం ఉన్నది.

అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో దాదాపు **60.0%** గ్రామీణ కుటుంబాలకు పశువులు కీలకమైన ఆర్థిక పాత్ర పోషిస్తాయి. చిన్న రైతులు, వ్యవసాయం - పశుపోషకులు సుమారు **1.7** బిలియన్ల పేద ప్రజల జీవనోపాధికి దోహదం చేస్తుంది. అంతేకాకుండా ఈ రంగం ఉపాధి పొందుతున్న వారిలో **70.0%** మంది మహిళలు. ముఖ్యంగా పాడి మరియు

ఇతర జంతు ఉత్పత్తులతో సహా పశుసంపద ద్రవ్యరూపంలో ఆదాయాన్ని సృష్టిస్తుంది. ఈ ఆదాయం ద్వారా భవిష్యత్తు అవసరాల కోసం పొదుపును ప్రోత్సహిస్తుంది. పశుసంపద దాని ఉప ఉత్పత్తులు, ఇంధనం, వ్యక్తుల రవాణాతో పాటు పంట ఉత్పత్తికి ఉప ఉత్పత్తిని కూడా అందిస్తుంది. ఆవిధంగా ఈ రంగం పేదరికాన్ని తగ్గించడంలో అలాగే ఆహార అభద్రత మరియు పోషకాహార లోపాన్ని ఎదుర్కోవడంలో ప్రధాన పాత్ర పోషిస్తుంది.

ప్రపంచ జనాభాలో అంచనావేసిన వృద్ధి రేట్లు, పెరుగుతున్న ఆదాయాలు మరియు పట్టణీకరణ ఫలితంగా పశువుల ఉత్పత్తులకు డిమాండ్ పెరుగుతుందని అంచానా. పశువుల ఉత్పత్తి నిజానికి వ్యవసాయంలో అత్యంత వేగంగా అభివృద్ధి చెందుతున్న రంగాలలో ఒకటి మరియు ఇది అనేక పశువుల ఉత్పత్తి విలువ గొలుసులతో పాటు ఉపాధి అవకాశాలను అందిస్తుంది. అంతేకాకుండా రవాణా, వాణిజ్యం, ఫీడ్, పశువైద్య సేవలతో సహా సంబంధిత రంగాలలో ఉద్యోగాలను కూడా సృష్టిస్తుంది. లాభదాయకమైన ఉపాధి అవకాశాలను పశువుల విలువను పెంచే కార్యకలాపాల నుండి కూడా ఉపాధి పొందవచ్చును. మూలధన పెట్టుబడి మరియు భూ యజమాన్యంలో పరిమిత అవసరాల కారణంగా, చిన్న చిన్న ఉత్పత్తి ఉదా: ఫాల్ట్రీ, పాడి పరిశ్రమ మొదలగునవి గ్రామీణ పేదలకు, ముఖ్యంగా మహిళలు మరియు యువతకు, పశు ఉత్పత్తుల కోసం పెరుగుతున్న డిమాండ్‌ల నుండి ప్రయోజనం పొందేందుకు ప్రత్యేక అవకాశాలను అందజేస్తుంది.

అయినప్పటికి, పశు సంవర్ధక రంగంలో కొన్ని ఉపాధి సవాళ్ళు మిగిలి ఉన్నాయి. వాటిని అధిగమించాల్సిన అవసరం ఉన్నది. ఉదాహరణకు, చిన్న స్థాయి పశువుల ఉత్పత్తి కొన్ని పర్యాయాలు తక్కువ ఉత్పాదకత స్థాయిలు మరియు ఆదాయాల ద్వారా వర్గీకరించబడుతుంది. ఇందులో తరచుగా సాంకేతిక, అవస్థాపన, నగదు, భూమి మరియు పెంపకం పద్ధతులపై శిక్షణకు పరిమిత ప్రాముఖ్యత ఫలితంగా సమస్యలు ఎదుర్కొంటున్నారు. అధిక ఆర్థిక అభద్రత, సామాజిక రక్షణకు పరిమితి దృష్ట్యా మరియు డిమాండ్, సరఫరాల యొక్క కారణంగా తక్కువ ఉపాధి ప్రాబల్యం లాంటి అనేక ఇతర ప్రమాద వనరులు ఉన్నాయి. అదనంగా పేద గ్రామీణ కుటుంబాలలోని పిల్లల జంతువులను జాగ్రత్తగా చూసుకోవాల్సిన అవసరం ఏర్పడుతుంది. ఆవిధంగా ఆ వర్గాల పిల్లలకు ప్రమాదకర కార్యకలాపాలకు గురిచేస్తుంది లేదా విద్యను అభ్యసించే వారి సామర్థ్యాన్ని అడ్డుకుంటుంది. దీనిపై ఆధారపడే ఆ కుటుంబాల మహిళలు మరియు యువత కూడా తరచుగా జీతం లేని కుటుంబ కార్మికులుగా పశు సంబంధిత కార్యకలాపాలలో పాల్గొంటారు.

పశువులు మానవ వినియోగం కోసం పాలు, మాంసం మరియు గ్రుడ్లు లాంటి ఆహార పదార్థాలను అందిస్తాయి. ప్రపంచ పాల ఉత్పత్తిలో మనదేశం మొదటి స్థానంలో ఉన్నది. 2021-22 వ సంవత్సరంలో 254.55 మిలియన్ టన్నుల పాలను ఉత్పత్తి చేస్తుంది. అదేవిధంగా 2021-22 వ సంవత్సరంలో దాదాపు 122 బిలియన్ల గుడ్లను, 8.80 మిలియన్ టన్నుల మాంసాన్ని ఉత్పత్తి చేస్తుంది.

6.8. క్రీడలు లేదా వినోదం:

ప్రజలు వినోదం మరియు క్రీడల కోసం కోళ్ళు, పొట్టేలు, ఎద్దులు మొదలైన జంతువులను కూడా ఉపయోగిస్తారు. ఈ జంతు పోటీలపై నిషేధం ఉన్నప్పటికి, కోడి పందాలు, పొట్టేలు పొట్లాటలు మరియు ఎద్దుల పోటీలు (జల్లి కట్టు) మొదలగునవి పండుగల కాలంలో సర్వసాధారణం.

6.9. తోడుగా ఉండే జంతువులు:

ప్రపంచ వ్యాప్తంగా కుక్కలు విశ్వాసానికి ప్రసిద్ధి చెందాయి. పురాతన కాలం నుండి వాటిని సహచరులుగా ఉపయోగిస్తున్నారు. ఉమ్మడి కుటుంబ వ్యవస్థ విచ్ఛిన్నమై, వైయుక్తిక కుటుంబాల సంఖ్య పెరుగుతున్నప్పుడు, అదేవిధంగా వృద్ధ తల్లిదండ్రులు ఏకాంత జీవితాన్ని గడపవలసి వచ్చినప్పుడు కుక్కలు, పిల్లులు వారికి అవసరమైన తోడు అందిస్తున్నాయి. తద్వారా అవి కూడా సౌకర్యవంతమైన జీవితాన్ని గడుపుతున్నాయి.

6.10. రైతుల ఆదాయంలో పశువుల పాత్ర:

రైతుల ఆదాయంలో పశువుల పెంపకం కీలక పాత్ర పోషిస్తుంది. భారతదేశంలోని రైతులు మిశ్రమ వ్యవసాయ విధానాన్ని నిర్వహిస్తారు. అనగా సాగుపంట మరియు పశువుల పెంపకం నిర్వహిస్తారు. ఇక్కడ ఒక సంస్థ యొక్క ఉత్పత్తి మరొక సంస్థ యొక్క ఉప ఉత్పత్తిగా మారుతుంది. తద్వారా వనరుల సామర్థ్యాన్ని గ్రహించవచ్చును. ఆ విధంగా పశువులు రైతులకు వివిధ మార్గాల ద్వారా సహాయపడుతున్నాయి. వాటిని ఈక్రింది విధంగా వివరించవచ్చును. అవి:

6.10.1. ఆదాయం:

పశువులు భారతదేశంలోని అనేక కుటుంబాలకు అనుబంధ ఆదాయానికి మూలం కొన్ని జంతువుల పెంపకం నిర్వహించే వివిధ కుటుంబాల పేదల వనరులు. ముఖ్యంగా ఆవులు, గేదెలు ద్వారా పాల ద్వారా క్రమబద్ధమైన ఆదాయాన్ని అందిస్తాయి. గొర్రెలు మరియు మేకలు లాంటి జంతువులు అత్యవసర సమయాలలో వివాహాలు, అనారోగ్యం, చికిత్స, పిల్లల చదువులు, గృహాల మరమ్మత్తు మొదలైన అవసరాలను తీర్చడానికి ఆదాయ వనరులుగా పనిచేస్తాయి. అంతేకాకుండా జంతువులు యజమానులకు ఆర్థిక భద్రతను అందించే కదిలే బ్యాంకులు మరియు ఆస్తులుగా కూడా పనిచేస్తాయి.

6.10.2. ఉపాధి:

భారతదేశంలో నిరక్షరాశ్యులు మరియు అల్ప స్థాయి అక్షరాస్యులు మరియు నైపుణ్యం లేని అధిక సంఖ్యలో ప్రజలు తమ జీవనోపాధి కోసం వ్యవసాయంపై ఆధారపడి ఉంటారు. వ్యవసాయం అనునది ఋతు సంబంధమైనది కావడం వలన సంవత్సరంలో గరిష్టంగా 180 రోజులు ఉపాధి లభిస్తుంది. భూమి లేని మరియు తక్కువ భూమి ఉన్న సన్నకారు వ్యవసాయ దారులు, వ్యవసాయ సీజన్‌లో తమ శ్రమను వినియోగించుకోవడానికి పశువులపై ఆధారపడతారు.

6.10.3. ఆహారం:

పశువుల ఉత్పత్తులైన పాలు, మాంసం మరియు గ్రుడ్లు మొదలగునవి అతి ముఖ్యమైన పౌష్టికాహార ఉత్పత్తిని పశువుల యజమానులకు అందిస్తుంది. మన దేశంలో తలసరి పాల లభ్యత 375 గ్రాములుగా ఉన్నది. అదేవిధంగా తలసరి గ్రుడ్ల వినియోగం 74.

6.10.4. సామాజిక భద్రత:

జంతువులు సమాజంలో వాటి స్థితి పరంగా యజమానులకు సామాజిక భద్రతను అందిస్తాయి. కుటుంబాలు ముఖ్యంగా పశువులను కలిగి ఉన్న భూమి లేని వారి కంటే మెరుగ్గా ఉంటాయి. దేశంలోని వివిధ ప్రాంతాలలో వివాహాల సమయంలో జంతువులను బహుమతిగా ఇవ్వడం చాలా సాధారణమైన దృగ్విషయం. జంతువుల పెంపకం భారతీయ

సంస్కృతిలో ఒక భాగం. అదేవిధంగా జంతువులను వివిధ సామాజిక మతపరమైన విధులకు ఉపయోగిస్తారు. గృహ ప్రవేశ వేడుకలకు ఆవులు, పండుగ సమయంలో బలి కోసం పొట్టేలు మరియు కోళ్ళు. వివిధ మతపరమైన కార్యక్రమాలలో ఎద్దులు మరియు ఆవులను పూజిస్తారు. చాలా మంది యజమానులు తమ జంతువులతో అనుబంధాన్ని పెంచుకుంటారు.

6.10.5. చిత్తుప్రతి:

భారత వ్యవసాయానికి ఎద్దులు వెన్నుముక. ముఖ్యంగా సన్నకారు మరియు చిన్న రైతులు దున్నడం, పంట కోయడం, విత్తడం, వ్యవసాయ ఉత్పత్తుల రవాణా కోసం ఎద్దుల బండిని ఉపయోగిస్తారు.

6.10.6. పేడ మరియు ఇతర జంతు వ్యర్థాలు:

పేడ మరియు ఇతర జంతువుల వ్యర్థాలు చాలా మంచి వ్యవసాయ యార్డ్ ఎరువుగా పనిచేస్తాయి. బయోగ్యాస్, పేడ కేకుటు మరియు పేదవారి సిమెంట్‌గా కూడా ఉపయోగించబడుతుంది.

6.10.7. నిల్వ:

అత్యవసర పరిస్థితులలో వాటిని పారవేసే అవకాశం ఉన్నందున పశువులను కదిలే బ్యాంకుటుగా పరిగణిస్తారు. ఇది మూలధనంగా, భూమి లేని వ్యవసాయ కూలీల విషయంలో మూలధనంగా పనిచేస్తాయి. ముఖ్యంగా పశువులు ఒక ముఖ్య ఆస్తిగా పనిచేస్తాయి.

6.10.8. సాంస్కృతికం:

పశువులు యజమానులకు భద్రతను అందిస్తాయి. ప్రత్యేకించి వంశపారంపర్య ఎద్దులు, కుక్కలు, అధిక దిగుబడినిచ్చే ఆవులు, గేదెలు మొదలైన విలువైన జంతువులను కలిగి ఉన్నప్పుడు వారి ఆత్మగౌరవాన్ని కూడా పెంచుతాయి.

6.11. తిరిగిపొందే జీవనోపాధి ఫ్రేమ్‌వర్క్:

జీవనోపాధి అనునది సామర్థ్యాలు, ఆస్తులు, (స్టోర్స్, వనరులు) జీవన సాధనానికి అవసరమైన కార్యకలాపాలను కలిగి ఉంటుంది. జీవనోపాధి అనునది స్థిరమైనది. ఇది ఒత్తిడి మరియు షాక్‌లను తట్టుకోలేదు. ముఖ్యంగా కోలుకోవడం, దాని సామర్థ్యాలు మరియు ఆస్తులను నిర్వహించడం లేదా మెరుగుపరచడం మరియు అందించడం. ఇతర జీవనోపాధికి స్థానిక మరియు ప్రపంచ స్థాయిలలో మరియు స్వల్ప మరియు దీర్ఘకాలిక నికర ప్రయోజనాలను అందిస్తుంది. స్థిరమైన జీవనోపాధి విధానం గ్రామీణ అభివృద్ధి యొక్క సంక్లిష్టతను విశ్లేషించే, అర్థం చేసుకునే సామర్థ్యంతో సమగ్రమైన విధానాన్ని అందిస్తుంది. తిరిగిపొందే జీవనోపాధి ఫ్రేమ్‌వర్క్ అనునది పేదరికం తగ్గింపు. స్థిరత్వం మరియు జీవనోపాధి వ్యూహాలకు సంబంధించిన పరిశోధనలు చేసే పదం. ముఖ్యంగా స్థిరమైన జీవనోపాధిలోని ముఖ్య అంశాలు ఉంటాయి. అవి:

- మానవ మూలధనం
- భౌతిక మూలధనం
- సామాజిక మూలధనం
- మైక్రో ఫైనాన్స్
- ఆర్థిక మూలధనం

- సహజ మూలధనం

ఇవి గ్రామీణ మరియు పట్టణ జీవనోపాదులలో మనుగడ వ్యూహాలలో ఈ అంశాలు ముఖ్యమైన పాత్ర వహిస్తాయి.

6.11.1. మానవ మూలధనం:

మానవ మూలధనం అనునది ఒక వ్యక్తి లేదా సంఘం ఆర్థిక ప్రయోజనాలకు దోహదపడే జ్ఞానం, అలవాట్లు, సామాజిక ప్రవర్తన మరియు వ్యక్తిత్వాల కలయిక. ఈ జ్ఞానాన్ని విద్య, సృజనాత్మకత, నైపుణ్యాలు మరియు ప్రతిభ బాధ్యత, అనుభవం, శిక్షణ మరియు బహిర్గతం ద్వారా పొందవచ్చును. మానవ మూలధనంలో వ్యక్తి, కుటుంబం మరియు సమాజం యొక్క ఆరోగ్యం కూడా ఉంటుంది.

విద్య నైపుణ్యాలను మెరుగుపర్చడానికి మరియు సాధించడానికి అవసరమైన చదవడం, వ్రాయడం లాంటి నూతన కోణాలకు వ్యక్తిని బహిర్గతం చేస్తుంది. అందువలన విద్య మానవ మూలధనానికి అవసరమైన పెట్టుబడి, చదవడం మరియు వ్రాయడం ఒక వ్యక్తి తన ప్రతిభను పెంపొందించడానికి, నూతన నైపుణ్యాలను నేర్చుకోవడానికి ఉపయోగపడే పుస్తకాలు, పోస్టర్లు మరియు ఏదైనా ఇతర సాహిత్యంలోని సమాచారాన్ని అమలు చేయడానికి అనుమతిస్తుంది. ఇందులో విద్య, నైపుణ్యాలు వస్తాయి. అందువలన విద్యావంతులైన కుటుంబాలు, విద్య లేని కుటుంబాల కంటే అధిక నైపుణ్యాలను పొందుతారు.

ఒక తరం నుండి మరొక తరానికి వాటిని అందించడం ద్వారా సాధించగల నైపుణ్యాలు కూడా ఉన్నాయి. వీటిని ప్రతిభ అని అంటారు. ఇటువంటి కళాత్మక నైపుణ్యాలకు విద్య అవసరం లేకపోవచ్చు. కానీ ఆ వ్యక్తి విద్యావంతుడైతే వారు తమ ప్రతిభను పెంచుకోగలుగుతారు.

6.11.2. భౌతిక మూలధనం:

భౌతిక మూలధనం అనునది ముడిపదార్థాలను పూర్తి ఉత్పత్తులు మరియు సేవలుగా మార్చడంలో సహాయపడే ఆస్తి. భౌతిక మూలధనానికి ఉదాహరణ, పొలంలో ట్రాక్టర్, ట్రైలర్ కోసం కుట్టు యంత్రాలు, భవనాలు మరియు కంప్యూటర్లు మొదలగు పరికరాలు. భౌతిక మూలధనం లభ్యత ఉత్పాదకతను పెంచుతుంది.

భౌతిక మూలధనం పనిని వేగంగా పూర్తి చేయడానికి మరియు విభిన్నీకరణకు అనుమతిస్తుంది. భౌతిక మూలధనాన్ని పూర్తిగా ఉపయోగించుకోవడానికి, మానవ మూలధనం అవసరం, అనగా అవసరమైన నైపుణ్యాలు, యంత్రాలను ఆపరేట్ చేయడానికి మరియు ఆస్తులను నిర్వహించడానికి ఉపయోగపడుతుంది.

6.11.3. సామాజిక మూలధనం:

వ్యక్తి, సంస్థ మరియు సంఘం ఉత్పాదకతలో సామాజిక మూలధనం ప్రధాన పాత్ర వహిస్తుంది. సామాజిక మూలధనం అనునది సామాజిక పరస్పర చర్యలను రూపొందించే సంబంధాలు, సంస్థలు మరియు నిబంధనలను సూచిస్తుంది. సామాజిక నెట్‌వర్క్‌లు వ్యక్తుల మధ్య క్షితిజ సమాంతర అనుబంధాలుగా పరిగణించబడతాయి. ఇది వ్యాపారం చేసే వ్యయాలను తగ్గించడం ద్వారా ఉత్పాదకతను పెంచుతాయి మరియు సమన్వయం, సహకారాన్ని సులభతరం చేస్తాయి. ఈ సంఘాలకు గుర్తింపు మరియు ప్రయోజనం యొక్క భావాన్ని అందించడానికి సంఘంలోని అనుబంధాలు

మరియు సంబంధాలు అవసరం. కమ్యూనిటీ ప్రాజెక్టుల కోసం రుణాలు, నగదు మరియు ఆర్థిక సహాయం పొందడం ఒక ఉదాహరణ. ఇది అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో సాధారణం.

6.11.4. మైక్రోఫైనాన్స్:

మైక్రోఫైనాన్స్ అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో చాలా మందికి ఆర్థిక భద్రత, సామాజిక భద్రత మరియు మెరుగైన జీవితాలను అందిస్తుంది. ఇందులో ప్రతి సభ్యురాలు కొంత మొత్తాన్ని పొదుపు రూపంలో బ్యాంకులలో జమ చేస్తారు. ఆ తరువాత బ్యాంకుల నుండి రుణాలను ఆయా సభ్యులు తీసుకుంటారు.

6.11.5. ఆర్థిక మూలధనం:

ఆర్థిక మూలధనం అనునది ద్రవ్యంతో కొనుగోలు చేయదగిన వస్తువులు, పొదుపు, నగదు మొదలైన సంపదను సూచించే ఏదైనా ద్రవ్య మాధ్యమం లేదా యంత్రాంగాన్ని సూచిస్తుంది. ఇది వ్యాపారాన్ని ప్రారంభించడానికి లేదా నిర్వహించడానికి ఉపయోగపడే ఆదా చేసిన సంపదగా కూడా చెప్పవచ్చును. మూలధన లభ్యత ఆవిష్కరణ, వైవిధ్యం మరియు నైపుణ్యం పెంపుదల ద్వారా వ్యాపార వృద్ధిని అనుమతిస్తుంది. అదేవిధంగా వ్యక్తికి అవసరమైన ఆదాయాన్ని మరియు వనరులను సంపాదించడంలో సహాయపడే కార్యకలాపాలలో నిమగ్నమై ఉంటుంది.

6.11.6. సహజ మూలధనం:

సహజ మూలధన మానవ ఆర్థిక కార్యకలాపాలన్నింటికీ ఆధారం. సహజ మూలధనంలో భూమి, నీరు, గాలి, జీవులు మరియు మానవ మనుగడకు మరియు శ్రేయస్సుకు అవసరమైన భూమిపై ఉన్న అన్ని పర్యావరణ వ్యవస్థలు ఉంటాయి. సాధారణంగా, సహజ మూలధనం సహజ వనరులను సూచిస్తుంది.

6.12. వ్యవసాయ ముడిపదార్థాల సేకరణ:

వ్యవసాయ ముడిపదార్థాలు మూడు సాధారణ సమూహాలలో వస్తాయి. వాటిలో అత్యంత ఆవశ్యకమైన ప్రాథమిక సహజ వనరులు, వ్యవసాయ ప్రక్రియలో వివిధ రకాల ఆహారాన్ని ఉత్పత్తి చేస్తాయి. వీటిలో తాజా కలుషితం కాని నీరు మరియు సారవంతమైన నేల, పగడపు దిబ్బల లాంటి జీవితం పెరిగే సముద్ర ఆధారిత వాతావరణం ఉంటుంది. వ్యవసాయ ముడిపదార్థాలలో రెండవ అత్యంత ముఖ్యమైన వర్గం మొక్కలు, పెంపుడు జంతువులు మరియు ఈ జాతుల యొక్క ఉత్పత్తిక ప్రయోజనం చేకూర్చే వాతావరణంలోని సహజ జీవులకు, విత్తనాల నిల్వ, తేనెటీగలు మరియు బ్యాక్టీరియా లాంటి కీటకాలు, మట్టిలోని వానపాములు కుళ్ళిపోతున్నాయి. మొక్కల పోషకాలకు సేంద్రీయ పదార్థం, 21వ శతాబ్దంలో ఆరోగ్యకరమైన మరియు పెద్ద ఎత్తున ఆహార సరఫరాల ఉత్పత్తికి కీలకమైన వ్యవసాయ ముడిపదార్థాల చివరి సమూహంలో ఎరువులు, పురుగు మందులు, హానికరమైన కీటకాల సంఖ్యను నియంత్రించే ఇతర సేంద్రీయ సాధనాలు, యంత్ర పరికరాలు, అమలు చేయడానికి నమ్మదగిన శక్తి వనరులు ఉన్నాయి.

6.13. ముగింపు:

జీవనోపాధి మానవ ఉనికిలో ముఖ్యమైన భాగం. జనాభా మనుగడ సాధించాలంటే వారి కుటుంబాలను ఆదుకునే జీవనోపాధి ముఖ్యమైన అవసరం. ఆర్థిక వృద్ధి విస్తృతమైన జీవనోపాధికి అవకాశాలను సృష్టిస్తుంది. గ్రామీణ జనాభా ఆర్థిక

వృద్ధి మరియు అభివృద్ధికి స్థిరమైన జీవనోపాధి అవసరం. జీవనోపాధి స్థిరంగా ఉండాలంటే మానవ, సామాజిక, ఆర్థిక, భౌతిక మరియు సహజ మూలధనం అవసరం. జీవనోపాదుల వైవిధ్యం ఆర్థిక వృద్ధి మరియు కుటుంబ మనుగడ అవకాశాలను పెంచుతుంది. జీవనోపాధి పాక్షికంగా లేదా పూర్తిగా నష్టానికి దారితీసిన ప్రకృతి వైపరిత్యాలు మరియు వ్యాధుల వ్యాప్తి లాంటి షాక్‌ల వలన జీవనోపాధి ప్రభావితమైనది.

6.14. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు:

I. **వ్యాసరూప ప్రశ్నలు:**

1) జీవనోపాధి అనగానేమి? జీవనోపాధి అర్థం మరియు గ్రామీణ జీవనోపాధులపై వ్యాఖ్యానించండి?

2) జీవనోపాధి అనగానేమి? జీవనోపాధి నిర్ణయించే అంశాలను పేర్కొనండి?

II. **సంక్షిప్త వ్యాసరూప ప్రశ్నలు:**

1) జీవనోపాధిలో పశువుల పాత్రను వివరించండి?

2) తిరిగి పొందే జీవనోపాధి ఫ్రేమ్‌వర్క్ అనగానేమి?

III. **సంక్షిప్త ప్రశ్నలు:**

1) పశువుల పెంపకం అనగానేమి?

2) గ్రామీణ జీవనోపాధి

3) వ్యవసాయం-జీవనోపాధి

4) మానవ మూలధనం

6.15. ఆచూకి గ్రంధాలు:

1) క్రాంట్జ్, లాస్సే (2001). ది సస్టైనబుల్ లెవ్లేహుండ్ అప్రోచ్ టు పావర్టీ రిడక్షన్.

2) బ్లైకీ, P. కానన్., డేవిస్ మరియు వీస్‌నర్. బి. (2004), సహజ ప్రమాదాలు, ప్రజల దుర్భలత్వం మరియు విపత్తులు, న్యూయార్క్, N.Y.: రూట్ లెడ్జ్., ఇయాన్ స్కూన్స్.

3) బెబ్బింగ్టన్, ఆంథోనీ (1999), రాజధానులు మరియు సామర్థ్యాలు: రైతు జీవనోపాధి, గ్రామీణ జీవనోపాధి మరియు పేదరికాన్ని విశ్లేషించడానికి ఒక ఫ్రేమ్ వర్క్, పబ్లికేషన్స్ ప్రాక్టికల్, స్కాట్ పబ్లికేషన్.

4) సోల్స్ బుర్సే. W (2003). తిరిగి పొందే జీవనోపాదులు: ఒక పరిశీలన విశ్లేషణ లండన్. PP. 1-36.

5) ఛాంబర్, ఆర్. కాన్ వే, జి. (1991). తిరిగి పొందే జీవనోపాదులు.

- డా॥ షేక్. అమీర్.

పాఠం - 7

వ్యవసాయ అభివృద్ధి కార్యక్రమాలు

7.0. లక్ష్యం:

ఈ పాఠ్య భాగము చదివిన తరువాత ఈ క్రింది అంశాలను తెలుసుకోగలరు.

- వ్యవసాయ పనితీరు
- వృద్ధి మరియు ఉత్పాదకత
- ఆర్థిక సంస్కరణలు మరియు వ్యవసాయంపై వాటి ప్రభావం
- వ్యవసాయ విధానం
- సంస్థాగత సంస్కరణలు గురించి తెలుసుకోగలరు.

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

7.1. పరిచయం

7.2. వృద్ధి మరియు ఉత్పాదకత

7.3. భారతదేశంలో ఆర్థిక సంస్కరణలు మరియు భారతీయ వ్యవసాయం

7.4. వ్యవసాయ విధానం

7.5. భూ సంస్కరణ

7.6. కీలక పదాలు

7.7. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు

7.8. ఆధార గ్రంథాలు

7.1. పరిచయం:

భారతదేశ ఆర్థిక వ్యవస్థలో వ్యవసాయం గొప్ప పాత్రపోషిస్తుంది. ఇది దేశంలోని అధిక జనాభాకు జీవనోపాధిని అందిస్తుంది. దేశంలోని సగానికి పైగా జనాభా వ్యవసాయ రంగంలో ప్రత్యక్షంగా లేదా పరోక్షంగా నిమగ్నమై ఉన్నారు. 2011వ సంవత్సరంలో, దేశంలోని మొత్తం కార్మికులలో వ్యవసాయ కార్మికుల వాటా 54.6 శాతంగా ఉంది (వ్యవసాయ గణాంకాలు ఎట్ ఎ గ్లాన్స్, 2017, GOI). ఇది దేశంయొక్క స్థూల విలువ జోడింపు (GVA) కి కూడా గణనీయంగా దోహదపడుతుంది. అయితే, దేశంలోని GVAలో వ్యవసాయం వాటా తగ్గుతోంది. GVAలో వ్యవసాయం, అటవీ మరియు ఫిషింగ్ వాటా ప్రస్తుత ధరల ప్రకారం 2011- 12లో 18.5 శాతం నుండి 2017-18లో (PE) 17.1 శాతానికి తగ్గిందని ఫిగర్ 1 చూపిస్తుంది.

భారతదేశ ఆర్థిక వ్యవస్థలో వ్యవసాయం యొక్క ముఖ్యమైన పాత్రలు సారాంశం:

జాతీయాదాయానికి సహకారం: దేశ జాతీయాదాయానికి వ్యవసాయం యొక్క సహకారం ముఖ్యమైనది. 1950-51లో,

జాతీయ ఆదాయంలో సగానికి పైగా వ్యవసాయం నుండి వచ్చింది. ఏదేమైనా ద్వితీయ మరియు తృతీయ రంగం అభివృద్ధితో కాలక్రమేణా, భారతదేశ జాతీయ ఆదాయంలో వ్యవసాయం వాటా తగ్గుతోంది.

ప్రస్తుత ధరల ప్రకారం 2017-18 (PE) లో వ్యవసాయం, అటవీ మరియు ఫిషింగ్ వాటా GVA లో 17.1 శాతంగా ఉంది.

జీవనోపాధికి మూలం:

వ్యవసాయ రంగం ఇప్పటికీ భారతీయ జనాభాకు జీవనోపాధికి ప్రధాన వనరుగా ఉంది. పెరుగుతున్న జనాభా ఒత్తిడితో, ఈ రంగంపై ఆధారపడిన వారి సంఖ్య చాలా ఎక్కు వ అవుతుంది. GOI యొక్క 2017 వ్యవసాయ గణాంకాల ప్రకారం, భారతదేశంలోని మొత్తం కార్మికులలో 54.6 శాతం మంది 2011వ సంవత్సరంలో వ్యవసాయ కార్మికులు ఉన్నారు.

ఆహార సరఫరా:

దేశంలోని ప్రజలకు ఆహారాన్ని అందించడం వ్యవసాయం యొక్క కీలక పాత్ర. నిజానికి, వ్యవసాయోత్పత్తులు భారతదేశ ఎగుమతిలో అధిక భాగాన్ని కలిగి ఉన్నాయి.

వ్యవసాయం ఆహారానికి ప్రధాన వనరు:

స్వాతంత్ర్యం వచ్చే నాటికి ఆహార కొరత ఉన్న భారతదేశం ఇప్పుడు ఆహార ధాన్యాల ఉత్పత్తిలో దాదాపు స్వయం సమృద్ధి సాధించింది.

పారిశ్రామిక అభివృద్ధికి సహకారం:

దేశంలోని వివిధ వ్యవసాయ ఆధారిత పరిశ్రమలకు వ్యవసాయం ముడి పదార్థాలను సరఫరా చేస్తుంది. ఉదాహరణకు, పత్తి మరియు వస్త్ర పరిశ్రమ, జనపనార పరిశ్రమ, చక్కెర పరిశ్రమ మొదలైనవి వ్యవసాయంపై ఆధారపడి ఉన్నాయి.

అంతర్జాతీయ వాణిజ్యానికి సహకారం:

దేశంలోని ఎగుమతి రంగంలో వ్యవసాయ ఉత్పత్తులు ఆధిపత్యం చెలాయిస్తున్నాయి. పత్తి వస్త్రాలు, టీ, కాఫీ, జనపనార మొదలైనవి భారతదేశం యొక్క ప్రధాన ఎగుమతి వస్తువులు. అయితే మొత్తం ఎగుమతుల్లో వ్యవసాయ ఎగుమతుల వాటా పడిపోతోంది. 1960-61 లో, కౌంటీ మొత్తం ఎగుమతుల్లో వ్యవసాయ ఎగుమతులు 44.2 శాతంగా ఉన్నాయి మరియు 2006-07లో అది 10.3 శాతానికి తగ్గింది (మిశ్రా మరియు పూరీ, 2008).

పారిశ్రామిక ఉత్పత్తులకు డిమాండ్‌ను సృష్టించడం:

భారతదేశంలో అత్యధిక జనాభా వ్యవసాయంపై ఆధారపడి ఉన్నారు. అందువల్ల, వ్యవసాయ ఆదాయం పెరగడంతో, పారిశ్రామిక ఉత్పత్తులకు డిమాండ్ పెరుగుతుంది. ఆ విధంగా వ్యవసాయ రంగం అభివృద్ధితో పాటు దేశంలో పారిశ్రామిక రంగం కూడా అభివృద్ధి చెందింది.

7.2. వృద్ధి మరియు ఉత్పాదకత:

గత కొన్ని సంవత్సరాలుగా భారతదేశంలో వ్యవసాయం వృద్ధి చాలా అస్థిరంగా ఉంది. టేబుల్ 2.1 ప్రకారం

2005–06 లో వ్యవసాయ GDP వృద్ధి 5.5 శాతంగా ఉంది, అది 2006–07 లో 4.1 శాతానికి తగ్గింది. వ్యవసాయ GDP వృద్ధి 2007–08 లో 6.3 శాతానికి చేరుకుంది కానీ మరుసటి సంవత్సరంలో అది ప్రతికూలంగా మారింది. 2009–10 లో వ్యవసాయ GDP వృద్ధి కేవలం 0.4 శాతం కాగా, 2010–11 లో అది 9.5 శాతానికి పెరిగింది.

వ్యవసాయ ఉత్పాదకతను సాధారణంగా రెండు రూపాల్లో పరిశీలిస్తారు.

(i) భూమియొక్క ఉత్పాదకత మరియు

(ii) శ్రమ ఉత్పాదకత

భూమి యొక్క ఉత్పాదకత ప్రతి యూనిట్ భూమికి ఉత్పత్తి ద్వారా ఇవ్వబడుతుంది, అయితే శ్రమ ఉత్పాదకత వ్యవసాయంలో పనిచేసే వ్యక్తికి ఉత్పత్తిగా కొలుస్తారు. భారతదేశంలోని మొత్తం పంటలపై ఆహార ధాన్యాలదే ఆధిపత్యం. గత కొన్ని సంవత్సరాలలో, భారతదేశంలోని ప్రధాన పంటలు వాటి దిగుబడిని పెంచాయి. 2007–08 లో హెక్టారుకు 2202 కిలోలు మరియు 2802 కిలోల నుండి 2017–18 లో వరి మరియు గోధుమల దిగుబడి వరుసగా హెక్టారుకు 2578 కిలోలు మరియు 3371 కిలోలకు పెరిగింది.

తక్కువ ఉత్పాదకతకు కారణాలు:

భారతదేశంలో వ్యవసాయ ఉత్పాదకత తక్కువగా ఉండటానికి అనేక కారణాలు ఉన్నాయి. వ్యవసాయ ఉత్పాదకత తక్కువగా ఉండే కొన్ని ప్రధాన కారకాలు.

(i) జనాభా ఒత్తిడి:

భారతదేశంలో వ్యవసాయంపై జనాభా ఒత్తిడి చాలా ఎక్కువగా ఉంది. ఇప్పటికీ దేశంలోని వ్యవసాయేతర రంగం పెరుగుతున్న జనాభా ఒత్తిడిని తగినంతగా గ్రహించలేకపోయింది. అందువల్ల, అధిక జనాభా ఒత్తిడి కారణంగా, భారతదేశంలో వ్యవసాయ రంగం ఉత్పాదకత తక్కువగా ఉంది.

తక్కు వ ఉత్పాదకతకు కారణాలు

(ii) సామాజిక కారకాలు:

రైతుల సాంప్రదాయిక వైఖరి, నిరక్షరాస్యత, అజ్ఞానం, మూఢ నమ్మకాలు మొదలైన సామాజిక కారకాలు దేశంలో కొత్త సాగు పద్ధతులను అనుసరించకుండా రైతులను నిరోధిస్తాయి. అటువంటి కారణాల వల్ల వారు తక్కువ ఉత్పాదక సాంప్రదాయ సాగు పద్ధతిని అనుసరించడానికి ఇష్టపడతారు.

(iii) భూమి క్షీణత:

భారతదేశంలో చాలా వరకు భూమి క్షీణించింది, ఫలితంగా వ్యవసాయోత్పత్తి తక్కువగా ఉంది. భారత ప్రభుత్వం ప్రకారం, భారతదేశంలో దాదాపు 43 శాతం భూమి అధిక క్షీణతతో బాధపడుతోంది, ఫలితంగా 33–67 శాతం దిగుబడి నష్టం జరుగుతుంది (మిశ్రా మరియు పూరి, 2008).

(iv) ఆర్థిక రహిత హోల్డింగ్‌లు:

భారతదేశంలోని భూ హోల్డింగ్‌లు చిన్నవి మరియు చిన్నవిగా ఉన్నాయి. చాలా హోల్డింగ్‌లు చిన్నవి మరియు

ఉపాంతమైనవి. పెరుగుతున్న జనాభా, వారసత్వం కారణంగా ఛిన్నాభిన్నం కావడం వల్ల దేశంలో భూముల పరిమాణం రోజురోజుకూ తగ్గిపోతోంది. చిన్న మరియు ఫ్రాగ్మెంటెడ్ హోల్డింగ్ అనేక కారణాల వల్ల వ్యవసాయ యాంత్రీకరణను స్వీకరించడాన్ని నిరోధిస్తుంది. ఫలితంగా భూమి యొక్క ఉత్పత్తి మరియు ఉత్పాదకత తక్కువగా ఉంటుంది.

(v) భూయాజమాన్య విధానం:

భారతదేశంలో భూయాజమాన్య విధానం చాలా లోపభూయిష్టంగా ఉంది. భూసంస్కరణ చర్యలు అమలులోకి వచ్చినా కౌలుదారుల పరిస్థితి బాగాలేదు. ఒక పెద్ద భూమి యజమాని ఇప్పటికీ గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థపై బలమైన పట్టును కలిగి ఉన్నాడు మరియు కౌలుదారులను దోపిడీ చేస్తాడు.

(vi) రుణం లేకపోవడం:

భారతదేశంలోని చాలా మంది రైతుల ఆర్థిక పరిస్థితులు చాలా తక్కువగా ఉన్నాయి. వారు తమ సాగుకు ఆర్థిక సాయం కోసం అప్పుగా తీసుకున్న డబ్బుపై ఆధారపడాలి. అయినప్పటికీ, సంక్లిష్టమైన ప్రక్రియ లేకుండా రుణం లభించే సంస్థ క్రెడిట్ మూలాల సమస్య ఉంది. రుణ లభ్యత HYV విత్తనాలను స్వీకరించడం, ఎరువుల వాడకం మొదలైనవి పరిమితం చేస్తుంది. ఫలితంగా వ్యవసాయంలో ఉత్పాదకత తగ్గుతుంది.

(vii) సాంప్రదాయ సాగు విధానం:

భారతదేశంలో రైతులు అనుసరించే సాగు విధానాలు రైతుల నిరక్షరాస్యత, సంప్రదాయవాద స్వభావం, రుణాల లేమి మొదలైన సాంప్రదాయిక కారణాలు. అయితే కాలం గడిచే కొద్దీ ఈ సమస్య తగ్గుముఖం పడుతోంది.

(viii) నీటిపారుదల సౌకర్యాల కొరత:

భారతదేశంలోని చాలా మంది రైతులు సరైన నీటిపారుదల సౌకర్యాల కారణంగా తమ సాగు కోసం వాతావరణంపై ఆధారపడి ఉన్నారు. దీని కారణంగా, దత్తత ఉత్పత్తి మరియు ఉత్పాదకత ఉత్పాదక ఉత్పాదక క్రియాశీలకమైన సాగు, HYV విత్తనాల స్వీకరణ మొదలైనవి తక్కువగా ఉన్నాయి.

(ix) మార్కెటింగ్ సౌకర్యాలు లేకపోవడం:

ఉత్పత్తి చేయబడిన ఉత్పత్తిని విక్రయించడానికి మార్కెటింగ్ సౌకర్యాలు లేకపోవడం వ్యవసాయ ఉత్పాదకత తక్కువగా ఉండే మరొక ముఖ్యమైన అంశం. వ్యవసాయోత్పత్తికి తగిన మార్కెటింగ్ సదుపాయం లేకపోవడం వల్ల ఎక్కువ ఉత్పత్తి చేయడానికి రైతుల ప్రోత్సాహకాలు తగ్గుతాయి.

భారతదేశంలో వ్యవసాయ ఉత్పాదకతను పెంపొందించడానికి, కింది చర్యలను సూచించవచ్చు:

భూమిని ఆక్రమించే చర్యలను సక్రమంగా అమలు చేయడం. వ్యవసాయ యాంత్రీకరణ పెంపుదల.

వ్యవసాయ యంత్రాల యొక్క ఉద్భవిస్తున్న అద్దె మార్కెట్లు ఇక్కడ ముఖ్యమైన పాత్ర పోషిస్తాయి.

రైతుల నైపుణ్యం లాగర్ మేరకు మరియు సులభమైన మార్గంగా సంస్థాగత క్రెడిట్‌లను సులభతరం చేయడం. అభివృద్ధి నీటిపారుదల సౌకర్యాలు.

వ్యవసాయ ఉత్పత్తికి తగిన మార్కెట్లను ఏర్పాటు చేయడం:

భూమి లీజు మార్కెట్, వ్యవసాయ మూలధన వస్తువుల అద్దె మార్కెట్లు మొదలైన వ్యవసాయంలో విభిన్న కారకాల మార్కెట్ల అభివృద్ధి.

వ్యవసాయ పరిశోధన మరియు అభివృద్ధికి మరింత ప్రాధాన్యత.

7.3. భారతదేశంలో ఆర్థిక సంస్కరణలు మరియు భారతీయ వ్యవసాయం:

కొత్త ఆర్థిక సంస్కరణల యుగం 1991వ సంవత్సరంలో శ్రీ పి.వి. నరసింహారావు నేతృత్వంలోని కేంద్ర ప్రభుత్వం. ప్రపంచ బ్యాంకు మరియు అంతర్జాతీయ ద్రవ్య నిధి చేసిన సూచనలకు ప్రతిస్పందనగా కొత్త ఆర్థిక విధానం (NEP) ప్రవేశపెట్టబడింది.

నూతన ఆర్థిక విధానం యొక్క రెండు విస్తృత లక్ష్యాలు:

(i) 80వ దశకం చివరిలో మరియు 90వ దశకం ప్రారంభంలో ఆర్థిక వ్యవస్థను అస్థిరపరిచిన స్థూల అసమతుల్యతలను సరిచేయడానికి, తీవ్రమైన విదేశీ మారక ద్రవ్య కొరత, అధిక ద్రవ్యోల్బణం భరించలేని ఆర్థిక లోటు మరియు కరెంట్ ఖాతా లోటు మరియు పెరుగుతున్న అంతర్గత మరియు బాహ్య అప్పులు.

(ii) ఆర్థిక వ్యవస్థ యొక్క మొత్తం వృద్ధిని వేగవంతం చేయడం. ఈ విధానం పైన పేర్కొన్న లక్ష్యాలను నెరవేర్చడానికి రెండు ప్రధాన చర్యలను కలిగి ఉంటుంది.

స్థూల స్థాయిలో ఆర్థిక వ్యవస్థిరీకరణ మరియు ఆర్థిక వ్యవస్థలో నిర్మాణాత్మక సర్దుబాట్లు:

ఆర్థిక సంస్కరణల ప్రధాన లక్షణాలను ప్రకటించే సమయంలో, వ్యవసాయ రంగం మినహాయించబడినట్లు కనిపించింది.

1995వ సంవత్సరంలో మాత్రమే వ్యవసాయ విధానం ముసాయిదా ప్రకటించబడింది.

దీని లక్ష్యం: ఎక్కువ వ్యవసాయ ఉత్పత్తులను ఎగుమతి చేయడం ద్వారా భారతీయ వ్యవసాయాన్ని ప్రపంచీకరణ చేయడం.

వ్యవసాయ ఆధారిత పరిశ్రమలను అభివృద్ధి చేయడం ద్వారా భూమిపై భారాన్ని తగ్గించడం మరియు వ్యవసాయానికి మరింత పెట్టుబడి మరియు రుణ ప్రవాహాన్ని నిర్ధారించడం. వ్యవసాయం యొక్క ఉత్పాదకతను పెంచడం ద్వారా మరియు లాభదాయకమైన కనీస ధరలను నిర్ధారించడం ద్వారా, వ్యవసాయాన్ని లాభదాయకమైన వృత్తిగా మార్చడం ఈ విధానం లక్ష్యం.

భారతదేశంలో వ్యవసాయంపై ఆర్థిక సంస్కరణల ప్రభావాన్ని ఈ క్రింది విధంగా చర్చించవచ్చు:

(i) వ్యవసాయేతర రంగాలు మరియు వ్యవసాయంలో నిర్మాణాత్మక సర్దుబాట్లు:

NEP కారణంగా వ్యవసాయేతర రంగంలో నిర్మాణాత్మ క సర్దుబాటు వ్యవసాయానికి అనేక విధాలుగా ప్రయోజనం చేకూరుస్తుందని అంచనా వేయబడింది. ముందుగా, వ్యవసాయంపై వివక్షను అంతం చేసే తయారీ వస్తువులపై దిగుమతి సుంకాలు తగ్గింపు ఉంటుంది. రెండవది, GATT కింద దేశంలో పరిశోధనల పేటెంట్ కారణంగా, వ్యవసాయంలో ప్రైవేట్ పరిశోధనలను ప్రోత్సహించాలని భావించారు. మూడవదిగా, NEP కారణంగా పారిశ్రామికీకరణ సంభావ్య విస్తరణ వివిధ

మార్గాల్లో వ్యవసాయ రంగం అభివృద్ధికి దోహదం చేస్తుందని అంచనా వేయబడింది. నాల్గవది, మౌళిక సదుపాయాల అభివృద్ధి ద్వారా వ్యవసాయ రంగానికి ఎంతో మేలు జరుగుతుందని అంచనా.

(ii) వ్యవసాయం మరియు స్థూల ఆర్థిక స్థిరీకరణ చర్యలు:

57 ఫిస్క ల్ డెఫిసిట్ (FD) లో తగ్గింపు అనేది ఒక ముఖ్య మైన స్థూల కొలత. 1990–91 సంవత్స రంలో భారతదేశ ఆర్థిక లోటు GDP లో 7 శాతంగా ఉంది, ఇది భారతదేశం వంటి అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశంలో GDP లో 3 శాతం ఉండాలి. అందువల్ల, భారతదేశంలో FDని తగ్గించాల్సిన అవసరం ఏర్పడింది. FD తగ్గింపుకు ఖర్చు తగ్గింపు మరియు ఆదాయ సేకరణ పెరుగుదల అవసరం. వ్యవసాయ రంగంలో ఖర్చు తగ్గింపు విషయానికొస్తే, దీనిని ప్రధానంగా తీసుకురావచ్చు.

A) ఇన్‌పుట్ సబ్సిడీలలో తగ్గింపు:

ఎరువులు, కాలువ నీరు, విద్యుత్తు, రుణం తదితరాల కొనుగోలుపై రైతులకు రాయితీలు చెల్లిస్తారు. వీటిలో ఎరువులు మరియు రుణ సదుపాయం కేంద్ర ప్రభుత్వం రాయితీతో మరియు మిగిలినవి రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు చెల్లిస్తాయి. ఆర్థిక సంస్కరణలు ప్రవేశపెట్టిన తర్వాత వ్యవసాయ ఇన్‌పుట్‌లకు ఇచ్చే రాయితీలు చర్చనీయాంశంగా మారాయి.

హరిత విప్లవం సమయంలో, ఎరువుల సాంకేతికతను అవలంబించడానికి కొత్తగా ప్రవేశపెట్టిన సీడ్‌క్యుమిన్‌సెంటివ్‌గా రైతులకు ఈ రాయితీలు ఇవ్వబడ్డాయి. క్రమంగా, సబ్సిడీలపై చెల్లించే మొత్తం పెరగడం ప్రారంభమైంది, 90వ దశకం మే లో భారత ప్రభుత్వం చేసిన అనేక చర్చలు మరియు వాదనల ద్వారా రావు మరియు గులాటీలు అంచనా వేశారు. తరువాత, 1997 ఎరువులు, నీటిపారుదల మరియు విద్యుత్ కోసం మంజూరు చేయబడిన రాయితీలను నాన్‌మెరిట్ ఆర్థిక సేవలపై సబ్సిడీలుగా జాబితా చేసింది మరియు ఈ సబ్సిడీలను రద్దు చేయాలని సూచించింది. అయినప్పటికీ, వారి ఉపసంహరణ ఎటువంటి తీవ్రమైన పరిణామాలకు దారితీయకుండా చూసుకోవడానికి, వీటిని దశలవారీగా ఉపసంహరించుకోవాలి.

ఇటువంటి చర్య ఆర్థిక లోటును తగ్గిస్తుంది, వనరుల వినియోగంయొక్క సామర్థ్యా న్ని మెరుగుపరుస్తుంది, వ్యవసాయంలో ప్రభుత్వ పెట్టుబడి కోసం విడి నిధులు మరియు ఉత్పత్తి మరియు వనరుల కేటాయింపును సూచించే ఆర్థిక సంస్కరణల విధానం సూచించిన మార్గదర్శకాలకు అనుగుణంగా ఉంటుంది. మార్కెట్ శక్తులు మరియు పోటీ వాతావరణంలో మాత్రమే నిర్ణయించబడాలి. వారి ఉపసంహరణకు వ్యవసాయ సాంకేతికతలో ఆమె మెరుగుదల, భౌతిక ఇన్‌పుట్‌లను సకాలంలో సరఫరా చేయడం వంటి ధరలేని దిగుబడిని పెంచడం వంటి చర్యలతో పాటుగా ఉంటే, ఇన్‌పుట్ సబ్సిడీల తొలగింపు వల్ల సాధ్యమయ్యే ప్రతికూల ప్రభావం మాత్రమే తగ్గించబడుతుంది.

B) ఆహార సబ్సిడీల తగ్గింపు/ తొలగింపు:

ఆహార సబ్సిడీ మధ్య వ్యత్యాసం మరియు ఆహారాన్ని సేకరించడం మరియు పంపిణీ చేయడంపై ప్రభుత్వం చేసే మొత్తం వ్యయం మరియు PDS (పబ్లిక్ డిస్ట్రిబ్యూషన్ సిస్టమ్) యొక్క లబ్ధిదారుల నుండి ప్రభుత్వం వాస్తవానికి వసూలు చేస్తుంది. మొత్తం ఆహార సబ్సిడీలలో 70 శాతం పంటలను నిల్వ చేయడానికి మరియు రవాణా చేయడానికి మరియు PDS నిర్వహణకు ఖర్చు చేయబడుతుందని అంచనా వేయబడింది.

C) ప్రభుత్వ పెట్టుబడుల తగ్గింపు:

ఆర్థిక సంస్కరణలు ప్రవేశపెట్టిన తర్వాత, వ్యవసాయంలో ప్రభుత్వ పెట్టుబడి తగ్గింది. నిజమైన ప్రభుత్వ పెట్టుబడి

(1993–94 ధరల వద్ద) 1980–81లో రూ. 7371 కోట్లుగా ఉంది, ఇది 1995–96లో రూ. 4971 కోట్లకు తగ్గింది మరియు 1999–2000లో రూ. 4753 కోట్లకు మరింత తగ్గింది.

iii) వ్యవసాయ రంగంలో నిర్మాణాత్మ క సర్దుబాట్లు:

ఆర్థిక సంస్కరణల కాలంలో వ్యవసాయంలో నిర్మాణాత్మక సర్దుబాటును ఈ క్రింది విధంగా చర్చించవచ్చు.

ఎ) వ్యవసాయం మార్కె టింగ్:

వ్యవసాయంలో నిర్ణయాత్మక ప్రక్రియ మార్కెట్ శక్తులచే మాత్రమే నిర్వహించబడాలని ఇది సూచిస్తుంది. వ్యవసాయాన్ని మార్కెట్ చేసే మార్గాలు– మార్కెట్ నిర్ణయించిన ధరలకు ఇన్‌పుట్‌ల కొనుగోలు మరియు వ్యవసాయ పంటల అమ్మకం.

పోటీ దేశీయ ఉత్పత్తి మార్కెట్ అభివృద్ధి:

- ▲ ఉచిత భూమి లీజు మార్కెట్‌ను సులభతరం చేయడం.
- ▲ దేశీయ ఉత్పత్తుల కోసం పోటీ మార్కెట్ల అభివృద్ధి.
- ▲ సేకరణ ధరలు లేవు, అంటే బఫర్ స్టాక్ కోసం ఆహార పదార్థాల కొనుగోలు, ఇతర విపత్తులను ఎదుర్కోవడం అనేది ప్రస్తుత మార్కెట్ ధరలలో ఉండాలి.
- ▲ గ్రామీణ ఆర్థిక రంగాన్ని మార్కెట్ చేయడం.

బి. వ్యవసాయ ప్రపంచీకరణ:

ప్రపంచీకరణ అనేది భారతీయ వ్యవసాయంలోకి విదేశీ మూలధనం యొక్క ఉచిత ప్రవాహాన్ని కలిగి ఉంటుంది. అయితే, భూమి లేదా పంటల సాగు (టీ, కాఫీ, రబ్బరు తోటలు మొదలైన వాటిలో విదేశీ సంస్థలు మినహా) యాజమాన్యంతో విదేశీ మూలధనాన్ని అనుబంధించకూడదు. కాబట్టి, విదేశీ పెట్టుబడులకు అవకాశం నీటిపారుదల ప్రాజెక్టుల వంటి మౌళిక సదుపాయాల అభివృద్ధి వంటి వ్యవసాయ–రహిత కార్యకలాపాలతో ముడిపడి ఉంటుంది. వీటితో పాటు, వ్యవసాయ–ప్రాసెసింగ్ పరిశ్రమలను (పండ్లు మరియు కూరగాయల ప్రాసెసింగ్) అభివృద్ధి చేయడానికి MNCలకు అనుమతి ఉంది.

సి. వ్యవసాయం ప్రైవేటీకరణ:

ఆర్థిక సంస్కరణల్లో భాగంగా ప్రైవేటీకరణ అనేది ప్రభుత్వ రంగాన్ని నిర్వీర్యం చేసే ప్రక్రియగా గుర్తిం చబడింది. మరో మాటలో చెప్పాలంటే, భారతదేశంలో, ప్రైవేటీకరణ అంటే రైల్వేలు, ఉక్కు కర్మాగారాలు, బొగ్గు గనులు, ఎరువుల కర్మాగారాలు మొదలైన ఉత్పత్తి యూనిట్ల యాజమాన్యాన్ని ప్రైవేట్ వ్యక్తులు లేదా కార్పొరేషన్లకు బదిలీ చేయడం. ఈ దృక్కోణం నుండి, భారతీయ వ్యవసాయం ఇప్పటికే ప్రైవేట్ చేతుల్లో ఉన్నందున ప్రైవేటీకరణకు చాలా తక్కువ అవకాశం ఉంది. ఈ నేపథ్యంలో, కొత్త ఆర్థిక విధానం వ్యవసాయోత్పత్తుల ప్రాసెసింగ్‌తో పాటు వ్యవసాయ ఇన్‌పుట్‌ల ఉత్పత్తి రంగాలతో ప్రైవేటీకరణను అనుబంధించవచ్చని సూచించింది.

డి. వ్యవసాయంయొక్క సరళీకరణ:

సరళీకరణ అనేది సంస్థ యొక్క పూర్తి స్వేచ్ఛగా గుర్తించబడింది, ఆర్థిక కార్యకలాపాల కోసం ప్రభుత్వ నియంత్రణలను

కనిష్ట స్థాయికి తగ్గించడం మరియు సుంకాలు మరియు పన్నులను తగ్గించడం. ఈ వెలుగులో, వ్యవసాయం ఇప్పటికే అనేక కోణాల నుండి సరళీకృతం చేయబడింది భూమిని విక్రయించడం మరియు కొనుగోలు చేయడం, చట్టం ద్వారా విధించిన విధంగా భూమిని కలిగి ఉన్న భూమిని సీలింగ్‌పైకి తరలించినప్పుడు మినహా, అనుమతించబడుతుంది. తమ పొలాల్లో తమకు నచ్చిన ఏదైనా ఉత్పత్తి చేసుకునేందుకు రైతులకు పూర్తి స్వేచ్ఛ ఉంది. దేశంలో పంటల తరలింపుకు సంబంధించి ప్రభుత్వ నియంత్రణ దాదాపుగా తొలగించబడింది.

7.4. వ్యవసాయ విధానం:

భారతదేశంలో వ్యవసాయ రంగం అనేక సమస్యలతో బాధపడుతోంది. తక్కువ ఉత్పాదకత, నీటిపారుదల సౌకర్యాల కొరత, చిన్న మరియు ఛిన్నాభిన్నమైన భూమి హోల్డింగ్‌లు, దోపిడీ భూయాజమాన్య వ్యవస్థ మొదలైనవి. అందువల్ల, వ్యవసాయ అభివృద్ధిని ప్రోత్సహించడానికి మరియు వ్యవసాయ ఉత్పత్తిలో స్వయం సమృద్ధిని పొందడానికి, భారత ప్రభుత్వాలు అనేక చర్యలు చేపట్టాయి. స్వాతంత్ర్యం తరువాత కాలంలో వ్యవసాయ అభివృద్ధి కోసం ప్రవేశపెట్టిన ముఖ్యమైన విధాన చర్యలు క్రింద చర్చించబడ్డాయి.

సాంకేతిక చర్యలు:

జనాభా యొక్క పెరుగుతున్న అవసరాలను తీర్చడానికి మరియు పారిశ్రామిక అభివృద్ధికి తోడ్పడటానికి, విస్తృతమైన మరియు తీవ్రమైన సాగు ద్వారా వ్యవసాయ ఉత్పత్తిని గణనీయంగా పెంచడానికి చర్యలు తీసుకోబడ్డాయి. విస్తృత సాగు కోసం నీటిపారుదల సౌకర్యాలను ప్రోత్సహించారు మరియు సాగుకు అనర్హమైన భూమిని సరిపోయేలా మార్చారు. ఇంటెన్సివ్ సాగు కోసం, దేశంలోని కొన్ని ఎంపిక చేసిన ప్రాంతాలలో కొత్త వ్యవసాయ వ్యూహం ప్యాకేజీ కార్యక్రమం రూపంలో ప్రవేశపెట్టబడింది. కొత్త వ్యవసాయ వ్యూహాన్ని విస్తృతం చేయడానికి మరియు కొనసాగించడానికి, కౌంటీలో HYV విత్తనాలు, ఎరువులు మరియు పురుగుమందుల ఉత్ప త్తిని పెంచడానికి మరియు అవసరాలను బట్టి దిగుమతి చేసుకోవడానికి చర్యలు తీసుకోబడ్డాయి. ఈ చర్యలు వ్యవసాయం యొక్క ఉత్పత్తి మరియు ఉత్పాదకతను గణనీయంగా పెంచుతాయి.

భూ సంస్కరణలు:

భారతదేశానికి స్వాతంత్ర్యం వచ్చినప్పుడు భూ యాజమాన్య వ్యవస్థ చాలా దోపిడీ స్వభావం కలిగి ఉంది. జమీందారీ వ్యవస్థ ప్రకృతిలో మరింత దోపిడీకి గురైంది, దీని కింద జమీందార్లు కనీస జీవనోపాధిపై సాగుదారులు ఉత్పత్తి చేసే మిగులు ఉత్పత్తిని తీసివేసారు. అసలైన రైతన్నల దోపిడీని అరికట్టడానికి మరియు భూమిపై యాజమాన్యాన్ని వారికి అప్పగించడానికి, స్వాతంత్ర్యానంతర కాలంలో భారత ప్రభుత్వం భూ సంస్కరణలను ప్రవేశపెట్టింది.

భారతదేశంలో భూ సంస్కరణ చర్యల యొక్క ప్రాథమిక లక్ష్యాలు:

అవరోధాలను తొలగించడానికి, వ్యవసాయ ఉత్పత్తిని పెంచడానికి, గతం నుండి వారసత్వంగా వచ్చిన వ్యవసాయ నిర్మాణం నుండి ఉత్పన్నమవుతుంది.

వ్యవసాయ రంగంలో దోపిడీ మరియు సామాజిక అన్యాయాన్ని తొలగించడం, కౌలుదారులకు భద్రత మరియు హోదాలో సమానత్వం మరియు అన్ని వర్గాల గ్రామీణ జనాభాకు అవకాశం కల్పించడం.

వివిధ భూసంస్కరణ చర్యలు:

మధ్య వర్తుల రద్దు–దేశంలో దోపిడీ చేసే భూయాజమాన్య వ్యవస్థను రద్దు చేయడం కోసం చట్టాలు ఆమోదించబడ్డాయి, అవి జమీందారీ వ్యవస్థ, మహల్వారీ వ్యవస్థ మరియు రైత్వారీ వ్యవస్థను రైతుకు భూమిని అందించడానికి కౌలు సంస్కరణలు– కౌలుదారులను రక్షించడానికి కౌలు సంస్కరణల క్రింద, భూమిపై అద్దెను నియంత్రించడానికి, కౌలుదారులకు భద్రత కల్పించడానికి మరియు భూమిపై యాజమాన్య హక్కును కల్పించడానికి చర్యలు తీసుకోబడ్డాయి.

వ్యవసాయ పునర్‌వ్యవస్థీకరణ– భూయాజమాన్యం పై సీలింగ్‌ను సెట్ చేయడానికి, హోల్డింగ్‌ల ఏకీకరణకు మరియు సహకార వ్యవసాయాన్ని ప్రోత్సహించడానికి కూడా చర్యలు తీసుకున్నా రు.

సంస్థాగత క్రెడిట్:

ప్రధానంగా సహకార సంస్థలు మరియు వాణిజ్య బ్యాంకుల ద్వారా సంస్థాగత రుణాలను విస్తరించేందుకు భారత ప్రభుత్వం చర్యలు ప్రారంభించింది. 1969వ సంవత్సరంలో బ్యాంకు జాతీయీకరణ తర్వాత, వ్యవసాయ రుణంపై శ్రద్ధ పెరిగింది. దేశంలో వ్యవసాయ రుణాలను విస్తరించేందుకు ప్రాంతీయ గ్రామీణ బ్యాంకులు మరియు NABARD ఏర్పాటు చేయబడ్డాయి.

సేకరణ మరియు మద్దతు ధరలు:

ఎక్కువ ఉత్పత్తి చేసినందుకు రైతులు నష్టపోకుండా ఉండేందుకు సేకరణ, మద్దతు ధరలను ప్రకటించారు. వ్యవసాయ ఉత్పత్తులకు అధిక ధరలను నిర్ణయించడం ద్వారా, మిగులు ఉత్పత్తి ఉన్నప్పుడు నష్టాల నుండి రైతులను రక్షించడం ప్రభుత్వం లక్ష్యం. ఇది రైతులకు ఎక్కువ ఉత్పత్తి చేయడానికి ప్రోత్సాహాన్ని అందిస్తుంది.

వ్యవసాయ ఇన్‌పుట్‌లపై రాయితీలు:

రైతులను ఆదుకోవడానికి, ప్రభుత్వం నీటిపారుదల, ఎరువులు, విద్యుత్ మొదలైన వ్యవసాయ ఇన్‌పుట్‌లపై పెద్ద ఎత్తున సబ్సిడీలను అందిస్తుంది. సబ్సిడీ విధానంలో, ప్రభుత్వం బహిరంగ మార్కెట్ ధర కంటే తక్కువ ధరకు రైతులకు వ్యవసాయ ఇన్‌పుట్‌లను సులభతరం చేస్తుంది. ఆధునిక ఇన్‌పుట్‌ల వినియోగాన్ని ప్రోత్సహించడం ద్వారా, వ్యవసాయ ఉత్పత్తి మరియు ఉత్పాదకతను పెంచడం ఇన్‌పుట్ సబ్సిడీ లక్ష్యం.

రాష్ట్రీయ కృషి వికాస్యోజన (RKVY):

2007–08 లో, వ్యవసాయం మరియు అనుబంధ రంగాలలో ప్రభుత్వ పెట్టుబడులను పెంచడానికి రాష్ట్రాలకు ప్రోత్సాహకాలను అందించడానికి RKVY ప్రారంభించబడింది, తద్వారా రంగం యొక్క 4 శాతం వృద్ధిని సాధించవచ్చు. రాష్ట్రాలకు రూ.22,409 కోట్లు RKVY కింద 11వ రాష్ట్రాలు జాతీయ ప్రాధాన్యతలను ఉప జి పథకాలుగా తీసుకుంటున్నాయి. ఉప పంచవర్ష ప్రణాళిక. ఈ అనుమతుల పథకాలలో ఈస్టర్న్ ఇండియాకు రీన్ రివల్యూషన్ తీసుకురావడం, వర్షాధార ప్రాంతాల్లోని 60,000 పప్పు ధాన్యాల గ్రామాల సమగ్ర అభివృద్ధి, ఆయిల్ పామ్ ప్రచారం, కూరగాయల సమూహాలపై చొరవ, న్యూట్రిసిరియల్స్, ప్రోటీన్ మరియు సప్లిమెంట్‌ల జాతీయ మిషన్, వేగవంతమైన పశుగ్రాసం అభివృద్ధి కార్యక్రమం, వేగవంతమైన పశుగ్రాసం అభివృద్ధి కార్యక్రమం.

జాతీయ ఆహార భద్రతా మిషన్ (NFSM):

NFSM కూడా 2007-08లో ప్రారంభించబడింది, 11వ లక్ష్యాల ముగింపులో బియ్యం, గోధుమలు మరియు పప్పు ధాన్యాల ఉత్పత్తిని వరుసగా 10 మిలియన్లు, 8 మిలియన్లు మరియు 2 మిలియన్ టన్నులు పెంచే లక్ష్యంతో ప్రారంభించబడింది. ఈ ప్రాంత విస్తరణ, ఉత్పాదకత పెంపుదల, నేల సంతానోత్ప త్తి మరియు ఉత్పాదకత పునరుద్ధరణ, ఉపాధి అవకాశాల కల్పన మరియు వ్యవసాయ స్థాయి ఆర్థిక వ్యవస్థను పెంపొందించడం వంటి వాటిని సాధించే మార్గాలు. మెరుగైన t ఎక్నా లజీల ఉపయోగంయొక్క ప్రచారం మరియు విస్తరణ ఈ మిషన్ యొక్క ప్రాథమిక వ్యూహాలు.

మాక్రో మేనేజ్‌మెంట్ ఆఫ్ అగ్రికల్చర్ (MMA):

2000 MMA లో ప్రవేశపెట్టిన పథకాలు కేంద్రప్రాయోజిత కేంద్ర సహాయకుడు వ్యవసాయం కోసం కేంద్రీకృత మరియు నిర్దేశిత జోక్యాల ద్వారా ఖర్చు చేయబడేలా చూడడం MMA యొక్క లక్ష్యం. ప్రారంభంలో, సహకార పంట ఉత్పత్తి కార్యక్రమాలు (వరి, గోధుమలు, ముతక తృణ ధాన్యాలు, జనపనార మరియు చెరకు కోసం), వాటర్ షెడ్ అభివృద్ధి కార్యక్రమం, ఉద్యానవన, ఎరువులు, యాంత్రీకరణ మరియు విత్తనోత్పత్తి కార్యక్రమాలకు సంబంధించి కేంద్ర ప్రభుత్వం స్పాన్సర్ చేసిన 27 పథకాలు ఉన్నా యి. వ్యవసాయోత్పత్తి మరియు ఉత్పాదకతను మెరుగుపరచడంలో రాష్ట్రాల ప్రయత్నాలకు అనుబంధం / పూర్తి చేయడంలో దాని సామర్థ్యాన్ని మెరుగుపరచడానికి MMA 2008-09 లో సవరించబడింది. ప్రయత్నాల యొక్క అతి వ్యాప్తి మరియు నకిలీని నివారించడానికి, పథకం యొక్క పాత్ర పునర్‌నిర్మించబడింది.

కొత్త వ్యవసాయ విధానం:

GOI ద్వారా 2000, జూలై 28న ప్రకటించిన జాతీయ వ్యవసాయ విధానం, 'భారత వ్యవసాయంలో విస్తృతంగా ఉపయోగించబడని వృద్ధి సామర్థ్యాన్ని వాస్తవీకరించడం, వేగవంతమైన వ్యవసాయ అభివృద్ధికి తోడ్పడటానికి గ్రామీణ మౌలిక సదుపాయాలను బలోపేతం చేయడం, విలువ జోడింపును ప్రోత్సహించడం, వ్యవసాయ వ్యాపార వృద్ధిని వేగవంతం చేయడం, ఉపాధిని సృష్టించడం. గ్రామీణ ప్రాంతాలు, రైతులు మరియు వ్యవసాయ కార్మికులు మరియు వారి కుటుంబాలకు న్యాయమైన జీవన ప్రమాణాలను పొందడం, పట్టణ ప్రాంతాలకు వలసలను నిరుత్సాహపరచడం మరియు ఆర్థిక సరళీకరణ మరియు ప్రపంచీకరణ కారణంగా తలెత్తే సవాళ్లను ఎదుర్కోవడం (మిశ్రా మరియు పూరి, 2008).

ఈ విధానం రాబోయే రెండు దశాబ్దాల లక్ష్యం:

- వ్యవసాయంలో సంవత్సరానికి 4 శాతం కంటే ఎక్కువ వృద్ధి రేటు.
- వనరులను సమర్థవంతంగా ఉపయోగించడం మరియు నేల, నీరు మరియు జీవవైవిధ్య పరిరక్షణ ద్వారా వృద్ధి. ఈక్విటీతో వృద్ధి.
- దేశీయ మార్కెట్లకు అనుగుణంగా మరియు వ్యవసాయ ఉత్పత్తుల ఎగుమతి ప్రయోజనాలను పెంచే డిమాండ్ ఆధారిత వృద్ధి.
- సాంకేతికంగా, పర్యావరణపరంగా మరియు ఆర్థికంగా స్థిరమైన వృద్ధి.

NAP యొక్క ముఖ్య మైన లక్షణాలు:

1. వ్యవసాయాన్ని ప్రైవేటీకరించడం మరియు పరిమాణాల అనంతర పరిమితుల పాలనలో రైతుల ధరల రక్షణ. ఇది వనరులను సమర్ధవంతంగా ఉపయోగించడంపై దృష్టి సారిస్తుంది మరియు రైతులకు తగినంతగా రుణాన్ని అందించడం మరియు ధరలలో హెచ్చు తగ్గుల నుండి వారిని రక్షించడం.
2. కాంట్రాక్ట్ ఫార్మింగ్ మరియు ల్యాండ్ లీజింగ్ ఏర్పాటు ద్వారా వ్యవసాయ ఉత్పత్తి కోసం సాంకేతికత బదిలీ, మూలధన ప్రవాహం మరియు మార్కెట్ల అభివృద్ధిని మెరుగుపరచడానికి ప్రైవేట్ రంగ భాగస్వామ్యాన్ని ప్రోత్సహించడం.
3. వ్యవసాయంలో ప్రైవేట్ పెట్టుబడులను ప్రోత్సహించడం.
4. అంతర్జాతీయ మార్కెట్‌లో ధరల హెచ్చు తగ్గుల నుండి రైతులను రక్షించడానికి సరుకుల వారీగా వ్యూహాలను రూపొందించడం.
5. వస్తువుల ధరలో హెచ్చు తగ్గులను తగ్గించడానికి మరియు నష్టాలను తగ్గించడానికి భవిష్యత్ మార్కెట్ల విస్తరణ.
6. పాలు, మాంసం, గ్రుడ్డు మరియు పశువుల ఉత్పత్తుల అవసరాలను తీర్చడం మరియు వ్యవసాయ కార్యకలాపాలకు శక్తి వనరుగా డ్రాఫ్ట్ జంతువుల పాత్రను పెంచడం కోసం, 'జాతీయ పశువుల పెంపకం వ్యూహం' ఊహించడం.
7. స్థాన-నిర్దిష్ట మరియు ఆర్థికంగా లాభదాయకమైన పంటలు, పశువుల జాతులు మరియు ఆక్వాకల్చర్ యొక్క పరిణామానికి అధిక ప్రాధాన్యత.
8. దేశంలో వ్యవసాయ వస్తువుల తరలింపుపై పరిమితులను తగ్గించడం.
9. వ్యవసాయ ఉత్పత్తి మరియు పంట అనంతర నిల్వ మరియు ప్రాసెసింగ్‌లో ఇన్‌పుట్‌ల వినియోగంపై ఎక్సైజ్ సుంకం సమీక్ష.
10. రెగ్యులేటరీ మరియు పన్ను వసూలు వ్యవస్థకు వెలుపల వ్యవసాయదారులను ఉంచడానికి చర్యలను స్వీకరించడం.
11. వ్యవసాయ అభివృద్ధికి గ్రామీణ విద్యుద్దీకరణకు ప్రాధాన్యత.
12. నీటిపారుదల మరియు ఇతర వ్యవసాయ కార్యకలాపాల కోసం కొత్త మరియు పునరుత్పాదక ఇంధన వనరుల వినియోగాన్ని ప్రోత్సహించడం.
13. సకాలంలో మరియు తగినంతగా గ్రామీణ మరియు వ్యవసాయ రుణాల ప్రగతిశీల సంస్థాగతీకరణ.
14. పంటల భీమా కల్పించడం.

రైతుల కోసం జాతీయ విధానం (NPF):

రైతులపై జాతీయ కమీషన్ సిఫార్సు ప్రకారం, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలతో సంప్రదించిన తర్వాత GOI NPF, 2007ను ఆమోదించింది.

NPF విస్తృతంగా వర్తిస్తుంది:

▲ రైతుల ఆర్థిక శ్రేయస్సుతో పాటు వ్యవసాయం యొక్క ఉత్పత్తి మరియు ఉత్పాదకతలో మెరుగుదల.

- ఉత్పాదక ఆస్తి లేదా మార్కెట్ చేయగల నైపుణ్యాన్ని స్వాధీనం చేసుకోవడం లేదా పొందడం నిర్ధారించబడాలి.
- నీటిని సమర్ధవంతంగా ఉపయోగించడంపై అవగాహన పెంచడం మరియు నీటిపారుదల యూనిట్‌కు గరిష్ట దిగుబడి మరియు ఆదాయాన్ని సాధించడం ప్రాధాన్యత.
- బయోటెక్నాలజీ, ICT, పునరుత్పాదక ఇంధన సాంకేతికత, అంతరిక్ష అనువర్తనాలు, నానో–సాంకేతికత మొదలైన కొత్త సాంకేతికతలను ప్రోత్సహించడం.
- విత్తనాల నాణ్యత మరియు నేలల ఆరోగ్యాన్ని కాపాడేందుకు, సంబంధిత సలహాలతో వ్యవసాయ నేలలపై సమగ్ర సమాచారాన్ని కలిగి ఉన్న భూసార ఆరోగ్య పాస్‌బుక్‌ను జారీ చేయాలి.
- క్రెచ్‌లు, చైల్డ్ కేర్ సెంటర్లు మరియు ఫైల్‌లో పని చేసే మహిళలకు తగిన పోషకాహారం వంటి సహాయక సేవలకు నిధులు సమకూరుతాయి.
- సరసమైన వడ్డీ రేటుతో రైతులకు సకాలంలో, తగినంత మరియు సులభంగా చేరుకోవడానికి ఆర్థిక సేవలను ప్రోత్సహించడం.
- విస్తరణ సేవలను బలోపేతం చేయడానికి రాష్ట్ర ప్రభుత్వాల ద్వారా ICT మరియు వ్యవసాయ పాఠశాలల సహాయంతో గ్రామ స్థాయిలో జ్ఞాన్ చౌపల్స్ ఏర్పాటు.
- కనీస మద్దతు ధర యంత్రాంగాన్ని సమర్థవంతంగా అమలు చేయడం. బజ్రా, జోవర్, రాగి మరియు మిల్లెట్ వంటి పోషకాహారానికి సంబంధించిన మిల్లెట్లను ఎక్కువగా పొడి భూమిలో సాగు చేసే ప్రాంతాలలో చేర్చడానికి ఆహార భద్రత బుట్టను విస్తరించడం.
- రైతులకు తగిన సామాజిక పథకాన్ని ఏర్పాటు చేయడానికి సెప్టెంబరు.

రైతుల ఆదాయం రెట్టింపు:

భారతదేశంలో, వ్యవసాయాభివృద్ధికి గతంలో చేపట్టిన వ్యూహాలు వ్యవసాయోత్పత్తిని పెంపొందించడం మరియు ఆహార భద్రతను సాధించడం మాత్రమే లక్ష్యంగా పెట్టుకున్నాయి. అయితే, ఇటువంటి వ్యూహాలు రైతుల ఆదాయాన్ని పెంచడానికి ప్రయత్నించలేదు మరియు రైతుల సంక్షేమాన్ని మెరుగుపరచడానికి ఎలాంటి చర్యలను సూచించలేదు (చాంద్, 2016).

అందువల్ల, సుస్థిర అభివృద్ధి లక్ష్యాల రెండవ లక్ష్యంలో భాగమైన దేశంలోని రైతుల పరిస్థితులను మెరుగుపరచడానికి 2022–23 నాటికి రైతుల ఆదాయాన్ని రెట్టింపు చేయాలనే లక్ష్యాన్ని 2015వ సంవత్సరంలో భారత ప్రభుత్వం నిర్దేశించింది.

వివిధ రాష్ట్రాలు మరియు కేంద్ర పాలిత ప్రాంతాల (UT) వ్యవసాయ కుటుంబాల ఆదాయం ఒకేలా ఉండనందున, రైతుల ఆదాయాన్ని రెట్టింపు చేయడంలో సమానత్వానికి జాతీయ సగటు కంటే తక్కువ ఆదాయం ఉన్న రాష్ట్రాలు UT లలో అటువంటి కుటుంబాల ఆదాయం వేగంగా పెరగడం అవసరం. జాతీయ సగటు కంటే తక్కు వ ఆదాయం ఉన్న రాష్ట్రాలు/ UT లలోని కుటుంబాలు. దీని ప్రకారం, రైతుల ఆదాయాన్ని రెట్టింపు చేసే (DFI) కమిటీ ఒక ఊహాత్మక సూచన దృష్టాం తాన్ని రూపొందించింది. రైతుల ఆదాయాన్ని రెట్టింపు చేసే లక్ష్యాన్ని సాధించేందుకు వ్యవసాయ రంగం లోపల మరియు వెలుపల పనిచేసే ఏడు ప్రధానమైన వృద్ధి వనరులను DFI కమిటీ గుర్తించింది.

ఈ వృద్ధి మూలాలు (రైతుల ఆదాయాన్ని రెట్టింపు చేయడంపై కమిటీ నివేదిక, 2017):

- పంట ఉత్పాదకతలో మెరుగుదల
- పశువుల ఉత్పాదకతలో మెరుగుదల
- వనరుల వినియోగ సామర్థ్యం లేదా ఉత్పత్తి వ్యయంలో పొదుపు పంట తీవ్రత పెరుగుదల
- అధిక విలువ గల పంటల వైపు వైవిధ్యం
- రైతులకు అందుతున్న వాస్తవ ధరలలో మెరుగుదల మరియు వ్యవసాయం నుండి వ్యవసాయేతర వృత్తులకు మారడం.
- రైతుల ఆదాయ వృద్ధికి ఈ ఏడు వనరులలో, మొదటి ఐదు వ్యవసాయంలో పనిచేస్తాయి మరియు మిగిలిన రెండు రంగం వెలుపల పనిచేస్తాయి.
- రైతుల ఆదాయాన్ని రెట్టింపు చేసే లక్ష్యాన్ని సాధించడానికి, GOI జూలై 1, 2015న ప్రధాన మంత్రి కృషి సించాయ్ యోజనను స్వీకరించింది. PMKSY సాగు నీటి సరఫరాను మెరుగుపరచడం లక్ష్యంగా పెట్టుకుంది.
- సేంద్రీయ వ్యవసాయం అనేది GOI ప్రారంభించిన మరొక పథకం. ఆహార ప్రాసెసింగ్ సామర్థ్యాలను అభివృద్ధి చేయడానికి ప్రధాన మంత్రి కిసాన్ సంపద యోజన కూడా ప్రారంభించబడింది.
- PMKSY 20 లక్షల మంది రైతులకు ప్రయోజనం చేకూర్చడంతో పాటు దాదాపు 5 లక్షల మందికి ఉపాధి అవకాశాలను కల్పిస్తోంది (సింగ్, 2017).
- వ్యవసాయ మార్కెటింగ్ అభివృద్ధి లక్ష్యంతో, ఎలక్ట్రానిక్-నేషనల్ అగ్రికల్చరల్ మార్కెట్‌ను GOI లంచ్ చేసింది.
- రైతులు పంట నష్టపోయే ప్రమాదాన్ని తగ్గించేందుకు ప్రధాన మంత్రి ఫసల్ యోజనను స్వీకరించారు.

7.5. భూ సంస్కరణ:

స్వాతంత్ర్యం వచ్చే నాటికి భారతదేశంలో మూడు రకాల భూ యాజమాన్య వ్యవస్థ ఉండేది.

a) జమీందారీ వ్యవస్థ: ఈ వ్యవస్థను 1793లో ఈస్ట్ ఇండియా కంపెనీ రూపొందించింది. ఈ విధానంలో జమీందార్లు రైతుల నుండి భూ ఆదాయాన్ని సేకరించారు.

b) మహల్వారీ వ్యవస్థ: విలియం బెంటింక్ ఈ విధానాన్ని ఆగ్రా మరియు ఔద్‌లలో ప్రారంభించాడు. గ్రామాధికారి గ్రామం మొత్తానికి కౌలుదారుల నుండి భూ ఆదాయాన్ని సేకరించారు.

c)రైత్వారీ విధానం: ఈ విధానాన్ని మొదట తమిళనాడులో ప్రవేశపెట్టారు. ఈ విధానంలో రైతులు నేరుగా రాష్ట్రానికి భూ ఆదాయాన్ని చెల్లించారు.

మూడు రకాల అద్దెదారులు ఉన్నారు:

a) ఆక్యుపెన్సీ అద్దెదారులు: భూమిపై శాశ్వ త మరియు వారసత్వ హక్కు లను పొందేవారు.

b) ఇష్టానుసారం అద్దెదారులు: పదవీ కాలంయొక్క ఎటువంటి భద్రతను ఎవరు పొందలేదు.

c) ఉప-అద్దెదారులు: వారి పరిస్థితి కూడా ఇష్టానుసారంగా అద్దెదారులతో సమానంగా ఉంటుంది, అయితే ఉప అద్దెదారులు ఆక్యుపెన్సీ అద్దెదారులచే నియమించబడతారు, తరువాతి వారు భూస్వామిచే నియమించబడతారు.

భారతదేశానికి స్వాతంత్ర్యం వచ్చినప్పుడు భూయాజమాన్య వ్యవస్థలు ప్రకృతిలో అత్యంత దోపిడీకి గురయ్యాయి.

జమీందారీ వ్యవస్థ ప్రకృతిలో మరింత దోపిడీకి దారితీసింది, దీనికింద జమీందార్లు కనీస జీవనోపాధిపై సాగుదారులు ఉత్పత్తి చేసే మిగులు ఉత్పత్తిని తీసివేసారు. అసలైన రైతన్నల దోపిడీని అరికట్టడానికి మరియు భూమిపై యాజమాన్యాన్ని వారికి అప్పగించడానికి, స్వాతంత్ర్యానంతర కాలంలో భారత ప్రభుత్వం భూ సంస్క రణలను ప్రవేశపెట్టింది.

భూ సంస్కరణల లక్ష్యాల సాధనకు చేపట్టిన చర్యలు.

మధ్య వర్తుల నిర్మూలన

వ్యవసాయంలో స్తబ్దతకు ప్రధాన కారణంగా దోపిడీ వ్యవసాయ సంబంధాలు గుర్తించబడ్డాయి. ఇప్పటికే పేర్కొన్నట్లుగా భారతదేశంలోని మూడు రకాల భూ యాజమాన్య వ్యవస్థలు దోపిడీ స్వభావం కలిగి ఉన్నాయి, ఇది వ్యవసాయానికి చాలా ఖర్చు అవుతుంది. దేశంలోని దాదాపు 57 శాతం ప్రాంతంలో జమీందారీ వ్యవస్థ అమలులో ఉంది.

జమీందారీ వ్యవస్థ రద్దు కోసం చట్టాలను ఆమోదించింది. ఏది ఏమైనప్పటికీ, ఇది మొదటి పంచవర్ష ప్రణాళికలో చాలా వరకు చట్టాల అమలు మరియు ప్రాంతాల సేకరణకు సంబంధించిన పనులు జరిగాయి. మధ్య వర్తుల నుండి 173 మిలియన్ ఎకరాల భూమిని సేకరించినట్లు అంచనా వేయబడింది, దీని ఫలితంగా రెండు కోట్ల మంది కౌలుదారులు రాష్ట్రంతో ప్రత్యక్ష సంబంధంలోకి వచ్చారు. మధ్య వర్తుల నిర్మూలనకు చట్టాలు చేయడం వల్ల చాలా వరకు అద్దె దారుల దోపిడీ మరియు అణచివేత తగ్గుముఖం పడుతుంది.

అద్దె సంస్కరణలు

అద్దె రద్దుతో, సబ్ సోమ్‌టెనెంట్‌లు ఇప్పటికీ రక్షణ లేకుండానే ఉన్నా రు. అద్దెదారులకు సంబంధించిన ఇతర సమస్యలు ఉన్నాయి. అందువల్ల కౌలు సాగు యొక్క చెడులను తగ్గించడానికి కొన్ని కౌలు సంస్కరణ చర్యలు చేపట్టబడ్డాయి.

అద్దె నియంత్రణ:

పూర్వకాలంలో జమీందార్లు వసూలు చేసే అద్దె చాలా ఎక్కువగా ఉండేది. ఉదాహరణకు, పంజాబ్‌లోని ఉత్పత్తిలో దాదాపు 80 శాతం భూమి అద్దె స్వాతంత్ర్య కాలం. అధిక అద్దె రేటు అద్దెదారులపై అధిక భారాన్ని మోపుతుంది. ఇది జమీందార్‌కు అద్దెకు ఇవ్వలేని కౌలుదారుల నుండి భూమిని పిండుకునే అధికారం ఇచ్చింది. ఫలితంగా 1947 తర్వాత ఆలస్యమైన అద్దెలను నియంత్రించడానికి మరియు అద్దె దారులపై దాని భారాన్ని తగ్గించడానికి చట్టాలు రూపొందించబడ్డాయి. మొదటి పంచవర్ష ప్రణాళిక ప్రకారం, అద్దె 1/4 వంతు ఉండాలి.

అద్దెదారుల భద్రత లేదా మొత్తం ఉత్పత్తిలో 1/5 వంతు కౌలుదారుల భద్రత కోసం చట్టం చాలా రాష్ట్రాల్లో ఆమోదించబడింది, తద్వారా వారిని ఎజెక్ట్‌మెంట్ నుండి రక్షించడానికి మరియు వారికి భూమిపై శాశ్వత హక్కు లు కల్పించారు. అద్దెదారుల భద్రత కోసం చట్టం కింది లక్ష్యాలతో రూపొందించబడింది.

ఎ) చట్టంలోని నిబంధనలకు అనుగుణంగా తప్ప ఎజెక్ట్‌మెంట్‌లు జరగవు.

బి) భూమిని ఒక యజమాని తిరిగి ప్రారంభించవచ్చు, ఒకవేళ 'వ్యక్తిగత సాగు' కోసం మాత్రమే మరియు పునఃప్రారంభించబడిన సందర్భంలో, కౌలుదారు నిర్దేశించిన కనీస విస్తీర్ణానికి హామీ ఇవ్వబడుతుంది.

అద్దెదారులకు యాజమాన్య హక్కు:

భూ సంస్క రణలు కౌలుదారులకు యాజమాన్య హక్కులను కల్పించాయి. కౌలుదారులకు భూమిపై యాజమాన్య హక్కులను కల్పించడం అనేది రెండవ పంచవర్ష ప్రణాళిక ద్వారా రాష్ట్రంతో ప్రత్యక్ష సంబంధంలో ఉన్న కౌలుదారులను తిరిగి ప్రారంభించలేని ప్రాంతంలో తీసుకురావడానికి చాలా కావాల్సినదిగా భావించబడింది. దీని ప్రకారం, అద్దెదారులపై యాజమాన్య హక్కును అందించడానికి కొన్ని రాష్ట్రాలు చట్టాలను అవలంబిస్తాయి. ఈ విషయంలో పశ్చిమ బెంగాల్, కర్ణాటక మరియు కేరళ ఇతర రాష్ట్రాలు అటువంటి చట్టాలను ఆమోదించిన దానికంటే ఎక్కువ విజయాన్ని సాధించాయి. ఈ చట్టం 6.32 మిలియన్ హెక్టార్ల భూమిపై దాదాపు 12.42 మిలియన్ల కౌలుదారులకు యాజమాన్య హక్కులను ఇచ్చింది. అయితే, ఈ చట్టం యొక్క మొత్తం విజయం అంచనాలకు దూరంగా ఉంది.

సి. వ్యవసాయ పునర్ వ్యవస్థీకరణ వ్యవసాయ హోల్డింగ్‌ల సీలింగ్:

వ్యవసాయ హోల్డింగ్‌లపై సీలింగ్ అనేది ఒక వ్య క్తి కలిగి ఉన్న భూమిపై చట్టబద్ధమైన సంపూర్ణ పరిమితిని సూచిస్తుంది. భూసంస్క రణలు నిర్దిష్ట పరిమితికి మించిన భూస్వాముల అన్ని భూములను రాష్ట్ర ప్రభుత్వం స్వాధీనం చేసుకుని చిన్న యజమానులకు వారి హోల్డింగ్‌లను ఆర్థికంగా లాభదాయకంగా మార్చడానికి లేదా భూమి డిమాండ్‌ను తీర్చడానికి భూమి లేని కార్మికులకు పంపిణీ చేసే నిబంధనను రూపొందించింది.

భారతదేశం రాష్ట్రాలు భూమిపై సీలింగ్ విధించడానికి సంబంధించిన విధానాలను రూపొందించడానికి, జూలై 1972వ సంవత్సరంలో ముఖ్యమంత్రుల సమావేశం జరిగింది.

ఈ సమావేశంలో చేపట్టిన భూ హోల్డింగ్‌లపై సీలింగ్‌పై కొత్త విధానం యొక్క ముఖ్య మైన అంశాలు:

- 18 ఎకరాల తడి భూమి మరియు 54 ఎకరాల నీటిపారుదల భూమికి పైకప్పును తగ్గించడం.
- ఐదుగురు కుటుంబానికి తగ్గిన సీలింగ్ భూమిని నిర్ణయించడానికి యూనిట్‌గా వ్యక్తిగతంగా కాకుండా కుటుంబాన్ని మార్చడం.
- సీలింగ్ నుండి తక్కు వ మినహాయింపులు. బినామీ లావాదేవీలను శూన్యమని ప్రకటించడం కోసం రిట్రోస్పెక్టివ్ అప్లికేషన్ న్యాయస్థానాలలో సవాలు నుండి చర్యలు తీసుకోవడానికి, సివిల్ కోర్టుల అధికార పరిధి నిరోధించబడింది.
- ఈ చట్టాలు చాలా వరకు రాజ్యాంగంలోని తొమ్మిదవ షెడ్యూల్‌లో చేర్చబడ్డాయి, ఇది ఫండమ్ ఉల్లంఘన ఆధారంగా న్యాయస్థానాలలో ఎటువంటి సవాలుకు మించి ఉంచుతుంది.

హోల్డింగ్‌ల ఏకీకరణ:

ఎంటల్ హక్కు లు. భారతదేశంలోని భూభాగాలు చిన్నవి మరియు చిన్నవిగా ఉన్నాయి. చిన్న మరియు ఛిన్నాభిన్న మైన హోల్డింగ్‌లు యాంత్రీకరణను పరిమితం చేయడం, భూమిని వృధా చేయడం, భూ నిర్వహణలో సమస్యలను సృష్టించడం మొదలైన వాటి ద్వారా వ్యవసాయాన్ని ప్రభావితం చేస్తాయి. భూమి యొక్క ఫ్రాగ్మెంటేషన్ సమస్యను పరిష్కరించడానికి, హోల్డింగ్ యొక్క ఏకీకరణ కొలత చాలా ఉపయోగకరంగా ఉంటుంది. దీని ప్రకారం, భారత ప్రభుత్వం హోల్డింగ్‌ల ఏకీకరణ పద్ధతిని అవలంబించింది, దీని ద్వారా ఒక రైతు / ఆమె కలిగి ఉన్న వివిధ ప్లాట్లలోని మొత్తం భూమికి సమానంగా ఒక ఏకీకృత

హోల్డింగ్‌ను ఇవ్వ బడుతుంది.

హోల్డింగ్ యొక్క ఏకీకరణ కార్యక్రమం ప్రారంభంలో స్వచ్ఛందంగా చేయబడింది, కానీ తరువాత అది తప్పనిసరి చేయబడింది. హోల్డింగ్ యొక్క ఏకీకరణ పురోగతి చాలా నెమ్మదిగా ఉంది. మార్చి 31, 2002 నాటికి, 142 మిలియన్ హెక్టార్ల మొత్తం సాగు విస్తీర్ణంలో 66.10 మిలియన్ హెక్టార్లు మాత్రమే ఏకీకృతం చేయబడ్డాయి. ఆ విధంగా, దేశంలోని కన్సోలబుల్ ఏరియాలో 1/3వ వంతు మాత్రమే ఏకీకృతం చేయబడింది. భారతదేశంలో హోల్డింగ్‌ల ఏకీకరణలో ఒక సాధారణ సమస్య ఏమిటంటే, ధనవంతులు మరియు ప్రభావవంతమైన సమూహం తరచుగా ఫలవంతమైన టైల్ మరియు బాగా ఉన్న భూమిని పొందగలుగుతారు, అయితే పేద మరియు ప్రభావం లేనివారు తక్కు వ భూమిని పొందుతారు.

7.6. కీలక పదాలు:

GDP: స్థూల దేశీయ ఉత్పత్తి.

విధానం: సాధించడానికి లక్ష్యంగా ఉన్న డాక్యుమెంటరీ ధోరణి మరియు ప్రేమ్‌వర్క్.

సంస్కరణ: ఇప్పటికే ఉన్న ఫ్రేమ్‌వర్క్ రూపాలను మెరుగుపరచడం మరియు పునర్ నిర్వచించడం.

ఏకీకరణ: చెల్లాచెదురుగా మరియు ఛిన్నాభిన్నమైన భూమిని సరిచేయడం మరియు కలపడం.

7.7. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు:

1) భారతీయ వ్యవసాయంలో వృద్ధి మరియు ఉత్పాదకత పోకడలను చర్చించండి. భారతదేశంలో వ్యవసాయ ఉత్పాదకత తక్కువగా ఉండటానికి కారణాలు ఏమిటి? కొన్ని నివారణలను సూచించండి.

2) భారతదేశంలో వ్యవసాయంపై ఆర్థిక సంస్కరణల ప్రభావాలను చర్చించండి?

3) భారత ప్రభుత్వం చేపడుతున్న వివిధ వ్యవసాయ విధానాలను చర్చించండి?

4. భారతదేశంలో భూ సంస్కరణల భాగాలు ఏమిటి? భూ సంస్కరణలను మూల్యాంకనం చేయండి?

7.8. ఆధార గ్రంథాలు:

1) Chand, R (2016): Doubling Farmers' Income: Strategy and Prospects, Presidential address, Seventy Sixth Annual Conference, The Indian Society of Agricultural Economics.

2) Datt, Ruddar and K.P.M Sundharam (2001): Indian Economy, S. Chand & Company LTD., New Delhi.

3) Dhar, P. K. (2003): Indian Economy: Its Growing Dimensions, Kalyani Publishers, Delhi.

4) Misra, S. K. and V. K. Puri (2008): Indian Economy Its Himalaya Publishing House, Nagpur.

5) Singh, R.M (2017): Development Experience, "Doubling farmers income by 2022: Here is a 7 step path to move forward', Financial Express , September, 15, 2017.

6) Soni, R.N. (2004): Leading Issues in Agricultural Economics (Theo Vishal Publishing Co., Jalandhar.

– డా॥ పందిటి శాంసన్.

పాఠం - 8

హరిత విప్లవం

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

8.0. ఉద్దేశ్యాలు

8.1. పరిచయం

8.2. హరిత విప్లవం

8.3. హరిత విప్లవం చరిత్ర

8.4. మెక్సికోలో హరిత విప్లవం అభివృద్ధి

8.5. ఐఆర్-8 బియ్యం ఫిలిప్పిన్స్

8.6. హరిత విప్లవం - భారతదేశం

8.7. హరిత విప్లవం ప్రభావం

8.7.1. సాంద్ర వ్యవసాయ జిల్లా పధకం (IADP) **1960**

8.7.2. సాంద్ర వ్యవసాయ ప్రాంతాల పధకం (IAAP) **1964**

8.7.3. అధిక దిగుబడినిచ్చే విత్తనాలు (HYVP) **1964**

8.7.4. ఆధునిక సాంకేతిక పద్ధతులు

8.7.5. నీటిపారుదల సౌకర్యం

8.7.6. బ్యాంకుల జాతీయీకరణ

8.7.7. ప్రధాన పంటల సాగు విస్తీర్ణం-సాంకేతిక పరిజ్ఞానం ప్రభావం

8.7.8. వ్యవసాయ ఉత్పత్తుల ఎగుమతులపై ప్రభావం

8.7.9. వ్యవసాయ యాంత్రీకరణ

8.7.10. రసాయనిక ఎరువులు, క్రిమి సంహారక మందులు

8.7.11. అల్ప ఫలన కాలపు పంటలు

8.8. హరిత విప్లవం-లాభాలు

8.9. హరిత విప్లవం-నష్టాలు

8.10. రెండవ హరిత విప్లవం

8.11. హరిత విప్లవం-విమర్శ

8.11.1. భారతదేశ ఆర్థిక సార్వభౌమాధికారంపై ప్రభావం

8.11.2. సరళీకృత ఆర్థిక విధానం-రైతులపై ప్రభావం

8.11.3. రైతుల ఆత్మహత్యలు

8.11.4. పర్యావరణ నష్టం

8.11.5. పెరిగిన ప్రాంతీయ సమానతలు

8.12. భారత ఆర్థిక వ్యవస్థపై హరిత విప్లవం ప్రభావం

8.13. ముగింపు

8.14. సాంకేతిక పదాలు

8.15. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు

8.16. ఆచూకి గ్రంధాలు

8.0. ఉద్దేశ్యాలు:

- భారతదేశంలో 1965-68 సంవత్సరాల కాలంలో హరిత విప్లవం ప్రారంభమైనది.
- ఆధునిక పద్ధతులు మరియు సాంకేతికతలను అనుసరించడం వలన భారతీయ వ్యవసాయం పారిశ్రామిక వ్యవస్థగా మార్చబడిన కాలంగా హరిత విప్లవాన్ని సూచిస్తారు.
- భారతీయ వ్యవసాయ రంగం పురాతన మరియు శ్రమ సాంద్రత పద్ధతుల నుండి నూతన, వినూత్న మరియు సాంకేతిక పద్ధతుల నుండి పరివర్తన చెందింది.
- అధిక దిగుబడినిచ్చే వెరైటి (HYV) విత్తనాలు, ట్రాక్టర్లు, నీటిపారుదల సౌకర్యాలు, పురుగుమందులు మరియు ఎరువుల లాంటి ఉత్పత్తుల వినియోగాన్ని కలిగి ఉన్నది.
- భారత హరిత విప్లవం ఎం.ఎస్. స్వామినాధన్ ఆలోచన కాబట్టి హరిత విప్లవ పితామహుడు అంటారు.
- హరిత విప్లవం ముఖ్యంగా పంజాబ్, హర్యానా మరియు ఉత్తరప్రదేశ్ రాష్ట్రాలలో ఆహార ధాన్యాల ఉత్పత్తి పెరుగుదలకు దారితీసింది.

8.1. పరిచయం:

అప్పటి ప్రధానమంత్రి 'శ్రీ లాల్‌బహదూర్ శాస్త్రి', కేంద్ర వ్యవసాయ శాఖ మంత్రి 'శ్రీ సి. సుబ్రహ్మణ్యన్' ఆధ్వర్యంలో 'ఎమ్.ఎస్. స్వామినాధన్' అమలు చేసిన వ్యవసాయ విప్లవమే హరిత విప్లవం. నోబెల్ గ్రహీత, ప్రపంచ హరిత విప్లవ పితామహుడైన 'నార్మన్ బోర్లగ్' పర్యవేక్షణలో మొదలైన ఈ మహత్తర పధకం భారతదేశ వ్యవసాయ రంగ భవితను తిరగరాసి, ఆహార ధాన్యాల కొరతను మరచి, మిగులుపై ఆధారపడే విధంగా చేసింది.

దేశ స్వాతంత్ర్యం సమయానికి దేశంలో 90.0% జనాభా వ్యవసాయమే జీవనోపాధిగా పల్లెల్లో ఉండేది. పెరుగుతున్న జనాభా, ఎన్నో ఏళ్ళుగా మారని సేద్య పద్ధతులు, వ్యవసాయంలో తగినంత పురోగతి లేకపోగా దేశ వృద్ధిని ప్రతికూలంగా ప్రభావితం చేశాయి. 1961వ సంవత్సరంలో దేశం ఎదుర్కొన్న క్షామం వలన తీవ్ర ఆహార కొరత ఏర్పడినది. 1964వ సంవత్సరం వరకు వ్యవసాయ రంగానికి తగిన ఊతమివ్వటంలో ప్రభుత్వ విధానాలు సైతం విఫలమయ్యాయి.

మొదటి పంచవర్ష ప్రణాళిక తరువాత ఉపేక్షకు గురియైన వ్యవసాయ రంగం గురించి అప్పటి ప్రధానమంత్రి శ్రీ జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ ప్రకారం "స్వాతంత్ర్యం వచ్చిన పదేళ్ళ తరువాత కూడా వ్యవసాయ ప్రధాన దేశమైన మనదేశం, మనకు తగినంత ఆహారం పండించుకోవడంలో విఫలం అయ్యాం, దేవుడి పైనో, వరదల పైనో, క్షామం పైనో నెపముంచి లాభం లేదు. మన ప్రణాళికలలోనే లోపం ఉన్నదన్న విషయాన్ని ఒప్పుకోవాలి అని అన్నారు.

1950వ సంవత్సరం నుండే PL-480 (పబ్లిక్ లా) అనే అమెరికన్ చట్టం ప్రకారం వారి నుండి గోధుమలు పెద్ద ఎత్తున భారతదేశానికి దిగుమతి అయ్యేవి. 1960-64 సంవత్సరాల మధ్య కాలంలో అత్యధికంగా 16 మిలియన్ టన్నుల గోధుమలు దిగుమతి అయ్యాయి. ఈ దిగుమతుల వలన ప్రపంచం భారతదేశాన్ని ఒక "బాస్కెట్ కేస్" లా చూడసాగింది. ముఖ్యంగా 02-06-1964 వ సంవత్సరంలో ప్రధానమంత్రిగా శ్రీ లాల్ బహదూర్ శాస్త్రి అయ్యేనాటికి మన దేశంలో వ్యవసాయ రంగం ఈ క్రింది ప్రధానమైన సమస్యలను ఎదుర్కొంటున్నది. అవి:

- ధాన్యం కొరత
- ధరల పెరుగుదల
- వ్యవసాయంలో తిరోగతి
- పారిశ్రామికాభివృద్ధి నెమ్మదించి నిరుద్యోగ సమస్య పెరుగుదల సంభవించినది.
- విదేశీ మారక నిల్వలు దాదాపు ఖాళీ అయ్యాయి.

ఈ సమస్యలను ఎదుర్కొనుటకు ప్రధానమంత్రి లాల్‌బహదూర్ శాస్త్రి వ్యవసాయ సంస్కరణలను పెద్దపీట వేసి, మేధావి అయిన శ్రీ సి. సుబ్రహ్మణ్యన్‌ను ఆహార వ్యవసాయ శాఖ మాత్యులుగా నియమించారు. శ్రీ సి. సుబ్రహ్మణ్యన్ నార్మన్ బోర్లాగ్ గురించి ఆయన మెక్సికోలో విజయవంతంగా పండించిన నూతన వంగడం HYV - హై ఈల్డ్ వెరైటి (తక్కువ సమయంలో అధిక దిగుబడి), మరగుజ్జు గోధుమ వంగడాల గురించి తెల్సుకొని, వాటి దిగుమతికి ప్రణాళిక సిద్ధం చేశారు.

ప్రత్యేక విమానాలలో 16,000 టన్నుల మరగుజ్జు గోధుమ విత్తనాలను దిగుమతి చేసుకున్నారు. అదేవిధంగా పెద్ద ఎత్తున ఎరువుల దిగుమతి, ఎరువుల పరిశ్రమలో విదేశి ప్రైవేట్ పెట్టుబడులను ఆహ్వానించారు. ఎమ్.ఎస్. స్వామినాధన్ మరియు బి. శివరామ్‌ల ఆధ్వర్యంలో దేశం నలుమూలలా ఆ గోధుమల సాగును వ్యాపింపజేశారు. ఆ విధంగా సాగుకు ఆధునిక పద్ధతుల అవసరం ఉండటంతో ట్రాక్టర్లు, ఇతర పరికరాలు, పనిముట్ల గిరాకి పెరిగి పారిశ్రామిక రంగం కూడా అభివృద్ధి సాధించింది. అదేవిధంగా, అధిక శ్రమ అవసరంతో వ్యవసాయ కూలీలకు తగినంత పని, తద్వారా ఆదాయ, వ్యయ స్థాయిలలో పురోగతి ప్రారంభమైనది.

8.2. హరిత విప్లవం అర్థం:

హరిత విప్లవం లేదా మూడవ వ్యవసాయ విప్లవం (నియోలిథిక్ విప్లవం మరియు బ్రిటీష్ వ్యవసాయ విప్లవం తరువాత) 1950-60 సంవత్సరాల మధ్యకాలంలో జరిగిన పరిశోధన సాంకేతిక బదిలీ అంశాల కారణంగా హరిత విప్లవం ప్రపంచంలోని కొన్ని ప్రాంతాలలో వ్యవసాయ ఉత్పత్తిని అధికం చేసింది. ముఖ్యంగా 1960వ సంవత్సరంలో తృణ ధాన్యాలు, గోధుమలు మరియు బియ్యంతో సహా అధిగ దిగుబడినిచ్చే రకాలు (HYV) తో సహా నూతన సాంకేతికతలను స్వీకరించడానికి

దోహదపడినది. ఇందులో రసాయన ఎరువులు, వ్యవసాయ రసాయనాలతో ముడిపడి ఉన్నది. నియంత్రిత నీటి సరఫరా మరియు యాంత్రీకరణతో సహా నూతన సాగు పద్ధతులు మొదలగునవి సాంప్రదాయ సాంకేతికతలను అధిగమించడానికి సాధనాల ప్యాకేజ్‌గా పరిగణింపబడినాయి. హరిత విప్లవం యొక్క ముఖ్యమైన అంశాలను ఈక్రింది విధంగా వివరించవచ్చును. అవి:

- అత్యాధునిక సాంకేతిక మరియు మూలధన ఉత్పత్తుల ఉపయోగం.
- వ్యవసాయంలో ఆధునిక శాస్త్రీయ పద్ధతులను వినియోగించడం.
- అధిక దిగుబడినిచ్చే విత్తనాల వినియోగం.
- రసాయన ఎరువుల వినియోగం.
- భూ కమతాల ఏకీకరణ.
- నూతన యంత్ర పరికరాల వినియోగం.

హరిత విప్లవం ఫోర్డ్ ఫౌండేషన్ మరియు రాక్ ఫెల్లర్ ఫౌండేషన్ మెక్సికోలో అభివృద్ధిలో కృషి చేశాయి. దీనిలో వ్యవసాయ శాస్త్రవేత్త నార్మన్ బోర్లాగ్‌ను హరిత విప్లవ పితామహుడు అంటారు. మెక్సికోలో ఆకలి నుండి ఒక బిలియన్ పైగా ప్రజలను రక్షించిన వ్యక్తి. అధిక దిగుబడినిచ్చే తృణ ధాన్యాల రకాలను అభివృద్ధి చేయడం, నీటిపారుదల, మౌళిక సదుపాయాల విస్తరణ, నిర్వహణ పద్ధతుల ఆధునీకరణ, హైబ్రిడైజ్డ్ విత్తనాలు, కృత్రిమ ఎరువులు, రైతులకు పురుగు మందుల పంపిణీ, మొదలగు వాటి ద్వారా హరిత విప్లవం అభివృద్ధిలో ప్రధాన పాత్ర వహించాయి.

8.3. హరిత విప్లవం చరిత్ర:

హరిత విప్లవం అనే పదాన్ని మొట్టమొదటి సారి యుస్ ఏజెన్సీ ఫర్ ఇంటర్నేషనల్ డెవలప్‌మెంట్ నిర్వాహకుడు విలియం. ఎస్. గాండ్ 08-03-1968వ సంవత్సరంలో ఒక ప్రసంగంలో ఈక్రింది విధంగా పేర్కొన్నాడు. వ్యవసాయ రంగంలో హరిత విప్లవం మరియు ఇతర పరిణామాలు నూతన విప్లవం యొక్క రూపాలను కలిగి ఉన్నాయి. ఇది సోవియట్ యూనియన్ వలే హింసాత్మక ఎర్ర విప్లవం కాదు లేదా ఇరాన్ షా లాంటి శ్వేత విప్లవం కాదు. నేను దానిని హరిత విప్లవం అని పిలుస్తాను అని అన్నారు.

8.4. మెక్సికోలో హరిత విప్లవం అభివృద్ధి:

మెక్సికోను హరితవిప్లవానికి జన్మ స్థలం మరియు స్మశాన వాటిక అని పిలుస్తారు. ముఖ్యంగా 20వ శతాబ్దంలో రెండు విప్లవాలు గ్రామీణ మెక్సికోను మార్చాయని నిరూపించబడినది. మొదటిది మెక్సికన్ విప్లవం (1910-20) మరియు హరిత విప్లవం (1950-70).

అమెరికా ప్రభుత్వం UNO, FAO మరియు రాక్‌ఫెల్లర్ ఫౌండేషన్ మద్దతుతో అమెరికా ప్రభుత్వానికి దాని పొరుగు దేశం మెక్సికోలో అంతర్జాతీయ వ్యవసాయ అభివృద్ధికి సమానంగా మారిన వ్యవసాయంలో సాంకేతికత మరియు శాస్త్రీయ నైపుణ్యాన్ని ఉపయోగించడంలో ఒక ముఖ్యమైన పరణామం. ముఖ్యంగా మెక్సికో వ్యవసాయ ఉత్పాదకతను మార్చడానికి ప్రయత్నం చేసింది. ప్రత్యేకించి దాని వాయువ్య ప్రాంతంలో పోడి భూమి సాగుతో కాకుండా నీటి పారుదల

ద్వారా, ఆహార స్వయం సంవృద్ధి లేకపోవడం వలన, ఈ సమస్య పరిష్కరించడానికి పెద్ద ఎత్తున ఉత్పత్తి సవాళ్ళను ఎదుర్కొన్న మెక్సికో మధ్య మరియు దక్షిణ మెక్సికో ప్రాంతంలో వ్యవసాయ ఉత్పత్తి మందగించడం ప్రారంభమైంది. హరిత విప్లవం ద్వారా పెరిగిన వ్యవసాయోత్పత్తి మెక్సికోలో ఆహార స్వయం సంవృద్ధిని సాధించింది. తద్వారా పెరుగుతున్న పట్టణీకరణ, జనాభాకు ఆహారం అందించడానికి, పేదలకు ఆహారం అందివ్వడానికి విలువైన మార్గంగా హరితవిప్లవం ద్వారా కృషి జరిగింది. సాధారణంగా హరిత విప్లవం యొక్క విజయం వ్యవసాయంలో యంత్రాల వినియోగంపై ఆధారపడి ఉంటుంది.

మెక్సికన్ అధ్యక్షుడు మాన్యుయెల్ అవిలా కమాచో (1940-46) పరిపాలనలో ప్రభుత్వం నూతన జాతుల మొక్కలను అభివృద్ధి చేయడానికి వనరులను సమీకరించింది. 1941 వ సంవత్సరంలో అమెరికా శాస్త్రవేత్తల బృందం రిచర్డ్ బ్రాడ్‌ఫీల్డ్ పాల్ సి మాంగెల్స్ డోర్ఫ్ మరియు ఎల్విన్ చార్లెస్ స్టాక్‌మూన్‌లు మెక్సికన్ వ్యవసాయంలో నూతన విధానాలు, పద్ధతులను సిఫార్సు చేశారు. 1943వ సంవత్సరంలో మెక్సికన్ ప్రభుత్వం అంతర్జాతీయ మొక్కజొన్న మరియు గోధుమ అభివృద్ధి కేంద్రాన్ని స్థాపించింది. ఆ విధంగా మెక్సికో అంతర్జాతీయ వ్యవసాయ పరిశోధనలకు స్థావరంగా మారింది.

8.5. ఐఆర్-8 బియ్యం ఫిలిప్పిన్స్:

1960వ సంవత్సరంలో ఫోర్డ్ ఫౌండేషన్ మరియు రాక్ ఫెల్లర్ ఫౌండేషన్‌లతో సంయుక్తంగా ఫిలిప్పిన్స్ రిపబ్లిక్ ప్రభుత్వం బ్రిడ్జేట్ బి. అంతర్జాతీయ వరి పరిశోధన కేంద్రం (ఐఆర్ఆర్ఐ) స్థాపించింది. డీ-జియో-వూ-జేన్ మరియు పేట మధ్య వరి క్రాసింత్ 1962 వ సంవత్సరంలో ఐఆర్ఆర్ఐ లో జరిగింది. అదేవిధంగా 1966వ సంవత్సరంలో బ్రీడింగ్ క్రమంలో నూతన సాగుగా మారింది. ఐఆర్-8 బియ్యం, ఐర్-8 కి ఎరువులు మరియు పురుగుమందుల వాడకం అవసరం, కానీ సాంప్రదాయ సాగు కంటే అధిక దిగుబడినిచ్చింది. తద్వారా ఫిలిప్పిన్స్‌లో వార్షిక బియ్యం ఉత్పత్తి రెండు దశాబ్దాలలో 3.7 నుండి 7.7 మిలియన్ టన్నులకు పెరిగినది.

8.6. హరిత విప్లవం - భారతదేశం:

1961వ సంవత్సరంలో భారతదేశం సామూహిక కరువు అంచున ఉన్నది. నార్మన్ బోర్లాగ్‌ను భారతదేశ వ్యవసాయ శాఖ మంత్రి డా. ఎమ్.ఎస్. స్వామినాధన్ సలహాదరు భారతదేశానికి ఆహ్వానించారు. భారతదేశం యొక్క ధాన్యంపై గుత్తాధిపత్యం విధించిన పాలన పరమైన అడ్డంకులు ఉన్నప్పటికి ఫోర్డ్ ఫౌండేషన్ మరియు భారత ప్రభుత్వం అంతర్జాతీయ మొక్కజొన్న మరియు గోధుమ అభివృద్ధి కేంద్రం నుండి గోధుమ విత్తనాలను దిగుమతి చేసుకోవడానికి సహకరించాయి. మన దేశంలో పంజాబ్ నీటిసరఫరా సింధూ మైదానాలలో ముఖ్యమైనవిగా మరియు వ్యవసాయ విజయ చరిత్ర కారణంగా నూతన పంటలను ప్రయత్నించే మొదటి ప్రాంతంగా భారత ప్రభుత్వంచే ఎంపిక చేయబడినది. అదేవిధంగా మన దేశం మొక్కల పెంపకం, నీటిపారుదల అభివృద్ధి మరియు వ్యవసాయ రసాయనాల కొరకు తన స్వంత హరిత విప్లవ కార్యక్రమాన్ని ప్రారంభించింది.

మనదేశం ఐఆర్-8 ను స్వీకరించింది. అంతర్జాతీయ వరి పరిశోధన సంస్థచే అభివృద్ధి చేయబడిన ఒక పాక్షిక మరుగుజ్జు వరి రకం, ఇది కొన్ని ఎరువులు మరియు నీటిపారుదలతో పెరిగినప్పుడు ఒక్కో మొక్కకు అధిక వరి గింజలను ఉత్పత్తి చేయగలదు. 1968వ సంవత్సరంలో, భారతీయ వ్యవసాయ శాస్త్రవేత్త ఎస్‌కె.డి. దత్తా ఐఆర్-8 వరి హెక్టారుకు ఎరువులు లేకుండా దాదాపు '5' టన్నులు మరియు సరియైన టన్నుల దిగుబడిని ఇచ్చిందని పేర్కొన్నాడు. ఇది సంప్రదాయ వరి దిగుబడి కంటే 10 రెట్లు అధికం. ఐఆర్-8 ఆసియా అంతటా విజయవంతమైనది మరియు దీనిని "మిరాకిల్ బియ్యం" అని అంటారు.

8.7. హరిత విప్లవం ప్రభావం:

భారతదేశంలో హరిత విప్లవం ప్రభావాన్ని ఈక్రింది విధంగా వివరించవచ్చును. అవి:

8.7.1. సాంద్ర వ్యవసాయ జిల్లా పథకం (IADP) 1960:

మూడవ పంచవర్ష ప్రణాళిక కాలంలో (1961-66) భారతదేశ వ్యవసాయ రంగంలో తీవ్ర దుర్భిక్ష పరిస్థితులు ఏర్పడ్డాయి. ఆహార కొరత ఏర్పడి, విదేశాల నుండి ఆహార ధాన్యాలను దిగుమతి చేసుకోవాల్సిన పరిస్థితి ఏర్పడినది. ఫోర్డ్ ఫౌండేషన్ సహకారంతో ఏర్పాటైన నిపుణుల బృందం చేసిన సూచనతో భారత ప్రభుత్వం 1960వ సంవత్సరంలో '7' రాష్ట్రాలలో '7' జిల్లాలో సాంద్ర వ్యవసాయ జిల్లా పథకం (ఐఏడిపి) ని ప్రారంభించింది. దీనిలో ఆంధ్రప్రదేశ్‌లోని పశ్చిమ గోదావరి, బీహార్‌లోని షాహాబాద్, మధ్యప్రదేశ్ (ప్రస్తుతం ఛత్తీస్‌ఘడ్) లోని రాయ్‌పూర్, తమిళనాడులోని తంజావూరు జిల్లాలను వరి ఉత్పత్తికి, పంజాబ్‌లోని లుధియానా, ఉత్తరప్రదేశ్‌లోని అలీగఢ్ జిల్లాలను గోధుమ ఉత్పత్తికి ఎంపిక చేశారు.

8.7.2. సాంద్ర వ్యవసాయ ప్రాంతాల పథకం (IAAP) 1964:

ఈ పథకాన్ని అక్టోబర్-1964 వ సంవత్సరంలో 114 జిల్లాలలో సాంద్ర వ్యవసాయ ప్రాంతాల పథకం (IAAP) పేరుతో మిగతా రాష్ట్రాలకు విస్తరించారు. IAAP యొక్క ప్రధాన తత్వ శాస్త్రం ఏమిటంటే, అధిక ఉత్పాదక వ్యవసాయం యొక్క అభివృద్ధికి మరింత అధిక ప్రాధాన్యత ఇవ్వాలి. దీనిని దేశంలోని సాగు విస్తీర్ణంలో కనీసం 20.0% విస్తరించాలనే ఆలోచన ఉన్నది. గోధుమలు, వరి, మినుములు, పత్తి, చెరకు, బంగాళదుంపలు మరియు పప్పులు మొదలైన దిగుమతి పంటలపై దృష్టి కేంద్రీకరించబడినది. IAAP దేశంలో హరిత విప్లవానికి మార్గం సుగమం చేసింది.

తక్కువ వ్యయంతో, తక్కువ కూలీలతో దేశంలోని వివిధ ప్రాంతాలలో వ్యవసాయం మెరుగైన సాంకేతికత ప్రయోజనాలను విస్తరించాలని ప్రభుత్వం ఆలోచించేలా చేసింది. ఐఏఏపి ప్రారంభంలో 114 జిల్లాలు ఎంపిక చేయబడ్డాయి. ఆ తరువాత 150 జిల్లాలకు విస్తరించబడింది.

దేశంలోని 114 జిల్లాలలో విస్తరించి ఉన్న 1410 కమ్యూనిటి బ్లాక్‌లలో ప్యాకేజి విధానం అమలు చేయబడింది. కర్ణాటకలో 57 సిడి, 14 జిల్లాలలో విస్తరించి ఉన్న బ్లాకులలో అమలు చేయబడినది. సాగు విషయంలో అధికారులు మరియు అనధికారుల మధ్య సమర్ధవంతమైన సమన్వయం సాధించబడినది.

8.7.3. అధిక దిగుబడినిచ్చే విత్తనాలు (HYVP) 1965:

వ్యవసాయ శాస్త్రవేత్తలు మొక్కజొన్న, గోధుమలు మరియు వరి సాగులను సాధారణంగా HYV లు లేదా అధిక దిగుబడినిచ్చే రకాలుగా సూచిస్తారు. HYV లు ఇతర రకాలు కంటే అధిక నైట్రోజన్ శోషక సామర్థ్యాన్ని కలిగి ఉంటాయి. అదనపు నత్రజనిని శోషించే తృణధాన్యాలు పంటకుముందే పడిపోతాయి. కాబట్టి సెమీ-డ్వార్ఫిన్ జన్యువులు వాటి జన్యువులలోకి మారతాయి. ముఖ్యంగా జపాన్ వ్యవసాయ శాస్త్రవేత్త గోంజిరో ఇనాజుకా అభివృద్ధి చేసిన పొట్టి గోధుమ సాగు నోరిన్-10, ఇది హరిత విప్లవం గోధుమ సాగును అభివృద్ధి చేయబడిన మొట్టమొదటి విస్తృతంగా అమలు చేయబడిన HYV బియ్యం, 'పేట' అనే ఇండోనేషియా రకం మరియు డీ-జీ-వో-జిన్ అనే చైనీస్ రకం మధ్య క్రాస్ ద్వారా సృష్టించబడినది.

సాధారణంగా హరిత విప్లవ పితామహుడిగా గుర్తింపుపొందిన డా. నార్మన్ బోర్లాగ్, బలమైన మరియు ధృడమైన అధిక స్థాయి ఫలదీకరణంలో తీవ్రమైన వాతావరణంలో పడకుండా వాటిని నిరోధిస్తాయి.

మొక్కల శాస్త్రవేత్తలు అధిక దిగుబడికి సంబంధించిన అనేక పారామితులను కనుగొన్నారు మరియు మొక్కల ఎత్తు మరియు టిల్లర్ సంఖ్యను నియంత్రించే సంబంధిత జన్యువులను గుర్తించారు. పొట్టి మొక్కలు సహజంగా యాంత్రికంగా మరింత స్థిరంగా ఉండటంతో కాండంపై కిరణ జన్య సంయోగ క్రియ పెట్టుబడి గణనీయంగా తగ్గింది. తగినంత నీటిపారుదల, పురుగు మందులు మరియు ఎరువుల సమక్షంలో HYV లు సాంప్రదాయ రకాలను గణనీయంగా అధికమిస్తాయి.

హరిత విప్లవం లేదా నూతన వ్యవసాయక వ్యూహం అనునది ఒక ప్యాకేజి కార్యక్రమం. 1966వ సంవత్సరం ఖరీఫ్ కాలంలో ఉత్పత్తి పెంపునకు అధికదిగుబడి వంగడాల కార్యక్రమంను ప్రవేశపెట్టారు. అధిక దిగుబడి వంగడాలలో ముఖ్యమైనది 1965 సంవత్సరంలో సోనారా, 64, లైర్మలోజా-64 లాంటి గోధుమ వంగడాలను మన దేశం దిగుమతి చేసుకున్నది. వరిలో ఐఆర్-8 అధిక ఫలితాన్ని ఇచ్చింది. అంతేకాకుండా, అల్ప ఫలన కాల పంటలను ప్రవేశపెట్టారు. అందులో ముఖ్యమైనవి ఐఆర్-3, జయ, పద్మ లాంటి వరి రకాలు 4 నెలలలో పంట కోతకు రావడం ముఖ్యమైనది.

8.7.4. ఆధునిక సాంకేతిక పద్ధతులు:

నూతన వ్యవసాయ వ్యూహంలో భాగంగా వ్యవసాయ రంగంలో ఆధునిక సాంకేతిక పద్ధతులను ప్రవేశపెట్టారు. అవి:

- పంటల మార్పిడి విధానం, బహుళ పంటల విధానం.
- నీటిపారుదల వసతుల కల్పన
- వ్యవసాయ యాంత్రీకరణ
- పరపతి సదుపాయాల కల్పన
- పంటల రక్షిత విధానం (విత్తన శుద్ధి), క్రిమి సంహారకాలు మరియు రసాయనాలు
- మద్దతు ధర

అంతేకాకుండా 1964వ సంవత్సరం నుండి మద్దతు ధరల విధానం ప్రారంభమైనది. 1965వ సంవత్సరంలో ఆహార ధాన్యాల ధరలపై సలహాకు వ్యవసాయ ధరల కమీషన్ ఏర్పాటు చేశారు. అదేవిధంగా 1965వ సంవత్సరంలో ఆహార ధాన్యాల కొనుగోలుకు భారత ఆహార సంస్థ (ఎఫ్.సి.ఐ) ని ఏర్పాటు చేశారు.

8.7.5. నీటిపారుదల సౌకర్యం:

1951వ సంవత్సరంలో శాశ్వత నీటిపారుదల ఉన్న సాగు విస్తీర్ణం 15.0% మాత్రమే ఉండేది. సాగు విస్తీర్ణంలో అధిక భాగం వర్షపాతంపై ఆధారపడి ఉండటం వలన వ్యవసాయ రంగం అల్ప ఉత్పత్తి, ఉత్పాదకత సమస్యలను ఎదుర్కొన్నది. హరిత విప్లవ సాధనకు నీటిపారుదల సౌకర్యాలను మెరుగుపరచాల్సిన ఆవశ్యకత ఏర్పడినది. ఈ క్రమంలోనే ప్రభుత్వం అనేక చిన్న, మధ్య మరియు భారీ తరహా ప్రాజెక్టులను నెలకొల్పడం ద్వారా ఎక్కువ విస్తీర్ణానికి సాగునీటి వసతులను కల్పించడానికి కృషి చేసింది.

8.7.6. బ్యాంకుల జాతీయీకరణ:

1969వ సంవత్సరం వాణిజ్య బ్యాంకుల జాతీయీకరణకు ముందు కాలంలో రైతులు వారి వ్యవసాయ పరపతి

నిమిత్తం వడ్డీ వ్యాపారులు, కమీషన్ ఏజెంట్లు, భూస్వాములు మరియు మధ్యవర్తులపై అధికంపై ఆధారపడేవారు. ఇవన్నీ సంస్థాగతం కాని ఆధారాలు కావడం వలన గ్రామీణ రుణగ్రస్థత పెరిగింది. వాణిజ్య బ్యాంకుల జాతీయీకరణ అనంతరం చిన్న, సన్నకారు రైతులకు ప్రభుత్వం తక్కువ వడ్డీ రూపంలో పరపతిని సమకూర్చడం వలన వ్యవసాయ కార్యకలాపాలు మెరుగయ్యాయి. తద్వారా వ్యవసాయ ఉత్పత్తి, ఉత్పాదకత పెరిగింది.

8.7.7. ప్రధాన పంటల సాగు విస్తీర్ణం-సాంకేతిక పరిజ్ఞానం ప్రభావం:

హరిత విప్లవ కాలంలో ముఖ్యమైన పంట సాగు విస్తీర్ణంలో పెరుగుదల ఏర్పడినది. 1966-67వ సంవత్సరంలో మేలురకమైన వంగడాలను వినియోగించిన భూ విస్తీర్ణం 1.89 మిలియన్ హెక్టార్లు కాగా, 1998-99 నాటికి ఇది 78.4 మిలియన్ హెక్టార్లకు పెరిగింది. 1970-71 వ సంవత్సరంలో మొత్తం ఆహార ధాన్యాల క్రింద ఉన్న భూ విస్తీర్ణం 124.3 మిలియన్ హెక్టార్ల నుండి 2013-14వ సంవత్సరంలో 126.2 మిలియన్ హెక్టార్లకు చేరింది. 1970-71వ సంవత్సరంలో గోధుమ పంట భూ విస్తీర్ణం 18.2 మిలియన్ హెక్టార్ల నుండి 31.3 మిలియన్ హెక్టార్లకు పెరిగింది. అదేవిధంగా వరి విస్తీర్ణం 37.6 మిలియన్ హెక్టార్ల నుండి 43.9 మిలియన్ హెక్టార్లకు, మొక్కజొన్న భూ విస్తీర్ణం 5.8 మిలియన్ హెక్టార్ల నుండి 9.3 మిలియన్ హెక్టార్లకు, నూనె గింజల భూ విస్తీర్ణం 16.6 మిలియన్ హెక్టార్ల నుండి 28.2 మిలియన్ హెక్టార్లకు పెరిగింది. ఆవిధంగా వ్యవసాయ రంగంలో నూతన సాంకేతిక పరిజ్ఞానం ప్రధాన పంటల ఉత్పత్తి, ఉత్పాదకత పెరుగుదలకు దోహదమైనది.

8.7.8. వ్యవసాయ ఉత్పత్తుల ఎగుమతులపై ప్రభావం:

హరిత విప్లవం కారణంగా కొంతమేరకు వ్యవసాయం ఉత్పత్తులను ఎక్కువగా ఎగుమతి చేయగలిగే అవకాశం ఏర్పడినది. 1960 ఫిబ్రవరిలో మనదేశం మొత్తం ఎగుమతులలో వ్యవసాయ ఉత్పత్తుల వాటా 44.0% కాగా, 1980 వ సంవత్సరం నాటికి 31.0% కి తగ్గింది. 2011-12 వ సంవత్సరంలో 09.08% నికి, 2022-23 వ సంవత్సరంలో 25.0% వాటా ఉన్నది. 1970-71 వ సంవత్సరంలో రూ.5 కోట్ల రూపాయల విలువ చేసే వరి ఎగుమతి చేయగలిగితే 2013-14 వ సంవత్సరంలో ఈ విలువ 7,742 మిలియన్ డాలర్లకు పెరిగింది. అలాగే 2021-22 వ సంవత్సరంలో వరి ఎగుమతి విలువ 721 బిలియన్ రూపాయలు ఉన్నది. దేశ మొత్తం వ్యవసాయ, అనుబంధ ఉత్పత్తుల ఎగుమతుల విలువ 1960-61 వ సంవత్సరంలో రూ.284 కోట్లు కాగా, 2022-23 వ సంవత్సరంలో 13,771 మిలియన్ డాలర్లుగా ఉన్నది. హరిత విప్లవంతో పాటు పరిమాణాత్మక హద్దుల నియమాలను తొలగించడం, సరళీకరణ ఆర్థిక విధానాల అమలు, ఎగుమతి దిగుమతుల విధానం, వ్యవసాయ అనుబంధాలను ప్రోత్సహించడానికి తీసుకున్న అనేక రకాల చర్యలు కూడా వ్యవసాయ ఉత్పత్తుల ఎగుమతులు పెరగడానికి దోహదపడినాయి.

8.7.9. వ్యవసాయ యాంత్రీకరణ:

ఆధునిక వ్యవసాయంలో యాంత్రీకరణ ఒక ముఖ్యమైన అంశం. ఇది ఉత్పాదకతను పెంచుతుంది, సాగు ఖర్చులను తగ్గిస్తుంది. రైతులు రెండవ పంట లేదా బహుళ పంటలను పెంచడానికి వీలు కల్పిస్తుంది భారతీయ వ్యవసాయాన్ని జీవనాధారంగా కాకుండా వాణిజ్యంగా మార్చడం ద్వారా ఆకర్షణీయంగా మరియు జీవన విధానంగా మారుతుంది.

చిన్న చిన్న కమతాలు యంత్రాల వ్యక్తిగత యాజమాన్యాన్ని ఆర్థికంగా మరియు కార్యచరణ అనుకూలం కాదు. సహకార సంఘాలు, ఎస్.హెచ్.జి. లు ప్రైవేట్ లేదా గ్రామీణ వ్యాపార వేత్తలచే నిర్వహించబడుతున్న వ్యవసాయ యంత్రాల

అనుకూల నియామక కేంద్రాలు, రైతులకు వ్యవసాయ యంత్ర పరికాలను సులభంగా అందుబాటులో ఉంచడంలో మరియు చిన్న సన్నకారు రైతుల ప్రయోజనాల కోసం హరిత విప్లవం కృషి చేస్తుంది.

భారతదేశ వ్యవసాయంలో సాంప్రదాయ పద్ధతులు, పనిముట్లు, నాగలి, ఎద్దుల బండి మొదలైన వాటికి బదులుగా రైతులు ఆధునిక యంత్రాలు ఉపయోగించి అధిక దిగుబడిని సాధిస్తున్నారు. ఇటీవలి కాలంలో వ్యవసాయ రంగంలో యంత్రాల వాడకం అధికమైనది. ట్రాక్టర్స్, ఆయిల్ ఇంజన్‌లు, విద్యుత్ పంపు సెట్లు, ఇనుప నాగళ్ళు, హార్వెస్ట్ యంత్రాలు, స్టికర్లు, చెరకు క్రషర్లు మొదలైన వాటి వినియోగం పెరిగింది.

8.7.10. రసాయనిక ఎరువులు, క్రిమి సంహారక మందులు:

సాధారణంగా అధిక దిగుబడినిచ్చే విధానాలకు రసాయనిక ఎరువులు, క్రిమి సంహారక మందులు వాడకం కూడా అధికంగా అవసరం అవుతుంది. వీటి వాడకం తగినంతగా ఉన్నప్పుడే ఈ విత్తనాల దిగుబడి ఎక్కువగా ఉంటుంది. దీనికోసం మన ప్రభుత్వం రసాయనిక ఎరువులు క్రిమి సంహారక మందుల సరఫరా అధికం చేసే ఉద్దేశ్యంతో వీటిని ఉత్పత్తి చేసే సంస్థలకు ఎన్నో సబ్సీడీలు, సాకర్యాలను కల్పించి ప్రోత్సహిస్తుంది. ఫలితంగా వీటి ఉత్పత్తి వినియోగం అధికమైన వ్యవసాయోత్పత్తి అనేక రెట్లు పెరుగుతుంది.

8.7.11. అల్ప ఫలన కాలపు పంటలు:

జాతీయ వ్యవసాయ పరిశోధనా మండలి (ఐసిఏఆర్) ఇక్రిశాట్ మొదలైన సంస్థల పరిశోధన ఫలితంగా దేశంలో అల్ప ఫలన పంటలు ప్రవేశించాయి. ముఖ్యంగా వరి, గోధుమ, మొక్కజోన్న, పత్తి మొదలైన పంటల విషయంలో ఫలన కాలం బాగా తగ్గింది. ఒకప్పుడు '6' నెలల కాల వ్యవధిలో పండే వరి ప్రస్తుతం 120 రోజులలో పంటకు వస్తుంది. అద్భుత గోధుమగా పేరెన్నికగొన్న మెక్సికన్ రకం గోధుమలు, మసూరి, బాస్మతి లాంటి వరిని విశేషంగా పండిస్తున్నారు. ఈ పంటల ఫలన కాలం తగ్గినందువలన సంవత్సరానికి మూడు లేదా నాలుగు పంటలను పండించడం జరుగుతుంది.

8.8. హరిత విప్లవం-లాభాలు:

ఆహార ధాన్యాల ఉత్పత్తి బాగా పెరిగింది. హరిత విప్లవం, వరి, గోధుమల ఉత్పత్తిపై ప్రభావం చూపింది. మొత్తం ఆహార ధాన్యాల ఉత్పత్తిలో పప్పు ధాన్యాల ఉత్పత్తి క్రమంగా తగ్గింది.

వాణిజ్య పంటల ఉత్పత్తి పెరిగింది. నూతన వ్యవసాయక వ్యూహం ప్రధాన లక్ష్యం ఆహార ధాన్యాల ఉత్పత్తి పెరిగినది. 1960-61 నుండి 1973-74 వ సంవత్సరం మధ్య కాలంలో వాణిజ్య పంటలపై హరిత విప్లవం ప్రభావం లేదు. 1973-74 వ సంవత్సరం నుండి వాణిజ్య పంటలలో పెరుగుదల ఏర్పడినది.

1960వ సంవత్సరంలో వరి ఉత్పాదకత 10 క్వింటాళ్ళు, అది 2011-12 నాటికి 23 క్వింటాళ్ళకు పెరిగింది. ఇదే కాలంలో గోధుమల ఉత్పత్తి 8 క్వింటాళ్ళ నుండి 31 క్వింటాళ్ళకు పెరిగింది.

కాయధాన్యాల నిష్పత్తి పెరిగి, పప్పు ధాన్యాల నిష్పత్తి తగ్గినది.

వ్యవసాయ అనుబంధ పరిశ్రమలు అభివృద్ధి చెందాయి.

అదేవిధంగా హరిత విప్లవం వలన ఉపాధి అవకాశాలు పెరిగాయి. పేదరికం తగ్గినది మరియు ఆదాయం పెరిగినది.

8.9. హరిత విప్లవం-నష్టాలు:

భారతదేశంలో హరిత విప్లవం కొన్ని ప్రయోజనాలు ఉన్నప్పటికి నష్టాలను కూడా ఎదుర్కొన్నది. వాటిని ఈక్రింది విధంగా వివరించవచ్చును. అవి:

- వ్యవసాయం పెట్టుబడిదారులకు అనుకూలంగా మారిపోయింది.
- ధనిక, పేద రైతుల మధ్య ఆదాయ అసమానతలు పెరిగాయి.
- దేశంలో ప్రాంతీయ, అసమానతలు పెరిగి ప్రాంతీయ విభేధాలకు గురి అయినది.
- హరిత విప్లవం వలన కలిగిన లాభాలు కొన్ని పంటలకే పరిమితం (గోధుమలు, బంగాళదుంపలు) అయ్యాయి.
- వ్యవసాయ యంత్రాలు అధికంగా వినియోగించడం వలన వ్యవసాయ శ్రామికుల తొలగింపు.
- రసాయనిక ఎరువులు, క్రిమి సంహారక మందులు అధిక మొత్తంలో ఉపయోగించడం వలన గ్రామీణ పర్యావరణ సమస్యలు పెరిగాయి.
- హరిత విప్లవం ద్వారా సాధించిన భారతదేశ వ్యవసాయ వృద్ధి 1991వ సంవత్సరంలో ప్రారంభించిన నూతన ఆర్థిక విధానం ద్వారా తగ్గినది. ఈ తగ్గుదలకు ప్రధాన కారణం నీటిపారుదల సౌకర్యాల కొరత, ఆధునిక సాంకేతిక పరిజ్ఞానం, అల్ప వినియోగం, ఉత్పాదకాల వినియోగంలో అల్ప వినియోగం, ప్రభుత్వ పెట్టుబడులు తగ్గడం మరియు పరపతి సౌకర్యాల కొరత మొదలైన కారణాల వలన వృద్ధి తగ్గినది.

8.10. రెండవ హరిత విప్లవం:

హరిత విప్లవం ప్రపంచంలోని కొన్ని ప్రాంతాలలో వ్యయసాయోత్పత్తిని మెరుగుపర్చగలిగినప్పటికీ, అభివృద్ధిని ఇంకా సాధించాల్సి ఉన్నది. ఫలితంగా హరిత విప్లవంలో ఇప్పటికీ ఉపయోగించిన పద్ధతులను మెరుగుపరచడానికి అనేక సంస్థలు నూతన మార్గాలను కొనసాగిస్తున్నాయి. అందులో ముఖ్యమైనవి సిస్టమ్ ఆఫ్ రైస్ ఇంటెన్సిఫికేషన్, మార్కల్ - అసిస్టెడ్ సెలక్షన్, అగ్రోకాలజీ మరియు అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాల వ్యవసాయ సమస్యలకు ఇప్పటికే ఉన్న సాంకేతికతలను వర్తింప చేయడం. తమ వ్యవసాయాన్ని ఆధునీకరించడానికి ప్రయత్నిస్తున్న దేశాలకు ప్రస్తుత సవాళ్ళు, పట్టణ - గ్రామీణ ఆదాయ వ్యత్యాసాన్ని పెంచడం. ఏది ఏమైనప్పటికి, అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో, పేదరికం మరియు ఆకలి లాంటి దీర్ఘకాలిక సమస్యలు వ్యవసాయ ఆధునికరణ ప్రయత్నాలను నిరోధించడానికి కారణమౌతాయి. 2050 వ సంవత్సరం నాటికి ప్రపంచ జనాభా మూడింట ఒక వంతు పెరుగుతుందని మరియు ఆహార ఉత్పత్తిలో 70.0% పెరుగుదల అవసరమని అంచనా వేయబడినది. కాబట్టి రెండవ హరిత విప్లవం సాంకేతిక ఉత్పత్తి వినియోగ సామర్థ్యంతో పాటు తెగుళ్ళు మరియు వ్యాధులను మెరుగుపరచడంపై దృష్టి సారిస్తుంది.

8.11. హరిత విప్లవం-విమర్శ:

హరిత విప్లవం దాని ప్రారంభ సంవత్సరాలలో అధిక ఆర్థిక శ్రేయస్సును అందించినది. పంజాబ్‌లో దీనిని మొదట ప్రవేశ పెట్టారు. హరిత విప్లవం రాష్ట్ర వ్యవసాయ ఉత్పత్తిలో గణనీయమైన పెరుగుదలకు దారితీసింది. ఇది మన దేశం

యొక్క మొత్తం ఆర్థిక వ్యవస్థకు మద్దతునిచ్చింది. 1970 వ సంవత్సరం నాటికి పంజాబ్ దేశంలోని మొత్తం ఆహార ధాన్యాలలో 70.0% ఉత్పత్తి చేస్తుంది. అదేవిధంగా రైతుల ఆదాయాలు 70.0% పైగా పెరిగాయి. ఆ విధంగా హరిత విప్లవం తరువాత పంజాబ్ యొక్క శ్రేయస్సు ఇతర రాష్ట్రాలు చేరుకోవాలని ఆకాంక్షించిన నమూనాగా మారింది. అయితే పంజాబ్‌లో ప్రారంభ శ్రేయస్సు అనుభవించినప్పటికి, హరిత విప్లవం దేశం అంతటా చాలా వివాదాలను ఎరుర్కొన్నది.

8.11.1. భారతదేశ ఆర్థిక సార్వభౌమాధికారంపై ప్రభావం:

హరిత విప్లవం యొక్క ప్రభావంపై విమర్శలు HYV విత్తనాలను ఉపయోగిస్తున్న చాలా మంది చిన్న రైతులకు, పెరిగిన నీటిపారుదల వ్యవస్థలు మరియు పురుగుమందుల సంబంధిత డిమాండ్లతో కూడిన వ్యయం కలిగి ఉన్నాయి. ముఖ్యంగా రైతులు మోన్‌శాంటో బీటి పత్తి విత్తనాలను కొనుగోలు చేస్తున్నారు. ఈ విత్తనాలు సహజమైన క్రిమిసంహారకాలను ఉత్పత్తి చేశాయనే ఆలోచనతో విక్రయిస్తున్నారు. వాస్తవానికి, రైతులు ఇప్పటికి ఖరీదైన పురుగుమందులు మరియు నీటిపారుదల వ్యవస్థల కోసం చెల్లించాల్సి వస్తుంది. ఇది సాంప్రదాయ విత్తన రకాలను మార్చడానికి ఆర్థికంగా రుణాలు తీసుకోవడానికి దారితీసింది. అధికశాతం రైతులు ఖరీదైన సాంకేతిక పరిజ్ఞానాన్ని ఉపయోగించడంలో ఇబ్బందులను ఎదుర్కొన్నారు. ప్రత్యేకించి నకిలి విత్తనాలను వినియోగించడం వలన, అధిక సాగు ఖర్చులు గ్రామీణ రైతులను అధిక వడ్డీ రేట్లకు రుణాలు తీసుకునేలా చేసింది. ఆవిధంగా మితిమీరిన అప్పులు రైతులను అప్పుల వలయంలో చిక్కుకున్నారు.

8.11.2. సరళీకృత ఆర్థిక విధానం-రైతులపై ప్రభావం:

భారతదేశం యొక్క నూతన సరళీకృత ఆర్థిక విధానం రైతుల ఆర్థిక పరిస్థితులను మరింత తీవ్రతరం చేసింది. భారతీయ పర్యావరణవేత్త వందనా శివ దీనిని 'రెండవ హరిత విప్లవం' అని అన్నారు. ఈమే (వందనా శివ) ప్రకారం మొదటి హరిత విప్లవం, ఎక్కువగా బహిరంగంగా (ప్రభుత్వం) నిధులు సమకూర్చబడినదని సూచించారు. ఈ నూతన హరిత విప్లవం నయా ఉదారవాదం ద్వారా ప్రోత్సాహించబడిన ప్రైవేటు మరియు విదేశి ఆసక్తి. ముఖ్యంగా మోన్‌శాంటో లాంటి యమ్.ఎన్.సి. లచే నడపబడుతుందని వందనా శివ అభిప్రాయం. అంతిమంగా, హరిత విప్లవం రైతుల ప్రయోజనాలను దెబ్బతీస్తూ భారతదేశంలోని చాలా వ్యవసాయ భూములపై విదేశీ యాజమాన్యానికి దారి తీస్తుంది.

8.11.3. రైతుల ఆత్మహత్యలు:

హరిత విప్లవం ప్రభావం వలన పంజాబ్‌లో రైతుల ఆర్థిక సమస్యలు స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నాయి. పంజాబ్ గ్రామీణ ప్రాంతాలలో ఆత్మహత్యలు పెరిగాయి. పంజాబ్‌లో 1992-93వ సంవత్సరంలో రైతుల ఆత్మహత్యల సంఖ్య 51.97% పెరిగిందని అంచనా వేయబడినది. ఇది మొత్తం దేశంలో నమోదైన 5.11% పెరుగుదలతో పోలిస్తే 2019వ సంవత్సరం నాటికి రుణ భారం ఈ రోజు పంజాబ్ ప్రజలను ప్రభావితం చేసే తీవ్రమైన సమస్యగా కొనసాగుతున్నది. గత రెండు సంవత్సరాలలో పంజాబ్‌లో 900 కంటే ఎక్కువ మంది రైతులు ఆత్మహత్య చేసుకున్నట్లు నమోదు చేయబడినది.

8.11.4. పర్యావరణ నష్టం:

ఎరువులు మరియు పురుగుమందుల మితిమీరిన వినియోగం జలమార్గాలను కలుషితం చేసింది. దీని ప్రభావం వలన ప్రయోజనకరమైన కీటకాలు మరియు వన్యప్రాణులను చంపింది. ఇది మట్టి యొక్క అధిక వినియోగానికి కారణమై నది తద్వారా పోషకాలు వేగంగా క్షీణింపచేస్తుంది. దేశంలో కొన్ని ప్రాంతాలలో ప్రబలమైన నీటిపారుదల పద్ధతులు, చివరికి

నేల క్షీణతకు దారితీశాయి. భూగర్భ జలాలు అనూహ్యంగా పడిపోయాయి. అదేవిధంగా, కొన్ని ప్రధాన పంటలపై అధికంగా ఆధార పడటం వలన రైతులు జీవ వైవిధ్యం కోల్పోవడానికి దారితీసింది. 1980వ సంవత్సరం నుండి దేశంలో పిచ్చిమొక్కల దహనం కేసులు పెరుగుతున్నాయి. డిల్లీ పరిసర ప్రాంతాలలో రైతులు పంట వ్యర్థాలను దహనం చేయడం వలన డిల్లీ నగరంపై గత కొన్ని సంవత్సరాలుగా వాతావరణ కాలుష్యం ఏర్పడుతున్నది. రైతులు ఆధునిక సాంకేతిక పరిజ్ఞానాన్ని ఉపయోగించడంలో శిక్షణ లేకపోవడం వలన మరియు రసాయనాలను మితిమీరి వినియోగం, రైతుల నిరక్షరాస్యత కారణంగా ఈ విధమైన సమస్యలు తీవ్రమయ్యాయి.

8.11.5. పెరిగిన ప్రాంతీయ సమానతలు:

హరిత విప్లవం నీటిపారుదల మరియు అధికశాతం వర్షాధార ప్రాంతాలలో మాత్రమే వ్యాపించింది. తగినంత నీటి లభ్యత లేని గ్రామాలు లేదా ప్రాంతాలను దత్తత తీసుకున్నవారు మరియు దత్తత తీసుకోని వారి మధ్య ప్రాంతీయాసమానతలు విస్తరించాయి. HYV విత్తనాలు సాంకేతికంగా కేవలం నీటి సరఫరా మరియు రసాయనాలు సాంకేతికంగా కేవలం నీటి సరఫరా మరియు రసాయనాలు, ఎరువులు మొదలైన ఇతర ఉప ఉత్పత్తుల లభ్యత ఉన్న భూమిలో మాత్రమే వర్తించబడతాయి. పొడి-భూమి ప్రాంతాలలో నూతన సాంకేతిక పరిజ్ఞానాన్ని ఉపయోగించడం మినహాయించబడినది.

8.12. భారత ఆర్థిక వ్యవస్థపై హరిత విప్లవం ప్రభావం:

హరిత విప్లవం మన ఆర్థిక వ్యవస్థలో కొన్ని సమస్యలను కూడా తెచ్చి పెట్టింది. వరి, గోధుమ, మొక్కజొన్న మొదలైన ఆహార పంటలకు పత్తి, చెరకు లాంటి కొన్ని వాణిజ్య పంటల పెరుగుదలకు మాత్రమే హరిత విప్లవం పరిమితమైనది. పంజాబ్, హర్యానా, ఆంధ్రప్రదేశ్ లాంటి కొన్ని ప్రాంతాలలోనే హరిత విప్లవం సత్ఫలితాలను ఇచ్చింది. దీనివలన దేశంలోని వివిధ ప్రాంతాల మధ్య ఆర్థిక అసమానతలు అధికమయ్యాయి.

హరిత విప్లవం వ్యవసాయాన్ని పెట్టుబడిదారి వ్యవసాయంగా మార్చడంతో చిన్న రైతులు, కౌలుదారుల ప్రయోజనాలు దెబ్బతిన్నాయి. రైతు కూలీలలో నిరుద్యోగ సమస్య తీవ్రమైనది. వివిధ రకాల రసాయనిక ఎరువులు, క్రిమి సంహారక మందుల వినియోగం అధికమవ్వడంతో పరిసరాలు కాలుష్యమయ్యాయి. మానవ ఆహారంలో క్రిమి సంహారక మందుల ప్రభావం అధికంగా ఉండటం వలన ప్రజల ఆరోగ్యంపై ప్రభావం చూపుతుంది. ఈవిధంగా నూతన వ్యవసాయ వ్యూహం ద్వారా సిద్దించిన హరిత విప్లవం వ్యవసాయ అభివృద్ధికి దోహద పడినప్పటికి వ్యవసాయ రంగంలో ఎన్నో సమస్యలు ఎదురయ్యాయి. ఈ సమస్యలను జాగ్రత్తగా పరిష్కరించవలసిన అవసరం ఉంది.

8.13. ముగింపు:

ప్రపంచంలోని అనేక అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలకు ముఖ్య భారతదేశానికి హరిత విప్లవం ఒక పెద్ద విజయం మరియు వారికి అపూర్వమైన జాతీయ ఆహార భద్రతను అందించింది. వ్యవసాయ రంగంలో పారిశ్రామిక దేశాలు ఇప్పటికే తమ కోసం స్వాధీనం చేసుకున్న శాస్త్రీయ విప్లవం యొక్క విజయవంతమైన అనుసరణ మరియు బదిలీ చేయడానికి సహాయపడినది. ముందుకు సాగే మార్గంగా, విధానకర్తలు నూతన సాంకేతిక పరిజ్ఞానం నుండి ఎక్కువ ప్రత్యక్ష ప్రయోజనాలను పొందేలా చూడటానికి పేదవారిని ఖచ్చితంగా లక్ష్యంగా చేసుకోవాలి. అలాగే 8 సాంకేతికలు కూడా పర్యావరణ హితంగా ఉండాలి. 03-06-2006న అప్పటి ప్రధానమంత్రి డాక్టర్ మన్మోహన్‌సింగ్ భారతదేశంలో రెండో హరిత విప్లవానికి పిలుపునిచ్చారు.

8వ పంచవర్ష ప్రణాళిక కాలంలో వ్యవసాయంతో పాటు, అనుబంధ రంగాలకు ప్రాధాన్యం ఇవ్వాలని కేంద్ర ప్రభుత్వం సంకల్పించింది. మన దేశంలో మొదటి వ్యవసాయ విధానం-2000వ సంవత్సరంలో ప్రకటించారు. హరిత విప్లవం ద్వారా సాధించిన భారత వ్యవసాయ వృద్ధి, 1991వ సంవత్సరంలో ఆర్థిక సంస్కరణలు ప్రవేశపెట్టిన తరువాత తగ్గింది. ఈ తగ్గుదలకు ప్రధాన కారణం నీటిపారుదల సౌకర్యాల కొరత, ఆధునిక సాంకేతిక పరిజ్ఞానం అల్ప వినియోగం, ఉత్పాదకాల వాడకంలో అల్ప వినియోగం, ప్రభుత్వ పెట్టుబడులు తగ్గడం మరియు పరపతి సౌకర్యాల కొరత మొదలైన కారణాల ద్వారా వృద్ధి తగ్గింది.

8.14. సాంకేతిక పదాలు:

1. ఖరీఫ్ పంట కాలం:

జూన్ నెల నుండి అక్టోబర్ వరకు సాధ్యమయ్యే పంటలను ఖరీఫ్ అంటారు. ఈ కాలంలో పండే ప్రధానమైన పంటలు వరి, జొన్నలు, మొక్కజొన్నలు, పత్తి, చెరకు, నువ్వులు, సోయాబీన్ మరియు వేరుశెనగ మొదలగునవి.

2. రబీ పంట కాలం:

అక్టోబర్ నుండి మార్చి లేదా ఏప్రియల్ వరకు సాగయ్యే పంటలు. గోధుమలు, బార్లీ, మినుములు, ప్రొద్దు తిరుగుడు పువ్వులు, ధనియాలు మరియు ఆవాలు మొదలగునవి.

3. జైడ్ పంట కాలం:

మార్చి నుండి జూన్ వరకు సాగయ్యే పంటలు. పుచ్చకాయలు, దోసకాయలు మరియు కూరగాయలు మొదలగునవి.

8.15. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు:

I. **వ్యాసరూప ప్రశ్నలు:**

1) హరిత విప్లవం అనగానేమి? విమర్శనాత్మకంగా వివరించండి?

2) హరిత విప్లవాన్ని చారిత్రాత్మకంగా వివరించండి?

3) భారతదేశంలో హరిత విప్లవం యొక్క ప్రాధాన్యతను విశ్లేషించండి?

II. **సంక్షిప్త వ్యాసరూప ప్రశ్నలు:**

1) హరిత విప్లవం చారిత్రక పరిణామక్రమాన్ని వివరించండి?

2) హరిత విప్లవం యొక్క ప్రభావాన్ని వివరించండి?

3) రెండవ హరిత విప్లవాన్ని గురించి వ్రాయండి?

III. **సంక్షిప్త ప్రశ్నలు:**

1) I.A.D.P.

2) I.A.A.P.

3) రెండవ హరిత విప్లవం యొక్క లాభాలు?

8.16. ఆచూకి గ్రంధాలు:

1) కుమార్, మనోజ్ మరియు మధియాస్ విలియమ్స్, (2009), పంజాబ్, బ్రెడ్ బాస్కెట్ ఆఫ్ ఇండియా, హంగర్స్ ఫర్ ఛేంజ్: రాయిటర్స్.

2) స్వామినాథన్, MS (2009), "గ్రీన్ నుండి ఎవర్ గ్రీన్ విప్లవం", ఫైనాన్షియల్ ఎక్స్‌ప్రెస్, 16-04-2020.

3) శివ, వందన (1991). "పంజాబ్‌లో హరిత విప్లవం". జీవన వారసత్వం. ది ఎకాలజిస్ట్, Volume 21, No. 2.

4) జైన్, HK (2012). హరిత విప్లవం: చరిత్ర. భవిష్యత్తుపై ప్రభావం, స్టూడియో ప్రెస్. LLC.

5) సంఘం, కమల్‌జిత్ కౌర్ (2014). "ఆధునిక వ్యవసాయ పద్ధతులు మరియు వ్యవసాయ రంగంలో అభివృద్ధి యొక్క సామాజిక-ఆర్థిక మరియు పర్యావరణ ప్రభావాల విశ్లేషణ, పంజాబ్, భారతదేశం-ఒక సమీక్ష". ఇండియన్ జర్నల్ ఆఫ్ అగ్రికల్చరల్ రీసెర్చ్. 48(5): 331.

6) చక్రవర్తి, A.K. (1973). "భారతదేశంలో హరిత విప్లవం" జర్నల్ ఆఫ్ ది అసోసియేషన్ ఆఫ్ అమెరికన్ జియోగ్రాఫర్స్ 63: 319-30.

7) పరాయిల్, గోవిందన్ (1992). "ది గ్రీన్ రివల్యూషన్ ఇన్ ఇండియా: ఏ కేస్ స్టడి ఇన్ టెక్నలాజికల్ ఛేంజ్", టేక్నాలజి అండ్ కల్చర్ 33: 737-56.

8) సేన్, బంధుదాస్ (1974). భారతదేశంలో హరిత విప్లవం: ఒక ధృక్పథం. న్యూయార్క్.: జాన్ విలే & సన్స్.

- డా॥ షేక్. అమీర్.

పాఠం - 9

పేదరికం - కారణాలు - పేదరిక పరిమాణం - గ్రామీణాభివృద్ధిలో పేదరిక నిర్మూలనా పధకం

9.0. లక్ష్యం:

ఈ పాఠ్య భాగము చదివిన తరువాత ఈ క్రింది అంశాలను తెలుసుకోగలరు.

- గ్రామీణ పేదరికములో వుండే సమస్యల గురించి
- పేదరికమంటే ఏమిటి? పేదరికము విశ్లేషణ-ఏ స్థాయిలో వుంది, ఎన్ని రకాలుగా విశ్లేషించవచ్చు.
- గ్రామీణ పేదరికం కారణాల గురించి
- గ్రామీణ పేదరిక నిర్మూలనకు ప్రభుత్వము తీసుకున్న స్వల్పకాలిక చర్యల గురించి
- గ్రామీణ పేదరికమును నిర్మూలించుటకు ప్రభుత్వము తీసుకున్న దీర్ఘకాలిక చర్యల గురించి తెలుసుకోగలరు.

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

9.1. పరిచయం

9.2. గ్రామీణ పేదరికం-విశ్లేషణ

9.2.1. సాపేక్ష పేదరికం

9.2.2. నిరపేక్ష పేదరికం

9.3. గ్రామీణ పేదరిక పరిమాణం

9.4. పేదరికము-కారణాలు

9.4.1. అల్పాదాయాలు

9.4.2. జనాభా పెరుగుదల

9.4.3. అసమానతలు

9.4.4. నిరుద్యోగం

9.4.5. ప్రాంతీయ అసమానతలు

9.4.6. అల్పస్థాయి ఉత్పత్తి మరియు అల్పస్థాయి వినియోగం

9.4.7. ద్రవ్యోల్బణం

9.4.8. రాజకీయ మరియు సాంఘీక అంశాలు

9.5. 1950 నుండి పేదరిక నిర్మూలనా చర్యలు-గ్రామీణాభివృద్ధి

9.6. స్వల్పకాలిక చర్యలు

9.6.1. పేదరిక నిర్మూలనా పథకాలు

9.6.2. సమగ్ర గ్రామీణాభివృద్ధి పథకం

9.6.3. పనికి ఆహార పథకం

9.6.4. జాతీయ గ్రామీణ ఉద్యోగితా పథకం

9.6.5. గ్రామ ప్రాంతాలలో భూమిలేని శ్రామికుల ఉద్యోగితా హామీ పథకం

9.6.6. జవహర్ రోజ్ గార్ యోజన

9.6.7. స్వర్ణ జయంతి గ్రామ స్వరాజ్ గార్ యోజన పథకం

9.7. దీర్ఘకాలిక చర్యలు

9.7.1. భూ సంస్కరణలు

9.7.2. గ్రామీణ పారిశ్రామికీకరణ

9.7.3. గ్రామీణ ఉద్యోగితను కల్పించుట

9.7.4. జనాభా నియంత్రణ

9.7.5. వ్యవస్థాపూర్వకమైన మార్పులు

9.8. సారాంశం

9.9. గుర్తుంచుకోవలసిన విషయాలు

9.10. కఠిన పదాలు

9.11. నమూనా ప్రశ్నలు

9.12. ఆధార గ్రంథాలు

9.1. పరిచయం:

పేదరికమనేది ఒక విపత్కరమైన పరిస్థితి. పేదరికం పేదల సమస్య మాత్రమే కాదు. ఇది ఒక సామాజిక సమస్య. సామాజిక భద్రత, స్వేచ్ఛ, మనుగడ, ప్రశాంతత, సుస్థిర అభివృద్ధి అన్నీ పేదరిక నిర్మూలన పైనే ఆధారపడి ఉన్నాయి. పేదరికం శాపం కాదు, పాపం కాదు. కొన్ని శతాబ్దాలుగా మన సమాజం సృష్టించుకున్న అస్తవ్యస్థ పర్యవసానం. పేదరికం ఎక్కడ వుంటుందో అక్కడ అభద్రత, అనారోగ్యం, నిరక్షరాస్యత, మూఢ నమ్మకాలు, దుర్వ్యసనాలు, అంటరానితనం అన్నీ చెలరేగుతుంటాయి. పుష్కలంగా లభించే భౌతిక వనరులు, సామాజిక విలువలు మరియు కొరతగా వున్న ఆర్థిక వనరులను రాతి యుగం నాటి నుండి నేటి వరకు సక్రమంగా వినియోగించుకో లేకపోవడంతో మన దేశంలో పేదరికం బహుముఖంగా విస్తరించినది. జనాభా పెరుగుదల, నిరుద్యోగము, అల్పాదాయములు మొదలగు విస్తృత పోకడలకు నాంది పలుకుతూ, చేధించలేని విషవలయంగా తాండవిస్తుంది. ఛేదించడానికి దేశ ప్రజలు, ప్రభుత్వం కలసి కఠోర కృషి చేయడం ఒక్కటే మార్గము. ఈ కృషిలో భాగంగా విద్యార్థులకు భారతదేశ పేదరికం గురించి బహుముఖ విశ్లేషణ అవసరం.

9.2. గ్రామీణ పేదరికం–విశ్లేషణ:

పేదరికం అనేది వివిధ కోణాలతో కూడిన దీన పరిస్థితి. అనగా కనీసావసరాలు లేకపోవడం, వనరులపై నియంత్రణ లేకపోవడం, నిరక్షరాస్యత, కొనుగోలు శక్తి క్షీణించడం, అంటరానితనం మొదలగు వివక్షలకు గురికావడం. పేదరికం మన దేశానికి రోజూ రెండు పూటలా తిండికి నోచుకోని నిరుపేదలు కోట్ల మంది ఉన్నారు. ప్రపంచంలో 48 పేద దేశాల ఆదాయం కన్నా మూడు ఒక అపాయకరమైన పరిస్థితి. అభివృద్ధిని కుంటుపడేటట్లు చేసి ఆర్థిక వ్యవస్థ తిరోగమన దశకు చేరుస్తుంది. ప్రపంచ జనాభాలో కోసం చేస్తున్న వ్యయంలో ఒక్క శాతాన్ని వెచ్చిస్తే పేద దేశాల్లోని పిల్లలందరూ అక్షరాస్యులవుతారు అని ఆంక్టాడ్ తాజ్ నివేదిక. బహుళ జాతి సంస్థల రాబడి ఎక్కువగా ఉంది. అంటే ఆదాయ అసమానతలకు ఈ పరిస్థితి పరాకాష్ట ప్రపంచ దేశాలు ఆయుధాల అంతర్జాతీయ ఆర్థిక సంస్థలు, అభివృద్ధి చెందిన దేశాలు, బహుళ జాతి సంస్థలు సంయుక్తంగా కృషి చేస్తే పేదరికాన్ని తగ్గించడం కష్టం కాదు. అవసరాల తీవ్రత వ్యక్తుల మధ్య సంబంధాలను దెబ్బతీస్తుంది. ఇటువంటి పేదరికాన్ని విశ్లేషించుటకు లేదా కొలుచుటకు తలసరి ఆదాయము ముఖ్యమైన సూచిక. దీనితోపాటు తలసరి వినియోగ వ్యయము, జాతీయ కనీసావసరాల భావనలను మన దేశంలో పేదరికానికి కొలబద్ధగా తీసుకోవడం అవసరం. సామాజిక శాస్త్రవేత్తలు మరియు ఆర్థికవేత్తలు పేదరికాని వేర్వేరు దృక్పథాలతో పరిశీలిస్తున్నారు. ఆర్థికవేత్తలు ఆదాయ వనరుల లభ్యత మరియు ఆదాయ అసమానతల ప్రభావాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకుని కనీస జీవన ప్రమాణ స్థాయికి కావలసిన తలసరి ఆదాయాన్ని నిర్ణయించి ఆ స్థాయిని పొందలేని జనాభాను పేదరికం కోరల్లో చిక్కుకున్న వారు అని అంటున్నారు.

సామాజిక శాస్త్రవేత్తలు గ్రామీణ పేదరికాన్ని ఆదాయ సంబంధిత అంశాలు మరియు మానవ వనరుల సంబంధిత అంశాల ద్వారా వివరించినారు. తలసరి ఆదాయము, తలసరి వినియోగ వ్యయము మరియు తలసరి ఉపాధి అవకాశాలు మొఎఎనవి. ఆదాయ సంబంధిత అంశాలు అని, తలసరి విద్య, వైద్య సదుపాయాలు, రోడ్డు రవాణా సౌకర్యాల లభ్యత, ఆర్థిక మరియు సామాజిక అవస్థాపనా సౌకర్యాలు మొదలగునవి. మానవ వనరుల సంబంధిత అంశాలుగా గుర్తించి వాటి లభ్యతను బట్టి పేదరికాన్ని విశ్లేషించినారు. టీన్సెండ్ (Tensend) ఉద్దేశ్యంలో పేదలు అనగా సగటు స్థాయి కన్నా అత్యల్ప, ఆదాయ వనరులుండడం కారణంగా సమాజంలో సభ్యులు ఆర్థిక మరియు సామాజిక వనరులను పొందలేని వారు అని పేర్కొన్నారు. పేదరికాన్ని రెండు రకాలుగా విశదీకరించడం జరిగినది. అవి:

1. సాపేక్ష పేదరికం
2. నిరపేక్ష పేదరికం.

9.2.1. సాపేక్ష పేదరికం:

సాపేక్ష పేదరికాన్ని సంపన్న దేశాలలో చూస్తారు. ఆదాయ అసమానతలను ఆధారంగా సాపేక్ష పేదరికాన్ని గుర్తిస్తాము. అత్యధిక ఆదాయ వర్గంలోని 5 నుండి 10 శాతం జనాభా యొక్క వినియోగ స్థాయి మరియు జీవన శైలిని అత్యల్ప ఆదాయ వర్గంలోని 5 నుండి 10 శాతం జనాభా యొక్క వినియోగ స్థాయి మరియు జీవనశైలితో పోల్చి పేదరిక స్థాయిని నిర్ణయించడం. 'మన దేశంలో ఆదాయ అసమానతలు ఎక్కువగా వున్నందున సాపేక్ష పేదరికం శాతం కూడా ఎక్కువగా ఉన్నది. నిరపేక్ష పేదరికం ద్వారా మన దేశ ప్రజల స్థితిగతులను ఎక్కువగా పరిశీలించగలము.

9.2.2. నిరపేక్ష పేదరికం:

ఇది అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో వుండే పరిస్థితి. జాతీయ కనీసావసర వ్యయం చేయుటకు తగిన ఆదాయం పొందలేని వారు అనగా ఆకలిగా వున్నప్పుడు తినడానికి తిండి, వేసుకోవడానికి వస్త్రములు మరియు వుండుటకు ఇల్లు లేక మనోభావాలు దెబ్బతీసే జీవనాన్ని కొనసాగించే వారిని నిరుపేదలని, ఆ పరిస్థితిని నిరపేక్ష పేదరికం అని పేర్కొనడం జరిగినది. అనగా వ్యవసాయ కూలీలు, నిత్యం కూలిపై ఆధారపడేవారు, వెట్టిచాకిరీ చేసేవారు, ఒంటరి స్త్రీలు, జోగినీలు, ఏ ఆధారం లేనివారు, భూమి లేని వారిని "నిరుపేదలు" అంటాము.

పై విశ్లేషణ ఆధారంగా తీసుకుని మన దేశంలో పేదరిక పరిమాణాన్ని అంచనా వేయవచ్చును.

9.3. గ్రామీణ పేదరిక పరిమాణం:

మన దేశంలో గ్రామీణ పేదరికాన్ని అంచనా వేయడానికి దారిద్ర్యరేఖను ఆధారంగా తీసుకుంటారు. ఐక్యరాజ్య సమితి వ్యవసాయ సంస్థ డైరెక్టర్ జనరల్ బాయ్-ఒర్ "ఆకలి రేఖ" భావన ఆధారంగా దారిద్ర్యరేఖ స్థాయిని నిర్ణయించడం జరిగినది. గ్రామీణ ప్రాంతాలలో సగటున ఒక వ్యక్తికి రోజుకు 2400 కాలరీలు శక్తి నివ్వడానికి కావలసిన ఆహార అవసరాలు పొందలేని వారిని ఆకలి రేఖ మీద ఉన్నట్లు గుర్తించారు. ప్రణాళికా సంఘం పైన పేర్కొనిన కనీసావసరాలు పరిమాణాన్ని పొందలేని వారిని దారిద్ర్యరేఖకు దిగువన వున్న వారిగా గుర్తించినారు. దారిద్ర్యరేఖ స్థాయికి కావలసిన కాయ ధాన్యాలు, పప్పు ధాన్యాలు, పాలు, వెన్న మొదలైన వస్తువుల పరిమాణాన్ని ఆయా వినియోగ వస్తువుల ధరలతో వెచ్చించి, కనీసావసరాల వస్తువుల ద్రవ్య విలువను కలిపి కనీస తలసరి వినియోగ వ్యయంను నిర్ణయించి ఆ వ్యయానికి తగిన ఆదాయాన్ని పొందలేని వారిని దారిద్ర్య రేఖ దిగువన వున్న వారని పేర్కొన్నారు. సుభాత్మ అంచనాల ప్రకారం పోషక విలువలతో కూడిన కనీస జీవన స్థాయికి కావలసిన కేలరీలు పొందలేని వారే దారిద్ర్య రేఖకు దిగువన వున్న వారని పేర్కొన్నారు.

ఓర్ఘూ పేదరికం అంచనాల ప్రకారంగా 1960-61 ధరలలో మనిషికి రోజుకు 2250 కాలరీల శక్తినిచ్చే ఆహారం కోసం గ్రామీణ ప్రాంతాలలో తలసరి వినియోగం రూ.8-11 గల వారు, గ్రామీణ జనాభాలో 51.8 శాతం అనగా 184 మిలియన్లు వున్నారు. అదే పట్టణ ప్రాంతాలలో తలసరి వినియోగం రూ.15-18 గల జనాభా 7.6 శాతం అనగా 6 మిలియన్లు ఉన్నారు. 1960-61లో మొత్తం దేశ జనాభాలో 44 శాతం పేదరికంలో వున్నారు. అనగా 190 మిలియన్లుండగా 1967-68 నాటికి గ్రామీణ ప్రాంతాలలో జనాభాలో 70 శాతం అంటే 289 మిలియన్లు పేదరికంలో వున్నారు. అదేవిధంగా ధండేకర్, రాత్‌లు ప్రకారం 2250 కాలరీలను కనీస ప్రమాణంగా తీసుకుని 1968-69 ధరలలో గ్రామీణ ప్రాంతాలలో తలసరి ఆదాయం నెలకు రూ.324. అయితే పట్టణ ప్రాంతాలలో రూ.486గా వుండవలెనని నిర్ణయించినారు. ఈ ప్రకారంగా గ్రామీణ ప్రాంతాలలో 40 శాతం, పట్టణ ప్రాంతాలలో 50 శాతం పేదరికంలో ఉన్నట్లు పేర్కొన్నారు.

మిన్హాస్ ప్రకారం 1967-68లో గ్రామీణ జనాభాలో 50.6 శాతం తలసరి వార్షిక వినియోగం రూ.240 గా వుండి పేదరికంలో వున్నట్లు అంచనా.

బర్దన్ అంచనాల ప్రకారం గ్రామీణ పేదరికం 1960-61లో 38 శాతం వుంటే 1968-69 నాటికి 54 శాతానికి పెరిగినట్లు మాంటెక్ ఆహు వాలియా ప్రకారం గ్రామీణ పేదరికం 1956-57లో 54.1 శాతం వుండగా 1973-74కు 46.1

శాతానికి తగ్గినట్లు అంచనా. పేదరికం తీవ్రత పంటలు బాగా వున్న సంవత్సరాలలో తగ్గడం, పంటలు విఫలమైన సంవత్సరాలలో ఎక్కువగా వుండటంతో పాటు దారిద్ర్యరేఖ వ్యయం 1960-61 ధరలలో గ్రామీణ ప్రాంతాలలో రూ.15గా పేర్కొన్నారు.

ప్రపంచ బ్యాంకు అంచనాల ప్రకారం భారతదేశంలో గ్రామీణ ప్రాంతాల పేదరికం 1970వ సంవత్సరంలో 53 శాతం వుంటే 1988వ సంవత్సరం నాటికి 42 శాతానికి తగ్గినది. సంఖ్యా రూపంలో అదే సమయంలో పేద వారి సంఖ్య 237 మిలియన్ల నుండి 252 మిలియన్లకు పెరిగినది. అయితే పట్టణ పేదరికం 1970వ సంవత్సరంలో 45.5 శాతం వుంటే 1988వ సంవత్సరానికి 39.6 శాతానికి తగ్గినది. సంఖ్యా రూపంలో అదే సమయంలో 50.5 మిలియన్ల నుండి 70.1 మిలియన్లకు పెరిగినది. వీరిలో షెడ్యూల్డు కులాలు, షెడ్యూల్డు తెగల వారు మూడవ వంతు వున్నారు.

భారతదేశములో పేదరికం అంచనాలను డా॥ గోపాల్, సుమన్ చక్రీలు ఈ క్రింది పట్టిక ద్వారా తెలిపినారు. 2007 నాటికి పేదరికపు ప్రవృత్తి అంచనాలను కూడా పేర్కొన్నారు.

సం॥ము	పేదల సంఖ్య మిలియన్లలో			పేదరికం శాతం		
	గ్రామీణ	పట్టణ	ఉమ్మడి	గ్రామీణ	పట్టణ	ఉమ్మడి
1973-74	261.3	60.0	321.3	56.4	49.0	54.9
1977-78	264.3	64.6	328.9	53.1	45.2	51.3
1983	252.0	70.9	322.9	45.7	40.8	44.5
1987-88	231.9	75.2	307.1	39.1	38.2	38.9
1993-94	244.0	76.3	320.3	37.3	32.4	30.0
1999-2000	193.2	67.1	260.3	27.1	23.6	26.1
2007	170.5	49.6	220.1	21.1	19.3	19.3

పట్టికలో ఇవ్వబడిన సుమన్ మరియు గోపాల్ అంచనాల ప్రకారం సగటున మనిషికి 2250 కాలరీల పౌష్టికాహారం వుండవలెనని, ఇందుకు అవసరమైన కనీస తలసరి నెల వ్యయం గ్రామీణ ప్రాంతాలలో 1999-2000 ధరలలో రూ.486.08 వుండవలెనని, పట్టణ ప్రాంతాలలో రూ.854.96 గాను, ఉమ్మడిగా రూ.590.98గా వుండవలెనని ఈ మేరకు తలసరి వ్యయం చేయుటకు ఆదాయం లేని వారిని పేదరికపు రేఖకు దిగువన వున్న వారిగా పేర్కొన్నారు. ఇటువంటి జనాభా 1999-2000 నాటికి మన దేశంలో గ్రామీణ ప్రాంతాలలో 27 శాతం అనగా 193.2 మిలియన్లని 2007 నాటికి ఈ జనాభా 170.5 మిలియన్లకు తగ్గుతుందని అంచనా.

1973-74లో పై పట్టిక ప్రకారం దేశ జనాభాలో 54.9 సాతం అనగా 321.3 మిలియన్ల పేదరికం గీతకు క్రింద వున్నారు. అయితే మొత్తం పేదరిక జనాభాలో 56.4 శాతం గ్రామీణ ప్రాంతాలకు చెందినవారు. 1977-78 నాటికి గ్రామీణ పేదరిక జనాభా 53.1 శాతంనకు తగ్గుతూ 1999-2000 నాటికి 27.1 శాతం అనగా 193.2 మిలియన్లుండగా, పట్టణ ప్రాంతంలో 23.6 శాతం అనగా 67.1 మిలియన్లు వున్నారు. 2007 నాటికి గ్రామీణ పేదరిక జనాభా 170.5 మిలియన్లు

అనగా 21.1 శాతం గాను, పట్టణ ప్రాంత పేదరిక వర్గం వారు 49.6 మిలియన్లు అనగా 15.1 శాతం గానూ తగ్గుతుందని అంచనా వేశారు. అయితే పేదరిక నిర్మూలనా కార్యక్రమాలను వ్యూహాత్మకంగా అమలు చేయడం వలన గ్రామీణ పేదరికం జనాభా తగ్గుదలకు కారణమని గోపాల్ మరియు సుమన్ చక్రీలు తెలియజేశారు. 1973 నుండి పేదరిక అంచనాలు వేయడానికి మంచి కృషి జరిగినది. దారిద్ర్యరేఖను నిర్ణయించుటకు ప్రైవేటు వ్యక్తుల వినియోగం మరియు ప్రభుత్వ వ్యయాన్ని జత చేయడం జరిగినది. ప్రభుత్వ వ్యయమనగా ఆరోగ్యం, కుటుంబ సంక్షేమం, నీటి సరఫరా, పరిశుభ్రత, విద్య, పాలనా సంబంధిత పోలీసు జైళ్ళు, కోర్టులు, రోడ్లు, సాంఘీక సంక్షేమ ఖర్చు మొదలైనవి. ఈ వ్యయాలను ఆధారంగా తీసుకుని వృద్ధి చేసిన దారిద్ర్యరేఖను నిర్ణయించి 1999–2000 నాటికి 260.3 మిలియన్లు (మొత్తం జనాభాలో 26.1 శాతం) గాను, గ్రామీణ ప్రాంతాలలో 193.2 మిలియన్లు (మొత్తం జనాభాలో 27.1 శాతం) గాను మరియు పట్టణ ప్రాంతాలలో 67.1 మిలియన్లు (మొత్తం జనాభాలో 20.6 శాతం) గాను వున్నారు. దేశం మొత్తం మీద 13 రాష్ట్రాలలో పేదరికం గీతకు దిగువన వున్న వారు ఎక్కువ శాతంలో వున్నారు. ఆంధ్రప్రదేశ్ కూడా వీటిలో ఒకటిగా మనం గమనించుకోవాలి.

9.4. పేదరికము–కారణాలు:

ఏదైనా ఒక దేశం వెనుకబడి ఉండడానికి కారణం ఆ దేశం హానికరమైన పేదరికపు విష వలయంలో కొనసాగడమే. ఆ బావనను రగ్నార్‌నర్క్స్ (Ragnar Nurkse), రూపొందించాడు. దీనిలో అభివృద్ధి చెందుచున్న దేశాలలో కొన్ని శక్తులు చక్రగతిని ఒకదానిపై మరొకటి ప్రభావం కలిగి వుంటాయి.

ఆ శక్తుల ప్రభావం వలన ఒక పేద దేశం, పేద దేశం గానే మిగిలిపోతుంది. అందుచేతనే ఒక దేశం ఎందుకు పేదగా ఉందంటే అది అతి పేద దేశం కాబట్టి అనే సూక్తి ప్రచారంలోనికి వచ్చింది. ఈ పేదరికపు చక్రం ఈ దేశాలలో డిమాండ్, సప్లయిల రెండు వైపుల నుండి పని చేస్తుంది. ఇది ఏ విధంగా జరుగుతుందో ఈ క్రింది పటాలు తెలియచేస్తాయి.

డిమాండు వైపు పేదరిక చక్రం

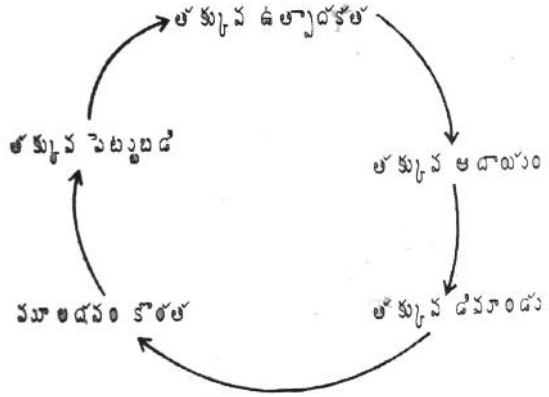

సప్లయి వైపు పేదరికపు చక్రం

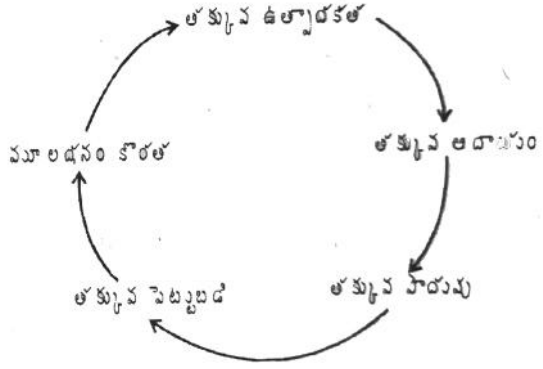

పై పటాలను బట్టి పేదరికపు చక్రం ఏ విధంగా పని చేస్తుందో మనం చూద్దాము. డిమాండు వైపు చక్రాన్ని పరిశీలిస్తే తక్కువ ఉత్పాదకత, సహజంగానే తక్కువ ఆదాయానికి దారి తీస్తుంది. ఆదాయం తక్కువగా ఉన్నపుడు వస్తు సేవలకు డిమాండు కూడా తక్కువగానే ఉంటుంది. డిమాండ్ తక్కువగా ఉన్నప్పుడు ఎక్కువ పెట్టుబడి, తక్కువ మూలధనం సంచయనం

ద్వారా మూలధనం కొరతకు దారితీస్తుంది. ఇదే సప్లయి వైపు చక్రాన్ని పరిశీలిస్తే తక్కువ ఉత్పత్తి, తక్కువ ఆదాయానికి, తక్కువ ఆదాయం తక్కువ పొదుపునకు దారితీస్తుంది. ప్రజల పొదుపు చేసే శక్తి తక్కువగా ఉండడం వలన పెట్టుబడి కూడా తక్కువగానే ఉంటుంది. తక్కువ పెట్టుబడి సహజంగానే మూలధనం కొరతకు దారితీస్తుంది.

ఈ రెండు విధానాలు గానే గాక మెయిర్, బాల్‌జ్విన్‌లు మూడవ పేదరికపు చక్రాన్ని గూర్తించారు. అది సహజ వనరులను ఉపయోగంలోనికి తీసుకురాకపోవడం వలన ఏర్పడుతుంది. వీరి ప్రకారం మార్కెట్‌లో ఉండే అస్తవ్యస్త విధానాలు, సహజ వనరులు పూర్తిగా వినియోగంలోకి రాకుండా అడ్డుపడతాయి. ఆ విధంగా సహజ వనరులు సరిగ్గా ఉపయోగించకపోవడం ప్రజలలో పేదరికానికి దారితీస్తుంది.

విష వలయంలో చిక్కుకున్న భారతదేశ పేదరికానికి గల కారణాలు, నివారణ చర్యలను గురించి ఆర్థిక విశ్లేషకులు, సంఘ సంస్కర్తలు, పరిశోధకుల అధ్యయనాలు విశ్లేషణకు పరిమితమయి సక్రమమైన ఫలితాలు పొందుట లేదు. పటిష్టమైన నిర్మూలనా చర్యలను అమలుపరుచుటకు పేదరికమునకు వివిధ కారణాలు తెలుసుకొనుట అవసరం.

9.4.1. అల్పాదాయాలు:

దేశ జనాభాలో ఎక్కువ భాగం కనీస నిత్యావసరాలను కూడా పొందలేరు. భారతదేశంలో ఆర్థిక వృద్ధి రేటు సంవత్సరానికి 1.5 శాతానికి మించి పెరగడం లేదు. పెరుగుతున్న జనాభాకు కావలసిన ఆర్థిక వృద్ధి రేటు తక్కువగా వుండి తక్కువ తలసరి ఆదాయం ఏర్పడి ప్రజల జీవన ప్రమాణ స్థాయి పడిపోయి, ఆదాయ అసమానతలు పెరిగి పేదరికపు స్థాయి నానాటికి పెరుగుతుంది.

9.4.2. జనాభా పెరుగుదల:

జనాభా పెరుగుదల ఆర్థికాభివృద్ధికి ప్రతిబంధకంగా ఏర్పడుతుంది. మన దేశంలో 1901వ సంవత్సరంలో స్థానాన్ని వున్నది. అనగా 5.75 శాతం నుండి 330.80 శాతం వరకు పెరిగినది. ప్రపంచ జనాభాలో రెండవ ఆక్రమించినది. 1911వ సంవత్సరం నుండి 1921వ సంవత్సరం వరకు జనాభా క్షీణ దశలో వుండగా, 0.56 నుండి 0.03కు తగ్గితే, 1921వ సంవత్సరం నుండి 1991వ సంవత్సరంకు 2.14 శాతానికి పెరిగి 2001 నాటికి 1.93 శాతానికి తగ్గినది. అయితే జనాభా పెరుగుదల పెరుగుదల కంటే 2 రెట్లు ఎక్కువగా వుంటుంది. ఉత్పత్తి పెరుగుదల రేటు 1.2 శాతం వుంటే జనాభా పెరుగుదల ఉత్పత్తి 24 అయినచో ఆహార ధాన్యాల కొరత, వస్తూత్పత్తి డిమాండ్‌ల మధ్య అంతరం ఎక్కువై ప్రజల కనీసావసరాలు కూడా తీరక పేదరికం తీవ్రతరమవుతున్నది.

9.4.3. అసమానతలు:

ఆదాయ సంపదల పంపకంలో అసమానతలు విపరీత ధోరణులలో వుంది. సహజ వనరులు మరియు సాంకేతిక వనరుల పంపిణీలో అసమానతలు, గ్రామ ప్రాంతాలలో భూకమతాలు మరియు పశువులు, పట్టణ ప్రాంతాలలో యంత్ర సామాగ్రి, భవనాలు, చర మూలధనం పరపతి వనరుల పంపిణీలో అసమానతల వలన తలసరి ఆదాయమును పెంచుకున్న ధనికులు పొదుపు మరియు మూలధన సంచయనాన్ని పెంచుకుని అధిక పెట్టుబడులు పెట్టి అధిక లాభాలు గడించి మరింత ధనికులుగా మారుతున్నారు. కాబట్టి ఈ ఆదాయ అసమానతలు ధనికుల్ని మరింత ధనికులు గాను, పేదవారిని మరింత పేదవారుగా చేస్తుంది. మన జాతీయాదాయంలో 61 శాతాన్ని గ్రామాలలోని 50 శాతం మంది ధనికులు అనుభవిస్తుంటే 31 శాతం జాతీయాదాయాన్ని మిగిలిన వారు అనుభవిస్తున్నారని రిజర్వ్ బ్యాంకు పేర్కొంది.

9.4.4. నిరుద్యోగం:

నిరుద్యోగానికి పేదరికానికి సహసంబంధం ఉన్నది. పేదవారిలో ఎక్కువ భాగం నిరుద్యోగులు. మన దేశంలోని నిరుద్యోగులలో గ్రామీణ ప్రాంతాలలో ప్రచ్ఛన్న నిరుద్యోగులు, పట్టణ ప్రాంతాలలో విద్యాధికుల నిరుద్యోగం ఎక్కువగా వున్నది. నిరుద్యోగము ఆర్థిక అసమానతలను పెంచుతుంది. ఆర్థికాభివృద్ధికి ప్రతిబంధకంగా వుంటుంది. 1983వ సంవత్సరంలో 21.76 మిలియన్లు అంటే 8.3 శాతం నిరుద్యోగులుండగా 2000వ సంవత్సరం నాటికి 26.58 మిలియన్లు 7.32 శాతానికి పెరిగింది. అనగా 1993 నుండి 2000వ సంవత్సరం నాటికి 4.74 శాతానికి పెరిగినది. గ్రామీణ ప్రాంతాలలో 16.26 మిలియన్లుండగా 2000వ సంవత్సరం నాటికి 19.50 మిలియన్లకు పెరిగినది. 1980వ సంవత్సరం అంచనాల ప్రకారం సుమారు 33 మిలియన్ల మంది అల్ప ఉద్యోగితకు, 17 శాతం మంది ప్రచ్ఛన్న నిరుద్యోగితకు గురవుతున్నట్లు తెలుస్తున్నది. తత్ఫలితంగా ఋతుసంబధమైన నిరుద్యోగిత ఏర్పడుతుంది. తద్వారా ఉపాంత ఉత్పత్తి తగ్గి ఆదాయాలు పడిపోయి పేదరికం ఏర్పడుతుంది.

9.4.5. ప్రాంతీయ అసమానతలు:

ప్రాంతీయ అసమానతల వలన కొన్ని ప్రాంతాల ప్రజలు పేదరికంలో మరికొన్ని ప్రాంతాల ప్రజలు భాగ్యవంతులుగాను వున్నారు. బీహార్, ఒరిస్సా, రాజస్థాన్, యు.పి., యం.పి.లు వెనుకబడి వుండడం వల్ల ఆ రాష్ట్రాలలో పేదరికం ఎక్కువగా వుంది.

9.4.6. అల్పస్థాయి ఉత్పత్తి మరియు అల్పస్థాయి వినియోగం:

నిత్యావసరాల లభ్యత తక్కువగా వుంటే పేదరికం పెరుగుతుంది. ప్రణాళికాభివృద్ధి కాలంలో నిత్యావసరాల తలసరి లభ్యత పెరిగినది. కాయ ధాన్యాల తలసరి లభ్యత 1951వ సంవత్సరంలో రోజుకు 360 గ్రాములుంటే, 1985వ సంవత్సరంకు 424 గ్రాములకు పెరిగినది. పప్పు ధాన్యాల లభ్యత అదే సమయంలో 70 గ్రాముల నుండి 39 గ్రాములకు తగ్గినది, వంటనూనె తలసరి లభ్యత సంవత్సరానికి 2.5 కిలోల నుండి 5.5 కిలోలకు పెరిగనది. ఈ తలసరి పరిమాణాలు ధరల ప్రభావం వలన మనిషికి రోజుకు కావలసిన పరిమాణంలో పేదవారు వినియోగించరు. తద్వారా పేదవారి తలసరి వినియోగం అల్పస్థాయిలో వుంటుంది. ఒక వినియోగ వస్తువులే కాక భూమి, నీరు మొదలగు సహజ వనరుల తలసరి వినియోగం కూడా తక్కువగా వుంటుంది. మన దేశంలో 350 మిలియన్లు హెక్టార్ల వ్యవసాయ భూమి వుండగా 44 శాతము మాత్రమే సాగుచేయుచున్నది. అదేవిధంగా మనకు లభించే నీటి పరిమాణంలో 30 శాతం మాత్రమే ఉపయోగించుకుంటున్నాము. మన దేశంలో సౌరశక్తి, అణుశక్తి మొదలగునవి సక్రమంగా వినియోగించుకోవడానికి తగిన సాంకేతిక విజ్ఞానం లేదు. పెరుగుతున్న జనాభా అవసరాలకు కావలసిన ఉత్పత్తిని పెంచలేక అల్పాదాయాలు పేదరికానికి దారితీస్తుంది.

9.4.7. ద్రవ్యోల్బణం:

ధరలు పెరిగితే కొనుగోలు శక్తి తగ్గుతుంది. మన దేశంలో పెరుగుతున్న జనాభాకు కావలసినంత నిత్యావసరాల ఉత్పత్తి పరిమాణం పెరగక అధిక డిమాండ్ వలన ద్రవ్యోల్బణం ఏర్పడుతుంది. నిత్యావసరాల ఉత్పత్తిని పెంచుట అభివృద్ధి వ్యూహంలో ఒక అల్ప భాగం మాత్రమే. ఆధునిక విజ్ఞానం లభ్యతతో ఈ హైటెక్ యుగంలో నిరుద్యోగిత పెరుగుతుంది. తద్వారా ఆదాయాలు పడిపోయి పెరుగుతున్న ధరలలో కొనుగోలు శక్తి తగ్గి ద్రవ్యోల్బణము ఏర్పడి పేదరికం నానాటికి పెరుగుతుంది.

9.4.8. రాజకీయ మరియు సాంఘీక అంశాలు:

1947వ సంవత్సరంకు పూర్వం వలస ఆర్థిక వ్యవస్థగా వున్న మన దేశంలో ఆర్థిక ప్రగతి కుంటుపడినది. 1947వ సంవత్సరం తరువాత స్వేచ్ఛా వ్యాపారానికి అనుకూలంగా పారిశ్రామిక రంగం అభివృద్ధి లేకపోవడం, దేశంలో 70 శాతం జనాభా వ్యవసాయ రంగం మీద ఆధారపడడం మరియు చిత్తశుద్ధి లేని పాలకులు, రాజకీయ అనిశ్చిత పరిస్థితులు, ఆర్థికాభివృద్ధికి ఆటంకాలుగా ఏర్పడి పేదరికం 1970వ సంవత్సరం నాటికి తారాస్థాయికి చేరుకుంది.

మన సాంఘిక వ్యవస్థలో ఉమ్మడి కుటుంబ ప్రాబల్యము, కులమత ఆచారాలు, అజ్ఞానం మరియు మూఢ నమ్మకాలు, నిరక్షరాస్యత, కర్మ సిద్ధాంతంనకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యత మొదలగునవి కాగా ప్రాచీన ఉత్పత్తి పద్ధతులు, కుల వివక్షత, సాంఘిక దురాచారాలు, అధిక వడ్డీలు, పంటలకు గిట్టుబాటు ధర లేకపోవడం, రవాణా సౌకర్యాలు లేకపోవడం, సాగునీరు లేకపోవడం, పేదవారికి రాజకీయ అధికారం లేకపోవడం, లంచగొండితనం, కరువు కాటకాలు, సంవత్సరంలో ఎక్కువ కాలం పని దొరకకపోవడం మొదలగు కారణాలు పేదరికాన్ని ఎక్కువ చేస్తున్నాయి.

9.5. 1950 నుండి పేదరిక నిర్మూలనా చర్యలు–గ్రామీణాభివృద్ధి:

1950 నుండి జరుగుతన్న ప్రణాళికాభివృద్ధి కృషిలో భాగంగా గ్రామీణ పేదరికాన్ని నిర్మూలించి తద్వారా గ్రామీణాభివృద్ధిని సాధించుటకు అనేక చర్యలు చేపట్టడం జరిగినది. కొన్ని వ్యవస్థాపూర్వకమైన మార్పులకు సంబంధించినవి మరికొన్ని అభివృద్ధికి సంబంధించినవి. వ్యవస్థా పూర్వక చర్యలు దీర్ఘకాలానికి సంబంధించినవి. అభివృద్ధికి సంబంధించిన చర్యలు స్వల్పకాలంలో పేదరిక నిర్మూలనకు తోడ్పడతాయి. పేదరిక నిర్మూలనా చర్యలు రెండు రకాలుగా విభజించవలెను. అవి: 1) స్వల్పకాలిక చర్యలు, 2) దీర్ఘకాలిక చర్యలు.

9.6. స్వల్పకాలిక చర్యలు:

అభివృద్ధి చెందుతున్న మన దేశంలో అభివృద్ధితో పాటు ద్రవ్యోల్బణం వుంటుంది. ద్రవ్యోల్బణం వలన పేదరికంలో వున్న వారి ఆర్థిక పరిస్థితి దెబ్బతింటుంది. పేదరికం నిర్మూలనకు ఉద్యోగిత కల్పించాలి. అల్ప ఉద్యోగితలో వున్న వారికి ఉత్పాదకతను పెంచాలి. వాటిలో ముఖ్యమైనది గరీబీ హటావో కార్యక్రమం. ఈ కార్యక్రమం ఐదవ ప్రణాళికలో పేదరిక నిర్మూలనకై ప్రత్యేకంగా అమలులో పెట్టినది. తద్వారా ఎనిమిదవ ప్రణాళికా కాలానికి గ్రామీణ పేదరికం 39.14 శాతం 231 మిలియన్లు నుండి 2000వ సంవత్సరం నాటికి 27.1 శాతానికి తగ్గుతుందని ఆశించారు. ఏడవ ప్రణాళికా కాలంలో అనగా 1983వ సంవత్సరంలో పేదవారి సంఖ్య 252 మిలియన్లు అనగా 45.7 శాతానికి చేరుకుంది. అదే ప్రకారంగా 2007వ సంవత్సరం నాటికి అంటే పదవ ప్రణాళికా చివరి నాటికి గ్రామీణ పేదరికపు జనాభాను 170.5 మిలియన్లకు అనగా 21.1 శాతానికి తగ్గించాలని నిర్దేశించడమైనది. అందుకై పేదరిక నిర్మూలనకు ఈ క్రింది పేర్కొన్న పథకాలను దశల వారీగా అమలుపరుస్తూ వచ్చారు.

9.6.1. పేదరిక నిర్మూలనా పథకాలు: R.W.P., S.F.D.A., M.F.A.L.D.A., E.G.P.:

గ్రామీణ పనుల కార్యక్రమం చిన్న రైతుల అభివృద్ధి ఏజన్సీ, ఉపాంత రైతుల మరియు వ్యవసాయ కూలీల అభివృద్ధి ఏజన్సీ. వర్షాభావ ప్రభావిత కార్యక్రమం పనికి ఆహార పథకం, ఉద్యోగ హామీ పథకం మొదలైన పథకాలను ప్రవేశపెట్టి ఉ

ద్యోగావకాశాలను కల్పించడం ద్వారా ఆదాయాలు, ఉత్పత్తిని పెంచి పేదరికాన్ని నిర్మూలించవచ్చని ప్రభుత్వం నిశ్చయించినది.

9.6.2. సమగ్ర గ్రామీణాభివృద్ధి పథకం (I.R.D.P.):

పైన పేర్కొన్న పథకాలన్నింటిని అమలు చేయడంలో పాలనాపరంగా వున్న ఇబ్బందులను తొలగించుటకు 1980 అక్టోబరు 2వ తేదీన సమగ్ర గ్రామీణాభివృద్ధి పథకము ద్వారా పైన పేర్కొనబడిన వివిధ పథకాలన్నింటిని అమలులో పెట్టడం జరిగినది. సమగ్ర గ్రామీణాభివృద్ధి పథకంలో పేదరికం నిర్మూలనకు ప్రత్యక్ష చర్యలను తీసుకోవాలని నిర్ణయించినారు. ఈ పథకం ద్వారా 1986వ సంవత్సరం నాటికి 30.61 లక్షల మంది, 1987వ సంవత్సరం నాటికి 37.47 లక్షల మంది లబ్దిపొందారు. ప్రత్యేకంగా 1993–94 నాటికి 8.54 లక్షల మంది గ్రామీణ ప్రాంతాలలో పేద మహిళలకు ఆర్థిక సహాయాన్ని అందించడమైనది. 1992వ సంవత్సరం నాటికి ప్రణాళికలలో ఈ పథకానికి వివిధ శ్రేణులలో వనరుల కేటాయింపు జరిగినది.

9.6.3. పనికి ఆహార పథకం (F.W.P. - Food for Work Programme):

ఆరవ పంచవర్ష ప్రణాళికలో పేదరికపు గీతకు దిగువన ఉన్న జనాభా క్రమేపి పెరుగుతుండడం రాజకీయ అస్థిరత్వం వలన ఆహార లేక 20 మిలియన్ టన్నుల ఆహార ధాన్యాల బఫర్ నిల్వలను దారిద్ర్యరేఖకు దిగువన ఉన్న వారికి పంచుటకు 1977వ సంవత్సరంలో పనికి ఆహార పథకాన్ని ప్రవేశ పెట్టినారు. ఈ పథకం ద్వారా శాశ్వత ఆస్తులు సృష్టించడానికి సాంఘీక ధాన్యాల పంపిణీ సక్రమంగా అవస్థాపనా సౌకర్యాలను పటిష్ఠం చేయడానికి గ్రామీణ ప్రాంత ప్రజలకు ఉద్యోగితను కల్పించి ఆహార ధాన్యాల నిల్వలను నిజ వేతనాల రూపంలో చెల్లించుటకు పంచాయితీలు, మండలాలు, జిల్లా పరిషత్లు అమలు పరిచేటట్లుగా రూపొందించినారు. 1979–80లో కేంద్ర ప్రభుత్వం 27 లక్షల టన్నులను కేటాయించగా రాష్ట్రాలలో 50 శాతం మాత్రమే ఉపయోగించినారు. ఈ పథకంలో పనిచేసే వారిలో 70 శాతం శ్రామికులకు, 22.4 శాతం రైతులకు ఉద్యోగిత లభించినది. ఈ పథకం ద్వారా సమాజ ఆస్తులు అనగా పాఠశాల భవనాలు, ఆస్పత్రులు, మంచినీటి బావులు, వరద నివారణ, చెరువుల త్రవ్వకం పెరిగినది.

9.6.4. జాతీయ గ్రామీణ ఉద్యోగితా పథకం (N.R.E.P.):

పనికి ఆహార పథకమునే 1980వ సంవత్సరం అక్టోబరు నుండి జాతీయ గ్రామీణ ఉద్యోగితా పథకంగా పేరు మార్చారు. ఈ పథకం కింద శాశ్వత సమాజ ఆస్తులు సృష్టించాలనే నిర్ణయంతో 1843.76 కోట్లు ఖర్చు చేసి 1774.37 మిలియన్ల పని దినాలకు ఉద్యోగితను కల్పించగా, 1987వ సంవత్సరంలో 395.23 మిలియన్ల పని దినాలకు, 1988వ సంవత్సరంలో 370.77 మిలియన్ల పని దినాలకు, 1989వ సంవత్సరం నాటికి 394.96 మిలియన్ల పని దినాలకు ఉద్యోగిత కల్పించడమైనది.

9.6.5. గ్రామ ప్రాంతాలలో భూమిలేని శ్రామికుల ఉద్యోగితా హామీ పథకం (R.R.E.G.P.):

గ్రామీణ ప్రాంతాలలో లాభసాటి ఉద్యోగిత, ఉత్పాదకత ఆస్తులు సృష్టించి గ్రామీణ జీవితం నాణ్యతను పెంచుటకు గ్రామ ప్రాంతాలలో భూమి లేని శ్రామికుల ఉద్యోగితా హామీ పథకము 1983 ఆగష్టు 15న ప్రవేశ పెట్టినారు. భూములు లేని శ్రామికులు, మహిళలు, షెడ్యూల్డు కులాలు, షెడ్యూల్డు తెగలకు ఉద్యోగితను కల్పించడం ప్రధాన ఆశయం. 1986–87 నుండి 1989 వరకు రూ.1743 కోట్లు ఖర్చు చేసి 258 మిలియన్ పని దినాల ఉద్యోగత కల్పించారు. ఈ పథకం వలన

గ్రామీణ ప్రాంతాలలో లక్షల హెక్టారులలో సామాజిక అడవుల పెంపకం జరిగినది. 4.27 లక్షల గృహాల నిర్మాణం జరిగింది.

9.6.6. జవహర్ రోజ్ గార్ యోజన (J.R.Y.):

1980వ సంవత్సరంలో ప్రవేశపెట్టిన జాతీయ గ్రామీణ ఉద్యోగితా పథకం మరియు 1983వ సంవత్సరంలో ప్రవేశపెట్టిన గ్రామ ప్రాంతాలలో భూమి లేని శ్రామికుల ఉద్యోగితా హామీ పథకాన్ని కలిపి 1989వ సంవత్సరంలో రాజీవ్ గాంధీ జవహర్ రోజ్ గార్ యోజన పథకాన్ని ప్రకటించారు. దారిద్ర్యరేఖకు దిగువన వున్న 4 కోట్ల 40 లక్షల కుటుంబాలకు ఈ పథకాన్ని అమలుపరుచుటకు 1989–90లో రూ. 2160 కోట్లు కేటాయించి 8643.87 లక్షల పని దినాలు కల్పించారు. 1990–91 నాటికి 8745.59 లక్షల పని దినాలు, 1991–92 నాటికి 8081 లక్షల పని దినాలు కల్పించడమైనది. ఈ పథకం క్రింద లభించే ఉద్యోగవకాశాలలో 30 శాతం మహిళలకు కేటాయించినారు.

9.6.7. స్వర్ణ జయంతి గ్రామ స్వరాజ్ గార్ యోజన పథకం (S.G.S.Y.-1999):

1999 ఏప్రియల్ 1వ తేదీ నుండి సమగ్ర గ్రామీణాభివృద్ధి క్రింద ఉన్న పథకాలన్నింటిని మరియు గ్రామీణ పేద మహిళలు మరియు శిశువులు అభివృద్ధి పథకాన్ని, అదే విధంగా గ్రామీణ వృత్తుల వారికి కావలసిన పనిముట్లను సప్లయి చేయడం, గంగా కళ్యాణ యోజన (G.R.Y.) మరియు (Million Wells Scheme (MWS)) నీటి పారుదల అభివృద్ధి పథకము మొదలగు వాటన్నింటిని కలిపి స్వర్ణ జయంతి స్వరోజ్ ఘార్ యోజన అనే పథకాన్ని ప్రవేశ పెట్టినారు. ఈ పథకంలో గ్రామీణ పేదల సర్వతోముఖాభివృద్ధికి పటిష్టమైన చర్యలను చేపట్టినది. లబ్దిదారులను స్వరోజ్ ఘార్స్ అని పిలవబడి వారి అభివృద్ధికి ప్రోత్సాహకరమైన వాతావరణాన్ని కల్పించడమైనది.

9.7. దీర్ఘకాలిక చర్యలు:

5వ పంచవర్ష ప్రణాళికలో మొదలు పెట్టిన పేదరిక నిర్మూలనా చర్యలు స్వల్పకాలానికి సంబంధించిన పథకాలేకాక వ్యవస్థాపరంగా అభిలషణీయమైన చర్యలు అవసరాన్ని కనుగొని దీర్ఘకాలికమైన చర్యలను ప్రతిపాదించినారు. అవి:

9.7.1. భూ సంస్కరణలు:

వ్యవసాయ భూమి యాజమాన్యం ఎక్కువ మందికి లభించే విధంగా వ్యవసాయ సంబంధాలుండాలి. పటిష్ఠమైన కౌలు సంస్కరణలుండాలి. తద్వారా కౌలు భద్రత అవసరం. దీర్ఘకాలిక గ్రామీణ పేదరిక నిర్మూలనా పథకాలు వ్యవస్థాపరమైన మార్పులు చేయజాలవు. పైగా దీర్ఘకాలిక పేదరిక నిర్మూలనా పథకాలు, సన్న చిన్నకారు రైతుల కనుగుణంగా భూమి పంపిణీ చేయడంతో పాటు పరపతి సౌకర్యాలు, మంచి ఉత్పాదకత సాధనాలనందించి వారిని పేదరికం గీత పైకి తీసుకురావాలి. ముఖ్యంగా గ్రామీణ ప్రాంతాలలో అల్ప ఉద్యోగితలో ఉన్న వారి ఉత్పాదకతను పెంచాలి. ముఖ్యంగా 18–25 ఎకరాల భూ గరిష్ఠ పరిమితిని నిర్ణయించి తీసుకున్న మిగులు భూమిని చిన్న, సన్నకారు రైతులకు పంపిణీ చేయాలి. కౌలుదారులకు కౌలు సంస్కరణల ద్వారా కౌలు భద్రత నిర్వహించాలి. వ్యవసాయ యోగ్యం కాని భూములు, బంజరు భూములు, బీడు భూముల పై 5.63 మిలియన్ల కుటుంబాలకు ఉద్యోగిత కల్పించే పథకం రూపొందించాలి.

9.7.2. గ్రామీణ పారిశ్రామికీకరణ:

శ్రమ సాంద్రమైన పద్ధతులలో గ్రామీణ పారిశ్రామికీకరణ చర్యలు చేపట్టాలి. ప్రజలందరూ ఎక్కువగా వుపయోగించే వస్తువులను ముఖ్యంగా వేతన వస్తువులు, చిన్న తరహా, కుటీర పరిశ్రమలు ఉత్పత్తి చేయడాన్ని ప్రోత్సహించడం ద్వారా ఉద్యోగిత పెరుగుతుంది. మరియు అల్పాదాయ వర్గాల వారి ఆదాయ స్థాయి కూడా పెరుగుతుంది. గ్రామీణ పారిశ్రామికీకరణతో పాటు శ్రమ సాంద్రతమైన పద్ధతుల ద్వారా గ్రామీణ అవస్థాపనా సౌకర్యాలు అభివృద్ధి చెంది గ్రామీణ ప్రజల స్థితిగతులు మెరుగుపరచాలి. 10వ ప్రణాళికా కాలంలో ప్రభుత్వము గ్రామీణ విద్యుద్దీకరణను, గ్రామీణ ఆరోగ్యం, విద్య మరియు గ్రామీణ పరిశ్రమల అభివృద్ధికి ప్రత్యేక శ్రద్ధ వహిస్తున్నది. విద్యాభివృద్ధి లేకుండా గ్రామ ప్రాంతాలలో సైతం హైటెక్ ఉత్పత్తి విధానాలు మరియు మార్కెటింగ్ సాధ్యం కాదు. అందుబాటులో వున్న సాంకేతిక పరిజ్ఞానాన్ని పూర్తి స్థాయిలో వుపయోగించుటకు నిరక్షరాస్యత నిర్మూలన అవసరం. 1951వ సంవత్సరంలో 16.67 శాతం వున్న అక్షరాస్యత 2001వ సంవత్సరం నాటికి 65.37 శాతంకు పెరిగినది. జనాభాలో 35 శాతం నిరక్షరాస్యులుగా వుండి సాంకేతిక విజ్ఞానం నిరుపయోగమవుతున్నది. గ్రామీణ పారిశ్రామికీకరణ నిరుద్యోగాన్ని తద్వారా పేదరికాన్ని నిర్మూలిస్తుంది.

9.7.3. గ్రామీణ ఉద్యోగితను కల్పించుట:

గ్రామీణాభివృద్ధి పథకాలు ముఖ్యంగా J.R.Y. క్రింద 1999–2000 నాటికి 5.87 లక్షల పని దినాలు కల్పించడమైనది. E.A.S. ద్వారా 1999–2000 నాటికి 752.49 లక్షల పని దినాలు కల్పించడమైనది. TRYSEM, DWCRA, IAY, MWS, ARWSP, Central Rural Sanitation Programme, NSAP (NOAPS, NFBS, NMBS) మొదలగు పథకాలన్నింటిని 1999 నుండి SJSY ద్వారా శాశ్వత మూలధన ఆస్తులను సృష్టిస్తూ గ్రామీణ ప్రాంతాలభివృద్ధికి తోడ్పడుచున్నది. ఈ పథకాల ద్వారా గ్రామీణ ప్రాంతాలలో శాశ్వత ఆస్తులను సృష్టించడానికి కాంట్రాక్టర్ల విధానం తక్కువ వేతనాలకు మరియు నాణ్యత లేని పనికి దారి తీస్తుంది. ఈ పథకాల అమలుకు ప్రతి గ్రామంలోనూ శాశ్వత యంత్రాంగం అవసరం. ఈ శాశ్వత యంత్రాంగంలో గ్రామస్తులు ముఖ్యంగా చిన్న రైతులు, భూమిలేని కూలీలకు అధికారం, బాధ్యత ఉండాలి. స్థానిక శ్రమ, ముడి సరుకులు ఉపయోగించి 10,000 నుండి 20,000 జనాభా వుండే చిన్న పట్టణాలను వృద్ధి కేంద్రాలుగా అభివృద్ధి చేయాలి. దీనికోసం జిల్లా స్థాయి ప్రణాళికలుండాలి. వృద్ధి కేంద్రాలలో పాడి పరిశ్రమ, కోళ్ళ పెంపకం, చేపల పెంపకం, చిన్న తరహా పరిశ్రమలభివృద్ధికి పెట్టుబడి పెట్టాలి. చిన్న తరహా నీటి పారుదల పథకాల ద్వారా మెట్ట ప్రాంతాలకు నీరు లభించాలి. గ్రామీణ పట్టణ ప్రాంతాలకు నీరు లభించారు. గ్రామీణ పట్టణ ప్రాంతాలలో అల్పాదాయ వర్గాల వారికి సూక్ష్మ పరపతినందించడం ద్వారా స్వయం ఉపాధి అవకాశాలు కల్పించాలి.

9.7.4. జనాభా నియంత్రణ:

రోజురోజుకీ పెరుగుతున్న జనాభా అభివృద్ధికి అవరోధకమని అనేక పరిశోధనల ద్వారా వెల్లడయినది. ప్రభుత్వం ప్రణాళికలలో కుటుంబ సంక్షేమ పథకాలను ప్రవేశ పెట్టినప్పటికి జనాభా పెరుగుదల రేటు 2.14 శాతంగా వుండి అభివృద్ధి రేటు 1.4 శాతంగా వుంటే అభివృద్ధి ఫలితాలు తక్కువగా వుంటాయి. ప్రభుత్వం ప్రజలలో స్వచ్ఛందంగా మార్పులు వచ్చేటట్లుగా పెరుగుతున్న జనాభా అవరోధాలను గురించి మీడియా ద్వారా, సంఘ సంస్కర్తల ద్వారా, స్వచ్ఛంద సంస్థల ద్వారా ఎయిడ్స్ వ్యాప్తి, ఆరోగ్య పరిరక్షణ గురించి మరియు కుటుంబ నియంత్రణ సాధనాల గురించి పౌష్టికాహారం లభ్యతను గురించి, కుటుంబ సమస్యల గురించి వున్న అధ్యయనాలను గ్రామ ప్రాంతాలలో పెద్ద ఎత్తున సెమినార్లు నిర్వహించి తెలియజేయాలి.

9.7.5. వ్యవస్థాపూర్వకమైన మార్పులు:

1980వ సంవత్సరంలో జరిగిన పేదరిక నిర్మూలనా చర్యలలో భాగంగా సంస్థ పరమైన చర్యలు విరివిగా చేపట్టిన ఇండోనేషియా మరియు మలేషియాలలో సత్ఫలితాలు లభించాయి. అదేవిధంగా 1993వ సంవత్సరంలో అంతర్జాతీయ ద్రవ్యనిధి సమావేశంలో అభివృద్ధి చెందుచున్న దేశాలలో గ్రామీణ ప్రాంతాలలో స్వయం ఉపాధి అవకాశాలను విశ్లేషించడం జరిగినది. గ్రామీణ అవస్థాపన, గ్రామీణ పారిశ్రామికీకరణ మొదలగు శ్రమ సాంద్రత పద్ధతులను అవలంభించుటకు అనేక ప్రోత్సాహకాలను అందించుటకు ప్రపంచ బ్యాంకు సన్నద్ధమైనది. బంగ్లాదేశ్‌లో గ్రామీణ బ్యాంకు లక్ష్యాల ఆధారంగా తీసుకుని 1999 ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో గ్రామీణ పేదరిక నిర్మూలనా సంస్థలను, స్థాపించి వెలుగు పథకం ద్వారా గ్రామీణ నిరుద్యోగులకు, గ్రామీణ పేద మహిళలకు, గ్రామీణ అవస్థాపనా సౌకర్యాల కొరకు సూక్ష్మ పరపతినందించడం మరియు పేదవారిని స్వయం సహాయక గ్రూపులుగా ఏర్పరచి అభివృద్ధి మార్గాలను నిర్దేశించినారు. గ్రామీణ ప్రాంతాలలో మహిళా సాధికారతకు డ్వాక్రా పథకం ద్వారా 1982 నుండి దేశవ్యాప్తంగా పెద్ద ఎత్తున పెట్టుబడులు పెట్టినారు. అయితే ఈ చర్యలను సమర్థవంతంగా నిర్వహించుటకు ప్రత్యేకమైన గ్రామీణాభివృద్ధి విభాగం వుంటే పేదరిక నిర్మూలనా చర్యలు సత్ఫలితాలిస్తాయి.

9.8. సారాంశం:

పేదరికం పేదల సమస్య మాత్రమే కాదు. మొత్తం సమాజం బాధ్యత. ఎప్పటికప్పుడు పేదరిక నిర్మూలనకు ప్రభుత్వాలు పలు పేర్లతో కొత్త పథకాలు ప్రవేశ పెట్టడం కన్నా ఉన్న పథకాలు సక్రమంగా కొనసాగిస్తూ అత్యవసర సమయాలలో ముఖ్యంగా అనావృష్టి కరువు కాటకాలు, వరదలు, భూకంపాలు మొదలగు విపత్కర పరిస్థితులలో అదనపు వనరులను బాధితులకు అందించడం ద్వారా పథకాల అమలుపై గట్టి పర్యవేక్షణ ఏర్పాటు చేయడం ద్వారా పథకాలు లబ్దిదారులకు లభింప చేసి పేదరికాన్ని నిర్మూలించవచ్చు. మన దేశంలో పేదరికం నిర్మూలనా పథకాలు ఆచరణలో విఫలమవుతున్నాయి. ప్రభుత్వాలు కోట్లాది రూపాయలు సంక్షేమ పథకాలకు వెచ్చించడం జరుగుతున్నది. అయితే అభివృద్ధి, పాలనా యంత్రాంగం, విత్త సంస్థలు, పంచాయితీలు, మధ్యవర్తులు, రాజకీయ నాయకుల ప్రమేయంతో ఈ పథకాల సహాయం నిజమైన పేదవారికి లభించడం లేదు. తీవ్ర పేదరికంలో వున్న వారికి శాశ్వత పునరావాసాలు కల్పించడం లేదు.

కనుక ఈ పథకాలు అమలు జరిపే యంత్రాంగంలో గ్రామ స్థాయిలో లబ్ది పొందేవారు ప్రధాన పాత్ర వహించాలి. గ్రామ స్థాయిలో వున్న పేదలను సమన్వయపరిచి వారికి కనీస జీవన ప్రమాణాన్ని అందించుటకు ప్రభుత్వం మరియు పర్యవేక్షకులు విశాల దృక్పథంతో పేదవారి ఆదాయ స్థాయి పెరిగి దారిద్ర్యరేఖ దాటి పైకి వస్తారు. తద్వారా గ్రామీణాభివృద్ధి సాధ్యమవుతుంది.

9.9. గుర్తుంచుకోవలసిన విషయాలు:

- ✦ భారతదేశంలో పేదరికం గురించి బహుముఖ విశ్లేషణ అవసరం. పేదరికం ఒక సామాజిక సమస్యగా ఆవిర్భవించడం వలన విష వలయంగా మారిన పేదరిక నిర్మూలన చర్యలు గురించి తెలుసుకోవాలి. వనరుల అల్ప వినియోగం, జనాభా పెరుగుదల, నిరుద్యోగము, ఆకలి చావులు మొదలగు సమస్యల బారి నుండి బయటపడుటకు మార్గాలన్వేషించటం ప్రజలందరి ముందు ఉన్న సామాజిక బాధ్యత.

- ✦ పేదరికం రెండు రకాలు. అవి: (1) సాపేక్ష పేదరికం, (2) నిరపేక్ష పేదరికం. సాపేక్ష పేదరికం సంపన్న దేశాలలో చూస్తాము. నిరపేక్ష పేదరికాన్ని అభివృద్ధి చెందుచున్న దేశాలలో చూస్తాము. నిరుపేదలు మరియు పేదరికపు గీతకు దిగువన వున్న వారిని నిరపేక్ష పేదరికంలో వున్న వారని అంటాము.
- ✦ పేదరికపు గీత–దీనినే దారిద్ర్య రేఖ, ఆకలి రేఖ అని కూడా అంటారు. ఐక్యరాజ్య సమితి అంచనాల ప్రకారం గ్రామీణ ప్రాంతాలలో సగటున రోజుకు 2400 కాలరీలు, పట్టణ ప్రాంతాలలో సగటున రోజుకు 2100 కాలరీలు శక్తినివ్వడానికి కావలసిన ఆహార అవసరాలు పొందలేని వారిని దారిద్ర్య రేఖకు దిగువన ఉన్నట్లు అంచనా. సుభాత్మ అంచనాల ప్రకారం పోషక విలువలతో కూడిన కనీస జీవన స్థాయికి కావలసిన కేలరీలు పొందలేని వారిని దారిద్ర్య రేఖకు దిగువన ఉన్న వారని పేర్కొంటాము.
- ✦ పేదరికపు అంచనాలు – ఓఘూ, మిన్హాస్, బర్జన్, రాత్ మరియు దండేకర్, సుమన్ మరియు గోపాల్ మొదలగు అంచనాల ప్రకారం 1999–2000 నాటికి గ్రామీణ పేదరిక జనాభా 193.2 మిలియన్లు 27.1 శాతం వుండగా 2007 నాటికి గ్రామీణ పేదరిక జనాభా 170.5 మిలియన్లు అనగా 21.1 శాతంగాను, పట్టణ ప్రాంతాలలో 49.6 మిలియన్లు అనగా 15.1 శాతానికి వుంటుందని అంచనా.
- ✦ డిమాండు కారణాలు
- ✦ డిమాండు వైపు పేదరికపు విష వలయం – తక్కువ డిమాండు, తక్కువ పెట్టుబడి, మూలధనం కొరత, తక్కువ ఉత్పాదకత, తక్కువ ఆదాయం.
- ✦ సప్లయి వైపు పేదరికపు విష వలయం – తక్కువ పొదుపు, తక్కువ పెట్టుబడి, మూలధన కొరత, తక్కువ ఉత్పాదకత, తక్కువ ఆదాయం. ఇవికాక జనాభా పెరుగుదల, ఆదాయ అసమానతలు, నిరుద్యోగం, ప్రాంతీయ అసమానతలు, అల్పస్థాయి ఉత్పత్తి మరియు అల్పస్థాయి వినియోగం, ద్రవ్యోల్బణం, రాజకీయ మరియు సాంఘీక కారణాలు.
- ✦ పేదరిక నిర్మూలనా చర్యలు
- ✦ స్వల్పకాలిక చర్యలు–గ్రామీణ పనుల కార్యక్రమము, చిన్న రైతులు, అభివృద్ధి ఏజన్సీ, ఉపాంత రైతులు మరియు వ్యవసాయ కూలీల అభివృద్ధి ఏజన్సీ, వర్షాభావ ప్రభావిత ప్రాంతాల కార్యక్రమం, పనికి ఆహార పథకం, సమగ్ర గ్రామీణాభివృద్ధి పథకం, పనికి ఆహార పథకం, జాతీయ గ్రామీణ ఉద్యోగితా పథకం, గ్రామ ప్రాంతాలలో భూమి లేని శ్రామికుల ఉద్యోగిగా హామీ పథకం, జవహర్ రోజ్ గార్ యోజనా, స్వర్ణ జయంతి స్వరోజ్ గార్ యోజన, డ్వాక్రా పథకం మొదలగునవి.
- ✦ దీర్ఘకాలిక చర్యలు–భూ సంస్కరణలు, గ్రామీణ పారిశ్రామికీకరణ, గ్రామీణ ఉద్యోగితను కల్పించుట, జనాభా నియంత్రణ, వ్యవస్థాపరమైన మార్పులు.

9.10. కఠిన పదాలు:

1) పేదరికము విష వలయము–పేదరికానికి పేదరికమే కారణము. డిమాండు వైపు కారణాలు, సప్లయి వైపు కారణాలు.

2) పేదరిక గీత – గ్రామీణ ప్రాంతాలలో మనిషికి రోజుకు 2400 కాలరీలు, పట్టణ ప్రాంతాలలో 2200 కాలరీలు శక్తినిచ్చే పౌష్టికాహారం పొందలేని జనాభాను పేదరికపు గీతకు దిగువన వున్నవారని అర్థము.

3) సాపేక్ష పేదరికము

4) నిరపేక్ష పేదరికము

5) R.W.P – గ్రామీణ పనుల కార్యక్రమము (Rural Works Programme)

6) SFDA – చిన్న రైతుల అభివృద్ధి ఏజన్సీ (Small Farmers Development Agency)

7) M.F.A.L.D.A. – ఉపాంత రైతులు, వ్యవసాయ శ్రామికులభివృద్ధి ఏజన్సీ (Marginal Farmers and Agricultural Labours Development Agency)

8) E.G.P. - ఉద్యోగితా హామీ పథకం (Employment Guarantee Programme)

9) EP - జాతీయ గ్రామీణ ఉద్యోగితా పథకం (National Rural Employment Programme)

10) R.L.E.G.P. - గ్రామ ప్రాంతాలలో భూమి లేని శ్రామికుల ఉద్యోగితా హామీ పథకం (Rural Landless Employment Guarantee Programme)

11) J.R.Y. - జవహర్ రోజ్ గార్ యోజన (Jawahar Rojgar Yojana)

12) S.J.S.Y. - స్వర్ణ జయంతి స్వరాజ్ ఘూర్ యోజన (Swarna Jayanti Swarojghar Yojana)

13) Development of Women and Children in Rural Areas

9.11. నమూనా ప్రశ్నలు:

I. వ్యాసరూప ప్రశ్నలు:

1) పేదరికము అనగానేమి? ఎన్ని రకములు, గ్రామీణ పేదరికము కారణాలు మరియు నిర్మూలనా చర్యలను క్లుప్తముగా వివరింపుము?

జ) గ్రామీణ పేదరికము అర్థము, గ్రామీణ పేదరికము రకాలు, గ్రామీణ పేదరికము కారణాలు, గ్రామీణ పేదరికము నిర్మూలనా చర్యలు.

2) గ్రామీణ పేదరికమును విశ్లేషించి, నిర్మూలనా చర్యలను పేర్కొనుము?

జ) గ్రామీణ పేదరికము నిర్వచనము, గ్రామీణ పేదరికం అంచనాలు, నిర్మూలనా చర్యలు.

II. సంక్షిప్త వ్యాసరూప ప్రశ్నలు:

1) పేదరికము కారణాలు, నివారణ చర్యలు

జ) పేదరికము అర్థం, కారణాలు– పేదరికం అంచనాలు – క్లుప్తంగా

2) పేదరికము రకాలు–విశ్లేషణ

జ) పేదరికం అర్థము, రకాలు–విశ్లేషణ–కారణాలు–నివారణ చర్యలు.

III. సంక్షిప్త ప్రశ్నలు:

1) పేదరికము – విష వలయము

జ) పేదరికము నిర్వచనము, విషవలయము

2) పేదరికము కారణాలు

జ) గ్రామీణ పేదరికము కారణాలు

3) పేదరికము రకాలు

జ) గ్రామీణ పేదరిక రకాలు

4) పేదరికము–నివారణ చర్యలు

జ) గ్రామీణ పేదరికము నివారణ చర్యలు, స్వల్పకాలిక మరియు దీర్ఘకాలికము

5) పేదరికము విశ్లేషణ

జ) పేదరికపు అంచనాలు.

9.12. ఆధార గ్రంథాలు:

1) A Study of Rural Economics - Vasant Desai

2) తెలుగు యోజన

3) Kurukshetra

4) Fundamentals of Rural Economics - S.S.M. Desai

5) Indian Economy - Ruddar Dutt & K.P.S. Sudaram 49th Revised Edition

6) Economics and Political Weekly - Journal

7) Indian Economy - P.K. Dhas

8) Artical on Poverty - Rath and Dandekar

– డా॥ వై. ఇందిరా కుమారి.

పాఠం - 10

ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

10.0. ఉద్దేశ్యాలు

10.1. పరిచయం

10.2. ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ (పిడిఎస్) చరిత్ర

10.3. ఆహార భద్రత

10.4. ఆహార భద్రత ఎందుకు అవసరం

10.5. ఆహార అభద్రతకు లోనయ్యేవారు

10.6. ఆహార భద్రత-ప్రభుత్వ కృషి

10.7. ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ

10.8. కేంద్ర రాష్ట్ర బాధ్యతలు

10.9. సరసమైన ధరల దుకాణం

10.10. ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ - లోటుపాట్లు

10.11. ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ - సూచనలు

10.12. ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ ద్వారా పౌష్టికాహార బియ్యం పంపిణీ

10.13. ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ - ఆంధ్రప్రదేశ్

10.13.1. బహిరంగ మార్కెట్‌లో బియ్యం ధరలు పెరిగితే?

10.13.2. ఖరీఫ్ పంట కాలం

10.13.3. ఆహార భద్రతకు విఘాతం

10.13.4. నగదు బదిలీ పథకం - ఆహార భద్రత చట్టం పరిధి లేని కార్డులకు మాత్రమే అమలు

10.14. ఫోర్టిఫైడ్ బియ్యం పంపిణీ

10.15. జాతీయ ఆహార భద్రతా చట్టం-2013

10.16. ఆహార భద్రత - సవాళ్ళు

10.17. ఒకేదేశం - ఒకే రేషన్ కార్డు

10.18. ముగింపు

10.19. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు

10.20. ఆచూకి గ్రంథాలు

10.0. ఉద్దేశ్యాలు:

- సరసమైన ధరకు నిర్దిష్ట కనీస పరిమాణంలో ఆహార ధాన్యాల సరఫరాకు హామీ ఇవ్వడం ద్వారా తక్కువ ఆదాయ వర్గాలను ఆదుకోవడం.
- ఆహార ధాన్యాలను సమాన పంపిణీని నిర్ధారించడం.
- ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ (PDS) అనునది ప్రైవేట్ డీలర్లచే నిర్వహించబడే సరసమైన ధరల దుకాణాల ద్వారా ఎంపిక చేయబడిన నిత్యావసర వస్తువుల పంపిణీ వ్యవస్థ అంటారు.
- ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ ద్వారా పంపిణీ చేయబడే వస్తువులు బియ్యం, గోధుమలు, పంచదార, కందిపప్పు, వంటనూనె మరియు కిరోసిన్ మొదలగునవి.
- ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ యొక్క ముఖ్య ఉద్దేశ్యం సమాజంలోని పేద వర్గాలకు అతి తక్కువ ధకు కనీస పరిమాణమైన నిత్యావసర వస్తువులను అందించడం.
- అవసరమైన వస్తువులను ప్రభుత్వం సేకరేణ లేదా దిగుమతి ద్వారా పొందుతుంది. అదేవిధంగా బఫర్‌స్టాక్ నిర్వహించబడుతుంది.
- అదేవిధంగా ధాన్యం మార్కెట్‌లో ధరల స్థిరీకరణను నిర్ధారించడానికి ప్రభుత్వ ప్రాధమిక సాంఘిక సంక్షేమం మరియు పేదరిక నిర్మూలన కార్యక్రమంగా ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థను రూపొందించారు.

10.1. పరిచయం:

చైనాతో పాటు ప్రపంచంలోనే అత్యధిక ధాన్యం నిల్వ ఉన్న దేశం భారతదేశం. కేంద్ర ప్రభుత్వం దాదాపు రూ.750 బిలియన్లు దేశ వ్యాప్తంగా పేద ప్రజలకు ఆహార ధాన్యాల పంపిణీ రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలచే నిర్వహించబడుతుంది. 2022 సంవత్సరం నాటికి మన దేశంలో 5,47,059 సరసమైన ధరల దుకాణాలున్నాయి. PDS పధకం దారిద్ర్యరేఖకు దిగువన ఉన్న ప్రతి కుటుంబం ప్రతి నెల 35 కిలోల బియ్యం లేదా గోధుమలకు అర్హమైనది. అయితే దారిద్ర్యరేఖకు ఎగువన ఉన్న కుటుంబానికి నెలవారీ ప్రాతిపదికన 15 కిలోల ఆహార ధాన్యం రేషన్ కార్డుతో రీడిమ్ చేసుకోవచ్చు. దేశంలో ప్రభుత్వ వ్యయంలో అత్యంత ముఖ్యమైన ఆహార భద్రతా నెట్‌వర్క్‌గా పరిగణించబడుతుంది. అయితే షాపుల ద్వారా సరఫరా అయ్యే ఆహార ధాన్యాలు పేదల వినియోగ అవసరాలకే సరిపోవడం లేదు. భారతదేశంలో PDS వితరణల సగటు వినియోగం నెలకు ఒక వ్యక్తికి '1' కిలో మాత్రమే PDS దాని పట్టణ పక్షపాతం మరియు జనాభాలోని పేద వర్గాలకు సమర్థవంతంగా సేవ చేయడంలో విఫలమైందని విమర్శించారు. లక్షిత ప్రజాపంపిణీ ఖరీదైనది మరియు తక్కువ అవసరం ఉన్న వారు నుండి పేదలను వెలికితీసే ప్రక్రియలో చాలా అవినీతికి దారితీస్తుంది.

10.2. ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ (PDS) చరిత్ర:

PDS పధకం మొదట రెండవ ప్రపంచ యుద్ధ సమయంలో 14-01-1945 వ సంవత్సరంలో ప్రారంభించబడినది. అదేవిధంగా ప్రస్తుత రూపంలో జూన్, 1947 వ సంవత్సరంలో ప్రారంభించబడినది. ముఖ్యంగా మన దేశంలో రేషన్‌ను ప్రవేశపెట్టడం 1940వ సంవత్సరం బెంగాల్ కరువు కాలం నాటిది. హరిత విప్లవానికి ముందు 1960వ సంవత్సరం ప్రారంభంలో

తీవ్రమైన ఆహార కొరత నేపధ్యంలో ఈ రేషన్ వ్యవస్థ పునరుద్ధరించబడినది. ఇందులో RPDS మరియు TPDS అనే రెండు రకాలు ఉంటాయి. 1962వ సంవత్సరంలో PDS అనునది RPDS. (పునరుద్ధరణ చేయబడి PDS) గా మారింది. ముఖ్యంగా దూరప్రాంతాలు, కొండలు, మారుమూల ప్రాంతాలలో ఉన్న పేద కుటుంబాలపై దృష్టి సారించింది. 1997 వ సంవత్సరంలో RPDS, TPDS (లక్షీత P.D.S.) గా మారింది. ఇది సబ్సిడి ధరలకు ఆహార ధాన్యాల పంపిణీ కోసం సరసమైన ధరల దుకాణాలను ఏర్పాటుచేసింది.

10.3. ఆహార భద్రత:

ఆరోగ్యదాయక జీవితాన్ని పొందేందుకు అవసరమైన, తగినంత, సురక్షితమైన పౌష్టికాహారాన్ని ప్రజలందరికీ అన్ని కాలాలలో ఆర్థికంగా, భౌతికంగా అందుబాటులో ఉంచడమే ఆహార భద్రత అంటారు. దీని ముఖ్యమైన అంశం ఆహార లభ్యత అనగా దేశీయంగా ఆహార ఉత్పత్తి, ఆహార దిగుబడులు, ప్రభుత్వ ధాన్యాగారాలలోని ఆహార నిల్వలు అంటారు. ముఖ్యంగా ప్రతి వ్యక్తికి ఆహారం అందుబాటులో ఉండాలి మరియు ప్రతి వ్యక్తి తన ఆహార అవసరాలను తీర్చుకునేలా తగినంత, సురక్షితమైన, పౌష్టిక ఆహారాన్ని కొనుగోలు చేసేందుకు అవసరమైన నగదు కలిగి ఉండాలి.

10.4. ఆహార భద్రత ఎందుకు అవసరం:

దేశంలో ఆహార భద్రత లేకుంటే ఆకలి చావులు సంభవించే ప్రమాదం ఉన్నది. దీని ద్వారా ప్రజల రోగ నిరోధక శక్తి క్షీణించి వ్యాధి గ్రస్తులౌతున్నారు. మన దేశంలో 1943వ సంవత్సరంలో బెంగాల్‌లో సంభవించిన క్షామం కారణంగా దాదాపు 30 లక్షల మంది చనిపోయారు. నేటికి మన దేశంలో కొన్ని ప్రాంతాలలో ఆకలి చావులు సంభవిస్తున్నాయి. ఉదాహరణకు ఒడిశాలోని కలహండి, కాశీపూర్ జిల్లాలు, రాజస్థాన్‌లోని బరాన్ జిల్లా మరియు జార్ఖండ్‌లోని పలమావు జిల్లా.

ఆహార భద్రత లోపిస్తే ఆకలి ఏర్పడుతుంది. ఆకలి అనునది పేదరికానికి సూచిక మాత్రమే కాదు, పేదరికాన్ని పెంచుతుంది. ముఖ్యంగా పేదవారి వద్ద తగినంత ఆదాయం లేక, ఆహార పదార్థాలు కొనుగోలు చేయలేక తీవ్ర ఆకలితో బాధపడుతున్నారు. అంతేకాకుండా, గ్రామీణ ప్రాంతాలలో వ్యవసాయంపై ఆధారపడిన వారికి, పట్టణ ప్రాంతాలలో నిర్మాణ రంగ కార్మికులకు సంవత్సరంలో కొన్ని రోజులు పని ఉండదు. అప్పుడు వారు రుతు సంబంధ ఆకలికి గురవుతారు.

10.5. ఆహార అభద్రతకు లోనయ్యేవారు:

గ్రామీణ ప్రాంతాలలో భూమిలేని పేదలు, చిన్న ఉపాంత రైతులు మరియు సంప్రదాయ చేతి వృత్తుల వారు. పట్టణ ప్రాంతాలలో రోజువారి శ్రామిక మార్కెట్‌లో పనిచేసే వారు. ఎస్.సి. (SC), ఎస్.టి. (ST), మరియు ఓ.బి.సి. (OBC) లలోని కొన్ని వర్గాల వారు తగినంత భూమి లేక అల్ప ఉత్పాదకతతో ఆహార అభద్రతకు లోనవుతుంటారు. ప్రకృతి వైపరీత్యాలు సంభవించినప్పుడు పనికోసం ఇతర ప్రాంతాలకు వలస వెళ్ళే బాధిత ప్రజలు అదేవిధంగా బాలింతలు, గర్భిణీలు, 5 సంవత్సరాల లోపు చిన్నారులు ఆర్థికంగా వెనుకబడిన రాష్ట్రాలు, పేదరిక రేటు అధికంగా ఉన్న గిరిజన ప్రాంతాలు అధికంగా ఉన్న రాష్ట్రాలు, ప్రకృతి వైపరీత్యాలకు లోనయ్యే ఉత్తరప్రదేశ్, బీహార్, మధ్యప్రదేశ్, జార్ఖండ్, ఒడిశా, పశ్చిమ బెంగాల్, చత్తీస్‌గఢ్ మరియు మహారాష్ట్రలాంటి రాష్ట్రాలలో ఆహార అభద్రతకు లోనయ్యే ప్రజలు అధికంగా ఉన్నారు.

10.6. ఆహార భద్రత-ప్రభుత్వ కృషి:

దేశంలో ప్రజలందరికీ ఆహార భద్రత కల్పించేందుకు ప్రభుత్వాలు అనేక కార్యక్రమాలు చేపట్టాయి. ఇలా అమలు చేస్తున్న పేదరిక నిర్మూలన కార్యక్రమాలలో కొన్ని పూర్తిగా ఆహార భద్రత కల్పించేందుకు ఉద్దేశించినవే. ఉదాహరణకు, ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ (PDS-Public Distribution System), మధ్యాహ్న భోజన పధకం (Mid-Day Meal) సమగ్ర శిశు అభివృద్ధి పధకం (Integrated Child Development Scheme-ICDS) మరికొన్ని పధకాల ద్వారా పేద ప్రజల కొనుగోలు శక్తిని పెంచి, ఆహార భద్రతను కల్పించేందుకు కృషి చేస్తున్నాయి. ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ నిర్వహణకు జాతీయ ఆహార సంస్థ (FCI) ఆహార ధాన్యాలను రైతుల నుండి కొనుగోలు చేసి నిల్వ చేస్తుంది. ఈ విధమైన నిల్వలనే "బఫర్ నిల్వలు' (వరి, గోధుమలు) అని అంటారు. బఫర్ నిల్వలను ప్రభుత్వం ఈ క్రింది విధంగా ఉపయోగిస్తాయి. అవి:

- మార్కెట్‌లో ఆహార ధాన్యాల ధరలు తక్కువగా ఉన్నప్పుడు FCI జోక్యం చేసుకొని కనీస మద్దతు ధరల వద్ద ఆహార ధాన్యాలు కొనుగోలు చేస్తుంది.
- ప్రతి కూల వాతావరణ స్థితిగతులు మరియు ప్రకృతి వైపరీత్యాలు సంభవించినప్పుడు ఆహార ధాన్యాలను వినియోగిస్తాయి.
- ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ ద్వారా పేదలకు తక్కువ ధరలకు (మార్కెట్ ధర కంటే తక్కువ ధర = జారీ ధర) అందిస్తాయి.

10.7. ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ:

భారతదేశంలో ఆహార భద్రతను సాధించేందుకు ప్రభుత్వం అమలు చేస్తున్న అతి ముఖ్యమైన కార్యక్రమం ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ (PDS) దీని పరిణామ క్రమాన్ని ఈక్రింది విధంగా వివరించబడినది. అవి:

- 1943వ సంవత్సరంలో బెంగాల్ క్షామం సంభవించిన అనంతరం రేషనింగ్ వ్యవస్థకు అంకురార్పణ జరిగింది.
- 1960వ సంవత్సరంలో హరిత విప్లవానికి ముందు తీవ్రమైన ఆహార కొరత సంభవించినప్పుడు ఈ రేషనింగ్ వ్యవస్థను మరింత విస్తరించారు.
- 1970వ సంవత్సరంలో NSSO నివేదికలో పేదరిక స్థాయిలు అధికంగా ఉండటంతో మూడు ముఖ్యమైన ఆహార సంబంధ కార్యక్రమాలను ప్రవేశపెట్టారు. అవి:

  - ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ (PDS)
  - సమగ్ర శిశు అభివృద్ధి పధకం (ICDS-1975)
  - పనికి ఆహార పధకం (1977-78).

ప్రారంభంలో ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ సార్వత్రికంగా ఉండేది. పేదలు కాని వారి మధ్య ఏ విధమైన విచక్షణ ఉండేది కాదు. 1992 వ సంవత్సరంలో పరిచయం చేసిన పునరుద్దరించబడిన (Revamped PDS) (RPDS) దేశవ్యాప్తంగా 1700 బ్లాకులలో అమలు చేయబడినది. మారుమూల, వెనుకబడిన ప్రాంతాలకు ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ ప్రయోజనాలను అందించడం

దీని ప్రధాన ఉద్దేశ్యం.

దేశవ్యాప్తంగా అన్ని ప్రాంతాలలో పేదలను దృష్టిలో ఉంచుకొని 1997వ సంవత్సరంలో లక్షీత ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ (TDPS) ను ప్రారంభించారు. మొదటిసారిగా పేదలు, పేదలు కాని వారికి వేర్వేరు ధరలను అమలు చేశారు. ఒక కుటుంబానికి 35 కిలోల ఆహార ధాన్యాలు అందించారు. దారిద్ర్య రేఖకు దిగువన ఉన్న కుటుంబాలకు కిలో బియ్యం రూ.5.65/- లకు, దారిద్ర్య రేఖకు ఎగువన ఉన్న కుటుంబాలకు కిలో బియ్యం రూ.8.30/- చొప్పున అందించారు. గోధుమలు, మూతక ధాన్యాల ధరలలోనూ వ్యత్యాసాలు ఉన్నాయి.

2000 వ సంవత్సరంలో అంత్యోదయ అన్న యోజన (AAY), అన్నపూర్ణ పధకం అనే రెండు ప్రత్యేక కార్యక్రమాలు ప్రారంభించారు.

దారిద్ర్య రేఖకు దిగువన్న ఉన్న కుటుంబాలలోని అత్యంత నిరుపేదలే లక్ష్యంగా డిసెంబర్-2000 ల సంవత్సరంలో కేంద్ర ప్రభుత్వం అంత్యోదయ అన్న యోజన పధకాన్ని ప్రారంభించింది. ఈ పధకం ద్వారా ఒక కోటి నిరుపేద కుటుంబాలకు 25 కిలోల ఆహార ధాన్యాలను అధిక సబ్సిడీ ధరలకు (గోధుమలు కిలో రూ.2/-, బియ్యం కిలో రూ.3/-) అందించారు. ఏప్రియల్-2002 వ సంవత్సరంలో ఆహార ధాన్యాల పరిమాణాన్ని 25 కిలోల నుండి 35 కిలోలకు పెంచారు. జూన్-2003వ సంవత్సరంలొ 50 లక్షల నిరుపేద కుటుంబాలు, ఆగస్టు - 2004 వ సంవత్సరంలో మరో 50 లక్షల కుటుంబాలను అదనంగా ఈ పధకంలో చేర్చడంతో ప్రస్తుతం దీని ద్వారా రెండు కోట్ల కుటుంబాలు లబ్ధి పొందుతున్నాయి.

నిరుపేద సీనియర్ సిటిజన్లకు (65 సంవత్సరాల వయస్సు దాటిన వారు) 10 కిలోల ఆహార ధాన్యాలను ఉచితంగా అందించే ఉద్దేశ్యంతో ఏప్రియల్-2000 సంవత్సరంలో అన్నపూర్ణ పధకాన్ని ప్రారంభించారు. ప్రజలు గౌరవ ప్రద జీవనాన్ని పొందేందుకు, చౌక ధరల దుకాణాల ద్వారా తగినంత పౌష్టికాహారాన్ని అందించే లక్ష్యంతో 2013 వ సంవత్సరంలో జాతీయ ఆహార భద్రతా చట్టాన్ని తీసుకొచ్చారు. ఈ పధకం జూలై-2013వ సంవత్సరం నుండి అమల్లోకి వచ్చింది. దీని ప్రకారం 75% గ్రామీణ ప్రజలు, 50% పట్టణ ప్రజానీకం ఆహార భద్రత పొందేందుకు అర్హత ఉన్న కుటుంబాలుగా వర్గీకరించారు. ఈ కుటుంబాలనే "ప్రాధాన్యత కుటుంబాలు" అంటారు. దేశ జనాభాలో 2/3 వ వంతు ఆహార భద్రతా చట్టం పరిధిలోకి వస్తారు. NSSO హౌసింగ్ సెన్సస్ డేటా ఆధారంగా ప్రణాళిక సంఘం నిర్ణయించింది. ఈ డేటా ప్రకారం ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో 60.96% గ్రామీణ కుటుంబాలు, 41.14% పట్టణ కుటుంబాలను ఎంపిక చేశారు.

ఈ చట్టం క్రింద ICDS ద్వారా గర్భిణులు మరియు బాలింతలకు, మధ్యాహ్న భోజనం ద్వారా 6 సంవత్సరాల నుండి 14 సంవత్సరాల వయస్సున్న పిల్లలకు భోజన సౌకర్యం కల్పిస్తున్నారు మరియు గర్భిణులకు మాతృత్వ ప్రయోజనాల క్రింద రూ.6,000/- లను అందిస్తారు.

ఆహార భద్రత చట్టం ద్వారా లబ్ధిదారులను రెండు వర్గాలుగా వర్గీకరిస్తారు. అంత్యోదయ అన్న యోజన, ప్రధాన్య కుటుంబాలు, ప్రాధాన్య కుటుంబాలకు చెందిన ప్రతి వ్యక్తికి నెలకు '5' కిలోల చొప్పున ఆహార ధాన్యాలు (ముతక ధాన్యాలు కిలో రూ.1, గోధుమలు కిలో రూ. 2, బియ్యం కిలో రూ.3 లకు పంపిణీ చేస్తారు.

పేదలలో అత్యంత పేదలకు AAY కార్యక్రమాల ద్వారా ప్రతి ఇంటికి నెలకు 35 కిలోలల ఆహార ధాన్యాలు

అందిస్తారు. దేశవ్యాప్తంగా అన్ని రాష్ట్రాలు, కేంద్ర పాలిత ప్రాంతాలలో మొత్తం 80 కోట్ల మంది ఈ పథకం ద్వారా లబ్ధి పొందుతున్నారు.

ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ ద్వారా ఆహార ధాన్యాలను పంపిణీ చేసేందుకు దేశ వ్యాప్తవంగా అన్ని ప్రాంతాలలో రేషన్ దుకాణాలు ఏర్పాటు అయ్యాయి. వీటినే చౌక ధరల దుకాణాలు అంటారు. వీటిలో ఆహార ధాన్యాలు, పంచదార, కిరోసిన్ మొదలైనవి నిల్వ చేస్తారు. ఈ సామాగ్రిని మార్కెట్ ధరల కంటే తక్కువకు పేదలకు పంపిణీ చేస్తారు. రేషన్ కార్డు ఉన్న ఏ కుటుంబమైనా నిర్దిష్ట పరిమాణంలో ఈ వస్తువులను దగ్గర లోని రేషన్ దుకాణం ద్వారా ప్రతి నెల కొనుగోలు చేయవచ్చును. ప్రస్తుతం దేశంలో మూడు రకాలైన రేషన్ కార్డులు ఉన్నాయి. అవి:

- నిరుపేదలకు ఇచ్చే అంత్యోదయ కార్డులు.
- దారిద్ర్యరేఖకు దిగువున ఉన్న వారికి అందించే BPL కార్డులు.
- మిగతా అందరికి APL కార్డులు.

10.8. కేంద్ర రాష్ట్ర బాధ్యతలు:

ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థను నియంత్రించే బాధ్యతను కేంద్ర మరియు రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు పంచుకుంటాయి. ఆహార ధాన్యాల సేకరణ, నిల్వ, రవాణా మరియు భారీ కేటాయింపులకు కేంద్ర ప్రభుత్వ బాధ్యత వహిస్తుంది. సరసమైన ధరల దుకాణాలు (FPS) ఏర్పాటు చేసిన నెట్‌వర్క్ ద్వారా వినియోగదారులకు పంపిణీ చేసే బాధ్యతను రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు కలిగి ఉంటాయి. దారిద్ర్య రేఖకు దిగువన ఉన్న కుటుంబాల కేటాయింపు మరియు గుర్తింపు, రేషన్ కార్డుల జారీ మరియు FPS ల పనితీరును పర్యవేక్షించడం లాంటి కార్యచరణ బాధ్యతలను కూడా రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు బాధ్యత వహిస్తాయి.

10.9. సరసమైన ధరల దుకాణం (FPS):

ప్రజా పంపిణీ దుకాణం, సరసమైన ధరల దుకాణం (FPS) అని కూడా పిలుస్తారు. ఇది బారత ప్రభుత్వంచే స్థాపించబడిన భారతదేశ ప్రజా వ్యవస్థలో ఒక భాగం. ఇది పేదలకు సబ్సిడీ ధరకు రేషన్‌లను పంపిణీ చేస్తుంది. స్థానికంగా వీటిని రేషన్ దుకాణాలు మరియు ప్రజా పంపిణీ దుకాణాలు అని పిలుస్తారు. ప్రధానంగా గోధుమలు, బియ్యం మరియు పంచదారను ఇష్యూ ధర అని అంటారు. మార్కెట్ ధరకంటే తక్కువ ధరకు విక్రయిస్తారు. ఇతర నిత్యావసర వస్తువలను కూడా విక్రయించవచ్చును. వస్తువులను కొనగోలు చేయాలంటే తప్పనిసరిగా రేషన్ కార్డు ఉండాలి. ఈ దుకాణాలు కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాల సంయుక్త సహకారంతో పనిచేస్తాయి. అదేవిధంగా, రేషన్ దుకాణాలు ప్రస్తుతం చాలా ప్రాంతాలు, గ్రామాలు, పట్టణాలు మరియు నగరాలలో ఉన్నాయి.

10.10. ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ - లోటుపాట్లు:

భారతదేశ ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ లోపాలు లేకుండా లేదు. దారిద్ర్యరేఖకు దిగువున ఉన్న లోపాలు లేదా అవాంతరాలను ఎదుర్కొంటున్నాయి. అవి:

- రేషన్ దుకాణాలలో నాసిరకం ఆహార ధాన్యాలు వినియోగదారులకు అందుతున్న ఉదంతాలు పెరుగుతున్నాయి.

- అవినీతి డీలర్లు FCI నుండి వచ్చిన మంచి సరఫరాలను నాసిరకం స్టాక్‌తో మార్చుకుంటారు మరియు మంచి నాణ్యత గల FCI నిల్వలను ప్రైవేటు దుకాణాదారులకు విక్రయిస్తారు.
- బహిరంగ మార్కెట్‌లో ఆహార ధాన్యాలను విక్రయించేందుకు అక్రమంగా న్యాయ ధరల దుకాణం యజమానులు పెద్ద ఎత్తున భోగస్ కార్డులను సృష్టిస్తున్నట్లు గుర్తించారు.
- చాలామంది FPS డీలర్‌లు తమకు లభించే కనీస జీతం, కారణంగా దుర్వినియోగం, వస్తువుల అక్రమ మళ్ళింపులు, హోల్డింగ్ మరియు బ్లాక్ మార్కెటింగ్‌లను ఆశ్రయిస్తున్నారు.
- అనేక దుష్ప్రవర్తలు సురక్షితమైన మరియు పోషకమైన ఆహారాన్ని అందుబాటులో లేకుండా చేస్తాయి.
- చాలామంది పేదలకు అందుబాటులో లేకుండా చేస్తాయి. దీని ఫలితంగా వారి ఆహార అభద్రత ఏర్పడుతుంది.
- PDS లో సూచించబడే గృహాల గుర్తింపు మరియు మంజూరు చేయబడిన PDS సేవల పంపిణీ వివిధ రాష్ట్రాలలో చాలా సక్రమంగా మరియు వైవిధ్యంగా ఉన్నవి.
- FPS యొక్క ప్రాంతీయ కేటాయింపు మరియు కవరేజి సంతృప్తికరంగా లేవు మరియు నిత్యావసర వస్తువుల ధరల స్థిరీకరణ యొక్క ప్రధాన లక్ష్యం నెరవేరలేదు.
- దారిద్ర్యరేఖకు ఎగువున లేదా దిగువున ఉన్న కుటుంబాలు ఏవీ నిర్ణీత ప్రమాణాలు లేవు. ఈ అస్పష్టత PDS వ్యవస్థలలో అవినీతి మరియు పతనాలకు భారీ ఆస్కారం ఇస్తుంది, ఎందుకంటే ప్రయోజనం పొందేందుకు ఉద్దేశించిన కొందరు చేయలేరు.

అనేక పథకాలు PDS ద్వారా సహాయం పొందే వ్యక్తుల సంఖ్యను పెంచాయి, కాని వారి సంఖ్య చాలా తక్కువగా ఉంటుంది. FPS యొక్క పేలవమైన పర్యవేక్షణ మరియు జవాబుదారీతనం లేకపోవడం వలన పేదలకోసం ఉద్దేశించిన నిల్వలో మంచి నిష్పత్తిని వినియోగించే మధ్యవర్తులు ప్రోత్సహించారు. దారిద్ర్యరేఖకు దిగువున ఉన్న కుటుంబాలను ఏవి చేర్చాలి, ఏవి ఉండవు అనే విషయాలలో కూడా స్పష్టత ఉండదు. దీని ఫలితంగా అసలైన పేదలు మినహాయించబడుతున్నారు. అయితే అనర్హులు అనేక కార్డులను పొందుతారు. పేదరికంతో కొట్టుమిట్టాడుతున్న సమాజాలకు, గ్రామీణ పేదలకు PDS మరియు FPS ఉనికి గురించిన అవగాహన దుర్భరంగా ఉన్నది.

ఒకే కుటుంబానికి కేటాయించిన నిల్వను వాయిదాల పద్ధతిలో కొనుగోలు చేయడం సాధ్యం కాదు. మన దేశంలో PDS యొక్క సమర్థవంతమైన పనితీరు మరియు మొత్తం విజయానికి ఇది నిర్ణయాత్మక అవరోధం దారిద్ర్యరేఖకు దిగువన ఉన్న చాలా కుటుంబాలు కాలానుగుణంగా వలస కార్మికులుగా లేదా అనధికార కాలనీలలో నివసిస్తున్నందున రేషన్ కార్డులను పొందలేకపోతున్నాయి. చాలా కుటుంబాలు తమ రేషన్ కార్డులను కూడా డబ్బు కోసం తాకట్టు పెడుతున్నాయి. దేశంలో సామాజిక భద్రత మరియు భద్రతా కార్యక్రమాల ప్రణాళిక మరియు నిర్మాణంలో స్పష్టత లేకపోవడం వలన పేదల కోసం అనేక కార్డులను రూపొందించడానికి దారితీసింది. కార్డుల మొత్తం వినియోగానికి సంబంధించిన పరిమితి సమాచారం దారిద్ర్యరేఖకు దిగువున ఉన్న కుటుంబాలను నూతన కార్డుల కోసం నమోదు చేయకుండా నిరుత్సాహపరిచింది మరియు

కుటుంబ సభ్యులకు గరిష్ట ప్రయోజాన్ని అందించడానికి అటువంటి కుటుంబాలు గరిష్ట ప్రయోజనాన్ని అందించడానికి అటువంటి కుటుంబాలు చట్టవిరుద్ధంగా కార్డులను సృష్టించడాన్ని పెంచాయి.

10.11. ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ-సూచనలు:

ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ యొక్క ప్రస్తుత వ్యవస్థను మెరుగుపర్చుటకు ఈక్రింది సూచనలు చేయడం జరిగింది. అవి:

- పన్ను చెల్లింపుదారులకు అదనపు వ్యయం అయిన అవినీతిని గుర్తించేందుకు విజిలెన్స్ స్క్వాడ్‌ను బలోపేతం చేయాలి.
- డిపార్ట్‌మెంట్ ఇన్‌చార్జ్ పర్సనల్‌ను స్థానికంగానే ఎంపిక చేసుకోవాలి.
- నిజాయితి వ్యాపారం కోసం లాభాల మార్జిన్ పెంచాలి, ఈ సందర్భంలో మార్కెట్ వ్యవస్థ ఏమైనప్పటికి మరింత సముచితంగా ఉంటుంది.
- FCI మరియు ఇతర ప్రముఖ ఏజెన్సీలు నాణ్యమైన ఆహార ధాన్యాలను పంపిణీకి అందించాలి. ఇది నిజమైన ప్రోత్సాహకం లేని ఏజెన్సీకి పెద్ద ఆర్డర్.
- భోగస్ మరియు డూప్లికేట్ కార్డులను తొలగించడానికి తరచుగా తనిఖీలు మరియు దాడులు నిర్వహించాలి.
- పౌరసరఫరాల సంస్థ గ్రామీణ ప్రాంతాలలో మరిన్ని సరసమైన ధరల దుకాణాలను ప్రారంభించాలి.
- మార్చి-2008 వ సంవత్సరంలో ప్రణాళిక సంఘం అధ్యయనం ప్రకారం, మొత్తంగా, సెంట్రల్ పూల్ జారీ చేసిన సబ్జిడి ధాన్యాలలో కేవలం 42% మాత్రమే లక్ష్య సమూహాన్ని చేరుకుంటుంది.
- 2004 వ సంవత్సరంలో అధికారంలోకి వచ్చిన యునైటెడ్ ప్రోగ్రెసివ్ కూటమి ఉమ్మడి కనీస కార్యక్రమం నిర్ణయం తీసుకుంది.

10.12. ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ ద్వారా పౌష్టికాహార బియ్యం పంపిణీ:

దేశాన్ని పౌష్టికాహార భద్రత దిశగా నడిపించే ప్రక్రియలో భాగంగా, కేంద్ర ఆహార, ప్రజా పంపిణీ శాఖ (DFPD) ఒక విభిన్నమైన పథకాన్ని నిర్వహిస్తూ వస్తుంది. ముఖ్యంగా బియ్యాన్ని పౌష్టికాహార నాణ్యతలో బలవర్ధకం చేయడానికి, ప్రజాపంపిణీ వ్యవస్థ ద్వారా ప్రజలకు సరఫరా చేసేందుకు కేంద్రం ఆధ్వర్యంలో ఒక ప్రయోగాత్మక పథకాన్ని చేపట్టారు. మొత్తం రూ.174.6 కోట్ల మేర బడ్జెట్ కేటాయింపుతో 2019-20 వ సంవత్సరం నుండి మూడు సంవత్సరాల వరకు ఈ ప్రయోగాత్మక పథకం అమలు చేయబడుతుంది. దీని అమలు కొరకు 15 రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలను గుర్తించారు. అందులో భాగంగా రాష్ట్రానికి ఒక జిల్లా చొప్పున మొత్తం 15 జిల్లాలలో అమలు చేస్తున్నారు. అంతేకాకుండా, ఆంధ్రప్రదేశ్, గుజరాత్, మహారాష్ట్ర, తమిళనాడు మరియు చత్తీస్‌ఘడ్ రాష్ట్రాలలోని గుర్తించిన జిల్లాలలో పౌష్టికాహార బియ్యం పంపిణీని ఇప్పటికే ప్రారంభించారు.

ఈ ప్రయోగాత్మక పథకంపై కేంద్ర ఆహార, వినియోగదారుల వ్యవహారాలు, రైల్వేలు, వాణిజ్యం, పరిశ్రమల శాఖ మంత్రి శ్రీ పీయుష్ గోయల్ గారు 31-10-2020 న సమీక్ష సమావేశం నిర్వహించి దీని అభివృద్ధి కొరకు తీసుకోవాల్సిన చర్యలను ప్రతిపాదించారు. దీనిలో భాగంగా సమగ్ర శిశు అభివృద్ధి సేవలు (ICDS), మధ్యాహ్న భోజన (MDA) పథకం

క్రింద దేశం లోని అన్ని జిల్లాలలో 2021-22 వ సంవత్సరం నుండి పౌష్టికాహార బియ్యం పంపిణీ చేయడానికి ఒక సమగ్రమైన ప్రణాళికను రూపొందించవలసినదిగా ఈ సమావేశంలో FCI ను ఆదేశించారు. తద్వారా ఆశావాహ జిల్లాలుగా ప్రత్యేకంగా గుర్తించిన '112' జిల్లాలలో ఈ పధకాన్ని అమలు చేయుటకు ప్రత్యేక శ్రద్ధ చూపుతున్నారు.

ఈ లక్ష్య సాధన కోసం పౌష్టికాహార నాణ్యత కలిగిన గుళికల సరఫరా పెంచవలసిన అవసరం ఉన్నది. ప్రస్తుత సంవత్సరానికి 15,000 మెట్రిక్ టన్నుల గుళికలు మాత్రమే అందుబాటులో ఉన్నాయి. తాజా పధకం క్రింద దేశంలో 112 ఆశావాహ జిల్లాలలో పంపిణీ చేసేందుకు దాదాపు 130 లక్షల మెట్రిక్ టన్నుల పౌష్టికాహార బియ్యం అవసరం. ఇందుకోసం దేశంలో పౌష్టికాహార గుళికల పంపిణీ సామర్థ్యం 130 లక్షల మెట్రిక్ టన్నుల వరకూ పెరగాల్సి ఉంది. PDS పధకం క్రింద దాదాపు 350 మెట్రిక్ టన్నుల బియ్యాన్ని పౌష్టికాహార నాణ్యతలో బలవర్ధకంగా తయారు చేయాలంటే పరిశ్రమలను నిరాటంకంగా 3.5 లక్షల మెట్రిక్ టన్నుల పౌష్టికాహార గుళికల సరఫరా చేయవలసి ఉంటుంది. దీని కొరకు దేశంలో దాదాపు 28,000 బియ్యం మిల్లులకు బ్లెండింగ్ యంత్రాలను అమర్చవలసి ఉంటుంది. ముఖ్యంగా సాధారణ బియ్యాన్ని పౌష్టికాహార గుళికలతో కలిపేందుకు బియ్యం మిల్లులకు ఈ యంత్రాలు అమర్చాల్సి ఉంటుంది. ఇందుకు సంబంధించిన అవసరమైన పెట్టుబడులకు గాను, వివిధ ప్రాంతాలలోని బియ్యం మిల్లులతో తగిన అనుసంధానం ఏర్పాటు చేసుకోవాలని FCI ని ఆదేశించారు.

10.13. ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ-ఆంధ్రప్రదేశ్:

ప్రజా పంపిణీ బియ్యానికి నగదు బదిలీ అమలు చేస్తే అది పేద కుటుంబాలపై తీవ్రమైన ప్రభావం చూపే అవకాశం ఉన్నది. ఇది ప్రస్తుతానికి ప్రయోగాత్మకమే అయినా ఈ పధకాన్ని రాష్ట్రమంతా విస్తరించి, ముఖ్యంగా అది ఏ కారణంతోనైనను రేషన్ కార్డు దారులు అంగీకరించినట్లయితే, లక్షల కుటుంబాల ఆహార భద్రత ప్రశ్నార్థకం అవుతుంది. ప్రభుత్వ లక్ష్యం రేషన్ బియ్యం పక్క దారి పట్టకూడదని, రీసైక్లింగ్‌కు అవకాశం ఇవ్వకూడదనే నగదు బదిలీ అమలు చేస్తామని, అది కూడా వినియోగదారులు కోరుకుంటేనే అమలు చేస్తామని ప్రభుత్వం చెబుతుంది. అయితే, దీనివలన బహిరంగ మార్కెట్‌లో బియ్యం ధరలు పెరిగే ప్రమాదం ఉన్నది. ముఖ్యంగా ఒక నెల బియ్యం అందకపోతే పూట గడవని కుటుంబాలు రాష్ట్రంలో లక్షలలో ఉన్నాయి. నగదు బదిలీని అంగీకరిస్తే, ఈ కుటుంబాలపై ప్రతి నెల ఆర్థిక భారం పడుతుంది.

ప్రతి కుటుంబానికి బియ్యం నిత్యావసరమే. కాబట్టి ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో 1.45 కోట్ల కుటుంబాలకు ప్రభుత్వం చౌక ధరల దుకాణాలు, మొబైల్ వాహనాల ద్వారా నెలకు సగటున 2.34 లక్షల టన్నుల బియ్యం సరఫరా చేస్తుంది.

10.13.1. బహిరంగ మార్కెట్‌లో బియ్యం ధరలు పెరిగితే?

ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ ద్వారా ప్రభుత్వం ప్రతి సంవత్సరం 28 లక్షల టన్నుల బియ్యం పంపిణీ చేస్తుంది. అందువలన బహిరంగ మార్కెట్‌లో ధరలు పెరగటం లేదు. నగదు బదిలీ అమలు చేసినట్లయితే ప్రభుత్వం పంపిణీ చేసే బియ్యం తగ్గుతుంది. దీనిని ఆసరగా తీసుకొని వ్యాపారులు బియ్యం ధరలను పెంచే అవకాశం ఉంటుంది. మన దేశంలో గతంలో నగదు బదిలీ అమలు చేసిన రాష్ట్రాలలో ఈ పరిస్థితి ఎదురైనది.

10.13.2. ఖరీఫ్ పంట కాలం:

ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ ద్వారా ప్రభుత్వం ప్రతి సంవత్సరం 28 లక్షల టన్నుల బియ్యం పంపిణీ చేస్తుంది. అందువలన

బహిరంగ మార్కెట్‌లో ధరలు పెరగటం లేదు. నగదు బదిలీ అమలు చేసినట్లయితే ప్రభుత్వం పంపిణీ చేసే బియ్యం తగ్గుతుంది. దీనిని ఆసరగా తీసుకొని వ్యాపారులు బియ్యం ధరలను పెంచే అవకాశం ఉంటుంది. మన దేశంలో గతంలో నగదు బదిలీ అమలు చేసిన రాష్ట్రాలలో ఈ పరిస్థితి ఎదురైనది.

10.13.3. ఆహార భద్రతకు విఘాతం:

ఆంధ్రప్రదేశ్ రాష్ట్రంలో రేషన్ కార్డుల వారీగా రేషన్ బియ్యం తీసుకునే వారి సంఖ్యను ఈక్రింది పట్టిక ద్వారా వివరించబడినది.

పట్టిక 13.1

రేషన్ బియ్యం తీసుకునే వారి సంఖ్య

క్రమ సంఖ్య	రేషన్ కార్డు	కేటాయింపుదారులు	కార్డుల సంఖ్య
1	తెల్ల కార్డులు	దారిద్ర్యరేఖకు దిగువన ఉండే కుటుంబాలకు, కిలో 'రూ.1' చొప్పున ఒక్కో కుటుంబ సభ్యునికి '5' కిలోలు	1.3 కోట్లు
2	అంత్యోదయ అన్న యోజన	నిరుపేదలు, ఆదిమ తెగలు, నిరాశ్రయులైన వితంతువులు. కిలో 'రూ.1' చొప్పున ఒక్కో కుటుంబానికి '35' కిలోలు	9.8 లక్షలు
3	అన్నపూర్ణ	నిస్సహాయులైన వృద్ధులకు, ప్రతి లబ్ధిదారునికి '10' కిలోల చొప్పున ఉచితం	7,230

నగదు బదిలీ ద్వారా పేదల ఆహార భ్రదత ప్రశ్నార్థకం అవుతుంది. కుటుంబానికి ఆహారానికి లోటు ఉండకూడదనే, ప్రభుత్వం ప్రతి కుటుంబ సభ్యునికి నెలకు '5' కిలోల చొప్పున బియ్యం ఇస్తుంది. ముఖ్యంగా శ్రీకాకుళం జిల్లాతో పాటు మరికొన్ని జిల్లాలలో పోషక లోప నివారణకు అవసరమైన విటమిన్లు, ఖనిజాలతో కూడిన బలవర్ధక బియ్యం (ఫోర్టిఫైడ్) పంపిణీ చేస్తుంది. భవిష్యత్తులో ప్రజా పంపిణీ ద్వారా మొత్తం ఈ విధమైన బియ్యమే ఇవ్వాలి అనునది కేంద్ర ప్రభుత్వ లక్ష్యం. అయితే నగదు బదిలీ ద్వారా ప్రభుత్వ రేషన్ కార్డు దారుల ఖాతాలలో నగదు వేస్తుంది. కార్డుదారులు వీటికి బ్యాంకు నుండి తీసుకున్నాక, బియ్యమే కొనుగోలు చేస్తారని చెప్పలేం. ఇది ఇతర సమస్యలకు దారితీస్తుంది.

10.13.4. నగదు బదిలీ పధకం - ఆహార భద్రత చట్టం పరిధి లేని కార్డులకు మాత్రమే అమలు:

ప్రయోగాత్మక అమలులో భాగంగా ఆహార భద్రత చట్టం పరిధిలో లేని కార్డులకే నగదు బదిలీ వర్తింప చేయాలని పౌరసరఫరాల శాఖ ప్రతిపాదన. ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థలో ప్రస్తుత విధానాన్ని సరిదిద్దడంతో పాటు మరింత సమర్ధవంతంగా,

పారదర్శకంగా మరియు జవాబుదారీతనంతో అమలు చేయడానికే నగదు బదిలీ అని ప్రకటించింది. అంతేకాకుండా కార్డుదారుల కోరిక మేరకే నగదు బదిలీ అమలు చేస్తామని, దీని కొరకు వాలంటీర్ ఇచ్చే ఒప్పంద పత్రంపై సంతకం చేయాలి. ముఖ్యంగా కార్డు రద్దు కాదని, బియ్యం తప్ప మిగిలిన సరుకులు తీసుకోవచ్చని వాలంటీర్ తనకు చెప్పినట్లు ఆ పత్రంలో ఉంటుంది.

- ఏడాదికి పంపిణీ చేసే బియ్యం: **27, 72,000** టన్నులు
- కేంద్రం ఇచ్చేది: **18,49,776** టన్నులు
- రాష్ట్రం భరించాల్సింది: **9,22,224** టన్నులు
- రాష్ట్రం పంపిణీ చేసే బియ్యం: **8,33,000** టన్నులు
- రాష్ట్రం భరించేది: రూ.**3,173** కోట్లు (కిలో రూ.**38.24/-**)

10.14. ఫోర్టిఫైడ్ బియ్యం పంపిణీ:

కేంద్ర ప్రభుత్వ పథకాలలో పోషక విలువలు జోడించిన ఫోర్టిఫైడ్ బియ్యాన్ని పంపిణీ చేసేందుకు **08-08-2022** న ప్రధానమంత్రి శ్రీ నరేంద్ర మోడీ అధ్యక్షతన సమావేశమైన కేంద్ర మంత్రి వర్గం ఆమోదం తెలిపింది. పేదప్రజలు, మహిళలు, పిల్లలు, పాలిచ్చే తల్లులలో పోషకాహార లోపాన్ని అధికమించడానికి ఫోర్టిఫైడ్ బియ్యాన్ని వారికి అందించాలని నిర్ణయించింది. **15-08-2022** స్వాతంత్ర్య దినోత్సవ ప్రసంగంలో ప్రధాని ఈ బియ్యం కోటా గురించి ప్రకటించారు. జూన్-**2024**వ సంవత్సరం వరకు ఫోర్టిఫైడ్ బియ్యం పంపిణీకి కేంద్ర ప్రభుత్వం సుమారు రూ.**2,700** కోట్లను ఆహార సబ్సిడీలో భాగంగా భరించనుంది. ఇప్పటికే **88.65** లక్షల మెట్రిక్ టన్నుల ఫోర్టిఫైడ్ బియ్యాన్ని పంపిణీ కోసం FCI, మరియు వివిధ రాష్ట్ర ఏజెన్సీల ద్వారా ప్రభుత్వం సేకరిస్తుంది.

మూడు దశలలో భాగంగా తొలిదశలో ఈ పథకం మార్చి-**2022** వరకు ICDS మరియు PM పోషణ్ క్రింద దేశమంతటా అమలవుతుంది. మార్చి-**2023** వరకు రెండవ దశలో '**291**' జిల్లాలలో అమలు చేస్తారు. అదేవిధంగా, మార్చి-**2024** వరకు మూడో దశలో దేశంలోని మిగిలిన జిల్లాలలో ఫోర్టిఫైడ్ బియ్యాన్ని పంపిణీ చేస్తారు. కేంద్ర ప్రాయోజిత పైలట్ పథకం **2019-20**వ సంవత్సరం నుండి ప్రారంభమైన ఈ బియ్యం పంపిణీ 3 సంవత్సరాల పాటు అమలు చేయబడినది. ఆంధ్రప్రదేశ్, గుజరాత్, మహారాష్ట్ర, తమిళనాడు, చత్తీస్‌ఘడ్, ఉత్తర ప్రదేశ్, ఒడిశా, తెలంగాణ, మధ్యప్రదేశ్, ఉత్తరాఖండ్ మరియు జార్ఖండ్‌తో సహా '**11**' రాష్ట్రాలలో గుర్తించిన జిల్లాలలో పైలట్ పథకం క్రింద ఈ బలవర్ధక బియ్యాన్ని విజయవంతంగా పంపిణీ చేశారు.

10.15. జాతీయ ఆహార భద్రతా చట్టం-2013:

జాతీయ ఆహార భద్రతా చట్టం-**2013** (ఆహార హక్కు చట్టం) అనునది దేశంలోని **1.2** బిలియన్ల జనాభాలో దాదాపు మూడింట రెండు వంతుల మందికి సబ్సిడీతో కూడిన ఆహార ధాన్యాలను అందించాలనే లక్ష్యంగా పెట్టుకున్న చట్టం. జాతీయ ఆహార భద్రతా చట్టం-**2013** భారత ప్రభుత్వం యొక్క ప్రస్తుత ఆహార భద్రతా కార్యక్రమాలకు చట్టపరమైన అర్హతలుగా మారుస్తుంది. ఇందులో మధ్యాహ్న భోజన పథకం (MDM), సమగ్ర శిశు అభివృద్ధి సేవల పథకం (ICDS) మరియు ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థలు ఉన్నాయి.

ఆహార భద్రత అనగా దేశీయ డిమాండ్‌ను తీర్చడానికి తగినంత ఆహార ధాన్యాల లభ్యత మరియు అందరికి అందుబాటులో ఉంచుట. వ్యక్తిగత స్థాయిలో, సరసమైన ధరలకు తగిన పరిమాణంలో ఆహారాన్ని అందించడం. ఈ చట్టం ప్రకారం దేశ జనాభాలో 67.0% ప్రజలు సబ్సిడీ ఆహార ధాన్యాలను పొందేందుకు అర్హులు.

వ్యవసాయ ఖర్చులు మరియు ధరలపై భారత వ్యవసాయ మంత్రిత్వ శాఖ కమీషన్ (CACP) ఈ బిల్లును హక్కుల ఆధారిత విధానం ద్వారా ఏ ప్రభుత్వమైన అధిక సబ్సిడీతో కూడిన ఆహారాన్ని పంపిణీ చేయడానికి ప్రపంచంలో అతి పెద్ద ప్రయోగంగా పేర్కొన్నది.

10.16. ఆహార భద్రత - సవాళ్ళు:

భారతదేశంలో ఆహార లభ్యత అంతనమ్మదగినది కాదు. పెరుగుతున్న జనాభా కోసం మరింత ఎక్కువ ఉత్పత్తి చేయడం సవాలు దాని పరిమాణం మరియు ఆర్థిక వృద్ధికి చాలా కష్టంగా మారుతుంది. మన దేశంలో భూమి వ్యవసాయానికి సంకోచించే వనరు కాబట్టి, వ్యవసాయానికి ఉత్పత్తి రేటు యూనిట్ భూమి మరియు నీటిపారుదల ఉండాలి. మన దేశ జనాభాలో 60.0% పైగా వారి రోజువారీ భోజనం కోసం వ్యవసాయంపై ఆధారపడి ఉన్నారు. మన దేశం ప్రతి సంవత్సరం దాదాపు 200 మిలియన్ టన్నుల బియ్యాన్ని ఉత్పత్తి చేస్తుంది. మన దేశంలోని మొత్తం జనాభాకు తగినంత ఆహారం ఉన్నప్పటికి, ఆర్థిక సమస్యల కారణంగా దేశంలోని అనేక కుటుంబాలు ముఖ్యంగా పిల్లలకు ఆహారం అందుబాటులో లేదు. అందువలన దేశంలో మిలియన్ల మంది పోషకాహార లోపంతో బాధపడుతున్నారు.

సాంకేతిక పరిష్కారాలు కూడా ఆహార భద్రతపై ప్రభావం చూపుతాయి. ముఖ్యంగా అదనపు భూమి మరియు నీటిపారుదల అవసరం లేకుండా తాజా పర్యావరణ అనుకూల సాంకేతిక పరిజ్ఞానాన్ని ఉపయోగించి ప్రోటీన్స్ అధికంగా లభించే ఆహార ఉత్పత్తుల లభ్యత మరియు స్థోమతను మెరుగుపరిచే పద్ధతులపై దృష్టి సారించాలి.

10.17. ఒకే దేశం-ఒకే రేషన్ కార్డు:

కేంద్ర వినియోగదారుల వ్యవహారాలు, ఆహార, ప్రజా పంపిణీ శాఖ మంత్రి శ్రీ.ఎస్. రామ్ విలాస్ పాశ్వాన్ 01-09-2020వ సంవత్సరంలో ప్రారంభించారు. 24 రాష్ట్రాలు మరియు కేంద్ర పాలిత ప్రాంతాలు, రెండు కేంద్ర పాలిత ప్రాంతాలైన లద్దాఖ్, లక్షద్వీప్‌లను ఈ పథకంలో అనుసంధానం చేశారు. ఆ తరువాత ఈ పథకం మొత్తం 26 రాష్ట్రాలతో పాటు వివిధ కేంద్ర పాలిత ప్రాంతాలలోని వలస PDS లబ్ధిదారులు తమకు ప్రభుత్వం అందిస్తున్న సబ్సిడీతో కూడిన ఆహార ధాన్యాలను ఒకే రూపంలో మరియు ప్రభుత్వం నిర్ణయించిన జారీ ధరలలో తమకు నచ్చిన ఏదైనా సరసమైన ధర దుకాణంలో (FPS) లో పొందే సౌకర్యం అందుబాటులోకి వచ్చింది.

దీని ద్వారా దాదాపు 65 కోట్ల మంది లబ్ధిదారులకు లబ్ధి కలిగింది. ఈ విధానాన్ని గోవా, ఆంధ్రప్రదేశ్, బీహార్, దాద్రానగర్ హవేలి మరియు డామన్ & డయ్యూ, గుజరాత్, హర్యానా, హిమాచల్ ప్రదేశ్, జమ్ము & కాశ్మీర్, జార్ఖండ్, కర్ణాటక, కేరళ, లద్దాఖ్, లక్షద్వీప్, మధ్యప్రదేశ్, మహారాష్ట్ర, మణిపూర్, మిజోరాం, నాగాలాండ్, ఒడిశా, పంజాబ్, తెలంగాణా, రాజస్థాన్, సిక్కిం, త్రిపుర, ఉత్తర ప్రదేశ్ మరియు ఉత్తరాఖండ్ ఉన్నాయి. మార్చి-2021 సంవత్సరం నాటికి మిగిలిన రాష్ట్రాలు / కేంద్ర పాలిత ప్రాంతాలు జాతీయ పోర్టబిలిటీలో విలీనం చేయాలని లక్ష్యంగా పెట్టుకున్నారు. దేశంలో ఎక్కడైనా వారి భౌతిక స్థానంతో సంబంధం లేకుండా, జాతీయ ఆహార భద్రతా చట్టం-2013 (NFSA) పరిధిలో ఉన్న లబ్ధిదారులందరికి

ఆహార భద్రత అర్హతలను అందజేయాలని కేంద్ర ప్రభుత్వం ప్రతిష్టాత్మకంగా చేసిన ప్రయత్నమే ఒకే దేశం - ఒకే రేషన్ కార్డ్ వ్యవస్థ.

10.18. ముగింపు:

భారతదేశంలో ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ అనునది ప్రైవేట్ డీలర్లచే నిర్వహించబడే సరసమైన ధరల దుకాణాల ద్వారా ఎంపిక చేయబడిన నిత్యావసర వస్తువుల పంపిణీ వ్యవస్థ. ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ ద్వారా పంపిణీ చేయబడే వస్తువులు బియ్యం, గోధుమలు, పంచదార, వంటనూనె మరియు కిరోసిన్. ప్రజా పంపిణీ యొక్క ఉద్దేశ్యం సమాజంలోని పేద వర్గాలకు అతి తక్కువ ధరకు కనీస మరియు నిత్యావసర వస్తువులను అందించడం. అంతేకాకుండా అవసరమైన వస్తువులను ప్రభుత్వం సేకరణ లేదా దిగుమతి ద్వారా పొందుతుంది మరియు బఫర్ నిల్వను నిర్వహించబడుతుంది. ధాన్యం మార్కెట్‌లో ధరల స్థిరీకరణను నిర్ధారించడానికి ప్రభుత్వ ప్రాధమిక ఆహార వస్తువులకు సహేతుకమైన ధరలను అందించాలనే ప్రభుత్వ లక్ష్యం ప్రపంచంలోనే అతిపెద్ద ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ అయిన భారత ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ ద్వారా సాధించబడుతుంది. ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ ద్వారా ప్రాధమిక ఆహార వస్తువులను పంపిణీ చేయడం అనునది నిజంగా అవసరమైన వారిని చేరుకోవడానికి మరియు సాధారణ వినియోగదారుల ధరలను అదుపులో ఉంచే వ్యవస్థగా ఉపయోగపడుతుంది. మన దేశంలో ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థకు 80% కంటే అధికంగా ధాన్యాన్ని పంజాబ్, హర్యానా మరియు పశ్చిమ ఉత్తరప్రదేశ్ అందిస్తున్నాయి. పేదరిక రేఖకు దిగువన నివసించే వారు బహిరంగ మార్కెట్‌లో అధిక ధరలకు నిత్యావసర వస్తువులను కొనగోలు చేయలేని వారిని ఆదుకోవాలని అనే పవిత్ర ఆశయంతో మన దేశంలో ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థను ఏర్పాటు చేయడం జరిగింది.

10.19. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు:

I. **వ్యాసరూప ప్రశ్నలు:**

1) ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ అనగానేమి?
2) భారతదేశంలో ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ యొక్క అభివృద్ధి క్రమాన్ని వివరించండి?
3) భారతదేశంలో ఆహార భద్రత యొక్క విశ్లేషణను వివరించండి?

II. **సంక్షిప్త వ్యాసరూప ప్రశ్నలు:**

1) PDS యొక్క చరిత్రను వివరించండి?
2) PDS పంపిణీలో సరసమైన దుకాణాల పాత్రను వివరించండి?

III. **సంక్షిప్త ప్రశ్నలు:**

1) ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ ద్వారా పౌష్టికాహార పంపిణీ?
2) ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ ఆంధ్రప్రదేశ్ గురించి వ్రాయండి?
3) ఫోర్టిఫైడ్ బియ్యం అనగానేమి?
4) ఆహార భద్రత సవాళ్ళు?

10.20. ఆచూకి గ్రంధాలు:

1) చక్రవర్తి. M. (2000). "భారతదేశంలో ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ". పబ్లిక్ అడ్మినిస్ట్రేటివ్ బోధన ఇండియన్ ఇన్‌స్టిట్యూట్ ఆఫ్ మేనేజ్‌మెంట్, అహ్మదాబాద్ 20(2): 27-33.

2) స్వామినాథన్, మధుర (2004). "టార్గెటెడ్ ఫుడ్ స్టాంపులు" ది హిందూ. 17-08-2004.

3) అశోక్ గులాటి మరియు సురభిజైన్ (2013). "NFSB" నేపథ్యంలో బఫర్ స్టాకింగ్ పాలసీ: భావన, ఎంపిరిక్స్ మరియు పాలసీ ఇంప్లికేషన్స్. 'వ్యవసాయ ఖర్చులు మరియు ధరలపై కమీషన్, వ్యవసాయ మంత్రిత్వ శాఖ, భారత ప్రభుత్వం. 06-08-2013.

4) జోషి, ప్రమోద్, కె. (2013). జాతీయ ఆహార భద్రత బిల్లు మరియు బలమైన అమలు వ్యూహం అవసరం. "ప్రభుత్వ నాలెడ్జ్ సెంటర్ థింక్ పీసెస్. 07-03-2013.

5) సేవ్, జాహ్నవి (2022). "జార్ఖండ్ యొక్క ప్రత్యక్ష నగదు బదిలీ ప్రయోగం పని చేయకపోతే, ఇది ఇంకా ఎందుకు కొనసాగుతుంది? ది ఫైర్. 24-04-2022.

6) ప్రణాళిక సంఘం 11వ పంచవర్ష ప్రణాళిక డాక్యుమెంట్: న్యూట్రిషన్ మరియు సామాజిక భద్రత. PDS మరియు లోపాలు.

- డా॥ షేక్. అమీర్.

పాఠం - 11

స్వర్ణ జయంతి గ్రామ స్వరోజ్‌గార్ యోజన (SGSY)

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

11.0. ఉద్దేశ్యాలు

11.1. పరిచయం

11.2. SGSY పథకం యొక్క ప్రయేయాలు

11.3. నైపుణ్యాభివృద్ధి పెంపొందించుట

11.4. కార్యచరణ క్లస్టర్స్ కీలక కార్యకలాపాలు

11.5. స్వయం సహాయక బృందాలు

11.6. రివాల్వింగ్ నిధి

11.7. రుణ నిబంధనలు

11.8. భీమా నియంత్రణ

11.9. భద్రతా నిబంధనలు

11.10. సబ్సిడీ

11.11. రుణాలను పొందిన తరువాత అనుసరించాల్సిన వ్యూహం

11.12. వినియోగ నగదు కొరకు రిస్క్ ఫండ్

11.13. రుణం తిరిగి చెల్లించడం

11.14. రుణ రికవరీ

11.15. SGSY రుణాల రీఫైనాన్స్

11.16. SGSY లో బ్యాంకులు మరియు రాష్ట్ర సంస్థల పాత్ర

11.17. DRDA లకు బ్యాంకు అధికారుల డిప్యుటేషన్

11.18. పర్యవేక్షణ మరియు నియంత్రణ

11.19. ప్రాంతీయ సేవా అప్రోచ్

11.20. డేటా సమర్పణ

11.21. SGSY పథకం యొక్క కవరేజ్

11.22. SGSY యొక్క ముఖ్య లక్షణాలు

11.23. ముగింపు

11.24. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు

11.25. ఆచూకి గ్రంధాలు

11.0. ఉద్దేశ్యాలు:

- SGSY ద్వారా గ్రామీణ ప్రాంతాలలో పెద్ద సంఖ్యలో సూక్ష్మ ఆర్థిక సంస్థలను స్థాపించడం, గ్రామీణ పేదల సామర్థ్యాన్ని పెంపొందించడం.
- SGSY యొక్క సహాయక కుటుంబాలను స్వరోజ్ గారిన్ అని పిలుస్తారు. ఇందులో వ్యక్తులు లేదా సమూహాలు లేదా SHG ల స్వయం సహాయక బృందాలు కావచ్చును, ఇందులో సమూహ విధానానికి అధిక ప్రాధాన్యత ఇవ్వబడుతుంది.
- SGSY పథకం ద్వారా చిన్న తరహా పరిశ్రమల స్థాపనలో, ప్రజలు, వనరులు, వృత్తి నైపుణ్యాలు మరియు మార్కెట్ల ఆధారంగా SGSY పథకం కేటాయించబడుతుంది.
- SGSY పథకం అనునది నగదు మరియు సబ్సిడీ పథకం.

11.1. పరిచయం:

పూర్వపు సమీకృత గ్రామీణాభివృద్ధి పథకం (IRDP) మరియు గ్రామీణ యువత స్వయం ఉపాధి కోసం శిక్షణ (TRYSEM) గ్రామీణ ప్రాంతాలలో మహిళలు మరియు పిల్లల అభివృద్ధి (DWCRA), మిలియన్ బావుల పథకం లాంటి అనుబంధ పథకాల సమీక్ష మరియు పునర్నిర్మాణం తరువాత SGSY పథకం ప్రారంభించబడినది. గ్రామీణ కళాకారులకు మెరుగైన టూల్ కిట్ల సరఫరా (SITRA) మరియు గంగా కళ్యాణ్ యోజన మొదలగు అనుబంధ పథకాలకు బదులుగా అమలులోకి వచ్చింది.

స్వర్ణ జయంతి గ్రామ స్వరోజ్‌గార్ యోజన (SGSY) **01-04-1999** వ సంవత్సరంలో ప్రారంభమైనది. గ్రామీణ పేదలకు స్వయం ఉపాధి కల్పించే సమీకృత కార్యక్రమంగా SGSY రూపొందించబడినది. ఇది **75:25** నిష్పత్తిలో కేంద్రం మరియు రాష్ట్రాలచే నిధులు సమకూరుస్తుంది. వాణిజ్య బ్యాంకులు, ప్రాంతీయ గ్రామీణ బ్యాంకులు మరియు సహకార బ్యాంకులచే అమలు చేయబడినది. జిల్లాలలోని ఇతర ఆర్థిక సంస్థలు, పంచాయితీ రాజ్ సంస్థలు, జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థలు (DRDA), ప్రభుత్వేతర సంస్థలు (NGO's) మరియు సాంకేతిక సంస్థలు కూడా SGSY యొక్క ప్రణాళిక అమలు మరియు పర్యవేక్షణ ప్రక్రియను చేపట్టనున్నాయి. SGSY పథకం ప్రారంభమైనప్పటి నుండి ఏప్రిల్-**2004** వ సంవత్సరం వరకు మొత్తం కేటాయింపులు రూ.**6,734** కోట్లు కేంద్రం, రాష్ట్రాలు అందుబాటులో ఉంచాయి. రూ.**4,980** కోట్లు, ఏప్రిల్-**2004** వ సంవత్సరం వరకు వినియోగించబడినాయి. దీని ద్వారా **45.67** లక్షల స్వరోజ్ గారీలకు ప్రయోజనం చేకూరినది. **2009-10** కేంద్ర బడ్జెట్‌లో SGSY పథకం క్రింద యాక్టివిటి క్లస్టర్లు మరియు గ్రూప్ అప్రోచ్ ద్వారా గ్రామీణ ప్రాంతాలలో మైక్రో ఎంటర్‌ప్రైజెస్ స్థాపనకు రూ.**2,350** కోట్లు కేటాయించారు. ముఖ్యంగా స్వరోజ్ గారీలలో కనీసం **50.0%** ఎస్.సి. (SC), ఎస్.టి. (ST) లు, **40.0%** మహిళలు మరియు **3.0%** వికలాంగులు ఉన్నారు.

11.2. SGSY పథకం యొక్క ప్రయేయాలు:

SGSY పథకం యొక్క ప్రమేయాలను ఈక్రింది విధంగా వివరించవచ్చును. అవి:

- మన దేశంలోని గ్రామీణ ప్రాంతాలలో పెద్ద సంఖ్యలో సూక్ష్మ సంస్థలను ఏర్పాటు చేయడం ద్వారా పేదరిక నిర్మూలనపై దృష్టి కేంద్రీకరించబడినది.

- గ్రూప్ రుణాల పెట్టుబడి ఒకదానికి ఒకటి అతివ్యాప్తి చెందుతున్న బహుళ పథకాలను అమలు చేసే సమస్యను అధికమించడం.
- స్వయం ఉపాధికి సంబంధించిన అన్ని అంశాలను పరిమితం చేసే సూక్ష్మ వాణిజ్య సంస్థల యొక్క సమగ్ర కార్యక్రమం. ఇందులో గ్రామీణ పేదలను స్వయం సహాయక బృందాలుగా ఏర్పాటు చేయడం కూడా ఉంటుంది.
- జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థలు, బ్యాంకులు, లైన్ విభాగాలు, పంచాయితీరాజ్ సంస్థలు, NGO లు మొదలైన వివిధ ఏజెన్సీల ఏకీకరణ.
- SGSYద్వారా బ్యాంకు ఆర్థిక సహాయం మరియు ప్రభుత్వ సబ్సిడీ లాంటి ఆదాయాన్ని సంపాదించే ఆస్తుల మిశ్రమాన్ని అందించడం ద్వారా సహాయం పొందిన పేద కుటుంబాలను ఆర్థికంగా అభివృద్ధి దశలోకి తీసుకురావడానికి SGSY పథకం ఉపయోగపడుతుంది.

11.3. నైపుణ్యాభివృద్ధి పెంపొందించుట:

ఆర్థిక సహాయం కోసం వ్యక్తి లేదా వ్యక్తుల సమూహాన్ని గుర్తించిన తరువాత, కనీస నైపుణ్యం అవసరం. దానికి సంబంధించిన వారి శిక్షణ అవసరాలను కూడా నిర్ధారించాలి. రుణ ధరఖాస్తులను పరిశీలించేటప్పుడు సాంకేతిక నైపుణ్యాలకు సంబంధించి లైన్ విభాగాలు మరియు బ్యాంకుల నిర్వహణ నైపుణ్యాలను కలిగి ఉన్న స్వరోజ్ గారిస్ తప్పనిసరిగా ప్రాధమిక శిక్షణ పథకం ద్వారా నేర్చుకుంటారు. ఈ పథకంలో బుక్ కీపింగ్, మార్కెట్ పరిజ్ఞానం, గుర్తింపు, మదింపు ఉత్పత్తి ఖరీదుతో పరిచయం, ఉత్పత్తి ధర, బ్యాంకుల ద్వారా ప్రాజెక్ట్ ఆర్థిక సహాయంతో పరిచయం, అలాగే గుర్తించిన కీలక కార్యచరణలో ప్రాధమిక నైపుణ్యాలు ఉన్నాయి. ఈ విధమైన కేవలం రెండు రోజులు మాత్రమే ఉంటుంది. శిక్షణ ఇవ్వడానికి BDO లు, బ్యాంకర్లు రిసోర్స్ పర్సన్‌గా వ్యవహరిస్తారు. అందుకు అయ్యే వ్యయాన్ని DRDA లు భరిస్తాయి.

అదనపు నైపుణ్యాభివృద్ధి మరియు నైపుణ్యాలు అప్‌గ్రేడేషన్‌కు అవసరమయ్యే లబ్ధిదారులకు, ప్రభుత్వ సంస్థలు, ఐ.టి.ఐ.లు, పాలిటెక్నిక్‌లు, విశ్వవిద్యాలయాలు మరియు NGO లు, మొదలగు వాటి ద్వారా నైపుణ్య శిక్షణను సంతృప్తికంగా పూర్తి చేసినప్పుడే రుణ పంపిణి జరుగుతుంది.

SGSY ల శిక్షణతో స్వరోజ్ గారీస్ వారం కంటే ఎక్కువ శిక్షణ పొందవలసి వచ్చినట్లయితే ఆర్థిక సహాయం కోసం అర్హులు, సహాయం రేటు స్థానికంగా నిర్ణయించబడుతుంది. ఇందుకోసం స్వరోజ్‌గారికి బ్యాంకు రుణాలను మంజూరు చేస్తుంది. ఏది ఏమైనప్పటికి SGSY ప్రాజెక్ట్ క్రింద రుణం ఇవ్వడానికి సాధారణ భద్రతా నిబంధనలు ఉన్నప్పటికి, ప్రాజెక్ట్ చేపట్టడానికి ముందు క్రెడిట్‌ను పొడగించవలసి ఉంటుంది. కాబట్టి, బ్యాంకులు తమ అభీష్టానుసారం ప్రత్యామ్నాయ మార్గం మరియు మూడవ పార్టీ గ్యారంటితో లేదా లేకుండా నైపుణ్యాభివృద్ధి శిక్షణ కోసం రుణాలను అందించవచ్చును.

11.4. కార్యచరణ క్లస్టర్స్ కీలక కార్యకలాపాలు:

75.0% వరకు (సంఖ్య మరియు నిధులు రెండు) సహాయంలో ప్రధాన వాటా కీలక కార్యకలాపాల కోసం ఉంటుంది. వాటిని క్లస్టర్‌లలో తీసుకోవాలి. దీనికోసం, బ్లాక్ స్థాయిలో పంచాయితీ సమితిలు మరియు జిల్లా స్థాయిలో

DRDA లేదా జిల్లా పరిషత్ ఆమోదంతో ప్రతి బ్లాక్‌కు 4-5 కీలక కార్యకలాపాలు గుర్తించబడతాయి. ఆ విధంగా 1999-2000 వ సంవత్సరంలో ప్రతి బ్లాక్‌లో ఒకటి లేదా రెండు కార్యకలాపాలు గుర్తించబడినాయి. వ్యవసాయ కార్యకలాపాలకు సహాయం చేయాలంటే పొలాల వద్ద ఉండే బహిరంగ నూతులు (బావి), బోరింగ్ పంపు, గొట్టపు బావి, లిఫ్ట్ ఇరిగేషన్, చెక్ డ్యామ్ లాంటి నీటిపారుదల సౌకర్యాలు ఉండాలి. వ్యవసాయ రంగానికి యూనిట్ ధరను నిర్ణయించేటప్పుడు NABARD ప్రాంతీయ కమిటిలు నిర్ణయించిన యూనిట్ ధరను సూచిక ధరగా పరిగణించాలి. అంతేకాకుండా, ఇతర సాంకేతిక, ఆర్థిక పారామితులను నిర్ణయించే భాద్యత జిల్లా SGSY కమిటిది. స్వరోజ్‌గారీ కి మూడు సంవత్సరాలలో తన ఆస్తి మరియు నైపుణ్యాన్ని విస్తరించుకునే అవకాశం కల్పించేలా కార్యకలాపాల ఎంపిక ఉండాలి. అదేవిధంగా, కనీసం మూడవ సంవత్సరంలో నికర ఆదాయం రూ.2,000/- ప్రతి నెలకు తక్కువ కాకుండా ఉంటుంది.

11.5. స్వయం సహాయక బృందాలు (SHG's):

గ్రామ సభ ద్వారా ఆమోదించబడిన పేదరిక రేఖకు దిగువన నివసించే (BPL) జాబితా నుండి తీసుకోబడిన స్వరోజ్‌గారీస్ ద్వారా స్వయం సహాయక బృందాలు (SHG) నిర్వహించబడతాయి. ఈ SGSY పధకం SHG ల ఏర్పాటు మరియు బ్యాంకులతో వాటి అనుసంధాలను అందిస్తుంది. సమూహ కార్యకలాపాలకు ప్రాధాన్యత ఇవ్వబడుతుంది. బ్లాక్ స్థాయిలో ఏర్పడిన సగం గ్రూపులు ప్రత్యేకంగా మహిళా గ్రూపులుగా ఉండాలి.

SGSY క్రింద SHG లో BPL కుటుంబాలు చెందిన 10 నుండి 20 మంది సభ్యులను కలిగి ఉండవచ్చును. సమూహంలో ఒకే కుటుంబానికి చెందిన ఒకరి కంటే ఎక్కువ మంది సభ్యులు ఉండకూడదు. అదేవిధంగా ఒకరు ఒక గ్రూప్ కంటే ఎక్కువ గ్రూప్‌లలో సభ్యులుగా ఉండకూడదు. SHG లు అనధికారిక సమూహం కావచ్చు లేదా సొసైటీ చట్టం, రాష్ట్ర సహకార చట్టం లేదా భాగస్వామ్య సంస్థగా నమోదు చేయబడవచ్చు. సహాయం మరియు సబ్సిడీ ఒక సమూహంలోని సభ్యులందరి ఆదాయ ఉత్పాదక కార్యకలాపాలను చేపట్టడానికి విస్తరించవచ్చును.

11.6. రివాల్వింగ్ నిధి:

కనీసం ఆరు నెలల పాటు ఉనికిలో ఉన్న మరియు ఆచరణీయ సమూహం యొక్క సామర్థాన్ని ప్రదర్శించిన ప్రతి SHG కి రివాల్వింగ్ ఫండ్ రూ.25,000/- నగదు రుణ సౌకర్యంగా బ్యాంకుల నుండి ఇందులో రూ.10,000/- మొత్తాన్ని DRDA ద్వారా బ్యాంకుకు అందచేస్తుంది. బ్యాంకులు రూ.10,000/- కంటే ఎక్కువ మొత్తంపై మాత్రమే వడ్డీని వసూలు చేయవచ్చును. రివాల్వింగ్ ఫండ్ గ్రూప్ కార్పోస్‌ను పెంచడానికి సమూహాలకు అందించబడుతుంది. తద్వారా అధిక సంఖ్యలో సభ్యులు రుణాలను పొందేందుకు వీలుగా మరియు సభ్యులకు అందుబాటులో ఉన్న తలసరి రుణాన్ని పెంచడానికి వీలు కల్పిస్తుంది. రివాల్వింగ్ ఫండ్ సభ్యులకు క్రెడిట్ క్రమశిక్షణ మరియు ఆర్థిక నిర్వహణ నైపుణ్యాలను అందచేస్తుంది. తద్వారా వారు క్రెడిట్ యోగ్యమైనదిగా మారతారు ఈ విధంగా తమ విజయవంతమైన ఉనికిని ప్రదర్శించిన స్వయం సహాయక సంఘాలు SGSY పధకం ద్వారా ఆర్థిక కార్యకలాపాలకు సహాయం పొందుతారు.

11.7. రుణ నిబంధనలు:

SGSY పధకం క్రింద రుణ పరిమాణం ప్రాజెక్టు స్వభావంపై ఆధారపడి ఉంటుంది. యూనిట్ ధర తప్ప పెట్టుబడి

పరిమితి లేదు. అనగా ప్రాజెక్టు కోసం పెట్టుబడి అవసరం. SGSY పధకం క్రింద రుణాలు, కాలవ్యవధి రుణాలు మరియు మూలధన పెట్టుబడితో కూడిన మిశ్రమ రుణంగా ఉంటాయి. రుణ మొత్తం మరియు అనుమతించబడిన సబ్సిడీ మొత్తం ప్రాజెక్టు వ్యయానికి సమానంగా ఉంటుంది. బ్యాంకులు స్వరోజ్‌గారిస్ ప్రాజెక్టు వ్యయాన్ని ఖరారు చేయడానికి జిల్లాల యొక్క ముఖ్య కార్యకలాపాలలో నిర్దేశించిన మోడల్ ప్రాజెక్టు నివేదికను అనుసరించవచ్చు. ఎట్టి పరిస్థితులలోను ఫైనాన్సింగ్‌కు దూరంగా ఉండాలి. ఆ విధంగా స్వరోజ్ గారీస్‌కు పూర్తి రుణం మరియు సబ్సిడీ ఇవ్వబడుతుంది. SGSY క్రింద రూ.10,000/- వరకు చెల్లింపులు అనేక వస్తువులను కొనుగోలు చేయడానికి నగదు రూపంలో చేయవచ్చును.

SGSY లో అనేక మోతాదుల సహాయంపై ప్రాధాన్యత ఇవ్వబడుతుంది. దీని అర్థం స్వరోజ్ గారీస్ రెండవ పర్యాయం రుణ సౌకర్యంలో కొంతకాల వ్యవధిలో సహాయం చేయడం ద్వారా దారిద్ర్య రేఖను దాటడానికి మరియ అధిక మొత్తంలో రుణాన్ని పొందుటకు వీలు కల్పిస్తుంది. ఆ విధంగా తీసుకున్న రుణాన్ని సబ్సిడీ అర్హత ఆ వర్గానికి సూచించిన పరిమితిని మించకూడదు. మొదటి లేదా రెండవ విడత యొక్క ఆర్థిక క్రమశిక్షణ గురించి బ్యాంకులు సంతృప్తి చెందినట్లయితే, అవే బ్యాంకు నుండి లేదా ఏదైనా ఇతర బ్యాంకుల నుండి రుణం మంజూరు చేయబడుతుంది.

11.8. భీమా నియంత్రణ:

SGSY రుణం ద్వారా కొనుగోలు చేసిన ఆస్తులు లేదా లైవ్ స్టాక్‌కు భీమా అందుబాటులో ఉంటుంది. SGSY మార్గదర్శకాల ప్రకారం రోజ్‌గారీలు గ్రూప్ భీమా పధకంలో అర్హులుగా పరిగణించబడతారు.

11.9. భద్రతా నిబంధనలు:

SGSY లో రూ.50,000/- వరకు వ్యక్తిగత రుణాలు మరియు రూ. 3 లక్షల వరకు సమూహ రుణాల కోసం, బ్యాంకు రుణం నుండి సృష్టించబడిన ఆస్తులు ప్రాధమిక భద్రతగా బ్యాంకుకు సూచించబడతాయి. తవ్విన బావి, మైనర్ నీటిపారుదల మొదలైన భూమి ఆధారిత కార్యకలాపాలలో వలే చరాస్తులు సృష్టించబడని సందర్భాలలో భూమి తనఖా పొందవచ్చును. భూమిని తనఖా పెట్టడంలో సాధ్యం కాని పక్షంలో బ్యాంకు యొక్క అభీష్టానుసారం మూడవ పార్టీ గ్యారంటిని పొందవచ్చును.

SGSY లో రూ.50,000/- లకు మించిన అన్ని వ్యక్తిగత రుణాలు మరియు రూ.3 లక్షలకు మించిన గ్రూప్‌లోన్స్ కోసం ప్రాధమిక భద్రతకు అదనంగా భూమి యొక్క ఊహ లేదా తనఖా లేదా మూడవ పార్టీ గ్యారంటీ లాంటివి ఉండవచ్చును. తగిన మార్జిన్ ద్రవ్యం, ఇతర కోలేటరల్ భద్రత భీమా పాలసి, మార్కెట్ చేయదగిన భద్రత మరియు ఇతర ఆస్తుల యొక్క డిడ్‌లను బ్యాంకుల యొక్క అభీష్టానుసారం పొందవచ్చును.

11.10. సబ్సిడీ:

SGSY పధకం క్రింద సబ్సిడీ ప్రాజెక్ట్ వ్యయంలో 30.0% ఏకరీతిగా ఉంటుంది. గరిష్టంగా రూ.7,500/- ఎస్.సి. / ఎస్.టి. లకు సంబంధించి ఇది గరిష్టంగా రూ.10,000/- కి లోబడి ప్రాజెక్ట్ వ్యయంలో 50.0% ఉంటుంది. స్వరోజ్‌గారిస్ (SHG) గ్రూపులకు రూ.1.25 లక్షల సీలింగ్‌కు లోబడి ప్రాజెక్ట్ వ్యయంలో 50.0% సబ్సిడీ ఉంటుంది. నీటి పారుదల ప్రాజెక్ట్‌లకు సబ్సిడీపై ఎలాంటి ద్రవ్య పరిమితి లేదు.

11.11. రుణాలను పొందిన తరువాత అనుసరించాల్సిన వ్యూహం:

ప్రాంతీయ భాషలలో రుణ పాస్ పుస్తకాలు స్వరోజ్ గారిస్‌లకు జారీ చేయబడును. అందులో వారికి పంపిణి చేయబడిన రుణాల వివరాలన్నీ ఉంటాయి. బ్యాంకు శాఖలు వారంలో ఒక రోజు ప్రజా వ్యాపార పనిదినంగా పాటించి సిబ్బందిని క్షేత్ర స్థాయికి వెళ్లి స్వరోజ్ గారి సమస్యలను పరిష్కరించేందుకు వీలు కల్పిస్తాయి. ముఖ్యంగా స్వరోజ్ గారిస్ ద్వారా నాణ్యమైన ఆస్తులు సేకరించబడినాయని బ్యాంకులు సరియైన పర్యవేక్షణ మరియు ధృవీకరణ ద్వారా నిర్ధారించుకోవాలి. ఆస్తుల స్వాధీనానికి సంబంధించిన అవసరమైన పత్రాలను బ్యాంకు పొందాలి. సహేతుకమైన సమయం మరియు అవకాశం ఉన్నప్పటికి స్వరోజ్ గారి ఆస్తులను సేకరించని పక్షంలో, బ్యాంకు రుణాన్ని రద్దు చేసి, డబ్బును రికవరీ చేసుకునే స్వేచ్ఛను కలిగి ఉంటుంది. రుణం రికవరి కోసం స్వరోజ్ గారికి వ్యతిరేకంగా మరియు SHG ల విషయంలో సభ్యులందరికి వ్యతిరేకంగా అవసరమైన చోట చట్టపరమైన చర్యలు ప్రారంభించవచ్చును.

11.12. వినియోగ నగదు కొరకు రిస్క్ ఫండ్:

ఈ పథకం జిల్లా స్థాయిలో 1.0% SGSY నిధులతో రిస్క్ నిధిని రూపొందించడానికి అందిస్తుంది. ఒక్కొక్క స్వరోజ్ గారికి రూ.2,000/- మించకుండా వినియోగ రుణాలను బ్యాంకుల ద్వారా అందించబడతాయి. ఒక సంవత్సరంలో SGSY స్వరోజ్ గారీస్‌కు బ్యాంకులు పంపిణి చేసిన మొత్తం వినియోగ రుణాలలో 10.0% మేరకు సహాయం ఈ రిస్క్ నిధి ద్వారా అందించబడుతుంది.

11.13. రుణం తిరిగి చెల్లించడం:

అన్ని SGSY ల రుణాలను '5' సంవత్సరాల కనీస తిరిగి చెల్లించే వ్యవధితో మధ్యకాలీక రుణాలుగా పరిగణించాలి. NABARD మరియు జిల్లా SGSY కమిటీ ఆమోదించిన యూనిట్ ధర ప్రకారం రుణం తిరిగి చెల్లింపు కోసం వాయిదాలు నిర్ణయించబడతాయి. అంతేకాకుండా, నిర్దేశిత లాక్-ఇన్ కాలం కంటే ముందే రుణాన్ని పూర్తిగా తిరిగి చెల్లించినట్లయితే, స్వరోజ్ గారీలకు సబ్సిడీ ప్రయోజనం ఉండదు. SGSY క్రింద వివిధ కార్యకలాపాలకు తిరిగి చెల్లించే వ్యవధి, ప్రాజెక్ట్ ఆధారంగా 5, 7 మరియు 9 సంవత్సరాలుగా వర్గీకరించబడుతుంది. సంబంధిత లాక్-ఇన్ వ్యవధి వరుసగా 3, 4 మరియు 5 సంవత్సరాలు.

11.14. రుణ రికవరీ:

SGSY కార్యక్రమం విజయవంతం కావడానికి రుణాల సత్వర రికవరీ అవసరం. బ్యాంకులు రికవరీని నిర్ధారించడానికి సాధ్యమైన అన్ని చర్యలను తీసుకుంటాయి, అనగా వ్యక్తిగత పరిచయం, జిల్లా పరిపాలనతో సంయుక్త తిరిగి చెల్లించే క్యాంపుల ఏర్పాటు, చట్టపరమైన చర్యలు మొదలగునవి. ఒక వేళ దీని తరువాత కూడా, మొత్తం బకాయిలను తిరిగి పొందడంలో బ్యాంకులు విఫలం అయితే, బకాయిలకు వ్యతిరేకంగా సర్దుబాటు కోసం సబ్సిడీని జప్తు చేసే ప్రక్రియను చేపట్టవచ్చును. జిల్లా SGSY కమిటి ఆమోదం పొందిన తరువాత సంబంధిత బ్యాంకు స్వరోజ్ గారి బకాయిలకు వ్యతిరేకంగా రాయితీని సర్దుబాటు చేయవచ్చును. అదేవిధంగా, బ్యాంకు ఏదైనా మొత్తానికి బకాయి ఉన్న మొత్తానికి ఎక్కువ మొత్తంలో చెల్లించగలిగితే, ఆ మొత్తానికి DRDA కి తిరిగి ఇవ్వవచ్చును.

బ్యాంకులు కమీషన్ ప్రతిపాదికన మానిటర్-కమ్-రికవరీ ఫెసిలిటేటర్‌లుగా NGO లు లేదా వ్యక్తులు (ప్రభుత్వ ఉద్యోగులు కాకుండా) సేవలను నిమగ్నం చేయవచ్చు. ఈ వ్యయాన్ని తీర్చడానికి రుణం మొత్తలో 0.5% ప్రోసెసింగ్-కమ్-మానిటరింగ్ రుసుమును స్వరోజ్‌గారీలకు విధించవచ్చును. SGSY యొక్క రుణ రికవరీ యొక్క ప్రాముఖ్యతను దృష్టిలో ఉంచుకొని, బ్యాంకులు సెప్టెంబర్-1999 చివరి లోపు IRDP క్రింద రుణ డిఫాల్టర్ల జాబితాను సిద్ధం చేయాలి మరియు దానిని గ్రామ సభ, BDO లేదా DRDA కి అందించాలి.

11.15. SGSY రుణాల రీఫైనాన్స్:

బ్యాంకులు వారి మార్గదర్శకాల ప్రకారం SGSY క్రింద పంపిణి చేయబడిన రుణాల కోసం NABARD నుండి రీఫైనాన్స్ చేయడానికి అర్హులు. రీఫైనాన్స్ కోసం అర్హత బ్యాంకుల రికవరీ స్థితికి సంబంధించినది.

11.16. SGSY లో బ్యాంకులు మరియు రాష్ట్ర సంస్థల పాత్ర:

ప్రాజెక్టుల అమలు, ప్రణాళిక, ఉత్పత్తి, కీలక కార్యకలాపాల గుర్తింపు, క్లస్టర్లు, స్వయం సహాయక బృందాలు, వ్యక్తిగత స్వరోజ్ గారిస్ మౌళిక సదుపాయాల ప్రణాళిక గుర్తించడం, అలాగే సామర్థ్యం పెంపుదల SHG ల ఎంపిక, గ్రేడింగ్‌లలో బ్యాంకుల ప్రభుత్వ సంస్థలతో సన్నిహితంగా పాల్గొంటాయి. SHG లు, స్వరోజ్‌గారిస్ ఎంపిక, ప్రి-క్రెడిట్ కార్యకలాపాలు మరియు రుణ రికవరీతో సహా బ్యాంకులతో అంతిమ నిర్ణయం.

11.17. DRDA లకు బ్యాంకు అధికారుల డిప్యుటేషన్:

DRDA లను బలోపేతం చేయడానికి మరియు మెరుగైన రుణ వాతావరణాన్ని ప్రోత్సహించడానికి, DRDA లకు బ్యాంకు అధికారులను డిప్యూటేషన్ చేయాలని సూచించబడినది. బ్యాంకులు వారితో సంప్రదించి రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు, DRDA లకు వివిధ స్థాయిలలోని అధికారులను డిప్యూటింగ్ చేయడాన్ని పరిగణించవచ్చును.

11.18. పర్యవేక్షణ మరియు నియంత్రణ:

బ్యాంకులు ప్రాంతీయ లేదా జోనల్ కార్యాలయాలలో SGSY సెల్‌లను ఏర్పాటు చేస్తాయి. ఈ సెల్‌లు కాలానుగుణంగా SGSY స్వరోజ్‌గారిస్ కు నగదు ప్రవాహాన్ని పర్యవేక్షించాలి మరియు సమీక్షించాలి. SGSY పథకం యొక్క మార్గదర్శకాల అమలును నిర్ధారించాలి, శాఖల నుండి డేటాను సేకరించి, బ్యాంకు ప్రధాన కార్యాలయానికి ఏకీకృత డేటాను అందుబాటులో ఉంచాలి. బ్యాంకులు ఎలాంటి ప్రశ్నలను ప్రధాన కార్యాలయం గమనించకుండా చూసుకోవాలి. బ్యాంకు యొక్క ప్రధాన కార్యాలయ స్థాయిలో పథకం యొక్క పర్యవేక్షణను సీనియర్ అధికారికి అప్పగించాలి.

SGSY పథకం బ్లాక్, జిల్లా, రాష్ట్ర మరియు కేంద్ర స్థాయిలో SGSYకమిటీల ఏర్పాటుకు సహాయపడుతుంది. ఈ కమిటీలు కాలానుగుణంగా సమావేశాలు నిర్వహిస్తాయి. ఇందులో పథకం అమలును సమీక్షించి పర్యవేక్షిస్తారు. బ్యాంకులు ఈ సమావేశాలలో చురుకుగా పాల్గొంటాయని మరియు SGSY అమలుకు బాధ్యత వహించే వివిధ ఏజెన్సీలతో సన్నిహిత సమన్వయాన్ని కొనసాగించాలని భావిస్తాయి.

11.19. ప్రాంతీయ సేవా అప్రోచ్:

ఈ పధకం క్రింద ఏర్పాటైన జిల్లా SGSY కమిటీకి ఏ బ్యాంకు శాఖ పరిధిలోకి రాని లేదా సంబంధిత శాఖ ఏ కారణం చేతనైనా నిర్వహించలేని గ్రామాలను తిరిగి కేటాయించేందుకు అధికారం పొందినది. అంతేకాకుండా, పునర్విభజనపై జిల్లా SGSY కమిటి నిర్ణయం దాని పరిశీలన మరియు తదుపరి అవసరమైన చర్య కోసం DRC ముందు ఉంచబడుతుంది.

11.20. డేటా సమర్పణ:

అన్ని స్థాయిలలో నిశిత పర్యవేక్షణ పధకం యొక్క ప్రభావవంతమైన అమలుకు బాగా దోహదపడుతుంది. సమాచార ప్రవాహాన్ని సులభతరం చేయడానికి, బ్యాంక్ బ్రాంచ్‌లు నెలవారీ ప్రాతిపదికన SGSY పధకం క్రింద పురోగతికి సంబంధించిన డేటాను తదుపరి నెల 10వ తేది లోపు బ్లాక్ డెవలప్‌మెంట్ ఆఫీసర్ BDO, లీడ్ బ్యాంక్ ఆఫీసర్ ప్రాంతీయ కార్యాలయానికి సమర్పించవచ్చును. ఆ విధంగా బ్యాంక్ ప్రాంతీయ కార్యాలయం తదుపరి నెల 20వ తేది లోపు తమ జోనల్ కేంద్రానికి సమర్పిస్తుంది. అంతేకాకుండా, జోనల్ ఆఫీస్ ఏకీకృత డేటాను తదుపరి నెల 25వ తేది లోపు ప్రధాన కార్యాలయానికి సమర్పిస్తుంది. బ్యాంక్ యొక్క ప్రధాన కార్యాలయం ఏకీకృత డేటాను గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ (కేంద్ర ప్రభుత్వం) కు ఆ తరువాత నెల చివరి నాటికి అందిస్తుంది.

11.21. SGSY పధకం యొక్క కవరేజ్:

SGSY పధకం యొక్కనిర్వహణ భూమి లేని కార్మికులు, చదువుకున్న నిరుద్యోగులు, గ్రామీణ కళాకారులు మరియు వికలాంగులు లాంటి గ్రామీణ వర్గాల వారికి ఈ పధకం వర్తిస్తుంది. రుణ సహాయం పొందిన తక్కువ ఆదాయ కుటుంబాలు, వ్యక్తులు లేదా సమూహాలు కావచ్చును. ఇందులో BDO బ్యాంకర్ మరియు సర్పంచ్‌లతో కూడిన ముగ్గురు సభ్యుల బృందం ద్వారా దారిద్ర్యరేఖకు దిగువన (BPL) ఉన్న కుటుంబాలను ఎంపిక చేయబడుతుంది. ఈ పధకం ప్రత్యేకంగా గ్రామీణ పేదల, బలహీన వర్గాలపై దృష్టి సారిస్తుంది. ఎస్.సి./ఎస్.టి. లకు సహాయంలో 50.0% కేటాయించ బడుతుంది. అయితే, మిగిలిన నిధులలో కొంత భాగం మహిళలు మరియు వికలాంగులకు కేటాయించబడుతుంది. ఎంపిక చేసిన కార్యకలాపాలు మరియు ప్రతి స్వరోజ్ గారి అవసరాలకు అనుగుణంగా రూపొందించబడిన శిక్షణ పద్ధతుల ద్వారా స్వరోజ్ గారి అభివృద్ధికి ఈ పధకం ఉద్దేశించబడినది.

11.22. SGSY యొక్క ముఖ్య లక్షణాలు:

SGSY యొక్క ముఖ్య లక్షణాలను ఈ క్రింది విధంగా వివరించవచ్చును. అవి:

- గ్రామీణ ప్రాంతాలలో పెద్ద సంఖ్యలో సూక్ష్మ సంస్థలను స్థాపించడం, గ్రామీణ పేదల సామర్థ్యాన్ని పెంచడం దీని లక్ష్యం.
- స్వయ సహాయక కుటుంబాలను స్వరోజ్ గారిన్ అని పిలుస్తారు. వారు వ్యక్తులు లేదా సమూహాల కావచ్చు. అయితే, సమూహ విధానానికి ప్రాధాన్యత ఇవ్వబడుతుంది.

- సూక్ష్మ పరిశ్రమల స్థాపనలో, ప్రజల వనరులు, ప్రజల వృత్తి నైపుణ్యాలు మరియు మార్కెట్ల లభ్యత ఆధారంగా ప్రతి బ్లాక్‌లో 4 లేదా 5 కీలక కార్యక్రమాలను గుర్తించాలి. SGSY సహాయం యొక్క ప్రధాన వాటా కార్యాచరణ క్లస్టర్‌లలో ఉంటుంది.
- SGSY ప్రతి కీలక కార్యకలాపానికి ఒక ప్రాజెక్టు విధానాన్ని అవలంబిస్తుంది. గుర్తించిన కీలక కార్యకలాపాలకు సంబంధించి ప్రాజెక్ట్ నివేదికలు తయారు చేయాలి. దీనికి బ్యాంకులు మరియు ఇతర ఆర్థిక సంస్థలు దగ్గరి సంబంధం కలిగి ఉంటాయి. ఇవి ప్రాజెక్ట్ నివేదికలను తయారు చేయుటలో నిమగ్నమై ఉంటాయి.
- SGSY లో క్లస్టర్ ఆఫ్ యాక్టివిటీస్ కోసం ప్రస్తుతం ఉన్న అవస్థాపన సౌకర్యాలను సమీక్షించి, ఖాళీలను గుర్తిస్తుంది. ప్రతి జిల్లాకు మొత్తం కార్యక్రమాల కేటాయింపులో 20.0% ఈశాన్య రాష్ట్రాల విషయంలో 25.0% సీలింగ్‌కు లోబడి SGSY క్రింద పెట్టుబడులలో కీలకమైన ఖాళీలు చేయబడతాయి. ఈ మొత్తాన్ని DRDA లు SGSY అవస్థాపన సౌకర్యాల నిధిగా నిర్వహిస్తాయి.
- SGSY అనునది నగదు మరియు సబ్సిడీ పథకం. ఏదిఏమైనప్పటికి, SGSY లో నగదు అనునది కీలకమైన భాగం. సబ్సిడీ అనునది ఒక చిన్న మూలకం మాత్రమే. దీని ప్రకారం, SGSY బ్యాంకుల ప్రమేయాన్ని ఎక్కువగా అంచనా వేస్తుంది.
- SGSY లో ఇది ఒకసారి నగదు ఇవ్వడం కంటే బహుళ దఫాలుగా నగదును ప్రోత్సహించడానికి ప్రయత్నిస్తుంది.
- చక్కగా రూపొందించిన శిక్షణా కోర్సుల ద్వారా నైపుణ్యాభివృద్ధికి ప్రాధాన్యత ఇవ్వాలి.
- SGSY గుర్తించిన కార్యాచరణ క్లస్టర్‌లలో సాంకేతికత యొక్క అప్‌గ్రేడ్‌ను నిర్ధారిస్తుంది.
- ఇది SGSY స్వరోజ్‌గారీస్ ద్వారా ఉత్పత్తి చేయబడిన వస్తువుల మార్కెటింగ్‌ను ప్రోత్సహించడానికి అందిస్తుంది. ఇందులో మార్కెట్ సమాచారం, మార్కెట్ల అభివృద్ధి, కన్సల్టెన్సీ సేవలు, ఎగుమతులలో సహా వస్తువుల మార్కెటింగ్ కోసం సంస్థాగత ఏర్పాట్లు ఉంటాయి.
- SGSY కార్యక్రమాన్ని DRDA లు, పంచాయితి సమీతుల ద్వారా అమలు చేస్తారు. ప్రణాళిక అమలు మరియు పర్యవేక్షణ ప్రక్రియ జిల్లాలలో బ్యాంకులు మరియు ఇతర ఆర్థిక సంస్థలు, NGO లు సాంకేతిక సంస్థలను ఏకీకృతం చేస్తుంది. అదేవిధంగా DRDA లను తగిన విధంగా పునరుద్ధరించడం మరియు బలోపేతం చేయడం జరుగుతుంది.
- SGSY క్రింద 15.0% నిధులు జాతీయ స్థాయిలో దీర్ఘకాల ప్రాముఖ్యత కలిగిన ప్రాజెక్టులు మరియు ఇతర శాఖలు లేదా సెమి ప్రభుత్వ మరియు అంతర్జాతీయ సంస్థలలో కలిసి చేపట్టడానికి సాధ్యమయ్యే ప్రత్యామ్నాయ వ్యూహాలకు సూచికలుగా కూడా పని చేస్తాయి.

- SGSY యొక్క నిధులను కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు **75:25** నిష్పత్తిలో పంచుకుంటాయి.
- రాష్ట్రాలకు కేటాయించిన కేంద్ర కేటాయింపులు రాష్ట్రాలలోని పేదరికానికి సంబంధించి పంపిణి చేయబడతాయి. ఇందులో పేదరిక నిర్మూలన, ఉపాధి కల్పన, గ్రామీణ ప్రాంతాలలో మౌళిక సదుపాయాల కల్పన లాంటి కార్యక్రమాలను ప్రభుత్వం అమలు చేస్తుంది.

11.23. ముగింపు:

స్వర్ణ జయంతి గ్రామ స్వరోజ్ గార్ యోజన (SGSY) అనునది బ్యాంకు క్రెడిట్ మరియు ప్రభుత్వ సబ్సిడీల మిశ్రమం ద్వారా ఆదాయాన్ని పెంచే ఆస్తులను అందించే ఉపాధి కల్పన కార్యక్రమం. **01-04-1999** వ సంవత్సరంలో గ్రామీణాభివృద్ధిపై ప్రభుత్వ ప్రధాన కార్యక్రమం అయిన సమగ్ర గ్రామీణాభివృద్ధి పధకం (IRDP) స్థానంలో SGSY నేడు దేశంలో అతి పెద్ద స్వయం ఉపాధి కార్యక్రమంగా అవతరించింది. SGSY పధకాన్ని ప్రధానమంత్రి శ్రీ అటల్ బిహారి వాజ్‌పేయి ప్రారంభించారు. దీని ప్రధాన ఉద్దేశ్యం గ్రామీణ ప్రాంతాలలోని నిరుద్యోగులకు స్వయం ఉపాధి కల్పించే ఉద్దేశ్యంతో దీనిని ప్రారంభించారు.

ప్రారంభ పధకం స్వర్ణ జయంతి గ్రామ స్వరోజ్ గార్ యోజన (SGSY) దీనిని **2011** వ సంవత్సరంలో జాతీయ గ్రామీణ జీవనోపాధి మిషన్‌గా పేరు మార్చారు. ఆ తరువాత దీనిని దీన్ దయాళ్ ఉపాధ్యాయ యోజన (DDU-DY) లో విలీనం చేయబడినది. దేశంలో లక్షలాది గ్రామస్తులకు స్వయం ఉపాధి కల్పించేందుకు SGSY కృషి చేస్తుంది. బ్యాంకు క్రెడిట్ మరియు ప్రభత్వ సబ్సిడీ ద్వారా వారిని స్వయం సహాయక బృందాలుగా ఏర్పాటు చేయడం ద్వారా సహాయం పొందిన పేద కుటుంబాలను ఆర్థిక వృద్ధిని కల్పిస్తుంది. SGSY పధకాన్ని జాతీయ గ్రామీణ జీవనోపాధి మిషన్ (NRLM) గా మార్చబడిన తరువాత ఈ పధకం **2014** వ సంవత్సరం నాటికి సార్వత్రికమైనది.

11.24. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు:

I. **వ్యాసరూప ప్రశ్నలు:**

1) స్వర్ణ జయంతి గ్రామ స్వరోజ్‌గార్ యోజన పధకం గురించి ఒక వ్యాసం వ్రాయండి?

2) SGSY అనగానేమి? SGSY యొక్క ప్రమేయాలను గురించి వివరిస్తూ SGSY యొక్క ముఖ్యమైన అంశాలు పరిశీలించండి?

II. **సంక్షిప్త వ్యాసరూప ప్రశ్నలు:**

1) SGSY యొక్క ముఖ్య లక్షణాలను వివరించండి?

2) SGSY పధకం వివిధ భాగాలను విశ్లేషించండి?

III. **సంక్షిప్త ప్రశ్నలు:**

1) SGSY పధకం యొక్క కవరేజ్ అర్థం?

2) రుణ రికవరి అనగానేమి?

3) SGSY యొక్క సబ్సిడీని వివరించండి?

11.25. ఆచూకి గ్రంధాలు:

1. బారుహ్, బి. (2014). SGSY పధకం అస్సాంలో విజయవంతం.
2. ఫిరోజ్, యస్.యం. మరియు చౌహన్, ఎ.కె. (2011). మైక్రోఫైనాన్స్ భారతదేశం, న్యూ డిల్లీ: న్యూ సెంచరి పబ్లికేషన్స్.
3. ఘోశ్, యం. (2014). మైక్రోఫైనాన్స్ మరియు గ్రామీణ పేదరికం, SHG ల బ్యాంక్ లింకేజ్ పధకం. గ్రామీణాభివృద్ధి జర్నల్, 21(3), 23-27.
4. గోగి, జె.కె. (2004). గ్రామీణ రుణ గ్రస్తత పశ్చిమ భారతదేశం. దిబ్రూఘర్ విశ్వవిద్యాలయం. అర్థశాస్త్ర విభాగం: యూనివర్సల్ ప్రెస్.

- డా॥ షేక్. అమీర్.

పాఠం - 12

జాతీయ గ్రామీణ ఉపాధి హామీ పధకం

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

12.0. ఉద్దేశ్యాలు

121. పరిచయం

12.2. NREGS లక్ష్యం

12.3. NREGS పధకం యొక్క చారిత్రక పరిణామ క్రమం

12.4. NREGS యొక్క నిబంధనలు

12.5. NREGS చట్టం - భారత రాజ్యాంగం

12.6. NREGA చట్టం చర్చ

12.7. NREGS పధకంపై ప్రభుత్వ మూల్యాంకం చేస్తుంది

12.8. NREGS పధకం యొక్క పరిమాణాత్మక విజయాలు

12.9. సామాజిక తనిఖీ (SOCIAL AUDIT)

12.10. వేతనాలు

12.11. NREGS పధకం ద్వారా ఆస్తి సృష్టించుట

12.12. యువ శ్రామిక శక్తి యొక్క కూర్పు

12.13. MGNREGS నూతన ప్రతిపాదనలు

12.14. MGNREGS ని రక్షించండి

12.15. MGNREGA పధకం అభివృద్ధి కొరకు చర్యలు

12.16. ముగింపు

12.17. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు

12.18. ఆచూకి గ్రంధాలు

12.0. ఉద్దేశ్యాలు:

- NREGS ద్వారా గ్రామీణ కూలీల వలసలను తగ్గించడంతో పాటు ప్రజల కొనుగోలు శక్తిని పెంపొందించే దిశగా ధనిక, పేద వ్యత్యాసాన్ని తగ్గించేందుకు కృషి చేస్తుంది.
- గ్రామీణ ప్రాంత ప్రజలు పని కల్పించాలని సంబంధిత కార్యాలయంలో ధరఖాస్తు చేసుకుంటే, సుమారు 5 కిలోమీటర్ల పరిధిలోనే ఉపాధి కల్పించాలి.

- జాబ్ కార్డు పొందిన 15 రోజులలోగా పని చూపించలేకపోతే నిరుద్యోగ భృతి చెల్లించాల్సి ఉంటుంది.
- ఉపాధికి సంబంధించిన వేతనాలు సంబంధిత లబ్దిదారుల బ్యాంకు ఖాతాలలో జమ చేస్తారు.
- గ్రామ పంచాయితీలలో అమలు చేసే పనులలో కాంట్రాక్టర్ల ప్రమేయాన్ని నిషేదిస్తూ చట్టం రక్షణ కల్పించింది.
- ఉపాధి పనులలో పారదర్శకత, జవాబుదారీతనం కోసం నిర్వహణను నోడల్ ఏజెన్సీలకు బదలాయించారు.
- గ్రామ సభలను ఏర్పాటు చేసి ఖర్చుచేసిన నిధులపై సామాజిక తనిఖీ నిర్వహించి అవినీతికి పాల్పడిన అధికారులు, సిబ్బందిపై చర్యలు తీసుకునేలా చేస్తుంది.

12.1. పరిచయం:

కేంద్ర ప్రభుత్వం జాతీయ గ్రామీణ ఉపాధి హామీ చట్టం లేదా జాతీయ గ్రామీణ ఉపాధి పధకం 25-08-2005 న చట్టంగా రూపొందించి అమలు చేస్తున్నది. ప్రతి ఆర్థిక సంవత్సరంలో నైపుణ్యంలేని వయోజనులందరికీ ప్రతి గ్రామీణ కుటుంబంలో కోరిన వారికి స్థానికంగానే '100' రోజుల పని కల్పించడం దీని ముఖ్యోద్దేశ్యం. దీనిని 02-02-2006 వ సంవత్సరంలో దేశవ్యాప్తంగా 200 జిల్లాలలో ప్రారంభించారు. 2008 వ సంవత్సరంలో దీనిని మహాత్మాగాంధీ జాతీయ గ్రామీణ ఉపాధి హామీ పధకంగా మార్పు చేశారు. ఈ పధకం క్రింద గ్రామాలలో రహదారుల అభివృద్ధి, కాలువలు, చెరువులు, బావులు, సంప్రదాయ నీటి వనరుల పునరుద్ధరణ, కరువు నివారణ చర్యలు, అడవుల పెంపకం, వరదల నియంత్రణ, రక్షణ పనులు చేపట్టడం. అదేవిధంగా ఎస్.సి. / ఎస్.టి. (SC / ST) ల భూములలో వ్యవసాయాభివృద్ధికి అనువైన పనులు చేపట్టి సాగులోకి తీసుకురావడం. ఇది భారతీయ కార్మిక చట్టం మరియు సామాజిక భద్రతా చర్య. ఇది పని చేసే హక్కుకి హామీ ఇవ్వడం లక్ష్యంగా ఉంటుంది. ఈ చట్టం 23-08-2005 న గౌరవ ప్రధానమంత్రి "డా॥ మన్మోహన్ సింగ్" యొక్క యు.పి.ఏ. (UPA) ప్రభుత్వంలోని గ్రామీణాభివృద్ధి శాఖ మంత్రి రఘువంశ్ ప్రసాద్ సింగ్ పార్లమెంట్‌లో బిల్లును ప్రవేశపెట్టిన తరువత ఆమోదించబడినది.

12.2. NREGS లక్ష్యం:

నైపుణ్యం లేని మాన్యువల్ పనిచేయడానికి వయోజన సభ్యులు స్వచ్ఛందంగా ముందుకు వచ్చిన ప్రతి కుటుంబంలో కనీసం ముందుకు వచ్చిన ప్రతి కుటుంబంలో కనీసం ఒక సభ్యునికి ఆర్థిక సంవత్సరంలో కనీసం 100 రోజుల వేతన ఉపాధిని అందించడం ద్వారా గ్రామీణ ప్రాంతాలలో జీవనోపాధి భద్రతను పెంపొందించడం దీని లక్ష్యం. MGNREGA యొక్క మరొక లక్ష్యం మన్నికైన ఆస్తులను ఉదాహరణకు రోడ్లు, కాలువలు, చెరువులు మరియు బావులు మొదలగునవి సృష్టించడం. అంతేకాకుండా దరఖాస్తుదారుని నివాసానికి '5' కిలోమీటర్ల లోపల ఉపాధి కల్పించాలి మరియు కనీస వేతనాలు చెల్లించాలి. అదేవిధంగా దరఖాస్తు చేసిన '15' రోజుల లోపు పనిని అందించకపోతే, దరఖాస్తుదారులు నిరుద్యోగ భృతికి అర్హులు. అనగా ప్రభుత్వం ఉపాధి కల్పించుట లో విఫలమైతే, ఆ ప్రజలకు నిర్దిష్ట నిరుద్యోగ భృతిని అందించాలి. అందువలన ఈ పధకంలో ఉపాధి అనునది చట్టపరమైన అర్హత. ఆర్థిక భద్రతను అందించడం మరియు గ్రామీణ ఆస్తులను సృష్టించడంతో పాటు, NREGA ని ప్రోత్సహించడానికి ఇతర విషయాలు పర్యావరణాన్ని రక్షించడంలో, గ్రామీణ మహిళలకు సాధికారత కల్పించడంలో, గ్రామీణ, పట్టణ వలసలను తగ్గించడంలో మరియు సామాజిక సమానత్వాన్ని పెంపొందించడంలో సహాయపడగలవు.

ఈ చట్టం మొట్టమొదట 1991వ సంవత్సరంలో ప్రధానమంత్రి, శ్రీ పి.వి. నరసింహారావుచే ప్రతిపాదించబడినది. ఆ తరువాత దేశంలో 625 జిల్లాలలో అమలు చేయడం ప్రారంభించింది. ఈ పైలెట్ అనుభవం ఆధారంగా, NREGA ను 01-04-2008 వ సంవత్సరం నుండి భారతదేశంలోని అన్ని జిల్లాలలో కవర్ చేయడానికి సిద్ధం చేయబడినది. ముఖ్యంగా ఈ చట్టం ప్రపంచంలోనే అత్యంత ప్రతిష్టాత్మకమైన సామాజిక భద్రత మరియు ప్రజా పనుల కార్యక్రమంగా ప్రభుత్వంచే ప్రశంసించబడినది. ఈ పధకాన్ని ప్రధానంగా గ్రామ పంచాయితీలు అమలు చేయాలి. ఈ చట్టం దాని సమర్ధవంతమైన నిర్వహణ మరియు అమలును ప్రోత్సహించడానికి అనేక రక్షణలను అందిస్తుంది. ఈ చట్టం అమలుకు సంబంధించిన సూత్రాలు మరియు ఏజెన్సీలు, అనుమతించబడిన పనుల జాబితా, ఫైనాన్సింగ్ నమూనా, పర్యవేక్షణ మరియు మూల్యాంకనం, పారదర్శకత మరియు జవాబుదారీతనాన్ని నిర్ధారించడానికి వివరణాత్మక చర్యలను స్పష్టంగా పేర్కొన్నది.

12.3. NREGS పధకం యొక్క చారిత్రక పరిణామ క్రమం:

1960వ సంవత్సరం నుండి భారతదేశంలోని విస్తారమైన గ్రామీణ లోతట్టు ప్రాంతాలలో తగిన ఉపాధి పధకాలను కనుగొనడంలో గత 30 సంవత్సరాల నుండి పోరాడుతూనే ఉన్నారు. ఈ విధంగా దశాబ్దాల అనుభవాలు ప్రభుత్వానికి ముఖ్యమైన పాఠాలను అందించాయి. ఆర్థిక నిర్వహణ యొక్క కష్టాలను బహిర్గతం చేసే గ్రామీణ మానవ శక్తి పధకం ఫలితాల కోసం ప్రణాళికలపై క్షేత్ర స్థాయి పధకాల నిర్వహణ, గ్రామీణ ఉద్యోగిత, ఫైలట్ ఇంటెన్సివ్ గ్రామీణ ఉద్యోగిత పధకం, శ్రామిక సామర్థ్య పనులు, కరువు పీడిత ప్రాంతాల కార్యక్రమం మొదలగునవి వీటిలో ఉన్నాయి. సమగ్ర గ్రామీణాభివృద్ధి, గ్రామీణాభివృద్ధికి ఉపాంత రైతులు మరియు వ్యవసాయ కార్మికుల పధకం, పనికి ఆహార పధకం, సమగ్ర అభివృద్ధి మరియు రాష్ట్రాలలో మెరుగైన సమన్వయం, సంఘం యొక్క జాతీయ గ్రామీణ ఉపాధి కార్యక్రమం (NREP) అభివృద్ధి మరియు గ్రామీణ భూమి లేని వారికి ఉపాధి హామి పధకం (RLEGP) భూమి లేని కుటుంబాలపై దృష్టి సారిస్తుంది.

ఏప్రిల్-1989 వ సంవత్సరంలో గ్రామీణ ప్రాంతాలలో ఉపాధి కల్పన, మౌళిక సదుపాయాల అభివృద్ధి మరియు ఆహార భద్రత కోసం, ప్రభుత్వం NREP మరియు RLEGP పధకాలను ఒక నూతన పధకం జవహర్ రోజ్‌గార్ యోజన (JRY) లో విలీనం చేసింది. స్థానిక గ్రామ ప్రభుత్వాలు లేదా పంచాయితీ రాజ్ సంస్థల ద్వారా అమలులో వికేంద్రీకరణ అత్యంత ముఖ్యమైన మార్పు అందువలన ప్రభుత్వ అధికారుల పాత్ర తగ్గుతుంది. ప్రభుత్వం 02-10-1993 వ సంవత్సరంలలో సన్నకారు వ్యవసాయదారులకు ఉపాధి కల్పించేందుకు ఉపాధి హామి పధకం (EAS) ప్రారంభించింది. ఆ తరువాత EAS పధకాన్ని 2001 వ సంవత్సరంలో సంపూర్ణ గ్రామీణ రోజ్‌గార్ యోజన (SGRY) లో విలీనం చేయబడింది.

01-04-1999 వ సంవత్సరంలో ఇదే లక్ష్యంతో జవహర్ రోజ్‌గార్ యోజన (JRY) పునరుద్దరించబడినది మరియు జవహర్ గ్రామ సంవృద్ధి యోజన (JGSY) గా మార్చబడినది. పంచాయితీరాజ్ సంస్థల పాత్ర గ్రామ స్థాయిలో స్థానిక స్వపరిపాలనతో గ్రామ పంచాయితీలు అని పిలవబడే ఏకైక అమలు అధికారంతో మరింత బలోపేతం చేయబడినది. 2001 వ సంవత్సరంలో ఇది SGRY లో విలీనం చేయబడినది. 25-09-2001 వ సంవత్సరంలో గ్రామీణ ప్రాంతాలలో ఉపాధి కల్పన, అవస్థాపన సౌకర్యాల అభివృద్ధి మరియు ఆహార భద్రత కోసం ప్రభుత్వం నూతన పధకం SGRY లో EAS మరియు JGSY లను విలీనం చేసింది. ఆ తరువాత SGRY అమలు సమస్యల కారణంగా ఇది 2006 వ సంవత్సరంలో NREGA లో విలీనం చేయబడినది. జనవరి 2001 వ సంవత్సరంలో ప్రభుత్వం 1977 వ సంవత్సరంలో ప్రారంభించిన మాదిరిగానే పనికి

ఆహార పధకం ప్రవేశపెట్టినది. NREGA అమలులోకి వచ్చిన తరువాత, 2006 వ సంవత్సరంలో పనికి ఆహార పధకాన్ని NREGA లో విలీనం చేయబడినది.

12.4. NREGS యొక్క నిబంధనలు:

నమోదు ప్రక్రియలో గ్రామ పంచాయితీకి ధరఖాస్తు మరియు జాబ్‌కార్డు జారీ చేసే అధికారం ఉంటుంది. ధరఖాస్తు చేసిన తేది నుండి 15 రోజుల లోపు వేతన ఉపధి కల్పించాలి. ఒక కుటుంబానికి సంవత్సరానికి '100' రోజుల పని హక్కును ఒకే కుటుంబానికి చెందిన వివిధ వయోజన సభ్యుల మధ్య పంచుకోవచ్చును. ఈ పధకం అనుమతించబడిన ముఖ్యమైన పనుల జాబితాను ఈక్రింది విధంగా వివరించవచ్చును. అవి:

- నీటి సంరక్షణ
- నీటి సేకరణ
- అడవుల పెంపకం
- కరువు ప్రూఫింగ్
- నీటి పారుదల పనులు
- సాంప్రదాయ నీటి వనరుల పునరుద్ధరణ
- భూమి అభివృద్ధి
- వరద నియంత్రణ
- గ్రామీణ కనెక్టివిటీ
- ప్రభుత్వం నోటిఫై చేసిన పనులు

ముఖ్యంగా ఈ పధకంలో వేతన వస్తు నిష్పత్తికి కనీస పరిమితిని 60:40 గా నిర్ణయించింది. గుర్తింపు పొందిన ఇంజనీర్లు, వర్క్‌సైట్ సౌకర్యాలు మరియు వర్క్‌సైట్‌లపై సౌకర్యాలు మరియు నెట్‌వర్క్‌సైట్ సౌకర్యాలు మరియు వర్క్‌సైట్‌లపై వారం వారీ నివేదిక కూడా చట్టం ద్వారా తప్పనిసరి చేయబడినది. ఈ చట్టం వేతనాలకు కనీస పరిమితిని నిర్దేశిస్తుంది. లింగ సమానత్వంతో చెల్లించాల్సిన సమయం రేటు ఆధారంగా, పనుల కొరత మరియు కొలత మరియు రేట్ల షెడ్యూల్ కోసం రాష్ట్రాలు నిబంధనల సమితిని రూపొందించాలి. NREGA పనుల కోసం గ్రామ పంచాయితీలు ఒకే బ్యాంకు ఖాతాను కలిగి ఉండాలని చట్టం నిర్దేశిస్తుంది. ఇది ప్రజల పరిశీలనకు లోబడి ఉంటుంది. జవాబుదారీతనాన్ని ప్రోత్సహించడానికి, ఈ చట్టం నెలవారీ ఖాతాల వర్గీకరణను తప్పనిసరి చేస్తుంది. పబ్లిక్ విజిలెన్స్ ద్వారా ప్రజా అకౌంటబిలిటీని నిర్ధారించడానికి, NREGA దాని అమలుకు కీలకంగా సోషల్ ఆడిట్‌లను నిర్దేశిస్తుంది.

12.5. NREGS చట్టం - భారత రాజ్యాంగం:

ఈ చట్టం భారత రాజ్యాంగంలోని IV వ భాగంలో పేర్కొనబడిన రాష్ట్ర విధాన నిర్దేశక సూత్రాలను అనుసరించడం లక్ష్యంగా పెట్టుకున్నది. పని చేసే హక్కు అందించడం ద్వారా చట్టం పౌరులందరికీ పనిచేసే హక్కును పొందేలా రాష్ట్రాన్ని

నిర్దేశించే ఆర్టికల్ 41 కి అనుగుణంగా ఉంటుంది. అంతేకాకుండా పర్యావరణాన్ని పరిరక్షించమని రాష్ట్రాన్ని నిర్దేశించే ఆర్టికల్ 48A కి అనుగుణంగా ఉండే గ్రామీణ పనుల ద్వారా పర్యావరణాన్ని రక్షించడానికి కూడా చట్టం ప్రయత్నిస్తుంది.

భారత రాజ్యాంగంలోని ఆర్టికల్-21 ప్రకారం భారత దేశంలోని ప్రతి పౌరుడికి గౌరవంగా జీవించే హక్కుకు హామీ ఇస్తుంది. ఈ చట్టం జీవనోపాధి భద్రతకు హామీ ఇస్తుంది. భారత రాజ్యాంగంలోని ఆర్టికల్-16 లో పొందుపరిచిన ప్రాధమిక హక్కు ప్రభుత్వ ఉద్యోగ విషయాలలో సమాన అవకాశాలకు హామీ ఇస్తుంది మరియు కేవలం మతం, జాతీ, కులం, లింగం, సంతతి ఆధారంగా ఉద్యోగ విషయాలలో ఎవరిపైనా వివక్ష చూపకుండా రాష్ట్రాన్ని నిరోధిస్తుంది. ఆ విధంగా NREGA కూడా ఆర్టికల్-46 ని అనుసరిస్తుంది. ఇది రాష్ట్ర ప్రయోజనాలను ప్రోత్సహించడం మరియు ఎస్.సి. / ఎస్.టి. (SC / ST) ల ఆర్థిక అభ్యున్నతికి కృషి చేయడం, వివక్ష, దోపిడి నుండి వారిని రక్షించడం అవసరం.

ఆర్టికల్-40 ప్రకారం రాష్ట్రాన్ని గ్రామ పంచాయితీలుగా విభజించాలని మరియు స్వయం ప్రభుత్వ యూనిట్లుగా పనిచేయడానికి అవసరమైన అధికారాలను అందించాలని ఆదేశించింది. గ్రామ పంచాయితీలకు అమలు యొక్క ప్రాధమిక బాధ్యతను అప్పగిస్తూ, చట్టం ఈ రాజ్యాంగ సూత్రానికి కట్టుబడి ఉన్నది. అదేవిధంగా, భారత రాజ్యాంగానికి 73 వ సవరణ ద్వారా ప్రారభించబడిన వికేంద్రీకరణ ప్రక్రియ పంచాయితీలకు రాజ్యాంగ హోదాను కల్పించింది.

12.6. NREGA చట్టం చర్చ:

దేశంలో విద్యా సంబంధ పరిశోధన ఈ పధకంలోని అనేక కోణాలపై దృష్టి సారించింది. ముఖ్యంగా ఆర్థిక భద్రత, స్వీయ లక్ష్యం, మహిళ సాధికారత మరియు ఆస్తుల సృష్టి మొదలగున్నవి వ్యవసాయ వేతనాలను ఏవిధంగా ప్రభావితం చేస్తుంది అనునది తెలియ చేయబడినది. 2008 వ సంవత్సరంలో '06' ఉత్తర భారత రాష్ట్రాలలో జరిగిన ముందస్తు అంచనా ప్రకారం ఈ పధకం గ్రామీణ పేదల జీవితాలను నెమ్మదిగా కానీ కచ్చితంగా మార్పు తెస్తుందని సూచించింది. ఈ పధకంలోని వారిలో అధిక శాతం కచ్చా గృహాలలో నివసిస్తున్నారు. ఎస్.సి. / ఎస్.టి. లకు చెందిన వారు, నిరక్షరాస్యులు, విద్యుత్తు సౌకర్యం లేని వారు అనే అంశాలను తెలియజేయడమైనది.

ఈ పధకం ప్రారంభమైనప్పటి నుండి వ్యవసాయ వేతనాలు ముఖ్యంగా మహిళలకు పెరిగాయి. ఈ పధకం సమర్ధవంతమైన భీమా పధకం అని, సాధారణ పని కోసం పట్టణ ప్రాంతాల వలసలను తగ్గించింది అనే అంశాన్ని ప్రత్యేక దృష్టి పెట్టబడినది. అదేవిధంగా అంతర్‌రాష్ట్ర సమస్యలున్నప్పటికీ, మహిళల భాగస్వామ్యం అధికంగానే ఉన్నవి. ముఖ్యంగా రాజస్థాన్, మధ్యప్రదేశ్, గుజరాత్ సరిహద్దు గ్రామాలలోని అధ్యయనం ప్రకారం స్వల్ప కాలిక వలసలు, శిశు సంక్షేమంపై ప్రభావాన్ని అధ్యయనం చేసింది. తద్వారా ఈ పధకంలో పనికి ఎక్కువగా డిమాండ్ ఉందని అధ్యయనం కనుగొన్నది.

ఈ పధకం ద్వారా ప్రచారం చేయబడిన నీటి సేకరణ మరియు నేల సంరక్షణ పనులు, పర్యావరణ భద్రత మరియు జీవవైవిధ్యం అను అంశాలు అధిక సానుకూల ప్రభావాలు ఉంటాయి. ఈ పధకం క్రింద సహజ వనరుల నిర్వహణ 2030 సంవత్సరం నాటికి 249 మెట్రిక్ టన్నుల కార్బన్‌డైయాక్సైడ్‌కు సమానం. 2021 వ సంవత్సరంలో వాతావరణ మార్పుఐ యు.ఎన్. ఫ్రేమ్ వర్క్ కన్వెన్షన్‌కు సమర్పించిన మూడవ ద్వై వార్షిక నవీకరణ నివేదికలో భారతదేశం కార్బన్ సీక్వెస్ట్రేషన్‌కు కంట్రిబ్యూటర్‌గా ఈ పధకాన్ని ప్రాధాన్యత ఇచ్చింది.

12.7. NREGS పధకం పై ప్రభుత్వ మూల్యాంకం చేస్తుంది:

12-07-2012 వ సంవత్సరంలో MGNREGA పై సమీక్ష సంకలానాన్ని భారత ప్రధాన మంత్రి "డా॥ మన్మోహన్ సింగ్" విడుదల చేశారు. 2008-12 సంవత్సర మధ్య కాలంలో ప్రచురించిన UNDP సహకారంతో, IIM లు, IIT లు మొదలగు సంస్థలచే నిర్వహించబడిన MGNREGA యొక్క స్వతంత్ర అంచనాలను ఈ సంకలనం రూపొందించినది.

ప్రధానమంత్రి ఈ విధంగా అన్నారు సంఖ్యలలో MGNREGA కథ చెప్పదగ్గ కథ, కానీ గణాంకాలు పూర్తి సత్యాన్ని చెప్పవు.

12.8. ఈ పధకం యొక్క పరిమాణాత్మక విజయాలు:

- ఈ పధకం ప్రారంభమైనప్పటి నుండి దాదాపు రూ.1,10,000 కోట్ల గ్రామీణ కుటుంబాలకు నేరుగా వేతన చెల్లింపుగా అందించబడినాయి. 1200 కోట్ల వ్యక్తి రోజుల ఉపాధి కల్పించబడినది.
- 2008 వ సంవత్సరం నుండి ప్రతి సంవత్సరం సగటున 5 కోట్ల కుటుంబాలకు ఉపాధి కల్పించబడినది.
- 80.0% కుటుంబాలకు నేరుగా బ్యాంకు లేదా పోస్టాఫీస్ ఖాతాల ద్వారా చెల్లించబడుతుంది.
- పధకం ప్రారంభం నుండి రాష్ట్ర స్థాయి వ్యత్యాసాలతో ఒక వ్యక్తి రోజు సగటు వేతనం 81% పెరిగింది. ఆ విధంగా వేతనం బీహార్, జార్ఖండ్‌లలో కనిష్టంగా రూ.122/- మరియు హర్యానాలో రూ.191/- వరకు ఉన్నది.
- ఎస్.సి. / ఎస్.టి. లలో మొత్తం వ్యక్తి పని రోజులలో 51% మరియు మహిళలు 47% మరియు చట్టం ప్రకారం తప్పనిసరి 33% కంటే ఎక్కువగా మహిళలు లబ్ది పొందుతున్నారు.
- పధకం ప్రారంభం నుండి 146 లక్షల పనులు జరిగాయి. వీటిలో 60% వరకు పనులు పూర్తి అయ్యాయి.
- 12 కోట్ల జాబ్ కార్డులు ఇవ్వబడినాయి.
- మస్టర్ రోల్స్‌తో పాటు ఇవి మేనేజ్‌మెంట్ ఇన్ఫర్‌మేషన్ సిస్టమ్ (MIS) అప్‌లోడ్ చేయబడినాయి.
- 2010-11 వ సంవత్సరం నుండి ఈ పధకం యొక్క వ్యయానికి సంబంధించిన అన్ని వివరాలు పబ్లిక్ డోమైన్‌లోని MIS లో అందుబాటులో ఉన్నాయి.

12.9. సామాజిక తనిఖీ (SOCIAL AUDIT) :

పౌర సమాజ సంస్థలు, ప్రభుత్వేతర సంస్థలు (NGO) లు, రాజకీయ ప్రతినిధులు, పౌర సేవకులు, రాజస్థాన్, ఆంధ్రప్రదేశ్ కార్మికులు NREGA క్రింద అవినీతిని నిరోధించడానికి సమిష్టిగా సామాజిక తనిఖీలను నిర్వహిస్తారు. అవినీతికి పాలనలో గోప్యత కారణమని చెప్పబడినందున 2005 వ సంవత్సరంలో రూపొందించబడిన జన్సున్‌వై లేదా పబ్లిక్ హియరింగ్ మరియు సమాచార హక్కు ఈ గోప్యత పై పోరాడేందుకు ఉపయోగించబడతాయి. అధికారిక రికార్డులను సమీక్షించడం మరియు రాష్ట్ర నివేదించబడిన ఖర్చులు, భూమిపై ఖర్చు చేసిన వాస్తవ డబ్బును ప్రతిబింబిస్తారు లేదో నిర్ణయించే ఈ ప్రక్రియను సామాజిక తనిఖీగా సూచిస్తారు.

NREGA పనులపై సామాజిక తనిఖీ యొక్క నిరంతర ప్రక్రియలో నిర్దేశించిన దశలలో ప్రజలు అప్రమత్తత వహించాల్సి ఉంటుంది. ఆ దశలను ఈక్రింది విధంగా వివరించవచ్చును.

- కుటుంబాల నమోదు
- పని దరఖాస్తుల రసీదు
- సాంకేతిక అంచనాల తయారీ
- అమలు మరియు పర్యవేక్షణ
- నిరుద్యోగ భత్యం చెల్లింపు
- జాబ్ కార్డుల పంపిణి
- తగిన ప్రజా పనుల ఎంపిక
- పని కేటాయింపు
- వేతనాల చెల్లింపు
- ఫలితాల మూల్యాంకనం
- గ్రామ సభ లేదా సామాజిక ఆడిట్ ఫోరమ్‌లో తప్పనిసరి సామాజిక తనిఖీ.

పై విధంగా అన్ని దశలలో సామాజిక తనిఖీని నిర్వహించేందుకు గ్రామ పంచాయితీ కార్యదర్శి బాధ్యత వహించాల్సి ఉంటుంది. కొన్ని దశలకు, సర్పంచ్‌తో పాటు ప్రోగ్రామ్ అధికారి మరియు జూనియర్ ఇంజనీర్ కూడా బాధ్యత వహిస్తారు.

సామాజిక తనిఖీని నిర్వహించేందుకు నిర్వహించే గ్రామ సభ సమావేశాలను సోషల్ ఆడిట్ ఫోరమ్స్‌గా పేర్కొంటారు. వాటిని ప్రభావితం చేయడానికి మూడు దశలను సూచించింది. అవి

- ప్రచారం
- పత్రాల తయారీ
- సంస్థాగత మరియు విద్యాపరమైన అంశాలు.

ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో NREGA పనులపై సామూహిక సామాజిక తనిఖీల ప్రభావాన్ని అంచనా వేయడానికి, NREGA అమలుపై దాని ప్రభావం మరియు ఫిర్యాదుల పరిష్కారానికి సామాజిక తనిఖీ ప్రభావం గురించి ప్రపంచ బ్యాంక్ అధ్యయనం చేసింది. ఇందులో యంత్రాంగం, సామాజిక తనిఖీ ముందు NREGA గురించి ప్రజలలో ఉన్న అవగాహన దాదాపు 30% నుండి 99% కి పెరిగిందని అధ్యయనం ద్వారా తెలిసింది. ఇంకా NREGA అమలు యొక్క సమర్థత సగటున 60% నుండి దాదాపు 97% కి పెరిగింది.

12.10. వేతనాలు:

NREGS కి సంబంధించి వేతన బదిలీ ప్రక్రియలు దాని ప్రారంభ అమలు నుండి గణనీయమైన మార్పులకు లోనయ్యాయి. వేతన చెల్లింపు పద్ధతి జాతీయ ఎలక్ట్రానిక్ ఫండ్ మేనేజ్‌మెంట్ సిస్టమ్, ప్రత్యక్ష బదిలీ మార్చబడినది. ముఖ్యంగా వినియోగదారుల ధరల సూచిక - వ్యవసాయ కార్మికులు (CPI-AL) MGNREGA ద్వారా వేతనాలు నిర్ణయించడానికి మార్గదర్శకాన్ని అందిస్తుంది.

2019 సంవత్సరం నాటికి, మెజారిటీ రాష్ట్రాలు మరియు కేంద్రపాలిత ప్రాంతాలలో కనీస వేతనాలు కంటే వేతనాలు తక్కువగా ఉన్నాయి. వేతనాల చెల్లింపులు కొన్ని సందర్భాలలో 200 రోజుల వరకు ఆలస్యం అవుతాయి. కేంద్ర, రాష్ట్రాలలో అనైక్యత, సమ్మతి మరియు అవస్థాపన అడ్డంకులు జాప్యానికి ప్రధాన కారణాలు. 2021వ సంవత్సరం నాటికి 97.7% వేతన చెల్లింపులు ఎలక్ట్రానిక్ బదిలీ ద్వారా జరిగాయి.

పట్టిక - 12.1

దేశంలోని వివిధ రాష్ట్రాలలో వేతనాలు

క్రమ సంఖ్య	రాష్ట్రాల పేర్లు	వేతనాలు (రూ. లలో)		
		2012	2018	2022
1	ఆంధ్రప్రదేశ్	137	205	257
2	అరుణాచల్ ప్రదేశ్	124	177	216
3	అస్సాం	136	189	229
4	బీహార్	122	168	210
5	ఛత్తీస్‌ఘడ్	132	174	204
6	గోవా	158	254	315
7	గుజరాత్	134	194	239
8	హర్యానా	191	281	331
9	హిమాచల్ ప్రదేశ్	157	184	266
10	జార్ఖండ్	122	168	210
11	కర్ణాటక	155	249	309
12	కేరళ	164	271	311
13	మధ్యప్రదేశ్	132	174	204
14	మహారాష్ట్ర	145	203	256
15	మణిపూర్	144	209	251
16	మేఘాలయ	128	181	230
17	మిజోరాం	136	194	233
18	నాగాలాండ్	124	177	216
19	ఒడిస్సా	126	182	222
20	పంజాబ్	166	240	281
21	రాజస్థాన్	133	192	231
22	సిక్కిం	124	177	222
23	తమిళనాడు	132	224	281
24	తెలంగాణ	---	205	257
25	త్రిపుర	124	177	212
26	ఉత్తరప్రదేశ్	125	175	213
27	ఉత్తరాఖండ్	125	175	213
28	పశ్చిమ బెంగాల్	136	191	223

ఆధారం: NREGS **2021-22** వేతన రేట్లు

పట్టిక 12.1 లో దేశంలో వివిధ రాష్ట్రాలలో MGNREGA వేతనాల రేట్లను వివరించబడినది. దీని ప్రకారం 2012వ సంవత్సరంలో మొత్తం రాష్ట్రాలలో హర్యానా, పంజాబ్ మరియు కేరళ లలో అధిక వేతనాలను పొందుతున్నారు. 2018వ సంవత్సరం వేతన రేట్ల ప్రకారం హర్యానా, కేరళ మరియు కర్ణాటక రాష్ట్రాలు మొదటి మూడు స్థానాలలో ఉన్నాయి. అదేవిధంగా 2022వ సంవత్సరం వేతన రేట్ల ప్రకారం వరుసగా హర్యానా, గోవా మరియు కేరళ రాష్ట్రాలు ఉన్నాయి.

12.11. MGNREGS పధకం ద్వారా ఆస్తి సృష్టించుట:

ఈ పధకం ద్వారా సృష్టించబడిన ఆస్తులలో పక్కా రోడ్లు, ఇటుకల తయారీ లాంటి గ్రామీణ ఆస్తులు ఉన్నాయి. నూతన తోటల ఏర్పాటు లాంటి భూమి ఉత్పాదకతను మెరుగుపరిచే భూమి అభివృద్ధి ఆస్తులు, పౌల్ట్రీ షెడ్లు, పశువుల ఆశ్రయాలు, చేపల డ్రెయింగ్ యార్డ్ ప్లాట్ ఫారమ్ లాంటి నైపుణ్యం లేని నిర్మాణాలు. నీటి సంబంధిత ఆస్తులలో గ్రామ ట్యాంకులు మరియు చెరువులు, చెక్ డ్యామ్‌లు, వాటర్ హార్వెస్టింగ్ ట్యాంకులు, నీటి పారుదల మార్గాలు, ఇప్పటికీ ఉన్న నీటి ఆస్తుల పునరుద్ధరణ మొదలగున్నవి ఉన్నాయి. అదేవిధంగా, మౌళిక సదుపాయాలు నిర్మాణంలో పారిశుద్ధ్య పనులు మరియు ధాన్యం నిల్వ సౌకర్యాలు కూడా ఉన్నాయి.

గత దశాబ్దంలో, నీటి సంబంధిత ప్రాజెక్టుల కోసం NREGA నిధులు సగానికి పైగా ఖర్చు చేయబడినట్లు గమనించబడినది. ముఖ్యంగా గ్రామీణ భారతదేశంలో నీటి వనరులు తగ్గిపోతున్నందువలన ఇది చాలా అవసరం. ఈ పధకం క్రింద గ్రామీణ నీటి వనరులు, బావులు, జలాశయాలు, పరీవాహక ప్రాంతాలు మొదలైన వాటి అభివృద్ధి కొరకు గత దశాబ్దంలో MGNREGA క్రింద ప్రతి సంవత్సరం రూ.20,000/- కోట్లకు పైగా ఖర్చు చేయబడినప్పటికి, ఇది శాశ్వత ఆస్తులు కావు.

12.12. యువ శ్రామిక శక్తి యొక్క కూర్పు:

2013-14 వ సంవత్సరంలో MGNREGA కార్మికులలో యువ కార్మికుల నిష్పత్తి 13.64% గా ఉన్నది. ఇది 2017-18 లో 7.73% నికి తగ్గినది. ఇది 2018-19 వ సంవత్సరంలో 9.1% నికి మరియు 2019-20 వ సంవత్సరంలో 10.06% నికి పెరిగింది. ఈ చట్టం ప్రకారం 18 నుండి 30 సంవత్సరాల మధ్య ఉన్న యువ కార్మికుల నిష్పత్తిలో స్థిరమైన క్షీణత, రూ.500/-, రూ.1,000/- నోట్ల రద్దు మరియు జిఎస్‌టి (GST) అమలు నేపధ్యంలో ఆగిపోయింది. ప్రస్తుతం క్రమంగా పెరుగుదల ప్రారభమైనది.

12.13. MGNREGA నూతన ప్రతిపాదనలు:

2015 వ సంవత్సరంలో కేంద్ర గ్రామీణాభివృద్ధి శాఖ మంత్రి శ్రీ నితీన్ గడ్కరీ MGNREGA కార్యక్రమాలను గిరిజన మరియు పేద ప్రాంతాలలో మాత్రమే పరిమితం చేయాలని ప్రతిపాదించారు. అదేవిధంగా శ్రామికులు మరియు ముడిపదార్థాల నిష్పత్తిని 60:40 నుండి 51:46 నిష్పత్తికి మార్చాలని ప్రతిపాదించారు. ఈ విధంగా నూతన ప్రతిపాదనల ప్రకారం, ఈ కార్యక్రమం 2,500 వెనుకబడిన బ్లాకులలో అమలు చేయబడుతుంది. ఈ రెండు ప్రతిపాదనలపై తీవ్ర విమర్శలు వచ్చాయి. విభిన్న అభిప్రాయాలు కలిగిన అనేక మంది ఆర్థిక వేత్తలు కొన్ని జిల్లాలు లేదా బ్లాకులలో అమలును పరిమితం చేయడం లేదా కేంద్రీకరించడం అనే ఆలోచనను వ్యతిరేకించారు. నవంబర్ -2014 వ సంవత్సరంలో క్యాబినేట్

విస్తరణలో గడ్కరీ స్థానంలో శ్రీ బీరేందర్ సింగ్ గ్రామీణాభివృద్ధి శాఖ మంత్రిగా నియమించారు. నూతన మంత్రి చేసిన తొలి ప్రకటనలో NREGA ని అన్ని జిల్లాలలో కొనసాగుతుందని హామీ ఇచ్చారు. అయితే, అదే సమయంలో NREGA బడ్జెట్‌లో తీవ్ర కోత పడినది. అంతేకాకుండా, కొన్ని బ్లాకులపై ఫోకస్ పేరుతో పథకం ఆ బ్లాకులకే పరిమితం చేయబడినది.

12.14. MGNREGS ని రక్షించండి:

సెప్టెంబర్-2014 లో సేవ్ MGNREGA అనునది సెంటర్ ఆఫ్ ఇండియాన్ ట్రేడ్ యూనియన్ (CITU), ఆల్ ఇండియా అగ్రికల్చరల్ యూనియన్ (AIAWU). ఆల్ ఇండియా డెమోక్రటిక్ ఉమెన్స్ అసోసియేషన్ (AIDWA) ల ఉమ్మడి సమావేశంలో ప్రతిపాదించబడిన డిమాండ్ల సమాహారం. అందులో ముఖ్యమైన ఈక్రింది విధంగా వివరించవచ్చును.

అవి:

- భారత ప్రభుత్వం ఈ పథకానికి కేంద్ర కేటాయింపులను పెంచాలి.
- పని దినాల సంఖ్య 200 రోజులకు పెంచాలి.
- రోజుకు రూ.300/- వేతనం ఉండాలి.
- జాబ్‌కార్డు ఉద్యోగం డిమాండ్ చేసే ప్రతి ఒక్కరికి జాబ్ కార్డు జారీ చేయబడుతుంది లేని పక్షంలో 15 రోజుల తరువాత ఉపాధి ప్రయోజనాలను అందించాలి.
- కార్డుదారులందరికి కనీసం '150' రోజుల పని ఉండేలా చూడాలి.
- వేతన జాప్యాన్ని పరిష్కరించాలి.
- MGNREGA ను పట్టణ ప్రాంతాలకు కూడా విస్తరించాలి.
- ఈ పథకం యొక్క సక్రమమైన అమలును పర్యవేక్షించడానికి మరియు అవినీతికి అరికట్టడానికి గ్రామ సభలను బలోపేతం చేయాలి.

12.15. MGNREGA పథకం అభివృద్ధి కొరకు చర్యలు:

MGNREGA పథకం యొక్క ప్రధానమైన ప్రమేయం గ్రామీణ జీవనోపాదుల భద్రత మరియు 100 రోజుల ఉపాధి కల్పించుట. అయితే 100 రోజుల ఉపాధి అనునది దేశంలో వివిద రాష్ట్రాలలో కల్పించలేకపోతున్నాయి. అందువలన ఈ చట్టం ప్రకారం అన్ని రాష్ట్రాలు 100 రోజుల గ్యారంటీ పని కల్పించుటకు కృషి చేయాలి. 100 రోజుల పని కల్పించుట వలన గ్రామీణ కుటుంబాల వారికి అదనపు ఆదాయం లభిస్తుంది. తద్వారా వారి కుటుంబాల అభివృద్ధి చెందుటకు అవకాశం కలుగుతుంది. అదేవిధంగా పనిచేసే ప్రదేశంలో మధ్యాహ్న భోజనం అందించుట ద్వారా ఆహార భద్రత కల్పించవచ్చును. ఆ విధంగా చేయుట ద్వారా ఆహారంపై అధిక వ్యయం తగ్గి గ్రామీణ కుటుంబాల వారికి అదనపు ఆదాయం లభిస్తుంది.

12.16. ముగింపు:

గ్రామీణ ప్రాంతాలలో ప్రధానంగా కాలానుగుణ హెచ్చు తగ్గుల కారణంగా ప్రధాన ఆర్థిక కార్యకలాపాలు మార్పులు

చెందుతూ ఉంటాయి. దీనివలన శ్రామిక శక్తిని కాలానుగుణంగా ఉపసంహరించుకోవడానికి దారితీస్తుంది. ముఖ్యంగా ఉపాంత కార్మికులు, మహిళలు, గృహ మరియు లాభదాయకమైన పనిగా నివేదించబడిన వాటి మధ్య ముందుకు, వెనుకకు మారతారు. గ్రామీణ ప్రజల ఆర్థిక స్థితి తక్కువ ఉండటం వలన వారు తమ పిల్లలను ఏదో ఒక పనికి ఉపయోగించుకోవలసి వస్తుంది. ఈ పధకం ద్వారా పేదరిక నిర్మూలనకు ప్రాధాన్యత ఇవ్వబడినది. పేదరికాన్ని తొలగించడం, పూర్తి స్థాయి ఉపాధిని సృష్టించడం దీని ప్రధాన లక్ష్యం. పేదల స్థితిని ప్రభావితం చేసే అతి ముఖ్యమైన అంశం ఉపాధి. గ్రామీణ నిరుద్యోగం, కార్మికుడు ఎక్కువ గంటలు పనిచేయడానికి లేదా ఎక్కువ ఆదాయంతో ఎక్కువ గంటలు పని చేయడానికి లేదా ఎక్కువ ఆదాయంతో ఎక్కువ పని చేయడానికి సిద్ధంగా ఉంటాడు, అయితే పని చేయడానికి అవకాశాలు లేకపోవడం వలన అలా చేయడానికి అవకాశం ఉండదు.

భారతదేశంలో గ్రామీణాభివృద్ధికి అలాగే పేదరిక నిర్మూలనకు అనుసరించే వ్యూహాన్ని నీటిపారుదల, రోడ్ల నిర్మాణం, గ్రామీణ గృహ నిర్మాణం, గ్రామీణ నీటిసరఫరా, గ్రామీణ విద్యుధీకరణ మరియు గ్రామీణ టెలికమ్యూనికేషన్ కనెక్టివిటీ రంగాలలో జవాబుదారీతనం ఉండేలా నిర్దిష్ట లక్ష్యాలను నిర్ణీత కాలవ్యవధిలో సాధించాలి.

దాదాపుగా 17 రాష్ట్రాలలో, శాశ్వత లోక్ అదాలత్ యంత్రాంగం పరిధిలోకి పధకాలను తీసుకురావడానికి జాతీయ ఉపాధి హామీ పధకం పబ్లిక్ యుటిలిటి సర్వీసెస్‌గా గుర్తించబడిన NREGA కి సంబంధించిన వివాదాలను పరిష్కరించడానికి మరియు పేదలకు సహాయపడుతుంది. ప్రజల జీవన నాణ్యతలో మెరుగుదల మరియు పురోగతి మంచిపాలనపై ఆధారపడి ఉంటుంది. పంచాయితీ రాజ్ సంస్థలు, గ్రామ సభతో కూడిన వికేంద్రీకృత అభివృద్ధి ప్రణాళిక సుస్థిరత మరియు పేదరిక నిర్మూలన సమస్యలను పరిష్కరించేటప్పుడు భాగస్వామ్య పాలనకు మార్గాన్ని మెరుగుపరుస్తుంది.

12.17. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు:

I వ్యాసరూప ప్రశ్నలు:

1) జాతీయ గ్రామీణ ఉపాధి హామీ పధకం యొక్క విశ్లేషణను వివరించండి?

2) NREGS అనగానేమి? NREGS యొక్క లక్ష్యం మరియు పరిణామ క్రమాన్ని గురించి వ్రాయండి?

II సంక్షిప్త వ్యాసరూప ప్రశ్నలు:

1) NREGS మన దేశంలో ఏవిధంగా అభివృద్ధి చెందినదో వివరించండి?

2) NREGS ద్వారా గ్రామీణ ప్రాంతాల అభివృద్ధి ఏ మేరకు సాధించిందో వివరించండి?

III సంక్షిప్త ప్రశ్నలు:

1) NREGS నూతన ప్రతిపాదనలు?

2) NREGS యొక్క వివిధ రాష్ట్రాల యొక్క వేతనాల స్థాయి?

3) NREGS యొక్క విజయాలు?

12.18. ఆచూకి గ్రంధాలు:

1. మిశ్రా, ఎస్.కే. మరియు పూరి. వి. కె. (2011). ఇండియన్ ఎకానమీ. 162. హిమాలయ పబ్లిషింగ్ హౌస్, ముంబై 29వ ఎడిషన్.
2. దత్తా. కె.ఎల్. మరియు సవితా శర్మ (2002).
3. రావు, యమ్.వి., హనుమంతరావు కె, వేరజు సి మరియు సౌరభ్ కుమార్ (2010). భారతదేశంలో MGNREGA యొక్క కన్వర్జెన్స్ ఇనిషియేట్‌లపై స్టేటస్ రిపోర్ట్, సెంటర్ ఫర్ వేజ్ ఎంప్లాయ్‌మెంట్ అండ్ పావర్టి రిడక్షన్, నేషనల్ ఇన్‌స్టిట్యూట్ ఆఫ్ రూరల్ డెవలప్‌మెంట్.
4. రెడ్డప్ప రెడ్డి. వై. (2010), NREGS పధకం ఆహార భద్రత హామి గ్రామీణ ప్రాంతాలలో న్యాయ ఆధారిటీ పాత్ర, XI నయదిప్. 28, 2010.
5. రుద్ర యన్ మిశ్రా (2014). జాతీయ గ్రామీణ ఉపాధి హామి పధకం ప్రభావం భారతదేశం యొక్క పేదరికం మరియు ఆహార భద్రత, 5(1), అంతర్జాతీయ సైన్స్ మరియు పరిశోధన జర్నల్, 2015.

- డా॥ షేక్. అమీర్.

పాఠం - 13

స్వయం సహాయక సంఘాలు (SELF HELP GROUPS)

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

13.0. ఉద్దేశ్యాలు

13.1. పరిచయం

13.2. స్వయం సహాయక సంఘాల అవసరం

13.3. స్వయం సహాయక సంఘాలు - ప్రమేయాలు

13.4. స్వయం సహాయక సంఘాల అర్థం

13.5. యానిమేటర్ లక్షణాలు

13.6. స్వయం సహాయక సంఘాల పరిమాణం

13.7. SHG లలో సభ్యత్వం

13.8. స్వయం సహాయక సంఘాలు - సమావేశాలు

13.9. స్వయం సహాయక సంఘాల విధులు

13.9.1. పొదుపు

13.9.2. మొదట పొదుపు - తరువాత క్రెడిట్

13.9.3. అంతర్గత రుణాలు

13.9.4. సమస్యల పరిష్కారం

13.9.5. బ్యాంకుల నుండి రుణం తీసుకోవడం

13.10. స్వయం సహాయక సంఘాలకు ఆర్థిక అక్షరాస్యత

13.11. మార్జిన్ మరియు సెక్యూరిటీ నిబంధనలు

13.12. స్వచ్ఛంద పొదుపు

13.13. స్వయం సహాయక సంఘాల అంతర్గత రుణం

13.13.1. సకాలంలో తిరిగి చెల్లింపులు

13.13.2. వ్యక్తిగత సభ్యుల క్రెడిట్ స్కోరు

13.13.3. SHG ల ఖాతా వ్రాయుట (Book Keeing)

13.14. భారతదేశంలో స్వయం సహాయక సంఘాల ఆవిర్భావం

13.15. ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో స్వయం సహాయక సంఘాలు

13.16. స్వయం సహాయక సంఘాల ప్రయోజనాలు

13.16.1. సాంఘిక దురాచారాలను ఎదుర్కోవడం

13.16.2. మహిళ సాధికారత

13.16.3. ప్రజాస్వామ్యంలో మహిళల భాగస్వామ్యం

13.16.4. ఉపాధి అవకాశాలను పెంచడంలో కృషి చేస్తుంది

13.16.5. ప్రభుత్వ పథకాలను సులభంగా పొందడం

13.16.6. జీవన ప్రమాణాన్ని మెరుగుపరుస్తుంది

13.16.7. ఆర్థిక క్రమశిక్షణ

13.17. స్వయం సహాయక సంఘాల పరిమితులు

13.17.1. ప్రభుత్వం మరియు NGO లపై ఎక్కువగా ఆధారపడటం

13.17.2. అర్హత కలిగిన ఫెసిలిటేటర్ లేకపోవడం

13.17.3. సాంకేతిక నైపుణ్యత మరియు అప్-గ్రేడేషన్ సమస్య

13.17.4. SHG లు నైపుణ్యత లేని వారిచే నిర్వహించబడతాయి

13.17.5. అల్ప భద్రత

13.18. ముగింపు

13.19. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు

13.20. ఆచూకి గ్రంధాలు

13.0. ఉద్దేశ్యాలు:

- స్వయం సహాయక బృందాలు (SHG) అనునది పేద ప్రజల యొక్క చిన్న చిన్న సమూహాలు.
- SHG ల సభ్యులు తమ సమస్యలను పరిష్కరించడానికి, ఒకరికొకరు సహాయం చేసుకుంటారు.
- SHG ల ద్వారా తమ సభ్యులలో చిన్న మొత్తంలో పొదుపులను ప్రోత్సహిస్తాయి. ఆ పొదుపు బ్యాంకుల వద్ద జమ చేయబడుతుంది.
- ఒక కుటుంబం నుండి ఒక మహిళ సభ్యురాలుగా ఉంటారు.
- మహిళ సంఘాలు సాధారణంగా మెరుగైన పనితీరు కనబరుస్తాయి. అదేవిధంగా వారు సాధారణంగా రుణాలను సక్రమంగా వినియోగించుకొనేలా చూస్తారు. కాబట్టి SHG లు దేశంలో అభివృద్ధి చెందాయి.

13.1. పరిచయం:

SHG అనునది స్వయం ఉపాది, గ్రామీణ పేదలను స్వయం సహాయక బృందాలుగా మార్చడం మరియు వారి సామర్థ్యాన్ని పెంపొందించడం, కార్యచరణ క్లస్టర్ల ప్రణాళిక, మౌళిక సదుపాయాలను నిర్మాణం, సాంకేతికత, నగదు మరియు

మార్కెటింగ్ యొక్క అన్ని అంశాలను నియంత్రణ చేసే సూక్ష్మ సంస్థల సమగ్ర కార్యక్రమం SHG ద్వారా వనరులు మరియు ప్రజల వృత్తి నైపుణ్యాలు మరియు మార్కెట్ల లభ్యత ఆధారంగా కార్యచరణ క్లస్టర్లకు ప్రాధాన్యత ఇస్తుంది.

స్వయం సహాయ సమూహం (SHG) అనునది స్వీయ పరిపాలన, పీర్ నియంత్రణ, ఒకే సామాజిక ఆర్థిక నేపధ్యం కలిగిన వ్యక్తుల యొక్క అనధికారిక సమూహాన్ని సూచిస్తుంది. ఉమ్మడి ప్రయోజనాలను సమిష్టిగా నిర్వహించాలనే కోరికను కలిగి ఉంటుంది. ఇందులో పేద ప్రజలు తమ సంపాదన నుండి సౌకర్యవంతంగా పొదుపు చేయగలిగిన మొత్తాన్ని ఆదా చేయడానికి స్వచ్ఛందంగా కలిసి, ఉమ్మడి నిధికి సహకరించడానికి పరస్పరం అంగీకరించడానికి, వారి ఉత్పాదక మరియు అత్యవసర అవసరాలను తీర్చడానికి సభ్యులకు రుణాలు ఇవ్వడానికి ఉపయోగపడుతుంది.

SHG లు ఎలాంటి పొదుపును కలిగి ఉండకూడదని భావించిన వ్యక్తుల నుండి వారానికో లేదా నెలవారీగా చిన్న పొదుపులను సమీకరించగలిగాయి. సమూహంలోని సభ్యుల అత్యవసర నగదు అవసరాలను తీర్చడం కోసం వారు సభ్యుల మధ్య ఉత్పత్తి చేయబడిన వనరులన పునః ఉత్పత్తి చేయగలిగారు.

SHG లు అనునది సంఘం మహిళలచే ఏర్పడిన సమూహం, ఇందులో నిర్దిష్ట సంఖ్యలో 15 లేదా 20 మంది సభ్యులు ఉంటారు. ఈ సమూహంలో పేద మహిళలు అత్యవసర విపత్తు, సామాజిక కారణాల కోసం ఒకరికొకరు ఆర్థిక మద్దతు సంభాషణ, సామాజిక సౌలభ్యం కోసం కలిసి వస్తారు. అంతేకాకుండా SHG లలో పరస్పర మరియు ఆర్థిక పరస్పర చర్య అనునది అతి ముఖ్యమైన అంశం. SHG లు అనునది సభ్యుల ఆర్థిక భద్రతను ప్రాధమిక దృష్టిగా మరియు సభ్యుల యొక్క ఇతర సాధారణ ఆసక్తిని పెంపొందించడానికి ఒక అనధికార సంఘం, అనగా ప్రాంతీయాభివృద్ధి, అవగాహన, ప్రేరణ, నాయకత్వం, శిక్షణ మరియు మొత్తం సమాజం ప్రయోజనం కోసం ఇతర సామాజికి అంతర్ మధ్య వర్తిత్వ కార్యక్రమాలలో అనుబంధం చేయబడుతుంది.

13.2. స్వయం సహాయక సంఘాల అవసరం:

దారిద్ర్య రేఖకు దిగువన ఉన్న ప్రజలను ఆశాజనకంగా మరియు స్వావలంబనగా మార్చడానికి SHG ల ఉనికి చాలా సందర్భోచితమైనది. SHG లు వారి ఆదాయాన్ని పెంచుకోవడానికి, వారి జీవన ప్రమాణాలు మరియు సమాజంలో వారి స్థితిని మెరుగుపరచడానికి వీలు కల్పిస్తాయి. సమాజంలోని ఈ వర్గాన్ని ప్రధాన స్రవంతిలోకి తీసుకురావడానికి SHG లు ఉత్ప్రేరకంగా పనిచేస్తుంది. తద్వారా అంతిమంగా, దేశం యొక్క సోషలిజం ప్రయోజనాలను పొందుతుంది.

భారత ప్రభుత్వం మరియు వివిధ రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు గ్రామీణాభివృద్ధికి అనేక కార్యక్రమాలను అమలు చేస్తున్నాయి. అయినప్పటికీ, దేశంలో గ్రామీణ పేదరికం మరియు నిరుద్యోగం ఇంకా కొనసాగుతున్నాయి. భారతీయ ఆర్థిక వ్యవస్థ సంబంధించి అందుబాటులో ఉన్న 2022వ సంవత్సరపు గణాంకాలు ప్రకారం దేశంలోని మొత్తం జనాభాలో దాదాపు 26.0 శాతం గ్రామీణ పేదరికం ఉన్నదని సూచిస్తున్నాయి.

సమస్య యొక్క తీవ్రత మరియు తీవ్రతను పరిగణనలోకి తీసుకొని, దేశంలోని గ్రామీణ పేదల కోసం అనేక స్వచ్ఛంద అభివృద్ధి సంస్థలు విభిన్న కార్యక్రమాలతో ముందుకు వచ్చాయి. ఈ సంస్థలు మన దేశంలోని ఉన్న పేదరికం మరియు నిరుద్యోగ సమస్యలను పరిష్కరించుటకు అనేక వినూత్న కార్యక్రమాలను మరియు పధకాలను చేపట్టాయి.

స్వర్ణ జయంతి గ్రామ స్వరోజ్‌గార్ యోజన (SGSY) పథకాన్ని కేంద్ర ప్రభుత్వం 01-04-1999 వ సంవత్సరంలో ప్రారంభించింది. SGSY లో కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాల మధ్య 75:25 ఖర్చుల భాగస్వామ్యంలో ప్రారంభించబడినది. ఈ కార్యక్రమం యొక్క ప్రధాన లక్ష్యం లబ్ధిదారులకు బ్యాంకు నిల్వలను (నగదు) మరియు ప్రభుత్వ సబ్సిడి ద్వారా ఆదాయాన్ని సంపాదించే ఆస్తులను అందించడం ద్వారా వారిని దారిద్ర్యరేఖకు ఎగువకు తీసుకురావడం స్వయం సహాయక బృందాలు (SHG) ఈ పథకంలో ప్రధాన భాగం.

జాతీయ మరియు గృహ స్థాయిలలో భారత ఆర్థిక వ్యవస్థలో మహిళలు కీలకమైన భాగం. మహిళలు జాతీయ కార్మిక శక్తిలో మూడింట ఒక వంతు మందిని కలిగి ఉన్నారు. మహిళలు పురుషులతో పోల్చినట్లయితే, భారతీయ మహిళలు తమ సంపాదనలో చాలా ఎక్కువ వాటాను ప్రాథమిక కుటుంబ నిర్వహణకు అందజేస్తారు. దీని ఫలితంగా మహిళల సంపాదన సానుకూలంగా మరియు తక్షణమే పేదరికం మరియు భద్రతను ప్రభావితం చేస్తుంది.

ఇవన్నీ ఉన్నప్పటికీ, సామాజిక సంప్రదాయాలు మరియు లింగ భావజాలం వారి ఉత్పాదకతను పెంచడానికి వీలు కల్పించే వనరులకు ప్రాప్యత మరియు నియంత్రణను కోల్పోతాయి. వ్యవసాయ కార్యకలాపాలకు మహిళలు వెన్నెముకగా ఉంటారు మరియు వ్యవసాయ కూలీలలో అధిక శాతం మహిళలు, అంతేకాకుండా ఫీల్డ్‌వర్క్‌లో 70 శాతం నుండి 80 శాతం మహిళలే పని చేస్తున్నారు.

వ్యవసాయ రంగంలో మహిళలు వ్యవసాయంతో పాటు వ్యవసాయ ఆధారిత పనులు, పశుపోషణ మరియు పాల ఉత్పత్తిలో నిమగ్నమైన వారిలో 85.0 శాతం వరకు మహిళలు ఉన్నారు. స్వాతంత్ర్యం వచ్చినప్పటి నుండి మహిళల అభివృద్ధిపై ప్రభుత్వ విధానం వివిధ రకాలైన ప్రాధాన్యతలను సంతరించుకున్నది.

'9' వ పంచవర్ష ప్రణాళికలో మహిళలకు సామాజిక మరియు ఆర్థికాభివృద్ధి రంగంలో ప్రయోజనాలను సమీకరించే లక్ష్యంతో, ప్రణాళిక ప్రక్రియ నుండి సంబంధిత మంత్రిత్వ శాఖల కార్యక్ర7మాలలో గుర్తించదగిన మహిళ సాధికారత ప్రణాళికను చేర్చడం, పర్యవేక్షణ మరియు మహిళలకు ప్రయోజనాలు చేరేలా కార్యక్రమాల అమలు పర్చడం. '9' వ పంచవర్ష ప్రణాళిక ప్రతం (1997-2002) ప్రణాళిక ప్రక్రియలో ప్రజల భాగస్వామ్యం మరియు స్వయం సహాయక బృందాల (SHG) ప్రోత్సాహానికి కూడా ప్రాధాన్యతనిచ్చింది. స్వయం సహాయక బృందాలు (SHG) అనునది పేద మహిళల సజాతీయ సమూహం. ఈ సమూహం వారి అభివృద్ధి కోసం ఉమ్మడి ఆసక్తి ఉన్న ప్రాంతాలపై ఏర్పడిన స్వచ్ఛంద సమూహం.

SHG లు సహకార సూత్రాల ఆధారంగా పనిచేస్తాయి మరియు ఒకరికొకరు మద్దతునిచ్చేలా సభ్యులకు ఫోరమ్‌ను అందిస్తాయి. SHG లను సాధికారత సాధనంగా పరిగణించబడుతుంది. సంఘటిత రంగంలో ఆర్థిక వ్యవస్థకు ప్రాప్యత లేని చాలా పేద ప్రజలను SHG లు నిర్వహిస్తాయి.

13.3. స్వయం సహాయక సంఘాలు - ప్రమేయాలు:

స్వయం సహాయక బృందాల యొక్క ముఖ్యమైన ప్రమేయాలను ఈక్రింది విధంగా వివరించవచ్చును. అవి:

- సభ్యులలో పొదుపు మరియు బ్యాంకింగ్ అలవాట్లను పెంపొందించడం.
- ఆర్థిక, సాంకేతిక మరియు నైతిక బలాల నుండి వారిని సురక్షితంగా ఉంచడం.
- ఉత్పాదక ప్రయోజనాల కోసం రుణం పొందడాన్ని ప్రారంభించడానికి అవకాశం కల్పించడం.

- వారి స్వంత ఆర్థిక వ్యవస్థను నిర్వహించడం, ప్రయోజనాలను తమలో తాము పంచుకోవడంలో సామూహిక జ్ఞానం నుండి పొందడం.
- SHG ల యొక్క ఆవశ్యకత మరియు వారి సాధికరతలో దాని ఔచిత్యం కోసం లక్ష్య ప్రాంతంలోని మహిళలకు అవగాహన కల్పించడం.
- మహిళలలో సమూహ భావన కలిగించడం.
- మహిళల విశ్వాసం మరియు సామర్థ్యాలను పెంపొందించడం.
- మహిళల్లో సమిష్టి నిర్ణయం తీసుకోవడాన్ని అభివృద్ధి చేయడం.
- మహిళల్లో పొదుపు అలవాట్లను ప్రోత్సహించడం మరియు వారి స్వంత మూలధన వనరులను సమకూర్చుకోవడం.
- మహిళల అభివృద్ధికి సంబంధించిన సామాజిక బాధ్యతలను చేపట్టే మహిళలను ప్రోత్సహించడం.
- SHG లు ముఖ్యంగా సభ్యులు ఒకరికొకరు సహకారం మరియు మద్దతను అందించుటకు ఫోరమ్‌గా పనిచేస్తుంది.

పై ప్రమేయాలతో పాటు మహిళల ఆర్థిక సాధికారత కొరకు భాగస్వామ్య విధానాన్ని అవలంభించడానికి SHG లు అత్యంత ముఖ్యమైన సాధానాలలో ఒకటిగా పరిగణించబడుతుంది, SHG లు అనునది మహిళలకు ఆశక్తి కల్గించే సమస్యలను చర్చించడానికి మరియు సాధారణ సమస్యల పరిష్కారాలను చూపేందుకు క్రమం తప్పకుండా సమావేశమయ్యే వ్యక్తుల సమూహం.

13.4. స్వయం సహాయక సంఘాల అర్థం:

స్వయం సహాయక బృందాలు (SHG) అనునవి పేద ప్రజల యొక్క చిన్న చిన్న సమూహాలు. SHG సభ్యులు తమ సమస్యలను పరిష్కరించడానికి, ఒకరికొకరు సహాయం చేసుకుంటారు. SHG లు తమ సభ్యులలో చిన్న పొదుపులను ప్రోత్సహిస్తాయి. ఆ విధంగా సేకరించబడిన పొదుపును జాతీయ బ్యాంకులలో జమ చేయబడుతుంది. ఇది SHG పేరుతో ఉన్న ఉమ్మడి నిధి. SHG దాని సభ్యులకు దాని సాధారణ నిధి నుండి చిన్న చిన్న రుణాలను ఇస్తుంది. SHG అనునది ఒక అనధికారిక సమూహం మరియు ఏదైనా సొసైటీల చట్టం, రాష్ట్ర సహకార చట్టం లేదా భాగస్వామ్య సంస్థ క్రింద నమోదు అనునది కేంద్ర ప్రభుత్వం సర్క్యులర్ RPCD No. ప్రణాళిక BC 13/PL/09.22/90-91 తో **24-07-1991** న విడుదల చేసింది.

స్వయం సహాయక సంఘాల ఏర్పాటుకు ఎవరు సహాయం చేస్తారు? సహేతుకమైన విద్యావంతులు మరియు సహాయకారిగా ఉన్న స్థానిక వ్యక్తి మొదట పేద ప్రజలకు సమూహాలను ఏర్పాటు చేయడానికి సహాయం చేయాలి. అతను లేదా ఆమె పొదుపు యొక్క ప్రయోజనాలు మరియు సమూహాలను ఏర్పాటు చేయడం వలన కలిగే ప్రయోజనాల గురించి వారికి తెలియజేస్తారు. ఈ వ్యక్తిని యానిమేటర్ లేదా ఫెసిలిటేటర్ అంటారు.

13.5. యానిమేటర్ లక్షణాలు:

ఈ క్రింద పేర్కొన్న ఎవరినైనాను యానిమేటర్ కావచ్చును. వారి యొక్క ముఖ్యమైన లక్షణాలను ఈవిధంగా పేర్కొనవచ్చును. అవి:

- రిటైర్డ్ స్కూల్ టీచర్ లేదా రిటైర్డ్ ప్రభుత్వ ఉద్యోగి మరియు స్థానికంగా సుపరిచితుడై ఉండాలి.
- ఆరోగ్య కార్యకర్త లేదా ఒక అభివృద్ధి సంస్థ లేదా రాష్ట్ర ప్రభుత్వ విభాగం యొక్క ఫీల్డ్ ఆఫీసర్ లేదా సిబ్బంది.
- వాణిజ్య బ్యాంకు సిబ్బంది లేదా స్థానిక సహకార బ్యాంకు లేదా ప్రాంతీయ గ్రామీణ బ్యాంకు సిబ్బంది లేదా సొసైటి నుండి ఫీల్డ్ స్టాఫ్.
- ఒక NGO యొక్క క్షేత్ర స్థాయి కార్యకర్త, నిరుద్యోగి అదేవిధంగా ఇతరులకు సహాయం చేయాలనే కోరిక కలిగి ఉండేవారు.
- జాతీయ వ్యవసాయ గ్రామీణాభివృద్ధి బ్యాంక్ (NABARD) యొక్క వికాస్ వాలంటీర్ వాహిని (VVV) కార్యక్రమంలో సభ్యుడు లేదా పాల్గొనే వారు.

మహిళ SHG లను నిర్వహించడంలో మహిళ యానిమేటర్లు మరింత ప్రభావవంతమైన పాత్రను పోషిస్తారు. యానిమేటర్ ఒంటరిగా సమూహాలను నిర్వహించలేరు. అతనికి లేదా ఆమెకు మార్గదర్శకత్వం, శిక్షణ, రీడింగ్ మరియు మెటీరియల్ ముఖ్యమైనవి అవసరం. అందువలన ఈక్రింది ఏజెన్సీలలో ఒకటి వీటికి సహాయం చేస్తుంది. అవి:

- స్వచ్ఛంద సంస్థ
- ప్రభుత్వేతర సంస్థ (NGO)
- రాష్ట్ర ప్రభుత్వ అభివృద్ధి శాఖ
- బ్యాంక్ యొక్క స్థానిక శాఖ

యానిమేటర్ పాత్ర గ్రామాలలో లేదా వారి ఇళ్ళలోని వ్యక్తులలో మాట్లాడతారు. పొదుపు మరియు సమూహ నిర్మాణం యొక్క ప్రయోజనాలను వివరిస్తాడు. అదేవిధంగా బ్యాంకు రుణాల హామి ఎవరికీ ఇవ్వలేదు. గ్రూప్ సభ్యులకు ఒకటి లేదా రెండు ప్రారంభ సమావేశాలను నిర్వహించడానికి సహాయం చేస్తారు.

13.6. స్వయం సహాయక సంఘాల పరిమాణం:

SHG ల యొక్క ఆదర్శ పరిమాణం 10 నుండి 20 మంది సభ్యులు. ముఖ్యంగా పెద్ద సమూహంలో సభ్యులు చురుకుగా పాల్గొనలేరు. అదేవిధంగా చట్టబద్ధంగా ఒక అనధికారిక సమూహం 20 మంది కంటే అధికంగా ఉండకూడదు. ఒక కుటుంబం నుండి, ఒక మహిళను మాత్రమే SHG లలో సభ్యురాలు కావచ్చు. ఈ విధంగా చేయుట వలన మరిన్ని కుటుంబాలను SHG లలో చేరవచ్చును. ప్రతి సమూహంలో సాధారణంగా మహిళలను మాత్రమే సభ్యులుగా ఉంటారు. మహిళ సంఘాలు సాధారణంగా మెరుగైన పనితీరును కనబరుస్తాయి. వారు పొదుపులో మెరుగ్గా ఉంటారు మరియు వారు రుణాలను సక్రమంగా వినియోగించేలా కృషి చేస్తారు.

SHG లలోని సభ్యులకు ఒకే సామాజిక ఆర్థిక నేపధ్యం ఉండాలి. దీనివలన ప్రయోజనం ఇది సభ్యులు ఒకరితో ఒకరు స్వేచ్ఛగా సంభాషించడాన్ని సులభతరం చేస్తుంది. అదేవిధంగా సభ్యులు ఇద్దరూ ధనవంతులు మరియు పేదవర్గాలకు చెందిన వారైతే, పేదవారు తమ భావాలను వ్యక్తీకరించడానికి అరుదుగా అవకాశం పొందవచ్చును.

13.7. SHG లలో సభ్యత్వం:

SHG లలో సభ్యత్వం కోసం ఈక్రింది అంశాలను పరిగణించడం జరుగుతుంది. అవి:

- పేదరిక రేఖకు దిగువన నివసించే కుటుంబాలకు చెందినవారై ఉండాలి.
- నిత్యవసర వస్తువులను కూడా వడ్డీ వ్యాపారులపై ఆధారపడేవారు.
- తలసరి ఆదాయం లక్ష రూపాయల లోపు ఉన్నవారు.
- 2.5 ఎకరాల మించకుండా మెట్టభూమి ఉన్నవారు.
- కచ్చా ఇళ్ళలో నివసించేవారు, సురక్షితమైన త్రాగునీరు అందుబాటులో లేని వారు, కుటుంబంలో నిరక్షరాస్యులైన పెద్దలు ఉండటం మొదలగునవి.

13.8. స్వయం సహాయక సంఘాలు - సమావేశాలు:

స్వయం సహాయక బృందాల సమూహం క్రమం తప్పకుండా సమావేశం కావాలి. ఆదర్శవంతంగా సమావేశాలు ప్రతివారం లేదా కనీసం నెలవారీగా ఉండాలి. SHG ల సభ్యులు క్రమం తప్పకుండా కలుసుకుంటే, వారు సన్నిహితంగా ఉంటారు. దీనివలన ఒకరి కష్టాలను మరొకరు బాగా అర్థం చేసుకోవడానికి సహాపడుతుంది. అదేవిధంగా నిర్భంద హాజరు SHG ల అన్ని సమూహ సమావేశాలకు పూర్తిగా హాజరు కావడం సులభతరం చేస్తుంది. దీనివలన అందరిని సంతృప్తి పరిచేలా పనిచేయడం జరుగుతుంది. సభ్యత్వ నమోదు, నిమిషాల రిజిష్టర్ మొదలైన వాటిని క్రమం తప్పకుండా నమోదు చేయడం ద్వారా SHG లకు ప్రయోజనం చేకూరుతుంది. దీనివలన SHG ల సభ్యులలో నమ్మకాన్ని పెంపొందించడానికి సహాయపడుతుంది.

అన్ని లావాదేవిల కోసం సరళమైన స్పష్టమైన పుస్తకాలు నిర్వహించబడతాయి. గ్రూపులోని సభ్యులెవరూ పుస్తకాలను నిర్వహించలేకపోతే, SHG లు బయటి సహాయం తీసుకోవచ్చును. అదేవిధంగా యానిమేటర్ సహాయం కూడా తీసుకోవచ్చును. ముఖ్యంగా సమావేశ సమయంలో అన్ని రిజిస్టర్లు మరియు ఖాతా పుస్తకాలు వ్రాయబడాలి.

13.9. స్వయం సహాయక సంఘాల విధులు:

SHG ల ప్రధానమైన విధులను ఈక్రింది రీతిలో వివరించవచ్చును. అవి:

13.9.1. పొదుపు:

SHG ల లోని సభ్యులెందరూ క్రమం తప్పకుండా చిన్న మొత్తాన్ని ఆదా చేస్తారు. ఆ మొత్తం తక్కువగా ఉండవచ్చు. కానీ పొదుపు అనునది సభ్యులందరితో ఒక క్రమమైన మరియు నిరంతర అలవాటుగా ఉండాలి.

13.9.2. మొదట పొదుపు - తరువాత క్రెడిట్:

SHG ల ప్రధానమైన విధి మొదట పొదుపు ఆ తరువాత క్రెడిట్ అనునది ప్రతి SHG యొక్క సభ్యుని నినాదం. SHG ల సభ్యులు చిన్న పొదుపులను ప్రారంభించినప్పుడు స్వీయ ఆధారపడటం వైపు ఒక అడుగు వేస్తారు. ఆ విధంగా SHG సభ్యులు పొదుపు మరియు అంతర్గత రుణాల ద్వారా ఆర్థిక క్రమశిక్షణను నేర్చుకుంటారు.

13.9.3. అంతర్గత రుణాలు:

SHG ల ద్వారా లభించే అంతర్గత రుణాల ద్వారా పొదుపు మొత్తాన్ని సభ్యులకు రుణాలు ఇవ్వడానికి ఉపయోగించాలి. ఆ విధంగా లభించే ప్రయోజనం, మొత్తం, వడ్డీ, తిరిగి చెల్లించే షెడ్యూల్ మొదలైన వాటిని స్వయం సహాయక బృందం స్వయంగా నిర్ణయించాలి.

13.9.4. సమస్యల పరిష్కారం:

SHG ల ద్వారా సరైన ఖాతాలను ఉంచాలి. సమస్యలను చర్చించడం, ప్రతి సమావేశంలో, సమావేశంలోని సభ్యులు ఎదుర్కొంటున్న సమస్యలపై చర్చించి పరిష్కారాలను కనుగొనడానికి ప్రయత్నించేలా SHG ని ప్రోత్సహించాలి. వ్యక్తిగతంగా, పేద ప్రజలు బలహీనంగా ఉంటారు, వారి సమస్యలను పరిష్కరించడానికి వనరులు లేవు. అందువలన SHG ల సమూహం దాని సభ్యులకు సహాయం చేయడానికి ప్రయత్నించినప్పుడు, వారు ఇబ్బందులను ఎదుర్కొవడం మరియు పరిష్కారాలను కనుగొనడం సులభం.

13.9.5. బ్యాంకుల నుండి రుణం తీసుకోవడం:

భారతదేశంలోని ఏదైనా జాతీయ చేయబడిన బ్యాంకుల నుండి రుణం తీసుకొని దాని సభ్యులకు రుణంగా ఇస్తుంది. ఈవిధంగా తీసుకున్న రుణాన్ని SHG ల సభ్యులు సమానంగా రుణాన్ని అందుకోని చిన్న తరహా లేదా కుటీర పరిశ్రమలను లేదా చిన్న చిన్న వ్యాపారాలను ప్రారంభించి స్వయం సంపృద్ధిని సాధించుటకు SHG లు సహాయపడతాయి.

13.10. స్వయం సహాయక సంఘాలకు ఆర్థిక అక్షరాస్యత:

భారతదేశంలో స్వయం సహాయక సంఘాలకు ఆర్థిక అక్షరాస్యత కల్పించుటకు ముఖ్యమైన అంశాలు ఈవిధంగా ఉన్నాయి. అవి:

- స్వయం సహాయక సంఘాల పొదుపు ఖాతాలపై కె.వై.సి. నిబంధనలు.
- మార్జిన్ మరియు సెక్యూరిటీ నిబంధనలు
- స్వచ్ఛంద పొదుపు
- స్వయం సహాయక సంఘాలకు యోగ్యమైన పత్రాల అందచేత మరియు క్రమం తప్పకుండా తిరిగి చెల్లింపులు మరియు ఖాతాల నిర్వహణ.
- స్వయం సహాయ సంఘాల క్రమానుగత సమావేశాలు, సక్రమ పొదుపు మరియు సాధారణ అంతర్గత రుణాలు.

- స్వయం సహాయక సంఘంగా ఏర్పడుటకు ప్రధానమైన కారణం, సంఘానికి, పొదుపు మరియు రుణ సౌకర్యాల కొరకు.
- ఖాతా తెరచుటకు అందరు కార్యనిర్వాహకుల కె.వై.సి.
- స్వయం సహాయక సంఘం తరపున ఖాతా తెరచుటకు.
- కార్యనిర్వాహకులను అనుమతిస్తూ తీర్మానం. అంతేకాకుండా పొదుపు ఖాతా తెరచుటకు, స్వయం సహాయక సంఘంలోని సభ్యులందరి కె.వై.సి. ధృవీకరణ అవసరం ఉండదు. కేవలం కార్యనిర్వాహక వర్గం యొక్క కె.వై.సి. సరిపోతుంది. అయితే, కార్యనిర్వాహణ వర్గాన్ని, ఖాతా తెరచుటకు స్వయం సహాయక సంఘం అనుమతించినట్లు, తీర్మానం సమర్పించవలెను.

13.11. మార్జిన్ మరియు సెక్యూరిటీ నిబంధనలు:

బ్యాంకులు, స్వయం సహాయక సంఘాలకు వారి యొక్క నిధి ఆధారంగా, రుణం మంజూరు చేస్తుంది. ఉదాహరణకు, సంఘం నిధి రూ.10,000/- (నగదు + పొదుపు ఖాతాలలో నిల్వ + సభ్యులకు జారీ చేసిన రుణం) ఉన్నట్లయితే, రుణ మొత్తం రూ.10,000/- నుండి రూ.40,000/- వరకు పొందవచ్చును. అంతేకాకుండా స్వయం సహాయక సంఘాలు, రుణం కొరకు ఏ విధమైన తాకట్టు పెట్టనవసరం లేదు. దాని కొరకు ఈక్రింది షరతులు నెరవేరతే, నిధికి నాలుగురెట్లకు మించి పొందడం సాధ్యమౌతుంది. అవి:

- స్వయం సహాయక సంఘాలు ప్రారంభ కాలం.
- స్వయం సహాయక సంఘాలు విజయవంతంగా పనిచేయుట.
- పూర్వపు రుణాలు సకాలంలో తిరిగి చెల్లించడం.
- రుణ సౌకర్యాన్ని బాధ్యతాయుతంగా వినియోగించడం.

13.12. స్వచ్ఛంద పొదుపు:

స్వయం సహాయక సంఘ సభ్యునిగా, సాధారణంగా, వార / పక్ష / నెలవారీ సమావేశాలలో, కొంత నిర్ణీత మొత్తం, పొదుపు కొరకు తప్పనిసరిగా ఇస్తారు. కొంతకాలానికి, మీ సంపాదన లేదా పొదుపు సామర్థ్యం బాగా పెరిగి, అవి ఇతర సభ్యుల కన్నా అధికంగా ఉండవచ్చు. నిర్ణీత మొత్తానికి మించి, స్వచ్ఛందంగా మిగతా సభ్యుల కన్నా ఎక్కువ పొదుపు చేయవచ్చును.

SHG లలో ఒక సభ్యుడు రెండు విధాలుగా పొదుపు చేయవచ్చును. అవి:

- ఒకటి సంఘం నిర్ణయించిన మొత్తం.
- రెండు స్వచ్ఛందంగా పొదుపు చేసే మొత్తం.

సంఘం సభ్యుల భవిష్యత్తు అవసరం కొరకు, మీరు వ్యక్తిగతంగా ఖాతా తెరవవచ్చును. ప్రస్తుత ప్రాధమిక ఖాతాలో ఈ సొమ్మును జమచేసి పునరుద్ధరించవచ్చును లేదా మిగిలిన మొత్తం (సంఘం నిర్ణయించిన నిర్ణీత మొత్తం కన్నా అదనంగా) సంఘంలోనే ఉంచి, స్వచ్ఛందంగా పొదుపు చేయవచ్చు. స్వచ్ఛంద పొదుపును ప్రత్యేకంగా లెక్కించడానికి, తగిన విధానం,

సంఘానికుందని రూడిపరచుకోవలెను.

స్వచ్ఛంద పొదుపు రెండు విధాలుగా పరిగణించవచ్చును.

మొదటిది - సంఘం యొక్క నిధిలో భాగం కాకుండా.

రెండవది - నిధిలో భాగంగా, సంఘ సభ్యులకు వినియోగించుట కొరకు.

రెండవ విధానంలో స్వచ్ఛంద పొదుపు మొత్తం, సంఘానికి రుణం జారీ చేయుటకు లెక్కించబడుతుంది. అందువలన బ్యాంకు నుండి అధిక రుణం అందుతుంది. సభ్యులు స్వచ్ఛందంగా పొదుపు చేసిన నిష్పత్తిలో వారికి వడ్డీ రాబడి లేదా డివిడెంట్ చెల్లించే నిర్ణయం, సభ్యులందరు కలిసి తీసుకుంటారు.

13.13. స్వయం సహాయక సంఘాల అంతర్గత రుణం:

స్వయం సహాయక సంఘాల పొదుపు ద్వారా తగినంత సొమ్ము కూడబెట్టిన సంఘాలు (ఉదాహరణకు మూడు నుండి ఆరు నెలల కాలం) సభ్యులు పొదుపు చేసిన మొత్తం హామిగా, వినియోగ అవసరాలకు లేదా అదనపు ఆదాయం సంపాదించుటకు పెట్టుబడి కొరకు రుణం ఇవ్వబడుతుంది.

సంఘం సభ్యుల అవసరాల ప్రాధాన్యత ఆధారంగా ఈ రుణాలు ఈక్రింది విధంగా ఇవ్వబడతాయి.

అవి:

- ఉమ్మడి నిధి నిర్వహించడం వలన సభ్యుల పరస్పర ఆర్థిక అవసరాలు నెరవేరడమే కాకుండా, ఆర్థిక నిర్వహణలో వారు నైపుణ్యం సాధిస్తారు.
- సభ్యులకు రుణం కల్పించిన అనుభవంతో, వడ్డీ రేట్లు నిర్ణయించుట, రుణ కాలపరిమితులు నిర్ణయించుట, రుణాల వసూలు మొదలైన విషయాలలో పరిజ్ఞానం మెరుగవుతుంది.
- రుణం యొక్క వినియోగం, రుణ మొత్తం, వడ్డీ రేటు మరియు తిరిగి చెల్లించే కాలం మొదలగునవి సభ్యులు నిర్ణయిస్తారు. అంతేకాకుండా, స్వయం సహాయక సంఘాల యోగ్యత సూత్రాలు ఈక్రింది విధంగా వివరించవచ్చును.

13.13.1. సకాలంలో తిరిగి చెల్లింపులు:

రుణాలు ఇవ్వడం, పుచ్చుకోవడం ముఖ్యంగా, నమ్మకంపై, వ్యక్తి యొక్క ఆర్థిక స్థోమతపై ఆధారపడి ఉంటుంది. వాయిదాలు సకాలంలో తిరిగి చెల్లించడం, రుణ గ్రహీత బాధ్యత, వాయిదాలు ఆలస్యంగా చెల్లించవలసిన ఎక్కువ వడ్డీ చెల్లించవలసి వస్తుంది. అంతేకాకుండా సంఘం పరపతి చరిత్ర దిగజారీ, పరపతి మూల్యాంకనం (క్రెడిట్ స్కోర్) తగ్గడం కారణంగా, భవిష్యత్తులో రుణం పొందడం కష్టమౌతుంది.

13.13.2. వ్యక్తిగత సభ్యుల క్రెడిట్ స్కోరు:

క్రెడిట్ స్కోర్ అనగా, పరపతి సమాచార సంస్థలు, గణాంకాల ద్వారా ఒక వ్యక్తి ఆర్థిక స్థోమత లెక్కించగా వచ్చిన

సంఖ్య. దీని ఆధారంగా, బ్యాంకులు, ఒక వ్యక్తి రుణం తిరిగి చెల్లించగలదా లేదా అని అంచనా వేస్తారు. క్రెడిట్ స్కోర్, పరపతి చరిత్రపై ఆధారపడి ఉంటుంది. ఈ సంఖ్య 300-900 మధ్యలో ఉంటుంది. ఈ సంఖ్య ఎంత అధికంగా ఉంటే, వారి ఆర్థిక స్థోమత అంత చక్కగా ఉన్నట్లు భావించాలి.

13.13.3. SHG **ల ఖాతా వ్రాయుట: (**Book Keeing**)**

స్వయం సహాయక సంఘాలలో, అన్ని ఆర్థిక లేదా ఆర్థికేతర లావాదేవీలు, పారదర్శకంగా ఉన్నప్పుడు, సభ్యులలో నమ్మకం, విశ్వాసం, ధైర్యం పెరుగుతుంది. ఖాతా పుస్తకాలు, సభ్యుల నమోదు చిట్టా, మినిట్స్ పుస్తకం, హాజరు పుస్తకం మరియు నగదు ఖాతా మొదలగునవి నిర్వహిస్తూ, లావాదేవిలు సక్రమంగా నమోదు చేయవలెను.

13.14. భారతదేశంలో స్వయం సహాయక సంఘాల ఆవిర్భావం:

భారతదేశంలో SHG ల మూలాన్ని 1972వ సంవత్సరంలో స్వయం ఉపాది మహిళా సంఘం (SEWA) స్థాపనలో ప్రారంభమైనది. అంతకుముందు కూడా SEWA వ్యవస్థీకరణలో ప్రయత్నం జరిగింది. ఉదాహరణకు, 1954 వ సంవత్సరంలో, అహ్మదాబాద్‌లోని టెక్స్‌టైల్ లేబర్ అసోసియేషన్ (TLA) మిల్లు కార్మికుల కుటుంబాలకు చెందిన మహిళలకు కుట్టు, అల్లడం మొదలైన నైపుణ్యాలలో శిక్షణానిచ్చేందుకు దాని మహిళా విభాగాన్ని ఏర్పాటు చేశారు. అసంఘటిత రంగంలోని వివిధ వృత్తుల వారికి మరియు విధి వ్యాపారులకు మొదలగు స్వయం ఉపాధి పొందిన మహిళ కార్మికులు, వారి ఆదాయాలను పెంచే లక్ష్యంతో, NABARD 1992 వ సంవత్సరంలో, SHG బ్యాంక్ లింకేజ్ ప్రాజెక్ట్‌ను ఏర్పాటు చేసింది, ఇది నేడు ప్రపంచంలోనే అతిపెద్ద సూక్ష్మ ఆర్థిక ప్రాజెక్ట్. 1993 వ సంవత్సరం నుండి NABARD, భారతీయ రిజర్వ్ బ్యాంక్‌తో పాటు, బ్యాంకులలో పొదుపు బ్యాంక్ ఖాతాలను తెరవడానికి SHG లను అనుమతించింది. స్వర్ణ జయంతి గ్రామ స్వరోజ్ గార్ యోజన 1999వ సంవత్సరంలో కేంద్ర ప్రభుత్వం ద్వారా గ్రామీణ ప్రాంతాలలో స్వయం ఉపాధిని పెంపొందించే ఉద్దేశ్యంతో ప్రవేశపెట్టబడినది. దీని ఆ తరువాత 2011 వ సంవత్సరంలోజాతీయ గ్రామీణ జీవనోపధి మిషన్ (NRLM) గా పరిణామం చెందినది.

పట్టిక 13.1

భారతదేశంలో వివిధ రాష్ట్రాలలో SHG ల సభ్యత్వం

క్ర.సం.	రాష్ట్రం	సభ్యులు	ఎస్.సి.	ఎస్.టి.	మైనారిటి	ఇతరులు	మొత్తం	పి.డబ్ల్యూ.డి.
1	ఆంధ్రప్రదేశ్	8,20520	1742098	524284	301922	5740577	8308881	123865
2	అస్సాం	323802	352102	651913	1072577	1504675	3581267	3097
3	బీహార్	1011422	2911706	213415	1315561	7264603	11705285	4502
4	ఛత్తీస్‌ఘడ్	239550	282804	1089409	15802	1171125	2559140	107602
5	గుజరాత్	267637	298101	827025	76324	1474590	2676040	29989
6	జార్ఖండ్	270113	542884	1105345	185323	1524347	3357899	19933
7	కర్ణాటక	242664	539808	245009	147204	1993388	2925409	113801
8	కేరళ	254050	422830	74431	659738	2473503	3630502	104982
9	మధ్యప్రదేశ్	406435	856764	1685624	66659	1931277	4540324	67315
10	మహారాష్ట్ర	586226	782053	890895	209056	4020714	5902718	111473
11	ఒడిస్సా	522899	1012118	1317345	83969	3004745	5418177	86688
12	రాజస్థాన్	242964	664221	873940	82301	1079161	2699623	62608
13	తమిళనాడు	314672	1065051	64143	151161	2385156	3665511	368773
14	తెలంగాణ	437817	983818	611833	141605	2856207	4593463	16687
15	ఉత్తరప్రదేశ్	649465	2360028	69565	426451	3979647	6835691	263638
16	పశ్చిమబెంగాల్	1029078	3511100	752375	2794683	3653019	10711177	91995
	మొత్తం	**7619314**	**18327486**	**10996551**	**7730336**	**46056734**	**83111107**	**1576948**

ఉత్తర ఈశాన్య రాష్ట్రాలు

1	హర్యానా	53768	265704	231	38819	254662	559416	2207
2	హిమాచల్ ప్రదేశ్	41725	103173	16253	3250	215446	338122	3134
3	జమ్ము- కాశ్మీర్	68697	72090	38426	2665	450683	563864	4299
4	పంజాబ్	37048	255220	7	13667	105294	374188	4170
5	ఉత్తరాఖండ్	49595	96684	20304	20070	235118	372176	10455
	మొత్తం	**250833**	**792871**	**75221**	**78471**	**1261203**	**2207766**	**24265**

తూర్పు ఈశాన్య రాష్ట్రాలు

1	అరుణాచల్ ప్రదేశ్	5265	93	40606	761	2437	43897	1085
2	మణిపూర్	5192	1037	12770	5626	36375	55808	315
3	మేఘాలయ	42760	4029	393957	14773	4040	416799	5324
4	మిజోరాం	8857	105	72760	0	8	72873	1276
5	నాగాలాండ్	13123	115	113556	3	260	113934	1025
6	సిక్కిం	5403	3037	19435	5679	22592	50743	747
7	త్రిపుర	42930	90419	132324	29180	134768	386691	2839
	మొత్తం	**123530**	**98835**	**785408**	**56022**	**200480**	**1140745**	**12611**

కేంద్ర పాలిత ప్రాంతాలు

1	అండమాన్ నికోబార్ దీవులు	1081	7	256	1773	8716	10752	111
2	గోవా	3559	1075	8597	3688	32539	45899	109
3	లడఖ్	519	2	4139	13	161	4315	34
4	లక్షద్వీప్	323	1	3657	24	0	3682	104
5	పుదుచ్చేరి	4027	12977	193	1855	36650	51675	804
6	దాద్రానగర్ హవేలి మరియు డామన్-డయ్యూ	792	275	6882	14	1298	8469	81
	మొత్తం	**10301**	**14337**	**23724**	**7367**	**79364**	**124792**	**1243**
	దేశం మొత్తం	**8003978**	**19233529**	**11880904**	**7872196**	**47597781**	**86584410**	**1615067**

సేకరణ: NRLM **భారతదేశం 15-11-2022.**

పై పట్టిక 13.1 ద్వారా దేశంలో వివిధ రాష్ట్రాలు మరియు కేంద్ర పాలిత ప్రాంతాలలో 15-11-2022 నాటికి స్వయం సహాయక బృందాల సభ్యుల సంఖ్యను వివరించబడినది. దేశం మొత్తం సభ్యుల సంఖ్య 80,03,978 కి చేరుకున్నది. మొత్తం సభ్యులలో ఎస్.సి. ల సంఖ్య 1,92,33,529 లు ఉన్నారు. ఎస్.టి. ల సంఖ్య 1,18,80,904 లు ఉన్నారు. మొత్తం సభ్యులలో మైనారిటీ సభ్యుల సంఖ్య 78,72,196 లు ఉన్నారు. ఇతర సభ్యుల సంఖ్య 4,75,97,781 లు ఉన్నారు.

13.15. ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో స్వయం సహాయక సంఘాలు:

దేశవ్యాప్తంగా స్వయం సహాయక సంఘాల పనితీరుపై నాబార్డ్ రూపొందించిన నివేదిక ప్రకారం 2019-20 ఆర్థిక సంవత్సరంలో ఆంధ్రప్రదేశ్ స్వయం సహాయక సంఘాల పొదుపులో దక్షిణాది రాష్ట్రాలలో మొదటి స్థానంలో ఉన్నది. అదేవిధంగా 2020-21 ఆర్థిక సంవత్సరంలో ఏకంగా దేశంలో కెల్లా అగ్రస్థానం సాధించినది.

స్వయం సహాయక సంఘాల పొదుపు పెరగడమే కాకుండా వారి అప్పులు కూడా తగ్గాయని నాబార్డ్ పేర్కొన్నది. 2019-20 ఆర్థిక సంవత్సరంతో పోల్చితే 2020-21 ఆర్థిక సంవత్సరంలో ఆంధ్రప్రదేశ్ మహిళా సంఘాల పొదుపు రూ.4,153.37 కోట్లు పెరిగింది. దేశవ్యాప్తంగా అన్ని రాష్ట్రాల పొదుపులో ఆంధ్రప్రదేశ్ SHG ల పొదుపు 29.17 శాతం ఉన్నది. అప్పులు అదేకాలంలో రూ.5,940.97 కోట్ల మేర తగ్గాయి. గత 2 సంవత్సరాల కాలంలో వై.ఎస్.ఆర్. ఆసరా పథకాన్ని అమలు చేయడంతో పాటు, సకాలంలో రుణాల కిస్తీలను చెల్లించిన సంఘాలకు సున్నా వడ్డీ రాయితీలను SHG సభ్యుల ఖాతాలకు రాష్ట్ర ప్రభుత్వం జమ చేసింది. తద్వారా మహిళ సంఘాల కార్యకలాపాలు ఊపందుకున్నాయి. దక్షిణాది రాష్ట్రాలలో SHG ల పొదుపును ఈక్రింది పట్టిక ద్వారా వివరించవచ్చును.

పట్టిక 13.2.

దక్షిణాది రాష్ట్రాలలో SHG ల సొమ్ము (2020-21)

క్రమ సంఖ్య	రాష్ట్రం	సంఘాల సంఖ్య	రుణాల మంజూరు (రూ. కోట్లలో)
1	ఆంధ్రప్రదేశ్	4,16,621	14,609.84
2	కర్ణాటక	2,16,788	4,692.45
3	కేరళ	1,54,691	4,638.49
4	పుదుచ్చేరి	6,410	191.26
5	తమిళనాడు	1,99,988	6,510.22
6	తెలంగాణ	3,42,801	7,818.25

సేకరణ 2021-జులై 16 SHG డేటా ప్రకారం

పై పట్టికలోని సమాచారం ప్రకారం దక్షిణాది రాష్ట్రాలలోని SHG ల పొదుపు సొమ్మును మరియు సంఘాలకు బ్యాంకులు చెల్లించిన రుణాలను వివరించబడినది. 2020-21 ఆర్థిక సంవత్సరంలో ఆంధ్రప్రదేశ్ రాష్ట్రం రూ.10,58,053 SHG ల సంఖ్యతో, రూ.10,933.04/- కోట్లతో దక్షిణాది రాష్ట్రాలలో అగ్రగామిగా ఉన్నది. దీని తరువాత తమిళనాడు రూ.9,03,102/- SHG సంఘాలతో రెండవ స్థానంలో, పొదుపు సొమ్ములో 3 వ స్థానంలో ఉన్నది. ఆ తరువాత తెలంగాణ రాష్ట్రం రూ.7,28,018/- SHG సంఘాలతో, పొదుపు సొమ్ములో రెండవ స్థానంలో ఉన్నది. అదేవిధంగా SHG లకు బ్యాంకు రుణాలలో ఆంధ్రప్రదేశ్ 4,16,621 సంఘాలకు, రూ.14,609.84/- కోట్ల రుణాలు అందించింది. ఆ తరువాత స్థానంలో

తెలంగాణ రాష్ట్రం, మూడవ స్థానంలో రుణాల మంజూరులో తమిళనాడు ఉన్నది.

13.16. స్వయం సహాయక సంఘాల ప్రయోజనాలు:

స్వయం సహాయక సంఘాల ప్రయోజనాలను ఈక్రింది విధంగా వివరించవచ్చును. అవి:

13.16.1. సాంఘిక దురాచారాలను ఎదుర్కోవడం:

మద్యపానం, మాదక ద్రవ్యాల వ్యసనం, జూదం మరియు అనేక ఇతర సమస్యలను మరియు సాంఘిక దురాచారాలను అధిగమించడంలో స్వయం సహాయక సంఘాలు కీలక పాత్ర పోషిస్తాయి.

13.16.2. మహిళ సాధికారత:

మహిళ స్వయం సహాయక సంఘాలు తమ సభ్యులను సామాజిక పరిమితుల నుండి స్వతంత్రంగా చేస్తాయి. మహిళలు స్వతంత్ర నిర్ణయాలు తీసుకునేలా అనుమతిస్తాయి. అంతేకాకుండా మహిళలు గ్రామ సభలలో చురుకైన పాత్ర పోషించుటకు స్వయం సహాయక సంఘాలు కృషి చేస్తాయి.

13.16.3. ప్రజాస్వామ్యంలో మహిళల భాగస్వామ్యం:

దేశంలోని వివిధ ప్రభుత్వ మరియు ప్రభుత్వేతర రంగాలలో మరియు స్థానిక ప్రభుత్వాలకు సంబంధించిన పాలనకు సంబంధించిన అంశాలలో చురుకుగా పాల్గొంటాయి. దీని అర్థం సమాజంలోని బలహీన మరియు అట్టడగు వర్గాలను స్థానిక పాలనలో భాగస్వామ్యం చేయుటలో స్వయం సహాయక సంఘాలు కృషి చేస్తాయి.

13.16.4. ఉపాధి అవకాశాలను పెంచడంలో కృషి చేస్తుంది:

SHG ల వలన గ్రామీణ భారతదేశంలో ఉపాధి అవకాశాలను పెంచడంలో కృషి చేస్తుంది. అంతేకాకుండా SHG లు గ్రామీణ సమాజంలో సూక్ష్మ స్థాయి వ్యవస్థాపకతను ప్రారంభించడంలో సహాయపడుతుంది. అదేవిధంగా, వ్యవసాయంపై ఎక్కువగా ఆధారపడటాన్ని తగ్గిస్తుంది. దానితో పాటు వ్యవసాయేతర రంగంపై ఆధారపడేటట్లు చేస్తుంది.

13.16.5. ప్రభుత్వ పథకాలను సులభంగా పొందడం:

భారతదేశం కేంద్ర మరియు రాష్ట్రాల ప్రభుత్వాల పథకాలు అధికంగా సమాజంలోని అట్టడగు వర్గాలకు ఉద్దేశించబడినది. ఈవిధమైన వ్యక్తులను చేర్చడం మరియు గుర్తించడం చాలా కష్టమౌతుంది. అందువలన వారు ఒక సమూహంగా ఉన్నట్లయితే, సహాయం అవసరమైన వారిని త్వరగా మరియు సమర్థవంతంగా గుర్తించడం ప్రభుత్వాలకు సులభమవుతుంది.

13.16.6. జీవన ప్రమాణాన్ని మెరుగుపరుస్తుంది:

SHG ల ఏర్పాటు ద్వారా వారి యొక్క జీవన ప్రమాణాన్ని మెరుగుపరచుటలో ఉపయోగపడుతుంది. ఆర్థిక చేయూత కోసం SHG ల సామూహిక బృందం యొక్క ప్రయత్నం సమాజంలోని వివిధ బలమైన వర్గాల జీవన ప్రమాణం, కుటుంబ నియంత్రణ మరియు ఆరోగ్య సంరక్షణ మొదలైన వాటిలో మెరుగుదలను పెంపొందిస్తుంది.

13.16.7. ఆర్థిక క్రమశిక్షణ:

స్వయం సహాయక సంఘాల సభ్యులను వివిధ జాతీయం చేయబడిన బ్యాంకులలో పొదుపు ఖాతాలను తెరవడానికి ప్రోత్సహిస్తుంది. అంతేకాకుండా మెరుగైన జీవన పరిస్థితులు, పొదుపు, విద్య, వైద్యం మరియు కుటీర చిన్న తరహా పరిశ్రమలను ఏర్పాటు చేయుటలో స్వయం సహాయక సంఘాలు కృషి చేస్తాయి.

13.17. స్వయం సహాయక సంఘాల పరిమితులు:

స్వయం సహాయక సంఘాల యొక్క పరిమితులను ఈక్రింది విధంగా వివరించవచ్చును.

13.17.1. ప్రభుత్వం మరియు NGO లపై ఎక్కువగా ఆధారపడటం:

మన దేశంలో SHG ల సభ్యులు ప్రభుత్వం మరియు NGO లపై అధికంగా ఆధారపడుతున్నాయి. ముఖ్యంగా SHG లు తమ మనుగడ కోసం ప్రమోటర్ ఏజెన్సీలపై ఎక్కువగా ఆధారపడుతున్నాయి. అదే సమయంలో ఈ ఏజెన్సీలు తమ మద్దతుగా ఉపసంహరించుకున్నట్లయితే, స్వయం సహాయక సంఘాలు తీవ్రంగా నష్టపోతున్నాయి.

13.17.2. అర్హత కలిగిన ఫెసిలిటేటర్ లేకపోవడం:

SHG లను సక్రమంగా నిర్వహించడానికి సంబంధించిన ఫెసిలిటేటర్‌లకు వృత్తిపరమైన శిక్షణ లేకపోవడం వలన స్వయం సహాయక సంఘాలకు నిర్వహణ సమస్యలను ఎదుర్కొంటున్నాయి.

13.17.3. సాంకేతిక నైపుణ్యత మరియు అప్-గ్రేడేషన్ సమస్య:

దేశంలో అధిక శాతం స్వయం సహాయక సంఘాలకు సాంకేతిక నైపుణ్యం మరియు అప్-గ్రేడేషన్ లోపం ఉన్నది. తద్వారా చాలా SHG లు నూతన సాంకేతిక ఆవిష్కరణలు మరియు నైపుణ్యాలను ఉపయోగించుకోవడం లేదు. ఎందువలన అనగా, నూతన సాంకేతిక పద్ధతులకు సంబంధించి పరిమితమైన అవగాహన ఉన్నందువలన, అదేవిధంగా వాటిని ఉపయోగించుకోవడానికి అవసరమైన నైపుణ్యాలు లేనందువలన అదేవిధంగా, గ్రామీణ ప్రాంతాలలో నైపుణ్యాభివృద్ధిని ప్రోత్సహించే సమర్థవంతమైన యంత్రాంగాల కొరత ఉంటుంది.

13.17.4. SHG లు నైపుణ్యత లేని వారిచే నిర్వహించబడతాయి:

SHG ల సభ్యులకు వృత్తినైపుణ్యత ఉండదు. దీనివలన SHG ల యొక్క విస్తరణ మరియు అభివృద్ధిని ప్రోత్సహించదు. ఇది సభ్యుల వేతనాల పెంపుదలకు మరియు వారి జీవన మెరుగుదలకు అనుమతించదు. దీని ద్వారా SHG ల యొక్క అకౌంటింగ్‌లో లోపాలు మరియు నిధుల దుర్వినియోగానికి దారితీస్తుంది.

13.17.5. అల్ప భద్రత:

స్వయం సహాయక సంఘాలు ఎక్కువగా నమోదు చేయబడవు. సభ్యుల మధ్య విశ్వాసం ఆధారంగా మాత్రమే ఇవి నడుస్తాయి. అంతేకాకుండా, SHG ల సభ్యులు చేసే పొదుపులు సురక్షితంగా ఉండకపోవచ్చును. ఇది సభ్యుల మధ్య అపనమ్మకాన్ని కలిగిస్తుంది.

13.18. ముగింపు:

భారతదేశంలో స్వయం సహాయక బృందాలు 30-05-2022 సంవత్సరం నాటికి దాదాపు 74.80 లక్షల స్వయం సహాయక బృందాలు పనిచేస్తున్నాయి. భారతదేశంలో మొట్టమొదటి సారి 1991-92 వ సంవత్సరంలో NABARD స్వయం సహాయక సంఘాలను పెద్ద ఎత్తున ప్రోత్సహించడం ప్రారంభించినది. ఆవిధంగా నాబార్డ్ SHG ల ఉద్యమానికి ప్రారంభ సూచిక. అదేవిధంగా, 1993 వ సంవత్సరంలో రిజర్వ్ బ్యాంక్ ఆఫ్ ఇండియా (RBI) కూడా SHG లను బ్యాంకులలో పొదుపు ఖాతాలను తెరవడానికి అనుమతించింది. తద్వారా బ్యాంకు సేవలను పొందే సదుపాయం SHG ల ఉద్యమానికి పెద్ద ఊపునిచ్చింది. మనదేశంలో SHG ల ఉద్యమం బాగా అభివృద్ధి చెందిన రాష్ట్రాలలో ప్రధానమైనది ఆంధ్రప్రదేశ్. SHG ల మొత్తం 69,25,963 లక్షల సభ్యులు మరియు 6,52,541 లక్షల స్వయం సహాయక సంఘాలు ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో SHG ల నియంత్రణ వెలుగు పథకంలో గ్రామీణ మరియు పట్టణ ప్రాంతాలలో అమలు చేయబడుతున్నది. స్వయం సహాయక సంఘాల పితామహుడిగా మహమ్మద్ యూనస్‌ను అంటారు. 1976 వ సంవత్సరంలో బంగ్లాదేశ్‌కు చెందిన ఆచార్య మహమ్మద్ యూనస్ ఈ భావనను విజయవంతంగా ప్రయోగించారు. ఆవిధంగా మన దేశంలో, కొన్ని NGO లు 1987-88 వ సంవత్సరంలో ఈ పథకాన్ని ప్రవేశపెట్టాయి. NABARD 1991-92 వ సంవత్సరంలో పైలెట్ ప్రాజెక్టు ప్రాతిపదికన SHG పథకాన్ని చేపట్టింది. ఆ తరువాత దేశంలోని అన్ని రాష్ట్రాలకు SHG విస్తరించింది.

13.19. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు:

I వ్యాసరూప ప్రశ్నలు:

1) స్వయం సహాయక సంఘాలు అనగానేమి? ప్రమేయాలను, SHG ల స్వరూపాన్ని వివరించండి?

2) స్వయం సహాయక సంఘాల అభివృద్ధి క్రమాన్ని వివరణాత్మకంగా విశ్లేషించండి?

II సంక్షిప్త వ్యాసరూప ప్రశ్నలు:

1) SHG ల పరిమాణ క్రమాన్ని వ్రాయండి?

2) స్వయం సహాయక సంఘాల విధులను వివరించండి?

3) స్వయం సహాయక సంఘాల ప్రమేయాలను వివరించండి?

4) స్వయం సహాయక సంఘాల పరిమితులను వివరించండి?

III సంక్షిప్త ప్రశ్నలు:

1) స్వచ్ఛంద పొదుపు అనగానేమి?

2) ఆర్థిక అక్షరాస్యత అనగానేమి?

3) భారతదేశంలో స్వయం సహాయక సంఘాల ఆవిర్భావం?

13.20. ఆచూకి గ్రంధాలు:

1. APMAS (2003), స్వయం సహాయక సంఘాల బ్యాంకుల లింక్‌జిపై ఒక పరిశోధన, ఆంధ్రప్రదేశ్, హైదరాబాద్.
2. బామిస్కర్. B.S. (2003), స్థానిక ప్రభుత్వాలలో మహిళల భాగస్వామ్యం - గ్రామీణ ప్రాంతాలు. సామాజిక శాస్త్రం. న్యూఢిల్లీ.
3. దేశ్‌ముఖ్, రణదేవ్, J. (2003), స్వయం సహాయక సంఘాలలో మహిళల ప్రభావం - పంచాయితీ రాజ్ సంస్థలు, సూచనలు మరియు లింకేజిలు, సెంటర్ ఫర్ ఉమెన్ స్టడీస్ మరియు అభివృద్ధి, న్యూఢిల్లీ.
4. ప్రణాళిక సంఘం, (2002), పేదరిక అంచనా 2000, భారత ప్రభుత్వం.
5. రామకృష్ణ R, (2006), SHG ల బ్యాంక్ లింకేజి విధానంలో నిర్వహణ సాంకేతిక వ్యవస్థ, నాబార్డ్, న్యూఢిల్లీ.
6. రావు. S, (2005), మహిళ స్వయం సహాయక సంఘాలు మరియు పేదవారి కొరకు నగదు, ఆంధ్రప్రదేశ్ ఒక పరిశీలన, న్యూఢిల్లీ.
7. నందా, Y.S., (2005). బ్యాంక్ లింకేజి సామర్థ్యం, స్వయం సహాయక సంఘాలు మరియు బ్యాంకులు, నాబార్డ్, న్యూఢిల్లీ.
8. మంజునాథ. S. (2013), స్వయం సహాయక సంఘాల పాత్ర గ్రామీణాభివృద్ధిలో కర్ణాటక, ఇండియా, అంతర్జాతీయ పరిశోధన జర్నల్, సామాజిక శాస్త్రాలు (సెప్టెంబర్), 2 (9), PP 23-25.

- డా॥ షేక్. అమీర్.

పాఠం - 14

గ్రామీణాభివృద్ధిలో సహకార సంస్థలు

14.0. లక్ష్యం:

ఈ పాఠ్య భాగము చదివిన తరువాత ఈ క్రింది అంశాలను తెలుసుకోగలరు.

- సహకారం మరియు సహకార సూత్రాలను నిర్వచించడం.
- భారతదేశంలో సహకార సంఘాల పరిణామాన్ని గుర్తించడం.
- ఇతర సంస్థలతో సహకార సంస్థయొక్క లక్షణ లక్షణాలను సరిపోల్చడం.
- సహకార సంఘాలు వాటి పనితీరులో పురోగతి మరియు సమస్యలను మరియు గ్రామీణాభివృద్ధిలో వాటి సామర్థ్యాన్ని సమీక్షించడం.
- మిశ్రమ ఆర్థిక వ్యవస్థలో సహకార సంస్థల ఔచిత్యాన్ని సరిపోల్చడం గురించి తెలుసుకోగలరు.

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

14.1. పరిచయం

14.2. సహకారం యొక్క అర్థం మరియు నిర్వచనం

14.3. భారతదేశంలో సహకార పరిణామం యొక్క సహకార సూత్రాలు

14.4. సహకార సంఘాల లక్షణాలు

14.5. నాన్-క్రెడిట్ కోఆపరేటివ్స్ యొక్క వృద్ధి మరియు అభివృద్ధి

14.5.1. సహకార మార్కె టింగ్

14.5.2. మార్కెటింగ్ సహకార సంఘాలను ప్రోత్సహించడం యొక్క లక్ష్యాలు

14.5.3. ప్రాసెసింగ్ కో-ఆపరేటివ్స్

14.5.4. పాల సహకార సంఘాల ప్రధాన లక్ష్యాలు

14.5.5. సహకార సంఘాలు మరియు గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థకు వాటి సహకారం

14.5.6. క్రెడిట్ సౌకర్యాలను అందించడం

14.5.7. తక్కువ ఆదాయ వర్గాలకు గృహ సౌకర్యాలు

14.5.8. వినియోగదారులకు సరసమైన ఉత్పత్తులను పొందడంలో సహాయపడడం

14.5.9. చిన్న వ్యాపారాలు లాభదాయకంగా ఉండటానికి సహాయం చేయడం

14.5.10. సభ్యుల మధ్య లాభాలను పంచుకోవడం

14.6. సారాంశం

14.8. ఆధార గ్రంథాలు

14.1. పరిచయం:

భారతదేశం చాలా మంది చిన్న, సన్నకారు, భూమిలేని రైతులు మరియు చేతి వృత్తుల వారు ఉన్న గ్రామాలలో నివసిస్తుంది. స్వాతంత్ర్యం తరువాత, వ్యవసాయం ఒకటిగా గుర్తించబడింది.

గ్రామీణాభివృద్ధికి ప్రాధాన్యతనిస్తుంది. ప్రజల భాగస్వామ్యం మరియు సంస్థాగత మద్దతు లేకుండా గ్రామీణాభివృద్ధి కార్యక్రమాలు ముందుకు సాగడం సాధ్యం కాదని విధాన నిర్ణేతలు ఆ సమయంలో కూడా దృశ్యమానం చేశారు. గ్రామీణ రంగం యొక్క పరిస్థితిని పరిగణనలోకి తీసుకుని, పంచాయతీ వ్యవస్థ మరియు సహకార సంఘాల ప్రాముఖ్యతను గుర్తించి, ఈ సంస్థలకు నిర్దిష్ట పాత్రలను కేటాయించారు. సమాజ అభివృద్ధికి, గ్రామీణ పేదరికాన్ని నిర్మూలించడానికి, అసమానతలను తగ్గించడానికి మరియు ప్రత్యేకాధికారాలను తొలగించడానికి ఈ సంస్థలకు అప్పగించబడిన ప్రధాన పని. 1960వ సంవత్సరం నుండి, పంచాయతీరాజ్ మరియు భూ సంస్క రణలు లేదా సాంకేతిక మరియు సహకార మిషన్‌ల ద్వారా హరిత మరియు శ్వేత విప్లవాలు వంటి అనేక గ్రామీణ అభివృద్ధి కార్యక్రమాలు ప్రారంభించబడ్డాయి మరియు అమలు చేయబడ్డాయి.

ఒక గ్రామంలో, సహకార సంఘం ఒక ముఖ్యమైన సామాజిక–ఆర్థిక సంస్థగా కేంద్ర స్థానాన్ని పొందుతుంది. సహకార సంఘం యొక్క లక్ష్యం దాని సభ్యులకు (అంటే గ్రామీణ సంఘం) సేవలను అందించడం మరియు మీరు తదుపరి యూనిట్లలో అధ్యయనం చేసే ఈ సేవలు బహుముఖంగా ఉంటాయి. సహకార సంఘాల సభ్యత్వం ఒక గ్రామం యొక్క మొత్తం జనాభాను కలిగి ఉండనప్పటికీ, ఇది గ్రామీణ జనాభా యొక్క ప్రధాన భాగాన్ని మరియు విస్తృత పరిధిని కలిగి ఉంటుంది. అంతేకాకుండా, ఇతర ఏజెన్సీల ద్వారా ఏదైనా కమ్యూనిటీ అభివృద్ధి పథకాలను అమలు చేయడంలో (ఉదాహరణకు, నిరక్షరాస్యతను తొలగించడం, వారి పర్యావరణం, ఆరోగ్య సంరక్షణ, పేదరిక నిర్మూలన, నీటి నిర్వహణ మొదలైన వాటిపై ప్రజలకు స్పృహ కల్పించడం), సహకార సంస్థల ప్రమేయం ఏకాభిప్రాయాన్ని పొందేందుకు ఉద్దేశించబడింది.

గ్రామ సంఘం, సహకార సంఘాలు మెజారిటీ మరియు గ్రామ సంఘం యొక్క క్రాస్ సెక్షన్‌ను కలిగి ఉంటాయి. అంతేకాకుండా, సహకార అనేది ఒక చట్టపరమైన సంస్థ. ఇది గ్రాస్ రూట్స్ స్థాయిలో సంస్థాగత నెట్‌వర్క్‌లు మరియు మౌలిక సదుపాయాల సౌకర్యాలను కలిగి ఉంది. ఇది గ్రామ దత్తత, భీమా, పాఠశాలల ప్రచారం, ఆసుపత్రులు, సామాజిక అటవీ అభివృద్ధి మొదలైన గ్రామీణ ప్రజల సామాజిక సంక్షేమ మరియు సామాజిక రక్షణ కార్యకలాపాలలో కూడా పాల్గొంటుంది.

వ్యవసాయ అనుబంధ కార్యకలాపాలు. కింది వాటిలో, మీరు సహకార సంస్థల ఆవిర్భావం, సహకార సూత్రాలు మరియు వాటి విలువలు, నిర్మాణం, విధులు, సంస్థాగత నెట్‌వర్క్‌లు, కార్యాచరణ రకాలు గురించి వివరంగా అధ్యయనం చేస్తారు మరియు చివరకు మీరు గ్రామీణాభివృద్ధిలో సహకార సంస్థల పనితీరుపై సమీక్ష ద్వారా పని చేస్తారు.

ఈ యూనిట్ యొక్క ప్రధాన లక్ష్యం సహకార సంఘాల భావన, వాటి సూత్రాలు, విలువలు, విధానాలు మరియు వ్యవసాయం మరియు గ్రామీణ ఉపాధి అభివృద్ధిలో వారు పోషించిన పాత్ర గురించి మీకు పరిచయం చేయడం. అంతేకాకుండా, భారతదేశంలో పనిచేస్తున్న వివిధ రకాల సహకార సంఘాలు మరియు వాటి సామాజిక–ఆర్థిక లక్ష్యాలు మరియు గ్రామీణ ప్రజల సంక్షేమం కోసం అభివృద్ధి ప్రణాళికలను మీకు పరిచయం చేయడం కూడా దీని లక్ష్యం.

14.2. సహకారం యొక్క అర్థం మరియు నిర్వచనం:

సహకారం అనే పదానికి చాలా అర్థాలు ఉన్నా యి, కానీ సాధారణ ఉపన్యాసంలో దీని అర్థం కలిసి పనిచేయడం,

జీవించడం మరియు ఆలోచించడం. అయితే, మన ప్రస్తుత సామాజిక-ఆర్థిక సందర్భంలో, మేము దానిని కొంత భిన్నంగా నిర్వచించవలసి ఉంది. "సహకారం అనేది పరస్పర ఆర్థిక ప్రయోజనాలను పెంపొందించడానికి సమానత్వం ఆధారంగా వ్యక్తులు స్వచ్ఛందంగా మానవులుగా పరస్పరం సహవాసం చేసే సంస్థ యొక్క ఒక రూపం". ఇంటర్నేషనల్ లేబర్ ఆర్గనైజేషన్ (ILO) ఇచ్చిన నిర్వచనం ప్రకారం, కో-ఆపరేటివ్ సొసైటీ అనేది వారి ఉమ్మడి ప్రయోజనం కోసం సమావేశమై ప్రజాస్వామ్య మార్గాల్లో స్వచ్ఛందంగా కలిసి పనిచేసే వ్యక్తుల సంఘం. "ఇంటర్నేషనల్ కో-ఆపరేటివ్ అలయన్స్" (ICA) ఇచ్చిన నిర్వచనం ప్రకారం, ఒక సహకార అనేది ఉమ్మడి యాజమాన్యంలోని మరియు ప్రజాస్వామ్య నియంత్రణలో ఉన్న సంస్థ ద్వారా వారి ఉమ్మడి ఆర్థిక, సామాజిక మరియు సాంస్కృతిక అవసరాలు మరియు ఆకాంక్షలను తీర్చడానికి స్వచ్ఛందంగా ఐక్యమైన వ్యక్తుల సంఘం.

సహకార సంఘాలు తమ వ్యవస్థాపకుల సంప్రదాయంలో స్వయం-సహాయం, స్వయం బాధ్యత, ప్రజాస్వామ్యం, సమానత్వం, సమానత్వం మరియు సంఘీభావం వంటి విలువలపై ఆధారపడి ఉన్నాయని అర్థం. సహకార సభ్యులు నిజాయితీ, బహిరంగత, సామాజిక బాధ్యత మరియు ఇతరుల పట్ల శ్రద్ధ వహించడం వంటి నైతిక విలువలను విశ్వసిస్తారు. అందువల్ల, సహకార సంఘాలు యాజమాన్యం, నియంత్రణ, లాభాల పంపిణీ, సమానత్వ విలువలు, ఈక్విటీ, సంఘీభావం మరియు సామాజిక బాధ్యత వంటి వాటి రూపాల్లో ప్రైవేట్ సంస్థకు భిన్నంగా ఉంటాయి.

14.3. భారతదేశంలో సహకార పరిణామం యొక్క సహకార సూత్రాలు:

సహకార సంస్థలు తమ విలువలను ఆచరణలో పెట్టే సూత్రాలు మరియు మార్గదర్శకాలు.

1. స్వచ్ఛంద మరియు బహిరంగ సభ్యత్వం:

సభ్యత్వం స్వచ్ఛందంగా మరియు లింగం లేదా సామాజిక, రాజకీయ లేదా మతపరమైన అనుబంధాల ఆధారంగా ఎటువంటి పరిమితులు / వివక్ష లేకుండా అందుబాటులో ఉండాలి. సభ్యులందరూ తమ సహకార సంస్థ సేవలను ఉపయోగించుకోవచ్చు మరియు సభ్యత్వ బాధ్యతలను ఇష్టపూర్వకంగా అంగీకరించవచ్చు.

2. ప్రజాస్వామ్య సభ్యుల నియంత్రణ:

సహకార సంఘాలు తమ స్వంత సభ్యులచే నియంత్రించబడే మరియు నిర్వహించబడే ప్రజాస్వామ్య సంస్థలు. సహకార సంఘాల ప్రాథమిక సభ్యులు ఓటింగ్ (ఒక సభ్యుడు ఒక ఓటు) మరియు పాల్గొనే సమాన హక్కు లను అనుభవిస్తారు.

3.సభ్యుల ఆర్థిక భాగస్వామ్యం:

సొసైటీ కార్యకలాపాల వల్ల ఉత్పన్నమయ్యే ఆర్థిక ఫలితాలు సభ్యులకు చెందుతాయి మరియు సొసైటీతో వారి లావాదేవీల పరిమాణానికి అనుగుణంగా వారి మధ్య పంపిణీ చేయబడుతుంది, అయితే నిధులలో కొంత భాగాన్ని నిర్దిష్ట ప్రయోజనాల కోసం ప్రక్కన పెట్టాలి.

4. స్వయం ప్రతిపత్తి మరియు స్వాతంత్ర్యం:

సహకార సంస్థలు స్వయం ప్రతిపత్తి కలిగిన స్వయం-సహాయ సంస్థలు తమ సభ్యులచే నియంత్రించబడతాయి. వారు బాహ్య వనరుల నుండి మూలధనాన్ని సేకరించేందుకు ప్రభుత్వాలతో సహా ఇతరులతో ఒప్పందాలు కుదుర్చుకుంటే,

వారు తమ సభ్యులచే ప్రజాస్వామ్య నియంత్రణను నిర్ధారించే మరియు వారి సహకార స్వయం ప్రతిపత్తిని కొనసాగించే నిబంధనలపై అలా చేస్తారు.

5. సహకార సంస్థల మధ్య సహకారం:

అన్ని సహకార సంస్థలు, తమ సభ్యులు మరియు సంఘం ప్రయోజనాలను ఉత్తమంగా అందించడానికి, స్థానిక, జాతీయ మరియు అంతర్జాతీయ స్థాయిలలో ఇతర సహకార సంస్థలతో ప్రతి ఆచరణాత్మ క మార్గంలో చురుకుగా సహకరిస్తాయి.

14.4. సహకార సంఘాల లక్షణాలు:

సహకార సంఘాల ప్రధాన లక్షణాలు క్రింది విధంగా ఉన్నాయి.

1. స్వచ్ఛంద మరియు బహిరంగ సభ్యత్వం:

సహకార సంఘాలు గ్రామీణ సమాజంలోని ప్రతి సభ్యునికి అందుబాటులో ఉంటాయి. వారు తమ ఎంపిక ప్రకారం సంస్థలో చేరవచ్చు లేదా నిష్క్రమించవచ్చు. సభ్యుడు సహకార సంఘం నుండి నిష్క్రమించాలనుకుంటే, వారు నిష్క్రమించే ముందు నోటీసు ఇవ్వాలి. ఇది మతం, కులం, లింగం, మతం లేదా భాష ఆధారంగా ఎవరిపైనా వివక్ష చూపదు.

2. నమోదు:

సహకార సంస్థలు చట్టపరమైన సంస్థగా మారడానికి చట్టం ప్రకారం నమోదు ప్రక్రియను అనుసరించాలి. వారు తమ సొసైటీని నమోదు చేసుకున్న తర్వాత మాత్రమే కాంట్రాక్టులలోకి ప్రవేశించవచ్చు లేదా ఆస్తిని పొందవచ్చు.

3. పరిమిత బాధ్యత:

సభ్యుల బాధ్యత వారు పెట్టుబడి పెట్టే మూలధనం మేరకు పరిమితం చేయబడింది. ఇది వారి ఆర్థిక ప్రయోజనాలను కాపాడటానికి కూడా సహాయపడుతుంది.

4. ప్రభుత్వ పర్యవేక్షణ:

రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు సహకార సంఘాలు మరియు వాటి కార్యకలాపాలను క్రమం తప్పకుండా పర్యవేక్షిస్తాయి. దాని సభ్యుల ఆర్థిక ప్రయోజనాలను రక్షించడానికి వారు దీన్ని చేస్తారు. సంస్థ అన్ని సమయాల్లో సరైన ఖాతాలను నిర్వహించాలి. ఆర్థిక అవకతవకలు జరగకుండా చూసుకోవడానికి స్వతంత్ర ఆడిటర్‌లు వారి ఖాతాలను క్రమం తప్పకుండా తనిఖీ చేస్తారు.

5. ప్రజాస్వామ్య సూత్రాలు:

ఏదైనా సహకార సంఘం తన సభ్యులకు ఓటింగ్ హక్కులను నిర్ధారించాలి. సభ్యులు సంస్థ నిర్వహణకు సంబంధించిన ముఖ్యమైన నిర్ణయాలు తీసుకునే మేనేజింగ్ కమిటీని ఎన్నుకుంటారు.

14.5. నాన్-క్రెడిట్ కోఆపరేటివ్స్ యొక్క వృద్ధి మరియు అభివృద్ధి:

మునుపటి యూనిట్లలో, భారతదేశంలో వ్యవసాయం అభివృద్ధిలో క్రెడిట్ సహకార సంఘాల ప్రాముఖ్యత మరియు పాత్ర గురించి మీరు తెలుసుకున్నారు. రుణ రహిత సహకార సంఘాలు మరియు గ్రామీణాభివృద్ధిలో వాటి పాత్ర కూడా అంతే ముఖ్యమైనది. రుణేతర సహకార సంస్థలలోని ముఖ్యమైన విభాగాలు మార్కెటింగ్, వినియోగదారులు, పాడి పరిశ్రమ,

మత్స్య, ఎరువులు, చేనేత మరియు హస్త కళలు, కార్మిక, నీటిపారుదల, వ్యవసాయ–ప్రాసెసింగ్, రవాణా, నేత కార్మికులు, పరిశ్రమలు, వ్యవసాయం, విద్యుత్తు, పౌల్ట్రీ మొదలైనవి. పాక్షికంగా అవసరం మరియు పాక్షికంగా సైద్ధాంతిక కారణాల వల్ల ఉనికిలోకి వచ్చింది. రుణేతర రంగం మౌళిక సదుపాయాలను అభివృద్ధి చేయడంలో గణనీయమైన పాత్రను పోషించింది, ఇది వ్యవసాయ ఉత్పత్తులకు విలువ జోడింపులను అందించడంలో మరియు గ్రామీణ రంగంలో ఉపాధిని పెంచడంలో సహాయపడింది.

14.5.1. సహకార మార్కెటింగ్:

వ్యవసాయోత్పత్తుల కొనుగోలు మరియు అమ్మకాలలో పెరుగుతున్న అవకతవకల దృష్ట్యా సహకార మార్కెటింగ్ అవసరం గ్రహించబడింది. ఉత్పత్తిదారులకు వ్యవసాయోత్పత్తుల వాటా దక్కలేదు. వారు తమ ఉత్పత్తులను తక్కువ ధరలకు అమ్ముకోవాల్సిన పరిస్థితి ఏర్పడింది. రైతులను రక్షించడానికి, సహకార సంఘాల చట్టం–1912 అమలులోకి వచ్చిన తర్వాత మార్కెటింగ్ సహకార సంఘాలు ఉద్భవించాయి. తదనుగుణంగా, సహకార మార్కెటింగ్ యొక్క సమగ్ర కార్యక్రమం ప్రణాళిక చేయబడింది మరియు ఒక సహకార మార్కెటింగ్ నిర్మాణం వివిధ స్థాయిలలో ఏర్పాటు చేయబడింది. సహకార మార్కెటింగ్ యొక్క ప్రాముఖ్యతను 1928వ సంవత్సరంలోనే రాయల్ కమీషన్ ఆన్ అగ్రికల్చర్ గుర్తించింది. ముఖ్యంగా భారతదేశంలో ఆ కాలంలో ఉన్న పరిస్థితులలో వ్యక్తుల మార్కెటింగ్ కంటే సమూహ మార్కెటింగ్ మరింత సమర్థవంతంగా పనిచేస్తుందని వ్యాఖ్యానించింది.

14.5.2. మార్కెటింగ్ సహకార సంఘాలను ప్రోత్సహించడం యొక్క లక్ష్యాలు:

ఎ) సభ్య సాగుదారుల బేరసారాల సామర్థ్యాన్ని బలోపేతం చేయడం, తద్వారా వారి ఉత్పత్తులకు మంచి ధర లభించేలా చేయడం.

బి) నిర్మాత సభ్యుల సామాజిక–ఆర్థిక పరిస్థితులను మెరుగుపరచడంలో సహాయం చేయడం,

సి) వస్తువుల సరఫరాను క్రమబద్ధీకరించడానికి మార్కెటింగ్ పరిస్థితులను స్థిరీకరించడంలో సహాయం,

డి) మధ్యవర్తులు మరియు వడ్డీ వ్యాపారులను నిర్మూ లించడం,

ఇ) మధ్యవర్తులను పరిమితం చేయడం మరియు వినియోగదారులకు నేరుగా సహేతుకమైన ధరలను అడిగే ప్రయోజనం, ఎఫ్) సరసమైన వ్యాపార పద్ధతులను క్రమబద్ధీకరించడం,

జి) మెరుగైన నాణ్యమైన ఉత్పత్తులను పండించడానికి రైతులకు అవగాహన కల్పించడం మరియు ఒప్పించడం,

హెచ్) వ్యవసాయ ఉత్పత్తుల రవాణా, గ్రేడింగ్ మరియు నిల్వ సౌకర్యాలను ఏర్పాటు చేయడం మరియు అందించడం,

ఐ) వ్యవసాయం మరియు

జె) గురించి వారికి అవగాహన కల్పించడం ద్వారా సభ్యుల ఆర్థిక ప్రయోజనాలను పరిరక్షించడం సహకార మార్కెటింగ్ సొసైటీ సభ్యులలో స్వయం సహాయం మరియు పొదుపు అలవాట్లను పెంపొందించడం.

దేశంలో సహకార మార్కెటింగ్ నిర్మాణం రెండు అంచెలను కలిగి ఉంది, ఆంధ్రప్రదేశ్, గుజరాత్, హర్యానా, హిమాచల్ ప్రదేశ్, కర్ణాటక, మహారాష్ట్ర, మణిపూర్, పంజాబ్, తమిళనాడు, ఉత్తరప్రదేశ్ మరియు పాండిచ్చేరిలో మినహాయించి,

మూడు అంచెలను కలిగి ఉంది, అంటే బ్లాక్ వద్ద ప్రాథమికమైనది. స్థాయి, జిల్లా స్థాయిలో జిల్లా మార్కెటింగ్ మరియు రాష్ట్ర స్థాయిలో రాష్ట్ర సహకార మార్కెటింగ్ సమాఖ్యలు. ప్రారంభంలో, సాధారణ ప్రయోజన సహకార మార్కెటింగ్ సొసైటీలు నిర్వహిం చబడ్డాయి మరియు తరువాత మరింత ప్రత్యేకమైన లేదా సరుకుల మార్కెటింగ్ సహకార సంఘాలపై దృష్టి సారించారు, అవి పండ్లు మరియు కూరగాయలు, ప్రత్తి, పొగాకు, అరెకా గింజలు, కొబ్బరి, రబ్బరు, చెరకు, తేయాకు మొదలైనవి. 30 సాధారణ ప్రయోజనం మరియు 22 ప్రత్యేక రాష్ట్ర స్థాయి సహకార మార్కెటింగ్ సమాఖ్యలు, 394 జిల్లా మార్కెటింగ్ మరియు 8869 ప్రాథమిక మార్కెటింగ్ సొసైటీలు పనిచేస్తున్నాయి. అంతేకాకుండా, NAFED మరియు TRIFED రెండు జాతీయ స్థాయి సమాఖ్యలు. వ్యవసాయ ఉత్పత్తుల మార్కెటింగ్, మద్దతు ధర మరియు వ్యవసాయ ఉత్పత్తుల ఎగుమతి మార్గాల కోసం NAFED నోడల్ ఏజెన్సీగా గుర్తించబడింది.

14.5.3. ప్రాసెసింగ్ కో-ఆపరేటివ్స్:

అంతకుముందు అనేక సమస్యలు కొనసాగుతున్నందున మార్కెటింగ్ సహకార సంఘాలు పెద్దగా సహాయం చేయలేకపోయాయి. వ్యవసాయోత్ప త్తులకు ఎలాంటి విలువ జోడింపులు చేయకుండా, ఉత్పత్తులకు మంచి ధర కల్పించడంలో సహకార సంఘాలు పెద్దగా సహాయం చేయలేవని భావించారు. మధ్యవర్తుల సంఖ్యను తగ్గించడానికి మరియు వ్యవసాయ ఉత్పత్తులపై ఎక్కువ రాబడిని పొందడానికి, మార్కెటింగ్ సహకార సంఘాల ద్వారా పంటల ప్రాసెసింగ్ అవసరమని భావించారు. ఇది వరి ప్రాసెసింగ్, జిన్నింగ్ మరియు ప్రత్తి బేలింగ్, రైస్ మిల్లులు మరియు పప్పు దినుసుల వంటి ప్రాసెసింగ్ సహకార సంఘాల ఆవిర్భావానికి దారితీసింది మరియు క్రమంగా ఈ ఆపరేషన్ పండ్లు మరియు కూరగాయలు, జీడిపప్పు, రబ్బరు, కోకో, కోప్రా, ఇసాబ్గోల్ మరియు స్ట్రాలకు విస్తరించబడింది. బోర్డు తరువాత, ఆల్ ఇండియా కో-ఆపరేటివ్ ప్లానింగ్ కమిటీ మార్కె టింగ్ / సేల్స్ సొసైటీ ప్రాసెసింగ్ ప్లాంట్‌ను ఏర్పాటు చేయలేని సందర్భాల్లో ప్రత్యేక ప్రాసెసింగ్ సొసైటీలను ఏర్పాటు చేయాలని సిఫార్సు చేసింది. ఫలితంగా, చక్కెర, స్పిన్నింగ్, డెయిరీ మరియు అనేక ఇతర ప్రాసెసింగ్ సహకార సంఘాలు వచ్చాయి. వాటిలో ముఖ్యమైనవి చక్కెర, స్పిన్నింగ్ మరియు డైరీ ప్రాసెసింగ్ సహకార సంఘాలు, ఇవి గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోని రైతుల ఆర్థిక శ్రేయస్సును ప్రోత్సహించడంలో సహాయపడటమే కాకుండా, పెద్ద సంఖ్యలో స్థానిక ప్రజలను మోహరించడం మరియు ప్రచారం చేయడం ద్వారా గ్రామీణ ఉపాధిని కూడా సృష్టించాయి. అనుబంధ కార్యకలాపాలు పాల సహకార సంఘాలు భారతదేశంలో పాడి పరిశ్రమ వ్యవసాయంతో ముడిపడి ఉంది మరియు గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థలో ముఖ్యమైన పాత్రపోషిస్తుంది. విస్తారమైన ఉపాధి అవకాశాలతో పాటు, డెయిరీ పాలను మాత్రమే కాకుండా, వ్యవసాయ ఆదాయాలను స్థిరీకరిస్తుంది. చిన్న రైతులు మరియు భూమిలేని కూలీలు 53% జంతువులను మరియు 51% పాల ఉత్పత్తిని కలిగి ఉన్నారు. దేశంలో పాల ఉత్ప త్తిలో చిన్న, సన్నకారు మరియు భూమిలేని రైతులు చాలా ముఖ్యమైన పాత్ర పోషిస్తున్నారు. ప్రైవేట్ స్థానిక డెయిరీ యజమానులు మరియు ఇతర వ్యాపారులు గ్రామీణ జనాభాలోని ఈ బలహీన వర్గాలపై నిరంతర దోపిడీ కారణంగా పాడి సహకార సంఘాలను ఏర్పాటు చేయవలసిన అవసరం ఏర్పడింది.

1956వ సంవత్సరంలో పాడి పరిశ్రమపై జాతీయ విధానాన్ని ప్రకటించడంతో, డెయిరీ సహకార సంఘాల అభివృద్ధి మరియు అభివృద్ధికి పెద్ద ఊపు లభించింది. భారతదేశంలోని పాల సహకార సంఘాల ప్రస్తుత నిర్మాణం మూడు అంచెలుగా ఉంది.

14.5.4. పాల సహకార సంఘాల ప్రధాన లక్ష్యాలు:

1) ప్రస్తుతం ఉన్న సగటు 1–2 జంతువుల నుండి పాల జంతువుల సంఖ్యను పెంచడం,

2) పాల సంఘాలకు పాలను సేకరించి విక్రయించడం,

3) ఉత్పత్తిదారులకు సక్రమంగా మరియు వేతనంతో కూడిన చెల్లింపును నిర్ధారించడం,

4) పాల ఉత్పత్తిని పెంచడంలో సభ్యులకు సహాయం చేయడం,

5) వెటర్నరీ ప్రథమ చికిత్స మరియు కృత్రిమ గర్భధారణ సేవలను అందించడం,

6) పశువుల మేత విక్రయించడం,

7) పాలను సకాలంలో పెంచడం (ఇది పాడైపోయే వస్తువు) సుదూర మార్కెట్లకు మరియు

8) పాల ఉత్పత్తులు మరియు సంబంధిత కార్యకలాపాలకు విలువ జోడింపులు చేయడం.

ప్రస్తుతం ఉన్న సహకార సంఘాల నెట్‌వర్క్ లక్షకు పైగా గ్రామాలలో 11.5 మిలియన్లకు పైగా రైతులకు సేవలు అందిస్తోంది. ఈ సహకార సంఘాలు రోజుకు సగటున 165.0 లక్షల లీటర్ల పాలను సేకరిస్తాయి మరియు రోజుకు విక్రయించబడే ద్రవ పాలు 133.6 లక్షల లీటర్లకు చేరుకుంటాయి. ఏడాదికి మొత్తం టర్నోవర్ 2001–2002 నాటికి రూ.5957.90 మిలియన్‌లు. సంవత్సరాలుగా, పాడి సహకార సంఘాలు గ్రామీణ ప్రజల ఆర్థిక పరిస్థితిని మార్చడమే కాకుండా, జంతువుల ఆరోగ్యాన్ని మెరుగుపరచడంలో కూడా శ్రద్ధ వహిస్తాయి.

పాల ఉత్పత్తి 1983–84లో 38.8 మిలియన్ టన్నుల నుండి 2002 నాటికి 81 మిలియన్ టన్నులకు పెరిగింది. ఈ సహకార సంఘాలకు సంబంధించిన ఇతర ముఖ్యమైన అభివృద్ధి గ్రామీణ మహిళల సాధికారత. ఇప్పుడు, పాడి పరిశ్రమలో మహిళలు ప్రధాన పాత్రపోషిస్తున్నారు, ఇప్పుడు 7000 గ్రామ పాడి సహకార సంఘాలు మహిళలచే నిర్వహించబడుతున్నాయి. వారు చాలా మంది స్త్రీలకు కొంత ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యం ఇచ్చారు. దాదాపు రెండు మిలియన్ల మంది మహిళలు ఈ మహిళా సహకార సంఘాలకు చెందిన వారు. మొత్తం మీద, పాల సహకార సంఘాలు శ్వేత విప్లవంలో ముఖ్యమైన పాత్ర పోషించాయి. నేడు దాదాపు ప్రతి జిల్లా మరియు రాష్ట్ర సహకార సంస్థ ప్రాసెసింగ్ కార్యకలాపాలలో నిమగ్నమై ఉంది మరియు బహుళ జాతి కంపెనీల ఉత్పత్తులతో అనుకూలంగా పోటీపడే నాణ్యమైన పాల ఉత్పత్తులను తయారు చేస్తోంది. డెయిరీ సహకార సంస్థలు కూడా తమ కార్యకలాపాలను వైవిధ్య భరితంగా మార్చాయి మరియు చమురు తయారీ, ఆహార ప్రాసెసింగ్, వాటర్ బాట్లింగ్ మరియు ఉప్పు తయారీ వంటి కొత్త వాణిజ్య రంగాలలోకి తమ అనుబంధ సంస్థల ద్వారా ప్రవేశించాయి.

14.5.5. సహకార సంఘాలు మరియు గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థకు వాటి సహకారం:

గ్రామీణాభివృద్ధిలో సహకార సంఘాల పాత్ర చాలా ముఖ్య మైనది మరియు గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థకు ప్రయోజనకరంగా ఉంటుంది. మేము వారి పాత్రను క్రింది పేరాల్లో చర్చిస్తాము:

14.5.6. క్రెడిట్ సౌకర్యాలను అందించడం:

సహకార సంఘాలు తమ సభ్యులకు – వ్యక్తులు లేదా చిన్న వ్యాపారాలకు – గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో ఆర్థిక సహాయంతో

సహాయం చేయగలవు. క్రెడిట్ కో-ఆపరేటివ్ సొసైటీలు తక్కువ వడ్డీ రేట్లు మరియు సౌకర్యవంతమైన రీ-పేమెంట్ నిబంధనలతో రుణాలను పంపిణీ చేయడంలో పాల్గొంటాయి. అధిక వడ్డీకి రుణాలు ఇచ్చే ప్రైవేట్ వడ్డీ వ్యాపారుల నుంచి తమ సభ్యులను రక్షించేందుకు గ్రామీణాభివృద్ధిలో సహకార సంఘాల పాత్ర కీలకం. వారి సభ్యుల పరిమిత ఆర్థిక వనరుల కారణంగా క్రెడిట్ సహకార సంస్థలు అరుదుగా పెద్ద మొత్తంలో మూలధనాన్ని సేకరిస్తాయి. ఏది ఏమైనప్పటికీ, గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థలో వ్యవసాయ మరియు వ్యవసాయేతర వృత్తుల యొక్క సాధ్యతను కొనసాగించడంలో ఇవి కీలక పాత్ర పోషిస్తాయి.

14.5.7. తక్కువ ఆదాయ వర్గాలకు గృహ సౌకర్యాలు:

గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోని హౌసింగ్ కో-ఆపరేటివ్ సొసైటీలు వారి సభ్యులకు నివాస స్థలాన్ని పొందడంలో సహాయం చేస్తాయి. వారు ప్రాథమికంగా తక్కువ ఆదాయ వర్గాల ప్రజలకు సరసమైన ధరలకు గృహ సౌకర్యాలను పొందడంలో సహాయం చేయడంలో పాల్గొంటారు.

14.5.8. వినియోగదారులకు సరసమైన ఉత్పత్తులను పొందడంలో సహాయపడడం:

అనేక వినియోగదారుల సహకార సంఘాలు గ్రామీణ గృహాలు సాపేక్షంగా తక్కువ ధరలకు ఉత్పత్తులను పొందడంలో సహాయపడతాయి. వారు నేరుగా తయారీదారు నుండి ఉత్పత్తులను కొనుగోలు చేస్తారు మరియు మార్కెట్ ధర కంటే తక్కువ ధరకు తమ సభ్యులకు విక్రయిస్తారు, తద్వారా మధ్యవర్తుల ప్రమేయాన్ని తొలగిస్తారు. ఈ ధరలకు ఉత్పత్తిని కొనుగోలు చేయాలనుకునే ఎవరైనా వినియోగదారు సహకార సంఘాలలో సభ్యులు అవుతారు.

14.5.9. చిన్న వ్యాపారాలు లాభదాయకంగా ఉండటానికి సహాయం చేయడం:

సహకార సంఘాలు చిన్న తరహా వ్యవస్థాపకులు తమ ఉత్పత్తి వ్యయాన్ని తగ్గించడానికి తక్కువ ధరలకు ముడి పదార్థాలను సేకరించడంలో సహాయపడతాయి. వారు తమ ఉత్పత్తులను నేరుగా వినియోగదారులకు విక్రయించడానికి నిర్మాతలకు వేదికను కూడా అందిస్తారు. మధ్యవర్తులను తొలగించడం వలన అమ్మకం ధర తగ్గుతుంది మరియు ఉత్పత్తిదారులకు అధిక అమ్మకాలు మరియు లాభాలను నిర్ధారించడానికి సహాయపడుతుంది.

14.5.10. సభ్యుల మధ్య లాభాలను పంచుకోవడం:

గ్రామీణ వర్గాలలోని ఆర్థికంగా బలహీన వర్గాలకు సేవ చేయడానికి సహకార సంఘాలు స్థాపించబడ్డాయి. వారు డివిడెండ్‌గా తమ సభ్యుల మధ్య కార్యకలాపాల నుండి లాభాలను పంపిణీ చేస్తారు. గ్రామీణ కుటుంబాల జీవనోపాధికి ఈ సంపాదన చాలా కీలకం.

14.6. సారాంశం:

స్వాతంత్ర్యానంతర కాలంలో సహకార వ్యాపారం యొక్క పరిమాణం మరియు పరిమాణం వేగవంతమైన వృద్ధిని చూపింది మరియు అనేక రెట్లు పెరిగింది. 1950-51లో 30% ఉన్న సహకార సంఘాల ద్వారా గ్రామాల కవరేజీ శాతం శాతానికి చేరుకుంది మరియు 2001-2002 నాటికి 75% గ్రామీణ కుటుంబాలు సహకార పరిధిలోకి వచ్చాయి. సహకార సంస్థలు ఆర్థిక కార్యకలాపాల యొక్క ప్రతి రంగంలోకి ప్రవేశించాయి మరియు భారత ఆర్థిక వ్యవస్థ యొక్క ముఖ్యమైన విభాగాలలో ఒకటిగా ఉద్భవించాయి. గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థను రూపొందించడంలో వారి సహకారం కూడా గణనీయమైనది.

2001–02లో గ్రామీణ ఋణ వితరణలో సహకార సంఘాల వాటా 49.3%, ఎరువుల పంపిణీ 36.0%, ఎరువుల ఉత్పత్తి 29.0%, చక్కెర ఉత్ప త్తి 59.0%, బ్రాండెడ్ ఆయిల్ మార్కెటింగ్ 50%, ఐస్ క్రీమ్ ఉత్పత్తి 45%, పశుగ్రాస ఉత్పత్తి 50%, స్పిండ్లింగ్ 12%, బట్టల ఉత్పత్తి 22.0%, చేనేత సహకార సంఘాలు 55%, గోధుమ సేకరణ 36.0%, జనపనార సేకరణ 21%, మత్స్యకారుల సహకార సంఘాలు 11%, గ్రామీణ సరసమైన ధరల సహకార సంఘాలు 28%, ఉప్పు తయారీ 7% మరియు 15.1 మిలియన్లకు ఉపాధి కల్పించబడింది. పాల ఉత్పత్తి, సేకరణ మరియు పంపిణీలో పాల సహకార సంఘాల సహకారం గణనీయమైనది.

గ్రామీణ ప్రజలను సంఘటితం చేయడానికి మరియు గ్రామీణ సమాజ అభివృద్ధికి అవసరమైన సేవలను అందించడానికి మత్స్య, అటవీ కార్మికులు, ఫారం ఫారెస్ట్రీ, పౌల్ట్రీ, చేనేత, చేనేత, హస్త కళలు మరియు నీటిపారుదల కోసం అట్టడుగు స్థాయిలో సహకార సంఘాలు కూడా నిర్వహించబడ్డాయి. సహకార సంస్థల యొక్క విద్య మరియు శిక్షణా నెట్‌వర్క్‌లు సహకార సంస్థల గొడుగు కింద జీవించే అభివృద్ధి, ప్రయోజనాలు మరియు సాంకేతికతలకు సంబంధించిన అవగాహనను ప్రోత్సహించాయి. గ్రామీణ ప్రాంతాల నుండి పట్టణ ప్రాంతాలకు గ్రామీణ ప్రజల వలసలను అరికట్టడంలో ఇది దోహదపడింది. సహకార వెంచర్ మరియు దాని కార్యక్రమాలు కూడా పంట ఉత్పత్తిలో వైవిధ్యతను ప్రోత్సహించాయి. రసాయన ఎరువులు, క్రిమి సంహారకాలు మరియు మెరుగైన విత్తనాలను సమర్థవంతంగా ఉపయోగించడం. భూమియొక్క సంతానోత్పత్తి మరియు వివిధ అనుబంధ కార్యకలాపాలను మెరుగుపరచడానికి కొత్త పద్ధతులు. మార్కెటింగ్ మరియు ప్రాసెసింగ్ సహకార సంఘాలను ఏర్పాటు చేయడం వల్ల రైతులు తమ ఉత్పత్తులకు మంచి ధరలను పొందడంలో సహాయపడటమే కాకుండా గణనీయమైన గ్రామీణ ఉపాధిని కూడా సృష్టించారు. సహకార సంఘాల ప్రస్తుత పరిమాణం మరియు నెట్‌వర్క్‌తో, వారి సహకారం ఈనాటి కంటే చాలా ఎక్కువగా ఉండాలి. వారి సహకారం యొక్క పరిమాణాన్ని పరిమితం చేసిన ప్రధాన సమస్యలు, ముఖ్యమైన వాటికి పేరు పెట్టడం, పెరుగుతున్న నిరర్థక ఆస్తులు (NPA), పరిమిత వనరులు, మౌలిక సదుపాయాలు మరియు వృత్తి నైపుణ్యం లేకపోవడం, ఆధునికీకరణ లేకపోవడం మరియు తక్కువ సాంకేతికత బదిలీ, పైగా ప్రభుత్వాలపై ఆధారపడటం, సమర్థవంతమైన పర్యవేక్షణ లేకపోవడం మరియు పేలవమైన మార్కెట్ సమాచార వ్యవస్థలు.

14.7. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు:

1) సహకారం యొక్క అర్థం మరియు నిర్వచనం గురించి తెలుపండి?

2) భారతదేశంలో సహకార పరిమాణం యొక్క సహకార సూత్రాలను గురించి వివరించండి?

3) నాన్ క్రెడిట్ కో–ఆపరేటివ్స్ యొక్క వృద్ధి మరియు అభివృద్ధిని విశ్లేషించండి?

4) పాల సహకార సంఘాల ప్రధాన లక్ష్యాలు ఏమిటి?

5) సహకార సంఘాల లక్షణాలు గురించి తెలుపండి?

14.8. ఆధార గ్రంథాలు:

1) Bedi, R.D., 1983, Theory, History and Practice of Cooperation, International Publishing House, Meerut. Daman Perkash, August, 1988,

2) "Cooperative Democracy vis-à-vis Member's Education", The Co-op. Times, D-64 Saket, New Delhi.

3) P.K. Jain, 1992, Marketing Management of Cooperative Sector in India, Kanishka Publishing House, New Delhi.

4) Nalwaya, K.L., 2002, Indian Co-operative Movement.

5) A Profile, National Co-operative Union of India, New Delhi.

6) Das Banshree, Dr. Palai NK, Dr. Das Kumar. Problems and Prospects of the Co operative Movement in India under the Globalization Regime, XIV International Economic History Congress, Helsinki, 2006.

7) Deb Alok Kumar. World Cooperative Movement, www.Cooperative Movement India. Com (accessed on dt.26-07-15, 3.45pm), 2006.

8) John Mugambwa. The Saga of the Co-operative Movement in Papua New Guinea, Journal of South Pacific Law, 2005.

9) Kavitha M. Co-operative Movement in India- with Future Perspective, Co-operative Perspective, Journal of Co-operative Management, Vaikunth Mehta National Institute of Co-op. Management, Pune, 2008.

10) Ruddar Datt, KPM Sundharam. Indian Economy, S. Chand & Company Ltd., Ram Nagar, New Delhi.

11) Sami Uddin, Mahfoozur Rahman. Cooperative Sector in India, S. Chand & Company Ltd., Ram Nagr, New Delhi, 2001.

- డా॥ పందిటి శాంసన్.

పాఠం - 15

గ్రామీణ ఋణగ్రస్థత

15.0. లక్ష్యం:

ఈ పాఠ్య భాగము చదివిన తరువాత ఈ క్రింది అంశాలను తెలుసుకోగలరు. అవి:

- గ్రామీణ ఋణగ్రస్థతకు గల కారణాలు, ఋణభారం, దాని వల్ల వచ్చే సమస్యల గురించి.
- గ్రామీణ పరపతి ఆవశ్యకత, డిమాండ్, వర్గీకరణ మున్నగు విషయాలపై అవగాహన గురించి.
- గ్రామీణ పరపతి సరఫరా మార్గాలు, వాటి పాత్ర, ప్రాముఖ్యతతో బాటు వాటి గుణగణాలను గురించి.
- లీడ్ బ్యాంక్ పథకం గురించి
- అసంతులిత వడ్డీరేట్ల పథకం గురించి
- గ్రామీణ ఋణభార నివారణకు మరియు పరపతి సౌకర్యాలు మెరుగుపరచుటకు తీసుకోవలసిన చర్యలను గురించి తెలుసుకోగలరు.

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

15.1. పరిచయం

15.2. గ్రామీణ ఋణగ్రస్థత – సమస్యలు

15.2.1. గ్రామీణ ఋణగ్రస్థతకు కారణాలు

15.2.2. గ్రామీణ ఋణగ్రస్థత వల్ల సమస్యలు

15.2.3. ఋణగ్రస్థ నివారణా చర్యలు

15.3. పరపతి ఆవశ్యకత

15.4. పరపతి డిమాండ్

15.5. పరపతి వర్గీకరణ

15.5.1. కాల ప్రాతిపదికపై పరపతి వర్గీకరణ

15.5.2. వినియోగ ప్రాతిపదిక పరపతి వర్గీకరణ

15.6. వ్యవసాయ / గ్రామీణ పరపతి సరఫరా మార్గాలు

15.6.1. సంస్థాగతేతర మార్గాలు

15.6.2. సంస్థాగత పరపతి మార్గాలు

15.6.3. సహకార పరపతి వ్యవస్థ

15.6.4. స్వల్పకాలిక వ్యవస్థ

15.6.5. దీర్ఘకాలిక వ్యవస్థ

15.6.6. వాణిజ్య బ్యాంకులు – గ్రామీణ పరపతి

15.6.7. ప్రాంతీయ గ్రామీణ బ్యాంకులు–గ్రామీణ పరపతి

15.7. లీడ్ బ్యాంకు పథకము

15.8. వ్యత్యాస / అసంతులిత వడ్డీ రేట్ల పథకం

15.9. ఋణగ్రస్థ నివారణకు, పరపతి వితరణకు తీసుకోవలసిన చర్యలు

15.10. సారాంశం

15.11. ముఖ్య పదాలు

15.12. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు

15.13. ఆధార గ్రంథాలు

15.1. పరిచయం:

పరాయి పాలనలో భారతీయ వ్యవసాయరంగం స్థబ్దతకు గురి అయింది. దీనికి తోడు, కరువులు, కాటకాలు, వరదలు, ప్లేగు, మశూచి మున్నగు భయంకర వ్యాధులు, ఆర్థిక మాంద్యం రైతుల ఆర్థిక వ్యవస్థను కాలం కొనసాగినందున రైతులు తాము చేసిన ఋణాలు తీర్చలేక, ఋణ గ్రస్తులయ్యారు. ఈ దైనందిన పరిస్థితులలో నున్న రైతాంగాన్ని ఆదుకొనుటకు స్వాతంత్ర్యానికి పూర్వమే, ప్రభుత్వ పరంగాను, వ్యక్తిగతంగా ఉదారవంతులైన ధార్మికులు, ప్రభుత్వోద్యోగులు అనేక ప్రయోగాలు చేసారు. అయితే సమస్య తీవ్రత, విస్తృతి దృష్ట్యా ఆ ప్రయోగాలు రైతాంగానికి అంతగా ఉపశమనం కల్గించలేకపోయాయి. ఈ ప్రయోగాలకు బదులు శాశ్వత నివారణోపాయాలు కల్పించుటకై 1904వ సంవత్సరంలో సహకార పరపతి సంఘాలు ఏర్పాటు చేశారు. అనంతరం క్షేత్ర స్థాయి సమస్యలను దృష్టిలో నుంచుకొని సహకార చట్టాలకు అనేక మార్పులు చేయటం, నూతన చట్టాలను తీసుకురావటం వగైరా అనేక ప్రయత్నాలను ప్రాంతీయ ప్రభుత్వాలు చేపట్టాయి.

స్వాతంత్ర్యానంతరం, భారత ప్రభుత్వం వ్యవసాయ పరపతిలో విస్తృత పాత్ర వహించాలని రిజర్వు బ్యాంకును భారత ప్రభుత్వం ఆదేశించింది. ఈ దిశగా చర్యలు తీసుకోవటానికి ముందుగా వ్యవసాయ రంగ స్థితి గతులను, పరపతి సౌకర్యాలను కూలంకషంగా పరిశీలించి, పటిష్టతకు సూచనలు చేయుటకై రిజర్వు బ్యాంకు వారు 'భారత గ్రామీణ పరపతి దర్యాప్తు కమిటీ' ని (AII India Rural Credit Survey Committee) నియమించింది. ఆ కమిటీ వారు అధ్యయనం చేసి 1954లో సమర్పించిన నివేదికలో సహకార వ్యవస్థ విఫలమయ్యింది, కానీ సహకారం వర్థిల్లాలి' (Co-Operation has failed but cooperation must succeed) అని తెలియజేస్తూ సహకార పరపతి వ్యవస్థ అభివృద్ధికి సూచనలు చేయటం జరిగింది.

ఆ సూచనలలో సహకార రంగంలో ప్రభుత్వ భాగస్వామ్యం (state partnership) అనేది ప్రధానమైనది.

పై కమిటీ వారి సలహాల మేరకు, సహకార పరపతి సంఘాల పటిష్టతకు, వాటిని పునర్వవస్థీకరించటం, సహకార లా కమిటీ వారు (Committee Cooperative Law) 1958వ సంవత్సరంలో రూపొందించిన నమూనా సహకార చట్టం, నమూనా నిబంధనల కనుగుణంగా 1964వ సంవత్సరం నాటికి అన్ని రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు తమ రాష్ట్రాలలో నూతన సహకార

చట్టాలు రూపొందించి, అమలు చేసి, సహకార సంస్థలలో భాగస్వాములవటం జరిగింది.

1960 దశకం మధ్యలో వ్యవసాయరంగంలో ఆవిర్భవించిన మార్పులు ప్రధానంగా హరిత విప్లవం, దానికి సంబంధించిన ఉత్పాదకాల కొనుగోలుకు అవసరమయిన అధిక ఉత్పత్తి పరపతిని సహకార పరపతి వ్యవస్థ ఎంతవరకు అందజేయగలదో పరిశీలించుటకై 'భారత గ్రామీణ పరపతి సమీక్షా కమిటీ' (All india Rural Credit Review Committee) ని 1969 భారత ప్రభుత్వం నియమించినది. ఈ తరుణంలోనే అనగా 1969లో బ్యాంకులను జాతీయం చేయుట కూడా జరిగినది. ఈ సమీక్షా కమిటీ వ్యవసాయ పరపతి అవసరాలు, సహకార వ్యవస్థ సామర్థ్యం మున్నగు విషయాలను పరిశీలించిన ఈ కమిటీ గ్రామీణ పరపతికి 'బహు సంస్థ విధానం' (Multi Agency Approach) అవసరం అని సిఫారసు చేసింది.

1969 నుంచి వ్యవసాయ పరపతిలో, సహకార పరపతి ఏకస్వామ్యానికి ప్రతిగా వాణిజ్య బ్యాంకులు ప్రవేశించినవి. 1972వ సంవత్సరంలో దేశంలో అత్యవసర పరిస్థితి విధించిన కాలంలో 20 సూత్రాల ఆర్థిక పథకం ప్రవేశపెట్టటం జరిగింది. ఈ పథకంలో భాగంగా గ్రామీణ ఋణగ్రస్థత నిర్మూలనకు చర్యలు తీసుకోవటం జరిగింది. ఈ దృష్ట్యా ప్రైవేటు సంస్థలస్థానే సన్నకారు, చిన్న రైతులకు, గ్రామీణ చేతి వృత్తుల వారికి, వ్యవసాయ కూలీలకు మున్నగు వారికి పరపతి అందజేయుటకై 1975వ సంవత్సరం నుండి ప్రాంతీయ గ్రామీణ బ్యాంకులను స్థాపించటం జరిగింది. (RRB's).

ప్రస్తుతం దేశంలో వ్యవసాయ మరియు గ్రామీణ ఆర్థిక రంగానికి సంస్థాపరంగా పరపతి అందచేయుటకు, సహకార పరపతి సంఘాలు, వాణిజ్య బ్యాంకులు మరియు ప్రాంతీయ గ్రామీణ బ్యాంకులు ఉన్నాయి.

స్వాతంత్ర్యానంతరం వ్యవసాయ మరియు గ్రామీణ పరపతి అభివృద్ధికి ప్రభుత్వం అనేక చర్యలు చేపట్టినది. ఈ కారణంగా ఈ రంగంలో ప్రైవేటు వ్యక్తులు, వడ్డీ వ్యాపారుల ప్రాబల్యం బాగా తగ్గిపోయింది. అయితే పెరుగుతున్న అవసరాల మేరకు సంస్థాపరంగా పరపతి అందటం లేదు. వ్యవసాయ పరపతికి సంబంధించిన అనేక విషయాలు ఈ పాఠ్య భాగంలో తెలియపరచుట జరిగినది.

15.2. గ్రామీణ ఋణగ్రస్థత – సమస్యలు:

భారతీయ వ్యవసాయం చిన్న కమతాల వ్యవసాయం. వ్యవసాయ ఉత్పాదకాల కొనుగోలుకు, తిండి ఖర్చు, విద్య, వైద్య మరియు సామాజిక అవసరాలకు రైతులు అప్పులు చేస్తారు. అయితే వారికి వ్యవసాయం నుంచి వచ్చే ఆదాయం తగినంత లేనందువల్ల కానీ, అప్పుల భారం ఎక్కువ అవటం వల్ల కొని, కరువు కాటకాల వల్ల కాని, కారణాలేవైనా రైతుల ఋణభారం పెరిగిపోతున్నది. దీనినే గ్రామీణ ఋణగ్రస్థత' అంటారు. ఈ పరిస్థితుల ఆధారంగానే 'భారతీయ వ్యవసాయదారుడు అప్పులలో పుట్టి, అప్పులలో పెరిగి అప్పులతో మరణిస్తాడు' అనే నానుడి ఏర్పడినది.

భారత రైతాంగ ఋణగ్రస్థత పై అనేక అధ్యయనాలు జరిగాయి. అంచనాలు వేయబడ్డాయి. ఈ అధ్యయనాలు రైతులు చేసిన అప్పులలో ఎక్కువ భాగం ప్రస్తుత ఉత్పత్తి అవసరాలకు వినియోగిస్తారని, పెట్టుబడులకు తమ స్వంత నిధుల పై ఆధారపడతారు తెలియజేస్తున్నవి. వ్యవసాయదారుల ఆదాయాలు పెరగటంతో పాటు, ఖర్చులు, దానితో అప్పులు కూడా పెరిగాయి. అంతే ప్రస్తుతం వ్యవసాయదారులు చెల్లించే వడ్డీ రేట్లు అధికంగా ఉన్నవా? తగ్గినవా? వ్యవసాయరంగానికి వ్యవస్థాగత పరపతి పెరిగినందున. వాటి ప్రభావం గ్రామీణ ఆర్థిక స్థితిగతులపై ఎలా ఉన్నది? పై అధ్యయనాల నుంచి ఇతమిద్ధమైన సమాధానాలు చెప్పటం కష్టం.

గత శతాబ్ది పూర్వార్ధంలో వ్యవసాయరంగంలో స్థబ్దత, అప్పులు, అధిక వడ్డీల బాధతో రైతాంగం మరియు గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థ బాగా చితికిపోయింది. ఈ కారణంగా గ్రామీణ ఋణగ్రస్థత పెరిగి భారంగా మారింది. ఈ సమస్యల తీవ్రత డెక్కన్ పోరాటాలతో (Deccan Riots) బయట పడింది. స్వాతంత్ర్యానికి పూర్వం రైతాంగ ఋణగ్రస్థతను విపులంగా విశ్లేషించి, అంచనాలు రూపొందించిన అధ్యయనాలలో 1901, 1913, 1918, 1919, 1925, 1936, 1940, 1946 సంవత్సరాలలో చేసినవి పేర్కొనదగినవి.

స్వాతంత్ర్యానంతరం భారతీయ రిజర్వు బ్యాంకు వారు చేసిన 1951-52 మరియు 1961-62 ఋణగ్రస్థ సర్వేలు రిజర్వు బ్యాంకు మరియు నేషనల్ శాంపుల్ సర్వే (N.S.S.) వారు కలసి చేసిన 1971-72, 1981-82 సర్వేలు, N.S.S.. ఒక్కటి చేసిన 1991-92 సర్వేలు గ్రామీణ ఋణ గ్రస్థత ప్రవృత్తిని తెలియజేస్తాయి. ఈ సర్వేల ప్రకారం గ్రామీణ ఋణాలను తీసుకున్న కుటుంబాల శాతం 1951వ సంవత్సరంలో 63.3, 1961వ సంవత్సరంలో 62.8 నుంచి 1971వ సంవత్సరం నాటికి 41.3 కు తగ్గింది. అయితే ఈ శాతం 1981వ సంవత్సరంలో 19.4 కు తగ్గి మరల 1991వ సంవత్సరం నాటికి 32 కు పెరిగింది. గ్రామీణ కుటుంబాలు తీసుకున్న సగటు ఋణం 1971వ సంవత్సరం నుంచి క్రమంగా పెరిగింది. ఈ సగటు ఋణం 1971వ సంవత్సరంలో రూ.590 కాగా, 1981వ సంవత్సరం నాటికి రూ.793 మరియు 1991వ సంవత్సరం నాటికి రూ.2,546 కు పెరిగినది. ఈ మూడు సర్వేల ప్రకారం రైతులు తమ ఋణాలలో ఉత్పత్తి నిమిత్తం చేసే ఖర్చు 1971వ సంవత్సరంలో 92 శాతం ఉండగా 1991వ సంవత్సరం నాటికి 29.4కు తగ్గినది. పెట్టుబడి ఖర్చులు తగ్గించటం, ఇతర ఖర్చులు పెరగటం, పై తగ్గుదలకు ప్రధాన కారణం.

15.2.1. గ్రామీణ ఋణగ్రస్థతకు కారణాలు:

గ్రామీణ ఋణగ్రస్థతకు ప్రధాన కారణం పేదరికం అని చెప్పవచ్చును. పేదరికం వల్ల పొదుపు చేయలేకపోవటం, పొదుపు లేని కారణంగా, అన్ని అవసరాలకు అప్పుల మీద ఆధారపడటం జరుగుతుంది. ఈ పేదరికం మూలంగా ఆదాయాలు స్వల్పం కావటంతో తిరిగి అప్పులు చెల్లించలేకపోవటం, అందుమూలముగా బకాయిలు పేరుకొని పోయి ఋణభారం అధికం కావటం జరుగుతున్నది.

రైతుకు భూమిపై మక్కువ (Attachment) ఎక్కువ. భూమి కొనుటకు, భూమికి మరమ్మత్తులు చేయాలని రైతు ఉత్సాహపడటం సహజం. అయితే సొంత నిధులతో ఈ పనులు చేయగలిగేతే మంచిదే కాని అప్పు చేసి తిరిగి చెల్లించని పరిస్థితులలో ఋణభారం పెరుగుతుంది. ఇది రెండవ కారణంగా చెప్పవచ్చును.

గ్రామీణ ప్రాంతాలలో సాంఘిక కట్టుబాట్లు, మర్యాదలు, ఆచారాలు తప్పని సరిగా పాటించటం పరిపాటి. పండుగలు, వివాహాలు, పూజలు, పుట్టిన రోజులు, కర్మ దినాలు మొదలయిన అనేక సందర్భాలలో తమ ఆర్థిక స్థోమతకు మించి సాటి వారితో పోటీగా, వారితో పోటీగా, సమానంగా గాని, వారి కన్నా ఎక్కువగా గానీ ఖర్చు పెట్టటం జరుగుతుంది. దీనితో పాటు సామాజకంగా క్రింది అంతస్థులో ఉన్నవారు, తమ కంటే పై అంతస్థుల వారి ఆచారాలు, వేష భాషలు, జీవన విధానాన్ని అనుసరించటం కూడా అప్పుల ఊబిలో పడటానికి మరొక కారణం.

నూతన ఆర్థిక విధానాల ప్రభావం వల్ల విద్య, ఆరోగ్యం మున్నగు వాటిలో ప్రభుత్వరంగ సదుపాయాలు, సేవలు తగ్గుముఖం పట్టినందున ఈ అవసరాలకు రైతులు కొత్తగా అప్పులు చేయవలసి రావటం కూడా ఋణభారం పెరుగుటకు

మరొక కారణంగా భావించవచ్చును.

అనువంశికంగా, తాత నుంచి తండ్రికి, తండ్రి నుంచి బిడ్డలకూ ఋణాలు సంక్రమించటం, అవి చక్రవడ్డీతో కలిపి అధిక ఋణంగా మారటం ఋణగ్రస్థతకు మరొక కారణం.

అవ్యవస్థీకృత రంగం (Unorganised or non institutional sources) లోని వడ్డీ వ్యాపారులు, అధిక అప్పులు ఇవ్వటం, వాటిపై అధిక వడ్డీలు వసూలు చేయటం ఋణగ్రస్థతకు వేరొక కారణమని చెప్పవచ్చును.

ఈ మధ్యకాలంలో వ్యవసాయ పెట్టుబడి ఖర్చులు పెరగటం, కల్తీ విత్తనాలు, అధికంగా ఎరువులు, పురుగు మందులు వాడటం, తద్వారా పంట నష్టాలు జరగడం కూడా ఋణగ్రస్థతకు ఒక ప్రధాన కారణం అయినది.

15.2.2. గ్రామీణ ఋణగ్రస్థత వల్ల సమస్యలు: ఋణగ్రస్థత వల్ల అనేక అనర్థాలున్నాయి.

ప్రధానంగా చిన్న మరియు సన్నకారు రైతులు ఋణభారం కారణంగా వ్యవసాయ భూములు పొగొట్టుకొని కూలీలుగా మారటం, వారి సంతానాన్ని కట్టు బానిసలుగా (Bonded Labour) ఋణదాతల దగ్గర ఉంచటం మున్నగు అనర్థాలకు దారి తీస్తుంది.

ఋణాలు వర్తకులు, కమీషన్ వ్యాపారుల నుంచి తీసుకొన్నచో రైతులు తాము ఆ వర్తకుల నుండి కొనే ఉత్పాదకాలకు అధిక ధరలు చెల్లించటం, తాము విక్రయించే వ్యవసాయోత్పత్తులను తక్కువ ధరలకు అమ్మడం అనే రెండు విధాలా నష్టపోవటం జరుగుతుంది.

సామాజికంగా సొంత వ్యవసాయదారులు వ్యవసాయ కూలీలు, కౌలుదార్లు గాను దిగజారిపోవటానికి కూడా ఋణ భారం ప్రధాన కారణం.

దేశంలో అనేక రాష్ట్రాలలో రైతుల ఆత్మహత్యలకు ఋణభారం కూడా ప్రధాన కారణమని, వార్తా పత్రికలు మరియు ఈ విషయాలపై చేసిన పరిశోధనా అధ్యయనాలు తెలియజేస్తున్నవి.

ఆంధ్ర రాష్ట్రంలో గిరిజన భూములను, గిరిజనేతరులు వడ్డీ వ్యాపారులు దగా చేసి తీసుకోవటం అటవీ ప్రాంతాలలో వస్తున్న ఉద్యమాలకు ప్రధాన కారణంగా భావిస్తారు.

15.2.3. ఋణగ్రస్థ నివారణా చర్యలు:

వడ్డీ వ్యాపారుల మీద ఆధారపడటాన్ని తగ్గించటం, పాత బకాయిలను రద్దు చేయుట లేదా శ్రేణి తగ్గించటం, పరపతి నియంత్రణ, గ్రామీణులు అనవసర ఖర్చులు తగ్గించుకొనుటకు మీడియా ద్వారా ప్రచారం, ప్రభుత్వమే విద్య, ఆరోగ్యం మున్నగు సదుపాయాలను ఇతోధికంగా పెంచి రైతాంగాన్ని, గ్రామీణ ప్రజానీకాన్ని అప్పుల ఊబి నుంచి రక్షించడం, ఆత్మహత్యలకు దిగకుండా చూడటం ఋణగ్రస్థ నివారణకు ఉపకరిస్తాయి.

15.3. పరపతి ఆవశ్యకత:

వ్యవసాయం ప్రకృతి సంబంధ పరిశ్రమ. ఈ కారణంగా వ్యవసాయంలో పెట్టుబడికి దాని ఫలసాయం చేతికి అందటానికి కొంత కాలవ్యవధి ఉంటుంది. అందువలన వ్యవసాయదారుడికి అనేక పరపతి అవసరాలు ఉంటాయి.

వ్యవసాయదారుడు ఉత్పత్తికి అవసరమయిన ఉత్పాదకాలు అనగా విత్తనాలు, ఎరువులు, పురుగు మందులు, కూలి

ఖర్చులు మున్నగు వాటికి పరపతి అవసరం. అలాగే అతను పశువులు, బండ్లు చిన్నతరహా పనిముట్లు కొనటానికి పరపతి కావాలి. భూమి అభివృద్ధికి, గొట్టపు బావుల త్రవ్వకానికి, ట్రాక్టర్లు వగైరా పెద్ద వ్యవసాయ పనిముట్లు కొనుగోలుకు కూడా పరపతి అవసరం ఉంటుంది.

వ్యవసాయ అవసరాలకే కాక, తను భూమిపై శ్రమ చేసే కాలంలో కుటుంబానికి అవసరమయిన తిండి గింజలు, ఇంటికి సంబంధించిన ఇతర అవసరాలకు కూడా పరపతి అవసరం.

ఈ అవసరాలకు తీసుకొనే పరపతిని కాల, వినియోగ అవసరాలను బట్టి సాధారణంగా రెండు రకములుగా వర్గీకరణ చేస్తారు. ఈ అంశాలు ఈ పాఠ్య భాగంలోని 9.6లో విశదీకరించబడ్డాయి.

15.4. పరపతి డిమాండ్ (Demand For Credit):

పరపతి డిమాండ్ వ్యవసాయరంగంలో ఈ క్రింది అంశాల పై ఆధారపడుతుంది.

1. స్వల్పకాల ఉత్పత్తి పరపతి డిమాండు ఉత్పాదకాల స్థాయి, ఆ పైన రైతు తనకు తానుగా పెట్టుబడులు పెట్ట గల స్థోమత మీద ఆధారపడి ఉంటుంది. పై రెండు సంబంధాలు విలోమ నిష్పత్తిలో ఉంటాయి.
2. పరపతి పై వసూలు చేసే వడ్డీ రేటును బట్టి కూడా డిమాండు ప్రభావితం అవుతుంది.
3. వడ్డీ రేటు పెరుగుతుంటే పరపతికి డిమాండు తగ్గుతుంటుంది.
4. వ్యవసాయ పరపతి డిమాండు సాంకేతిక అంశాలపై కూడా ఆధారపడి ఉంటుంది.
5. సన్నకారు మరియు చిన్న రైతులలో పరపతి డిమాండు ఉత్పాదకాల మరియు ఉత్పత్తి ధరలపై ఆధారపడి ఉంటుంది.
6. దీర్ఘకాల పెట్టుబడికి అవసరమయ్యే పరపతి డిమాండు రైతుల ఆస్తుల, క్షేత్ర సహజ వనరుల పై ఆధారపడి ఉంటుంది.

15.5. పరపతి వర్గీకరణ:

సాధారణంగా పరపతిని రెండు రకాలుగా వర్గీకరించెదరు. అందులో ఒకటి కాల పరిమితిని బట్టి కాగా, రెండవది వినియోగావసారాల ఆధారంగా చేసేది.

15.5.1. కాల ప్రాతిపదికపై పరపతి వర్గీకరణ:

పరపతి తీసుకొనే కాలాన్ని బట్టి పరపతిని మూడు రకాలుగా వర్గీకరించవచ్చును.

1) స్వల్పకాలిక, 2) మధ్యకాలిక, 3) దీర్ఘకాలిక.

1) స్వల్పకాలిక పరపతి: సాధారణంగా 12 నుండి 15 మాసాల కాల పరిమితితో తీసుకొనే పరపతిని స్వల్పకాలిక పరపతి అంటారు. ఈ పరపతిని ముఖ్యంగా పంట ఉత్పత్తి వ్యయానికి వినియోగిస్తారు.

2) మధ్యకాలిక పరపతి: 15 మాసముల పై బడి 5 సంవత్సరాల కాల పరిమితితో తీసుకొనే పరపతిని మధ్యకాలిక పరపతి అంటారు. ఈ రకమైన పరపతి వ్యవసాయోత్పత్తికి అవసరమయ్యే చిన్న తరహా పెట్టుబడులకు తీసుకొంటారు.

3) దీర్ఘకాలిక పరపతి: 5 సంవత్సరాల పై బడి మరియు 20 సంవత్సరాలలోపు కాల పరిమితి కలిగిన పరపతిని దీర్ఘకాలిక పరపతి అంటారు. వ్యవసాయ మూలధన పెట్టుబడులకు ఈ తరహా పరపతి అవసరం.

15.5.2. వినియోగ ప్రాతిపదిక పరపతి వర్గీకరణ:

వినియోగాన్ని బట్టి వ్యవసాయ పరపతిని రెండు రకాలుగా విభజించెదరు.

1) ఉత్పత్తి పరపతి, 2. పెట్టుబడి పరపతి.

1. **ఉత్పత్తి పరపతి:** వ్యవసాయ ఉత్పత్తులకవసరమయిన విత్తనాలు, ఎరువులు, పురుగు మందులు కొనటానికి, యంత్రాల లేక దున్నుడు పశువుల బాడుగ, శ్రామికుల వేతనాలు మున్నగు ఖర్చులకు వినియోగించే పరపతిని ఉత్పత్తి పరపతి అంటారు.
2. **పెట్టుబడి పరపతి:** వ్యవసాయాభివృద్ధికి, ఉత్పాదక పెంపుదలకు మూలధన పెట్టుబడులు అవసరం. అదనపు భూమి కొనుగోలు, భూమి మరమ్మత్తులకు, గొట్టపు బావుల త్రవ్వకం, యంత్రాల కొనుగోలు మున్నగు వాటికి అవసరమైన పరపతిని పెట్టుబడి పరపతి అంటారు.

15.6. వ్యవసాయ / గ్రామీణ పరపతి సరఫరా మార్గాలు:

వ్యవసాయ మరియు గ్రామీణ రంగాలకు అవసరమయిన పరపతిని అందచేసే మార్గాలు అనేకం. స్థూలంగా వాటిని ఎ) సంస్థాగతేతర, బి) సంస్థాపర మార్గాలుగా విభజించవచ్చును.

15.6.1. సంస్థాగతేతర మార్గాలు:

వడ్డీ వ్యాపారస్థులు, వ్యవసాయదారు / వడ్డీ వ్యాపారస్థులు, వ్యాపారస్థులు, కమీషన్ ఏజెంట్లు, బంధువులు మున్నగు వారు సంస్థాగతేతర మార్గాలలోకి వస్తారు. ఈ మార్గాలకు కొన్ని లక్షణాలున్నాయి. అన్ని అవసరాలకు అడిగిన వెంటనే కాల వ్యవధి, తనిఖీలు లేకుండానే అడిగిన వారందరికి ప్రామిసరీ నోటుతో పరపతి అందజేయుట ఈ మార్గాల ప్రత్యేకత. అయితే ఈ మార్గాలలో వడ్డీ వ్యాపారులు అధిక వడ్డీలు వసూలు చేయటం, వ్యాపారులు, కమీషన్ ఏజెంట్లు వారు అమ్మే వస్తువులకు ఎక్కువ ధర తీసుకొంటూ, కొనే వాటిని తక్కువ ధరకు కొనుగోలు చేసే అనర్థాలు ఈ మార్గంలో ఉన్నాయి. ఈ సమస్యలను నివారించి రైతులకు సంస్థాపర సంస్థల ద్వారా ఋణ సదుపాయాలు అందించటానికి స్వాతంత్ర్యానంతరం కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు అనేక చర్యలు చేపట్టాయి. ఈ చర్యల వల్ల గ్రామీణ పరపతి రంగంలో వడ్డీ వ్యాపారుల ప్రాముఖ్యత గత అర్ధ దశాబ్దకాలంలో బాగా తగ్గినది. ఉదాహరణకు రైతులు తీసుకొన్న మొత్తం ఋణాలలో 1950-52లో 69.7 శాతం వడ్డీ వ్యాపారస్తులు సరఫరా చేయగా, 1991-92 నాటికి ఈ శాతం 17.6 కు తగ్గినది. అయితే 1991-92 తర్వాత, అనగా బ్యాంకింగ్ సంస్కరణల అమలు తదుపరి తిరిగి వడ్డీ వ్యాపారస్తుల ప్రాబల్యం పెరిగనట్లు కొన్ని రాష్ట్రాలలో ఇటీవల చేసిన అధ్యయనాల ద్వారా తెలియుచున్నది. ఉదాహరణ 1997వ సంవత్సరంలో పంజాబు రైతుల ఋణ భారాన్ని వివరిస్తూ షెర్గిల్ అనే ఆయన, పంజాబ్ రైతులు 46.3 శాతం ఋణాలు కమీషన్ వ్యాపారస్తుల నుంచి తీసుకొన్నారని చెప్పారు. 1999వ సంవత్సరంలో రాజస్థాన్‌లో వడ్డీ వ్యాపారస్థుల పాత్ర అధికంగా ఉందని సింగ్ గారు వ్రాశారు.

15.6.2. సంస్థాగత పరపతి మార్గాలు:

ఉపోద్ఘాతంలో పేర్కొనట్లుగా, స్వాతంత్ర్యానంతరం గ్రామీణ రైతాంగాన్ని వడ్డీ వ్యాపారస్తుల పరిధి నుంచి తప్పించుటకై

సంస్థాగత పరపతి విస్తరణకు ప్రభుత్వం చాలా కృషి చేసింది. ఆ సంస్థల ఆవిర్భావం, అవి అందజేసే పరపతి సేవలు, గ్రామీణ పరపతి రంగంలో వాటి పాత్ర, ప్రాబల్యం మరియు అవి ఎదుర్కొంటున్న సమస్యల గురించి స్థూలంగా ఈ దిగువ తెలియ జేయటం జరిగింది. వ్యవసాయ మరియు గ్రామీణ పరపతి సంస్థాపర నిర్మాణము పటములో చూపబడినది.

భారతీయ వ్యవసాయ మరియు గ్రామీణ పరపతి వ్యవస్థా నిర్మాణము – మార్చి 31, 2003 నాటికి

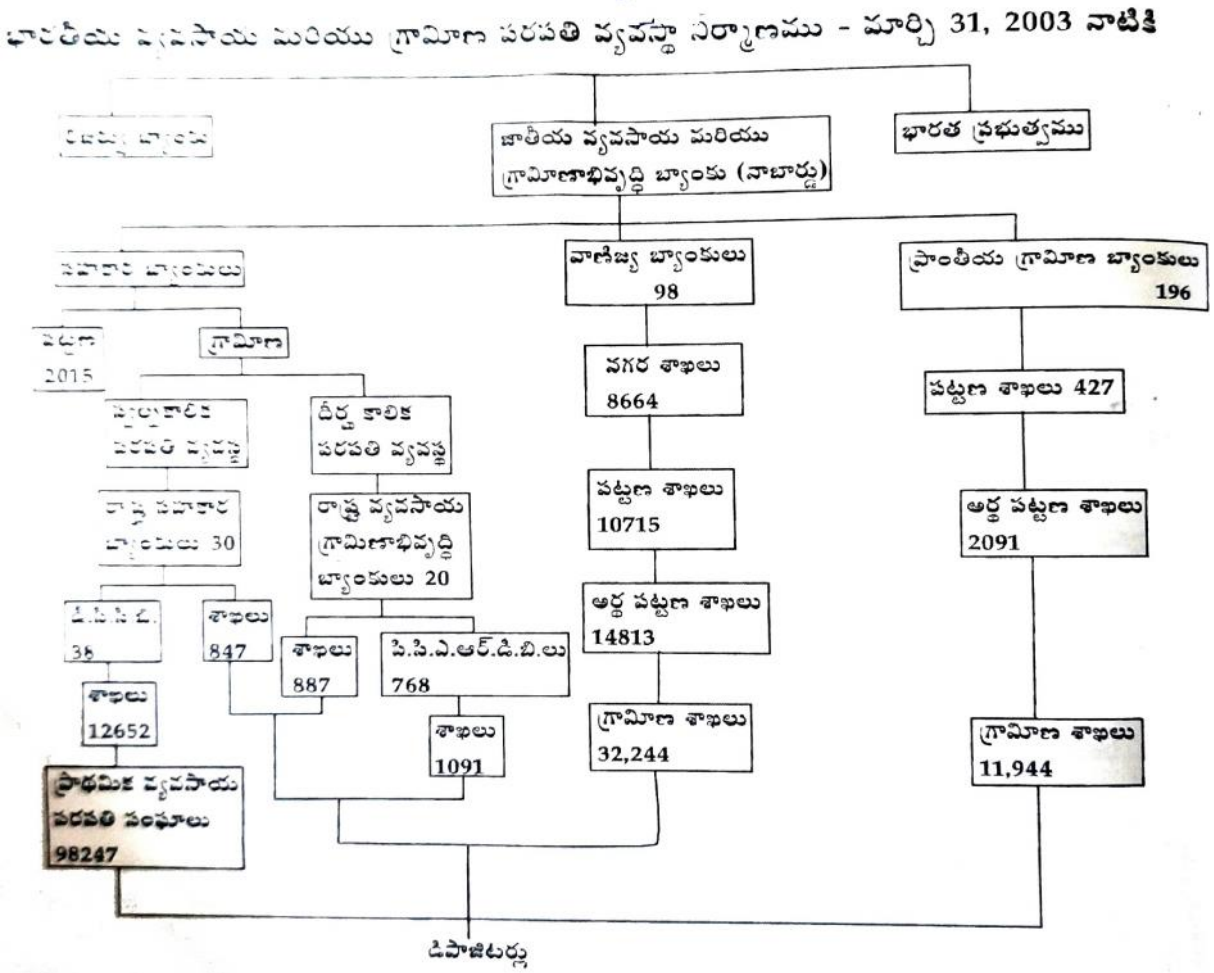

గమనిక:

1) డి.సి.సి.బి.లు జిల్లా కేంద్ర సహకార బ్యాంకులు

2) పి.సి.ఎ.ఆర్.డి.బి.లు ప్రాథమిక సహకార, వ్యవసాయ మరియు గ్రామిణాభివృద్ధి బ్యాంకులు.

జాతీయ స్థాయిలో రిజర్వుబ్యాంకు వారు మరియు భారత ప్రభుత్వ ఆర్థిక సహాయ, సహకారాలతో జాతీయ వ్యవసాయ. మరియు గ్రామిణాభివృద్ధి బ్యాంకు వ్యవసాయ మరియు గ్రామీణ పరపతి వ్యవస్థలో శిఖరాగ్రాన ఉండి, పునః ధన సహాయం, మార్గదర్శక నిర్దేశం, సమన్వయం మున్నగు ప్రకార్యాలు నిర్వహిస్తుంది. నాబార్డు, సహకార పరపతి వ్యవస్థ. వాణిజ్య బ్యాంకులు, ప్రాంతీయ బ్యాంకులకు వారు వ్యవసాయ గ్రామీణాభివృద్ధి రంగాలకు అందజేసిన పరపతి పై పునః ధన సహాయం చేస్తూ

వివిధ సంస్థల కార్యకలాపాలను సమన్వయ పరచుతుంది. వ్యవస్థాపరంగా సహకార పరపతి వ్యవస్థ, వాణిజ్య బ్యాంకులు, మరియు ప్రాంతీయ గ్రామీణ బ్యాంకులు వ్యవసాయ మరియు గ్రామీణ పరపతి రంగంలో ఉన్నాయి. ఈ మూడింటిని గురించి విపులంగా –

15.6.3. సహకార పరపతి వ్యవస్థ:

వ్యవస్థాపర గ్రామీణ పరపతిలో సహకార పరపతి వ్యవస్థకు 2004 మధ్య కాలానికి శత సంవత్సరాలు నిండాయి. ఈ వ్యవస్థ పటములో చూపినట్లుగా రెండు విభాగాలుగా నిర్మితమయినది. స్వల్పకాలిక వ్యవస్థ, దీర్ఘకాలిక వ్యవస్థ. మినహా మూడంచెల విధానము అమలులో

15.6.4. స్వల్పకాలిక వ్యవస్థ:

స్వల్పకాలిక పరపతి వ్యవస్థలో కొద్ది రాష్ట్రాలలో మినహా మూడంచెల విధానము అమలులో ఉన్నది. గ్రామస్థాయిలో ప్రాథమిక వ్యవసాయ పరపతి సంఘాలు (PACS), జిల్లా స్థాయిలో జిల్లా కేంద్ర సహకార బ్యాంకులు (DCCB'S), రాష్ట్ర స్థాయిలో రాష్ట్ర సహకార బ్యాంకు (APSCB) ఉన్నవి.

గ్రామ స్థాయిలో సంఘాలు సాధారణంగా ఉత్పత్తి అవసరాలకు మాత్రమే ఋణాలు ఇస్తాయి. ఈ సంఘాలకు అవసరమయిన నిధులు అందజేసి, అవి సకాలంలో రైతులకు పరపతి సహాయం అందించేటట్లు చూడవలసిన బాధ్యత జిల్లా కేంద్ర సహకార బ్యాంకులది. జిల్లా సహకార బ్యాంకులకు నిధులు అందజేసి, అవి వాటి కార్యకలాపాలు ఎలా నిర్వహిస్తున్నవో పర్యవేక్షణ చేయవలసిన బాధ్యత రాష్ట్ర సహకార బ్యాంకులది.

15.6.5. దీర్ఘకాలిక వ్యవస్థ:

రైతులకు స్వల్పకాలిక ఋణాలతో పాటు, మూలధన పెట్టుబడులకు దీర్ఘకాలిక ఋణాలు అవసరం. ఈ ఋణాలను దీర్ఘకాల సహకార పరపతి వ్యవస్థ అందజేస్తుంది. అయితే ఈ విషయంలో అన్ని రాష్ట్రాలలో ఒకే పద్ధతి లేదు. ప్రస్తుతం అనుసరణలో నాలుగు పద్ధతులున్నవి. (ఎ) ఏక నిర్మాణము (Unitary structure), (బి) సంయుక్త నిర్మాణము (Federal structure), (సి) మిశ్రమ నిర్మాణము (Mixed structure), (డి) సమగ్ర నిర్మాణము (Integrated structure).

ఏక నిర్మాణములో, రాష్ట్ర స్థాయిలో, రాష్ట్ర వ్యవసాయ మరియు గ్రామీణాభివృద్ధి బ్యాంకు దాని శాఖల ద్వారా నేరుగా రైతులకు దీర్ఘకాల ఋణాలు అందజేస్తుంది. సంయుక్త నిర్మాణంలో ప్రాథమిక వ్యవసాయ మరియు గ్రామీణాభివృద్ధి బ్యాంకులు రైతులకు నేరుగా దీర్ఘకాలిక ఋణాలు అందజేస్తాయి. ఈ ప్రాథమిక బ్యాంకులన్నీ రాష్ట్ర స్థాయిలో, రాష్ట్ర వ్యవసాయ మరియు గ్రామీణాభివృద్ధి బ్యాంకులో సమాఖ్యగా ఏర్పడతాయి. మిశ్రమ నిర్మాణంలో సంఘాలన్నీ ఏకంగాను లేక సంయుక్తం గాను పని చేస్తాయి. సమగ్ర నిర్మాణంలో స్వల్పకాలిక మరియు దీర్ఘకాలిక ఋణాలన్నీ ఒకే సంస్థ అందజేస్తుంది. ప్రస్తుతం ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో అమలులోనున్న ఏక గవాక్ష విధానము సమగ్ర నిర్మాణమునకు చక్కని ఉదాహరణ.

ఒకటవ పటంలో చూపినట్లుగా క్షేత్ర స్థాయిలో దాదాపు ఒక లక్ష ప్రాథమిక వ్యవసాయ పరపతి సంఘాలు, 887 రాష్ట్ర వ్యవసాయ మరియు గ్రామీణాభివృద్ధి బ్యాంకులు, 768 ప్రాథమిక వ్యవసాయ మరియు గ్రామీణాభివృద్ధి బ్యాంకులు మరియు వాటి 1091 శాఖలతో, పరిమాణాత్మకంగా సహకార పరపతి వ్యవస్థ దేశంలో చాలా పెద్ద వ్యవస్థ. అయితే ఈ సంస్థల సాంద్రత, అవి అందజేసే పరపతి, వాటి పటిష్టత మరియు నాణ్యతలలో ప్రాంతీయ వ్యత్యాసాలు ఉన్నాయి.

గ్రామీణ పరపతి రంగంలో 1969 వరకు సహకార వ్యవస్థ ఏకస్వామ్యం ఉన్నది. స్వాతంత్రానంతరం, ప్రభుత్వ భాగస్వామ్యం, రిజర్వు బ్యాంకు, నాబార్డు మున్నగు జాతీయ సంస్థల కృషితో గ్రామీణ పరపతి రంగంలో సహకార పరపతి వ్యవస్థ చాలా ప్రగతి సాధించినది. గ్రామీణ పరపతిలో 1951–52 నాటికి సహకార పరపతి వ్యవస్థ అందజేసిన ఋణాల శాతం కేవలం 3.1 మాత్రమే కాగా, 1961–62లో 15.5 శాతానికి, 1971–72లో 20.1 శాతం, 1980 – 81లో 28.6 శాతం వరకు పెరిగినది. అయితే 1991–92లో తిరిగి 21.6కు తగ్గినది. మార్చి 31, 2003 నాటికి సహకార పరపతి వ్యవస్థ వ్యవసాయరంగానికి దాని అనుబంధ కార్యకలాపాలకు అందజేసింది. అయితే మొత్తం సంస్థాపర ఋణ వితరణ రూ.70,810 కోట్లలో సహకార వ్యవస్థ అందించిన రూ.24,310 కోట్ల ఋణాల శాతం 34.31గా ఉన్నది.

స్వల్పకాలిక ఉత్పత్తి ఋణ వితరణలో సహకార పరపతి వ్యవస్థ అందించిన పరపతి 44 శాతం కాగా, మధ్య మరియు దీర్ఘకాలిక ఋణాలలో 17 శాతంగా ఉన్నది.

సహకార పరపతి వ్యవస్థ స్వాతంత్ర్యానంతరం బాగా పురోభివృద్ధి చెంది. గ్రామీణ ఋణ వితరణకు ఎంతో దోహదం చేసినది. అయితే అభివృద్ధితో పాటు, అనేక లోపాలు, సమస్యలు చోటు చేసుకోవటంతో వీటి ప్రాముఖ్యత, వాణిజ్య బ్యాంకులతో పోల్చి చూచిన యెడల తగ్గినదని చెప్పవచ్చును. అధిక స్థాయిలో అప్పుల బకాయిలు, నిరర్ధక ఆస్తులు, ప్రభుత్వ నియంత్రణ, రాజకీయీకరణం (Politicisation). ఎన్నికలు వాయిదా వేయటం మున్నగునవి. ప్రస్తుతం ఈ వ్యవస్థ దుస్థితికి ప్రధాన కారణాలుగా చెప్పవచ్చును. దీనికో తోడు సరైన పరిపాలన లేకపోవటం, వీటి నిర్వహణ పట్ల సభ్యులలో నిర్లిప్తత, ఈ వ్యవస్థ బలహీనపడుటకు కారణభూతాలుగా చెప్పవచ్చును.

15.6.6. వాణిజ్య బ్యాంకులు – గ్రామీణ పరపతి:

బ్యాంకులు జాతీయం చేయుటకు ముందు గ్రామీణ పరపతిలో వాణిజ్య బ్యాంకుల పాత్ర లేదని చెప్పవచ్చును. అయితే జాతీయకరణ పిమ్మట, గ్రామీణ శాఖలు విస్తరించటం, వ్యవసాయాధికారులను నియమించటం, మరియు ప్రత్యేక వ్యవసాయాభివృద్ధి శాఖలు నెలకొల్పటం ద్వారా గ్రామీణ పరపతిలో క్రియాశీలక భాగస్వామిగా ఎదగటానికి వాణిజ్య బ్యాంకులు కృషి చేసాయి.

బ్యాంకులు జాతీయం చేసే నాటికి అనగా 1969 జూలై నాటికి ఈ బ్యాంకుల గ్రామీణ శాఖలు దేశం మొత్తం మీద కేవలం 1833 మాత్రమే కాగా 2002 మార్చి 31వ తేదీ నాటికి ఈ శాఖల సంఖ్య 32, 460కి పెరిగింది. అదే విధంగా, 1969 జూన్ నాటికి వాణిజ్య బ్యాంకులు 0.2 మిలియన్ల మంది గ్రామీణులకు రూ.160 కోట్లు మాత్రమే అప్పు ఇవ్వగా 2002 మార్చి నాటికి 16 మిలియన్ల మంది వ్యవసాయదారులకు రూ.63,080 కోట్ల ఋణాలు అందజేస్తాయి.

వాణిజ్య బ్యాంకులు వ్యవసాయదారులకు నేరుగా ఋణాలు అందజేయడంతో పాటు, పరోక్షంగా వ్యవసాయరంగానికి సేవలందించే ఉత్పాదకాల పంపిణీదారులకు ఋణ సదుపాయాలు అందజేస్తున్నాయి. వీరితో పాటు, జిల్లా సహకార బ్యాంకులు ఆర్థికంగా బలహీనంగా ఉన్న ప్రాంతాలలో ప్రాథమిక సహకార పరపతి సంఘాలకు కూడా బ్యాంకులు ఋణ సదుపాయం అందజేసేవి. వ్యవసాయ ఉత్పాదకాల డీలర్లతో పాటు, మార్కెటింగ్, ప్రాసెసింగు, పాల పరిశ్రమ, కోళ్ళ పెంపకం, చేపల పెంపకం మున్నగు కార్యకలాపాలకు కూడా ఋణ సదుపాయం అందిస్తున్నాయి.

వ్యవసాయదారులలో సన్నకారు, చిన్న రైతులు అధికంగా ఉన్నందున వారికి 'చిన్న రైతుల అభివృద్ధి సంస్థల' (small

farmer's development agencies) ద్వారా అనువైన పథకాలను తయారు చేసి వారికి వాణిజ్య బ్యాంకులు ఋణ సదుపాయం అందజేసాయి. పేదరిక నిర్మూలనకు ఏర్పాటు చేసిన 'సమగ్ర గ్రామీణాభివృద్ధి పథకం' (Integrated Rural Development Programme) క్రింద దారిద్య రేఖకు దిగువనున్న వారికి పాడి పశువులు, వ్యాపారాలు చేసుకొనుటకు, షాపులు పెట్టుకొనుటకు ఈ బ్యాంకులు ఆర్థిక సహాయం చేసేవి. అయితే ఈ బ్యాంకులు సహకార వ్యవస్థ బలహీనంగా ఉన్న ప్రాంతాలలో ఆ లోటు తీర్చలేకపోయాయి. ఇవి కూడా సహకార సంఘాలు, బ్యాంకులు ఉన్నచోట, వ్యవసాయ రంగం అభివృద్ధి గాంచిన దక్షిణాది మరియు పశ్చిమ రాష్ట్రాలలోనే వాటి వ్యవసాయ పరపతి కార్యకలాపాలు సాగించాయి.

వ్యవసాయ, గ్రామీణ రంగాలకు వాణిజ్య బ్యాంకులు పరపతి సేవలను పెంచినప్పటికీ చాలా అపరిష్కృత సమస్యలు ఉన్నాయి. భారత వ్యవసాయ రంగ పరపతి '100,000 కోట్లుగా అంచనా వేయబడింది. పరిమాణాత్మకంగానే కాక 5,50,000 గ్రామాలలొ ఉన్న అసంఖ్యాక సన్నకారు చిన్న రైతులకు ఋణాలు అందచేయుటకు ప్రస్తుతం ఉన్న గ్రామీణ శాఖలు సరిపోవు. అంతేకాక చిన్న చిన్న ఋణాల బట్వాడా తిరిగి వసూలు చేయటంలో నిరర్థక ఆస్తులు, పరపతి వితరణకు మేళాలు గ్రామీణ శాఖల మనుగడకు సవాళ్ళుగా మారాయి. వీటి నీలి నీడలు గ్రామీణ శాఖ మీద గ్రామీణ పరపతి మీద పడినాయి. ఉదాహరణకు 1994 మార్చిలో 33,126 గ్రామీణ 32,244కు తగ్గినది. అదే విధంగా వ్యవసాయ ఋణాల ఖాతాలు 1995 మార్చిలో 213 మిలియన్లు ఉండగా మార్చి 2003 నాటికి 168 మిలియన్లకు తగ్గాయి. బ్యాంకుల మొత్తం ఋణ నిల్వలలో వ్యవసాయ నిల్వల శాతం 1977వ సంవత్సరంలో 16.3 ఉండగా మార్చి 31, 2003 నాటికి ఈ శాతం 15.3 కి తగ్గినది. బ్యాంకింగ్ రంగ సంస్కరణల అనంతరం అనగా 1990 నుంచి పరిమాణాత్మకంగా బ్యాంకులు వ్యవసాయ మరియు గ్రామీణ రంగాలకు అందజేస్తున్న ఋణ సహాయం పెరిగినప్పటికీ, అవి నేరుగా వ్యవసాయదారులకిచ్చే ఋణాలు, సన్నకారు మరియు చిన్న రైతులకు ఇచ్చే ఋణాల పెరుగుదల తగ్గినది. ఉదాహరణ– బ్యాంకులు నేరుగా ఇచ్చే ఋణాల వార్షిక పెరుగుదల రేటు సన్నకారు రైతుల విషయంలో 1980వ సంవత్సరంలో ఉన్న 18.1 శాతం నుంచి 1990వ సంవత్సరంలో 13 శాతానికి తగ్గగా, అదే కాలంలో చిన్న రైతుల విషయంలో ఈ పెరుగుదల రేటు 15.1 నుంచి 11.0 శాతానికి తగ్గినది. బ్యాంకులు ప్రాధాన్యతా రంగానికి ఇచ్చే పరపతిని, గ్రామీణ సేవా పథకాల నిధిలో డిపాజిట్‌లు చేయుటకు అనుమతించటంపై తగ్గుదలకు ప్రధాన కారణం.

ప్రస్తుతం అనేక రాష్ట్రాలలో రైతులు ముఖ్యంగా సన్నకారు, చిన్న రైతులు, కౌలుదార్లు వడ్డీ వ్యాపారస్తుల నుండి అధిక వడ్డీపై ఋణాలు తీసుకొని ప్రకృతి వైపరీత్యాలు, మార్కెట్ అనిశ్చితం కారణంగా, ఋణాలను తీర్చలేక ఆత్మహత్యలు చేసుకోవటం అందరికీ తెలిసిన విషయమే. దీనిని బట్టి సంస్థాపర ఋణ విస్తరణ రైతాంగ అవసరాల మేరకు అందటం లేదని ఋజువయింది. ఈ సమస్య నివారణకు ప్రభుత్వాలు, రిజర్వు బ్యాంకు వారు బ్యాంకు అధ్యక్షులకు, ఉన్నతాధికారులకు అందజేసే మార్గదర్శక సూత్రాలు, వ్యవసాయ పరపతి విస్తరణకు అనుకున్నంతగా అందటం లేదు. గ్రామీణ పరపతికి సంబంధించి అన్ని స్థాయిల బ్యాంకు సిబ్బంది వైఖరులలో నిర్ధిష్ట మార్పు రానిదే, బ్యాంకుల నుంచి గ్రామీణ రంగానికి తగినంత పరపతి విస్తరణ జరగటం సాధ్యపడదు.

15.6.7. ప్రాంతీయ గ్రామీణ బ్యాంకులు–గ్రామీణ పరపతి: 20 సూత్రాల ఆర్థిక పథకంలో భాగంగా గ్రామీణ ఋణగ్రస్థతను రూపుమాపి బలహీన వర్గాల పరపతి అవసరాలను ఆదుకొనుటకు ప్రాంతీయ గ్రామీణ బ్యాంకులు వర్కింగ్ గ్రూపు అన్ రూరల్ బ్యాంక్సు (1975) వారి సిఫారసు మేరకు ఏర్పాటు చేయబడినవి. గ్రామీణ పేదలకు, తక్కువ ఖర్చుతో, వారి స్థాయికి అందుబాటులో ఉండి వారు తడబాటు లేకుండా వెళ్ళగలిగిన పరపతి సంస్థ ఆవసరం అని ఆ వర్కింగ్ గ్రూపు అభిప్రాయపడింది.

సహకార సంఘాల వలె గ్రామీణ పరిస్థితుల పై అవగాహన, స్థానిక సంస్థ అనే భావన, స్థాపించిన మాతృ వాణిజ్య బ్యాంకుల వ్యాపార దక్షత మరియు ఆధునికతల మేలు కలయిక, గ్రామీణ బ్యాంకులు. పేదలకు పరపతి అందజేయుటకు అనువైన సంస్థలుగా భావించి వాటిని ఏర్పాటు చేయటం జరిగింది. స్థానిక ప్రజలు, వారి అవసరాలు, సమస్యలు, పరిమితులు తెలిసిన స్థానికులనే సిబ్బందిగా చేర్చుకొనుటకు కూడా నిర్ణయం జరిగినది.

ప్రథమంగా ఒక ప్రాంతీయ గ్రామీణ బ్యాంకును అక్టోబరు 2వ తేదీ 1975 సంవత్సరంలో ఉత్తరప్రదేశ్‌లోని మొరాదాబాద్, గోరఖ్ పూర్, హర్యానా రాష్ట్రంలోని ఖివాని, రాజస్థాన్‌లోని జయపూర్, పశ్చిమ బెంగాలులోని జిల్లాలలో ఏర్పాటు చేసారు. ఒక కోటి రూపాయల మూలధన పరపతిలో రూ. 25 లక్షలు చెల్లించబడిన మూలధనంతో ఈ బ్యాంకులను ఏర్పాటు చేసారు. ఈ బ్యాంకుల షేరు ధనంలో 50 శాతం కేంద్ర ప్రభుత్వం, 15 శాతం రాష్ట్ర ప్రభుత్వం, మిగిలిన 35 శాతాన్ని మాతృ బ్యాంకు (sponsor bank) పెట్టుబడి పెడతాయి.

సాధారణంగా ఈ బ్యాంకుల వ్యాపార విస్తీర్ణం ఒకటి లేక ఎక్కువ జిల్లాలకు విస్తరించి ఉంటుంది. కరు బాల ఋణాలను కేవలం సన్నకారు, చిన్న రైతులకు, గ్రామీణ చేతి వృత్తుల వారికి, వ్యవసాయ కూలీలు, ఇతర బలహీన వర్గాలకు మాత్రమే ఇవ్వాలని నిర్ణయించారు. అయితే కొద్ది సంవత్సరాల తర్వాత వీటి వికసనశీలత (viability) దృష్ట్యా ఇతరులకు కూడా కొంతమేరకు సేవలు అందించటానికి అనుమతించుట జరిగినది. ఈ సంస్థలు పటిష్టంగా పని చేయుటకు మాతృ సంస్థ మరియు రిజర్వు బ్యాంకు వారు అనేక రాయితీలు కల్పించారు. ఉదాహరణకు మాతృ సంస్థ 8.5 శాతం ఋణం అందజేసి, పరిపాలన సిబ్బంది మరియు ఆర్థిక సహాయం అందజేయగా రిజర్వు బ్యాంకు వారు రొక్కపు నిల్వల నిష్పత్తిని 3 శాతం, చట్ట నిబంధ ద్రవ్యత్వ శాత నిష్పత్తిని 25 శాతం మేరకు అనుమతించగా, నాబార్డు పునఃధన సహాయం అందజేస్తుంది.

ప్రస్తుతం దేశంలో ఉన్న 196 ప్రాంతీయ గ్రామీణ బ్యాంకులు 23 రాష్ట్రాలలో ఉన్నవి. మార్చి 31వ తేదీ 2002 నాటికి ఈ బ్యాంకుల శాఖలు 14,390 గానూ, ఖాతాదారుల సంఖ్య 50 లక్షలకు చేరింది. ఈ బ్యాంకులు ఈ క్రింది విధంగా మార్చి 31వ తేదీ 2002 నాటికి ఋణాలు అందజేసినవి.

పట్టిక - 14.2

ప్రాంతీయ గ్రామీణ బ్యాంకులు ఇచ్చిన ఋణాలు

మార్చి 31 వ తేదీ 2002 నాటికి (రూ. కోట్లలో)

ఋణ వివరణ	**ఇచ్చిన మొత్తం**
స్వల్ప కాలిక ఉత్పత్తి ఋణాలు	3812
వ్యవసాయ మూలధన ఋణాలు	782
గ్రామీణ చేతివృత్తుల వారికి	198
గ్రామీణ వ్యాపారం	1279
ఇతరములు	4500
మొత్తం బట్వాడా చేసిన ఋణాలు	**10571**

గ్రామీణ బ్యాంకులు బలహీన వర్గాలకు పరపతి అందజేయుటలో వాటి లక్ష్యాలు చాలా వరకు చేరుకున్నట్లుగా 1989 – 90లో రిజర్వు బ్యాంకు అభిప్రాయం వ్యక్తం చేయింది. అయితే వాస్తవానికి ఈ బ్యాంకులు నిర్వహణలో చాలా సమస్యలను ఎదుర్కొన్నాయి. నిర్మాణ పరంగా పరిమిత వ్యాపార ప్రదేశం, బలహీన వర్గాలకు చెందిన ఖాతాదారులు, పెరుగుతున్న బకాయిలు, నిరర్థక ఆస్తులు, చాలా బ్యాంకులను నష్టాల వూబిలోకి దించాయి. ఉదాహరణకు 1994–95లో 196 బ్యాంకులలో 150 బ్యాంకులు అయిదు సంవత్సరాలు వరుసగా నష్టాలలో ఉన్నట్లు తేలింది. సిబ్బందికి తగిన శిక్షణ లేకపోవటం, పరిపాలనాపర లోపాలు కూడా పై స్థితికి కారణంగా చెప్పవచ్చును. ఈ బ్యాంకుల పునరుద్ధరణకు, భారత ప్రభుత్వం, నాబార్డు వారు అనేక పథకాలు రూపొందించి అమలు చేసారు. ఈ చర్యల ఫలితంగా ప్రస్తుతం 196 బ్యాంకులలో 167 లాభాలతో నడుస్తున్నవి.

15.7. లీడ్ బ్యాంకు పథకము (Lead Bank Scheme):

1969 సంవత్సరంలో బ్యాంకులు జాతీయం చేసిన తరువాత చాలా సంవత్సరాలకు ఈ పథకం ప్రవేశ పెట్టబడినది. 1978వ సంవత్సరంలో లీడ్ బ్యాంకు స్కీమును ప్రవేశ పెట్టినప్పటి నుంచి వార్షిక ప్రణాళికలను, జిల్లా పరపతి ప్రణాళికలను తయారు చేయుట మొదలైనవి. ఈ పథకములో జిల్లాకొక బ్యాంకు లీడ్ బ్యాంకుగా ఉండి జిల్లాలో గల అన్ని బ్యాంకులను సమన్వయ పరచి, బ్రాంచి విస్తరణ కార్యక్రమమును, పరపతి అవసరాలు తీర్చేటందుకు కావలసిన ప్రణాళికలు తయారుచేసి అమలుపరచెడివారు. లీడ్ బ్యాంకుగా జిల్లాలోని ఒక ప్రముఖ వాణిజ్య బ్యాంకును – ఆ జిల్లాలో అత్యధిక శాఖలు ఉన్న బ్యాంకును ఎంపిక చేస్తారు.

జిల్లా స్థాయిలో ఋణ వితరణకు, వివిధ బ్యాంకింగు సంస్థలను ప్రభుత్వ సమన్వయంలో ముందుకు నడిపించడానికి, జిల్లా అభివృద్ధికి అడ్డుతున్న సమస్యలను గుర్తించి, సంబంధిత సంస్థపై ఒత్తిడి తెచ్చి సమస్యల నివారణకు ఈ పథకం కొంతమేరకు తోడ్పడుతుంది. దీనితోపాటు బ్యాంకు శాఖల విస్తరణ నియంత్రణ, మార్గదర్శకత్వాన్ని కూడా పటిష్టం చేయుటకు ఈ పథకం దోహదం చేస్తుంది.

అయితే ఈ పద్ధతిలో ఏ బ్యాంకు, ఏ ప్రదేశంలో ప్రాధాన్యతా రంగానికి అభివృద్ధి కార్యక్రమములకు పరపతి నందించవలెనో నిర్దిష్టముగ లేనందున కొన్ని గ్రామములు ఏ విధమైన సహాయము పొందకుండాను, కొన్ని గ్రామములకు అనేక బ్యాంకుల ద్వారా సహాయము పొందుట జరిగినది. అదే కాకుండా కేవలం ఈ పథకంలో అప్పులు సరఫరా చేయుట మాత్రం జరిగినది గాని, అట్టి అప్పులనిచ్చుట వల్ల సదరు ఏరియాను అభివృద్ధి చేయుటకు కావలసిన సామర్థ్యము వున్నదీ లేనిదీ గమనించలేదు. దీనివలన బ్యాంకులు అప్పులు అందించినందు వల్ల సహజ సంపదలను, వనరులను వెలికి తీయుటకు, అభివృద్ధి చేయుటకు ఆశించినంతగా ఉపయోగపడలేదు. జిల్లా పరపతి ప్రణాళికలో పరపతేతర సౌకర్యముల లభ్యత, అనుకూల వాతావరణం మొదలుగా గల విషయములను గురించి ఆలోచనలోనికి తీసుకోలేదు. దీనికంతకు జిల్లా యొక్క సమగ్రమైన అభివృద్ధి ప్రణాళిక లేకపోవుటయేనని గ్రహింపబడినది.

పై అనుభవాల దృష్ట్యా 1987వ సంవత్సరములో రిజర్వు బ్యాంకు గవర్నర్ గారు జాతీయం చేయబడిన బ్యాంకుల యాజమాన్యములను వివిధ జిల్లాలలో సర్వే జరుపవలసినదిగా సూచించారు. ఈ సర్వే పని తీరును బ్యాంకు అధ్యక్షులు సెమినార్‌లో చర్చించి సర్వీసు ఏరియా పథకమును అమలు చేయవలసినదిగా సిఫార్సు చేసారు. ఈ పద్ధతిలో ప్రతి బ్యాంకు బ్రాంచి కొన్ని గ్రామముల సముదాయమునకు, సామర్థ్యమును బట్టి పరపతిని ముందుగా కనుగొనుట ఆ సర్వీసు ఏరియా

బ్రాంచి బాధ్యత అయి ఉన్నది. ఈ పద్ధతిలో సదరు బ్రాంచి తమ గ్రామములొక్కక్క దానికి పరపతి ప్రణాళికను, సామర్థ్యాన్ని, అనుకూల పరిస్థితులను దృష్టిలో ఉంచుకొని రూపొందించి, దానిని అమలు జరిగేలా చూస్తూ అమలులో జరిగే అభివృద్ధిని మూడు నెలలకొకసారి సమీక్ష చేస్తూ ఉండాలి. అటువంటి పరపతి ప్రణాళికను సంవత్సరమునకొకసారి తయారు చేయాలి.

15.8. వ్యత్యాస / అసంతులిత వడ్డీ రేట్ల పథకం (Differential Rates of Interest Scheme):

20 సూత్రాల పేదరిక నిర్మూలనా పథకంలో భాగంగా ఈ వ్యత్యాస వడ్డీ రేట్ల పథకం 1972వ సంవత్సరములో భారత ప్రభుత్వం ప్రవేశ పెట్టినది. ఈ పథకమును దేశంలోని అన్ని షెడ్యూల్డ్ వాణిజ్య బ్యాంకులు అమలు చేస్తున్నాయి. ఈ పథకం క్రింద, ఉత్పత్తి తదితర లాభసాటి వ్యాపకాలు చేపట్టిన బలహీన వర్గాల వారికి సంవత్సరానికి 4 శాతం వడ్డీపై బ్యాంకులు ఋణ సహాయం చేస్తాయి. ఈ పథకంలో బ్యాంకులు వాటి గత సంవత్సరం అడ్వాన్సులలో కనీసం 1 శాతం అడ్వాన్సులను ఈ పథకం క్రింద అడ్వాన్సు చేయాలి. ఈ అడ్వాన్సులలో 2/3వ వంతు గ్రామీణ మరియు అర్థ గ్రామీణ శాఖల ద్వారా అడ్వాన్స్ చేయాలి. ఈ పథకంలో ఋణాలు పట్టణ వాసులయితే వార్షిక ఆదాయం రూ. 7,200 లు, గ్రామీణులు అయితే రూ. 6,200కు మించని వారికి మాత్రమే ఇవ్వాలి. మార్చి 31, 2003 నాటికి ఈ పథకం క్రింద బ్యాంకులు ఋణాలుగా ఇచ్చిన నిల్వలు రూ. 300 కోట్లు కాగా, లబ్ధిదారులు 3.70 మంది ఉన్నారు. ఇదే కాలానికి ఈ పథకం క్రింద బ్యాంకులు క్రితం సంవత్సరము వాటి మొత్తము అడ్వాన్సులలో 0.08 శాతం మాత్రమే ఇచ్చాయి. అంటే బ్యాంకింగ్ సంస్కరణల తరువాత ఈ పథకం అమలులో బ్యాంకులు పూర్వపు శ్రద్ధ కనబరచుట లేదని తెలియుచున్నది.

ఈ పథకం ప్రారంభించిన నాటి నుంచి 1999 మార్చి వరకు బ్యాంకులు ఈ పథకం క్రింద ఇచ్చిన అడ్వాన్సులు, లబ్ధిదారుల సంఖ్య, మున్నగు వివరాలు ఈ క్రింది పట్టికలో చూపబడినవి.

పట్టిక - 3

వ్యత్యాస వడ్డీ రేట్ల పథకం (DRI Scheme) క్రింద

జాతీయ బ్యాంకులు ఇచ్చిన ఋణాలు, ఖాతాదారుల వివరాలు (1992-1999)

డిశెంబరు చివరకు	ఖాతాదారుల సంఖ్య (000'లో)	ఋణాల నిల్వలు మొత్తం రూ.కోట్లలో	గత సం॥ ఇచ్చిన అడ్వాన్సులలో ఈ పథకం క్రింద ఇచ్చిన అడ్వాన్సుల శాతం
1972	26	0.87	0.02
1975	465	20.99	0.31
1980	2510	193.56	1.04
1985	4318	462.70	1.10
1990 మార్చి	4229	703.59	0.89
1998 మార్చి	905	544.00	0.28
1999 మార్చి	729	485.00	0.21

ఈ పథకం క్రింద బ్యాంకింగు రంగం అడ్వాన్సులు 1980వ సంవత్సరం నాటికి నిర్ణయించబడిన 1 శాతానికి కొంచెం పైగానే ఉన్నాయి. 1990వ సంవత్సరం వరకు ఈ స్థితిలో కొనసాగినదని చెప్పవచ్చును. 1990వ సంవత్సరంలో ఈ పథకం క్రింద షెడ్యూల్ట్ కులాల మరియు షెడ్యూల్డ్ తెగల లబ్ధిదారులకు రూ.335.85 కోట్లు అనగా 47.7 శాతం ఋణాలు బ్యాంకులు ఇచ్చినవి. ఈ వర్గాల వారికి ఇవ్వవలసిన 40 శాతం కంటే, ఇచ్చిన ఋణాల శాతం ఎక్కువ. 1991వ సంవత్సరం నుంచి బ్యాంకింగు రంగం సంస్కరణల ప్రారంభంలో ఈ పథకం క్రింద బ్యాంకులు వాటి మొత్తం అడ్వాన్సులలో ఇవ్వవలసిన 1 శాతం నిబంధనను అనుసరించుట లేదు. అంతేకాక రిజర్వు బ్యాంకు వారు ప్రతి ఏటా ప్రచురించే రిపోర్టు ఆన్ కరెన్సీ అండ్ ఫైనాన్స్‌లో ఈ పథకాల సమీక్షను 1990–91 నుంచి చేయుటలేదు.

15.9. ఋణగ్రస్థ నివారణకు, పరపతి వితరణకు తీసుకోవలసిన చర్యలు:

ఋణగ్రస్థత అనే సమస్య నివారించటానికి స్వల్పకాలిక, దీర్ఘకాలిక పథకాలు చేపట్టటం ఎంతైనా అవసరం. ఈ భారం నుంచి వెంటనే ఉపశమనం కల్గించటానికి పాత బకాయిలను రద్దు చేయుట లేదా వాటి భారం తగ్గించుటకు చర్యలు వడ్డీ వ్యాపారుల మీద గ్రామీణులు పరపతికి ఆధారపడటాన్ని తగ్గించుటతో బాటు, కొత్త ఋణాలపై నియంత్రణ ఉండటం అవసరం.

పైనుదహరించిన తాత్కాలికమయిన ఉపశమనాలు మాత్రమే. ఈ సమస్యకు అసలు కారణం, అతి చిన్న వ్యవసాయ కమతాలు, వర్షాధార వ్యవసాయం, వరదలు, కరవులు, పెరిగిన పెట్టుబడులు, మార్కెట్‌లో ధరల అనిశ్చలత, దీనితో ప్రభుత్వం విద్య మరియు ఆరోగ్య, వైద్య రంగాలలో దాని పాత్రను తగ్గించుకోవటం, వ్యవసాయేతర ఉపాధి సౌకర్యాలు తగినంతగా లేకపోవటం ప్రధాన కారణాలు. ఈ సమస్యల నివారణకు పటిష్టమైన చర్యల ద్వారానే ఋణగ్రస్థతను నివారించుట సాధ్యపడుతుంది. ఋణగ్రస్థ నివారణ పాటు, పరపతి విస్తరణ చర్యలు తీసుకొంటేనే రైతాంగం వ్యవసాయోత్పత్తి కార్యకలాపాలలో పాల్గొనటానికి వీలుంటుంది. ఈ క్రింది చర్యలు పరపతి వితరణకు దోహదం చేస్తాయి.

1. రైతుల పరపతి పరిమితులు నిర్ణయించేటప్పుడు వారి వ్యవసాయ ఖర్చులే కాక, కొంతమేర వినియోగ ఖర్చులను కూడా దృష్టిలో ఉంచుకోవాలి.
2. ఉత్పత్తి అవసరాలకే కాక, వ్యవసాయదారులకు మార్కెటింగ్ అవసరాలకు కూడా పరపతి అవసరం. ఇందు నిమిత్తం వారికి 'గిడ్డంగి రసీదు' (Ware House Receipts) ఆధారంగా పరపతి అందజేస్తే వారు తమ ఉత్పత్తులను గిట్టబాటు ధరలకు విక్రయించుకొని ఋణ బాధలను అధిగమించగలగటానికి అవకాశం ఉంటుంది.
3. ప్రస్తుతం కౌలుదార్లకు వ్యవస్థా పరపతి సంస్థల నుంచి ఋణ సహాయం అందుట లేదు. కౌలుదారీ చట్ట సవరణ కాల వ్యయంతో కూడిన పని. అందువలన వీరిని కూడా స్వయం సహాయక బృందాలుగా ఏర్పాటు చేసి, వాటి ద్వారా ఋణ సహాయం అందజేస్తే కొంతమేరకైనా వారి అవసరాలు తీర్చటానికి వీలవుతుంది.
4. అర్హులయిన వారందరికి కిసాన్ క్రెడిట్ కార్డులు ఇచ్చి పరపతి పరిమితులను కాలానుగుణంగా మార్పు చేయటం కూడా పరపతి వితరణకు, ఆ విధంగా ఋణభార విముక్తికి తోడ్పడుతుంది.
5. వ్యవస్థాపర పరపతి వ్యవస్థను ముఖ్యంగా సహకార వ్యవసాయ పరపతి వ్యవస్థను, ప్రాంతీయ గ్రామీణ బ్యాంకులను పటిష్టం చేయటం ద్వారాను పరపతి వితరణ పెంచుటకు వీలుపడుతుంది.

ప్రస్తుతం వ్యవస్థాపర వ్యవస్థలో, గ్రామీణ పరపతి వితరణలో వాణిజ్య బ్యాంకులు ప్రముఖ పాత్ర వహిస్తున్నాయి. అయినప్పటికీ, బ్యాంకింగు రంగ సంస్కరణల తరువాత, ఈ సంస్థలు వ్యవసాయ రంగానికిచ్చే ఋణాల శాతం తగ్గింది. ఈ తగ్గుదలను అరికట్టుటకు వాటి అడ్వాన్సులలో 18 శాతం గ్రామీణ పరపతికి అందజేసిన యెడల, ఈ రంగానికి పరపతి బాగా మెరుగుపడుతుంది.

వ్యవసాయదారులను గ్రామ స్థాయిలో సంఘాలుగా లేక సమూహాలుగా ఏర్పాటు చేసి ఋణాల సద్వినియోగం, సకాలంలో తిరిగి చెల్లించవలసిన ఆవశ్యకత, అలా చేయని యెడల చివరకు నష్టపోయేది వారేనని, వారిలో అవగాహన తీసుకురావలసిన ఆవశ్యకత చాలా అవసరం. దీనితో పాటు ముఖ్యంగా, సహకార పరపతి సంఘాలలో సభ్యులను చైతన్యపరచి, సంఘ కార్యకలాపాలలో వారిని ఇతోధికంగా పాల్గొనేటట్లు చేసి వాటిని పటిష్టపరచి తద్వారా వారు మేలు పొందాలని, ఎవరో వచ్చి ఏదో చేస్తారని చూస్తూ ఉంటే వారికి, నిరాశ, నిస్పృహలే చివరకు మిగులుతాయని తేల్చి చెప్పాలి.

15.10. సారాంశం:

గ్రామీణ రంగంలో పూర్వం కంటే ఋణగ్రస్థత బాగా పెరుగుతుంది. ఉత్పాదకాల ఖర్చులు, వినియోగ ఖర్చులు, విద్య, వైద్య, ఆరోగ్య సంబంధ ఖర్చులు పెరుగుటతో పాటు, ప్రకృతి వైపరీత్యాలు, ధరల అనిశ్చలత ఇందుకు కారణమయ్యాయి. ఈ ఋణ భారాలు, కొందరు అభాగ్యులను ఆత్మహత్యలకు కూడా పురికొల్పుతున్నాయి అనే విషయం అందరికీ తెలిసినదే. ప్రభుత్వం వారు ఋణ విమోచన చర్యలు చేపట్టి, వడ్డీ వ్యాపారస్థుల కార్యకలాపాల పై నియంత్రణ చేపట్టి వ్యవస్థాగత పరపతి పెంపు చేసే చర్యలు చేపట్టారు. అయితే అంతిమంగా ఈ సమస్య పరిస్కారం రైతుల ఆదాయాలు పెరుగుటపై ఆధారపడుతుంది. గాన ఈ దిశగా చర్యలు అవసరం ముఖ్యంగా వ్యవసాయేతర ఉపాధి అవకాశాలు గ్రామాలలో కల్పించటం ఎంతో అవసరం.

వ్యవసాయానికి కవసరమయిన స్వల్ప, మధ్య మరియు దీర్ఘ కాలిక ఋణాలను వ్యవస్థాపరంగా వితరణ చేసి, వడ్డీ వ్యాపారుల బలాన్ని గ్రామీణ రంగంలో రూపుమాపుటకు స్వాతంత్ర్యానంతరం ప్రభుత్వం అనేక చర్యలు తీసుకొని, వివిధ పథకాలు రూపొందించింది. ఈ చర్యల ఫలితంగా ఈ రంగంలో ప్రైవేటు సంస్థల ప్రాబల్యానికి అడ్డుకట్ట వేయటం జరిగింది. బలహీన వర్గాల వారికి పరసతి సహాయం అందజేసే నిమిత్తం 1972వ సంవత్సరంలో వ్యత్యాస వడ్డీ రేట్ల పథకం, 1995వ సంవత్సరంలో ప్రాంతీయ గ్రామీణ బ్యాంకులను ఏర్పాటు చేయటం జరిగింది.

సహకార పరపతి సంస్థ పెరుగుతున్న వ్యవసాయ మరియు గ్రామీణ రంగ అవసరాలు తీర్చలేదని నిర్ధారించుకొని 1969 నుంచి బహుళ సంస్థ విధానమును ప్రవేశపెట్టుట జరిగినది. ప్రస్తుతం, గ్రామీణ పరపతిలో సింహ భాగాన్ని సహకార బ్యాంకులు, వాణిజ్య బ్యాంకులు సమకూర్చుతున్నాయి. ఈ కార్యనిర్వహణా భారంలో ఈ సంస్థలు కూడా ఆటుపోట్లకు గురి అయి నష్టాలను చవిచూడటం, నిరర్థక ఆస్తులు, బకాయిలు పెరగటం ద్వారా వాటి పరపతి విస్తరణ సామర్థ్యం తగ్గిపోయింది. ఈ సంస్థల సమస్యల నివారణకు ప్రభుత్వం అనేక పథకాలు రూపొందించి, నిరంతర పరపతి విస్తరణ కృషి చేస్తుంది. ఈ చర్యలు కాలక్రమేణా సత్ఫలితాలనిస్తాయని ఆశిద్దాం.

15.11. ముఖ్య పదాలు:

ఋణగ్రస్థత: ఎల్లప్పుడు అప్పులలో ఉండుట.

స్వల్పకాలిక పరపతి: స్వల్ప వ్యవధి పరపతి – అనగా 12 మాసముల కాల పరిమితితో అందజేసే పరపతి.

మధ్యకాలిక పరపతి: మధ్య వ్యవధి పరపతి – 12 మాసాలకు మించి 5 సంవత్సరాల లోపు కాల పరిమితితో కూడినది.

దీర్ఘకాలిక పరపతి: దీర్ఘ వ్యవధి పరపతి – 5 సంవత్సరాలకు మించి 20 సంవత్సరాల లోపు కాలపరిమితితో కూడినది

లీడ్ బ్యాంకు పథకం: 1978వ సంవత్సరంలో జిల్లా స్థాయిలో పరపతి ప్రణాళికలు తయారు చేసి, బ్యాంకు శాఖల విస్తరణ కార్యక్రమములను సమన్వయపరచి పరపతి అవసరాలు తీర్చుటకు ఉద్దేశించిన పథకము.

వ్యత్యాస వడ్డీ రేటు పథకం: 1972వ సంవత్సరంలో బలహీన వర్గాలకు అతి తక్కువ వడ్డీతో (4 శాతం) బ్యాంకు ఋణాలు అందించుటకు ఏర్పాటు చేసిన పథకం.

వికపన శీలత (viability): నిర్వహణ ఖర్చులకు తగిన ఆదాయం ఉండటం.

15.12. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు:

1) గ్రామీణ ఋణగ్రస్థతకు గల కారణములు వివరించి, వాటి నివారణోపాయమునకు చర్యలు సూచించుము?

2) వ్యవసాయ పరపతిని వర్గీకరించి, వ్యవసాయానికి వాటి ప్రాధాన్యతను తెలియజేయుము?

3) వ్యవసాయ మరియు గ్రామీణ పరపతి రంగాలలో వ్యవస్థాగత సంస్థల పాత్రను కూలంకషముగా తెలియజేయుము.

4) గ్రామీణ పరపతిలో ప్రస్తుత తీరుతెన్నులను పేర్కొని, ఋణగ్రస్థ నివారణకు, పరపతి వితరణకు తగు సూచనలు తెలుపుము?

15.13. ఆధార గ్రంథాలు:

1) నాబార్డు 2003 – NABARD and Rural Credit 2003.

2) నాబార్డు 2003 – NABARD's Annual Report 2002-2003.

పాఠం - 16

భారతదేశంలో గ్రామీణాభివృద్ధి కార్యక్రమాలు-నిర్మాణాలు

16.0. లక్ష్యం:

ఈ పాఠ్య భాగము చదివిన తరువాత ఈ క్రింది అంశాలను తెలుసుకోగలరు.

- గ్రామీణాభివృద్ధి యొక్క అర్థము గురించి
- గ్రామీణాభివృద్ధి యొక్క గతిశాస్త్రం (డైనమిక్స్) గురించి
- గ్రామీణాభివృద్ధి యొక్క ప్రాథమిక అంశాలు మరియు దృక్పథం గురించి
- గ్రామీణాభివృద్ధి యొక్క సెక్టోరల్ ప్రోగ్రామ్‌ల గురించి
- ఇంటిగ్రేటెడ్ రూరల్ డెవలప్‌మెంట్ గురించి
- భారత ప్రభుత్వం అభివృద్ధి చేసిన గ్రామీణాభివృద్ధి పథకాల గురించి తెలుసుకోగలరు.

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

16.1. పరిచయం

16.2. గ్రామీణాభివృద్ధి: అర్థం మరియు గతిశాస్త్రం

16.3. డైనమిక్స్ ఆఫ్ రూరల్ డెవలప్‌మెంట్

16.4. గ్రామీణాభివృద్ధికి సంబంధించిన ప్రాథమిక అంశాలు

16.5. భారతదేశంలో గ్రామీణాభివృద్ధి దృక్పథం

16.6. భారతదేశంలో గ్రామీణాభివృద్ధికి సంబంధించిన రంగాల కార్యక్రమాలు

16.6.1. ఏరియాడెవలప్‌మెంట్ ప్రోగ్రామ్

16.6.2. కమాండ్ ఏరియా డెవలప్‌మెంట్ ప్రోగ్రామ్

16.6.3. కొండ ప్రాంతాల అభివృద్ధి కార్యక్రమం

16.6.4. ఇంటిగ్రేటెడ్ డెవలప్‌మెంట్ ప్రోగ్రామ్

16.6.5. 20 పాయింట్ ప్రోగ్రామ్

16.6.6. గ్రామీణాభివృద్ధి-ఒక ఓవర్‌వీవ్

16.7. ఇంటిగ్రేటెడ్ గ్రామీణ అభివృద్ధి ప్రోగ్రామ్

16.8. భారత ప్రభుత్వం అభివృద్ధి చేసిన వివిధ గ్రామీణాభివృద్ధి పథకాలు

16.9. గ్రామీణ అభివృద్ధిలో సైన్స్ & టెక్నాలజీ యొక్క ఇటీవలి అభివృద్ధి

16.10. గ్రామీణాభివృద్ధిలో తగిన సాంకేతికతలకు ఉదాహరణలు

16.11. గ్రామీణ-అభివృద్ధి కార్యక్రమాల వ్యూహాలలో ఫోకస్ యొక్క మార్పు

16.12. సారాంశం

16.13. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు

16.14. ఆధార గ్రంథాలు

16.1. పరిచయం:

అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాల జనాభా ఇప్పటికీ ఎక్కువగా గ్రామీణ ప్రాంతమే–మొత్తంగా అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో 60 శాతానికి పైగా మరియు ఆగ్నేయాసియాలో 70 శాతం. ఒక అంచనా ప్రకారం మరో ఇరవై సంవత్సరాల వరకు మెజారిటీ నిస్సందేహంగా గ్రామీణులుగానే ఉంటారు. సమాజంలోని గ్రామీణ మరియు వ్యవసాయ రంగాలలో జనాభా సమస్యలు లోతుగా పాతుకుపోయాయి. వాస్తవంగా ప్రతిచోటా, పట్టణ సంతానోత్పత్తి కంటే గ్రామీణ సంతానోత్పత్తి ఎక్కువగా ఉంది. గ్రామీణ వలసలు తరచుగా అధిక వేగవంతమైన పట్టణీకరణకు ప్రధాన కారణం. ఆగ్నేయాసియాతో సహా అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో అత్యధిక జననాలు గ్రామీణ ప్రాంతాలలో జరుగుతూనే ఉన్నాయి మరియు మరో పావు శతాబ్దం లేదా అంతకంటే ఎక్కు వ కాలం పాటు కొనసాగుతాయి. ఆ కాలంలో మరియు అంతకుమించి, మాతా మరియు శిశు మరణాలు మరియు ఇతర ఆరోగ్య సమస్యలు ప్రధానంగా గ్రామీణ ప్రాంతాలలోనే ఉంటాయి. ఈ కొన్ని ముఖ్యమైన కానీ స్పష్టమైన కారణాల వల్ల, గ్రామీణ ప్రాంతాలలో జనాభా గతి శీలత అభివృద్ధి విధానం మరియు కార్యక్రమాలలో ఇప్పటివరకు పొందుతున్న దానికంటే ఎక్కువ శ్రద్ధ అవసరం.

ఆర్థికాభివృద్ధి మరియు సామాజిక న్యాయం, తగిన మరియు నాణ్యమైన సామాజిక సేవలను అందించడం ద్వారా గ్రామీణ ప్రజల జీవన ప్రమాణాల మెరుగుదల మరియు కనీస ప్రాథమిక అవసరాలకు సంబంధించిన గ్రామీణాభివృద్ధి చాలా అవసరం. గ్రామీణాభివృద్ధి యొక్క ప్రస్తుత వ్యూహం ప్రధానంగా పేదరిక నిర్మూలన, మెరుగైన జీవనోపాధి అవకాశాలు, మౌలిక సదుపాయాలు మరియు వేతనాలు మరియు స్వయం ఉపాధి యొక్క వినూత్న కార్యక్రమాల ద్వారా మౌలిక సదుపాయాలను కల్పించడంపై దృష్టి పెడుతుంది. కమ్యూనిటీలు, ప్రభుత్వేతర సంస్థలు, కమ్యూనిటీ ఆధారిత సంస్థలు, సంస్థలు, PRI లు మరియు పారిశ్రామిక సంస్థలతో భాగస్వామ్యాన్ని సృష్టించడం ద్వారా అమలు చేయబడిన వివిధ ప్రోగ్రామ్ మద్దతు ద్వారా పై లక్ష్యాలు సాధించబడతాయి. అయితే గ్రామీణాభివృద్ధి శాఖ సాంకేతిక మరియు పరిపాలనా వైపు లాజిస్టిక్ మద్దతును అందిస్తుంది. కార్యక్రమం అమలు అంతిమంగా గ్రామీణ జీవన పరివర్తనకు దారితీసే ఇతర అంశాలు కూడా ఏకకాలంలో నొక్కి చెప్పబడుతున్నాయి.

16.2. గ్రామీణాభివృద్ధి: అర్థం మరియు గతిశాస్త్రం:

గ్రామీణ అభివృద్ధి యొక్క అర్థం 'గ్రామీణ అభివృద్ధి' అనే పదం కేంద్ర ఆసక్తిని కలిగి ఉంది మరియు ప్రపంచంలోని అభివృద్ధి చెందిన మరియు అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో విస్తృతంగా ప్రశంసించబడింది. అయితే గ్రామీణ అభివృద్ధికి విశ్వవ్యాప్తంగా ఆమోదయోగ్యమైన నిర్వచనం లేదు మరియు ఈ పదాన్ని వివిధ మార్గాల్లో మరియు చాలా భిన్నమైన సందర్భాలలో ఉపయోగిస్తారు. ఒక భావనగా, ఇది గ్రామీణ ప్రాంతాల అభివృద్ధిని సూచిస్తుంది (గ్రామీణ ప్రాంతాలు పట్టణ ప్రాంతాలుగా వర్గీకరించబడనివి. అవి మున్సిపల్ కార్పొరేషన్లు మరియు కమిటీలు మరియు నోటిఫైడ్ టౌన్ ఏరియా కమిటీల అధికార పరిధికి వెలుపల ఉన్నాయి. జీవన నాణ్యతను మెరుగుపరిచే ఉద్దేశ్యంతో గ్రామీణ ప్రజలు ఈ కోణంలో, ఇది

సమగ్రమైన మరియు బహుమితీయ భావన మరియు వ్యవసాయం మరియు అనుబంధ కార్యకలాపాల అభివృద్ధిని కలిగి ఉంటుంది మరియు గ్రామ మరియు కుటీర పరిశ్రమలు మరియు చేతి పనులు, సామాజిక ఆర్థిక మౌలిక సదుపాయాలు, కమ్యూనిటీ సేవలు మరియు సౌకర్యాలు మరియు అన్నింటికంటే, గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోని మానవ వనరులను కలిగి ఉంటుంది. ఒక దృగ్విషయంగా, గ్రామీణ పేదల నిర్దిష్ట సమూహం యొక్క ఆర్థిక మరియు సామాజిక శ్రేయస్సును మెరుగుపరచడానికి ఇది రూపొందించబడింది. ఒక క్రమశిక్షణగా, ఇది వ్యవసాయ, సామాజిక, ప్రవర్తనా, ఇంజనీరింగ్ మరియు నిర్వహణ శాస్త్రాల ఖండనకు ప్రాతినిధ్యం వహించే ప్రకృతిలో మల్టీ-డిసిప్లినరీ (కర్తార్ సింగ్, 1986). రాబర్ట్ ఛాంబర్స్ మాటల్లో, గ్రామీణాభివృద్ధి అనేది ఒక నిర్దిష్టమైన వ్యక్తుల సమూహం, పేద గ్రామీణ మహిళలు మరియు పురుషులు, తమకు మరియు వారి పిల్లలకు వారు కోరుకున్న మరియు అవసరమైన వాటిని మరింతగా పొందేందుకు ఒక వ్యూహం. గ్రామీణ ప్రాంతాలలో జీవనోపాధిని కోరుకునే వారిలో అత్యంత నిరుపేదలకు గ్రామీణాభివృద్ధి ప్రయోజనాలను మరింత డిమాండ్ చేయడం మరియు నియంత్రించడంలో సహాయం చేయడం ఇందులో ఉంటుంది. ఈ బృందంలో చిన్న తరహా రైతులు, కౌలుదారులు, భూమి లేని వారు ఉన్నారు.

16.3. డైనమిక్స్ ఆఫ్ రూరల్ డెవలప్‌మెంట్:

గ్రామీణాభివృద్ధికి సంబంధించిన కథనాలకు-లేదా ప్రిస్క్రిప్షన్‌లకు కొరత లేదు. గత కథనాలలో 'కమ్యూనిటీ డెవలప్‌మెంట్', 'గ్రీన్ రివల్యూషన్' మరియు 'ఇంటిగ్రేటెడ్ గ్రామీణ అభివృద్ధి' ఉన్నాయి. ప్రస్తుత కథనాలలో 'కొత్త రెట్టింపు-హరిత విప్లవం', 'సుస్థిర వ్యవసాయం', 'గ్రామీణ జీవనోపాధి', గ్రామీణ పెట్టుబడులను ఆకర్షించే కార్యక్రమాల ప్రచారం, గ్రామీణ ఆర్థిక సంస్థల అభివృద్ధి మరియు గ్రామీణ సంస్థల అభివృద్ధి ఉన్నాయి.

ఈ కథనాలలో పొందుపరచబడిన గ్రామీణ అభివృద్ధి విధానం గురించిన క్లిష్టమైన ఎంపికలు:

రాష్ట్రం లేదా మార్కెట్; పెరుగుదల లేదా స్థిరత్వం; వ్యవసాయం లేదా వ్యవసాయేతర; అధిక లేదా తక్కువ సంభావ్య ప్రాంతాలు; పెట్టుబడి లేదా వినియోగం మొదలైన వాటిపై వ్యయం. వేర్వేరు ప్రదేశాలలో వేర్వేరు కథనాలు వర్తిస్తాయి, అయితే అభివృద్ధిపై ప్రస్తుత ఆలోచనకు అనుగుణంగా అన్నీ ఉండాలి. ఇంకా, ప్రస్తుతం ఆఫర్‌లో ఉన్న ప్రిస్క్రిప్షన్‌లు గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో మార్పు యొక్క డిగ్రీ మరియు వేగాన్ని ఎల్లప్పుడూ క్యాప్చర్ చేయవు. అందువల్ల, ప్రపంచీకరణ, పట్టణీకరణ, గ్రామీణ స్థలం యొక్క 'వ్యవసాయీకరణ', పెరుగుతున్న గ్రామీణ వాతావరణాల వైవిధ్యం మరియు తక్కువ సంభావ్య ప్రాంతాల ప్రత్యేక సమస్యలు - ప్రత్యేకించి, చిన్న తరహా వ్యవసాయం వంటి సవాళ్లను ఎదుర్కోవటానికి కొత్త కథనాలు అవసరం. అపూర్వమైన మరియు నిర్వహించలేని ఒత్తిళ్లను ఎదుర్కొంటున్నా రు. పేలవంగా పనితీరు కనబరుస్తున్న రాష్ట్రాలు మరియు దేశాలలో నిర్దిష్ట ప్రాంతాల సమస్యలు కూడా ఉంటాయి.

16.4. గ్రామీణాభివృద్ధికి సంబంధించిన ప్రాథమిక అంశాలు:

"భారతదేశం గ్రామాలలో నివసిస్తుంది" - మహాత్మా గాంధీ.

గ్రామీణ భారతదేశంలో దాదాపు 6,27,000 గ్రామాలలో ఉన్న జనాభాలో దాదాపు 70% మంది ఉన్నారు. భారతదేశంలోని ధనవంతులు & పేదలు మరియు పట్టణ మరియు గ్రామీణ జనాభా మధ్య విస్తారమైన అంతరం ఉంది. వయోజన గ్రామీణ జనాభాలో కేవలం 31% మందికి మాత్రమే సంస్థాగత రుణం అందుబాటులో ఉంది. గ్రామీణ

జనాభాలో 64% నుండి 97% మంది స్థానిక వడ్డీ వ్యాపారుల వంటి అనధికారిక మార్గాల బారిలో ఉన్నారు. ఇంకా, వారికి ఆహారం, నివాసం, తాగునీరు, పారిశుధ్యం, ఆరోగ్యం, విద్య మరియు గృహ సౌకర్యాలు వంటి కనీస సౌకర్యాలు కూడా లేవు. గ్రామీణ ప్రజలకు నాణ్యమైన జీవితాన్ని అందించడానికి మరియు సమాజంలోని ఈ అణగారిన వర్గాన్ని బలోపేతం చేయడానికి, సమగ్ర విధానం అవసరం. సమాజంలోని ఈ విభాగాన్ని చేరుకోవడానికి కేంద్ర మరియు రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు భారత్ నిర్మాణ్ మొదలైన అనేక రకాల చర్యల ద్వారా ప్రయత్నాలు చేస్తున్నప్పటికీ, మేము గ్రామీణ ప్రజల అవసరాలకు సరిపోలేము. వనరులలో అంతరాన్ని తగ్గించడానికి, ఈ దేశ నిర్మాణ కార్యకలాపాలలో పాలుపంచుకోవడానికి ప్రభుత్వం బ్యాంకులను ఆహ్వానిస్తోంది.

ఆర్థిక ప్రగతి అనేది అభివృద్ధికి ఆవశ్యకమైన అంశం అయినప్పటికీ, అభివృద్ధి అనేది పూర్తిగా ఆర్థిక దృగ్విషయం కాదు కాబట్టి ఇది ఒక్కటే కాదు. అంతిమ కోణంలో, ఇది ప్రజల జీవితాల భౌతిక మరియు ఆర్థిక వైపు కంటే ఎక్కువగా ఉండాలి. అందువల్ల, అభివృద్ధి అనేది మొత్తం ఆర్థిక మరియు సామాజిక వ్యవస్థల పునర్‌వ్యవస్థీకరణ మరియు పునర్–వ్యవస్థీకరణలతో కూడిన బహుమితీయ ప్రక్రియగా భావించబడాలి. ఆదాయాలు మరియు ఉత్పత్తిలో మెరుగుదలతో పాటు, ఇది సంస్థాగత, సామాజిక మరియు పరిపాలనా నిర్మాణాలలో, అలాగే జనాదరణ పొందిన వైఖరులలో మరియు అనేక సందర్భాల్లో, ఆచారాలు మరియు నమ్మకాలలో కూడా తీవ్రమైన మార్పులను కలిగి ఉంటుంది. చివరగా, అభివృద్ధిని సాధారణంగా జాతీయ సందర్భంలో నిర్వచించినప్పటికీ, దాని విస్తృతమైన సాక్షాత్కారానికి అంతర్జాతీయ ఆర్థిక, సామాజిక మరియు రాజకీయ వ్యవస్థల్లో కూడా ప్రాథమిక మార్పులు అవసరం కావచ్చు. వేద ప్రార్థన, సర్వే సుఖినఃసంతు, సర్వే సంతు నిరామయఃా, అంటే, ప్రతి ఒక్కరూ (ఈ విశ్వంలో) సంతోషంగా మరియు ఆరోగ్యంగా ఉండాలి, అభివృద్ధి యొక్క ప్రపంచ మరియు బహుమితీయ స్వభావాన్ని హైలైట్ చేస్తుంది.

16.5. భారతదేశంలో గ్రామీణాభివృద్ధి దృక్పథం:

భారతదేశంలో గ్రామీణాభివృద్ధి దృక్పథం మరియు కార్యక్రమాలు భారత ప్రభుత్వ గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ యొక్క కార్యక్రమాల ద్వారా మార్గనిర్దేశం చేయబడుతున్నాయి మరియు ప్రభావితమవుతాయి.

1974వ సంవత్సరం అక్టోబర్‌లో, ఆహార మరియు వ్యవసాయ మంత్రిత్వ శాఖలో భాగంగా గ్రామీణాభివృద్ధి శాఖ ఉనికిలోకి వచ్చింది. 18 ఆగస్ట్ 1979న, గ్రామీణాభివృద్ధి శాఖ కొత్త గ్రామీణ పునర్నిర్మాణ మంత్రిత్వ శాఖ హోదాకు పెంచబడింది. ఇది 23 జనవరి 1982న గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖగా పేరు మార్చబడింది.

1985వ సంవత్సరం జనవరిలో, గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ మళ్లీ వ్యవసాయం మరియు గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ కింద ఒక శాఖగా మార్చబడింది, ఇది తరువాత సెప్టెంబర్ 1985వ సంవత్సరంలో వ్యవసాయ మంత్రిత్వ శాఖగా పేరు మార్చబడింది. జూలైలో 5, 1991 డిపార్ట్‌మెంట్ గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖగా అప్‌గ్రేడ్ చేయబడింది. ఈ మంత్రిత్వ శాఖ క్రింద 2 జూలై 1992న వేస్ట్ ల్యాండ్ డెవలప్‌మెంట్ డిపార్ట్‌మెంట్ సృష్టించబడింది. 1995వ సంవత్సరం, మార్చిలో, గ్రామీణ ఉపాధి మరియు పేదరిక నిర్మూలన, గ్రామీణాభివృద్ధి మరియు బంజర భూముల అభివృద్ధి శాఖ అనే మూడు విభాగాలతో మంత్రిత్వ శాఖను గ్రామీణ ప్రాంతాలు మరియు ఉపాధి మంత్రిత్వ శాఖగా మార్చారు.

మళ్లీ, 1999లో గ్రామీణ ప్రాంతాలు మరియు ఉపాధి మంత్రిత్వ శాఖను గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖగా

మార్చారు. ఈ మంత్రిత్వ శాఖ పేదరిక నిర్మూలన, ఉపాధి కల్పన, మౌలిక సదుపాయాల అభివృద్ధి మరియు సామాజిక భద్రత లక్ష్యంగా విస్తృతమైన కార్యక్రమాలను అమలు చేయడం ద్వారా గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో మార్పును ప్రభావితం చేసే ఉత్ప్రేరకంగా వ్యవహరిస్తోంది. సంవత్సరాలుగా, పొందిన అనుభవంతో, కార్యక్రమాల అమలులో మరియు పేదల అవసరాలకు అనుగుణంగా, అనేక కార్యక్రమాలు సవరించబడ్డాయి మరియు కొత్త కార్యక్రమాలు ప్రవేశపెట్టబడ్డాయి. గ్రామీణ పేదరికాన్ని నిర్మూ లించడం మరియు గ్రామీణ జనాభా ముఖ్యంగా దారిద్ర్యరేఖకు దిగువన ఉన్న వారి జీవన నాణ్యతను మెరుగుపరచడం మంత్రిత్వ శాఖయొక్క ప్రధాన లక్ష్యం. గ్రామీణ జీవితం మరియు కార్యకలాపాల యొక్క వివిధ రంగాలకు సంబంధించిన కార్యక్రమాలను రూపొందించడం, అభివృద్ధి చేయడం మరియు అమలు చేయడం ద్వారా ఈ లక్ష్యాలు సాధించబడతాయి.

ఆర్థిక సంస్కరణల ఫలాలను సమాజంలోని అన్ని విభాగాలు పంచుకునేలా చేయడం కోసం గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో జీవన నాణ్యతకు కీలకమైన సామాజిక మరియు ఆర్థిక మౌలిక సదుపాయాల యొక్క ఐదు అంశాలు గుర్తించబడ్డాయి. అవి ఆరోగ్యం, విద్య, త్రాగునీరు, గృహాలు మరియు రోడ్లు. ఈ రంగాలలోని ప్రయత్నాలకు మరింత ఊపందుకునేందుకు ప్రభుత్వం ప్రధాన మంత్రి గ్రామోదయ యోజన (PMGY) ని ప్రారంభించింది మరియు PMGY లోని తాగునీరు, గృహ నిర్మాణం మరియు గ్రామీణ రహదారుల భాగాన్ని అమలు చేసే బాధ్యతను గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖకు అప్పగించారు.

తొమ్మిదవ ప్రణాళిక కాలంలో, గ్రామీణ పేదలకు పెరిగిన ప్రయోజనాలను అందించడానికి కార్యక్రమాల సామర్థ్యాన్ని పెంచేందుకు అనేక పేదరిక వ్యతిరేక కార్యక్రమాలు పునర్–నిర్మించబడ్డాయి. ఇంటిగ్రేటెడ్ గ్రామీణ అభివృద్ధి ప్రోగ్రామ్ (IRDP), గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో మహిళలు మరియు పిల్లల అభివృద్ధి (DWCRA), గ్రామీణ కళాకారులకు మెరుగైన టూల్‌కిట్‌ల సరఫరా (SITRA), గ్రామీణ యువత స్వయం ఉపాధి కోసం శిక్షణ (IRDP) విలీనం చేయడం ద్వారా స్వయం ఉపాధి కార్యక్రమాలు పునరుద్ధరించబడ్డాయి. TRYSEM, గంగా కళ్యాణ్‌యోజన (GKY), మిలియన్ వెల్స్ స్కీమ్ (MWS) మరియు స్వర్ణ జయంతి గ్రామ స్వరోజ్ గార్ యోజన (SGSY) అనే సమగ్ర స్వయం ఉపాధి పథకం.

స్థానిక ప్రజల అవసరాలు మరియు ఆకాంక్షలను దృష్టిలో ఉంచుకుని, పంచాయితీ రాజ్ సంస్థలు (PRI లు) కార్యక్రమ అమలులో పాలుపంచుకున్నాయి మరియు ఈ సంస్థలు ప్రణాళికా వికేంద్రీకరణ అభివృద్ధి మరియు దాని అమలులో ప్రధానమైనవి. భారత రాజ్యాంగంలోని 73వ సవరణ చట్టం కింద ఊహించిన విధంగా PRI లకు అవసరమైన పరిపాలనా మరియు ఆర్థిక అధికారాలను త్వరితగతిన పంపిణీ చేయడం కోసం మంత్రిత్వ శాఖ రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలతో తీవ్రంగా కృషి చేస్తుంది. 25 డిసెంబరు 2002న, త్రాగునీటి రంగం కింద, త్రాగునీటి ప్రాజెక్టులను రూపొందించడానికి, అమలు చేయడానికి, నిర్వహించడానికి మరియు పంచాయతీలకు అధికారమిచ్చే కొత్త కార్యక్రమం 'స్వజల్ ధార' ప్రారంభించబడింది. అభివృద్ధి ప్రక్రియలో PRI లను మరింత భాగస్వామ్యం చేయడానికి, గౌరవనీయులైన ప్రధానమంత్రి 27 జనవరి, 2003న 'హరియాళి' అనే కొత్త చొరవను ప్రారంభించారు. IWDP అనే వాటర్‌షెడ్ అభివృద్ధి కార్యక్రమాల అమలులో పంచాయితీ రాజ్ సంస్థలను బలోపేతం చేయడానికి మరియు భాగస్వామ్యం చేయడానికి హరియాలి ప్రారంభించబడింది.

గ్రామీణ భారతదేశ అభివృద్ధికి గ్రామీణ మహిళల సాధికారత చాలా కీలకం, ఈ విభాగానికి తగినన్ని నిధులు వచ్చేలా పేదరిక నిర్మూలన కార్యక్రమాలలో మహిళా భాగాన్ని ప్రవేశపెట్టారు. రాజ్యాంగ సవరణ (73వ), చట్టం 1992 మహిళలకు సెలెక్టివ్ పోస్టుల రిజర్వేషన్‌ను అందిస్తుంది. ఆర్థికాభివృద్ధి మరియు సామాజిక న్యాయానికి సంబంధించిన వివిధ కార్యక్రమాలను రూపొందించి, అమలు చేయడానికి రాజ్యాంగం పంచాయతీలపై అపారమైన బాధ్యతను ఉంచింది మరియు

పంచాయతీల ద్వారా అనేక కేంద్ర ప్రాయోజిత పథకాలు అమలు చేయబడుతున్నాయి. అందువల్ల, పంచాయతీల్లో ప్రాథమికంగా కొత్తగా ప్రవేశించిన మహిళా సభ్యులు మరియు పంచాయతీల చైర్‌పర్సన్‌లను, నాయకులు మరియు నిర్ణయాధికారులుగా వారి సరైన పాత్రలను స్వీకరించడానికి అవసరమైన నైపుణ్యాన్ని పొందాలి మరియు తగిన దిశానిర్దేశం చేయాలి. PRI ల యొక్క ఎన్నుకోబడిన ప్రతినిధులకు శిక్షణను అందించడం అనేది ప్రధానంగా రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు / కేంద్రపాలిత ప్రాంతాల పరిపాలనల బాధ్యత. గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ కూడా శిక్షణ కార్యక్రమాల నాణ్యతను మెరుగుపరచడానికి మరియు PRI ల యొక్క ఎన్నికైన సభ్యులు మరియు కార్యకర్తలకు సామర్థ్య నిర్మాణ కార్యక్రమాలను ఉత్ప్రేరకపరిచే ఉద్దేశ్యంతో రాష్ట్రాలు / UT లకు కొంత ఆర్థిక సహాయాన్ని అందిస్తుంది.

పదకొండవ ప్రణాళిక కేంద్ర బడ్జెట్ నుండి గ్రామీణ మరియు వ్యవసాయ రంగానికి భారీ వనరులను చొప్పించింది. ఈ థ్రస్ట్ భారత్ నిర్మాణ్ ప్రోగ్రామ్ యొక్క సారాంశాన్ని రూపొందించింది. మహాత్మా గాంధీ జాతీయ గ్రామీణ ఉపాధి హామీ చట్టం ప్రధాన పునాది మద్దతును అందించింది. 13 జూలై, 2011 నుండి త్రాగునీరు మరియు పారిశుద్ధ్య శాఖ గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ నుండి వేరు చేయబడింది మరియు త్రాగునీరు మరియు పారిశుద్ధ్య మంత్రిత్వ శాఖగా పేరు మార్చబడింది.

గ్రామీణ ప్రాంతాలలో గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ ద్వారా కింది ప్రధాన కార్యక్రమాలు నిర్వహించబడుతున్నాయి, మహాత్మా గాంధీ జాతీయ గ్రామీణ ఉపాధి హామీ చట్టం (MGNREGA) కూలీ ఉపాధి కల్పించడం కోసం, స్వయం ఉపాధి మరియు నైపుణ్యాభివృద్ధి కోసం జాతీయ గ్రామీణ జీవనోపాధి మిషన్ (NRLM), అందరికీ గృహాలు: ప్రధాన మంత్రి ఆవాస్ యోజన – BPL కుటుంబాలకు గృహాలను అందించడానికి గ్రామీణ్ (PMAY-G), నాణ్యమైన రోడ్ల నిర్మాణం కోసం ప్రధాన మంత్రి గ్రామ సడక్ యోజన (PMGSY) సామాజిక పెన్షన్ కోసం జాతీయ సామాజిక సహాయ కార్యక్రమం (NSAP), శ్యామ ప్రసాద్ ముఖర్జీ రూర్బన్ మిషన్, భూమి యొక్క ఉత్పాదకతను మెరుగుపరచడానికి ఇంటిగ్రేటెడ్ వాటర్‌షెడ్ మేనేజ్‌మెంట్ ప్రోగ్రామ్ (IWMP).

16.6. భారతదేశంలో గ్రామీణాభివృద్ధికి సంబంధించిన రంగాల కార్యక్రమాలు:

భారతదేశం గ్రామాలతో కూడిన దేశం మరియు దాదాపు 50% గ్రామాలు చాలా పేద సామాజిక-ఆర్థిక పరిస్థితులను కలిగి ఉన్నాయి. స్వాతంత్ర్యం వచ్చినప్పటి నుండి, గ్రామీణ ప్రజల జీవన ప్రమాణాలను మెరుగుపరిచేందుకు సమిష్టి కృషి జరిగింది. కాబట్టి, అభివృద్ధి మరియు పేదరిక నిర్మూలన యొక్క సమగ్ర భావనగా గ్రామీణాభివృద్ధి అన్ని తత్ఫలిత పంచవర్ష ప్రణాళికలలో అత్యంత ముఖ్యమైనది. గ్రామీణాభివృద్ధి (RD) కార్యక్రమాలు క్రింది వాటిని కలిగి ఉంటాయి.

ప్రణాళికా కాలంలో గ్రామీణాభివృద్ధికి వ్యూహాలు మారుతూ వచ్చాయి. మొదటి ప్రణాళిక (1951-56) అనేది సమాజ అభివృద్ధిని ఒక పద్ధతిగా మరియు జాతీయ విస్తరణ సేవలను గ్రామీణాభివృద్ధికి ఏజెన్సీగా తీసుకున్న కాలం. స్థానిక భాగస్వామ్యంతో సహకార వ్యవసాయం రెండవ ప్రణాళిక (1956-61) వ్యూహంలో కేంద్రీకృతమై ఉంది. మూడవ ప్రణాళిక (1961-66) ప్రజాస్వామ్య వికేంద్రీకృత యంత్రాంగం ద్వారా పంచాయతీరాజ్ వ్యవస్థను తిరిగి బలోపేతం చేసే కాలం. నాల్గవ ప్రణాళిక (1969-74)లో వెనుకబడిన ప్రాంతాల అభివృద్ధికి ప్రత్యేక ప్రాంత కార్యక్రమాలు ప్రారంభించబడ్డాయి. ఐదవ ప్రణాళికలో (1974-79), గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో పేదరికాన్ని నిర్మూలించడానికి కనీస అవసరాల కార్యక్రమం అనే భావనను ప్రవేశపెట్టారు.

ఆరవ ప్రణాళిక (1980–85) లో గ్రామీణాభివృద్ధికి సంబంధించిన వ్యూహంలో ఒక నమూనా మార్పు జరిగింది. గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో సామాజిక–ఆర్థిక మౌలిక సదుపాయాలను బలోపేతం చేయడంపై దృష్టి సారించింది మరియు ఇంటిగ్రేటెడ్ గ్రామీణ అభివృద్ధి ప్రోగ్రామ్ (IRDP) ద్వారా అసమానతలను తగ్గించడానికి కార్యక్రమాలు చేపట్టబడ్డాయి. ఏడవ ప్రణాళిక (1985–90) సమయంలో, వివిధ పథకాల కింద నైపుణ్యం ఆధారిత ఉపాధి అవకాశాలను సృష్టించేందుకు కొత్త వ్యూహం రూపొందించబడింది. అట్టడుగు స్థాయిలో ప్రజల భాగస్వామ్యం కోసం ఆస్తులు, ఎండోమెంట్‌లు మరియు భూ సంస్కరణల కల్పన ద్వారా ఆదాయ ఉత్పత్తికి ప్రత్యేక కార్యక్రమాలు రూపొందించబడ్డాయి.

ఎనిమిదవ ప్రణాళిక (1992–97) దృష్టి ప్రజల భాగస్వామ్యం ద్వారా గ్రామీణ మౌలిక సదుపాయాలను నిర్మించడం. గ్రామీణ రహదారులు, మైనర్ ఇరిగేషన్, భూసార పరిరక్షణ, సామాజిక అడవుల పెంపకానికి ప్రాధాన్యత ఇచ్చారు. వికేంద్రీకృత ప్రణాళిక ద్వారా దేశ నిర్మాణ ప్రక్రియను ప్రోత్సహించడానికి తొమ్మిదవ ప్రణాళికలో (1997–2002) వ్యూహాత్మక మార్పులు చేయబడ్డాయి. అభివృద్ధి ప్రక్రియలో ప్రైవేట్ రంగం యొక్క గొప్ప పాత్ర కూడా నిర్ధారించబడింది. తొమ్మిదవ ప్రణాళిక వికేంద్రీకరణ మరియు సంస్థాగత సంస్కరణల ద్వారా ప్రణాళికా ప్రక్రియలో ప్రజల భాగస్వామ్యానికి నిజమైన ఒత్తిడిని అందించింది. అభివృద్ధి ప్రక్రియలో పారదర్శకత, జవాబుదారీతనం మరియు బాధ్యతను పెంపొందించడానికి పంచాయతీరాజ్ మరియు పౌర సమాజ సమూహాలను బలోపేతం చేయాలని ఇది నొక్కి చెప్పింది. ప్రభుత్వం యొక్క పాత్ర, సాధారణంగా, ప్రొవైడర్ నుండి, సరైన రకాల సంస్థాగత మౌలిక సదుపాయాలను మరియు విస్తృత–ఆధారిత ఆర్థిక అభివృద్ధికి అనుకూలమైన వాతావరణాన్ని సృష్టించడం ద్వారా అభివృద్ధి ప్రక్రియలను సులభతరం చేసేదిగా మారాలి.

పదవ ప్రణాళిక (2002–2007) యొక్క థ్రస్ట్ పేదరికాన్ని తగ్గించడం మరియు ప్రణాళికా కాలంలో అధిక నాణ్యత గల లాభదాయకమైన ఉపాధిని సృష్టించడం లక్ష్యంగా పెట్టుకుంది. పేదరిక నిర్మూలన కార్యక్రమాలను సమర్థవంతంగా అమలు చేయడం మరియు ఉపాధి అవకాశాలను కల్పించడం సవాలుగా ఉండటం వల్ల ఆదాయాలు పెరిగాయి. రాబోయే ఐదేళ్లలో శ్రామిక శక్తికి గణనీయమైన జోడింపులను అనుభవించిన దృష్ట్యా ఇది మరింత ముఖ్యమైనది. 2.83 లక్షల ఇళ్ల నిర్మాణం లక్ష్యంగా నిర్ణయించారు. ఈ లక్ష్యానికి వ్యతిరేకంగా ఇందిరా ఆవాస్ యోజన కింద 3.10 లక్షల ఇళ్లను నిర్మించారు. పదో ప్రణాళికా కాలంలో స్వర్ణ జయంతి గ్రామ స్వరోజ్ గార్ యోజన కింద 2.11 లక్షల కుటుంబాలకు లబ్ధి చేకూరింది. ఇందులో 1.23 లక్షల మంది లబ్ధిదారులు అంటే దాదాపు 58% మంది ఎస్సీ / ఎస్టీ వర్గానికి చెందిన వారు. స్వయం మరియు వేతన–ఉపాధి కార్యక్రమాల విస్తరణ మరియు వాటి ప్రభావవంతమైన బట్వాడా ఆ కాలపు గ్రామీణ అభివృద్ధి కార్యక్రమాల ముఖ్యాంశాలు. పేదరిక నిర్మూలన కార్యక్రమాల అమలుకు వనరుల కేటాయింపులో ప్రగతిశీల పెరుగుదలలో గ్రామీణాభివృద్ధికి పునరుద్ధరణ కూడా కనిపిస్తుంది. పదో పంచవర్ష ప్రణాళికలో గ్రామీణాభివృద్ధి కార్యక్రమాలకు నిధుల కేటాయింపును రూ. 76,774 కోట్ల నుంచి రూ. 42,874 కోట్లు పెంచారు.

పదకొండవ ప్రణాళిక (2007–2012) దాని ప్రాధాన్యతగా వేగవంతమైన మరియు సమ్మిళిత వృద్ధిని లక్ష్యంగా చేసుకుంది. సామాజిక అభ్యున్నతికి అవసరమైన ఆదాయాలు మరియు ఉపాధిని విస్తరించడానికి ఇది ప్రాతిపదికను అందిస్తుంది కాబట్టి వృద్ధి అనేది అభివృద్ధికి ముందస్తు అవసరం. సామాజిక రంగం మరియు అందులో సేవలను అందించడంపై ప్రధాన ప్రాధాన్యత ఉంది. ముఖ్యంగా 11వ పంచవర్ష ప్రణాళిక కాలంలో విద్యకు అత్యంత ప్రాధాన్యత ఇవ్వబడింది. స్వర్ణ జయంతి గ్రామ స్వరోజ్ గార్ యోజన (SAGSY), ఇండియా ఆవాస్ యోజన (IAY), ఇంటిగ్రేటెడ్ వేస్ట్‌ల్యాండ్ డెవలప్‌మెంట్

ప్రోగ్రామ్ (IWDP), కరువు పీడిత ప్రాంతాల కార్యక్రమం (DPAP), మిడ్ డే వంటి కేంద్ర ప్రాయోజిత పథకాలను కొనసాగించడంలో రాష్ట్ర వాటా కోసం తగిన కేటాయింపులు చేయబడ్డాయి. భోజన పథకం, DRDA పరిపాలన మరియు జాతీయ గ్రామీణ ఉపాధి హామీ పథకం (NREGS).

భారత ప్రభుత్వం ద్వారా అనేక అభివృద్ధి కార్యక్రమాలు ప్రారంభించబడిన కొన్ని ప్రధాన రంగాలు క్రింద పేర్కొన్న విధంగా క్రింది తొమ్మి ది ప్రాంతాల క్రింద విస్తృతంగా వర్గీకరించబడ్డాయి:

1) గ్రామీణ పేదరిక నిర్మూలన మరియు ఉపాధి
2) గ్రామీణ గృహాలు
3) గ్రామీణ రహదారులు
4) గ్రామీణ పారిశుధ్యం
5) గ్రామీణ విద్య
6) గ్రామీణ త్రాగునీరు
7) గ్రామీణ శక్తి
8) గ్రామీణ ఆహార భద్రత
9) గ్రామీణ ఆరోగ్యం

గ్రామీణ పేదరిక నిర్మూలన మరియు ఉపాధి భారతదేశంలో గ్రామీణ పేదరిక నిర్మూలన మరియు ఉపాధి కల్పన కోసం ప్రారంభించబడిన కొన్ని కార్యక్రమాలను స్థూలంగా ఇలా వర్గీకరించవచ్చు:

(ఎ) ప్రాంత అభివృద్ధి కార్యక్రమాలు;
(బి) సమీకృత అభివృద్ధి కార్యక్రమాలు;
(సి) వేతన ఉపాధి కార్యక్రమం మరియు
(డి) స్వయం ఉపాధి కార్యక్రమం.

16.6.1. ఏరియాడెవలప్‌మెంట్ ప్రోగ్రామ్ (DPAP):

కరువు పీడిత ప్రాంతాల అభివృద్ధి కార్యక్రమం (DPAP) 1973వ సంవత్సరంలో తగిన మౌలిక సదుపాయాలను అభివృద్ధి చేయడం మరియు సమగ్ర ప్రాంత అభివృద్ధిని తీసుకురావాలనే లక్ష్యంతో మరియు ఉత్పాదకత మరియు ఉపాధి అవకాశాలను పెంచడానికి ప్రారంభించబడింది.

కార్యక్రమం యొక్క థ్రస్ట్ ప్రాంతాలు:

(i) నీటి నిర్వహణ;
(ii) నేల మరియు తేమ సంరక్షణ;
(iii) అడవుల పెంపకం;
(iv) పశువుల అభివృద్ధి;
(v) డ్రాఫ్ట్ రెసిస్టెంట్ పంటలను ప్రోత్సహించడం;
(vi) వ్యవసాయం మరియు
(vii) పచ్చిక బయళ్ల అభివృద్ధి.

16.6.2. కమాండ్ ఏరియా డెవలప్‌మెంట్ ప్రోగ్రామ్ (CADP):

1974–75లో CADP సృష్టించబడిన నీటిపారుదల వినియోగాన్ని మెరుగుపరిచే ప్రధాన లక్ష్యంతో ప్రారంభించబడింది; సంభావ్యత మరియు వ్యవసాయ ఉత్పాదకతను అనుకూలపరచడం. ఈ కార్యక్రమం వివిధ రాష్ట్రాల్లో నీటిపారుదల సౌకర్యం మరియు ఉత్పాదకతను పెంచింది. ఇది పేదరికాన్ని నిరూలించడానికి మరియు గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో ఉపాధి అవకాశాలను సృష్టించేందుకు దోహదపడింది.

16.6.3. కొండ ప్రాంతాల అభివృద్ధి కార్యక్రమం (HADP):

1975వ సంవత్సరంలో HADP రెండు ప్రధాన లక్ష్యాలతో ప్రారంభించబడింది (i) పర్యావరణ పునరుద్ధరణ, పర్యావరణ అభివృద్ధి మరియు పర్యావరణ పరిరక్షణ; మరియు (ii) గిరిజనుల ఆర్థిక అభ్యున్నతి. ఈ పథకం కింద చేపట్టే కార్యకలాపాలు భూ వినియోగ ప్రణాళికను అభివృద్ధి చేయడం, ఏపుగా ఉండే పద్ధతులను ఉపయోగించడం మరియు పంటల విధానాన్ని మార్చడం ద్వారా భూమి యొక్క ఉత్పాదకతను పెంచడానికి నేల మరియు నీటిని సంరక్షించడం; సంప్రదాయేతర ఇంధన వనరుల ప్రచారం; మరియు వివిక్త ప్రదేశాలు మరియు స్థావరాలలో గిరిజనుల ఆర్థిక అభ్యున్నతి. ఈ కార్యక్రమం ప్రాథమికంగా కొండ ప్రాంతాలలో నివసించే ప్రజలలో పేదరికం తగ్గింపు మరియు ఉపాధి కల్పన లక్ష్యంగా పెట్టుకుంది.

1975వ సంవత్సరంలో ఎడారి అభివృద్ధి కార్యక్రమం (DDP) ప్రారంభించబడింది. డ్రాఫ్ట్‌లు మరియు ఎడారీకరణను ఎదుర్కోవడం మరియు ఆ ప్రాంతాల్లో నివసించే ప్రజల జీవనోపాధి పరిస్థితులను పెంచడం ఈ కార్యక్రమం యొక్క ప్రధాన లక్ష్యం. పర్యావరణ సమతుల్యత పునరుద్ధరణ, నేల మరియు నీటి సంరక్షణ, ఇసుక తిన్నెలను స్థిరీకరించడం మరియు పశువులు మరియు ప్రజలను సంరక్షించడం వంటి కార్యక్రమాలు చేపట్టారు. ఈ కార్యక్రమం వనరుల సృష్టి, విస్తరణ మరియు సమాన పంపిణీ మరియు ఉపాధి అవకాశాలను పెంచడం ద్వారా ప్రజల ఆర్థిక స్థితిని మెరుగుపరచడానికి కృషి చేసింది.

DPAP మరియు DDP కింద వాటర్‌షెడ్ అభివృద్ధి కార్యక్రమాలు కరువు పీడిత ప్రాంతాల కార్యక్రమం (DPAP), ఎడారి అభివృద్ధి కార్యక్రమం (DDP) మరియు ఇంటిగ్రేటెడ్ వేస్ట్‌ల్యాండ్ డెవలప్‌మెంట్ ప్రోగ్రామ్ (IWDP) వాటర్‌షెడ్ ప్రాతిపదికన అమలు చేయబడుతోంది మరియు క్షీణించిన సహజ వనరుల పునరుత్పత్తి ద్వారా కరువు నివారణ మరియు ఎడారీకరణను నియంత్రించడం లక్ష్యంగా ఉంది. ఈ మూడు కార్యక్రమాలు 01-0-4-1995 నుండి అమలులోకి వచ్చే విధంగా వాటర్‌షెడ్ అభివృద్ధికి మార్గదర్శకాల క్రిందకు తీసుకురాబడ్డాయి.

16.6.4. ఇంటిగ్రేటెడ్ డెవలప్‌మెంట్ ప్రోగ్రామ్:

గ్రామీణ ప్రాంతాల అభివృద్ధి కోసం భారత ప్రభుత్వం ప్రారంభించిన కొన్ని ముఖ్యమైన సమగ్ర అభివృద్ధి కార్యక్రమాలు ఈ క్రింది విధంగా ఉన్నాయి.

చిన్న రైతుల అభివృద్ధి ఏజెన్సీ (SFDA) / సన్నకారు రైతులు మరియు వ్యవసాయ కార్మికుల అభివృద్ధి ఏజెన్సీలు (MFALDA).

ఈ రెండు ఏజెన్సీలు 1971వ సంవత్సరంలో ఏర్పాటయ్యాయి. SFDA యొక్క ప్రధాన లక్ష్యం చిన్న రైతులను గుర్తించడం మరియు వారికి వివిధ సౌకర్యాలు అంటే నీటిపారుదల కోసం ఏర్పాటు చేయడం; బావులు మరియు గొట్టపు బావులు త్రవ్వటానికి రుణ సౌకర్యాలు; భూమిని సమం చేయడానికి మెరుగైన విత్తనాలు, ఎరువులు మరియు యంత్రాలను అందుబాటులో ఉంచడం; వారి ఉత్పత్తి యొక్క నిల్వ, రవాణా, ప్రాసెసింగ్ మరియు మార్కెటింగ్ సౌకర్యాలను అందించడం; క్రెడిట్, శిక్షణ మరియు ఇతర ముడి పదార్థాల వంటి ఇతర ముఖ్యమైన సేవలను అందిస్తాయి. SFDA యొక్క ప్రధాన లక్ష్యం పేదల ఆర్థిక స్థితిని మెరుగుపరచడానికి తగిన ప్రణాళికలను సిద్ధం చేయడం.

MFALDA సన్నకారు రైతులు మరియు వ్యవసాయ కార్మికులను గుర్తించడంపై దృష్టి పెట్టింది; వారికి లాభదాయకమైన

ఉపాధి కల్పించడానికి ఆర్థిక కార్యక్రమాన్ని రూపొందించండి; వారి ఉత్పత్తుల ఉత్పత్తి, ప్రాసెసింగ్, నిల్వ మరియు మార్కెటింగ్ కోసం సౌకర్యాలను అందించడం; ఈ పేద రైతుల ఆర్థిక శ్రేయస్సు కోసం తగిన సంస్థాగత, ఆర్థిక మరియు పరిపాలనా ఏర్పాటు చేయండి. ఈ కార్యక్రమం కింద ప్రోత్సహించబడిన వివిధ కార్యకలాపాలు కోళ్ల పెంపకం, పశుపోషణ, వ్యవసాయ పరిశ్రమలు, కళ మరియు చేతిపనులు, వడ్రంగి, షూ తయారీ, కుండలు, ఎంబ్రాయిడరీ మరియు ఇలాంటి రకమైన వృత్తిపరమైన ఉపాధి కల్పించే కార్యకలాపాలు.

16.6.5. 20 పాయింట్ ప్రోగ్రామ్:

మొదటి 20 పాయింట్ల కార్యక్రమం జూలై, 1975వ సంవత్సరంలో ప్రకటించబడింది మరియు రెండవది జూలై 1982వ సంవత్సరంలో సవరించబడిన రూపంలో ప్రకటించబడింది. ఈ కార్యక్రమం యొక్క ప్రధాన లక్ష్యాలు సామాజిక న్యాయం, నిరుద్యోగం మరియు పేదరిక నిర్మూలన. 1986వ సంవత్సరంలో, ప్రభుత్వం మళ్లీ ఈ కార్యక్రమాన్ని పునర్–నిర్మించింది మరియు "పేదరికాన్ని తొలగించడం మరియు మరింత ఉపాధిని సృష్టించడం" అనే లక్ష్యంతో పేర్కొంది. పేదరికాన్ని అరికట్టడానికి కొన్ని ప్రధానమైన అంశాలు: ప్రతి గ్రామంలో పేదరిక నిర్మూలన కార్యక్రమాన్ని సమర్థవంతంగా అమలు చేయడం.

16.6.6. గ్రామీణాభివృద్ధి–ఒక ఓవర్‌వీవ్:

ప్రాంతాల అభివృద్ధి మరియు మానవ వనరుల అభివృద్ధి కోసం కార్యక్రమాలతో కూడిన డౌవెైల్ వేతన ఉపాధి కార్యక్రమం మరియు పాఠశాల భవనాలు, రోడ్లు, ట్యాంకులు మరియు పశుగ్రాస నిల్వలు వంటి జాతీయ మరియు సమాజ ఆస్తులను సృష్టించడం. ఉత్పాదకత, ఉత్పత్తిని మెరుగుపరచడానికి మరియు గ్రామీణ ఉపాధిని విస్తరించేందుకు వివిధ గ్రామీణాభివృద్ధి కార్యక్రమాలను పరస్పరం అనుసంధానించండి. చేనేత, హస్తకళలు, గ్రామ మరియు చిన్న పరిశ్రమలను ప్రోత్సహించడం మరియు స్వయం ఉపాధి కోసం నైపుణ్యాలను మెరుగుపరచడం.

16.7. ఇంటిగ్రేటెడ్ గ్రామీణ అభివృద్ధి ప్రోగ్రామ్ (IRDP):

IRDP కార్యక్రమం 1980వ సంవత్సరంలో ప్రారంభించబడింది. గ్రామీణ పేదల అభ్యున్నతి కోసం మల్టీప్లిసిటీ ఏజెన్సీల ద్వారా నిర్వహించబడే అనేక కార్యక్రమాలకు బదులుగా ఈ పథకం యొక్క ముఖ్య ఉద్దేశ్యం, ఒకే సమీకృత కార్యక్రమం సూచించబడింది. ఉత్పాదక ఆస్తుల దానం వ్యూహం ద్వారా ఎంపికైన కుటుంబాలు దారిద్ర్యరేఖను దాటేలా చేయడమే ప్రధాన లక్ష్యం. కుటుంబం ఆర్థికంగా నిలదొక్కుకోవడం మరియు స్వయం సమృద్ధి సాధించడం ఈ కార్యక్రమం లక్ష్యం. కార్యక్రమం యొక్క ప్రధానాంశాలు క్రింది విధంగా ఉన్నాయి: గ్రామీణ పేదలకు నీరు, మెరుగైన విత్తనాలు మరియు ఎరువులు వంటి ఇన్‌పుట్‌లను అందించడం ద్వారా వ్యవసాయం మరియు అనుబంధ రంగాలలో ఉత్పత్తి మరియు ఉత్పాదకతను పెంచడం. పశుపోషణ, పాడిపరిశ్రమ, అటవీ, మత్స్య, సెరికల్చర్ మొదలైన వాటి ద్వారా వ్యవసాయాన్ని వైవిధ్య పరచడం. పోస్ట్ హార్వెస్టింగ్ టెక్నాలజీ మరియు ఆగ్రో ప్రాసెసింగ్ పరిశ్రమలను ప్రోత్సహించడం.

ఈ కార్యక్రమం ప్రాథమిక ద్వితీయ మరియు తృతీయ రంగాల సమగ్ర అభివృద్ధిని లక్ష్యంగా చేసుకుంది. ప్రాథమిక రంగంలో వ్యవసాయం, పశు సంవర్ధక, మత్స్య, అటవీ అభివృద్ధి కార్యక్రమాలను గుర్తించనున్నా రు. సెకండరీ సెక్టార్ గ్రామం మరియు కుటీర పరిశ్రమల కార్యక్రమాలపై దృష్టి సారిస్తుంది, నైపుణ్యం ఏర్పాటు మరియు సహాయక సేవలను అందిస్తుంది.

స్థానిక ప్రజల సంఖ్య పెరగడాన్ని గమనించడానికి వ్యవస్థీకృత మార్కెటింగ్, ప్రాసెసింగ్ మరియు అనుబంధ కార్యకలాపాల కోసం సౌకర్యాలను సృష్టించడం ద్వారా తృతీయ రంగం అభివృద్ధి చేయబడింది.

16.8. భారత ప్రభుత్వం అభివృద్ధి చేసిన వివిధ గ్రామీణాభివృద్ధి పథకాలు:

ప్రధాన్ మంత్రి గ్రామ సడక్‌యోజన (PMGSY):

గతంలో ఈ పథకం 100% కేంద్ర నిధులతో మరియు డిసెంబర్ 25, 2000న ప్రారంభించబడింది. అయితే 14వ ఆర్థిక సంఘం సిఫార్సు తర్వాత కేంద్రం మరియు రాష్ట్రం 60:40 నిష్పత్తిలో ఖర్చు చేసిన ఖర్చును నివేదించింది. 500 కంటే ఎక్కువ జనాభా ఉన్న గ్రామీణ ప్రాంతాలకు మరియు కొండ ప్రాంతాలలో 250 జనాభాకు పరిమితం చేయబడిన ప్రాంతాలకు అన్ని వాతావరణ రోడ్డు కనెక్టివిటీని అందించడం ఈ పథకం యొక్క ప్రధాన లక్ష్యం.

గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ ప్రారంభించిన ఈ పథకం మరియు ఈ పథకం యొక్క నినాదం గ్రామీణ ప్రాంతంలో అత్యుత్తమ రహదారి సౌకర్యాలను అందించడం.

అంత్యోదయ అన్న యోజన:

గౌరవ ప్రధానమంత్రి శ్రీ అటల్ బిహారీ బాజ్‌పేయి ఈ పథకాన్ని 25 డిసెంబర్ 2000న ప్రారంభించారు. ఈ పథకం సుమారు 2 కోట్ల BPL (దారిద్ర్యరేఖకు దిగువన ఉన్న) కుటుంబాలకు చాలా సబ్సిడీ రేటుతో ఆహార ధాన్యాలను అందిస్తుంది. ఈ పథకం ఆకలితో ఉన్న గ్రామీణ సమాజాన్ని గమనించి, సరసమైన ధరలో రేషన్‌ను సరఫరా చేయడం ప్రారంభించింది (బియ్యానికి రూ. 3/కేజీ, గోధుమలకు రూ. 2/కేజీ).

సంపూర్ణ గ్రామీణ రోజ్‌గార్ యోజన:

సంపూర్ణ గ్రామీణ రోజ్‌గార్ యోజన 25 సెప్టెంబర్ 2001న ప్రారంభించబడింది. ఈ పథకం గ్రామీణ ప్రజలకు ఉపాధి అవకాశాలపై ప్రత్యేకంగా దృష్టి సారించింది. EAS (ఉపాధి హామీ పథకం) మరియు JGSY (జవహర్ గ్రామ సమృద్ధి యోజన) కలిపి ఈ సంపూర్ణ గ్రామీణ రోజ్‌గార్ యోజనలో అమలు చేయబడింది, దీనిలో గ్రామీణ ప్రాంతంలో ఆర్థిక స్థిరత్వాన్ని పెంపొందించడానికి ఉపాధియోగ్యమైన స్థితిని అభివృద్ధి చేస్తామని హామీ ఇవ్వబడింది. MORD (గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ) ఈ పథకాన్ని ప్రారంభించింది.

మహాత్మా గాంధీ జాతీయ గ్రామీణ ఉపాధి హామీ పథకం (MGNREGS):

జాతీయ గ్రామీణ ఉపాధి హామీ చట్టం (MGNREGS)-2005, ఉపాధి రంగానికి సంబంధించిన ప్రాథమిక దరఖాస్తు, 2వ ఫిబ్రవరి 2006న ప్రారంభించబడింది. ఇప్పుడు ఈ పథకం "మహాత్మా గాంధీ జాతీయ గ్రామీణ ఉపాధి హామీ చట్టం" గా పేరు మార్చబడింది లేదా (MGNREGA) ఈ పథకం భారతీయ కార్మిక చట్టం మరియు సామాజిక భద్రతపై ఆధారపడింది, ఇది 'పని చేసే హక్కు' లైన్ ఆధారంగా మరియు గ్రామీణ పేదలకు ఉపాధి అవకాశాలను అందిస్తుంది. ఇది గ్రామ ప్రజలకు 100 రోజుల ఉపాధి హామీ ఇస్తుంది.

ఈ పథకం మహిళా ఉపాధి రంగంపై కూడా దృష్టి పెడుతుంది. ఇది 50% శ్రామిక శక్తిగా ఉండాలి. ఈ పథకంలో కేంద్ర ప్రభుత్వం 90% మరియు భారత రాష్ట్ర ప్రభుత్వం 10% నిధులు సమకూర్చింది.

రాజీవ్ గాంధీ గ్రామీణ విద్యుత్కరణ్ యోజన:

రాజీవ్ గాంధీ గ్రామీణ విద్యుత్కరణ్ యోజన (RGGVY) లేదా గ్రామీణ విద్యుత్ మౌళిక సదుపాయాలు మరియు గృహ విద్యుద్దీకరణ పథకం–2005లో ప్రారంభించబడింది మరియు గ్రామీణ ప్రాంతంలో విద్యుద్దీకరణ సౌకర్యంపై దృష్టి సారించింది. ఈ పథకంలో 90% స్పాన్సర్‌షిప్‌ను కేంద్ర ప్రభుత్వం పెట్టుబడి పెట్టింది మరియు 10% REC (రూరల్ ఎలక్ట్రిఫికేషన్ కార్పొరేషన్) పెట్టుబడి పెట్టింది. ఈ పథకం యొక్క భావన దీన్ దయాళ్ ఉపాధ్యాయ గ్రామ జ్యోతి యోజన నుండి వచ్చింది.

జాతీయ గ్రామీణ ఆరోగ్య మిషన్ (NRHM):

నేషనల్ రూరల్ హెల్త్ మిషన్ (NRHM) జాతీయ ఆరోగ్య మిషన్ కింద వస్తుంది, ఇది 12 ఏప్రిల్, 2005న ప్రారంభించబడింది. ఈ పథకం బహుశా పేద కుటుంబాలకు అందుబాటులో ఉండే, సరసమైన మరియు జవాబుదారీతనంతో కూడిన నాణ్యమైన ఆరోగ్య సేవలను అందించడంపై ఆధారపడి ఉంటుంది. మారుమూల గ్రామీణ ప్రాంతాలు. ఈ పథకం కింద గుర్తింపు పొందిన సామాజిక ఆరోగ్య కార్యకర్తలు (ఆశా) కార్యాచరణ యూనిట్‌గా వ్యవహరిస్తారు. ఆరోగ్య మరియు కుటుంబ సంక్షేమ మంత్రిత్వ శాఖ గ్రామీణ ఆరోగ్య స్థితిని కొనసాగించేందుకు ఈ పథకంపై దృష్టి సారించింది.

అమ్ ఆద్మీ భీమా యోజన:

ఇది 2 అక్టోబర్ 2007న ప్రారంభించబడింది. ఈ పథకం యొక్క ప్రధాన లక్ష్యం గ్రామీణ కుటుంబాలకు సామాజిక భద్రత. ఈ పథకంలో వ్యక్తి యొక్క సామాజిక భద్రతను పెంచే ఆర్థిక మంత్రిత్వ శాఖ ఈ పథకాన్ని ఆమోదించింది. మరియు కేంద్ర ప్రభుత్వం ప్రతి వ్యక్తికి సంవత్సరానికి 200 రూపాయలను ప్రీమియం మొత్తంగా పంచుకున్నారు. ఈ పథకం భీమా చేయబడిన వ్యక్తికి 18 సంవత్సరాల నుండి 59 సంవత్సరాల మధ్య వయస్సులో ఎటువంటి ప్రీమియం చెల్లించబడదు.

ప్రధాన మంత్రి ఆదర్శ గ్రామ యోజన:

గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ ఈ పథకాన్ని 23 జూలై 2010న ప్రారంభించింది. 2009–2010 సంవత్సరంలో గ్రామీణ ప్రాంతంలోని షెడ్యూల్ కులాల ప్రజల ప్రధాన అవరోధాన్ని ప్రభుత్వం గుర్తించింది. భారతదేశం యొక్క. గ్రామీణ ప్రాంతంలో షెడ్యూల్డ్ కులాలతో సహా అత్యధిక శాతం మంది దాదాపు 50% మంది ఉన్నారు.

జాతీయ గ్రామీణ జీవనోపాధి మిషన్ (NRLM):

ఈ పథకం 2011వ సంవత్సరంలో స్వర్ణ జయంతి గ్రామ స్వరోజ్ గార్ యోజన నుండి సంస్క రించబడింది. జాతీయ గ్రామీణ జీవనోపాధి మిషన్ (ఆజీవిక) దేశవ్యాప్తంగా మహిళా స్వయం–సహాయక బృందానికి సాధికారత కల్పించేందుకు చర్యలు తీసుకుంటుంది. ఈ పథకంలో ప్రభుత్వం 3 లక్షల వడ్డీ రేటు 7% వరకు రుణాన్ని అందిస్తుంది.

దీన్ దయాళ్ ఉపాధ్యాయ్ గ్రామీణ కౌశల్య యోజన:

పండిట్ దీనదయాళ్ ఉపాధ్యాయ 98వ జయంతి సందర్భంగా GOI (భారత ప్రభుత్వం) గ్రామీణ యువతను గ్రామీణ నైపుణ్య పద్ధతులను పెంపొందించేలా ప్రోత్సహించేందుకు ఈ పథకాన్ని ప్రారంభించింది. గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ ఈ పథకాన్ని 25 సెప్టెంబర్ 2014న అభివృద్ధి చేసింది. ఈ పథకం ముఖ్యంగా (1535) సంవత్సరాల వయస్సు గల

యువతపై దృష్టి సారించింది మరియు వారి ఆర్థిక స్థిరత్వాన్ని సమతుల్యం చేసేలా చూసింది. గ్రామీణ యువత ఉపాధి కల్పన కోసం ఈ పథకంలో మొత్తం రూ. 1500 కోట్లు అందించారు. ఇప్పుడు ఈ పథకం 568 జిల్లాలు మరియు 6215 బ్లాక్‌లలోని 21 రాష్ట్రాలు మరియు కేంద్రపాలిత ప్రాంతాలలో పనితీరును చురుకుగా అందించింది.

సంసద్ ఆదర్శ్ గ్రామ యోజన:

11 అక్టోబర్ 2014న లోక్ నాయక్ జై ప్రకాష్ నారాయణ్ వర్ధంతి ఉత్సవాల సందర్భంగా ప్రధాన మంత్రి నరేంద్రమోడీ గ్రామీణ ప్రాంతంలో సామాజిక అభివృద్ధిపై ఒక పథకాన్ని ప్రారంభించారు. ఈ పథకం గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖను పర్యవేక్షక అథారిటీగా శాశ్వతం చేసింది. ఈ కార్యక్రమం 2019 నాటికి గ్రామాల్లో భౌతిక మరియు సంస్థాగత మౌలిక సదుపాయాలను అభివృద్ధి చేయడానికి పార్లమెంటు సభ్యుల మధ్య బాధ్యతలను పంపిణీ చేసింది.

గ్రామ పంచాయతీ అభివృద్ధి ప్రణాళిక (GPDP):

సబ్‌కీ యోజన, సబ్కా వికాస్ సాంప్రదాయ పరిశ్రమల పునరుత్పత్తి కోసం ఫండ్ స్కీమ్ ఆఫ్ ఫండ్ (SFURTI) మరియు సాధారణ సౌకర్య కేంద్రాలు (CFC లు) ద్వారా నిధులు సమకూరుస్తున్న GPDP పథకం క్లస్టర్ ఆధారిత విధానంగా వెదురు, తేనె మరియు ఖాదీ ఉత్పత్తులపై ప్రత్యేకంగా దృష్టి సారించింది. ఈ పథకం 2019–20లో 'గ్రామీణ పరిశ్రమ మరియు వ్యవస్థాపకత' ని ప్రోత్సహించింది మరియు వ్యవసాయ–గ్రామీణ పరిశ్రమ రంగాలలో 75,000 మంది పారిశ్రామిక వేత్తలను అభివృద్ధి చేసింది.

స్వామిత్వ యోజన:

అధునాతన సాంకేతిక పరిజ్ఞానాన్ని ఉపయోగించడం ద్వారా ఈ పథకం భూ యాజమాన్యంపై దృష్టి సారించింది. కేంద్ర ప్రభుత్వ పంచాయితీ రాజ్ మంత్రిత్వ శాఖ మొదట ఈ పథకాన్ని పైలట్ స్టడీగా పరీక్షించి, ఆ పై ఏప్రిల్ 24, 2020న పంచాయతీ రాజ్ దివాస్ సందర్భంగా ప్రారంభించింది. గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ మరియు పంచాయతీరాజ్ శాఖ సమన్వయ కార్యకలాపాల కారణంగా ఈ పథకం విజయవంతంగా ప్రారంభించబడింది.

గ్రామ ధాన్యం బ్యాంకు పథకం:

ఈ పథకాన్ని ఆహార, ప్రజా పంపిణీ శాఖ అమలు చేసింది. ప్రకృతి వైపరీత్యాల కారణంగా పీక్ పీరియడ్‌లో ఆహార కొరత ఏర్పడే సమయంలో ఆకలి చావులను అధిగమించడం ఈ పథకం లక్ష్యం. ఈ పథకంలో ప్రజలు తమకు అవసరమైన సమయంలో ఆహార ధాన్యాలను అప్పుగా తీసుకుంటారు మరియు తగినంత మొత్తంలో ఆహార ధాన్యాల లభ్యత సమయంలో వారు తిరిగి వచ్చారు.

16.9. గ్రామీణ అభివృద్ధిలో సైన్స్ & టెక్నాలజీ యొక్క ఇటీవలి అభివృద్ధి:

భారతదేశంలో ప్రధాన అభివృద్ధి ప్రధానంగా సైన్స్ మరియు టెక్నాలజీ కారణంగా జరిగింది. ఈ సాంకేతిక అంశాలు భారతదేశంలోని గ్రామీణ ప్రాంతాల అభివృద్ధికి సహాయపడతాయి. గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో చిన్న తరహా పరిశ్రమలు, వ్యవసాయం, వైద్య సదుపాయాలు, విద్య మొదలైన అనేక రంగాలు ఉన్నాయి. గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో పైన పేర్కొన్న రంగాలలో అభివృద్ధిని తీసుకురావడానికి సైన్స్ అండ్ టెక్నాలజీలో అభివృద్ధి జరగడం చాలా ముఖ్యం. గ్రామీణ ప్రాంతాలలో అటువంటి

అభివృద్ధిని తీసుకురావడానికి, బయోటెక్నాలజీ, సాంప్రదాయేతర ఇంధన వనరులు, సముద్ర అభివృద్ధి, శాస్త్రీయ మరియు పారిశ్రామిక పరిశోధన మరియు అంతరిక్షం వంటి విభాగాలను కలిగి ఉన్న వివిధ కేంద్ర ప్రభుత్వ విభాగాలలో సరైన సమన్వయం ఉండటం ముఖ్యం. గ్రామీణ ప్రజల జీవితాలలో నీటి వనరులు చాలా ముఖ్య మైన పాత్ర పోషిస్తాయి. ఎందుకంటే వ్యవసాయం వారి ప్రధాన వృత్తిగా పూర్తిగా నీటి లభ్యతపై ఆధారపడి ఉంటుంది. కాబట్టి, గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో లభ్యమయ్యే నీటి వనరులు పరిశుభ్రంగా ఉండేలా చూడటం చాలా ముఖ్యం, అది త్రాగు లేదా వ్యవసాయ అవసరాల కోసం అన్ని అవసరాలకు ఉపయోగపడుతుంది.

ఆర్థిక వృద్ధిలో సైన్స్ అండ్ టెక్నాలజీ కీలక పాత్రపోషించాయి. ప్రారంభంలో, పారిశ్రామిక విప్లవం నుండి, ధనిక మరియు అభివృద్ధి చెందిన దేశాలు అత్యధిక శాస్త్ర మరియు సాంకేతిక సామర్థ్యాన్ని కలిగి ఉన్నాయి మరియు పెరుగుతున్న వేగంతో అభివృద్ధి చెందాయి. శాస్త్రీయంగా మరియు సాంకేతికంగా అభివృద్ధి చెందిన దేశాలు మరింత సంపన్నంగా మారాయి మరియు శాస్త్ర సాంకేతిక రంగంలో క్రమంగా అభివృద్ధి చెందుతున్నందున వారి వృద్ధి రేట్లు తగ్గలేదు. రెండవది, అభివృద్ధి చెందిన మరియు అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో దాదాపు అన్ని రంగాలు మరియు పరిశ్రమలలో పరిశోధన మరియు అభివృద్ధిలో మెరుగుదల స్థిరంగా సానుకూల పద్ధతిలో మరియు అధిక స్థాయిలో వర్తించబడింది. మూడవది, గ్రామీణ ప్రజలకు ఆదాయ వనరు తప్పనిసరి; వారు తమకు మరియు వారిపై ఆధారపడిన కుటుంబాలకు కొంత ఆదాయాన్ని ఆర్జించగలిగేలా వారు ఏదో ఒక రకమైన ఉపాధిని పొందాలని కోరుకుంటారు, ఆర్థిక వృద్ధికి ఆదాయ ఉత్పత్తి చాలా అవసరమని భావించారు మరియు గ్రామీణులకు ఉపాధి అవకాశాల కల్పనలో సైన్స్ మరియు సాంకేతిక అంశాలు దోహదం చేశాయి. ప్రజలు వ్యవసాయంలోనే కాదు, కార్యాలయాలు, విద్యా సంస్థలు, పరిశ్రమలు మొదలైన ఇతర రంగాలలో కూడా.

గ్రామీణ భారతదేశంలో వ్యవసాయంలో అంతర్భాగమైన పశుపోషణ మరియు మత్స్య సంపద అభివృద్ధికి అనేక ఇతర కార్యక్రమాలు కూడా అందుబాటులో ఉన్నాయి. వీటిలో డెయిరీ డెవలప్‌మెంట్ ప్రోగ్రామ్ (DDP), పశుగ్రాస అభివృద్ధి కార్యక్రమం (FDP), ఇంటెన్సివ్ పశువుల అభివృద్ధి కార్యక్రమం (ICDP) మరియు ప్రత్యేక పశువుల ఉత్పత్తి కార్యక్రమం (SLPP) ఉన్నాయి. జన్యు శాస్త్రం మరియు సంతానోత్పత్తి, వృక్ష శాస్త్రం, మైక్రోబయాలజీ మరియు బయోకెమిస్ట్రీలో జరుగుతున్న పరిశోధనల నుండి ఉత్పన్న మయ్యే S మరియు T ఇన్‌పుట్‌ల పరంగా ఈ కార్యక్రమాల క్రింద అందరికీ అవగాహన కల్పించబడింది. పౌల్ట్రీ , పందుల పెంపకం, మత్స్య మరియు గొర్రెల ఉత్పత్తి యూనిట్ల ఏర్పాటు మరియు చిన్న మరియు సన్నకారు రైతులు మరియు వ్యవసాయ కూలీలు క్రాస్ కోడెల పెంపకాన్ని ఈ కార్యక్రమాల ద్వారా ప్రోత్సహిస్తారు. కొండ ప్రాంతాలు, గిరిజన ప్రాంతాలు, కరువు పీడిత మరియు ఎడారి ప్రాంతాలు, కమాండ్ ప్రాంతాలు మొదలైన వాటి అభివృద్ధికి ప్రత్యేక కార్యక్రమాలను ప్రారంభించడం ద్వారా ప్రాంత–నిర్దిష్ట విధానాలను అనుసరించడం జరిగింది. అవి, హిల్ ఏరియా డెవలప్‌మెంట్ ప్రోగ్రామ్ (HADP), ట్రైబల్ డెవలప్‌మెంట్ ప్రోగ్రామ్ (TDP), ఇంటెన్సివ్ అగ్రికల్చరల్ డిస్ట్రిక్ట్ ప్రోగ్రామ్ (IADP, కరువు పీడిత ప్రాంత ప్రోగ్రామ్ (DPAP), ఎడారి అభివృద్ధి కార్యక్రమం (DDP), కమాండ్ ఏరియా డెవలప్‌మెంట్ ప్రోగ్రామ్ (CADP) మరియు హోల్ గ్రామ అభివృద్ధి కార్యక్రమం (WVDP)..

16.10. గ్రామీణాభివృద్ధిలో తగిన సాంకేతికతలకు ఉదాహరణలు:

గ్రామీణాభివృద్ధిలో ఉపయోగించబడిన తగిన సాంకేతికతల ఉదాహరణలు క్రింది విధంగా పేర్కొనబడ్డాయి:

1. ఇన్ఫర్మేషన్ అండ్ కమ్యూనికేషన్స్ టెక్నాలజీ:

తక్కువ ఖర్చుతో కూడిన కంప్యూటర్‌లు అభివృద్ధి చేయబడ్డాయి. అవి అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో ఉపయోగించ బడుతున్నాయి. కంప్యూటర్లు విస్తృతంగా ఉపయోగించే యాంత్రిక సాధనాలు, ఒక నిర్దిష్ట ప్రాంతంలో పరిశోధనను వర్తింపజేసేటప్పుడు, ఇంటర్‌నెట్ ఉపయోగించబడుతుంది, ఇది ఏదైనా ప్రాంతం, అంశం, విషయం లేదా సమస్యకు సంబంధించిన డేటాను కనుగొనడానికి అత్యంత పూర్తి మరియు సరైన ప్రాంతాలు.

2. నిర్మాణం:

గృహాలు లేదా ఏదైనా భవనాల నిర్మాణం కోసం; ర్యామ్డ్ ఎర్త్, డచ్ ఇటుక మరియు కాబ్ వంటి సాంకేతికత ఉపయోగించబడుతుంది. ఈ పదార్థాలు సాధారణంగా అందుబాటులో ఉంటాయి మరియు చవకైనవి. ఈ నిర్మాణ వస్తువులు ఇళ్ళు మరియు భవనాలను బలంగా, అన్ని పర్యావరణ పరిస్థితులకు అనుగుణంగా మరియు చక్కగా నిర్మించబడతాయి. గ్రామీణ ప్రజలు ఈ పదార్థాలను నిర్వహించగలిగే విధంగా యాక్సెస్ చేయగలరు, తద్వారా వాటి నిర్మాణం తగిన పద్ధతిలో జరుగుతుంది.

3. శక్తి:

సౌర ఘటాలు, పవన శక్తి లేదా మైక్రో, హైడ్రో, బ్యాటరీలలో నిల్వ చేయబడిన శక్తితో విద్యుత్తును అందించవచ్చు. బయోబుటానాల్, బయోడీజిల్, బయోగ్యాస్ మరియు వెజిటబుల్ ఆయిల్ శక్తి వనరులుగా పరిగణించబడతాయి. కానీ పరివర్తనలు జరుగుతున్నందున, గ్రామీణ ప్రాంతాలు కూడా విద్యుత్‌ను పొందుతున్నాయి, ఎందుకంటే ఇది ఒకరి జీవన పరిస్థితులను పెంచడానికి అవసరం.

4. వంట:

పొగ లేని మరియు కలపను సంరక్షించే స్టవ్‌లు ఎక్కువ సామర్థ్యానికి దారితీస్తాయి, సమయం మరియు శ్రమను ఆదా చేస్తాయి, అటవీ నిర్మూలన తగ్గుతుంది మరియు ముఖ్యమైన ఆరోగ్య ప్రయోజనాలు. కొన్ని సందర్భాల్లో, సౌర కుక్కర్‌లు వాతావరణ పరిస్థితులు మరియు వంట సాధనాలను బట్టి ఉపయోగపడతాయి. గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోని వ్యక్తులు భోజనం తయారీకి విద్యుత్ పొయ్యిలను ఉపయోగిస్తున్నారని పరిశోధనలో తేలింది.

5. ఆరోగ్య సంరక్షణ:

ఆరోగ్య కేంద్రాల స్థాపన, వైద్య సదుపాయాలు, ఆరోగ్య ప్రయోజనాలు, శాస్త్ర సాంకేతిక పరిజ్ఞానం వినియోగం ఉంది. సాంకేతిక కారకాల వినియోగం మరియు సైన్స్ రంగంలో పురోగతి ద్వారా, గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోని ఆసుపత్రులు మరియు ఆరోగ్య సంరక్షణ కేంద్రాలలో ఔషధాలు మరియు వినూత్న యంత్రాలు ఉనికిలోకి వస్తున్నాయి.

6. శీతలీకరణ:

శీతలీకరించాల్సిన కొన్ని ఆహార పదార్థాలు ఉన్నాయి, వెచ్చని వాతావరణ పరిస్థితుల్లో గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో, ప్రజలు చల్లటి నీటిని తినడానికి ఇష్టపడతారు, అందువల్ల, కుండ శీతలీకరణ వ్యవస్థయొక్క సౌకర్యం ఉంది, ఇది లేకుండా కూడా చల్లగా ఉంచుతుంది.

7. టెలివిజన్ మరియు రేడియో:

ఇవి గ్రామీణ ప్రజల జీవితాలను మెరుగుపరిచిన సాంకేతిక సాధనాలు; వారు టెలివిజన్‌లో వివిధ కార్యక్రమాలు మరియు చలన చిత్రాలను చూడటంలో ఆనందం పొందుతారు మరియు రేడియో వింటూ ఆనందిస్తారు. టెలివిజన్ మరియు రేడియో వ్యవస్థలు వినోదం మరియు అభ్యాసానికి వారి ప్రధాన వనరులుగా మారాయి, ఎందుకంటే వారు తమ రోజువారీ పనులలో వర్తించే వివిధ విషయాలను కూడా నేర్చుకుంటారు, ఉదాహరణకు, టెలివిజన్‌లోని వ్యవసాయ కార్యక్రమాలు రైతులకు ప్రయోజనం చేకూరుస్తాయి మరియు వారు తమ వృత్తిలో తగిన పద్ధతులను వర్తింపజేస్తారు.

8. వ్యవసాయ సాంకేతికతలు:

వరి, గోధుమలు మరియు మొక్కజొన్న వంటి పంటల సాగు వ్యవసాయ సాంకేతికతలో ప్రధాన పురోగతిగా పరిగణించబడుతుంది. ఎక్కువ మంది ప్రజలు సేవను కనుగొన్నారు మరియు పేదరికంలో భారీ తగ్గింపు ఉంది; కాలుష్యం యొక్క ఇబ్బందులు మరియు భూమి మరియు నీటి తగ్గింపు సాంకేతికతల పెరుగుదల ద్వారా పరిష్కరించబడ్డాయి

9. కంప్యూటర్లు:

గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోని వ్య క్తులు వివిధ కాన్సెప్ట్‌ల పరంగా తమ అవగాహనను పెంపొందించుకోవడానికి కంప్యూటర్లను ఉపయోగిస్తున్నారని పరిశోధనలు సూచిస్తున్నాయి. విద్యార్థులు, యువత ఎక్కువగా కంప్యూటర్‌ను వినియోగిస్తున్నారు. కంప్యూటర్లను ఉపయోగించడం ద్వారా, వారు అకడమిక్ కాన్సెప్ట్‌లపై సమర్థవంతమైన అవగాహనను పొందడమే కాకుండా, వారి పనులు మరియు అసైన్‌మెంట్‌లపై సమర్థవంతంగా పని చేయగలరు మరియు కమ్యూనికేట్ చేయగలరు. గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో, కంప్యూటర్ కేంద్రాలు ఏర్పాటు చేయబడ్డాయి, ఇక్కడ వ్యక్తులు కంప్యూటర్‌లలో పని చేయగలరు అలాగే ప్రింటర్లు మరియు స్కానర్లు వంటి ఇతర సాంకేతికతలను ఉపయోగించుకోవచ్చు.

10. మొబైల్ ఫోన్‌లు:

మొబైల్ ఫోన్‌ల వాడకం గ్రామీణ వ్యక్తులలో సర్వసాధారణం. వివిధ వయసుల వారు మొబైల్ టెక్నాలజీని ఉపయోగిస్తున్నారు. ఇది వివిధ ప్రయోజనాల కోసం ఉపయోగించబడుతుంది. గ్రామీణ ప్రాంత ప్రజలు చదువుకోలేదని పరిశోధనలు చెబుతున్నాయి. వారు నిరక్షరాస్యులు లేదా తక్కువ అక్షరాస్యత నైపుణ్యాలను కలిగి ఉంటారు. వారు సాధారణంగా కమ్యూనికేట్ చేయడానికి మరియు వినోద ప్రయోజనాల కోసం మొబైల్ ఫోన్‌లను ఉపయోగిస్తారు.

16.11. గ్రామీణ-అభివృద్ధి కార్యక్రమాల వ్యూహాలలో ఫోకస్ యొక్క మార్పు:

పంచవర్ష ప్రణాళికలు ప్రారంభించినప్పటి నుండి గ్రామాభివృద్ధి కార్యక్రమాలు వ్యవస్థీకృత అభివృద్ధి ప్రయత్నాలలో భాగంగా ప్రారంభమైనట్లు మనకు తెలుసు. క్రమంగా, మరింత తీవ్రతరం మరియు అనేక రకాల కార్యక్రమాలు ప్రారంభించ బడ్డాయి, వీటిని పదే పదే సమీక్షించారు మరియు తదనుగుణంగా గ్రామీణ అభివృద్ధి యొక్క పరిధిని విస్తరించే ఉద్దేశ్యంతో గ్రామీణ జీవితంలోని మిగిలిన అంశాలపై దృష్టి సారించారు.

గ్రామీణ ప్రజలు పనిచేసే మరియు జీవించే పరిస్థితులను మెరుగుపరచడానికి గ్రామీణ అభివృద్ధి విధానాలు రూపొందించబడ్డాయి. వ్యక్తులు వ్యక్తిగతంగా కోరుకున్న సర్దుబాట్లను తీసుకురాలేరని భావించినప్పుడు మాత్రమే మార్పులు కోరబడతాయి. గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోని ప్రజలు తమ వివిధ అవసరాలను తీర్చుకోవడానికి అనేక రకాల సేవలను సహేతుకమైన

యాక్సెస్‌ని పొందే హక్కును కలిగి ఉన్నారు. భారతదేశం తన ఆర్థిక వ్యవస్థలో గ్రామీణ రంగంలో ప్రభుత్వ జోక్యానికి సుదీర్ఘ చరిత్ర ఉంది. గ్రామీణాభివృద్ధి మరియు ఉపాధిని ప్రోత్సహించే దృష్టి కొత్త మరియు విలక్షణమైన ఆర్థిక విధులను మార్చడం మరియు అభివృద్ధి చేయడంపై ఉండాలి.

16.12. సారాంశం:

చాలా మంది గ్రామీణ ప్రజలు సహజ వనరులు మరియు వ్యవసాయంపై ఆధారపడి జీవిస్తున్నారు. వారి జీవనోపాధిని మెరుగుపరచడానికి సహాయక విధానాలు, బలమైన సంస్థలు మరియు వృద్ధిని ప్రోత్సహించే మరియు అత్యంత హాని కలిగించే వారిని రక్షించే నియంత్రణ మరియు ప్రోత్సాహక నిర్మాణాలు చాలా అవసరం. మొదట్లో వ్యవసాయం, పరిశ్రమలు, కమ్యూనికేషన్, విద్య, ఆరోగ్యం మరియు అనుబంధ రంగాల అభివృద్ధికి ప్రధాన ప్రాధాన్యత ఇవ్వబడింది. అయితే ప్రభుత్వ ప్రయత్నాలు అట్టడుగు స్థాయి ప్రజల ప్రత్యక్ష మరియు పరోక్ష ప్రమేయంతో తగినంతగా అనుబంధించబడితేనే వేగవంతమైన అభివృద్ధిని అందించగలమని తరువాత గ్రహించబడింది. వివిధ మంత్రిత్వ శాఖలు / విభాగాలు / ఏజెన్సీలచే ప్రణాళిక చేయబడిన మరియు అమలు చేయబడిన అనేక కార్యక్రమాలు ఒకే సమూహాలు / ప్రాంతాలను లక్ష్యంగా చేసుకుని దాదాపు ఒకే విధమైన లక్ష్యాలను కలిగి ఉన్నాయని గుర్తించబడింది. ఈ ద్వంద్వ ప్రయత్నాల ఫలితంగా వనరుల వృధా మరియు సమ్మేళనాలను సాధించడంలో వైఫల్యం ఏర్పడింది. గ్రామీణాభివృద్ధి కార్యక్రమాలతో ఇంటర్-సెక్టోరల్ ప్రోగ్రామ్‌లు కలయిక గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో మెరుగైన ప్రణాళిక మరియు సమర్థవంతమైన పెట్టుబడులను అనుమతిస్తుంది. సాధికారత, విద్య (సామర్థ్యం పెంపొందించడం) మరియు పంచాయతీలను శక్తివంతం చేయడం, అభివృద్ధి పథకాల కలయికను ప్రారంభించడం ద్వారా గ్రామీణ అభివృద్ధికి కీలకం. ఈ ప్రయత్నాలన్నీ చివరకు భారతదేశంలో మోడల్ గ్రామాలకు దారితీయాలి.

కమ్యూనిటీలు, ప్రభుత్వేతర సంస్థలు, కమ్యూనిటీ ఆధారిత సంస్థలు, సంస్థలు, PRI లు మరియు పారిశ్రామిక సంస్థలతో భాగస్వామ్యాన్ని సృష్టించడం ద్వారా అమలు చేయబడిన వివిధ ప్రోగ్రామ్ మద్దతు ద్వారా పైన లక్ష్యాలు సాధించబడతాయి. అయితే గ్రామీణాభివృద్ధి శాఖ సాంకేతిక మరియు పరిపాలనా వైపు లాజిస్టిక్ మద్దతును అందిస్తుంది. తరువాతి ప్రణాళిక కాలాలు గ్రామీణాభివృద్ధికి సంబంధించిన వివిధ భాగాలను ప్రస్తావించినప్పటికీ, పదకొండవ ప్రణాళిక (2007-2012) వేగవంతమైన మరియు సమ్మిళిత వృద్ధిని దాని ప్రాధాన్యతగా లక్ష్యంగా చేసుకుంది. సామాజిక రంగం మరియు అందులో సేవలను అందించడంపై ప్రధాన ప్రాధాన్యత ఉంది. ముఖ్యంగా 11 వ పంచవర్ష ప్రణాళిక కాలంలో విద్యకు అత్యంత ప్రాధాన్యత ఇవ్వబడింది. స్వర్ణ జయంతి గ్రామ స్వరోజ్ గార్ యోజన (SAGSY), ఇందిరా ఆవాస్ యోజన (IAY), ఇంటిగ్రేటెడ్ వేస్ట్ ల్యాండ్ డెవలప్‌మెంట్ ప్రోగ్రామ్ (IWDP), కరువు పీడిత ప్రాంతాల కార్యక్రమం (DPAP), మిడ్ డే వంటి కేంద్రప్రాయోజిత పథకాలను కొనసాగించడంలో రాష్ట్ర వాటా కోసం తగిన కేటాయింపులు చేయబడ్డాయి. భోజన పథకం, DRDA పరిపాలన మరియు జాతీయ గ్రామీణ ఉపాధి హామీ పథకం (NREGS).

16.13. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు:

1) గ్రామీణాభివృద్ధి అర్థము గురించి వ్రాయండి?

2) గ్రామీణాభివృద్ధికి సంబంధించిన ప్రాథమిక అంశాలను వివరించండి?

3) భారతదేశంలో గ్రామీణాభివృద్ధి దృక్పథం గురించి విశ్లేషించండి?

4) భారతదేశంలో గ్రామీణాభివృద్ధికి సంబంధించిన వివిధ రంగాల కార్యక్రమాల గురించి తెలుపండి?

5) భారత ప్రభుత్వం అభివృద్ధి చేసిన వివిధ గ్రామీణాభివృద్ధి పథకాల గురించి వివరించండి?

6) గ్రామీణాభివృద్ధికి తగిన సాంకేతికతలకు ఉదాహరణలు ఇవ్వండి?

16.14. ఆధార గ్రంథాలు:

1) Gopinath Rao, P. 2006. Rural Development and Sustainable Livelihood Securi. Delhi:

2) Global Network. Government of India (GOI). 2008.

3) Eleventh Five Year. Plan 2007-201 2. Vol.11. New Deb: Planning Commission.

4) Hanumantha Rao. C. H. 1994. Hanumantha Rao Colnti-ittee Report. New Delhi: MoRD

5) Rajakutty, S. 2009. Rural Development Programmes and Right to Information under Panchayati Raj. Hyderabad: National Institute of Rural Development.

6) Rao, M. V., Dheeraja, C., Hanumantha Rao, K., and Saurabh Kumar. 2010. Status Convergence Initiatives of MGNREGS in India. Hyderabad: National Institute of Rural Development.

7) Singh. Katar. 2009. Rural Development Principles, Policies ad Management. New Delhi: Sage Publications.

- డా॥ నంబూరు బాబు.

పాఠం - 17

భారతదేశంలో గ్రామీణాభివృద్ధి నిర్వహణ

17.0. లక్ష్యం:

ఈ పాఠ్య భాగము చదివిన తరువాత ఈ క్రింది అంశాలను తెలుసుకోగలరు.

- పరిపాలనా అభివృద్ధి యొక్క భావనలను గురించి.
- భారతదేశంలో గ్రామీణాభివృద్ధి పరిపాలన చరిత్రను గురించి.
- గ్రామీణాభివృద్ధి పరిపాలనకు సంబంధించిన వివిధ విధానాలను గురించి.
- వికేంద్రీకృత గ్రామీణ అభివృద్ధి పరిపాలన గురించి.
- పంచాయితీ రాజ్, గ్రామ సభ, షెడ్యూల్ ప్రాంతాల చట్టం గురించి.
- గ్రామీణ క్రెడిట్ మరియు మైక్రో ఫైనాన్స్ గురించి.
- స్వయం సహాయక సమూహాల గురించి.
- మహిళా సమాఖ్యల గురించి.
- జిల్లా స్థాయిలో గ్రామీణాభివృద్ధికి సంబంధించిన వికేంద్రీకృత పరిపాలనా ఏర్పాట్లను గురించి తెలుసుకోగలరు.

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

17.1. పరిచయం

17.2. రూరల్ డెవలప్‌మెంట్ అడ్మినిస్ట్రేషన్

17.2.1. అడ్మినిస్ట్రేటివ్ డెవలప్‌మెంట్

17.2.2. అడ్మినిస్ట్రేషన్ రూరల్ డెవలప్‌మెంట్

17.3. ఆధునిక గ్రామీణ అభివృద్ధి యొక్క చరిత్ర

17.3.1. గ్రామీణ పునర్నిర్మాణ ప్రయోగాలు

17.3.2. రూరల్ డెవలప్‌మెంట్ అడ్మినిస్ట్రేషన్

17.3.3. జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ

17.3.4. DRDA యొక్క ప్రధాన లక్ష్యాలు

17.4. వికేంద్రీకృత గ్రామీణ అభివృద్ధి పరిపాలన

17.4.1 పంచాయితీ రాజ్: స్థానిక స్వపరిపాలన

17.4.2. గ్రామ సభ

17.4.3. షెడ్యూల్డ్ ప్రాంతాల చట్టం

17.5. గ్రామీణ క్రెడిట్

17.5.1. డెవలప్‌మెంట్ బ్యాంకింగ్

17.5.2. మైక్రో ఫైనాన్స్

17.5.3. సూక్ష్మ-ఫైనాన్స్ యొక్క వివిధ పద్ధతులు

17.5.4. స్వయం-సహాయ సమూహాలు

17.5.5. మహిళా సమాఖ్య కార్యక్రమం

17.6. సారాంశం

17.7. ముఖ్య పదములు

17.8. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు

17.9. ఆధార గ్రంథాలు

17.1. పరిచయం:

గ్రామీణాభివృద్ధి యొక్క సాధారణ లక్ష్యం గ్రామీణ ప్రజల, ప్రత్యేకించి పేదల శక్తులను విముక్తి చేయడం, తద్వారా పేద గ్రామస్తులు తమ సామర్థ్యాన్ని గ్రహించి, తద్వారా వారి సామర్థ్యాన్ని మెరుగుపరచుకోవడంతో పాటు తమను తాము అభివృద్ధి చేసుకోవడం, నిర్వహించడం మరియు పరిపాలించుకోవడంలో నిబద్ధత సాధించడం. తమకు మాత్రమే కాకుండా మొత్తం సమాజానికి కూడా మెరుగైన జీవన ప్రమాణాలు. గ్రామీణ భారతదేశంలో నివసించే ఈ ప్రజల శక్తులను విముక్తి చేయడానికి స్థానిక ప్రభుత్వ సంస్థలు A3 ఏజెన్సీలకు సేవ చేయడం అవసరం. అందువల్ల, ఈ యూనిట్‌లో, భారతదేశంలోని గ్రామీణాభివృద్ధి చరిత్ర యొక్క ప్రొఫైల్‌తో పాటు గ్రామీణాభివృద్ధి పరిపాలనకు సంబంధించిన భావన, అర్థం, పరిధి, ప్రయోజనం మరియు విధానాలను మీకు అందించడానికి మేము ప్రయత్నిస్తున్నాము.

17.2. రూరల్ డెవలప్‌మెంట్ అడ్మినిస్ట్రేషన్:

డెవలప్‌మెంట్ అడ్మినిస్ట్రేషన్‌లో రెండు భావనలు ఉన్నాయి:

1) అభివృద్ధి యొక్క పరిపాలన మరియు పరిపాలనా అభివృద్ధి లేదా పరిపాలన అభివృద్ధి.

2) నూయల్ డెవలప్‌మెంట్ అడ్మినిస్ట్రేషన్

స్పృశించే ముందు ఈ రెండు భావనలను చూద్దాం .

17.2.1. అడ్మినిస్ట్రేటివ్ డెవలప్‌మెంట్:

అభివృద్ధి అనేది కావలసిన దిశలో మార్పు వైపు దృష్టి సారిస్తుంది. అందువలన, అభివృద్ధి పరిపాలన మార్పు – ఆధారితమైనది మరియు యథాతథ స్థితిని తిరస్కరిస్తుంది. ప్రతి అభివృద్ధి ఫంక్షన్‌కు సాధించాల్సిన లక్ష్యం ఉంటుంది, అనగా ఆర్థికాభివృద్ధికి తలసరి ఆదాయం పెరుగుదల, అక్షరాస్యత రేటు, ఆయుర్దాయం మరియు పేదరిక రేట్ల తగ్గింపు వంటి జీవన నాణ్యతను మెరుగుపరచడం లక్ష్యంగా ఉంది. సాధించాల్సిన లక్ష్యాల కోసం, మార్గాలను అంతం చేయడానికి, ప్రణాళిక

మరియు తాత్కాలిక పరిమాణం అభివృద్ధి పరిపాలనలో ముఖ్యమైన లక్షణంగా మారుతుంది. లక్ష్యాన్ని సాధించడానికి అవసరమైన వనరులను మరియు దానిని సాధించాల్సిన సమయాన్ని నిర్ణయించడంలో ప్రణాళిక సహాయపడుతుంది.

అభివృద్ధి అనేది అంతిమంగా ప్రజలను లక్ష్యంగా చేసుకుంటుంది, కాబట్టి, అది ప్రజలకు ప్రాధాన్యతనివ్వాలి, అంటే పరిపాలన క్లయింట్–ఆధారితంగా ఉండాలి. అభివృద్ధి విధులు ప్రభావవంతంగా మరియు ప్రజల ఆధారితంగా ఉండటానికి, ప్రణాళికలను రూపొందించడంలో మరియు అమలు చేయడంలో మరియు ఉత్పన్నమైన ప్రయోజనాలను పంచుకోవడంలో ప్రజల భాగస్వామ్యం నొక్కిచెప్పబడుతుంది. అందువల్ల, అభివృద్ధి పరిపాలన "ప్రజల కోసం ప్రణాళిక" కంటే "ప్రజలతో మరియు ప్రజల కోసం ప్రణాళిక" పై దృష్టి పెట్టాలి. ఇది కేవలం ఉత్పత్తి–కేంద్రీకృతం కాకుండా ప్రజాకేంద్రంగా ఉండాలి, అంటే వస్తువులు మరియు సేవల ఉత్పత్తిని పెంచడం కోసం మాత్రమే కాకుండా ప్రజల అవసరాలను తీర్చడం కోసం మరియు తద్వారా వారిని శక్తివంతం చేయడం.

అభివృద్ధి పరిపాలన అనేది దేశ నిర్మాణం మరియు సామాజిక–ఆర్థిక అభివృద్ధిపై దృష్టి సారించే ప్రణాళికలు, విధానాలు, కార్యక్రమాలు మరియు ప్రాజెక్టులకు సంబంధించినది అయితే, పరిపాలనా అభివృద్ధి అనేది పరిపాలనా వ్యవస్థ యొక్క సామర్థ్యాలను పెంచడం మరియు మెరుగుపరచడం. తరువాతి కాలంలో అడ్మినిస్ట్రేటివ్ నిర్మా ణం యొక్క ఆధునికీకరణ, సిబ్బంది సామర్థ్యాలు, నిర్వాహకులలో వైఖరి మరియు ప్రవర్తనా మార్పులు ఉంటాయి. కానీ, ఇవన్నీ పూర్వపు పనుల్లో భాగంగానే జరుగుతాయి.

అభివృద్ధి పరిపాలన ఒక వినూత్న కోణాన్ని కలిగి ఉంది. ఇది అనువైనది–సమయాన్ని ఆదా చేసే, ప్రభావం మరియు నాణ్యతను పెంచే కొత్త పద్ధతులు, విధానాలు, విధానాలను రూపొందించడానికి సరిపోతుంది. ఈ భావన కింద నిర్వాహకులు విధానాలు, ప్రణాళికలు మరియు కార్యక్రమాలకు కట్టుబడి ఉండాలి. నిబద్ధత అనేది విధానాలను రూపొందించే రాజకీయ పార్టీలకు అవసరం లేదు, కానీ ఒక నిర్వాహకుడు తన వృత్తిలో అభివృద్ధి మరియు పరిపాలనా అభివృద్ధిని ప్రోత్సహించే విలువలకు కట్టుబడి ఉండాలి.

17.2.2. అడ్మినిస్ట్రేషన్ రూరల్ డెవలప్‌మెంట్:

అడ్మినిస్ట్రేషన్ రూరల్ డెవలప్‌మెంట్ అనేది ప్రజల ఆర్థిక మెరుగుదల మరియు గొప్ప సామాజిక పరివర్తన రెండింటినీ సూచిస్తుంది. గ్రామీణ ప్రజలకు ఆర్థికాభివృద్ధికి మెరుగైన అవకాశాలను అందించడానికి, గ్రామీణాభివృద్ధి పరిపాలనా ఫ్రేమ్‌వర్క్ తప్పనిసరిగా ఊహించాలి.

17.3. ఆధునిక గ్రామీణ అభివృద్ధి యొక్క చరిత్ర:

ఆధునిక గ్రామీణ అభివృద్ధి యొక్క చారిత్రాత్మక పునాదిని 19వ శతాబ్దపు చివరి భాగంలో గుర్తించవచ్చు. ఇది పునరావృతమయ్యే కరువులు మరియు కరువుల శ్రేణిని చూసింది. ఈ కాలంలో, భారతదేశంలోని ఇంపీరియల్ ప్రభుత్వం వ్యవసాయ గణాంకాల జ్ఞానాన్ని సంపాదించడానికి, స్థానిక స్వపరిపాలనను ప్రోత్సహించడానికి, గ్రామీణ ప్రజల అవసరాలతో జిల్లా అధికారులను పరిచయం చేయడానికి మరియు కౌలు హక్కులను పరిరక్షించడానికి అనేక చర్యలు తీసుకుంది. వెంటనే, కరువు కమీషన్ 1880వ సంవత్సరంలో స్థాపించబడింది, ఐచిసన్ కమీషన్ (1886–87) అనే ప్రత్యేక కమీషన్ అభివృద్ధి యొక్క సాంకేతిక అంశాలను కూడా అధ్యయనం చేసింది మరియు సమస్యలను పరిష్కరించడానికి రాష్ట్ర మరియు జిల్లా

స్థాయిలో సాంకేతిక సేవల పునర్‌వ్యవస్థీకరణకు మార్గాలు మరియు మార్గాలను సూచించింది. గ్రామీణాభివృద్ధి. ఏది ఏమైనప్పటికీ, రిహార్‌లోని చట్టబద్ధమైన పంచాయితీ వ్యవస్థ యొక్క చరిత్ర వాస్తవానికి 1802 యొక్క రెగ్యులేషన్ XXDL నుండి గుర్తించబడింది, ఇది గ్రామ పైచాయట్లను గుర్తించింది మరియు స్థానిక సంస్థ అయిన Mnkhiya (గ్రామ ప్రధానాధికారి) యొక్క కొనసాగింపు కోసం ఏర్పాటు చేసింది. తదనంతరం, 1816 నాటి రెగ్యులేషన్ N అతన్ని గ్రామ మున్సిఫ్‌గా ప్రకటించి, గ్రామ పంచాయతీని ఏర్పాటు చేసే అధికారం ఇచ్చింది. అయితే ఆ తర్వాత పంచాయతీ నిరుపయోగంగా మారింది.

గ్రామీణాభివృద్ధికి కొత్త ఊపందుకున్నది ప్రధానంగా రెండు విధాలుగా వ్యక్తీకరించబడింది:

i) అంతర్గత పరిపాలనా ఏర్పాట్ల పునర్‌వ్యవస్థీకరణ మరియు

ii) స్వయం ప్రతిపత్తి గల స్థానిక సంస్థలకు కొంత బాధ్యతను అప్పగించడం.

ఫలితంగా, భారతదేశంలో గ్రామీణాభివృద్ధి లేదా స్థానిక స్వపరిపాలన ఒకదానికొకటి పరిపూరకరమైనది. స్థానిక సంస్థల పనితీరును పరిశీలించిన రాయల్ కమీషన్ 1909వ సంవత్సరంలో తన నివేదికలో వికేంద్రీకృత పంచాయతీ వ్యవస్థను కొనసాగించాలని సూచించింది. ఇది స్థానిక సంస్థలలో పూర్తి ప్రజాదరణ పొందిన నియంత్రణను మరియు వాటికి ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యాన్ని కూడా నొక్కి చెప్పింది.

17.3.1 గ్రామీణ పునర్నిర్మాణ ప్రయోగాలు:

స్వాతంత్ర్యానికి ముందు కూడా గ్రామీణ పేదలను వారి కష్టాల నుండి ఉపశమనం చేయడానికి వ్యక్తులు మరియు సంస్థలు అనేక ప్రయత్నాలు చేశాయి. అలాంటి ఒక ప్రయత్నం గ్రామీణ పునర్నిర్మాణ ప్రయోగం. ఈ ప్రయోగం 1921వ సంవత్సరంలో ప్రారంభమైంది. గ్రామీణ ప్రజలకు మరింత సమృద్ధిగా జీవించేందుకు ఆధ్యాత్మిక, శారీరక, మానసిక, సామాజిక మరియు ఆర్థికపరమైన పూర్తి స్థాయి అభివృద్ధిని తీసుకురావడమే ఈ ప్రయోగం యొక్క ఉద్దేశ్యం.

రవీంద్రనాథ్ ఠాగూర్ గొప్ప కవి మరియు సంఘ సంస్కర్త. 1921వ సంవత్సరంలో శ్రీనికేతన్ ఇన్‌స్టిట్యూట్ ఆఫ్ రూరల్ రీ-కన్‌స్ట్రక్షన్‌ని మిస్టర్ ఎల్మ్‌హిర్స్ట్ ఆధ్వర్యంలో స్థాపించారు. గ్రామీణ ప్రజలను స్వావలంబనగా, ఆత్మగౌరవంతో వారి స్వంత దేశంలోని సాంస్కృతిక సంప్రదాయాలను పరిచయం చేసేలా మరియు వారి భౌతిక అభివృద్ధికి మోడెమ్ వనరులను సమర్ధవంతంగా ఉపయోగించుకోవడంలో సమర్ధవంతంగా ఉండేలా గ్రామాల్లోకి జీవితాన్ని సంపూర్ణంగా తిరిగి తీసుకురావడమే ఈ సంస్థ లక్ష్యం. మేధో మరియు ఆర్థిక పరిస్థితులు.

అప్పటి గుర్గావ్ జిల్లా కలెక్టర్‌గా పనిచేస్తున్న Mr. బ్రేఫీ 1927వ సంవత్సరంలోనే గ్రామీణాభివృద్ధి ఆలోచనను రూపొందించారు. బ్రైన్ (1938) తన ఆలోచనలు మరియు అనుభవాన్ని "Bettcr గ్రామాలు" అనే పుస్తకంలో వివరించారు. కష్టపడి పనిచేయడం, ఆత్మగౌరవం, పొదుపు, స్వీయ-నియంత్రణ, స్వయం సహాయకం, పరస్పర సహాయం మరియు పరస్పర గౌరవం వంటి పాతకాలపు సద్గుణాల పునరుద్ధరణ కంటే గ్రామీణ పునర్నిర్మాణం ఎక్కువ లేదా తక్కువ కాదు.

భారత ప్రభుత్వం, స్వాతంత్ర్యం తర్వాత, పౌరులకు మెరుగైన జీవన ప్రమాణాలను సాధించడానికి ఆర్థిక మరియు సామాజిక ప్రణాళిక యొక్క ప్రాముఖ్యతను గ్రహించింది. కానీ, కొత్త మార్పుల అవసరాలకు అనుగుణంగా సంఘం సజీవంగా లేకుంటే ఆర్థిక ప్రణాళిక యొక్క ఏ పథకం విజయవంతం కాదు. ఆర్థిక ప్రణాళిక యొక్క కొత్త పనులు మరియు సవాళ్లకు సంబంధించి ప్రజలలో మేల్కొలుపును సృష్టించేందుకు, 1952వ సంవత్సరంలో ప్రభుత్వ-ప్రాయోజిత కమ్యూనిటీ డెవలప్‌మెంట్

కార్యక్రమం ప్రారంభించబడింది. కమ్యూనిటీ డెవలప్మెంట్ యొక్క అంతర్లీన సూత్రం "ప్రజల భాగస్వామ్యంతో ప్రభుత్వ పథకాలు మరియు కార్యక్రమాలు.

17.3.2. రూరల్ డెవలప్మెంట్ అడ్మినిస్ట్రేషన్: ఆల్టర్నేటివ్ అప్రోచెస్.

గత మూడు దశాబ్దాలుగా గ్రామీణాభివృద్ధి పరిపాలనతో మా ప్రయోగంలో రెండు ప్రత్యామ్నాయ విధానాలు స్పష్టంగా వెలువడ్డాయి. fkt అనేది బహుళ ప్రయోజన సమీకృత విధానం మరియు మరొకటి ప్రత్యేకమైన విషయం-విషయ విధానం (దుభాషి, 1970). మొదటి విధానం, అంటే బహుళ ప్రయోజన సమీకృత విధానం కమ్యూనిటీ డెవలప్మెంట్ ప్రోగ్రామ్‌ను ప్రవేశపెట్టిన నేపథ్యంలో వచ్చింది. వ్యవసాయం, పశుపోషణ మరియు అనుబంధ వృత్తులు, గ్రామీణ పరిశ్రమలు, విద్య, సామాజిక విద్య, గ్రామీణ ఇంజనీరింగ్ మరియు పంచాయతీలు మరియు సహకార సంస్థల అభివృద్ధితో సహా గ్రామీణ జీవితంలోని అన్ని అంశాలతో వ్యవహరించడం ఈ కార్యక్రమం లక్ష్యం.

అన్నింటికంటే మించి, ఇది సహాయక స్వయం-సహాయ ప్రక్రియలో మొత్తం సమాజాన్ని ఉత్తేజపరిచే లక్ష్యంతో ఉంది. కమ్యూనిటీ జీవితంలోని అన్ని అంశాలు ఒకదానితో ఒకటి విడదీయరాని విధంగా అనుసంధానించబడి ఉన్నాయని మరియు అందువల్ల, ఒక సమగ్ర విధానం మాత్రమే వస్తువులను పంపిణీ చేయగలదనే భావన ఈ విధానంలో అంతర్లీనంగా ఉంది.

బహుళ ప్రయోజన సమీకృత విధానం మూలధనం నుండి ఒక సన్నని 5 ప్రీర్టింగ్‌కు దారితీసింది, ఇది ఆహార ధాన్యాలు మరియు ముడిసరుకు యొక్క పెరిగిన వ్యవసాయ ఉత్పత్తి పరంగా డివిడెండ్లను అందించలేదు, ఇది అత్యవసర అవసరంగా మారింది. కాబట్టి, 44 సెలెక్టివ్ కాన్స్న్వన్" లేదా 'స్పెషలైజ్డ్ సబ్జెక్ట్-మెటర్ అప్రోచ్' అనే వ్యూహం రూపొందించబడింది. మరియు కమ్యూనిటీ appmh అంటే కేవలం గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోని శ్రేష్టమైన కుక్క పిల్లల ఆధిపత్యాన్ని పేదలను నిర్లక్ష్యానికి గురిచేయడం మాత్రమే. అందుకే, "ఒక వ్యూహం టార్గెట్-గ్రూప్ ఓరియంటేషన్" కోసం పిలుపునిచ్చారు. వ్యవసాయోత్పత్తిని, ముఖ్యంగా ఆహారోత్పత్తిని పెంచడానికి ఎక్కువ ఆవశ్యకత ఉన్న నేపథ్యంలో, సాధారణీకరించిన సమాజ అభివృద్ధి విధానం సరిపోదని మరియు ఇన్-g యొక్క పనిపై దృష్టి కేంద్రీకరించే ప్రత్యేక విధానం అని విశ్వసించబడింది.

వ్యవసాయోత్పత్తి తప్పించుకోలేనిది. ఈ విధానాన్ని 1959వ సంవత్సరంలో ఫోర్డ్ ఫౌండేషన్ బృందం గట్టిగా సమర్థించింది మరియు ఫలితంగా వ్యవసాయానికి ప్రత్యేక యంత్రాలు రూపొందించబడ్డాయి. ఇంటెన్సివ్ వ్యవసాయం కోసం ఎంపిక చేసిన జిల్లాల్లో అభివృద్ధి చేయబడింది, ప్రత్యేక విధానంలో మరింత మార్పు వచ్చింది. రామ్ సుభాగ్ సింగ్ కమిటీ నివేదిక (1963) నివేదిక యొక్క పునర్విమర్శల ఆధారంగా, డెవలప్మెంట్ కమీషనర్‌ను వ్యవసాయ ఉత్పత్తి కమీషనర్‌గా నియమించారు, వ్యవసాయ అధికారుల కేడర్ నుండి BDO ఎంపిక చేయబడ్డారు మరియు గ్రామ స్థాయి కార్మికులు 80% ఖర్చు చేయాల్సి ఉంటుంది.

వ్యవసాయ పనులపై వారి సమయం. దీని తర్వాత T & V (శిక్షణ & సిట్) వ్యవస్థను ప్రవేశపెట్టడం ద్వారా వ్యవసాయ వినియోగాన్ని పెంచడం మరియు తత్ఫలితంగా వ్యవసాయ ఆహారంపై మరింత దృష్టి కేంద్రీకరించడం జరిగింది. చాలా మంది గ్రామ స్థాయి కార్మికులను బ్లాక్ అడ్మినిస్ట్రేషన్ నుండి తొలగించి, టీవీ సిస్టమ్‌లో పనిచేసినందుకు వ్యవసాయ శాఖకు కేటాయించారు.

ఈ విధంగా, సమాజ అభివృద్ధి కార్యక్రమం నేపథ్యంలో రూపొందించబడిన గ్రామీణాభివృద్ధి పరిపాలన యొక్క

సమగ్ర నిర్మాణం క్షీణించింది మరియు అభివృద్ధి పరిపాలనా యంత్రాంగం గణనీయంగా బలహీనపడింది.

అక్టోబర్ 1974, ఎల్విన్‌స్టీ ఆఫ్ ఫుడ్ అండ్ అగ్రికల్చర్‌లో భాగంగా గ్రామీణాభివృద్ధి శాఖ ఉనికిలోకి వచ్చింది. 18 ఆగస్ట్ 1979న, గ్రామీణాభివృద్ధి శాఖ కొత్త గ్రామీణ పునర్నిర్మాణ మంత్రిత్వ శాఖ హోదాకు పెంచబడింది. ఈ మంత్రిత్వ శాఖ 23 జనవరి 1982న గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖగా పేరు మార్చబడింది. జనవరి 1985వ సంవత్సరంలో, గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ మళ్లీ వ్యవసాయం మరియు గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ క్రింద ఒక శాఖగా మార్చబడింది, ఇది తరువాత సెప్టెంబర్ 1985వ సంవత్సరంలో వ్యవసాయ మంత్రిత్వ శాఖగా పేరు మార్చబడింది. జూలై 5, 1991న డిపార్ట్‌మెంట్ మళ్లీ రూరల్ డెవలప్‌మెంట్ ఎంజినిస్ట్రీగా అప్డేట్ చేయబడింది.

ఈ మంత్రిత్వ శాఖ క్రింద 2 జూలై 1992న వేస్ట్ ల్యాండ్ డెవలప్‌మెంట్ డిపార్ట్‌మెంట్ సృష్టించబడింది. మార్చి 1995వ సంవత్సరంలో, మంత్రిత్వ శాఖ గ్రామీణ ఉపాధి శాఖ (మరియు పేదరిక నిర్మూలన, గ్రామీణాభివృద్ధి) అనే మూడు విభాగాలతో గ్రామీణ ప్రాంతాలు మరియు ఉపాధి మంత్రిత్వ శాఖగా పేరు మార్చబడింది. మరియు IVa-tel-nd అభివృద్ధి. మళ్లీ 1999వ సంవత్సరంలో గ్రామీణ ప్రాంతాలు మరియు ఉపాధి కల్పన మంత్రిత్వ శాఖ గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖగా పేరు మార్చబడింది.

ఈ మంత్రిత్వ శాఖ విస్తృత వర్ణపట కార్యక్రమాల అమలు ద్వారా గ్రామీణ ఆర్కాస్‌లో మార్పును ప్రభావితం చేసే ఉత్ప్రేరకం వలె వ్యవహరిస్తోంది. పేదరిక నిర్మూలన, ఉపాధి కల్పన, అవస్థాపన అభివృద్ధి మరియు సామాజిక భద్రత లక్ష్యంగా ఉన్నాయి. సంవత్సరాల తరబడి, కార్యక్రమాల అమలులో పొందిన అనుభవంతో మరియు పేదల అవసరాలకు ప్రతిస్పందనగా, అనేక కార్యక్రమాలు సవరించబడ్డాయి మరియు కొత్త కార్యక్రమాలు ఈ మంత్రిత్వ శాఖ యొక్క ప్రధాన లక్ష్యం గ్రామీణ పేదరికాన్ని నిర్మూలించడం మరియు గ్రామీణ జనాభా ముఖ్యంగా దారిద్ర్య రేఖకు దిగువన ఉన్న వారి జీవన నాణ్యతను మెరుగుపరచడం. ఈ లక్ష్యాలను సూత్రీకరణ ద్వారా సాధించాలి.

ఈ గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ రెండు అంతర్జాతీయ సంస్థలకు నోడల్ Ministq. ఆసియామరియు పసిఫిక్ కోసం సమీకృత గ్రామీణాభివృద్ధి కేంద్రం (CIRDAP) మరియు ఆఫ్రో-ఆసియన్ గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ (AARDO). మంత్రిత్వ శాఖ కింది మూడు విభాగాలను కలిగి ఉంది:

1) గ్రామీణాభివృద్ధి శాఖ.

2) Lmd వనరుల శాఖ.

3) తాగునీరు మరియు పారిశుద్ధ్య శాఖ.

అయినప్పటికీ, డ్రింకింగ్ వాటర్ అండ్ శానిటేషన్ డిపార్ట్‌మెంట్ గ్రామీణాభివృద్ధి ఆఫ్ 13 జూలై 2011 నుండి వేరు చేయబడింది మరియు త్రాగునీరు మరియు పారిశుద్ధ్య మంత్రిత్వ శాఖగా పేరు మార్చబడింది.

గ్రామీణాభివృద్ధి శాఖ స్వయం ఉపాధి మరియు వేతన-ఉపాధి, గ్రామీణ పేదలకు గృహాలు మరియు చిన్న నీటిపారుదల ఆస్తులను అందించడం, నిరుపేదలకు సామాజిక సహాయం మరియు గ్రామీణ రహదారుల కోసం పథకాలను అమలు చేస్తుంది. ఇది కాకుండా, కార్యక్రమాలను సక్రమంగా అమలు చేయడానికి డిఆర్‌డిఏ అడ్మినిస్ట్రేషన్, పంచాయతీ రాజ్ సంస్థలు, శిక్షణ మరియు పరిశోధన, మానవ వనరుల అభివృద్ధి, స్వచ్ఛంద చర్యల అభివృద్ధి మొదలైన వాటి బలోపేతం కోసం

సహాయ సేవలు మరియు ఇతర నాణ్యమైన ఇన్‌పుట్‌లను డిపార్ట్‌మెంట్ అందిస్తుంది.

భూ వనరుల శాఖ దేశంలోని బంజరు భూములను అభివృద్ధి చేయడం ద్వారా బయోమాస్ ఉత్పత్తికి పథకాలను అమలు చేస్తుంది. డిపార్ట్‌మెంట్ మద్దతు సేవలు మరియు భూ సంస్క రణలు, రెవెన్యూ వ్యవస్థ మెరుగుదల మరియు భూమి రికార్డుల వంటి ఇతర నాణ్యమైన ఇన్‌పుట్‌లను కూడా అందిస్తుంది. ఇది దేశంలోని ఎడారి ప్రాంతాలు మరియు కరువు పీడిత ప్రాంతాల అభివృద్ధిని కూడా చేపడుతుంది.

భూ వనరుల శాఖ యొక్క ప్రధాన కార్యక్రమాలు కరువు పీడిత ప్రాంత కార్యక్రమం (DPAP), ఎడారి అభివృద్ధి కార్యక్రమం (DDP), సమీకృత బంజర భూముల అభివృద్ధి కార్యక్రమం (iWDP) మరియు భూ సంస్క రణలు (LR). క్షీణించిన భూముల యొక్క బంజరు భూమి యొక్క నేల మరియు తేమ సంరక్షణ మరియు ఉత్పాదకతను పెంచడం మరియు తద్వారా ప్రజల ఆదాయాన్ని పెంచడం దీని లక్ష్యం. తాగునీటి సరఫరా మరియు గ్రామీణ పేదలకు పారిశుద్ధ్య సౌకర్యాలను విస్తరించడం తాగునీటి సరఫరా శాఖ యొక్క కార్యకలాపాలలో ప్రధాన భాగాలు.

డ్రింకింగ్ వాటర్ సప్లై డిపార్ట్‌మెంట్ యొక్క ప్రధాన కార్యక్రమాలు స్వ జల్ధార, యాక్సిలరేటెడ్ రూరల్ వాటర్ సప్లై ప్రోగ్రామ్ (ARWSP) మరియు టోటల్ శానిటేషన్ ప్రోగ్రామ్ (TSP).

17.3.3. జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ (DRDA):

SFDA మరియు MFALA ప్రోగ్రామ్‌లు సమగ్ర గ్రామీణాభివృద్ధి కార్యక్రమంలో విలీనం చేయబడ్డాయి మరియు రెండింటి స్థానంలో డిస్ట్రిక్ట్ రూడ్ డెవలప్‌మెంట్ ఏజెన్సీ (DRDA) అనే కొత్త ఏజెన్సీని ఏర్పాటు చేసినట్లు మేము మునుపటి సబ్ సెక్షన్‌లో పేర్కొన్నా ము. మునుపటి ఏజెన్సీలు. ఇక్కడ, మేము DRDA యొక్క మరిన్ని వివరాలను అందిస్తాము. జిల్లా స్థాయిలో గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో పేదరిక నిర్మూలన కార్యక్రమాలను సమర్థవంతంగా అమలు చేయడం కోసం DRDAలను ఏర్పాటు చేశారు. ఇది అభివృద్ధి ప్రక్రియకు మద్దతు ఇవ్వడానికి మరియు సులభతరం చేయడానికి డెలివరీ ఏజెన్సీగా పనిచేసే సంస్థ.

DRDA ల పాత్ర పేదరిక వ్యతిరేక కార్యక్రమాలను సమర్థవంతంగా అమలు చేయడానికి మరియు విజయవంతమైన ప్రోగ్రామ్ అమలు కోసం ప్రభుత్వ, ప్రభుత్వేతర, సాంకేతిక మరియు ఆర్థిక – అన్ని ఏజెన్సీలతో సమన్వయం చేయడం. అవి పేద గ్రామీణ సమాజాన్ని నిర్ణయం –మార్కింగ్ ప్రక్రియలో పాల్గొనేలా చేస్తాయి. ఇంటిగ్రేటెడ్ కురై డెవలప్‌మెంట్‌ప్రోగ్రాం (IRDP) ని అమలు చేయడానికి DRDA అసలైన రీతిలో సృష్టించబడింది. ఈ విధంగా, DRDA ప్రారంభించబడినప్పటి నుండి కేంద్ర ప్రభుత్వం యొక్క వివిధ పేదరిక వ్యతిరేక కార్యక్రమాల అమలును పర్యవేక్షించడానికి జిల్లా స్థాయిలో ప్రధాన సంస్థగా ఉంది. తదనంతరం, DRDA లకు రాష్ట్ర ప్రభుత్వం యొక్క అనేక కార్యక్రమాలను కూడా అప్పగించారు. lgApri1 1999 నుండి, DRDAలను బలోపేతం చేయడానికి కొత్త కేంద్ర ప్రాయోజిత పథకం ప్రవేశపెట్టబడింది. ఈ పథకం, కేంద్రం మరియు రాష్ట్రాల మధ్య 25:25 ప్రాతిపదికన నిధులు సమకూరుస్తుంది, సంస్థ యొక్క సమర్థవంతమైన పనితీరు కోసం DRDA లను బలోపేతం చేయడం మరియు ప్రొఫెషనల్‌గా చేయడం లక్ష్యంగా పెట్టుకుంది.

17.3.4. DRDA యొక్క ప్రధాన లక్ష్యాలు:

పేదరిక వ్యతిరేక కార్యక్రమాలను సమర్థవంతంగా నిర్వహించడం; మరియు జిల్లా స్థాయిలో పేదరిక నిర్మూలనకు

అవసరమైన మద్దతు మరియు వనరులను సేకరించడానికి పంచాయతీరాజ్ సంస్థలు, బ్యాంకులు మరియు ఇతర ఆర్థిక సంస్థలు, NGO లు మరియు సాంకేతిక మరియు ఇతర సంస్థల వంటి ఇతర ఏజెన్సీలు మరియు లైన్ డిపార్ట్‌మెంట్‌లతో సమర్థవంతంగా సమన్వయం చేయడం.

17.4. వికేంద్రీకృత గ్రామీణ అభివృద్ధి పరిపాలన:

ప్రజలు అభివృద్ధి ప్రక్రియలో పాల్గొనేలా చేసే పద్ధతులు మరియు క్రమంపై నిరంతరం చర్చ జరుగుతూనే ఉంది. పౌరుల భాగస్వామ్యాన్ని విస్తృతం చేయడం మరియు స్థానిక పాలనను మెరుగుపరచడం, తద్వారా దిగువ స్థాయి నుండి పేదరికం తగ్గింపును ప్రోత్సహించడం వంటి ముఖ్యమైన అంశంగా అభివృద్ధి సంస్థలు మరియు విధాన ప్రణాళికదారులు వికేంద్రీకరణను సమర్థించారు (Jiitting, et. al., 2004).

స్థానిక స్వీయ-ప్రభుత్వాలు పాలనా వ్యాపారంలో ఎక్కువ భాగస్వామ్యానికి అవకాశాలను అందించడం ద్వారా మరియు ప్రజాస్వామిక అభిప్రాయ వాతావరణాన్ని సృష్టించడం ద్వారా దేశ ప్రజాస్వామ్య ఆరోగ్యానికి తోడ్పడతాయి. స్థానిక ఎన్నికల ప్రక్రియ ద్వారా, రాజకీయ పార్టీలు చెదరగొట్టబడిన జనాభా యొక్క డిమాండ్‌లను సమగ్రపరుస్తాయి. రాజకీయ ప్రయోజనాలకు ప్రాతినిధ్యం వహిస్తాయి, ఎన్నికల పోటీని నిర్ధారిస్తాయి మరియు ప్రభుత్వాలను ఏర్పాటు చేస్తాయి. తద్వారా పాలనలో ప్రజల భాగస్వామ్యాన్ని సులభతరం చేస్తాయి.

పేదరికాన్ని తగ్గించడానికి ఏదైనా విజయవంతమైన వ్యూహంలో సుపరిపాలన ఒక కీలకమైన అంశంగా ఎక్కువగా పేర్కొనబడింది. సుపరిపాలనలో అధికారం మరియు బాధ్యత వికేంద్రీకరణ కీలక అంశం. నిర్మాణం ఆశించిన విధులను ఉత్పత్తి చేసే విధంగా ప్రజాస్వామ్యాన్ని సంస్థాగతీకరించడానికి మంచి పాలనకు సంబంధించినది, తద్వారా ఆశించిన ఫలితాలు.

చాలా దేశాల్లో పేదరికం కొనసాగడం అనేది వనరుల అసమర్థతలో కాకుండా పాలనాపరమైన సమస్యలలో మూలాలను కలిగి ఉంది. అభివృద్ధిలో పాలన యొక్క పాత్ర గురించి ప్రాథమిక వాదన ఏమిటంటే, ప్రాజెక్ట్‌ను అభివృద్ధి దృష్టిలో ఉంచడంలో రాష్ట్రం వైఫల్యం ఫలితంగా బలహీనమైన పాలన ఉంది.

దృష్టిని సాకారం చేసుకోవడానికి విధానాలు మరియు కార్యక్రమాలను అలాగే ప్రాధాన్యతలను క్రమాంకనం చేయడం ద్వారా నిబద్ధతను ప్రదర్శించండి. దృక్పథాన్ని వాస్తవికతలోకి అనువదించడానికి పౌర సమాజంలో అవసరమైన మద్దతును సమీకరించడానికి పరిపాలనా, సాంకేతిక మరియు రాజకీయ సామర్థ్యాన్ని అభివృద్ధి చేయండి.

విధానం యొక్క వికేంద్రీకరణ సాధారణంగా సమర్థత, ఈక్విటీ మరియు p-సిపేషన్ కోసం కీలకమైనదిగా పరిగణించబడుతుంది. సమర్థతకు సంబంధించి, వికేంద్రీకరణ అనేది స్థానిక ప్రాధాన్యతలను గుర్తించడానికి, ప్రాజెక్ట్ సముచిత తయారీ, అమలు మరియు స్థిరమైన నిర్వహణ కోసం సంభావ్యత మరియు వనరులను గుర్తించడంలో దోహదపడుతుంది. ఈక్విటీకి సంబంధించి, ప్రాథమిక ఆరోగ్య సంరక్షణ, విద్య, పిల్లల సంరక్షణ, గృహాలు మరియు ప్రజా రవాణా వంటి ముఖ్యమైన పునర్విభజన చిక్కులను కలిగి ఉన్న సేవలను నిర్వహించడానికి స్థానిక ప్రభుత్వాలు తరచుగా మంచి స్థితిలో ఉంటాయి. భాగస్వామ్యానికి సంబంధించి, అందుబాటులో ఉన్న అన్ని వనరులను గుర్తించడం మరియు సమీకరించడం మరియు జనాదరణ పొందిన అవసరాలకు అనుగుణంగా వాటి విస్తరణకు ప్రత్యక్ష భాగస్వామ్యం అవసరం.

వికేంద్రీకరణ ప్రజలను ప్రభుత్వంతో సాధ్యమైనంత వరకు అనుబంధించడం లక్ష్యంగా పెట్టుకుంది. భారతదేశంలో,

పంచాయితీ రాజ్ వ్యవస్థ ప్రజలను మరింత ప్రభావవంతమైన మార్గంలో ప్రజాస్వామ్యంలో పాల్గొనేలా చేస్తుంది మరియు గ్రామీణ ప్రజలు తమ సొంత వ్యవహారాలను ప్లాన్ చేసుకోవడానికి మరియు నిర్వహించడానికి అవకాశాన్ని అందిస్తుంది. 1959వ సంవత్సరంలో ప్రవేశపెట్టిన పంచాయితీ రాజ్ సంస్థలు (PRIలు) భారతదేశంలో సామాజిక విప్లవానికి ఒక సాధనంగా పరిగణించబడుతున్నాయి. ఇది వికేంద్రీకరణయొక్క తత్వశాస్త్రంపై ఆధారపడిన ఆలోచన.

1992వ సంవత్సరంలో 73వ మరియు 74వ రాజ్యాంగ సవరణలు (గ్రామీణ స్థానిక సంస్థలు–పంచాయితీలు) మరియు పట్టణ స్థానిక సంస్థలు (మున్సిపాలిటీలు) భారత రాజకీయ ప్రజాస్వామ్య పునాదిని విస్తృతం చేశాయి. ఒక సంవత్సరంలో, చాలా రాష్ట్రాలు సవరించిన రాజ్యాంగ నిబంధనలకు అనుగుణంగా తమ స్వంత చట్టాలను ఆమోదించాయి. ఫలితంగా, భారతదేశం 'బహుళ–స్థాయి ఫెడరలిజం' గా వర్ణించబడే దిశగా పయనించింది. వికేంద్రీకృత ప్రణాళిక ప్రక్రియలో, గ్రామీణాభివృద్ధి కార్యక్రమాలు పంచాయితీ రాజ్ సంస్థలకు బదిలీ చేయబడినందున, వాటి అమలు మరింత ప్రాముఖ్యతను సంతరించుకుంది.

17.4.1 పంచాయితీ రాజ్: స్థానిక స్వపరిపాలన:

పంచాయితీ రాజ్ అని పిలవబడే స్థానిక స్వ–పరిపాలన వ్యవస్థ (గ్రామం, బ్లాక్ మరియు జిల్లా స్థాయి ఎన్నికైన–సంఘాలతో కూడిన సెటప్) భారతదేశంలో ఇటీవలి అభివృద్ధి కాదు. సాంప్రదాయకంగా, శతాబ్దాలుగా పంచాయితీలు వివిధ రూపాల్లో పని చేస్తున్నాయి. గత యాభై సంవత్సరాలలో, ముఖ్యంగా 1960వ సంవత్సరంలో, ప్రజాస్వామ్య ప్రక్రియల ఆధారంగా పనిచేసే వ్యవస్థను రూపొందించడానికి అనేక ప్రయత్నాలు జరిగాయి.

ప్రజాస్వామ్యబద్ధంగా ఎన్నుకోబడిన వికేంద్రీకృత–నిర్మాణాల కొరత భారతదేశ సామాజిక, ఆర్థిక మరియు రాజకీయ అభివృద్ధికి ప్రధాన అడ్డంకి అని స్పష్టమవడంతో 1980ల మధ్య కాలంలో పంచాయతీలపై ఆసక్తి పునరుద్ధరించబడింది. ఇది చివరికి 1992వ సంవత్సరంలో రాజ్యాంగ సవరణల ఆమోదానికి దారితీసింది. ఇది అన్ని రాష్ట్రాలు మరియు కేంద్రపాలిత ప్రాంతాలు స్థానిక స్వపరిపాలన కోసం ప్రజాస్వామ్య బద్ధంగా ఎన్నికైన సంస్థలను ఏర్పాటు చేయడం తప్పనిసరి చేసింది.

1992 రాజ్యాంగం (73వ సవరణ) చట్టం గ్రామ, ఇంటర్మీడియట్ మరియు జిల్లా స్థాయిలలో బలమైన, ఆచరణీయమైన మరియు ప్రతిస్పందించే పంచాయితీలు లేదా కౌన్సిల్‌ల యొక్క మూడంచెల వ్యవస్థను ఏర్పాటు చేయడాన్ని తప్పనిసరి చేస్తుంది. అదేవిధంగా, 1992 రాజ్యాంగం (74వ అమెన్డ్మెంట్) చట్టం పట్టణ ప్రాంతాల్లో మునిసిపాలిటీల ఏర్పాటును ఊహించింది. పంచాయతీ రాజ్ మరియు పురపాలక సంస్థలు ప్రాథమిక మరియు మాధ్యమిక పాఠశాలలు, సాంకేతిక శిక్షణ మరియు వృత్తి విద్య మరియు వయోజన మరియు నోయిల్–ఫార్మల్ విద్యకు బాధ్యత వహిస్తాయి. మొత్తం విద్యా ప్రమాణాలు, పాఠ్యాంశాలు మరియు పాఠ్యాంశాల రూపకల్పన, పాఠ్య పుస్తకాల తయారీ మరియు ప్రిస్క్రిప్షన్ మరియు పబ్లిక్ పరీక్షల నిర్వహణ వంటి అంశాలకు సంబంధించి రాష్ట్ర ప్రభుత్వం మొత్తం పర్యవేక్షణ మరియు అవశేష అధికారాలను కలిగి ఉంటుంది.

దశల వారీగా నిర్వహించాల్సిన ప్రణాళిక ప్రకారం రాష్ట్రాలు ఈ సంస్థలకు తగిన అధికారాలు, బాధ్యతలు మరియు ఆర్థిక వ్యవహారాలను బదిలీ చేయాలని భావిస్తున్నారు. పంచాయితీలలో ఆసక్తిని సమీకరించటానికి మరియు ప్రభావవంతమైన భాగస్వామ్యాన్ని ప్రోత్సహించడానికి భారీ శిక్షణ మరియు ఓరియెంటేషన్ ప్రోగ్రామ్‌తో పాటు భారీ ప్రచార–ప్రచారాన్ని ప్రారంభించాలని కేంద్ర ప్రభుత్వం అంచనా వేస్తుంది.

గ్రామీణ భారతదేశంలో సామాజిక–ఆర్థిక పరివర్తనకు వాహకాలుగా పంచాయితీ రాజ్ సంస్థలు–స్వీయ ప్రభుత్వం యొక్క అట్టడుగు స్థాయి యూనిట్‌లు ప్రకటించబడ్డాయి. ఈ సంస్థల యొక్క ప్రభావవంతమైన మరియు అర్థవంతమైన పనితీరు దాని పౌరులు, పురుషులు మరియు స్త్రీల చురుకైన ప్రమేయం, సహకారం మరియు శ్రద్ధపై ఆధారపడి ఉంటుంది. గ్రామీణ పునర్నిర్మాణంలో ప్రజల భాగస్వామ్యాన్ని పొందేందుకు మూడంచెల పంచాయతీరాజ్ వ్యవస్థను ప్రవేశపెట్టడం ద్వారా ప్రతి గ్రామం గణతంత్రం మరియు పంచాయతీలకు అధికారాలు ఉండాలనే లక్ష్యం వాస్తవంలోకి వచ్చింది.

పంచాయత్ రాజ్ తత్వశాస్త్రం గ్రామీణ భారత సంప్రదాయం మరియు సంస్కృతిలో లోతుగా నిండి ఉంది మరియు ఇది కొత్త భావన కాదు. పంచాయతీరాజ్ గ్రామ స్థాయిలో స్వయం పాలనా వ్యవస్థను అందించింది. అయితే, దీనికి రాజ్యాంగ హోదా లేదు. రాజ్యాంగం (డెబ్భై–మూడవ సవరణ) చట్టం , 1992 అవసరమైన హోదా మరియు మూడవ స్థాయి పాలనను నిర్మించడానికి ఒక ఫ్రేమ్‌వర్క్‌ను అందించింది–పంచాయతీలు. ఏప్రిల్ 23, 1993 భారతదేశంలోని పంచాయతీరాజ్ చరిత్రలో ఒక మైలురాయి రోజు, ఈ రోజున, పంచాయతీ రాజ్ సంస్థకు రాజ్యాంగ (డెబ్భై –మూడవ సవరణ) చట్టం, 1992 ద్వారా రాజ్యాంగ హోదా కల్పించబడింది, తద్వారా మహాత్మాగాంధీ కలలను మార్చాలని కోరింది. వాస్తవికతలోకి గ్రామ స్వరాజ్. ఈ Aet తప్పనిసరి మరియు అందిస్తుంది.

మూడంచెల నిర్మాణం (గ్రామ పంచాయతీ, పంచాయతీ సమితి లేదా ఇంటర్మీడియట్ స్థాయి పంచాయతీ మరియు జిల్లా పరిషత్ లేదా జిల్లా స్థాయి పంచాయతీ) ఏర్పాటు.

రాష్ట్ర ఎన్నికల సంఘం రాజ్యాంగం. రాజ్యాంగం (73వ సవరణ) చట్టం, 1992, పంచాయతీలకు స్వయం– ప్రభుత్వ సంస్థలుగా పనిచేయడానికి అవసరమైన అధికారాలు మరియు అధికారాలను అందించడానికి రాష్ట్ర ప్రభుత్వంలో అధికారాన్ని కలిగి ఉంది.

మొక్కల తయారీ మరియు వాటి అమలు రాజ్యాంగంలోని XI షెడ్యూల్‌లో జాబితా చేయబడిన 29 అంశాలకు సంబంధించి ఆర్థికాభివృద్ధి మరియు సామాజిక న్యాయం కోసం పన్నులు, సుంకాలు, టోల్ ఫీజులు మరియు రుసుములను వసూలు చేయడానికి పంచాయతీకి అధికారం.

రాష్ట్రాలు వసూలు చేసే పన్నులు, సుంకాలు, టోల్ ఫీజులను పంచాయతీలకు బదిలీ చేయడం.

17.4.2. గ్రామ సభ:

గ్రామ సభ అనేది ఒక గ్రామం లేదా పంచాయతీని ఎన్నుకునే గ్రామాల సమూహం యొక్క ఓటర్ల జాబితాలో నమోదైన వ్యక్తులతో కూడిన ఒక సంస్థ. పంచాయితీ రాజ్ వ్యవస్థ విజయవంతం కావడానికి శక్తివంతమైన మరియు జ్ఞానోదయమైన గ్రామ సభ ప్రధానమైనది. 1999–2000 సంవత్సరాన్ని "గ్రామ సభ సంవత్సరం"గా ప్రకటించారు. రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు కోరబడ్డాయి. పంచాయతీల (షెడ్యూల్డ్ ప్రాంతాలకు పొడిగింపు) చట్టం, 1996లోని నిబంధనల ప్రకారం గ్రామసభకు అధికారాలు కల్పించాలని. గ్రామసభ సమావేశాలను నిర్వహించడానికి పంచాయతీరాజ్ చట్టంలో తప్పనిసరి నిబంధనను రూపొందించడం గణతంత్ర దినోత్సవం, కార్మిక దినోత్సవం, స్వాతంత్ర్య దినోత్సవం మరియు గాంధీ జయంతి సందర్భంగా దేశవ్యాప్తంగా. పంచాయితీ రాజ్ చట్టంలో తప్పనిసరిగా గ్రామ సభ సమావేశాలకు కోరం, ఓడ్‌మేరీ సమావేశాలు, ప్రత్యేక అవసరాల కోసం నిర్వహించే సమావేశాలు మరియు కోరం లేకపోవటంతో ముందుగా సమావేశాన్ని రద్దు చేసినందున

తిరిగి నిర్వహించే సమావేశాలను ప్రత్యేకంగా పేర్కొనడం తప్పనిసరి.

గ్రామసభ సభ్యులకు వారి అధికారాలు మరియు బాధ్యతల గురించి అవగాహన కల్పించడం, ముఖ్యంగా మహిళలు మరియు SC / STల వంటి ఇప్పటి వరకు ఉన్న సమూహాలలో భారీ భాగస్వామ్యాన్ని నిర్ధారించడం. మంత్రిత్వ శాఖ లేదా గ్రామీణాభివృద్ధికి సంబంధించిన లబ్ధిదారుల-ఆధారిత అభివృద్ధి కార్యక్రమాల సామాజిక తనిఖీని సమర్థవంతంగా నిర్వహించేందుకు గ్రామసభకు సంబంధించిన విధానాలను రూపొందించడం, ముఖ్యంగా గ్రామసభకు ఉన్న చట్టపరమైన అధికారాలు రికవరీ లేదా ఆర్థికపరమైన దుర్వినియోగానికి శిక్ష విధించడం. గ్రామసభ సమావేశాలకు విస్తృత ప్రచారం కల్పించేందుకు కార్యాచరణ ప్రణాళికను రూపొందించడం.

గ్రామ సభ సమావేశాలను నిర్వహించడానికి మార్గదర్శకాలు / pmedures మరియు అటువంటి సమావేశాల కోసం వ్యాపార నమూనా జాబితాను రూపొందించడానికి. సహజ వనరులపై నియంత్రణ, భూమి రికార్డులు మరియు సంఘర్షణల పరిష్కారానికి సంబంధించి గ్రామసభ హక్కుల గురించి అవగాహన కల్పించడం.

రాజ్యాంగం (డెబ్భై-మూడవ సవరణ) చట్టం, 1992 గ్రామ స్థాయిలో స్వయం-ప్రభుత్వ సంస్థలుగా, గ్రామ స్థాయి ప్రజా పనులను మరియు వాటి నిర్వహణను ప్రణాళికాబద్ధంగా నిర్వహించగల సామర్థ్యంతో పంచాయితీలకు అధికారం కల్పించింది.

రాజ్యాంగం (డెబ్భై-మూడవ సవరణ) చట్టం, 1992 గ్రామ పంచాయతీలు మాత్రమే జవాబుదారీగా ఉండే అట్టడుగు స్థాయి ప్రజల పార్లమెంట్‌గా అధికార గ్రామసభలను కూడా ఊహించింది.

17.4.3. షెడ్యూల్డ్ ప్రాంతాల చట్టం:

1996కి పంచాయతీల పొడిగింపు డిసెంబర్ 1996లో, షెడ్యూల్డ్ ప్రాంతాలకు పంచాయితీలను తేడాతో పంచాయితీలను అందించే షెడ్యూల్డ్ ప్రాంతాల (PESA) చట్టం, 1996కి పంచాయతీల పొడిగింపును పార్లమెంట్ ఆమోదించింది. షెడ్యూల్డ్ ప్రాంతంలోని గిరిజన గ్రామం ఆవాసాలు లేదా ఆవాసాల సమూహం లేదా ఒక కుగ్రామం లేదా ఒక కమ్యూనిటీతో కూడిన కుగ్రామాల సమూహం మరియు సంప్రదాయాలు మరియు ఆచారాల ప్రకారం దాని వ్యవహారాలను నిర్వహిస్తుందని చట్టం పేర్కొంది. మొత్తంగా షెడ్యూల్డ్ ప్రాంతంలోని గిరిజన సంఘం 'గ్రామసభ' రూపంలో పొందికగా మరియు ఐక్యంగా పని చేస్తుందని పేర్కొంది. నిజానికి, చట్టం అనేక విశిష్టమైన లక్షణాలను కలిగి ఉన్నప్పటికీ, అత్యంత ముఖ్యమైనది గ్రామసభ పాత్ర, ఇది అన్ని కార్యకలాపాలకు కేంద్రకం చేయబడింది మరియు దానికి నిర్దిష్టమైన మరియు విస్తృతమైన అధికారాలు మరియు విధులను అందించింది. రాజ్యాంగంలోని పార్ట్ IX లోని ప్రధాన నిబంధనలు.

17.5. గ్రామీణ క్రెడిట్:

భారతదేశం తప్పనిసరిగా గ్రామీణ భారతదేశం, వాస్తవంగా వ్యవసాయదారులు, గ్రామ హస్తకళాకారులు మరియు వ్యవసాయ కూలీలు ఉన్నారు. మొత్తం భారతీయులలో 70% నివసిస్తున్న గ్రామీణ భారతదేశం ఇప్పటికీ వ్యవసాయంపై ఎక్కువగా ఆధారపడి ఉంది. అయినప్పటికీ, వ్యవసాయం మరియు వ్యవసాయేతర అవసరాలు, పొదుపులు, భీమా మరియు డబ్బు బదిలీల కోసం క్రెడిట్ కోసం బలమైన డిమాండ్‌తో ఇది వైవిధ్య భరితమైన మార్కెట్‌గా మారుతోంది. స్వతంత్ర భారతదేశం అనుసరించిన అభివృద్ధి వ్యూహంలో, ప్రాథమిక దృష్టి ఈక్విటీతో వృద్ధి. వ్యవసాయ కార్యకలాపాల యొక్క

కాలానుగుణ క్రెడిట్ అవసరాలపై అవగాహనతో, సంస్థాగత క్రెడిట్ అభివృద్ధి ప్రక్రియలో చాలా ప్రారంభంలో ఉత్పత్తి మరియు ఉత్పాదకతను పెంపొందించడానికి మరియు పేదరిక నిర్మూలనకు శక్తివంతమైన సాధనంగా గుర్తించబడింది.

ఈ సమస్యలకు సంబంధించిన చర్చలు ఆల్ ఇండియా క్రెడిట్ సర్వే కమిటీ, 1952 నివేదికలో స్పష్టంగా వివరించబడిన విధాన దిశలను కూడా సూచించాయి.

17.5.1. డెవలప్‌మెంట్ బ్యాంకింగ్:

ఉత్పత్తి మరియు ఉత్పాదకత యొక్క లక్ష్యాలను సాధించడానికి, గ్రామీణ రుణాల పట్ల పాలసీ యొక్క వైఖరి సహేతుకమైన రేట్లు వద్ద తగినంత మరియు సకాలంలో రుణాన్ని అందించడం. గ్రామీణ జనాభాలో వీలైనంత ఎక్కువ మందికి ఆసక్తి. ప్రయోజనం కోసం రూపొందించిన వ్యూహం మూడు స్తంభాలపై ఆధారపడింది: సంస్థాగత నిర్మాణం విస్తరణ, వెనుకబడిన రుణగ్రహీతలు మరియు రంగాలకు రుణాలు అందించడం మరియు తక్కువ వడ్డీ రేట్లు. పని కోసం ఎంచుకున్న సంస్థాగత వాహనాలు సహకార సంస్థలు, వాణిజ్య బ్యాంకులు మరియు ప్రాం తీయ గ్రామీణ బ్యాంకులు (RRB లు). 1950 మరియు 1969 మధ్య కాలంలో, సహకార సంఘాల ప్రోత్సాహం పై దృష్టి సారించారు, జాతీయీకరణ తర్వాత గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో శాఖలను నెలకొల్పేందుకు వాణిజ్య బ్యాంకులు ఏకగ్రీవంగా ముందుకు వచ్చాయి మరియు 1970లలో RRB లు అనే కొత్త సంస్థాగత నిర్మాణాలను సృష్టించాయి. 1980లలో అగ్రికల్చర్ అండ్ రూరల్ డెవలప్‌మెంట్ (NABARD), మరియు 1990ల చివరలో లోకల్ ఏరియా బ్యాంకుల కోసం. ఈ కాలంలో, గ్రామీణ రుణాల ప్రవాహాన్ని నిరుత్సాహపరిచే అంశాలను అధిగమించడానికి స్థూల స్థాయిలో విధానపరమైన జోక్యం అవసరమని భావించారు, అవి అధిక సేవల ఖర్చు, భౌగోళికంగా చెదరగొట్టబడిన కస్టమర్లు, శిక్షణ పొందిన మరియు ప్రేరణ పొందిన గ్రామీణ బ్యాంకర్లు లేకపోవడం మొదలైనవి.

సెంట్రల్ బ్యాంక్ పాలసీ ప్రతిస్పందనలో సామాజిక నియంత్రణ మరియు జాతీయీకరణ, బ్రాంచ్-నెట్‌వర్క్‌ని బ్యాంకింగ్ లేని మరియు అండర్-బ్యాంకింగ్ ప్రాంతాలకు విస్తరించడం, లీడ్ బ్యాంక్ స్కీమ్ మరియు ఏరియా విధానం యొక్క పరిణామం, ప్రాధాన్యతా రంగానికి లక్ష్యాల భావన మరియు బలహీన వర్గాల రుణాలు మరియు ప్రత్యేక క్రెడిట్-గ్రామీణ మరియు పట్టణ ప్రాంతాల్లోని పేద వర్గాలకు కమ్-సబ్సిడీ కార్యక్రమాలు రాయితీ రేట్లలో క్రెడిట్‌ను చేరుకోవడం అనేది గ్రామీణ క్రెడిట్‌ను పంపిణీ చేయడానికి వ్యూహంలోని ముఖ్యమైన అంశాలలో ఒకటి. నిర్దిష్ట వర్గాల రుణగ్రహీతలకు రాయితీ ధరలకు క్రెడిట్‌ను అందించడానికి సమర్థన, స్వల్ప కాలికంలో ఫార్ములా ఆధారిత పెట్టుబడి కార్యకలాపాలు రుణాలను సక్రమంగా సర్వీసింగ్ చేయడానికి మరియు అదే సమయంలో కనిష్ట స్థాయికి చేరుకోవడానికి వీలు కల్పించే రాబడిని ఇవ్వవు అనే వాదనపై ఆధారపడింది. వినియోగ అవసరాలు. రాయితీతో కూడిన రుణాలు గ్రామీణ ఆర్థిక సంస్థల (RFI లు) లాభదాయకతను ప్రభావితం చేసినందున, RBI మరియు తరువాత నేషనల్ బ్యాంక్ ఫర్ అగ్రికల్చర్ అండ్ రూరల్ డెవలప్‌మెంట్ (NABARD) నుండి క్రాస్-సబ్సిడైజేషన్ మరియు రీఫైనాన్స్ విధానం ఏకకాలంలో అమలులోకి వచ్చింది. నాబార్డ్ అనేది గ్రామీణ ఆర్థిక సంస్థలకు వారి వనరుల-ఆధారాన్ని పెంపొందించడానికి విధాన ప్రణాళిక మరియు రీఫైనాన్స్ సౌకర్యాలను అందించే రంగంలో కీలక పాత్రను అప్పగించిన అత్యున్నత సంస్థ. ప్రారంభమైనప్పటి నుండి, NABARD ఆర్థిక సహాయం అందించడంలో, సంస్థాగత అభివృద్ధిని సులభతరం చేయడంలో మరియు గ్రామీణ రుణ రంగంలో ప్రచార ప్రయత్నాలను ప్రోత్సహించడంలో ప్రధాన పాత్ర పోషించింది. NABARD 1995-96 లో ఏర్పాటైన రూరల్ ఇన్‌స్ట్రక్చర్ డెవలప్‌మెంట్ ఫండ్ (RIDF) ని

కూడా నిర్వహిస్తుంది. RIDF యొక్క కార్పస్ ప్రాధాన్యత రంగ లక్ష్యాల ప్రకారం వ్యవసాయ రుణాల కొరత మేరకు షెడ్యూల్డ్ వాణిజ్య బ్యాంకుల ద్వారా అందించబడుతుంది. నాబార్డ్ స్వయం-సహాయ సమూహాల (ఎస్‌హెచ్‌జి) ద్వారా సూక్ష్మ-క్రెడిట్‌లో ఉత్ప్రేరక పాత్రపోషిస్తోంది. ఈ ఫ్రేమ్‌వర్క్‌లో అనుసరించిన వ్యూహాలు క్రెడిట్ డెలివరీ మరియు విస్తరణ కోసం విస్తృత-ఆధారిత సంస్థాగత అవస్థాపనను నిర్మించడంలో సహాయపడతాయని మరియు పేదలకు ఆర్థిక సేవలను విస్తృతంగా యాక్సెస్ చేయడానికి కూడా సహాయపడిందని సాధారణ ఏకాభిప్రాయం ఉంది.

ఆర్థిక రంగ సంస్క రణలు 1991వ సంవత్సరంలో ప్రారంభించబడిన మొత్తం నిర్మాణాత్మ క సంస్కరణల్లో అంతర్భాగంగా ఏర్పడ్డాయి మరియు వ్యవసాయ రుణాల రంగంలో వివిధ చర్యలను కలిగి ఉన్నాయి: సహకార సంఘాల వడ్డీ రేట్ల సడలింపు, మరియు RRB లు; రూ. 2 లక్షలకు పైబడిన రుణాలకు వాణిజ్య బ్యాంకుల రుణ రేట్లపై నియంత్రణ సడలింపు; ఎంచుకున్న RRB ల రీక్యాపిటలైజేషన్; అన్ని గ్రామీణ క్రెడిట్ ఏజెన్సీలకు ప్రుడెన్షియల్ అకౌంటింగ్ నిబంధనలను మరియు ప్రొవిజనింగ్ అవసరాలను పరిచయం చేయడం; RBI నుండి పెరిగిన రీఫైనాన్స్ మద్దతు మరియు NABARD కి మూలధన సహకారం; మౌలిక సదుపాయాల ప్రాజెక్టుల కోసం నాబార్డ్‌లో రూరల్ ఇన్‌ఫ్రాస్ట్రక్చర్ డెవలప్‌మెంట్‌ఫండ్ (RIDF) ఏర్పాటు; కిస్సాన్ క్రెడిట్ కార్డ్ (KCC) పరిచయం; మరియు ప్రభుత్వ రంగ బ్యాంకులు అందించే రూ. 50,000 వరకు పంట రుణాలకు వడ్డీ రేటు 9 శాతానికి మించకూడదనే నిబంధన.

17.5.2. మైక్రో ఫైనాన్స్:

మైక్రో-ఫైనాన్స్ అనేది ఆర్థిక సేవల సముదాయం, ఇందులో ఎక్కువగా పొదుపులు మరియు క్రెడిట్‌లు ఉంటాయి మరియు ఇన్సూరెన్స్ వంటి ఇతర సేవలను కలిగి ఉంటుంది, చివరికి జనాభాలోని వెనుకబడిన వర్గానికి (ఇక్కడ పేదలు లేదా వెనుకబడిన వారుగా సూచిస్తారు, అయితే దీని అర్థం మరింత ఎక్కు వ.

ఆర్థికంగా పేదగా ఉండటం కంటే. ఇది తరచుగా వివిధ రకాల సహాయ సేవలతో బ్యాకప్ చేయబడుతుంది, ఇందులో పేదలను ప్రోత్సహించడం మరియు నిర్వహించడం, ఆర్థిక శిక్షణను విస్తరించడం మరియు ఇతర సహాయక సంస్థలతో వెనుకబడిన మరియు ముందుకు సంబంధాన్ని ఏర్పరచుకోవడంలో వారికి సహాయం చేయడం వంటివి ఉంటాయి.

ఈ సేవలను తరచుగా క్రెడిట్ 20వ శతాబ్దంగా సూచిస్తారు, వెనుకబడిన వారి జీవన నాణ్యతను మెరుగుపరచడానికి సామాజిక మార్పు యొక్క పెద్ద-స్థాయి చేతన ప్రయత్నాలను చూసింది, ఈ ప్రయత్నాల అనుభవాల నుండి మైక్రో-ఫైనాన్స్ భావన ఉద్భవించింది. పేదలకు ఆర్థిక సేవలను అందుబాటులో ఉంచడం అనేది వారి జీవన నాణ్యతను మెరుగుపరచడానికి తగినంతగా లేనప్పటికీ, అవసరమైనదని గుర్తించబడింది. ఏదేమైనప్పటికీ, ఫైనాన్షియల్ అవుట్‌లెట్ల యొక్క పెద్ద నెట్‌వర్క్‌ను స్థాపించినప్పటికీ, చాలా మంది వెనుకబడిన వారికి అధికారిక ఆర్థిక వ్యవస్థలకు ప్రాప్యత లేదని కూడా గమనించబడింది. అందువల్ల, ప్రపంచంలోని వివిధ ప్రాంతాలలో అభివృద్ధికి సంబంధించిన ఆలోచనాపరులు వెనుకబడిన వారికి పొదుపు మరియు క్రెడిట్‌తో సహా ఆర్థిక సేవలను అందుబాటులో ఉంచడానికి ప్రయత్నాలు చేశారు. మైక్రో ఫైనాన్స్ అటువంటి సామాజిక ఆవిష్కర్తల కృషి ఫలితమే.

17.5.3. సూక్ష్మ-ఫైనాన్స్ యొక్క వివిధ పద్ధతులు:

సూక్ష్మ-ఫైనాన్స్ యొక్క పరిణామ ప్రక్రియలో మరియు దానిని సందర్భోచితంగా చేసే ప్రయత్నాలలో, పేదలకు ఆర్థిక సేవలను అందుబాటులో ఉంచే వివిధ పద్ధతులు అభివృద్ధి చేయబడ్డాయి.

ఎ) పద్ధతులు:

భారతదేశంలో సాధారణంగా ఉపయోగించే ఈ పద్ధతుల్లో కొన్ని క్రింద ఇవ్వబడ్డాయి.

i) గ్రామీణ పద్ధతి: గ్రామీణ్ బ్యాంక్ బంగ్లాదేశ్‌లో ఈ పద్ధతిని అభివృద్ధి చేసినప్పటికీ, దాని మంచి గుర్తింపు పొందిన విజయంతో, భారతదేశంలోని SHARE వంటి అనేక ఏజెన్సీలు ఈ పద్ధతిని అనుసరించాయి. భారతదేశంలోని అన్ని గ్రామీణ అనుబంధ సంస్థల సంఘం కూడా ఏర్పాటు చేయబడింది. గ్రామీణ బ్యాంకు ఈ పద్ధతిని అనుసరించింది. గ్రామ స్థాయిలో ఐదుగురు సభ్యులతో కూడిన సజాతీయ అనుబంధ సమూహాలు ఏర్పడతాయి. అలాంటి ఎనిమిది గ్రూపులు కలిసి ఒక కేంద్రాన్ని ఏర్పరుస్తాయి. సభ్యుల నుండి ప్రతి సమూహానికి మరియు కేంద్రానికి నాయకులను నియమిస్తారు. కేంద్రం ప్రతి వారం నిర్ణీత సమయంలో సమావేశమవుతుంది. సెంటర్ మీటింగ్ చాలా నిర్మాణాత్మకమైనది. బ్యాంక్ అసిస్టార్ #* కేంద్ర సమావేశాన్ని కొనసాగిస్తున్నారు. ప్రతి సభ్యుడు క్రమం తప్పకుండా Tk ని ఆదా చేస్తారు. ప్రతి వారం 10. ఇది బ్యాంకులో డిపాజిట్ చేయబడింది. రుణ ప్రతిపాదనలపై కేంద్రం సమావేశంలో చర్చించారు. గ్రూప్ లీడర్‌లు కేంద్రం పరిశీలనకు ప్రతిపాదనను ఉంచారు. సెంటర్ లీడర్ సిఫార్సు చేసిన ప్రతిపాదనలు మాత్రమే గ్రామీణ బ్యాంక్ బ్రాంచ్ మేనేజర్ ద్వారా మంజూరు చేయబడతాయి మరియు పంపిణీ చేయబడతాయి. రుణ వితరణ బ్యాంక్ నిధుల నుండి మరియు సమూహం యొక్క పొదుపు నుండి మాత్రమే. ఇది, ఇటీవలి వరకు, వ్యక్తిగత రుణం పొందిన వ్యక్తి యొక్క పొదుపుతో ముడిపడి ఉండదు. ఒకవేళ సమూహం అతనిని క్రెడిట్ యోగ్యమైనదిగా అంచనా వేసినట్లయితే. రుణాలు వ్యక్తిగత రుణగ్రహీతలకు ఇవ్వబడతాయి మరియు గ్రూప్ లేదా రూరల్ డెవలప్‌మెంట్ సెంటర్‌కు కాదు. అడ్మినిస్ట్రేషన్ AU రుణాలు (వ్యవసాయ రుణాలతో సహా) 52 వారాలలో 50 వాయిదాలలో తిరిగి చెల్లించబడతాయి. ఇది సెంటర్ మీటింగ్‌లో వారంవారీ పొదుపుతో పాటు చెల్లించబడుతుంది. ఈ పద్ధతి యొక్క మూడు సాధారణ అంశాలు క్రింది వాటిని కలిగి ఉంటాయి.

పీర్–అప్రైజల్ మరియు రుణాల పర్యవేక్షణ ప్రక్రియ రుణగ్రహీత మరియు రుణదాత ఇద్దరికీ లావాదేవీ ఖర్చును తగ్గించడంలో సహాయపడింది. అనుషంగిక భద్రతయొక్క అవసరం సమూహ ప్రక్రియలతో భర్తీ చేయబడింది, ఇది అనుషంగిక ప్రత్యామ్నాయంగా పనిచేస్తుంది.

పొదుపులు / రుణగ్రహీతలు చిన్న మొత్తాలను క్రమం తప్పకుండా, తక్కువ వ్యవధిలో చెల్లించారు మరియు ఏ సమయంలోనైనా పెద్ద మొత్తంతో విడిపోవాల్సిన అవసరం లేదు.

17.5.4. స్వయం–సహాయ సమూహాలు (SHG)**:**

స్వయం–సహాయ సమూహం అనేది భారతదేశంలోని అనేక ప్రభుత్వేతర సంస్థలు (NGO లు) సాధారణంగా అనుసరించే పద్ధతి. PRADAN, MYRADA, Dhan Foundation వంటి సంస్థలు చాలా పెద్ద సంఖ్య లో SHG లను ప్రోత్సహించాయి. ఇటీవలి సంవత్సరాలలో, నేషనల్ బ్యాంక్ ఫర్ అగ్రికల్చర్ అండ్ రూరల్ డెవలప్‌మెంట్ (NABARD) మరియు స్మాల్ ఇండస్ట్రీస్ డెవలప్‌మెంట్ బ్యాంక్ ఆఫ్ ఇండియా (SIDBT) వంటి ప్రధాన స్రవంతి ఆర్థిక సంస్థల మద్దతుతో, ఈ పద్ధతికి వాణిజ్య బ్యాంకుల మధ్య కూడా కొంత ఆమోదం లభించింది. ఇది సందర్భానికి అనుగుణంగా గ్రానీన్ మెథడాలజీకి అనుసరణ. అయితే, దేశంలోని వివిధ ప్రాంతాలలో ఈ పద్ధతి యొక్క అనేక రకాలు ఉన్నాయి. ఈ పద్ధతిలో కొన్ని సాధారణ లక్షణాలు క్రింది విధంగా ఉన్నాయి:

గ్రామ స్థాయిలో పదిహేను నుండి ముప్పై మంది సభ్యుల సజాతీయ, అనుబంధ సమూహాలు ఏర్పడతాయి, గుంపులు ఒక సాధారణ ఫ్రీక్వెన్సీలో కలుస్తాయి, ఇది ప్రతి వారం నుండి నెలవారీ వరకు మారుతుంది. కాలానుగుణంగా;

సమూహ సమావేశాలు SHGని ప్రోత్సహించే మరియు మద్దతు ఇచ్చే NGO ప్రతినిధులు హాజరయ్యే సమయాలు; సభ్యులు తమ స్వంత నాయకులను ఎన్నుకున్నారు: ఒక అధ్యక్షుడు, ఒక కార్యదర్శి మరియు కోశాధికారి; గ్రూపులు గ్రూప్ పేరుతో లేదా ముగ్గురు ఆఫీస్ బేరర్‌ల ఉమ్మడి పేర్లతో బ్యాంకు ఖాతాను తెరుస్తాయి; సభ్యులు రూ. 5 నుండి రూ. 50 వరకు మారుతూ ఉండే నిర్ధిష్ట మొత్తాన్ని క్రమం తప్పకుండా ఆదా చేస్తారు. ఈ పొదుపులు గ్రూప్ మీటింగ్‌లో సేకరించబడతాయి; సభ్యులు తమ సొంత పొదుపు నుండి ఒకరికొకరు రుణాలు ఇస్తారు. కొన్నిసార్లు వారి పొదుపు నిధుల ఏజెన్సీలు లేదా ప్రభుత్వం వంటి బాహ్య మూలాల నుండి వచ్చే నిధులతో భర్తీ చేయబడుతుంది.

కొన్ని SHG లు వాణిజ్య బ్యాంకుల నుండి లేదా BASIX, రాష్ట్రీయ మహిళా కోష్, మహిళల ప్రపంచ బ్యాంకింగ్ స్నేహితుల వంటి ఇతర ఆర్థిక మధ్యవర్తుల నుండి కూడా రుణాలు తీసుకున్నాయి; గ్రూప్‌కు కొన్ని సంస్థలు రుణం అందించినప్పటికీ, చాలా సందర్భాలలో, బ్యాంకులు గ్రూపులోని వ్యక్తిగత సభ్యులకు, గ్రూప్ నుండి హామీతో రుణాలు మంజూరు చేశాయి. సాధారణంగా ప్రచారం చేసే NGO ప్రతినిధి లోక్ నిర్ణయంలో పాల్గొనరు. కొన్ని సందర్భాల్లో, ఒక ప్రాంతం యొక్క SHG లు కలిసి తమ స్వంత సమాఖ్యను ఏర్పరుచుకుంటారు.

వీటిని వివిధ రకాలుగా పిలుస్తారు: క్లస్టర్ ఫెడరేషన్‌లు, గ్రామ సంస్థలు మరియు మొదలైనవి. కొన్ని సమాఖ్యలు తమ సభ్యుల–సమూహాల వనరులను పూల్ చేయడం ద్వారా ఆర్థిక పనితీరును నిర్వహిస్తున్నప్పటికీ, అనేక సందర్భాల్లో, వారు శిక్షణ వంటి ఆర్థికేతర సేవలను అందించడానికి తమ సేవలను పరిమితం చేస్తారు. సమాఖ్యలు ఇంటర్–గ్రూప్ లెర్నింగ్ కోసం ఒక ఫోరమ్‌ను కూడా అందిస్తాయి.

కొన్ని సందర్భాల్లో, ఒక ప్రాంతం యొక్క SHG లు కలిసి తమ స్వంత సమాఖ్యను ఏర్పరుచుకుంటారు. వీటిని వివిధ రకాలుగా పిలుస్తారు: క్లస్టర్ ఫెడరేషన్లు, గ్రామ సంస్థలు మరియు మొదలైనవి. కొన్ని సమాఖ్యలు తమ సభ్యుల–సమూహాల వనరులను పూల్ చేయడం ద్వారా ఆర్థిక పనితీరును నిర్వహిస్తున్నప్పటికీ, అనేక సందర్భాల్లో, వారు శిక్షణ వంటి ఆర్థికేతర సేవలను అందించడానికి తమ సేవలను పరిమితం చేస్తారు. సమాఖ్యలు ఇంటర్–గ్రూప్ లెర్నింగ్ కోసం ఒక ఫోరమ్‌ను కూడా అందిస్తాయి.

17.5.5. మహిళా సమాఖ్య కార్యక్రమం:

1988వ సంవత్సరంలో ప్రారంభించబడిన మహిళా సమాఖ్య కార్యక్రమం, జాతీయ విద్యా విధానం (1986) మరియు తదుపరి కార్యక్రమం (1992) ద్వారా నిర్దేశించబడిన మహిళా విద్యకు మద్దతుగా నిశ్చయాత్మ క చర్యకు నిబద్ధత యొక్క ప్రత్యక్ష ఫలితం. నేషనల్ పాలసీ ఆన్ ఎడ్యుకేషన్ – భారతదేశంలోని మహిళా విద్య పై పాలసీ రంగంలో మైలురాయి, ఇలా పేర్కొంది: "మహిళల సాధికారత అనేది విద్యా ప్రక్రియలో బాలికలు మరియు మహిళలు పాల్గొనడానికి అత్యంత కీలకమైన ముందస్తు షరతు". దీని ఫలితంగా, గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోని మహిళలకు, ముఖ్యంగా సామాజికంగా మరియు ఆర్థికంగా అట్టడుగు వర్గాలకు చెందిన మహిళల విద్య మరియు సాధికారత కోసం ఈ కార్యక్రమం రూపొందించబడింది. ప్రస్తుతం ఈ కార్యక్రమం భారతదేశంలోని 10 రాష్ట్రాల్లో అమలులో ఉంది.

MS కార్యక్రమం ఇప్పటి వరకు సంఘం మహిళలు తమ సమస్యలను కేంద్ర వేదిక పైకి తీసుకురావడానికి వీలు కల్పించే–పర్యావరణ గ్రామీణాభివృద్ధిని రూపొందించడానికి వీలు కల్పించింది. ప్రక్రియలు Administration అంతర్భుష్టులు, అభ్యాసం మరియు అందించాయి. సంబంధిత వారందరికీ చాలా అనుభవం. సాధికారతను పరిమాణాత్మకంగా కొలవలేనప్పటికీ, ఉద్భవించిన గుణాత్మక సూచికలు MS వ్యూహాలను v-iable మరియు ప్రతిరూపమైనవిగా గుర్తించడానికి దోహదపడ్డాయి.

కార్యక్రమం దృష్టి పెడుతుంది:

1. అణగారిన స్త్రీలు, ప్రత్యేకించి షెడ్యూల్ కులాలు మరియు షెడ్యూల్ తెగల వర్గాలకు చెందినవారు. ఓ. మహిళా SC/ST అక్షరాస్యత స్థాయిలు చాలా తక్కువగా ఉన్న ప్రాంతాలు (సుమారు 15–25%).
2. అభివృద్ధి సూచికలు చాలా తక్కువగా ఉన్న ప్రాంతాలు. మహిళా సమాఖ్య కార్యక్రమం యొక్క ప్రాథమిక వ్యూహం 'సంఘాలు' అని పిలువబడే గ్రామ స్థాయి సమిష్టిగా మహిళలను సమీకరించడం.

ఈ సంఘాలు అన్ని చర్చలు, ప్రణాళికలు, అమలు మరియు మూల్యాంకనానికి నోడల్ పాయింట్‌లను ఏర్పరుస్తాయి. ఉదాహరణకు, 1993వ సంవత్సరంలో APMSS ప్రారంభించినప్పటి నుండి, స్థూల పర్యావరణం గణనీయమైన మార్పుకు గురైంది. ప్రభుత్వం ప్రోత్సహించిన SHG ఉద్యమం ఫలితంగా సమూహాల భావన ఊపందుకుంది. దాదాపు అన్ని గ్రామాలలో మహిళలు పొదుపు మరియు పొదుపు కోసం ఒకచోట చేరిన అనేక సమూహాలు ఉన్నాయి. ఈ కార్యక్రమాన్ని నల్గొండ, వరంగల్ జిల్లాలకు విస్తరింపజేసే తరుణంలో పై పరిస్థితిని బట్టి జనసమీకరణ వ్యూహంలో మార్పు అవసరమని భావించారు. కొత్త వ్యూహంలో ఇప్పటికే ఉన్న సమూహాలతో కలిసి పనిచేయడం, వారి సాధికారత సమస్యను సమగ్ర పద్ధతిలో చేపట్టేందుకు వీలుగా వారిని ఒక ఉమ్మడి వేదిక పైకి తీసుకురావడం ఉంటుంది.

కార్యక్రమ విస్తరణ యొక్క తదుపరి దశలలో, గ్రామాలలో పెద్ద సంఖ్యలో స్వయం సహాయక సంఘాలు ఉండటం వలన, ఇప్పటికే ఉన్న సమూహాలతో కలిసి పనిచేయడం మరియు వాడా వారీగా సంఘాల ఏర్పాటును సులభతరం చేయడం అనే కొత్త వ్యూహానికి దారితీసింది. ఏ SHG లో భాగం కాని మహిళలందరినీ సంఘంలోకి తీసుకురావడంపై దృష్టి సారించింది. ఇంకా, నిర్దిష్ట ఇన్‌పుట్‌ల కోసం మరియు మార్పును ప్రభావితం చేయడానికి గ్రామ స్థాయిలో ఒత్తిడి సమూహాన్ని సృష్టించడం కోసం అన్ని వాడా సంఘాల ప్రాతినిధ్యంతో గ్రామ స్థాయి కోర్ గ్రూప్ రూపొందించబడింది.

17.6. సారాంశం:

గ్రామీణ అభివృద్ధి గురించి ఆలోచించడం సంవత్సరాలుగా సాధారణంగా సహజీవన సంబంధంలో పరిణామం చెందింది. హరిత విప్లవం ద్వారా సమాజ అభివృద్ధి నుండి సమగ్ర నూయల్ డెవలప్‌మెంట్ వరకు; మరియు 1980ల మధ్య నుండి పేదరికం తగ్గింపుకు మార్గంగా స్థిరమైన జీవనోపాధిపై దృష్టిని పెంచడం ద్వారా onwads. DRDA మరియు బ్లాక్ ఆర్గనైజేషన్‌ను కలుపుకొని గ్రామీణాభివృద్ధి పరిపాలన కోసం సమగ్ర యంత్రాంగాన్ని ఏర్పాటు చేయడం అవసరం, ఇది వివిధ అభివృద్ధి విభాగాలతో పాటు బ్యాంకులు మరియు సహకార సంస్థల వంటి ఏజెన్సీల ప్రయత్నాలను సమన్వయం చేయడంలో ఎక్కువ బరువు కలిగి ఉంటుంది.

పంచాయితీ రాజ్ సంస్థలు మరియు యంత్రాంగాలు మరియు వికేంద్రీకృత ప్రణాళిక ప్రక్రియలతో అనుసంధానించబడి ఉంటుంది. భారతదేశం ఇప్పటికీ గ్రామీణ భారతదేశం కాబట్టి, సాగుదారులు, గ్రామ చేతి వృత్తులు, వ్యవసాయ కూలీలు

మరియు భూమి లేని పేదలు వ్యవసాయంపై ఎక్కువగా ఆధారపడతారు. ఇంకా, ఇది వ్యవసాయం మరియు వ్యవసాయేతర ప్రయోజనాల కోసం క్రెడిట్ కోసం బలమైన డిమాండ్‌తో వైవిధ్యభరితంగా మారుతోంది. పొదుపు కోసం సమర్థవంతమైన యంత్రాంగాలు, బీమా మరియు డబ్బు బదిలీలు, ఇతర వాటితో పాటు, స్థిరమైన గ్రామీణ అభివృద్ధికి ఇది గణనీయంగా దోహదపడుతుందని భావిస్తున్నారు.

17.7. ముఖ్య పదములు:

సహకార సంస్థలు: సహకార అనేది ఒక వ్యాపార సంస్థ, వారి పరస్పర ప్రయోజనం కోసం వ్యక్తుల సమూహం ద్వారా నిర్వహించబడుతుంది.

కరువు: ఇది వాతావరణానికి సంబంధించిన ప్రకృతి వైపరీత్యం. ఇది నెలలు లేదా సంవత్సరాల పాటు విస్తారమైన ప్రాంతాలను ప్రభావితం చేస్తుంది. ఇది ఆహార ఉత్పత్తిపై ప్రభావం చూపుతుంది మరియు ఇది ఆయుర్దాయం మరియు పెద్ద ప్రాంతాలు లేదా దేశాల ఆర్థిక పనితీరును తగ్గిస్తుంది. కరువు అనేది చాట్ యొక్క విస్మరణ లక్షణం. ఇది దాదాపు అన్ని శీతోష్ణస్థితి మండలాల్లో సంభవిస్తుంది మరియు దాని లక్షణాలు ప్రాంతాల మధ్య చాలా భిన్నంగా ఉంటాయి. కరువు శుష్కత నుండి భిన్నంగా ఉంటుంది. కరువు తాత్కాలికం అయితే తక్కువ వర్షపాతం ఉన్న ప్రాంతాలలో శుష్కత శాశ్వత లక్షణం.

పర్యావరణం: పర్యావరణం చుట్టూ ఉంటుంది. ఇది సహజ పర్యావరణం (గాలి, నీరు, భూమి, వాతావరణం మొదలైనవి) మరియు మానవ పర్యావరణాన్ని కలిగి ఉన్న భౌతిక వాతావరణం కావచ్చు లేదా అది మానవ వాతావరణం కావచ్చు – ఒక వస్తువు చుట్టూ ఉన్న వ్యక్తులు. ఇది సామాజిక వాతావరణం అని కూడా పిలువబడుతుంది మరియు ఆధ్యాత్మిక వాతావరణం, భావోద్వేగ వాతావరణం, ఇల్లు, కుటుంబం మొదలైన అంశాలను కలిగి ఉంటుంది.

భూ సంస్కరణలు: భూమి యాజమాన్యానికి సంబంధించిన చట్టాలు, నిబంధనలు లేదా ఆచారాలను మార్చడం ఇందులో ఉంటుంది. ల్యాండ్ రీఫాన్ అనేది ప్రభుత్వం ప్రారంభించిన లేదా ప్రభుత్వ–మద్దతుతో కూడిన ఆస్తి పునర్విభజనను కలిగి ఉండవచ్చు, సాధారణంగా వ్యవసాయ భూమి భూ సంస్క రణ, కాబట్టి, సాపేక్షంగా తక్కువ సంఖ్యలో సంపన్నులు (లేదా fmm వంటి తక్కు వ శక్తిమంతమైన వారి నుండి యాజమాన్యాన్ని బదిలీ చేయవచ్చు. విస్తారమైన భూమిని కలిగి ఉన్న యజమానులు (ఉదాహరణ: తోటలు, పెద్ద గడ్డిబీడులు లేదా అగ్రిబిజినెస్ ప్లాట్లు) భూమిలో పనిచేసే వారి వ్యక్తిగత యాజమాన్యానికి.

మైక్రోఫైనాన్స్: మైక్రోఫైనాన్స్ అనేది తక్కువ–ఆదాయ క్లయింట్లు లేదా వినియోగదారులు మరియు స్వయం ఉపాధితో సహా సంఘీభావంతో కూడిన రుణ సమూహాలకు ఆర్థిక సేవలను అందించడం, సాంప్రదాయకంగా బ్యాంకింగ్ మరియు సంబంధిత సేవలకు ప్రాప్యత లేదు.

స్వయం సహాయక బృందం: స్వయం సహాయక బృందం (SHG) అనేది సాధారణంగా 10–20 మంది స్థానిక మహిళలతో కూడిన గ్రామ–ఆధారిత ఆర్థిక మధ్యవర్తి. చాలా స్వయం–సహాయ సమూహాలు భారతదేశంలో ఉన్నాయి, అయితే SHG లు ఇతర దేశాలలో, ముఖ్యంగా దక్షిణాసియా మరియు ఆగ్నేయాసియాలో కూడా కనిపిస్తాయి.

వ్యర్థ భూమి: భారతదేశం ప్రపంచ జనాభాలో 16% వాటాను కలిగి ఉంది, అయితే దాని భూమి ప్రపంచంలోని మొత్తం భౌగోళిక విస్తీర్ణంలో 2% మాత్రమే. సహజంగానే, భూమిపై ఒత్తిడి తరచుగా దాని మోసే సామర్థ్యానికి మించి ఉంటుంది.

అందువల్ల, ఉత్పాదక భూములు, ముఖ్యంగా భారతదేశంలోని వ్యవసాయ భూములు నిరంతరం వివిధ స్థాయిల క్షీణత ప్రక్రియలో ఉన్నాయి మరియు వేగంగా బంజరు భూములుగా మారుతున్నాయి. ప్రస్తుతం, భారతదేశంలో దాదాపు 68.35 మిలియన్ హెక్టార్ల భూమి బంజరు భూములుగా ఉంది. ఈ భూములలో, దాదాపు 50% భూములు అటవీయేతర భూములు, వాటిని సరైన చికిత్స చేస్తే మళ్లీ సారవంతం చేయవచ్చు.

17.8. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు:

1) భారతదేశంలో గ్రామీణాభివృద్ధి పరిపాలన చరిత్రను గురించి వివరించండి?

2) గ్రామీణాభివృద్ధి పరిపాలనకు సంబంధించిన వివిధ విధానాలను గురించి విశ్లేషించండి?

3) వికేంద్రీకృత గ్రామీణ అభివృద్ధి పరిపాలన గురించి వివరించండి?

4) పంచాయితీ రాజ్, గ్రామ సభ, షెడ్యూల్ ప్రాంతాల చట్టం గురించి వివరించండి?

5) గ్రామీణ క్రెడిట్ మరియు మైక్రో ఫైనాన్స్ గురించి వివరణ ఇవ్వండి?

17.9. ఆధార గ్రంథాలు:

1) Government of India-1991: Report of the Committee on the Financial System (Chairman: Shri M. Narasimham). New Delhi:

2) Ministry of Finance. Government of India. 2002. Report of the Working Group to Suggest Amendments in the Regional Rural Banks Act, 1976 (Chairman: Shri M. V. S. Chalapathi Rao). New Delhi:

3) Ministry of Finance. Jiitting, Johannes, CCline Kauffmann, Ida Mc Donnell, Holger Osterrieder, Nicolas Pinaud and Lucia Wegner. 2004.

4) Decentralisation and Poverty in Developing Countries: E-xploring The Impact. OECD Development Centre Working Paper, No.236. Lewis, W. A. 1955.

5) The Theory of Economic Growth. London: George Allen & Unwin. Mahajan, Vijay. 1996. BASIX:

6) A New Generation Livelihood Promotion Institution. Anand: IRMA. Mahajan, Vijay, and Ramola, Bharti Gupta. 1996.

7) Financial Services for the Rural poor and Women in India: Access and Sustainability, Journal of Internet, lnal Development, Vo1.8, K0.2: 21 1-224. Manor, J. 1999.

8) The Political Economy of Denzocratic Decentral sation. Wa~hinb~on, D.C.: World Bank. Musgrave, R. A. 1983. "Who ShouldTax, Where and What?", in C. E. MC LURES (ed.).

9) Tax Assignment in Federal Countries. Canberra: Centre for Research on Federal Financial Relations. NABARD. 2001.

10) Report of the Expert Committee on Rural Credit (Chairman Dr. V. S. Vyas). Oates, W. 1972. Fiscal Federalism. New York:

11) Harcourt Brace. Ostrom, E., S. Huclfeldt, C. Schweik, and M. B. Wertime. 1993. "A Relational Archhe for Natural Resources Governance and Management", International Forestry Resources and Institutions Working Paper, No.D93I-25,

12) Workshop on Political Theory and Policy Analysis. Bloomington: Indian University. Ram Subhag Singh. 1963.

13) Working Group Report on Inter-departmental arzd Institutional Coordination for Agricultural Production. NES. Reserve Bank of India. 1998.

14) Report of the High Level Committee orz Agricultural Credit through Commercial Banks (Chairman: Shri R. V. Gupta).

– డా॥ నంబూరు బాబు.

పాఠం - 18

పంచాయితీ రాజ్ సంస్థల నిర్మాణం మరియు విధులు

18.0. లక్ష్యం:

ఈ పాఠ్య భాగము చదివిన తరువాత ఈ క్రింది అంశాలను తెలుసుకోగలరు.

- భారతదేశంలో పంచాయతీరాజ్ వ్యవస్థ యొక్క పరిణామం మరియు పెరుగుదలపై వెలుగులోకి తేవడం గురించి
- పంచాయతీరాజ్ సంస్థల పట్ల ప్రభుత్వ విధానాన్ని చర్చించడం గురించి
- PRI లను పునరుజ్జీవింపజేయడం గురించి మరియు
- ప్రజాస్వామ్య వికేంద్రీకరణను పెంచవలసిన అవసరాన్ని వివరించడం గురించి తెలుసుకోగలరు.

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

18.1. పరిచయం

18.2. భారతదేశంలో పంచాయతీరాజ్ వ్యవస్థ యొక్క పరిణామం మరియు పెరుగుదల

18.3. పంచాయతీరాజ్ సంస్థల నిర్మాణం మరియు విధులు

18.4. పంచాయతీరాజ్ పట్ల ప్రభుత్వ విధానం

18.4.1. ఆర్థిక వనరులు

18.4.2. సామాజిక-ఆర్థిక మరియు రాజకీయ పరిస్థితులు

18.4.3. సివిల్ సర్వీస్ యొక్క స్థానం

18.4.4. రాజకీయ మద్దతు లేకపోవడం

18.4.5. రాష్ట్ర నియంత్రణ మరియు పర్యవేక్షణ

18.5. ఆంధ్రప్రదేశ్ నమూనా

18.5.1. 1959 నుండి 1983 వరకు మొదటి దశ

18.5.2. రెండవ దశ

18.6. ఆర్థిక సహాయం

18.6.1. ఇంటిగ్రేటెడ్ అడ్మినిస్ట్రేటివ్ స్ట్రక్చర్స్ అవసరం

18.6.2. ఇటీవలి అభివృద్ధి

18.6.3. బిల్లులోని కొన్ని ముఖ్యమైన లక్షణాలు

18.7. సారాంశం

18.8. కీలక పదాలు

18.9. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు

18.10. ఆధార గ్రంథాలు

18.1. పరిచయం:

భారతదేశంలో పంచాయతీ రాజ్ అనేది స్థానిక స్వపరిపాలన వ్యవస్థ, దీని కింద ప్రజలు ఉంటారు. గ్రామీణ ప్రాంతాలలో తమ సామాజిక–ఆర్థిక మరియు సాంస్కృతిక అభివృద్ధికి సంబంధించిన బాధ్యతలను తాము స్వీకరించారు. ప్రాథమికంగా, ఇది స్థానిక వ్యవహారాల నిర్వహణలో ప్రజల భాగస్వామ్యం కోసం ఏర్పాటు. కొన్ని రకాల స్థానిక సంస్థ లేదా మరొకటి భారతదేశంలో ఎల్లప్పుడూ ఉనికిలో ఉన్నాయి.

స్వాతంత్ర్యానంతరం, గ్రామ స్వయంప్రతిపత్తిపై మా అనుభవం, వికేంద్రీకరణపై ఒత్తిడి, సోషలిస్ట్ మరియు గాంధేయ ఆదర్శాలకు కట్టుబడి ఉండటం వల్ల పంచాయతీరాజ్ సంస్థల (PRIs) స్థాపనకు దారితీసింది. అప్పటి నుండి PRI లను పునరుజ్జీవింపజేసేందుకు నిరంతరంగా ప్రయత్నాలు జరుగుతున్నాయి మరియు ప్రభుత్వాలు ఎప్పటికప్పుడు పెరిగిన వికేంద్రీకరణపై తమ వైఖరిని పునరుద్ఘాటించాయి.

ఇంకా PRIs చాలా సమస్య లను ఎదుర్కొంటోంది, వాటిని వీలైనంత త్వరగా సరిదిద్దాలి. ఈ యూనిట్ ఈ అన్ని అంశాలపై దృష్టి పెట్టడానికి ప్రయత్నిస్తుంది మరియు వాటిని బలోపేతం చేయడానికి PRI ల పట్ల ప్రభుత్వ విధానాలను బయటకు తీసుకురావడానికి ప్రయత్నిస్తుంది.

18.2. భారతదేశంలో పంచాయతీరాజ్ వ్యవస్థ యొక్క పరిణామం మరియు పెరుగుదల:

ప్రాచీన కాలం నుండి భారతదేశంలో కొన్ని రకాల గ్రామీణ సంస్థలు లేదా మరొకటి ఉనికిలో ఉన్నాయి. ఆగమాలు మరియు జాతకాల ప్రకారం, గ్రామాలు పరిమాణం మరియు నివాస విధానాన్ని బట్టి వర్గీకరించబడ్డాయి. బుద్ధుడు మరియు మహావీరుడు స్థాపించిన మతపరమైన ఆదేశాలు నిర్ణయాలకు రావడంలో అత్యంత ప్రజాస్వామ్య విధానాలను గమనించాయి. కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రం ఆ సమయంలో అమలులో ఉన్న గ్రామ పరిపాలనా వ్యవస్థ యొక్క సమగ్ర వివరణను అందిస్తుంది. మను తన 'మనుస్మృతి'లో స్థానిక స్వపరిపాలన సంస్థల గురించి వివరంగా వివరించాడు. పురాతన కాలం నాటి గ్రామ పరిపాలనలో మూడు అంశాలు ప్రస్తావించదగినవి. ఒకటి–ప్రజలలో ప్రబలమైన సమాజ స్ఫూర్తి, మరొకటి–దాని పరిపాలనకు సంబంధించిన ప్రభుత్వ కార్యకర్తల రకం మరియు మూడవది దాని నిర్వహణలో నివాసులు పాల్గొనే ప్రభుత్వ సంస్థల స్వభావం.

ఈ రకమైన వ్యవస్థ మౌర్యులు మరియు గుప్తుల కాలంలో కూడా కొనసాగింది. మొఘలుల ఆగమనం మరియు రెవెన్యూ రంగంలో మరింత విస్తృతమైన పరిపాలనా యంత్రాంగాన్ని ప్రవేశపెట్టడం వలన గ్రామ పరిపాలనపై కఠినమైన నియంత్రణ ఏర్పడింది, అయితే సాంప్రదాయ గ్రామ సంస్థలను తాకలేదు. బ్రిటిష్ పాలనలో–గ్రామ సంఘాల విచ్ఛిన్నం ఇప్పటికే ప్రారంభమైంది. జమీందారీ మరియు రైత్వారీ వ్యవస్థను ప్రవేశపెట్టడం గ్రామాల కార్పొరేట్ జీవితానికి చావు దెబ్బ తగిలింది. అనంతరం స్థానిక సంస్థల పునరుద్ధరణకు అనేక ప్రయత్నాలు జరిగాయి.

వికేంద్రీకరణపై రాయల్ కమీషన్ ఈ దిశగా పలు సిఫార్సులు చేసింది. 1919 (డయార్కీ చట్టం) ప్రకారం స్థానిక స్వీయ–ప్రభుత్వాలు మోంట్–ఫోర్డ్ సంస్కరణలను ఆమోదించినప్పటి నుండి (1935) దేశవ్యాప్తంగా గ్రామ పంచాయతీలకు సంబంధించిన చట్టాల ప్రవాహం నుండి బదిలీ చేయబడిన అంశంగా మార్చబడింది. ఆ విధంగా స్వాతంత్ర్య ఉద్యమ సమయంలో అట్టడుగు స్థాయి స్వయం పాలనా సంస్థల స్థాపన జాతీయవాద భావజాలంలో భాగంగా ఏర్పడింది. మహాత్మా

గాంధీ "గ్రామ స్వరాజ్యం యొక్క నా ఆలోచన ఏమిటంటే, ఇది దాని స్వంత ముఖ్యమైన కోరికల కోసం దాని పొరుగువారితో సంబంధం లేకుండా పూర్తి గణతంత్రరాజ్యంగా ఉంటుంది మరియు ఇంకా అనేక ఇతర వ్యక్తులపై ఆధారపడటం అవసరం".

గాంధీ ఆలోచన విస్తృతమైన ప్రభావాన్ని కలిగి ఉంది మరియు ఇది రాజ్యాంగ సభ చర్చలలో కూడా ప్రతిబింబించింది. రాజ్యాంగ ముసాయిదాలో గ్రామాన్ని స్వపరిపాలన యూనిట్‌లుగా పేర్కొనకపోయినప్పటికీ, ఆర్థికంగా, సామాజికంగా అభివృద్ధి చెందడంలో గ్రామాలు ముఖ్యమైన పాత్రపోషించాలని అసెంబ్లీలో చాలా మంది అభిప్రాయపడ్డారు. గణనీయమైన చర్చ మరియు చర్చ తర్వాత, ఆర్టికల్ 40 రాష్ట్ర విధాన నిర్దేశక సూత్రాలపై అధ్యాయంలో చేర్చబడింది. ఈ ఆర్టికల్ రాష్ట్రానికి పిలుపునిస్తోంది. 'గ్రామ పంచాయితీలను నిర్వహించేందుకు చర్యలు తీసుకోవాలని మరియు వాటికి స్వయం ప్రభుత్వాల యూనిట్‌లుగా పనిచేయడానికి అవసరమైన అధికారాలు మరియు అధికారాలను అందించాలని.

అభివృద్ధి కోసం ప్రణాళికను ఒక వ్యూహంగా స్వీకరించడానికి గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో అభివృద్ధి కార్యక్రమాలను అమలు చేయడానికి ప్రజల సహకారం అవసరం. కమ్యూనిటీ డెవలప్‌మెంట్ ప్రోగ్రామ్ దేశంలో ప్రారంభించబడింది. అక్టోబరు, 1952, డెవలప్‌మెంట్ బ్లాక్‌లు పరిమిత సిబ్బంది మరియు నిధులతో స్థాపించబడ్డాయి. బ్లాక్ డెవలప్‌మెంట్ ఆఫీసర్ నేతృత్వంలో పని చేసే సాంకేతిక నిపుణులతో కూడిన ఎక్స్‌టెన్షన్ ఆర్గనైజేషన్ సహాయంతో ఈ ప్రాంతాన్ని సమన్వయ పరచడం లక్ష్యం. అట్టడుగు స్థాయిలో బహుళార్ధసాధక కార్మికులు ఉన్నారు. సంఘం నుండి సరిపోలే సహకారం ఆధారంగా ఆర్థికాలు అందుబాటులో ఉంచబడ్డాయి. స్వీయ సహాయం కోసం చర్యను ప్రేరేపించడానికి పరిమిత ప్రభుత్వ నిధులను ఉపయోగించడం ఉద్దేశం. అభివృద్ధి కార్యక్రమాలకు నిధుల కేటాయింపుపై సలహాల కోసం ప్రతి బ్లాక్కు సలహా కమిటీలను ఏర్పాటు చేశారు. కమ్యూనిటీ డెవలప్‌మెంట్ ప్రోగ్రామ్ యొక్క పనిని సమీక్షించడానికి, ప్రోగ్రామ్‌ను అధ్యయనం చేయడానికి మరియు వాటి అమలులో ఎక్కువ సామర్థ్యాన్ని నిర్ధారించడానికి ప్రోగ్రామ్ యొక్క కంటెంట్ మరియు ప్రాధాన్యతలపై నివేదించడానికి ప్లాన్ ప్రాజెక్ట్‌పై కమిటీ ఒక బృందాన్ని ఏర్పాటు చేసింది. భారతదేశంలో పంచాయితీరాజ్, బల్వంత్ రాయ్ మెహతా కమిటీగా ప్రసిద్ధి చెందిన ఈ కమిటీ సిఫార్సుల ఆధారంగా దాని ఛైర్మన్ పేరు పెట్టారు.

బల్వంత్ రాయ్ మెహతా కమిటీ సిఫార్సులను చాలా రాష్ట్ర ప్రభుత్వం ఆమోదించింది మరియు PRIలు స్థాపించబడ్డాయి. దేశంలో మొదటగా ఆంధ్రప్రదేశ్, రాజస్థాన్లు వీటిని ఏర్పా టు చేశాయి. రాష్ట్రాలలో ఆవిర్భవించిన పంచాయితీ రాజ్ నిర్మాణం రాష్ట్రానికి తేడాలు ఉన్నప్పటికీ, బల్వంత్ రాయ్ మెహతా బృందం సిఫార్సులకు అనుగుణంగా ఉంది. అయితే మహారాష్ట్ర ప్రభుత్వం V.P. తో ప్రత్యేక కమిటీని నియమించింది. నాయక్ చైర్మన్. నాయక్ కమిటీ సిఫార్సుల ఆధారంగా మహారాష్ట్ర మరియు గుజరాత్‌లలో పంచాయితీ రాజ్ యొక్క మూడంచెల నిర్మాణం ఏర్పాటు చేయబడింది. ఈ రెండు రాష్ట్రాల్లో బ్లాక్‌కు బదులుగా జిల్లా అభివృద్ధికి అనువైన యూనిట్‌గా పరిగణించబడింది. అందువల్ల జిల్లాలు ప్రణాళిక మరియు అభివృద్ధి యూనిట్లుగా స్థాపించబడ్డాయి మరియు గ్రామీణ అభివృద్ధి కార్యక్రమాన్ని అమలు చేయడానికి జిల్లా పరిషత్ యొక్క విస్తృత చేతులుగా సమితులు పనిచేయాలి. అయినప్పటికీ గ్రామ పంచాయతీరాజ్‌లో ప్రాథమిక యూనిట్‌గా కొనసాగింది.

కమిటీ యొక్క అత్యంత ముఖ్యమైన సిఫార్సు పంచాయితీరాజ్ యొక్క రెండు-అంచెల వ్యవస్థను రూపొందించడం. ఇది రాష్ట్ర స్థాయి కంటే రెవెన్యూ జిల్లాను వికేంద్రీకరణ యొక్క మొదటి పాయింట్‌గా పరిగణిస్తుంది. జిల్లా పరిషత్ కార్యనిర్వాహక సంస్థగా భావించబడింది. కమిటీ ప్రకారం, మోడల్ పంచాయతీలు మాత్రమే సాంకేతిక అవసరాలు మరియు నిర్ణయం తీసుకోవడంలో ప్రజల భాగస్వామ్యం యొక్క అవకాశాల మధ్య అసమతుల్యతను నిర్ధారించగలవు. పన్నుల విషయంలో,

అవసరమైన వనరులను సమీకరించడానికి PRI లకు 'పన్ను విధింపు యొక్క నిర్బంధ అధికారాలు' ఉండాలని కమిటీ కోరింది. పంచాయితీరాజ్ వ్యవహారాల్లో రాజకీయ పార్టీల 'బహిరంగ భాగస్వామ్యానికి' అనుకూలంగా ఉండేలా కమిటీ సిఫార్సు చేయడం విశేషం.

గ్రామాల్లోని బలహీన సామాజిక మరియు ఆర్థిక వర్గాల ప్రయోజనాలను పరిరక్షించడానికి మరియు ప్రోత్సహించడానికి మానిటరింగ్ ఫోరమ్ ఏర్పాటుకు సంబంధించి ఇది ఒక ఆసక్తికరమైన సిఫార్సు చేసింది. ఈ గ్రూపుల కోసం కేటాయించిన నిధులు వాస్తవంగా వాటిపై ఖర్చు చేశారో లేదో తనిఖీ చేసేందుకు జిల్లా స్థాయి ఏజెన్సీతో పాటు శాసనసభ్యుల కమిటీ ద్వారా రెగ్యులర్ సోషల్ ఆడిట్ చేయాలని సూచించింది.

కమిటీ గ్రామీణాభివృద్ధిని పట్టణ-గ్రామీణ కొనసాగింపులో భాగంగా పరిగణించింది మరియు అందుచేత పట్టణ సౌకర్యాల నిబంధనల కోసం వాదించింది. ఆ విధంగా కమిటీ పంచాయితీ రాజ్ పట్ల 'కొత్త విధానం' అని పిలిచింది. ఇది 'నిర్మాణం, విధుల సూత్రీకరణ మరియు PRI ల యొక్క ఆర్థిక, పరిపాలనా మరియు మానవ వనరుల వినియోగం గ్రామీణ అభివృద్ధి నిర్వహణ యొక్క ఉద్భవిస్తున్న క్రియాత్మక ఆవశ్యకతపై నిర్ణయించబడాలి.

ఈ ప్రయత్నాలు చేసినప్పటికీ, రాష్ట్ర ప్రభుత్వం PRI లతో వారి సంబంధాలలో చాలా సమానమైనది కాదు. వారి మధ్య ఆర్థిక సంబంధాలు అంతంత మాత్రంగానే ఉన్నాయి. ఈ సంస్థల ఎన్నికలు పదే పదే వాయిదా పడ్డాయి. లాక్డ్ బాడీలను అణచివేయడం ఒక సాధారణ దృగ్విషయంగా మారింది. 'PRI ల పట్ల రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు ఇంతవరకు పెద్దగా ఉత్సాహం చూపలేదు. అంతేకాకుండా స్థానిక స్థాయిలతో అధికారాన్ని పంచుకోవడానికి కూడా కేంద్రం విముఖత చూపుతోంది. PRI ల పట్ల ప్రభుత్వ ప్రస్తుత మరియు భవిష్య త్తు విధానాన్ని అర్థం చేసుకోవడానికి, వాటి పనితీరులో సమస్యలు మరియు వాటిని పరిష్క రించడానికి అవసరమైన ప్రయత్నాల గురించి కళ గురించి తెలుసుకోవడం చాలా అవసరం, అయితే ముందుగా మేము PRI ల నిర్మాణం మరియు విధులపై వెలుగునిస్తాము.

18.3. పంచాయతీరాజ్ సంస్థల నిర్మాణం మరియు విధులు:

భారతదేశంలో పంచాయితీ రాజ్ వ్యవస్థ ప్రజాస్వామ్య నాయకత్వ ఆవిర్భావానికి మరియు ప్రజాస్వామ్య వికేంద్రీకరణ అభివృద్ధికి అవకాశాలను అందించడానికి, భాగస్వామ్య ప్రజాస్వామ్యం యొక్క విలువలను గ్రహించడానికి, గ్రామీణ అభివృద్ధి మరియు ఆధునికీకరణకు సాధనంగా పనిచేయడానికి మరియు నిర్ణయాలను తీసుకురావడానికి భారతదేశంలో ప్రారంభించబడింది. అధికారులు ప్రజలకు చేరువయ్యారు.

ఈ లక్ష్యాలను సాధించడానికి, మనం ఇప్పటికే చర్చించారు, బల్వంత్ రాయ్ మెహతా కమిటీ పంచాయితీ రాజ్ యొక్క మూడంచెల నిర్మాణాన్ని సిఫార్సు చేసింది, అయితే 1977వ సంవత్సరంలో అశోక మెహతా కమిటీ PRI ల యొక్క రెండు-అంచెల నిర్మాణాన్ని ఏర్పాటు చేయాలనే సూచనతో ముందుకు వచ్చింది. స్వాతంత్ర్యం వచ్చినప్పటి నుండి, స్థానిక సర్దుబాట్ల అవసరాన్ని పరిగణనలోకి తీసుకుని PRI ల నిర్మాణం మరియు విధుల్లో ఏ విధమైన ఏకరూపత లేదని మేము కనుగొన్నాము.

మూడు మరియు రెండు-అంచెల వ్యవస్థ యొక్క గణన క్రింది విధంగా ఉంది:

మూడు-అంచెలు: ఆంధ్రప్రదేశ్, బీహార్, గుజరాత్, హిమాచల్ ప్రదేశ్, మహారాష్ట్ర, రాజస్థాన్, తమిళనాడు, పంజాబ్, ఉత్తరప్రదేశ్ మరియు పశ్చిమ బెంగాల్.

రెండు అంచెలు: అస్సాం, హర్యానా, కర్నాటక, మధ్యప్రదేశ్, ఒరిస్సా కొన్ని రాష్ట్రాల్లో జిల్లా పరిషత్ చాలా బలంగా ఉంది మరియు పంచాయితీ సమితిని కప్పివేస్తుంది.

కొన్ని రాష్ట్రాల్లో జిల్లా పరిషత్ కేవలం సలహా విధులను మాత్రమే కలిగి ఉంది.

PRIల విధులు చేయబడినంతవరకు, అవలంబించిన నిర్మాణం యొక్క స్వభావం మరియు అవసరాలపై ఆధారపడి రాష్ట్రం నుండి రాష్ట్రానికి పూర్తిగా మారుతూ ఉంటుంది. ఫంక్షన్‌ల యొక్క విస్తృత జాబితా ఇప్పటికీ ఇవ్వబడింది. గ్రామ సభ గ్రామం యొక్క మూలాలను వివరిస్తుంది. ఇది గ్రామ పంచాయతీ వార్షిక నివేదిక మరియు బడ్జెట్ మరియు తదుపరి సంవత్సరానికి సంబంధించిన కార్యక్రమాలను పరిగణనలోకి తీసుకుంటుంది. గ్రామ పంచాయతీ పారిశుధ్యం, నీటి సరఫరా, నిర్మాణం, నిర్వహణకు సంబంధించిన కార్యకలాపాలను దోచుకుంటుంది. రోడ్లు, వంతెనలు, కాలువలు, ఆసుపత్రుల ఏర్పాటు మరియు నిర్వహణ, వ్యవసాయాన్ని ప్రోత్సహించడం. కుటీర పరిశ్రమలు, పాఠశాలలు, గ్రంథాలయాలు, గ్రామ ప్రణాళికల తయారీ మొదలైనవి. పంచాయతీ సమితి వ్యవసాయం, పశుపోషణకు సంబంధించిన అభివృద్ధి కార్యక్రమాల ప్రణాళిక మరియు అమలుతో వ్యవహరిస్తుంది. నీటిపారుదల, విద్య, ఆరోగ్యం, పారిశుధ్యం, అంతర్-గ్రామ కమ్యూనికేటర్ మరియు సాంఘిక సంక్షేమం. ఇది జిల్లా పరిషత్ మరియు రాష్ట్ర ప్రభుత్వం కేటాయించిన పూర్తి విధులను కూడా విడదీస్తుంది. ఇది గ్రామ పంచాయతీల పనితీరును సమన్వయం చేస్తుంది మరియు సూపర్‌వైజ్ చేస్తుంది.

18.4. పంచాయతీరాజ్ పట్ల ప్రభుత్వ విధానం:

ఇక్కడ PRIల పనితీరులో సమస్యలు, పంచాయతీ రాజ్ సంస్థలు ఎదుర్కొంటున్న అనేక సమస్యలు. మేము ఇప్పుడు వాటిని క్లుప్తంగా చర్చిస్తాము.

నిర్మాణాలు:

PRIలను స్థాపించేటప్పుడు, యూనిట్లను సృష్టించడం మరియు ప్రణాళిక మరియు అభివృద్ధి యూనిట్‌ను గుర్తించడం కోసం ఏకరీతి నమూనా ఏదీ పాటించబడదు. ఇది వైఫల్యానికి కారణం కాకపోవచ్చు. కానీ వివిధ రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు అవలంబిస్తున్న నిర్మాణాలు వాటి నుండి ఆశించిన పాత్రను నిర్వహించగల సామర్థ్యం లేదు.

విధులు మరియు అధికారాల పంపిణీ

ఎ) PRIల మధ్య

బి) PRIలు మరియు రాష్ట్ర ప్రభుత్వాల మధ్య మరియు

సి) PRIలు మరియు కేంద్ర ప్రభుత్వాల మధ్య ఏదైనా మంచి సూత్రం ఆధారంగా చేయలేదు.

ఫంక్షన్‌లో చాలా గందరగోళం, అతివ్యాప్తి మరియు కొన్ని సార్లు నకిలీ ఉంది. PRIలకు అందుబాటులో ఉన్న నైపుణ్యం. నేను ప్రత్యేకంగా వివిధ అభివృద్ధి పథకాల ప్రణాళిక, అమలు లేదా పర్యవేక్షణలో చాలా పరిమితంగా ఉన్నాను. దేశంలో కేంద్రీకరణ వైపు బలమైన ధోరణి ఉన్నప్పటికీ అట్టడుగు స్థాయిలో ప్రణాళిక కాగితంపైనే ఉంటుంది.

18.4.1. ఆర్థిక వనరులు:

PRI లు ఎదుర్కొంటున్న అతి ముఖ్యమైన సమస్య ఆర్థిక సమస్యలకు సంబంధించినది. PRI లు నిర్వహించాలని భావిస్తున్న నాణ్యత మరియు వివిధ రకాల కార్యకలాపాలు వారి ఆదేశంలోని వనరులపై ఎక్కువగా ఆధారపడి ఉంటాయని ప్రత్యేకంగా చెప్పనవసరం లేదు. వనరుల ఆధారం స్థానిక ఆర్థిక వ్యవస్థపై ఆధారపడి ఉంటుంది మరియు కొంతవరకు రాష్ట్ర మరియు కేంద్ర ప్రభుత్వాల కేటాయింపులపై ఆధారపడి ఉంటుంది. నేటి పరిస్థితుల ప్రకారం, స్థానిక ఆర్థిక వ్యవస్థ చాలా బలహీనంగా ఉంది. అంటే, PRI లు తమ అధికార పరిధిని మెరుగుపరచుకోవడానికి చాలా పరిమిత పరిధిని కలిగి ఉంటారు.

భారతదేశంలో, కేంద్ర మరియు రాష్ట్రాల మధ్య వివాదానికి దారితీసే ఆదాయ వనరుల కేంద్రీకరణ ఉంది. అదేవిధంగా రాష్ట్రంలో ఆర్థిక వ్యవస్థ కూడా అదే స్వభావం. అవసరమైన మంజూరు కోసం PRI లు ఉన్నతాధికారులను సంప్రదించాలి. అందువల్ల వనరులు మరియు బాధ్యతల మధ్య అసమతుల్యత యొక్క నిజమైన ప్రమాదం ఉంది, PRI లకు మరిన్ని విధులు బదిలీ చేయబడుతున్నాయి. దామాషా ప్రకారం వనరులను బదిలీ చేయడానికి కేంద్రం లేదా రాష్ట్రాలు అదే ఉత్సాహంతో ముందుకు రావడం లేదు. అందువల్ల ఈ సంస్థలు చాలావరకు వనరుల కొరత వాతావరణంలో పనిచేయవలసి ఉంటుంది. రాష్ట్రాలు వారి చట్టబద్ధతను పొందే ఏజెన్సీని కలిగి ఉంటాయి) వారు హక్కుగా పొందే ఆదాయాలలో ఉన్నాయి. మరోవైపు, PRI లు రాష్ట్ర వాటాల నుండి ఎటువంటి వాటాను పొందవు. వారు రాష్ట్రం నుండి స్వీకరించే మొత్తాలు చాలా వరకు విచక్షణతో ఉంటాయి.

18.4.2. సామాజిక-ఆర్థిక మరియు రాజకీయ పరిస్థితులు:

భారతీయ సమాజం యొక్క ప్రస్తుత సామాజిక-ఆర్థిక నిర్మా ణం PRI ల పరిమిత విజయానికి బాధ్యత వహించే ప్రధాన అంశం. PRIల యొక్క అన్ని స్థాయిలలో ఎన్నికైన సభ్యులు మరియు ఆఫీస్ బేరర్‌లు సాధారణంగా గ్రామీణ సమాజంలోని ధనిక ఆధిపత్య వర్గాలకు చెందినవారని నిస్సందేహంగా నిరూపించబడింది. వారు ఇప్పటికే ఉన్న వ్యవస్థను కాపాడుకోవడంలో స్వార్థ ప్రయోజనాలను కలిగి ఉన్నారు మరియు వారి ప్రాంతాలలో అణగారిన వారి స్థానాన్ని బలోపేతం చేసే ఏదీ చేయరు.

ఆ విధంగా PRI ల నాయకత్వం గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోని బలహీన వర్గాలకు ప్రయోజనాలను ప్రవహించనివ్వదు. కొన్ని రాష్ట్రాలలో వివిధ స్థాయిలలో సీట్ల రిజర్వేషన్‌లు చేసినప్పటికీ, రిజర్వేషన్ భావన ప్రభావవంతంగా ఆమోదించబడలేదు. బలహీన వర్గాలు దాదాపు పూర్తిగా అసంఘటితంగా ఉన్న మన క్రమానుగతంగా వర్గీకరించబడిన సమాజంలో అభివృద్ధి ప్రక్రియలో పేదలు పెద్దఎత్తున పాల్గొనే అవకాశం లేదని దీని అర్థం. అటువంటి పరిస్థితులలో ప్రజాస్వామ్య విధానీకరణ ప్రక్రియలో ప్రజల భాగస్వామ్యం అనే భావన చాలా కష్టం. పేదలు అభివృద్ధి కార్యక్రమాల్లో పాలుపంచుకుంటున్న సందర్భాలు చాలా తక్కువ.

18.4.3. సివిల్ సర్వీస్ యొక్క స్థానం:

సమర్థవంతమైన, తగినంత, ప్రతిస్పందించే మరియు నిబద్ధతతో కూడిన పరిపాలన పంచాయతీ రాజ్ విజయానికి ముఖ్యమైన పరిస్థితి. ఈ శరీరాల విధులు చాలా ఎక్కువ మరియు చాలా క్లిష్టమైనవి. పౌర సేవలో నిపుణులైన సాంకేతిక

సిబ్బంది, సరైన ధోరణి మరియు నిబద్ధత అవసరం. గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోని పౌరుల ఆకాంక్షలు రెచ్చిపోతున్నాయి. సేవలను మెరుగుపరచాలనే డిమాండ్ ఉంది. భారతదేశంలో పౌర సేవలకు సంబంధించినంత వరకు మేము భిన్నమైన మరియు క్లిష్ట పరిస్థితిని చూస్తున్నా ము. బ్యూరోక్రసీ పరాయీకరణ చెందుతోంది. వాటిలో PRI లను చేర్చకుండా అనేక కార్యక్రమాలు ప్రవేశపెట్టబడ్డాయి. ఈ కార్యక్రమాలు బ్యూరోక్రసీకి దగ్గరి పరిరక్షణగా మారాయి, ప్రాతినిధ్య సంస్థలు మరియు స్థానిక స్వపరిపాలన యూనిట్లుగా PRI లను అణగదొక్కడం మరియు నిరాశపరిచింది.

మనకు తెలిసినట్లుగా, జిల్లా కౌన్సిల్ అధిపతి ఆల్ ఇండియా సర్వీస్‌కి చెందిన అధికారి అంటే.. IAS,, రాష్ట్ర కేడర్‌కు చెందిన ఇతర అధికారుల సహాయంతో ఉంటారు. అనేక అధ్యయనాలు బ్యూరోక్రసీ మరియు PRI ల యొక్క ఎన్నికైన సభ్యుల మధ్య ఉన్న సంబంధాన్ని ఎత్తి చూపాయి. పరస్పర విశ్వాసానికి బదులు పరస్పర అనుమానాల వాతావరణం కనిపిస్తోంది.

18.4.4. రాజకీయ మద్దతు లేకపోవడం:

లైట్ మరియు ఉన్నత స్థాయిలు అని పిలవబడేవి సాధారణంగా అట్టడుగు స్థాయిలలో ప్రజాస్వామ్య ప్రక్రియను బలోపేతం చేయడానికి రాజకీయ మద్దతును అందించవు. పార్లమెంటు మరియు రాష్ట్ర శాసనసభల సభ్యులు పంచాయితీ రాజ్ ఆధిపత్యం గురించి నిరంతరం భయంతో జీవిస్తున్నారు. వారు పంచాయతీరాజ్ నాయకత్వం యొక్క ఆవిర్భావం గురించి భయపడుతున్నారు. అందువల్ల, అట్టడుగు నాయకుల అధికారాలు మరియు విధులను బలహీనపరిచేందుకు రాష్ట్ర మరియు కేంద్ర నాయకత్వం ప్రతి ప్రయత్నం చేస్తుంది.

18.4.5. రాష్ట్ర నియంత్రణ మరియు పర్యవేక్షణ:

పంచాయితీ రాజ్ సంస్థలు రాష్ట్ర పరిధిలోకి వస్తాయి మరియు రాష్ట్రంచే సృష్టించబడినందున, రాష్ట్రం మరియు PRIల మధ్య ఉన్నతమైన–నాసిరకం సంబంధం ఉంది. రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు ఎల్లప్పుడూ అధిక స్థాయి పితృస్వామ్యాన్ని ప్రదర్శిస్తాయి. అధికార వికేంద్రీకరణ కోసం ఒకవైపు నిబద్ధత ఉంటే, మరోవైపు స్థానిక సంస్థలు అలాంటి అధికారాన్ని దుర్వినియోగం చేస్తారనే అనుమానం మరియు భయం ఉంది. తత్ఫలితంగా, చట్టాలలోనే రాష్ట్రాలు అనేక తనిఖీలను ఊహించాయి. PRI లపై రాష్ట్రంచే నిర్వహించబడే నియంత్రణ సమగ్ర లక్షణం.

PRI లకు సంబంధించి ఆచరణాత్మకంగా ఏ విషయం లేదు, దానిపై రాష్ట్రం నియంత్రణ అధికారాలను ఉపయోగించదు. ఫలితంగా, అనేక రాష్ట్రాలు నిర్మా ణాత్మక బలహీనతలు, సంస్థాగత లోపాలు, క్రియాత్మక లోపాలు, అసమర్థ పనితీరు, తగిన వనరుల కొరత మొదలైన వాస్తవమైన లేదా ఊహాత్మకమైన అనేక సమస్యలను కనుగొన్నాయి. తాత్కాలిక చర్యగా PRI లు తాత్కాలికంగా నిలిపివేయబడ్డాయి లేదా భర్తీ చేయబడ్డాయి.

పదవీకాలం ముగిసిన తర్వాత తరచుగా ఎన్నికలు వాయిదా పడ్డాయి. అనేక సందర్భాల్లో, అసౌకర్యంగా ఉన్న ఆఫీస్ బేరర్ని ఏదో ఒక నెపంతో రాష్ట్ర ప్రభుత్వం సస్పెండ్ లేదా డిస్మిస్ చేస్తుంది. ఈ విధంగా అనేక లోపాలను రాష్ట్రాలు ఎత్తి చూపాయి మరియు జాబితా చేయబడ్డాయి. ఇది అన్ని రాష్ట్రాల్లో సాధారణ లక్షణంగా మారింది మరియు దీనికి దిద్దుబాటు చర్యలు అవసరం.

18.5 ఆంధ్రప్రదేశ్ నమూనా:

1959వ సంవత్సరంలో నివేదిక సమర్పించిన వెంటనే ఆంధ్రప్రదేశ్ మరియు రాజస్థాన్ పంచాయతీ రాజ్‌ను స్వీకరించాయి. వాస్తవానికి, మెహతా అధ్యయన బృందం సిఫార్సులను ఆమోదించడంలో వారు వేగంగా పనిచేసినందుకు వారు గర్వపడుతున్నారు. రెండు రాష్ట్రాల్లోనూ చట్టం ప్రధానంగా మెహతా బృందం సూచించిన నమూనాపై ఆధారపడింది. 1959 నుండి 1983 వరకు ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో మూడంచెల నిర్మాణం వాడుకలో ఉంది. 1983వ సంవత్సరంలో నాలుగు అంచెల నిర్మాణాన్ని ఏర్పాటు చేశారు. ఇలా ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో పంచాయతీరాజ్ విధానంలో రెండు దశలు ఉన్నాయి. మేము ఈ క్రింది వాటిలో ప్రతి దశను చర్చిస్తాము.

18.5.1. 1959 నుండి 1983 వరకు మొదటి దశ:

ఈ పథకం కింద గ్రామ పంచాయతీ అత్యల్ప యూనిట్‌గా ఉండేది. ఇది ఒక గ్రామం లేదా గ్రామాల సమూహం కోసం ఏర్పాటు చేయబడింది. గ్రామసభకు కూడా సదుపాయం ఉంది, అందులో సభ్యులందరూ గ్రామ పంచాయతీ ఓటర్లే. మధ్య శ్రేణి అయిన పంచాయతీ సమితి, ప్రణాళిక మరియు అభివృద్ధి దృక్కోణంలో అత్యంత ముఖ్యమైన యుకిట్. వాస్తవానికి, రాష్ట్రంలో 448 బ్లాక్‌లు ఉన్నాయి, తరువాత వాటిని 321గా పునర్‌వ్యవస్థీకరించారు. పంచాయితీ సమితి ఎక్స్-అఫీషియో మరియు కో-ఆప్టెడ్ సభ్యులతో కూడి ఉంది.

ప్రతి జిల్లాకు జిల్లా పరిషత్ ఆంధ్రప్రదేశ్‌లోని పంచాయతీరాజ్‌కు అత్యున్నత సంస్థ. ఇందులో ఎక్స్-అఫీషియో మరియు కో-ఆప్టెడ్ సభ్యులు కూడా ఉన్నారు. పంచాయితీ సమితి మరియు జిల్లా పరిషత్‌కు ఏడు స్టాండింగ్ కమిటీలు ఉన్నాయి, వీటిలో ప్రతి ఒక్కటి ముఖ్యమైన వ్యవహారాలను నిర్వహించాయి. 1983 వరకు, మూడు అంచెల నిర్మాణంలో పెద్ద నిర్మాణ మార్పు గురించి ఆలోచించలేదు. అయితే, రాష్ట్ర ప్రభుత్వం ఏర్పాటు చేసిన అనేక కమిటీల సిఫారసుల ఫలితంగా వ్యవస్థలో చాలా వరకు పరిధీయ స్వభావం కలిగిన కొన్ని మార్పులు ప్రవేశపెట్టబడ్డాయి.

పంచాయతీ సమితి అన్ని అభివృద్ధి కార్యక్రమాలను నిర్వహించడానికి ప్రధాన సంస్థ. వాటిలో వ్యవసాయం, సహకార సంఘాలు, పశుపోషణ, సమాజాభివృద్ధి, కుటీర పరిశ్రమలు మొదలైనవి ఉన్నాయి. జిల్లా పరిషత్‌లకు అభివృద్ధి పనులకు సంబంధించి ఇప్పటివరకు కార్యనిర్వాహక విధులు లేవు. అయితే, కొన్నిసార్లు వారు కొన్ని పరిస్థితులలో కార్యకలాపాలను కూడా చేపట్టారు. కాకపోతే జిల్లా పరిషత్‌లు ఎక్కువగా సమన్వయ, పర్యవేక్షణ సంస్థలు ఉండేవి.

మూడంచెల నిర్మాణం 1983 వరకు కొనసాగింది. రాష్ట్ర స్థాయిలో తెలుగుదేశం పార్టీ అనే కొత్త ప్రాంతీయ రాజకీయ పార్టీ ఆవిర్భావం ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో ఏర్పాటు చేసిన పంచాయతీరాజ్‌లో కొన్ని మార్పులను తీసుకువచ్చింది.

డెబ్బైల చివర్లో ఉన్న పరిస్థితిని గుర్తుచేసుకోవడం ఉపయోగకరంగా ఉంటుంది. ఈ కాలంలో పంచాయతీరాజ్ సంస్థలు అధ్వాన్నంగా ఉన్నాయని గమనించారు. దేశవ్యాప్తంగా ఈ సంస్థల పని తీరు పూర్తిగా క్షీణించడాన్ని మేము చూశాము. ఈ పరిస్థితిని కేంద్రంలోని జనతా ప్రభుత్వం తీవ్ర ఆందోళనతో చూసింది. తత్ఫలితంగా, పంచాయితీ రాజ్ సంస్థల పనితీరును సమీక్షించడానికి మరియు తగిన పరిష్కార మార్గాలను సూచించడానికి అశోక్ మెహతా నేతృత్వంలో ఒక కమిటీని నియమించింది. 1978వ సంవత్సరంలో కమిటీ తన నివేదికను సమర్పించినప్పటికీ రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలపై ఎలాంటి ఆసక్తిని రేకెత్తించలేదు. దీనికి తోడు జనతా ప్రభుత్వం పతనం అశోక్ మెహతా నివేదికను కోల్డ్ స్టోరేజీలో పెట్టింది.

18.5.2. రెండవ దశ:

1983వ సంవత్సరంలో ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో కాంగ్రెసేతర ప్రభుత్వం ఆవిర్భావం అశోక్ మెహతా కమిటీ నివేదికపై ఆసక్తిని పునరుద్ధరించింది. నివేదిక ఆధారంగా ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో పంచాయతీరాజ్ నిర్మాణాల్లో అనేక మార్పులు తీసుకొచ్చారు. ప్రస్తుత ఏర్పాటు ఆంధ్రప్రదేశ్ మండల ప్రజాపరిషత్, జిల్లా ప్రజా పరిషత్ మరియు జిల్లా ప్రణాళిక అభివృద్ధి మండలాల చట్టం 1986 ఆధారంగా రూపొందించబడింది. చట్టం నాలుగు అంచెల నిర్మాణం కోసం అందించింది. ఒక గ్రామానికి గ్రామ పంచాయతీ. గ్రామాల సమూహానికి మండల ప్రజా పరిషత్, ప్రతి జిల్లాకు జిల్లా ప్రజా పరిషత్ మరియు ప్రతి జిల్లాకు జిల్లా అభివృద్ధి సమీక్ష మండలి. వీటిలో ప్రతి ఒక్కటి వివరంగా పరిశీలిద్దాం.

i) గ్రామ పంచాయితీ:

గ్రామ పంచాయితీ 'నాలుగు అంచెల వ్యవస్థలో అత్యల్ప యూనిట్. రాష్ట్రంలో దాదాపు 19,500 గ్రామ పంచాయతీలు ఉన్నాయి. గ్రామ పంచాయితీలు మొత్తం గ్రామం కోసం లేదా వాటి సమూహాల కోసం ఏర్పాటు చేయబడ్డాయి. గ్రామ పంచాయతీ సభ్యులను వార్డుల వారీగా గ్రామస్థులు ఎన్నుకుంటారు. సర్పంచ్‌ను గ్రామంలోని ఓటర్లందరూ నేరుగా ఎన్నుకుంటారు. గ్రామ పంచాయతీ స్థాయిలోని అన్ని ఎలక్టివ్ పోస్టుల్లో ఎస్సీలకు 15 శాతం, ఎస్టీలకు 6 శాతం, బీసీలకు 20 శాతం, మహిళలకు 9 శాతం రిజర్వేషన్లు కల్పించేందుకు నిబంధన ఉంది.

ii) మండల ప్రజా పరిషత్:

గతంలో 330 పంచాయితీ సమితులను రద్దు చేసి వాటి స్థానంలో 1,104 మండల ప్రజా పరిషత్‌ను ఏర్పాటు చేయడం నిర్మాణంలో చేసిన అత్యంత ముఖ్యమైన సంస్కరణ. 35 నుండి 50 వేల జనాభాతో మిడిల్ యూనిట్ యొక్క పరిమాణం మూడింట ఒక వంతు తగ్గింది, గ్రామీణ జనాభా యొక్క 'డోర్‌స్టెప్' కి పరిపాలనను తీసుకెళ్లాలనే ఉద్దేశ్యంతో కొత్త మండల ప్రజాపరిషత్‌లు భౌగోళికంగా రెవెన్యూ మండలాలతో కలిసి ఉంటాయి. ఇది ప్రధానంగా రెవెన్యూ మండలాలు మరియు మండల ప్రజా పరిషత్‌లు రెండింటిని ఎమ్‌సిఆర్‌జిసి చేయడానికి రూపొందించబడింది, కొంత కాల వ్యవధిలో అట్టడుగు స్థాయిలో ఉద్భవించడానికి ఒక సమీకృత యూనిట్‌ను సులభతరం చేస్తుంది. రెవెన్యూ బ్యూరోక్రసీ ఈ ప్రతిపాదనను ఎలా వ్యతిరేకించింది. ప్రస్తుతానికి, విలీన సమస్య మొత్తం పెండింగ్‌లో ఉంచబడింది. మండల ప్రజా పరిషత్ అధ్యక్ష స్థానానికి నేరుగా ఎన్నికయ్యే విధానాన్ని ఆంధ్రప్రదేశ్ అవలంబించింది. గ్రామ పంచాయతీల సర్పంచ్‌లు మండల ప్రజా పరిషత్‌లో ఎక్స్ అఫీషియో సభ్యులుగా ఉంటారు. శాసనసభ మరియు పార్లమెంటు సభ్యులు కూడా ఎక్స్-అఫీషియో సభ్యులు. కొత్త విధానంలో, నమోదిత రాజకీయ పార్టీలు ఎన్నికలకు తమ అభ్యర్థులను నిలబెట్టడానికి అనుమతించబడతాయి. ఈ నిబంధనతో పాటు, మండల ప్రజా పరిషత్ అధ్యక్షులు ఎవరి టిక్కెట్లపై వారు ఎన్నికైన పార్టీల నుండి ఫిరాయించకుండా నిషేధం విధించబడుతుంది. ఫిరాయింపుల నిరోధక చట్టం యొక్క స్ఫూర్తి అట్టడుగు స్థాయిలో ఉంది. మండల ప్రజా పరిషత్ అధికారాలు మరియు విధుల్లో గణనీయమైన మార్పులు మరియు మెరుగుదలలు చేయలేదు. పాత సమితి యొక్క దాదాపు అన్ని విధులు కొత్త సంస్థలకు అప్పగించబడ్డాయి.

iii) జిల్లా ప్రజా పరిషత్‌లు (Z.P.Pలు)

కూర్పులో కొన్ని మార్పులు ప్రవేశపెట్టబడ్డాయి. Z.P.Ps అంటే జిల్లా పీపుల్స్ కౌన్సిల్స్ అని అర్థం. జిల్లా ప్రజా

పరిషత్‌కు చైర్మన్ నేతృత్వంలోని జిల్లా ఓటర్లు ఐదేళ్ల పాటు నేరుగా డీసీసీడీని నిర్వహిస్తారు. పట్టణ ఓటర్లు మినహాయించబడ్డారు. & పాత చట్టం ప్రకారం దీనిని గుర్తుచేసుకోవచ్చు. ఛైర్మన్‌ను జిల్లా పరిషత్ సంఘం పరోక్షంగా ఎన్నుకుంది. ప్రస్తుత పరిస్థితిలో, జిల్లా ప్రజా పరిషత్ ఛైర్మన్ దేశంలోని అత్యధిక ఓటర్లచే ఎన్నుకోబడతారు. స్థూలంగా లోక్‌సభ సభ్యుని కంటే రెండు రెట్లు లేదా ఒక M.L.A. కంటే పది నుండి పద్నాలుగు రెట్లు ఓటర్లు ఉన్నారు. జిల్లా ప్రజా పరిషత్ చైర్మన్‌కు రాష్ట్ర మంత్రి హోదాను ప్రభుత్వం కల్పించింది. మొత్తం 22 జిల్లా ప్రజాపరిషత్‌లో ఎస్టీ లకు ఒకటి, ఎస్సీ లకు మూడు, బీసీ లకు నాలుగు, మహిళా సంఘాలకు రెండు శాతం రిజర్వేషన్‌లు కూడా కల్పించబడ్డాయి. జనరల్ బాడీలో చైర్మన్, మండల ప్రజా పరిషత్‌ల అధ్యక్షులందరూ, మాజీ శాసనసభ్యులు, భాషా మైనారిటీలకు చెందిన కో-ఆప్టెడ్ సభ్యుడు ఉంటారు. జిల్లా కలెక్టర్ జిల్లా ప్రజాపరిషత్ సభ్యుడు కూడా. ఫిరాయింపుల నిరోధక చట్టం ఈ సంస్థకు కూడా వర్తిస్తుంది. ఆరు స్టాండింగ్ కమిటీలు ఉన్నాయి, అన్నీ చైర్మన్ నేతృత్వంలో, వాటి ద్వారా బస్‌సిక్స్‌లు కొనసాగుతున్నాయి. పాత చట్టంలో ఉన్నటు వంటి ఎక్స్‌అఫీషియో హోదా నుంచి తప్పించడం ద్వారా జిల్లా కలెక్టర్ అధికారాన్ని పలుచన చేశారు. విధులు మరియు ఆర్థిక వనరులకు సంబంధించి ఎటువంటి తీవ్రమైన మార్పులు ప్రవేశ పెట్టబడలేదు.

చివరగా, ప్రస్తుత ప్రయోగం పంచాయితీ రాజ్ సంస్థల స్థానాల్లో గణనీయమైన మార్పును కలిగించలేదని చెప్పబడింది. అయితే, deserve మెచ్చుకునే రెండు అంశాలు ఉన్నాయి. మొదటిది, పరిపాలన యొక్క చిన్న యూనిట్‌ల ఏర్పాటు గ్రామీణ ప్రజలకు మెరుగైన ప్రవేశానికి దారితీసింది. రెండవది, అన్ని స్థాయిలలో రిజర్వేషన్‌లు కల్పించడం వలన జనాభాలోని అణగారిన వర్గాలకు చెందిన అధిక సంఖ్యలో ప్రజలు అధికారం మరియు హోదాను పంచుకునేందుకు వీలు కల్పించింది.

PRI లను పునరుద్ధరించడానికి ప్రయత్నాలు:

PRI లు have పూర్తిగా విఫలమయ్యారని మరియు వారికి భవిష్యత్ లేదని నిర్ధారించడం తప్పు. ప్రజాస్వామ్య వికేంద్రీకరణకు ప్రత్యామ్నాయం లేదన్నది జగమెరిగిన సత్యం. వాస్తవానికి, మన దేశంలోని గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో అభివృద్ధికి అగ్రగామిగా పనిచేసే అవకాశం PRIలకు ఇవ్వబడలేదు. అవసరమైన దిద్దుబాటుతో, చాలా కష్టం లేకుండా ప్రాథమిక లక్ష్యాలను సాధించవచ్చు. PRIలను పునరుద్ధరించడానికి ఇప్పటికే చాలా చర్యలు తీసుకోబడ్డాయి. మేము ఇప్పుడు PRI లను బలోపేతం చేయడానికి తీసుకోవాల్సిన లేదా తీసుకున్న చర్యల గురించి చర్చిస్తాము.

సంభావిత స్పష్టత:

పంచాయితీ రాజ్ యొక్క సమగ్రభావనను రూపొందించడం అనేది తక్షణమే శ్రద్ధ వహించాల్సిన మొదటి ముఖ్యమైన అంశం. దాని లక్ష్యాలు మరియు విధులు స్పష్టంగా నిర్వచించబడాలి. ముందుగా, PRI లను స్వయం-ప్రభుత్వం యొక్క ప్రాథమిక యూనిట్‌లుగా పరిగణించాలి. పరిపాలనా మరియు రాజకీయ అధికారాల వికేంద్రీకరణ అవసరమని ఇది సూచిస్తుంది. ఇది స్వయం పాలన మరియు దాని పనిలో సామూహిక భాగస్వామ్యాన్ని ప్రోత్సహిస్తుంది.

పేదల రక్షణ:

సంభావిత స్పష్టతతో పాటు, గ్రామీణ ధనవంతుల నుండి పేదలను రక్షించడానికి పేదల పరిస్థితిని బలోపేతం చేయడం అవసరం మరియు PRI ల ప్రయోజనాలపై వారి ఆధిపత్యం పేదలకు చేరాలి మరియు పేదలు PRI లతో అనుబంధించబడాలంటే, అది కొన్ని చర్యలను అనుసరించడం ద్వారా వారి స్థానాన్ని బలోపేతం చేయడం అవసరం. పేదలపై

ఆధారపడే ప్రాంతాలను గుర్తించి దోపిడీని అరికట్టేందుకు చర్యలు తీసుకోవడం, ప్రజాపంపిణీ వ్యవస్థను క్రమబద్ధీకరించడం, సామాజిక భద్రత చర్యలు, ఉపాధి హామీ పథకాలు, గ్రామీణ పేదల ఏర్పాటు వంటి చర్యలను ఇందులో పేర్కొనవచ్చు. సందర్భం. అదనంగా, భూసంస్కరణ చట్టాలను అమలు చేయడం మరియు పేదలకు ఆస్తులను సృష్టించడం ద్వారా పేదలకు అనుకూలంగా ఆస్తులను పునర్విభజన చేయడం అనేది గ్రామీణ ధనవంతులపై పేదలు ఆధారపడకుండా నిరోధించడంలో చాలా దోహదపడే మరొక చర్యలు.

పంచాయతీరాజ్ అధికారుల్లో అవగాహన కల్పించారు:

పంచాయతీ రాజ్ సిబ్బందికి వారి కొత్త పాత్ర గురించి తగినంత అవగాహన లేదని సాధారణంగా గ్రహించబడింది. పంచాయితీ రాజ్ వ్యవస్థలోని అనేక అంశాల పట్ల వారికి అవగాహన లేదు. అందువల్ల, పంచాయితీ రాజ్ చట్టాలు, లక్ష్యాలు మరియు పాత్ర, గ్రామీణ పరిస్థితి, అభివృద్ధి సాధ్యమయ్యే ప్రాంతాలు మరియు వారి సంబంధిత ప్రాంతాల సమగ్ర అభివృద్ధికి ప్రణాళిక యొక్క కనీస స్పిల్స్ గురించి తెలుసుకోవడానికి వారికి అవకాశం కల్పించడం అవసరం. వారు తమ విధులను సమర్థవంతంగా నిర్వర్తించగలిగేలా వారికి శిక్షణ ఇవ్వడం చాలా అవసరం. PRI ల కార్యకలాపాల పట్ల పౌరుని ఉదాసీనతను తగ్గించడానికి కూడా ఇది వారికి సహాయపడుతుంది.

18.6. ఆర్థిక సహాయం:

PRI లకు మంచి ఆర్థిక పునాది అవసరం. పంచాయతీరాజ్ ఫైనాన్స్ కార్పొరేషన్ ఏర్పాటు మొదటి అడుగు కావచ్చు. విస్తరించిన పన్ను అధికార పరిధి, ఎంచుకున్న రాష్ట్ర పన్నులు మరియు గ్రాంట్ల నుండి రాబడిని పంచుకోవడం దీర్ఘకాలిక లక్ష్యాన్ని సాధించడానికి ఇతర ప్రత్యామ్నాయాలు. ఏదేమైనప్పటికీ, ఆర్థిక పంపిణీని మరింత ఆలస్యం చేయకుండా చేయాలనే సంస్థాగత ఏర్పాటు కోసం డిమాండ్ పెరుగుతోంది. హేతుబద్ధమైన పునఃపంపిణీ అవసరం. 1985 చట్టం ప్రకారం, కర్ణాటకలోని రాష్ట్ర ప్రభుత్వం రాష్ట్రం మరియు PRI ల మధ్య ఆర్థిక పంపిణీని రూపొందించడానికి రాష్ట్ర ఆర్థిక సంఘాన్ని నిర్వహించాలి. PRI ల ఆర్థిక సమస్యలను పరిష్కరించడంలో ఈ దశ చాలా దోహదపడుతుంది. దీనితో పాటు, PRI లు దాని స్వంత వనరులను కూడా నొక్కుతూ ఉండాలి.

18.6.1. ఇంటిగ్రేటెడ్ అడ్మినిస్ట్రేటివ్ స్ట్రక్చర్స్ అవసరం:

PKI లయొక్క అడ్మినిస్ట్రేటివ్ ఆర్గనైజేషన్‌ను పునఃప్రారంభించడం కోసం. PRI లకు విధులు బదలాయించిన అధికారులందరినీ ఆయా సంస్థల పరిధిలోకి తీసుకురావాలి. ఇది–పంచాయతీ రాజ్ సర్వీస్ అని పిలవబడే ప్రత్యేక సేవ కోసం పిలుస్తుంది. PRI లకు అవసరమైన పరిపాలనా సహాయం అందించాలి, ఇది వారి పట్ల ప్రాథమిక విధేయతను కలిగి ఉంటుంది. DRI ల యొక్క సాంకేతిక అవసరాలు ఎటువంటి సమస్య లేకుండా పొందగలిగేలా స్పెషలైజేషన్ భావనను ప్రవేశపెట్టాలి. అవాంఛనీయ రాజకీయ ఆగడాలు, ఒత్తిళ్ల నుంచి ప్రభుత్వ ఉద్యోగులను రక్షించేందుకు తగిన చర్యలు తీసుకోవాలి. ఒక సమీకృత పరిపాలనా నిర్మాణాలు, కాబట్టి చాలా అవసరం అవుతుంది.

రాజ్యాంగ హోదా కోసం నిబంధన దిగువ స్థానిక సంస్థలతో అధికారాన్ని పంచుకోవడానికి రాష్ట్రాలు సిద్ధంగా లేనందున PRI లను నిర్వహించడానికి రాష్ట్రాలు ఆసక్తి చూపడం లేదని గమనించబడింది. వాస్తవానికి, కొన్ని రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు PRI ల నుండి అధికారాన్ని క్రమంగా లాక్కున్నాయని కొందరు విమర్శకులు ఎత్తి చూపారు. రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు ఎప్పటికప్పుడు

నియమించిన అనేక కమిటీలు మరియు కమిషన్ PRIల పనితీరులో లోపాలను ఎత్తిచూపాయి. రాబోయే సంవత్సరాల్లో PRIలు గ్రామీణ జీవితంలోని అన్ని రంగాలలో మారుతున్న పరిస్థితులలో ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థను నిర్వహించడానికి బాగా సన్నద్ధమవుతారని కూడా భావించబడింది. ఈ బాడీలను పునర్నిర్మించి, పునరుద్ధరించాల్సిన అవసరాన్ని గ్రహించిన ప్రభుత్వం రాజ్యాంగ సవరణ ప్రతిపాదనతో ముందుకు వచ్చింది.

18.6.2. ఇటీవలి అభివృద్ధి:

గ్రామం, ఇంటర్మీడియట్ పంచాయతీలు మరియు జిల్లా స్థాయిలలో పంచాయతీల యొక్క మూడంచెల వ్యవస్థను ఏర్పాటు చేయడాన్ని అన్ని రాష్ట్రాలు తప్పనిసరి చేయడం. అయితే, 20 లక్షల కంటే తక్కు వ జనాభా ఉన్న రాష్ట్రాలు ఇంటర్మీడియట్ స్థాయిలో పంచాయతీని ఏర్పాటు చేయాల్సిన అవసరం లేదు.

అన్ని స్థాయిలలోని పంచాయితీలలోని అన్ని స్థానాలను ప్రత్యక్ష ఎన్నికల ద్వారా భర్తీ చేయడం, అయితే రాష్ట్ర శాసనసభలు ప్రజల సభ మరియు శాసన సభ సభ్యులకు ఓటు హక్కు లేకుండా పంచాయతీలలో ప్రాతినిధ్యాన్ని కల్పించవచ్చు మరియు పంచాయితీల చైర్మన్‌లు వెంటనే దిగువ స్థాయికి ఓటు వేయవచ్చు.

షెడ్యూల్డ్ కులాలు, షెడ్యూల్డ్ తెగలు మరియు మహిళల పంచాయతీలలో తగిన ప్రాతినిధ్యం ఉండేలా రిజర్వేషన్ కల్పించడం.

పంచాయతీలకు ఐదేళ్ల నిర్ణీత పదవీకాలం ఉండేలా చూసుకోవాలి. ఏది ఏమైనప్పటికీ, ఒక పంచాయితీ దాని కాల వ్యవధి ముగియక ముందే రద్దు చేయబడితే, రద్దు చేయబడిన ఆరు నెలల వ్యవధి లోపు ఎన్నికల నిర్వహణ కోసం నిబంధన విధించబడితే, మిగిలిన కాలానికి పంచాయతీని పునర్నిర్మించాలి.

ఆర్థికాభివృద్ధి మరియు సామాజిక న్యాయం మరియు అభివృద్ధి పథకాల అమలు కోసం ప్రణాళికల తయారీకి సంబంధించి పంచాయతీలపై అధికారాలు మరియు బాధ్యతలను రాష్ట్ర శాసనసభ రద్దు చేయడాన్ని అందిస్తుంది.

రాష్ట్ర శాసనసభ నుండి గ్రాంట్-ఇన్-ఎయిడ్ కోసం రాష్ట్ర కన్సాలిడేటెడ్ ఫండ్ నుండి అధికారాన్ని పొందడం ద్వారా పంచాయతీలకు మంచి ఫైనాన్స్‌ను అందించడంతో పాటు నియమించబడిన పన్నులు, సుంకాలు, టోల్ ఫీజు మరియు ఆదాయాల పంచాయతీలకు కేటాయింపు లేదా కేటాయింపు రుసుములు.

పంచాయితీల ఆర్థిక స్థితిని సమీక్షించడానికి ప్రతి ఐదు సంవత్సరాలకు ఒకసారి రాష్ట్రాలలో ఫైనాన్స్ కమీషన్‌ల రాజ్యాంగాన్ని ఏర్పాటు చేయండి మరియు రాష్ట్ర శాసనం పంచాయతీలకు కేటాయించాల్సిన లేదా కేటాయించాల్సిన పన్నులను నిర్ణయించే సూత్రాలను సిఫార్సు చేస్తుంది. రాష్ట్ర కన్సాలిడేటెడ్ ఫండ్ నుండి పంచాయతీలకు సహాయం.

మూడు స్థాయిల్లోని పంచాయతీలకు ఎన్నికల పర్యవేక్షణ, దిశానిర్దేశం మరియు నియంత్రణను ఎలక్షన్ కార్న్‌మిషన్‌లో ఉంచుతుంది. మరియు కంప్ట్రోలర్ మరియు ఆడిటర్ జనరల్ ఆఫ్ ఇండియాను అతను తగినట్లుగా భావించే విధంగా ఆడిట్ చేయబడిన పంచాయితీల ఖాతాలను కలిగించేలా చేస్తుంది.

అందువల్ల ఈ బిల్లు 1.0 పంచాయతీలకు తగిన అధికారాలు మరియు వనరులను నిర్ధారించడానికి మరియు మూడంచెల నిర్మాణం, ఎన్నికల ప్రక్రియ, పదవీకాల నిర్ణయము, ఆడిట్ వ్యవస్థ మరియు అభివృద్ధి పథకాలలో PRIల భాగస్వామ్యం వంటి వాటిని క్రమబద్ధీకరించాలని ప్రతిపాదించింది. భారత ప్రజాస్వామ్య పునాదులను పటిష్టం చేసేందుకు

రాజ్యాంగంలో అట్టడుగు స్థాయి ప్రజాస్వామ్యాన్ని పొందుపరిచి, ప్రజలకు అధికారాన్ని అందించి తద్వారా అధికార దళారీల దుర్మార్గపు పట్టు నుండి అట్టడుగు ప్రజాస్వామ్యాన్ని స్వేచ్ఛగా ఉంచేందుకు ఈ బిల్లును విప్లవాత్మక చర్యగా అప్పటి పాలక పక్షం ప్రశంసించింది. మధ్యవర్తులు మరియు స్వార్థ ప్రయోజనాలు.

ఇవేకాకుండా మరికొన్ని పరిణామాలు చోటు చేసుకున్నా యి. 1987లో జిల్లా పరిషత్‌లు (ZP లు) మరియు మండల పంచాయతీలు (MP లు) స్థాపనతో ప్రజాస్వామ్య వికేంద్రీకరణ యొక్క కొత్త శకానికి కర్ణాటక నాంది పలికింది. ఈ సంస్థలు కర్ణాటక జిల్లా పరిషత్, తాలూక్ పంచాయతీ సమితి మరియు మండల పంచాయతీ, న్యాయ పంచాయతీ చట్టం ప్రకారం ఉనికిలోకి వచ్చాయి. 1983. అధికారిక యంత్రాంగానికి చీఫ్ సెక్రటరీ నేతృత్వం వహిస్తారు. అతను IAS క్యాడర్ నుండి తీసుకోబడిన అధికారి మరియు జిల్లా డిప్యూటీ కమీషనర్‌కు ర్యాంక్‌లో స్థిరంగా సీనియర్. ZP కి చీఫ్ ప్లానింగ్ ఆఫీసర్ నేతృత్వంలో ప్లానింగ్ సెల్ ఉంది. ZP మరియు MP లను నిర్వహించడానికి ZP ఒక క్యాడర్‌ను నిర్వహిస్తుంది. ఇది జిల్లా ప్రణాళికను రూపొందిస్తుంది. ఫ్రేమ్‌లు చేస్తుంది మరియు దాని బడ్జెట్‌ను ఆమోదిస్తుంది మరియు ఎంపీల బడ్జెట్‌ను ఆమోదిస్తుంది. ప్రభుత్వం ZP కి గ్రాంట్‌ను అందిస్తుంది. ఇది ZP మరియు MP ల మధ్య పంచబడుతుంది. ఈ సంస్థలు తమకు నచ్చిన అభివృద్ధి కార్యకలాపాలను చేపట్టేందుకు వీలుగా ఈ గ్రాంట్ ఉద్దేశించబడింది. రాష్ట్ర ప్రభుత్వం మరియు PRI ల మధ్య వనరులను పంచుకోవాల్సిన సూత్రాలను నిర్ణయించడానికి ఐదు సంవత్సరాలకు ఒకసారి ఫైనాన్స్ కమిషన్‌ను ఏర్పాటు చేయడానికి చట్టం అందిస్తుంది. అదేవిధంగా, కేరళ ఒక పథకాన్ని ప్రారంభించింది. 1990వ సంవత్సరంలో కేరళ స్టేట్ డిస్ట్రిక్ట్ అడ్మినిస్ట్రేషన్ యాక్ట్, 1989 ప్రకారం పరిపాలన మరియు ప్రణాళికలో వికేంద్రీకరణ. జిల్లా కౌన్సిల్, ప్రతి 50,000 జనాభాకు ఒక సభ్యుని చొప్పున 20 నుండి 40 వరకు సభ్యత్వంతో ఒక ఎన్నికైన సంఘం, ప్రతి జిల్లాకు స్థాపించబడింది. కౌన్సిల్ సభ్యులు వారిలో అధ్యక్షుడిని మరియు ఉపాధ్యక్షుడిని ఎన్నుకుంటారు. రాష్ట్ర ప్రభుత్వం యొక్క అనేక విధులను బదిలీ చేయడం ద్వారా ప్రభుత్వం ఈ కౌన్సిల్‌లకు గణనీయమైన అధికారాలను అందించింది. జిల్లా కలెక్టర్ కౌన్సిల్ యొక్క ఎక్స్-అఫీషియో కార్యదర్శి కౌన్సిల్‌లకు సంబంధించి ఆదాయం మరియు వ్యయాల సమస్య పైకి వెళ్లి, జిల్లా కౌన్సిల్‌కు సహాయం చేసే విధానం మరియు గ్రాంట్స్-ఇన్-ఎయిడ్‌ను నియంత్రించాల్సిన సూత్రాల గురించి ప్రభుత్వానికి సిఫార్సులు చేయడానికి ఫైనాన్స్ కమిషన్ నియమించబడింది.

1991వ సంవత్సరంలో చెప్పుకోదగ్గ పరిణామం ఏమిటంటే, 1991 సెప్టెంబర్ 16న లోక్‌సభలో రెండు రాజ్యాంగ సవరణ రిల్స్ (డెబ్బై రెండవ మరియు డెబ్బై మూడవ) ప్రవేశపెట్టడం. ఈ బిల్లులు దేశంలోని PRI లు మరియు పట్టణ స్థానిక సంస్థలను పునరుజ్జీవింపజేయడానికి ఉద్దేశించబడ్డాయి. డెబ్బై రెండవ సవరణ బిల్లు రాజ్యాంగంలో పంచాయితీకి సంబంధించిన కొత్త భాగాన్ని జోడించి, ఒక గ్రామం లేదా గ్రామాల సమూహానికి గ్రామసభ, ఇంటర్మీడియట్ స్థాయిలో పంచాయతీ సమితిని ఏర్పాటు చేయడం, పంచాయతీలోని అన్ని స్థానాలకు ప్రత్యక్ష ఎన్నికలను ప్రతిపాదించింది. మరియు SC మరియు ST లకు సీట్ల రిజర్వేషన్.

18.6.3. బిల్లులోని కొన్ని ముఖ్యమైన లక్షణాలు:

i) పంచాయితీలకు ఐదు సంవత్సరాల నిర్ణీత పదవీకాలం మరియు ఏదైనా పంచాయితీని రద్దు చేసిన సందర్భంలో ఆరు నెలలలోపు ఎన్నికలను నిర్వహించడం;

ii) పంచాయతీల సభ్య త్వానికి అనర్హులు;

iii) ఆర్థికాభివృద్ధి మరియు సామాజిక న్యాయం మరియు అభివృద్ధి పథకాల అమలు కోసం ప్రణాళికల తయారీకి సంబంధించి పంచాయతీలపై అధికారాలు మరియు బాధ్యతలను రాష్ట్ర శాసనసభ ద్వారా పంపిణీ చేయడం;

iv) పంచాయతీలకు కన్సాలిడేటెడ్ ఫండ్ లేదా రాష్ట్రం నుండి గ్రాంట్-ఇన్-ఎయిడ్ కోసం రాష్ట్ర శాసనసభల నుండి సెక్యూర్లింగ్ ఆథన్సేషన్ ద్వారా పంచాయతీలకు మంచి ఫైనాన్స్, అలాగే నియమించబడిన పన్నులు, సుంకాలు, టోల్ మరియు ఆదాయాలను పంచాయతీలకు అప్పగించడం లేదా మంజూరవడం రుసుములు;

v) ప్రతిపాదిత సవరణ జరిగిన ఒక సంవత్సరంలోపు ఫైనాన్స్ కమిషన్‌ను ఏర్పాటు చేయడం మరియు ఆ తర్వాత ప్రతి ఐదు సంవత్సరాలకు ఒకసారి పంచాయతీల ఆర్థిక స్థితిని సమీక్షించడం;

vi) పంచాయతీల ఖాతాలను ఆడిట్ చేయడం;

vii) పర్యవేక్షణ, దర్శకత్వం మరియు నియంత్రణలో పంచాయతీలకు ఎన్నికలకు సంబంధించి రాష్ట్ర శాసనసభలు ఏర్పాటు చేయాలి. రాష్ట్ర ప్రధాన ఎన్నికల అధికారి; మరియు

viii) ప్రతిపాదిత సవరణ ప్రారంభమైనప్పటి నుండి ఒక సంవత్సరం వరకు ప్రస్తుత చట్టాలు మరియు పంచాయతీలను కొనసాగించడం మరియు పంచాయతీలకు సంబంధించిన ఎన్నికల విషయాలలో కోర్టుల జోక్యాన్ని నిరోధించడం.

ఇవి కాకుండా 1985వ సంవత్సరంలో జి.వి.కె. స్థానిక ప్రభుత్వాన్ని పునరుద్ధరించే మార్గాలను సూచించేందుకు రావు కమిటీని ఏర్పాటు చేశారు. L.M. సింఘ్వీ కమిటీ 1986లో PRIలకు రాజ్యాంగ హోదాను సిఫార్సు చేసింది. అయితే, కేంద్ర-రాష్ట్ర సంబంధాలపై సర్కారియా కమీషన్ (1988) దానిని ఫార్వార్డ్ చేయలేదు.

ఆ విధంగా, ప్రజాస్వామ్య వికేంద్రీకరణ దిశగా ఎన్నో ప్రయత్నాలు జరిగినా, ఫలితాలు అంత సంతృప్తికరంగా లేవు. వాస్తవానికి, వాటిని అమలు చేయడానికి తగిన చర్యలు తీసుకోకపోతే ఈ ప్రయత్నాలన్నీ కాగితంపైనే మిగిలిపోతాయని గుర్తుంచుకోవాలి. అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో అభివృద్ధి చెందుతున్న దేశాలలో వికేంద్రీకరణ అనుభవాన్ని సమీక్షించడం ద్వారా ప్రపంచ బ్యాంక్ రూపొందించిన నాలుగు ప్రధాన అంశాలు వికేంద్రీకరణ విధానాల విజయం లేదా వైఫల్యాన్ని ప్రభావితం చేస్తాయి. ఇవి:

i) కేంద్ర రాజకీయ నాయకులు మరియు బ్యూరోక్రసీలు వికేంద్రీకరణకు మద్దతు ఇచ్చే స్థాయి మరియు బాధ్యతలు బదిలీ చేయబడే సంస్థ.

ii) ఆధిపత్య ప్రవర్తన, దృక్పథం మరియు సంస్కృతి వికేంద్రీకృత నిర్ణయాధికారం మరియు పరిపాలనకు ఎంతవరకు అనుకూలంగా ఉంటాయి.

iii) వికేంద్రీకృత నిర్ణయం తీసుకోవడం మరియు నిర్వహణను ప్రోత్సహించడానికి విధానాలు మరియు కార్యక్రమాలు తగిన విధంగా రూపొందించబడ్డాయి మరియు నిర్వహించబడతాయి.

iv) బాధ్యతలు బదిలీ చేయబడిన సంస్థకు తగిన ఆర్థిక, మానవ మరియు భౌతిక వనరులు అందుబాటులో ఉంచబడ్డాయి.

భారతదేశంలో, సరైన నాయకత్వం లేకపోవడం, ప్రజల భాగస్వామ్యం, ఆర్థిక పరిస్థితులు, తగిన నియమాలు, నైపుణ్యం కలిగిన సిబ్బంది, వికేంద్రీకరణ స్థాయి PRI ల విజయాన్ని దెబ్బతీశాయని మేము గమనించాము మరియు సానుకూల ఫలితాలు సాధించాలంటే చిత్తశుద్ధితో కృషి చేయాల్సిన అవసరం ఉంది.

18.7. సారాంశం:

ఆ విధంగా రాష్ట్రాలు తమ స్థానిక పరిస్థితులకు సరిపోయే పంచాయితీ రాజ్ సంస్థను రూపొందించాలని నిర్ణయించారు. అధికారాన్ని ప్రజలకు బదిలీ చేయడం చాలా ముఖ్యమైన సమస్య, ఒక నిర్దిష్ట నమూనా దానిని సాధించగలదా అని మనం పరిగణించాలి. కర్ణాటక మరియు ఆంధ్రప్రదేశ్ వంటి రాష్ట్రాల్లో ఒక నిర్దిష్ట నమూనాను విస్మరించి, కొత్త వ్యవస్థను రూపొందించి -నట్లు మేము గుర్తించాము. వృద్ధి ప్రక్రియలో ఇది అవసరం, ఆవశ్యత మరియు దృఢత్వం కాదు.

18.8. కీలక పదాలు:

కో-ఆప్టెడ్ సభ్యుడు: ఇప్పటికే ఉన్న సభ్యుల ఓట్లతో బాడీలోకి ఎన్నికయ్యారు.

ఎక్స్-అఫీషియో: ఒకరి కార్యాలయం కారణంగా.

స్టాండింగ్ కమిటీ: ఒక నిర్దిష్ట అంశంతో వ్యవహరించడానికి ఏర్పాటు చేయబడిన కమిటీ.

చట్టబద్ధమైన కమిటీ: హోదా నుండి దాని అధికారాన్ని పొందే కమిటీ చట్టం చేసింది.

కో-ఆప్టెడ్ సభ్య డు: ఇప్పటికే ఉన్న సభ్యుల ఓట్లతో బాడీలోకి ఎన్నికయ్యారు.

ఎక్స్-అఫీషియో: ఒకరి కార్యాలయం కారణంగా.

స్టాండింగ్ కమిటీ: నిర్దిష్టంగా వ్యవహరించడానికి ఏర్పాటు చేయబడిన ఒక కమిటీ.

చట్టబద్ధమైన కమిటీ: స్టాటర్క్ enaeted నుండి దాని అధికారాన్ని పొందే కమిటీ.

18.9. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు:

1) భారతదేశంలో పంచాయతీరాజ్ వ్యవస్థ యొక్క పరిణామం మరియు పెరుగుదలపై వెలుగులోకి తేవడం గురించి వివరించండి?

2) ప్రజాస్వామ్య వికేంద్రీకరణను పెంచవలసిన అవసరాన్ని వివరించడం గురించి విశ్లేషించండి?

18.10. ఆధార గ్రంథాలు:

1) Inamdar, N.R.. 1970. Functioning of Village Panchayats; Popular Prakashan : Bombay. Jain, R.B. (ed.) I98 1.

2) Panchayati Raj; Indian Institute of Public Administration New Delhi.

3) Mishra. S. N., 1 977. Pattern of Emerging Leadership in Rural India; Associated Book Agency : Patna.

- డా॥ నంబూరు బాబు.

పాఠం - 19

జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ (DRDA)

19.0. లక్ష్యం:

ఈ పాఠ్య భాగము చదివిన తరువాత ఈ క్రింది అంశాలను తెలుసుకోగలరు.

- పేదరిక వ్యతిరేక కార్యక్రమాలను సమర్థవంతంగా నిర్వహించడం
- జిల్లా స్థాయిలో పేదరిక నిర్మూలనకు అవసరమైన మద్దతు మరియు వనరులను సేకరించడానికి
- పంచాయతీ రాజ్ సంస్థలు, బ్యాంకులు మరియు ఇతర ఆర్థిక సంస్థలు, NGO లు మరియు సాంకేతిక మరియు ఇతర సంస్థల వంటి ఇతర ఏజెన్సీలు మరియు లైన్ డిపార్ట్‌మెంట్‌లతో సమర్థవంతంగా సమన్వయం చేయడం గురించి అర్థం చేసుకోగలుగుతారు.

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

19.1. పరిచయం

19.2. జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ–చారిత్రక నేపథ్యం

19.3. జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ యొక్క పాత్ర మరియు విధులు

19.4. జిల్లా రూరల్ డెవలప్‌మెంట్ ఏజెన్సీ యొక్క సంస్థాగత నిర్మాణం

19.5. స్వయం ఉపాధి కార్యక్రమాలు; వేతన–ఉపాధి కార్యక్రమాలు

19.6. ముగింపు

19.7. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు

19.8. ఆధార గ్రంథాలు

19.1. పరిచయం:

స్వయం ఉపాధి మరియు వేతన–ఉపాధి కార్యక్రమం ద్వారా పేదరిక నిర్మూలన అనేది గ్రామీణాభివృద్ధి యొక్క ఇతివృత్తం. ఇది జిల్లా స్థాయిలో జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ. ఇది వివిధ పేదరిక నిర్మూలన కార్యక్రమాల అమలును పర్యవేక్షిస్తుంది. జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ 01–04–1980 నుండి అమలులోకి వచ్చింది. గతంలో దీనిని మార్జినల్ ఫార్మర్ & అగ్రికల్చరల్ ల్యాండ్ డెవలప్‌మెంట్ ఏజెన్సీ (MFALDA) గా పిలిచేవారు. ఆ తర్వాత చిన్న రైతు అభివృద్ధి సంస్థ (SFDA) గా మారింది. ఈ ఏజెన్సీలు గ్రామీణ ప్రాంతంలోని సన్నకారు రైతులు మరియు వ్యవసాయ కార్మికుల అభివృద్ధికి మాత్రమే ఉపయోగపడతాయి.

ఇప్పుడు జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ గ్రామీణ పేదల అభ్యున్నతి కోసం అనేక రకాల కార్యకలాపాలను చేపట్టింది. గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ పేదరిక నిరోధక కార్యక్రమాల అమలును పర్యవేక్షించేందుకు జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ సాం ప్రదాయకంగా జిల్లా స్థాయిలో ప్రధాన అవయవంగా ఉంది. ఈ ఏజెన్సీ వాస్తవానికి ఇంటిగ్రేటెడ్ రూరల్ డెవలప్‌మెంట్

ప్రోగ్రామ్ (IRDP) ని అమలు చేయడానికి సృష్టించబడింది. తదనంతరం జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థలకు రాష్ట్ర మరియు కేంద్ర ప్రభుత్వాల అనేక కార్యక్రమాలను అప్పగించారు. 01 ఏప్రిల్ 1989 నుండి పరిపాలనా ఖర్చులను చూసుకోవడానికి ప్రత్యేక జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ పరిపాలన ప్రారంభించబడింది.

ఇంటిగ్రేటెడ్ కురల్ డెవలప్‌మెంట్ ప్రోగ్రామ్ (IRDP) ని అమలు చేయడానికి DRDA అసలైన రీతిలో సృష్టించబడింది. ఈ విధంగా, DRDA ప్రారంభించబడినప్పటి నుండి కేంద్ర ప్రభుత్వం యొక్క వివిధ పేదరిక వ్యతిరేక కార్యక్రమాల అమలును పర్యవేక్షించడానికి జిల్లా స్థాయిలో ప్రధాన సంస్థగా ఉంది. తదనంతరం, DRDA లకు రాష్ట్ర ప్రభుత్వం యొక్క అనేక కార్యక్రమాలను కూడా అప్పగించారు.

ఏప్రిల్ 1999 నుండి, DRDAలను బలోపేతం చేయడానికి కొత్త కేంద్ర ప్రాయోజిత పథకం ప్రవేశపెట్టబడింది. ఈ పథకం, కేంద్రం మరియు రాష్ట్రాల మధ్య 25:25 ప్రాతిపదికన నిధులు సమకూరుస్తుంది. సంస్థ యొక్క సమర్థవంతమైన పనితీరు కోసం DRDA లను బలోపేతం చేయడం మరియు ప్రొఫెషనల్‌గా చేయడం లక్ష్యంగా పెట్టుకుంది.

19.2. జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ–చారిత్రక నేపథ్యం:

స్వయం ఉపాధి మరియు వేతన–ఉపాధి కార్యక్రమం ద్వారా పేదరిక నిర్మూలన అనేది గ్రామీణాభివృద్ధి యొక్క ఇతివృత్తం . ఇది జిల్లా స్థాయిలో జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ, వివిధ పేదరిక వ్యతిరేక కార్యక్రమాల అమలును పర్యవేక్షిస్తుంది. జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ 01–04–1980 నుండి అమలులోకి వచ్చింది. గతంలో దీనిని మార్జినల్ ఫార్మర్ & అగ్రికల్చరల్ ల్యాండ్ డెవలప్‌మెంట్ ఏజెన్సీ (MFALDA) గా పిలిచేవారు. తర్వాత ఇది చిన్న రైతు అభివృద్ధి సంస్థ (SFDA) గా మారింది. ఈ ఏజెన్సీలు గ్రామీణ ప్రాంతంలోని సన్నకారు రైతులు మరియు వ్యవసాయ కార్మికుల అభివృద్ధికి మాత్రమే ఉపయోగపడతాయి.

ఇప్పుడు జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ గ్రామీణ పేదల అభ్యున్నతి కోసం అనేక రకాల కార్యకలాపాలను చేపట్టింది. గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ పేదరిక నిరోధక కార్యక్రమాల అమలును పర్యవేక్షించేందుకు జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ సాంప్రదాయకంగా జిల్లా స్థాయిలో ప్రధాన అవయవంగా ఉంది. ఈ ఏజెన్సీ వాస్తవానికి ఇంటిగ్రేటెడ్ రూరల్ డెవలప్‌మెంట్ ప్రోగ్రామ్ (IRDP) ని అమలు చేయడానికి సృష్టించబడింది. తదనంతరం జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థలకు రాష్ట్ర మరియు కేంద్ర ప్రభుత్వాల అనేక కార్యక్రమాలను అప్పగించారు. 01 ఏప్రిల్ 1989 నుండి పరిపాలనా ఖర్చులను చూసుకోవడానికి ప్రత్యేక జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ పరిపాలన ప్రారంభించబడింది.

19.3. జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ యొక్క పాత్ర మరియు విధులు:

"భారతదేశం దాని గ్రామాలలో నివసిస్తుంది"– ఈ సిద్ధాంతం యాభై సంవత్సరాల క్రితం ఎంత నిజమో నేటికీ నిజం. మన జనాభాలో అత్యధికులు గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో నివసిస్తున్నారు. గ్రామీణ భారతదేశం యొక్క అన్ని రౌండ్ సామాజిక ఆర్థిక పరివర్తన, దేశం తన సామర్థ్యాన్ని గ్రహించి, దేశాల మధ్య తనకు అర్హమైన స్థానాన్ని పొందేందుకు తప్పనిసరి. అందువల్ల భారత ప్రభుత్వం గ్రామీణాభివృద్ధికి అధిక ప్రాధాన్యతనిస్తుంది మరియు తదనుగుణంగా గ్రామీణ ప్రాంతాల యొక్క స్థిరమైన సమగ్ర అభివృద్ధిని లక్ష్యంగా చేసుకుని అనేక కార్యక్రమాలను అమలు చేస్తోంది.

జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ ప్రత్యేక దృష్టితో రూపొందించబడింది మరియు ఒక వైపు గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ యొక్క పేదరిక వ్యతిరేక కార్యక్రమాలను నిర్వహించగల సామర్థ్యాన్ని కలిగి ఉంది మరియు జిల్లాలో పేదరిక నిర్మూలనకు

సంబంధించిన మొత్తం ప్రయత్నానికి వీటిని సమర్థవంతంగా అనుసంధానిస్తుంది.

మరో మాటలో చెప్పాలంటే, జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ ఉద్దేశించిన నిధుల సమర్థవంతమైన వినియోగాన్ని నిర్ధారించడానికి ప్రోగ్రామ్ అమలును చూస్తూనే ఉంటుంది, పేదరిక నిర్మూలన / నిర్మూలనకు అవసరమైన ప్రక్రియల గురించి పేదరిక నిరోధకం చాలా ఎక్కువ అవగాహనను పెంపొందించుకోవాలి.

అత్యంత ప్రభావవంతమైన ఫలితాల కోసం ప్రమేయం ఉన్న వివిధ ఏజెన్సీల మధ్య సినర్జీలను నిర్మించే సామర్థ్యాన్ని కూడా ఇది అభివృద్ధి చేయవలసి ఉంటుంది. కాబట్టి ఇది PRI లు లేదా లైన్ డిపార్ట్‌మెంట్‌ల డొమైన్‌లో చట్టబద్ధంగా ఉండే విధులను నిర్వహించడం కంటే విలక్షణమైన సామర్థ్యాలను అభివృద్ధి చేయడం అవసరం. జిల్లా పరిషత్‌తో సహా అన్ని ఇతర ఏజెన్సీల కంటే జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ పాత్ర భిన్నంగా ఉంటుంది.

జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ తప్పనిసరిగా మరింత ప్రొఫెషనల్‌గా ఉండాలి మరియు వివిధ ఇతర ఏజెన్సీలతో సమర్థవంతంగా పరస్పరం వ్యవహరించగలగాలి. జిల్లాలో పేదరిక నిర్మూలన ప్రయత్నానికి అవసరమైన మద్దతు మరియు వనరులను సేకరించే ఉద్దేశ్యంతో వారు లైన్ డిపార్ట్‌మెంట్‌లు, పంచాయతీ రాజ్ సంస్థలు బ్యాంకులు మరియు ఇతర ఆర్థిక సంస్థలు, ప్రభుత్వేతర సంస్థ మరియు సాంకేతిక సంస్థలతో సమన్వయం చేయాలని భావిస్తున్నారు.

జిల్లాలో పేదరికాన్ని తగ్గించడానికి ఇది వారి ప్రయత్నం మరియు సహకారం అవుతుంది. పేదరిక నిర్మూలన కోసం వివిధ ఏజన్సీల మధ్య సమన్వయం చేయడం మరియు ఒక కలయికను తీసుకురావడం వారి సామర్థ్యం.

జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ పంచాయతీరాజ్ సంస్థలతో సమర్థవంతంగా సమన్వయం చేసుకోవాలన్నారు. ఎటువంటి పరిస్థితుల్లోనూ వారు PRI ల విధులను నిర్వర్తించరు.

జిల్లాలో గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ యొక్క విభిన్న పేదరిక నిర్మూలన కార్యక్రమాల అమలును జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ పర్యవేక్షించాలని భావిస్తున్నారు. ఇది పంచాయతీరాజ్ మరియు ఇతర సంస్థలచే అమలు చేయబడే వాస్తవ అమలుతో అయోమయం చెందకూడదు.

జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ క్రమానుగతంగా నివేదికలు మరియు తరచుగా క్షేత్ర సందర్శనల ద్వారా అమలును నిశితంగా పర్యవేక్షిస్తుంది. కార్యక్రమాల అమలు నాణ్యత ఎక్కువగా ఉండేలా చూడడమే కాకుండా, అమలు ప్రక్రియను మెరుగుపరచడంలో అమలు చేసే ఏజెన్సీలను సులభతరం చేయడం పర్యటన ఉద్దేశం. ఉద్దేశించిన లబ్ధిదారులు వివిధ కార్యక్రమాల కింద ప్రయోజనాలను పొందుతున్నారో లేదో పర్యవేక్షించడం ఇందులో ఉంటుంది.

జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ జిల్లా పరిషత్‌కు, రాష్ట్ర మరియు కేంద్ర ప్రభుత్వానికి నిర్ణీత ఫార్మాట్లలో కాలానుగుణ నివేదికల ద్వారా కార్యక్రమాల అమలు పురోగతిని సక్రమంగా తెలియజేస్తుంది. ప్రత్యేక నివేదిక, పిలవబడినప్పుడు మరియు అందించబడుతుంది.

నిర్దిష్ట లక్ష్య సమూహాలకు (SC/ST, మహిళలు మరియు వికలాంగులకు) ప్రత్యేకంగా కేటాయించిన ప్రయోజనాలు వారికి చేరేలా పర్యవేక్షించడం మరియు నిర్ధారించడం జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ యొక్క విధి. వారు సూచించిన నిబంధనలను సాధించడానికి అవసరమైన అన్ని చర్యలను తీసుకుంటారు.

వివిధ పేదరిక నిర్మూలన కార్యక్రమాల అమలులో పారదర్శకతను పెంపొందించేందుకు జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ కృషి చేస్తుంది. ఈ దిశగా, వారు వివిధ కార్యక్రమాల వివరాలను మరియు వాటి అమలును కాలానుగుణంగా ప్రచురించాలి.

మంత్రిత్వ శాఖ యొక్క పేదరిక నిరోధక కార్యక్రమాలు కాకుండా జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థకు ఏదైనా కార్యక్రమాన్ని అప్పగించడం, అది భారత ప్రభుత్వంలోని మరే ఇతర మంత్రిత్వ శాఖ లేదా సంబంధిత రాష్ట్ర ప్రభుత్వం అయినా గ్రామీణాభివృద్ధి కార్యదర్శి ఆమోదంతో చేయాలి. భారత ప్రభుత్వ గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖతో సంప్రదించి అటువంటి అభ్యర్థనను పరిశీలించాల్సిన సంబంధిత రాష్ట్రం (లు). అటువంటి సందర్భాలలో, ప్రోగ్రామ్ యొక్క సరైన అమలు కోసం అవసరమైన సిబ్బంది కోసం తగిన ఏర్పాటు చేయబడిందని నిర్ధారించుకోవాలి.

19.4. జిల్లా రూరల్ డెవలప్‌మెంట్ ఏజెన్సీ యొక్క సంస్థాగత నిర్మాణం:

ప్రతి జిల్లాకు సొంత జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ ఉంటుంది. సాధారణంగా ఇది సొసైటీస్ రిజిస్ట్రేషన్ యాక్ట్ కింద రిజిస్టర్ చేయబడిన సొసైటీ అవుతుంది. జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థకు ప్రత్యేక గుర్తింపు లేని రాష్ట్రాలకు సంబంధించి, జిల్లా పరిషత్‌లో ప్రత్యేక గుర్తింపు మరియు ప్రత్యేక ఖాతాలను నిర్వహించే ప్రత్యేక సెల్‌ను సృష్టించాలి, తద్వారా ఖాతాలు విడిగా ఆడిట్ చేయగలవు. ఈ సెల్ నేరుగా చీఫ్ ఎగ్జిక్యూటివ్ ఆఫీసర్ ఆధ్వర్యంలో ఉండాలి లేదా ప్రత్యామ్నాయంగా ప్రాజెక్ట్ డైరెక్టర్‌గా ఉండటానికి అర్హతలు కలిగిన అధికారిగా ఉండాలి. జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ ఖాతాలను ఎట్టి పరిస్థితుల్లోనూ జిల్లా పరిషత్‌ల ఖాతాలతో విలీనం చేయకూడదు.

ప్రభావవంతంగా ఉండాలంటే, జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ తప్పనిసరిగా తగిన సిబ్బంది నిర్మాణంతో పాటు తగిన సిబ్బంది విధానాన్ని కలిగి ఉండాలి. మునుపటి అధ్యాయంలో జాబితా చేయబడిన జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ యొక్క పాత్ర మరియు విధులను దృష్టిలో ఉంచుకుని, జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ యొక్క సిబ్బంది నిర్మాణంలో పేదరిక నిర్మూలన, ప్రాజెక్ట్ ఫార్ములేషన్, సామాజిక సంస్థ మరియు సామర్థ్యం పెంపుదల, లింగ సమావేశాలు, ఇంజినీరింగ్ పర్యవేక్షణ కోసం ప్రణాళికలు ఉండాలి. మరియు నాణ్యత నియంత్రణ, ప్రాజెక్ట్ పర్యవేక్షణ, అకౌంటెన్సీ మరియు ఆడిట్ విధులు అలాగే మూల్యాంకనం మరియు ప్రభావ అధ్యయనాలు.

సూచనాత్మక సిబ్బంది నిర్మాణం అనుబంధంలో ఇవ్వబడింది మరియు క్రింద కూడా వివరించబడింది. ప్రభుత్వం ఒక్కో జిల్లాల పరిమాణం మరియు నిర్దిష్టతను దృష్టిలో ఉంచుకుని వాటి అవసరాలను చూసుకోవడానికి, ప్రాథమిక డిజైన్‌ను మార్చకుండానే, రాష్ట్రం నిర్మాణాన్ని తగిన విధంగా సవరించవచ్చు. అయితే, ఇది రాష్ట్రంలోని జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థకు అనుమతించబడే మొత్తం పరిపాలనా వ్యయాలకు కూడా లోబడి ఉంటుంది. మొత్తంగా నియమించబడిన సిబ్బందిని జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ సంబంధిత పనులకు అంకితం చేయాలి మరియు తరచూ బదిలీ చేయకూడదు.

1) ప్రాజెక్ట్ డైరెక్టర్:

ప్రతి జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి ఏజెన్సీకి ఒక ప్రాజెక్ట్ డైరెక్టర్ నేతృత్వం వహించాలి, అతను అదనపు జిల్లా మేజిస్ట్రేట్ హోదాలో ఉండాలి. ప్రాజెక్ట్ డైరెక్టర్ ఆల్ ఇండియా సర్వీసెస్‌లో సీనియర్ స్కేల్ అధికారి అయి ఉండాలి లేదా ఆల్ ఇండియా సర్వీసెస్‌కు నియామకం కోసం అర్హులైన స్టేట్ సర్వీస్‌కు చెందిన సీనియర్ అధికారి అయి ఉండాలి. జిల్లా / రాష్ట్ర పరిపాలనతో

పాటు భారత ప్రభుత్వంతో పరస్పర చర్యకు బాధ్యత వహించే జిల్లా ఏజెన్సీ మరియు గ్రామీణాభివృద్ధికి సంబంధించిన కార్యకలాపాలకు అతను మొత్తం బాధ్యత వహిస్తాడు. జిల్లా రూరల్ ఏజెన్సీ పనులకు ప్రత్యేకంగా పీడీ ఉండాలి.

ప్రతి జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ కింది విభాగాలను కలిగి ఉండాలి:

ఎ) స్వయం ఉపాధి విభాగం; బి) ఉమెన్స్ వింగ్;

సి) వేతన ఉపాధి విభాగం; డి) ఇంజనీరింగ్ వింగ్;

ఇ) అకౌంట్స్ వింగ్ ఎఫ్) పర్యవేక్షణ మరియు మూల్యాంకన విభాగం మరియు

జి) జనరల్ అడ్మినిస్ట్రేషన్ వింగ్

ఎ) స్వయం ఉపాధి విభాగం:

ఒక ప్రాజెక్ట్ అధికారి నేతృత్వంలో ఉంటుంది మరియు ప్రణాళిక, సామాజిక సమీకరణ, క్రెడిట్ మరియు సాంకేతిక రంగంలో APOలను కలిగి ఉండాలి. ఈ నాలుగు ఫంక్షన్‌లలో దేనికైనా ప్రాజెక్ట్ అధికారి ప్రత్యేకంగా బాధ్యత వహించవచ్చు. APO (ప్లానింగ్) కార్యాచరణ క్లస్టర్‌లు, జిల్లా / బ్లాక్ / విలేజ్ గ్రూప్ ప్లాన్‌లు, బ్లాక్ డెవలప్‌మెంట్ మరియు ప్లానింగ్ ఆఫీసర్ మరియు ఇతరులకు ప్రణాళిక తయారీలో మార్గనిర్దేశం చేస్తుంది, మార్కెటింగ్ మౌలిక సదుపాయాలతో సహా మౌలిక సదుపాయాల కోసం ప్రణాళికను అతను జిల్లా అధికారులు, బ్యాంకులతో సమన్వయం చేస్తాడు. అలాగే జిల్లాలోని ఇతర సంస్థలు. APO (సోషల్ మొబిలైజేషన్) సమూహ నిర్మాణం, సామర్థ్యం పెంపుదల, సమూహాల పర్యవేక్షణ, సమూహాల కోసం కార్యకలాపాల ఎంపిక, రివాల్వింగ్ నిధుల విడుదల మరియు సమన్వయాన్ని చూస్తుంది. APO (క్రెడిట్), వాణిజ్య బ్యాంకింగ్ రంగం నుండి ఉండాలి, బ్యాంకర్‌లు మరియు లబ్ధిదారులు / లబ్ధిదారుల సమూహాల మధ్య ఇంటర్‌ఫేస్, రుణాల చెల్లింపులు అలాగే రుణ రికవరీతో సహా క్రెడిట్‌కు సంబంధించిన అన్ని విషయాలలో బ్యాంకులతో సమన్వయం చేసుకుంటారు. APO (టెక్నాలజీ) టెక్నాలజీ అప్ గ్రేడేషన్ మరియు టెక్నాలజీ బదిలీకి సంబంధించిన సమస్యలను చూస్తుంది.

బి) జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ: స్వయం ఉపాధి కార్యక్రమాల క్రింద నిర్ధిష్ట కార్యకలాపాల కోసం ప్రాజెక్టులను రూపొందిస్తుంది. అటువంటి ప్రాజెక్టుల విజయవంతమైన అమలును పర్యవేక్షించడానికి తగిన నిపుణులను కలిగి ఉండటం అవసరం. మొత్తం కార్యక్రమ నిర్వహణలో భాగంగా, జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ కన్సల్టెన్సీ ప్రాతిపదికన బయటి నిపుణులను తీసుకోవచ్చు. సెక్రటరీ, ప్రతి రాష్ట్ర గ్రామీణాభివృద్ధి కన్సల్టెంట్‌ల ఎంపిక కోసం మార్గదర్శకాలను రూపొందించాలి, తద్వారా అటువంటి నిబంధనలను తప్పుగా ఉపయోగించకుండా మరియు నిరూపితమైన ఆచరణాత్మక నైపుణ్యం ఉన్న వారు మాత్రమే నిమగ్నమై ఉండేలా చూడాలి. ప్రాజెక్ట్ నిర్ధిష్ట ప్రాతిపదికన నిమగ్నమైన అటువంటి నిపుణులు ప్రాజెక్ట్ ఆఫీసర్, ప్రోగ్రామ్‌లు మొత్తం నియంత్రణ మరియు పర్యవేక్షణలో పనిచేస్తారు.

సి) మహిళా విభాగం:

పేదరిక నిర్మూలన కార్యక్రమాలన్నింటిలో మహిళలు తగిన శ్రద్ధ తీసుకునేలా, ప్రతి జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థలో మహిళా సెల్‌ను ఏర్పాటు చేయాలి. ఈ సెల్ స్త్రీలు & శిశు అభివృద్ధి, విద్య మరియు ఆరోగ్య శాఖల వంటి విభాగాలతో అవసరమైన సమన్వయాన్ని ఏర్పరుస్తుంది, పేదరిక నిర్మూలన కార్యక్రమాలలో మహిళలు తమ వాటాను పొందడమే కాకుండా ఇతర కార్యక్రమాల ప్రయోజనాలను కూడా పొందగలుగుతారు. మహిళా విభాగానికి అసిస్ట్ నేతృత్వం వహిస్తారు. ప్రాజెక్ట్

అధికారి, స్వయం ఉపాధి విభాగం యొక్క ప్రాజెక్ట్ అధికారి యొక్క మొత్తం సమన్వయంతో పని చేస్తారు.

డి) వేతన ఉపాధి విభాగం:

వేతన ఉపాధి కార్యక్రమాలలో జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ యొక్క కేంద్ర ఆందోళన సాంకేతిక విభాగం ద్వారా ప్రణాళిక, పర్యవేక్షణ మరియు అప్రమత్తతకు సంబంధించినది. జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ లైన్ డిపార్ట్‌మెంట్ / ఇంజనీర్‌లు లేదా పంచాయతీ రాజ్ సంస్థలు చేసే పనుల వాస్తవ అమలు మరియు అమలు గురించి పట్టించుకోకూడదు. అదే సమయంలో, వేతన ఉపాధి విభాగం యొక్క పరిమాణం, ఒక ప్రాజెక్ట్ అధికారి సహాయంతో ఒక చిన్న సిబ్బంది.

ఇ) వాటర్‌షెడ్ వింగ్:

IWDP/DPAP/DDP అమలులో ఉన్న అన్ని జిల్లాల్లో జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థలో వాటర్‌షెడ్ వింగ్ ఏర్పాటు చేయబడుతుంది. ఈ విభాగంలో ఒక ప్రాజెక్ట్ ఆఫీసర్ ఉండాలి, దీనికి కొంత మంది సిబ్బంది సహాయం చేస్తారు. ఈ సిబ్బంది PIA లు లేదా వాటర్‌షెడ్ కమిటీల రూపంలో ప్రోగ్రామ్ మద్దతు నుండి స్వతంత్రంగా ఉంటారు.

ఎఫ్) ఇంజినీరింగ్ వింగ్:

ప్రతి జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థకు సాంకేతిక విభాగం ఉండాలి, ఇది మెటీరియల్‌ల రూపకల్పన లేదా వినియోగంలో ఆవిష్కరణలకు, అలాగే లైన్ విభాగాలు లేదా PRI ల ఇంజనీరింగ్ సిబ్బందికి శిక్షణ ఇవ్వడానికి కూడా బాధ్యత వహించాలి. ఈ విభాగానికి ఒకరు లేదా ఇద్దరు అసిస్టెంట్ / జూనియర్ ఇంజనీర్‌ల సహాయంతో ఎగ్జిక్యూటివ్ ఇంజనీర్ ఉండాలి.

జి) ఖాతా విభాగం:

i) ఇది చేయని చోట, జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ ప్రస్తుతం ఉన్న ప్రభుత్వ ఖాతా వ్యవస్థ నుండి వాణిజ్య అకౌంటింగ్ వ్యవస్థలకు మారాలి. వారు బ్యాలెన్స్ షీట్‌తో పాటు వార్షిక నివేదికను ప్రచురించాలి. డెవలప్‌మెంట్ ఏజెన్సీ యొక్క ఖాతాల విభాగానికి సీనియర్ అకౌంట్స్ ఆఫీసర్ నాయకత్వం వహించాలి. డిప్యుటేషన్‌పై లేదా చార్టర్డ్ అకౌంటెంట్ సేవలను పొందడం ద్వారా. అకౌంటెంట్ల ద్వారా స్వయం ఉపాధి కార్యక్రమాలు మరియు వేతన ఉపాధి కార్యక్రమాలకు ఒక్కొక్కరికి అకౌంట్స్ ఆఫీసర్ మద్దతు ఇవ్వాలి. వాటర్‌షెడ్ ప్రోగ్రామ్‌లు (IWDP/DPAP/DDP) అమలులో ఉన్న చోట, అకౌంట్స్ ఆఫీసర్ యొక్క అదనపు పో మంజూరు చేయవచ్చు . ఇందిరా ఆవాస్ యోజన కోసం, ప్రోగ్రామ్ మరియు ఖాతాల పురోగతిని పర్యవేక్షించడానికి జిల్లా స్థాయిలో ఒక అకౌం టెంట్ అందుబాటులో ఉండాలి.

ii) అకౌంట్స్ ఆఫీసర్‌లలో ఒకరు అంతర్గత ఆడిట్ పాత్రను నిర్వహించాలి.

హెచ్) మానిటరింగ్ వింగ్:

ప్రాజెక్ట్ ఎకనామిస్ట్ నేతృత్వంలోని ప్రత్యేక పర్యవేక్షణ మరియు మూల్యాంకన విభాగం ఉండాలి మరియు నేరుగా ప్రాజెక్ట్ డైరెక్టర్ పర్యవేక్షణలో పని చేయాలి. అన్ని ప్రోగ్రామ్‌ల పురోగతిని పర్యవేక్షించడమే కాకుండా, ఈ విభాగం స్వతంత్రంగా మూల్యాంకనం / ప్రభావాన్ని కలిగి ఉండాలి, అధ్యయనాలు క్రమం తప్పకుండా సంస్థలు / నిపుణులను NGO లను చేర్చడం ద్వారా బయటకు తీసుకువెళతాయి. అటువంటి అధ్యయనాల ఖర్చు సంబంధిత ప్రోగ్రామ్ నిధుల నుండి పూరించబడుతుంది. ఈ విభాగం జిల్లాలోని పేదరికానికి సంబంధించిన సమస్యలను కూడా పర్యవేక్షించాలి.

జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ:

స్వయం ఉపాధి మరియు వేతన ఉపాధి కార్యక్రమం ద్వారా పేదరిక నిర్మూలన ప్రధాన లక్ష్యం. అన్ని ప్రోగ్రామ్‌లలో మహిళలకు 30 శాతం కవరేజీ అందుబాటులో ఉంది. 01-04-1980 నుండి DRDA అమలులోకి వచ్చింది. ఇది అమలు చేసే ఏజెన్సీ.

19.5. స్వయం ఉపాధి కార్యక్రమాలు: వేతన-ఉపాధి కార్యక్రమాలు

స్వర్ణ జయంతి గ్రామ స్వరోజ్‌గార్ యోజన (SGSY):

భారతదేశంలోని గ్రామీణ ప్రాంతాలలో ప్రభుత్వ కార్యక్రమాల ద్వారా అమలు చేయబడిన పేదరిక వ్యతిరేక కార్యక్రమాలలో పేదల స్వయం ఉపాధి కోసం కార్యక్రమం ఒక ముఖ్యమైన భాగం. SGSY యొక్క ప్రాథమిక లక్ష్యం బ్యాంకు క్రెడిట్ మరియు ప్రభుత్వ సబ్సిడీల మిశ్రమం ద్వారా ఆస్తులను సృష్టించడం ద్వారా అప్పటి ఆదాయాన్ని అందించడం ద్వారా సహాయం పొందిన పేద కుటుంబాలను దారిద్ర్యరేఖకు ఎగువకు తీసుకురావడం. ప్రతి ప్రాంతంలోని పేదల సామర్థ్యం మరియు సంభావ్యత ఆధారంగా గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో పెద్ద సంఖ్యలో సూక్ష్మ సంస్థలను స్థాపించడం ఈ కార్యక్రమం లక్ష్యం. ఈ కార్యక్రమంలో లబ్ధిదారులను స్వరోజ్‌గారీలు అంటారు. ఈ కార్యక్రమంలో మహిళలకు 30 శాతం రిజర్వేషన్లు ఉన్నాయి.

అగ్రికల్చరల్ టెక్నాలజీ మేనేజ్‌మెంట్ ఏజెన్సీ (ATMA):

ATMA అనేది జిల్లాలో స్థిరమైన వ్యవసాయ అభివృద్ధికి వ్యవసాయ కార్యకలాపాల్లో పాలుపంచుకున్న ముఖ్య వాటాదారుల యొక్క రిజిస్టర్డ్ సొసైటీ సేవ. పరిశోధన మరియు విస్తరణ కార్యకలాపాలను ఏకీకృతం చేయడానికి మరియు ప్రజా వ్యవసాయ సాంకేతిక వ్యవస్థ యొక్క రోజువారీ నిర్వహణను వికేంద్రీకరించడానికి ఇది కేంద్ర బిందువు. ఇది రిజిస్టర్డ్ సొసైటీ, ఇది ప్రాజెక్ట్ నిధులను స్వీకరించగలదు మరియు ఖర్చు చేయగలదు, కాంట్రాక్టులు మరియు ఒప్పందాలలోకి ప్రవేశించడం మరియు నిర్వహణ వ్యయాన్ని రికవరీ చేయడం ద్వారా రుసుములను వసూలు చేయడానికి ఉపయోగించే రివాల్వింగ్ ఖాతాలను నిర్వహించగలదు. ఈ ఏజెన్సీలో మహిళా వాటాదారులకు కూడా రిజర్వేషన్ ఉంది.

అన్నపూర్ణ:

జాతీయ వృద్ధాప్య పింఛను పథకం కింద వృద్ధాప్య పింఛను పొందేందుకు అర్హులైనప్పటికీ ప్రస్తుతం అందుకోలేని పేదరికంతో బాధపడుతున్న వృద్ధులకు ఆహార భద్రత కల్పించేందుకు ఈ ఏడాదిలో దీన్ని ప్రారంభించారు. ఈ పథకం కింద లబ్ధిదారులకు 10 కిలోలు అందజేస్తారు. ఆహార ధాన్యాలు (బియ్యం లేదా గోధుమలు) ఉచితంగా, ప్రతి నెల. 2000-2001 సంవత్సరంలో అన్నపూర్ణ పథకానికి రూ. 100 కోట్లు అందించారు.

నేషనల్ సోషల్ అసిస్టెన్స్ ప్రోగ్రామ్ (NASP):

ఇది ఆగస్ట్ 15, 1995 నుండి అమలులోకి వచ్చింది. ఇది భారత రాజ్యాంగంలోని ఆర్టికల్ 41 మరియు 42లోని ఆదేశిక సూత్రాల నెరవేర్పు దిశగా ఒక ముఖ్యమైన దశను సూచిస్తుంది. ఈ కార్యక్రమంలో జాతీయ వృద్ధాప్య పెన్షన్ పథకం (NOAPS), సహజ కుటుంబ ప్రయోజన పథకం (NFBS) మరియు జాతీయ ప్రసూతి ప్రయోజన పథకం (NMBS) అనే మూడు పథకాలు ఉన్నాయి. NSAP వృద్ధాప్య పింఛను రూపంలో వృద్ధాప్య నిరాశ్రయులకు నెలకు రూ. 75 ప్రయోజనాలను

అందిస్తుంది. ప్రాథమిక రొట్టె విజేత మరణించిన తర్వాత మరణించిన (పేద) కుటుంబానికి రూ. 10,000 మరియు పేద మహిళలకు ప్రసూతి ప్రయోజనంగా రూ. 500, మొదటి రెండు సజీవ జననాల వరకు.

మార్కె టింగ్:

వివిధ ప్రదర్శనలు, ఆడియో విజువల్ ఎయిడ్స్ మరియు సందర్శకులతో వ్యక్తిగత ఇంటరాక్షన్ ద్వారా మంత్రిత్వ శాఖ చేపట్టిన పునర్నిర్మాణ కార్యక్రమం మరియు కార్యక్రమాలను ప్రచారం చేయడానికి అవకాశాన్ని అందించడానికి భారత అంతర్జాతీయ వాణిజ్య ఉత్సవాలు మరియు ప్రాంతీయ ఉత్సవాల నిర్వహణకు మంత్రిత్వ శాఖ మద్దతు ఇస్తుంది. దేశవ్యాప్తంగా ఉన్న గ్రామీణ కళాకారులు తమ ఉత్పత్తులను ప్రదర్శించవచ్చు మరియు విక్రయించవచ్చు.

సమాచారం, విద్య మరియు కమ్యూనికేషన్ (IEC):

ఇది అవగాహన కల్పిం చడం, ప్రజలను సమీకరించడం మరియు న్యాయవాదం ద్వారా మరియు జ్ఞానం, నైపుణ్యాలు మరియు సాంకేతికతలను ప్రజలకు బదిలీ చేయడం ద్వారా అభివృద్ధిని భాగస్వామ్యం చేయడం. IEC రెండు ముఖ్యమైన పాత్రలను పోషిస్తుంది–ఇన్ఫర్మేటివ్ మరియు ఒప్పించేది మరియు అందువల్ల, కమ్యూనికేషన్ ప్లానింగ్ అనేది స్థిరమైన అభివృద్ధి కోసం ప్రణాళికలో అంతర్భాగం.

కమ్యూనిటీ బేస్డ్ ప్రో–పూర్ ఇనిషియేటివ్స్ ప్రోగ్రామ్‌లు:

పేదరిక నిర్మూలన కోసం సామాజిక సమీకరణ మరియు ప్రజల సాధికారతపై ఒత్తిడితో యునైటెడ్ నేషన్స్ డెవలప్‌మెంట్ ప్రోగ్రామ్ (UNDP) దీనికి సహాయం చేస్తుంది మరియు ఇది ప్రాంతం–ఆధారిత మరియు సమస్య–ఆధారిత విధానాలను మిళితం చేస్తుంది. AP లో గ్రామీణ పేదరిక నిర్మూలన కోసం సొసైటీ (SERP) ఈ కార్యక్రమాన్ని అమలు చేస్తోంది. అన్ని స్వయం సహాయక సంఘాలు గ్రామ మరియు మండల స్థాయిలో సమాఖ్యగా ఉన్నాయి మరియు సామాజిక, ఆర్థిక, చట్టపరమైన, విద్యా, రాజకీయ, ఆరోగ్యం మొదలైన సమస్యలను పరిష్కరించే అభివృద్ధి కార్యక్రమాల అమలు కోసం నోడల్ ఏజెన్సీలుగా రూపొందించబడ్డాయి.

శిక్షణ:

శిక్షణ, పరిశోధన మరియు అభివృద్ధి దగ్గరి సంబంధం ఉన్నందున, విధాన రూపకర్తలు మరియు ప్రోగ్రామ్ అమలు చేసేవారు ఇద్దరికీ నిరంతర విద్య తప్పనిసరి. దీన్ని సులభతరం చేయడానికి, జాతీయ గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ (NIRD) జాతీయ మరియు అంతర్జాతీయ స్థాయిలో శిక్షణా కార్యక్రమాలు, వర్క్‌షాప్‌లు మరియు సెమినార్‌లను నిర్వహిస్తోంది. ఈ ప్రోగ్రామ్‌లు మరింత అవసరం–ఆధారితంగా మరియు క్రమపద్ధతిలో దృష్టి కేంద్రీకరించబడ్డాయి, వివిధ వర్గాల కార్యకర్తల శిక్షణ అవసరాలను విశ్లేషిస్తాయి.

19.6. ముగింపు:

గ్రామీణ అభివృద్ధి కార్యక్రమాలను విజయవంతంగా అమలు చేయడంలో సమర్థవంతమైన ప్రోగ్రామ్ రూపకల్పన కీలకం అని మేము చెప్పగలం. కాబట్టి సమర్థవంతమైన డెలివరీ ఏజెన్సీ. పేదరిక నిర్మూలన కార్యక్రమాలలో ఏదీ స్పష్టమైన లక్ష్యంతో మరియు విధినిర్వహణతో అమలు చేస్తే తప్ప ప్రభావం చూపదు. ఇక్కడ జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ కీలక పాత్ర

పోషిస్తోంది. జిల్లా గ్రామీణాభివృద్ధి సంస్థ అమలు చేసే ఏజెన్సీలు కాదు, కానీ అమలు చేసే ఏజెన్సీలను పర్యవేక్షించడం ద్వారా అమలు నాణ్యతను పెంపొందించడంలో చాలా ప్రభావవంతంగా ఉంటుంది, కానీ వివిధ కార్యక్రమాల అమలును పర్యవేక్షించడం మరియు అవసరమైన వాటిని నిర్ధారించడం ద్వారా అమలు నాణ్యతను మెరుగుపరచడంలో చాలా ప్రభావవంతంగా ఉంటుంది. అనుసంధానాలు అందించబడ్డాయి. ఈ మేరకు జిల్లా రూరల్ డెవలప్‌మెంట్ ఏజెన్సీ ఒక సహాయక మరియు సహాయక సంస్థ మరియు అభివృద్ధి ప్రక్రియలో ఉత్ప్రేరకం వలె సమర్థవంతమైన పాత్రను పోషించాల్సిన అవసరం ఉంది.

19.7. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు:

1) పేదరిక వ్యతిరేక కార్యక్రమాలను నిర్వహించడం గురించి తెలుపగలరు?

2) జిల్లా స్థాయిలో పేదరిక నిర్మూలనకు అవసరమైన మద్దతు గురించి తెలుపండి?

3) పంచాయతీ రాజ్ సంస్థలు, బ్యాంకులు మరియు ఇతర ఆర్థిక సంస్థలు గురించి విశ్లేషించండి?

4) స్వయం ఉపాధి కార్యక్రమాలు వేతన-ఉపాధి కార్యక్రమాల గురించి వివరణ ఇవ్వండి?

5) కమ్యూనిటీ బేస్డ్ ప్రో-పూర్ ఇనిషియేటివ్స్ ప్రోగ్రామ్‌ల గురించి తెలుపండి?

19.8. ఆధార గ్రంథాలు:

1) Governmental Accounting Standards Board. (2002). Codification of Governmental Accounting and Financial Reporting Standards (Statement 34 Edition), as of June 30, 2002.

2) Chan, J. L. 2003. "Government Accounting: An Assessment of Theory Purposed Standards," Public Money and Management 13–20.

3) Hepworth, N. 2003. "Preconditions for Successful Implementation of Accrual Accounting in Central Government," Public Money and Management 37–44.

4) Sutcliffe, P. 2003. "The Standards Program of the IFAC Public Sector Committee," Public Money and Management

5) Wynne, A. 2011. Annual Financial Reporting by Governments – What is Africa's Best Practice. Harare: African Capacity Building Foundation.

6) Milan V. The Harmonization of Government Accounting and the Role of IPSAS, pp. 318, McGraw Hill.

7) Agrawal, Rajiki, Planning and Development in India, Classical Publications, New Delhi, 1999.

8) Banerjee, Nirmala and Joyanti Sen, The Swarnjayanti Gram Swarozagar Yojana: A Policy in Working, Sachetana, 2003.

Websites Referred:

1) www.DRDAgolaghat.org/programs/sgry/asp

2) www.DRDAgolaghat.org/programmes/sgsy/ruralhousing

3) www.Rural.nic.in

4) www.pbplanning.gov.in/pdf

5) www.swabhiman.org

6) www.GraminBharat.com

7) www.Bharatnirman.gov.in

8) www.nrega.nic.in

9) www.drdagoa.nic.in

10) www.wcdhry.co.in/ballika samridhi_yojana.html

11) www.ruralbazaar.nic.in

డా॥ నంబూరు బాబు.

పాఠం - 20

ప్రభుత్వేతర సంస్థలు (NGO)

20.0. లక్ష్యం:

ఈ పాఠ్య భాగము చదివిన తరువాత ఈ క్రింది అంశాలను తెలుసుకోగలరు.

- NGO యొక్క గ్రామీణ అభివృద్ధి గురించి
- NGO ల లక్షణాలు, రకాలు మరియు పనితీరును గురించి
- గ్రామీణ అభివృద్ధి కోసం పనిచేస్తున్న కొన్ని ముఖ్యమైన NGOల లక్ష్యాల గురించి
- నాన్-గవర్నమెంటల్ ఆర్గనైజేషన్ భావన గురించి
- సామాజిక రంగంలో కొత్త ప్రాజెక్టులు మరియు ఆవిష్కరణలను గురించి
- స్వచ్ఛంద రంగం సందర్భంలో పర్యవేక్షణ మరియు మూల్యాంకనాన్ని గురించి
- స్వచ్ఛంద రంగంలో కొన్ని విజయ గాథలు మరియు పరిమితులను గురించి తెలుసుకోగలరు.

పాఠ్య నిర్మాణ క్రమం:

20.1. పరిచయం

20.2. ప్రభుత్వేతర సంస్థల ఏర్పాటు (NGO)

20.3. NGO యొక్క లక్షణాలు

20.3.1. NGO స్కోప్

20.4. NGO ల రకాలు

20.5. ఆర్థిక వనరులు

20.6. గ్రామీణాభివృద్ధిలో NGO ల పాత్ర

20.7. భారతదేశంలో గ్రామీణాభివృద్ధిలో ముఖ్యమైన NGO లు

20.8. సారాంశం

20.9. కీలక పదాలు

20.10. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు

20.11. ఆధార గ్రంథాలు

20.1. పరిచయం:

"ప్రభుత్వేతర సంస్థ" లేదా NGO అనే పదం 1945లో వాడుకలోకి వచ్చింది, ఎందుకంటే UN తన చార్టర్‌లో ఇంటర్ గవర్నమెంటల్ స్పెషలైజ్డ్ ఏజెన్సీలకు మరియు అంతర్జాతీయ ప్రైవేట్ సంస్థలకు భాగస్వామ్య హక్కుల మధ్య తేడాను గుర్తించాల్సిన అవసరం ఉంది.

NGO లుగా ప్రసిద్ధి చెందిన ప్రభుత్వేతర సంస్థలు ప్రాథమికంగా సేవా మరియు అభివృద్ధి ఆధారిత సంస్థలు, నిర్దిష్ట సమస్యలు, పనులు లేదా వాణిజ్య స్వభావం గల విధులను పరిష్కరించడానికి ప్రభుత్వం రూపొందించినవి. అటువంటి సమూహాలు స్థానిక, జాతీయ లేదా అంతర్జాతీయ స్థాయిలో నిర్వహించబడవచ్చు. వారు ఈ సమస్యలను పరిష్కరించడానికి అంకితభావంతో ఉన్నారు మరియు సాధారణ ఆసక్తి ఉన్న వ్యక్తులచే నడపబడతారు. కార్యాచరణ నిర్వచనం కోసం, ప్రపంచ బ్యాంకు యొక్క NGO ఆలోచనను తీసుకోవచ్చు , ఇది NGO ని ప్రభుత్వం నుండి స్వతంత్ర సంస్థగా పరిగణిస్తుంది మరియు వాణిజ్య లక్ష్యాల కంటే మానవతావాద లేదా సహకారాన్ని కలిగి ఉంటుంది.

ప్రభుత్వేతర సంస్థలు (NGO లు) అభివృద్ధి రంగంలో మరింత ముఖ్యమైనవిగా మారుతున్నాయి. NGO లు అట్టడుగు స్థాయి, పౌర సమాజం మరియు రాష్ట్ర ప్రజల మధ్య చాలా ముఖ్యమైన లింక్. అవి సంస్థాగత రూపం, నిర్మాణం మరియు సంస్కృతి పరంగా మరియు అవి కవర్ చేసే సమస్యల పరంగా విభిన్నంగా ఉంటాయి. వారి ప్రమేయం ప్రభుత్వ కార్యక్రమాల అమలులో మాత్రమే కాకుండా ప్రజా విధానాల రూపకల్పన ప్రక్రియలో మరియు సామాజిక చట్టాల అమలులో కూడా కనిపిస్తుంది.

NGO: నిర్వచనం

యునైటెడ్ నేషన్స్ డిపార్ట్‌మెంట్ ఆఫ్ పబ్లిక్ ఇన్ఫర్మేషన్ (1980లో మురళీ వల్లభన్ TV చే ఉదహరించబడింది) ప్రభుత్వేతర సంస్థను ప్రభుత్వంలో భాగం కాని మరియు ప్రభుత్వాల మధ్య ఒప్పందం ఫలితంగా స్థాపించబడని సంస్థలుగా నిర్వచించింది.

NGO లు పరిశోధనా సంస్థలు, వృత్తిపరమైన సంఘాలు, ట్రేడ్ యూనియన్‌లు, వాణిజ్య సంఘాలు, యువజన సంస్థలు, మత సంస్థలు, సీనియర్ సిటిజన్స్ అసోసియేషన్‌లు, పర్యాటక సంస్థలు, ప్రైవేట్ ఫౌండేషన్‌లు, రాజకీయ పార్టీలు, జియోనిస్ట్ సంస్థలు, నిధులు లేదా అభివృద్ధి అంతర్జాతీయ మరియు స్వదేశీ మరియు ఏ ఇతర సంస్థ అయినా కావచ్చు.

ప్రభుత్వేతర స్వభావం విధులు:

ఇప్పుడు నిర్దిష్టంగా NGO ల పాత్రను చూద్దాం.

సహాయం అందించండి:

సహాయం అనేది ఏదైనా ఆర్థిక సహాయాన్ని లేదా ఆహారం, దుస్తులు మొదలైన ఇతర అవసరాలను సూచిస్తుంది. ఇది అత్యంత సహజమైన మద్దతు. ప్రభుత్వంతో పని చేయండి – సాధారణంగా, ప్రభుత్వం నేరుగా పరిష్కరించలేని నిర్దిష్ట లక్ష్యాలను సాధించడంలో సహాయపడే ఇతర సమూహాలకు ప్రభుత్వం మద్దతు ఇస్తుంది. అటువంటి సందర్భాలలో, సమూహం లేదా సంస్థ ప్రభుత్వం నుండి పన్ను మినహాయింపు లేదా నిధులు వంటి ప్రయోజనాలను పొందుతుంది.

న్యాయవాది హక్కులు:

అనేక సంస్థలు అందరికీ సమాన హక్కులను నిర్ధారించడానికి పని చేస్తాయి. సాధారణ ఉదాహరణలు స్త్రీల హక్కులు, LGBTQIA+ హక్కులు మరియు నల్లజాతీయుల సమాన ప్రాతినిధ్యం. శిక్షణ–బాధితులకు ద్రవ్య సహాయం అందించడం ఎల్లప్పుడూ అసాధ్యం. ఇది నిధుల కొరత లేదా ఇలాంటి సమస్యలను ఎదుర్కొంటున్న ఇతరులను పరిష్కరించ లేకపోవడం వల్ల కావచ్చు. అటువంటి సందర్భాలలో, సంస్థలు శిక్షణను అందిస్తాయి మరియు ప్రజలకు జీవనోపాధిని బోధిస్తాయి. ఇది వారు స్వతంత్రంగా ఉండటానికి మరియు వారి కుటుంబాలకు కూడా అందిస్తుంది.

అవగాహన – గ్లోబల్ వార్మింగ్ వంటి సమస్యల విషయంలో, ప్రభుత్వేతర సంస్థలు అవగాహనను వ్యాప్తి చేయడానికి తమ బాధ్యతను తీసుకుంటాయి. వారు వాస్తవాలను అందజేస్తారు మరియు సమస్య యొక్క తీవ్రతను ప్రజలు అర్థం చేసుకోవడానికి అధ్యయనాలు మరియు పరిశోధనలకు నిధులు సమకూరుస్తారు.

గార్నర్ మాస్ సపోర్ట్ – కొన్ని సమస్యలకు వీలైనంత ఎక్కువ మంది వ్యక్తుల దృష్టి అవసరం. ఉదాహరణకు, అబార్షన్ నిషేధం, యుద్ధం, దుర్వినియోగం మొదలైనవి. NGO లు అటువంటి సమస్యలకు అవసరమైన మద్దతు మరియు నిధులను సమీకరించగలవు.

20.2. ప్రభుత్వేతర సంస్థల ఏర్పాటు (NGO)

నాన్-గవర్న మెంటల్ ఆర్గనైజేషన్ (NGO) అనేది వ్యక్తులు లేదా వ్యక్తుల యొక్క సంఘంగా భావించబడుతుంది. ఖచ్చితమైన పేరు మరియు లక్ష్యం ఉన్న అటువంటి సంస్థ రిజిస్టర్ చేయబడినది లేదా నమోదు చేయనిది కావచ్చు. చట్టపరమైన పాత్రనమోదు (విలీనం) తర్వాత మాత్రమే పొందబడుతుంది. వర్తించే ఏదైనా చట్టాల క్రింద వ్యక్తుల సంఘం.

NGO కింది ఏవైనా భారతీయ చట్టాల క్రింద నమోదు చేయబడి ఉండవచ్చు:

1) Asa CharitableTrust

2) Asa సొసైటీ సొసైటీస్ రిజిస్ట్రేషన్ చట్టం ప్రకారం

3) కంపెనీల చట్టం, 1956లోని సెక్షన్ 25 ప్రకారం అసలైసెన్స్డ్ కంపెనీ, లాభం సంస్థలలో భారతదేశం.

(ఎ) ఉనికిలో ఉంది రాష్ట్రం నుండి స్వతంత్రంగా;

(బి) ట్రస్టీల బోర్డ్ లేదా మేనేజింగ్ కమిటీ / గవర్నింగ్ కౌన్సిల్ ద్వారా స్వయం-పాలనలో ఉంటాయి, సాధారణంగా విశ్వసనీయ సామర్థ్యంలో పనిచేసే వ్యక్తులను కలిగి ఉంటుంది.

(సి) ఇతరులకు ప్రయోజనం చేకూర్చడం, సాధారణంగా సంస్థ యొక్క సభ్యత్వం వెలుపల మరియు

(డి) వారి స్వంత సభ్యులకు ద్రవ్య అవశేషాలను పంపిణీ చేయకుండా నిషేధించబడినంత ఎక్కువ లాభాపేక్ష లేకుండా ఉంటాయి.

20.3. NGO యొక్క లక్షణాలు:

భోస్ (2003) ప్రకారం స్వచ్ఛంద, చట్టపరమైన స్థితి, లాభాపేక్షలేని, స్వతంత్ర, అనువైన, నిర్ణయం తీసుకోవడంలో శీఘ్రత, అధిక ప్రేరణ, పనిలో స్వేచ్ఛ, విధానంలో ఉత్ప్రేరకం మరియు వ్యక్తులు కేంద్రీకృతమై ఉండటం వంటివి NGO ల యొక్క ముఖ్యమైన లక్షణాలు.

ప్రభుత్వ సంస్థలతో పోలిస్తే ప్రజలతో కలిసి పనిచేసేటప్పుడు NGO లకు కొన్ని ప్రయోజనాలు ఉన్నాయి. అటువంటి ప్రయోజనాలలో యాక్షన్ ఓరియంటేషన్, కార్యకలాపాలలో వశ్యత, అభివృద్ధి దృష్టి, సాపేక్ష స్వాతంత్ర్యం, ఖర్చు ప్రభావం మరియు ముఖ్యంగా మానవ స్పర్శ మరియు అంకితభావంతో ఉంటాయి. ఆదిత్య మిశ్రా (2004) ప్రకారం, NGO ల ప్రధాన లక్ష్యాలు మరియు లక్ష్యాలు క్రింది వాటిని కలిగి ఉన్నాయి.

మహిళలు మరియు గ్రామీణ ప్రజలను సామాజికంగా, ఆర్థికంగా, రాజకీయంగా అభివృద్ధి చేయడం ద్వారా ఆదాయార్జన కార్యకలాపాలు, విద్యా కార్యక్రమాలు, అవగాహన శిబిరాలు మొదలైన గ్రామీణ ప్రాంతాలలో ముఖ్యంగా అణగారిన ప్రాంతాలలో నివసించే ప్రజల సాధారణ సామాజిక ఆర్థిక అభివృద్ధి, సాంస్కృతిక కార్యక్రమాలు, కళల క్రీడలలో చురుకుగా పాల్గొనేలా గ్రామీణ ప్రజలను ప్రోత్సహించడం మరియు విజ్ఞాన శాస్త్రం మత్స్యకారుల గిరిజనులు, గ్రామీణ మహిళలు వంటి సమాజంలోని ప్రత్యేక వర్గాల అభివృద్ధి నిరక్షరాస్యత రేటును తగ్గించడానికి మరియు మానవ వనరులను మెరుగుపరచడానికి అధికారిక విద్య, అనధికారిక విద్య మరియు వయోజన విద్యా కార్యక్రమాల వంటి విద్యా కార్యక్రమాలను అమలు చేయడం.

దేశం పర్యావరణాన్ని పరిరక్షించడం, వికలాంగులు, బుద్ధిమాంద్యులు మరియు అనాథలు వంటి అణగారిన వర్గాలకు పునరావాసం కల్పించడం. ఉత్పాదక అవకాశాల ద్వారా పేదరిక నిర్మూలన, ఉపాధి కల్పన కార్యకలాపాలు, నైపుణ్య ఆధారిత శిక్షణ అందించడం మరియు వ్యవసాయంలో నూతన సాంకేతికతను అందించడం శారీరక విద్యను అందించడం, పోటీలు నిర్వహించడం మరియు యువత చురుకుగా పాల్గొనేలా శిక్షణ ఇవ్వడం.

గ్రామీణాభివృద్ధిలో స్వయం ఉపాధి వెంచర్లు (పురుషులు మరియు స్త్రీలకు) మరియు నాయకత్వం / వ్యక్తిత్వ వికాస కార్యక్రమాలను నిర్వహించడం, గాంధేయ భావజాలం మరియు సాహిత్యాన్ని ప్రచారం చేయడం, అవగాహన కల్పించడం మరియు నిర్వీర్య కార్యక్రమాలు నిర్వహించడం స్వయం సహాయక బృందాల ఏర్పాటు మరియు SHG సభ్యులకు ఆర్థిక సహాయం అందించడం ఆర్థికంగా పరిశోధనలు మరియు సర్వేలు చేయడం, సామాజిక న్యాయం కోసం పని చేయడం మరియు న్యాయం అవసరమైన గ్రామీణ మరియు పట్టణ ప్రజలకు న్యాయ సలహాలు అందించడం, మాతా మరియు శిశు సంరక్షణ కార్యక్రమాలు మరియు విలువ ఆధారిత విద్యా సెషన్లను నిర్వహించడం, శిశు మరణాలు, మహిళల పోషకాహార లోపాన్ని తగ్గించడం గర్భం మరియు పిల్లల సమయం మరియు మురికివాడలలో ఆరోగ్యం, పరిశుభ్రత మరియు పారిశుద్ధ్యాన్ని మెరుగుపరచడం మరియు వినియోగదారుల ప్రయోజనాలను పరిరక్షించడం మరియు ప్రోత్సహించడం కోసం పనిచేయడం మరియు హౌసింగ్‌లో సహాయం చేయడం.

అందువలన లక్ష్యాలు మరియు లక్షణాలు:

ఎన్యూమరేట్ అనేది ప్రభుత్వేతర సంస్థలచే రూపొందించబడిన కార్యకలాపాలకు సంబంధించి సంభావిత అవగాహనను ఇస్తుంది మరియు ఊహించిన ప్రకారం, ఆచరణలో ఉన్న NGO లు ప్రకృతిలో బహుముఖంగా ఉంటాయి మరియు తరచుగా ఈ లక్ష్యాలలో కొన్నింటిని వారి ఎజెండాగా కవర్ చేస్తాయి. ఈ లక్ష్యాలకు సంబంధించి నిర్దిష్ట సంస్థలు కూడా సృష్టించబడతాయి. సహకార సంస్థల వంటి కొన్ని సంస్థలు ఈ లక్ష్యాలు మరియు లక్ష్యాలలో లేదా మరిన్నింటిలో విభిన్నంగా ఉండటం ద్వారా తమ పరిధికి రెక్కలను జోడిస్తాయి.

20.3.1. NGO స్కోప్:

స్వచ్ఛంద సంస్థలు (VO లు) మరియు NGO ల మధ్య వ్యత్యాసాన్ని చారిటీస్ ఎయిడ్ ఇండియా ఫౌండేషన్ (CAF యొక్క ధ్రువీకరించబడిన డేటాబేస్ 2000) విశ్లేషించింది. ఇది సాధారణ అపోహ ఏమిటంటే, ప్రభుత్వం 'స్వచ్ఛందంగా' ఏ విధమైన కార్యకలాపాలు చేయకూడదు. ఒక 'సాధారణ' ప్రభుత్వేతర రంగం మరియు VO లలోని సంస్థల మధ్య తేడాను

గుర్తించాల్సిన అవసరం ఉంది. పంచాయితీ రాజ్ సంస్థలు అన్నీ నాన్–ఆర్గనైజేషన్‌లు. సహకార సంఘాలు, కార్మిక సంఘాలు ప్రభుత్వపరమైనవి కానీ స్వచ్ఛందమైనవి కావు, ఈ అధ్యయనం ప్రభుత్వానికి వెలుపల లేదా దూరంగా ఉన్న సంస్థను చేర్చడానికి ఉద్దేశించబడింది. బాడీ కార్పొరేట్, ట్రస్ట్, సహకార సంస్థలు మరియు సారూప్య రూపాలు అధ్యయనం యొక్క ఫ్రేమ్‌వర్క్‌లో భాగం అవుతున్నా యి.

NGO లు సంక్షోభ నివారణ, సామాజిక మరియు ఆరోగ్య సేవలతో సహా అనేక రకాల విధులను నిర్వహిస్తాయి. అభివృద్ధి సహాయంతో, వారు నెరవేర్చే ప్రాంతాలు వారి పరిధిని నిర్వచించాయి. చాలా తక్కువ NGO లు ఒక లక్ష్యంతో పనిచేయడానికి రూపొందించబడ్డాయి మరియు తరచుగా అవి సాధారణ లేదా ప్రాథమిక లక్ష్యాన్ని అందించే ప్రాథమిక లక్ష్యం మరియు అనుబంధ లక్ష్యాలను కలిగి ఉంటాయి.

నిర్దిష్ట సమస్యలకు సంబంధించి న్యాయవాద మరియు అవగాహన విద్య మరియు పరిశోధన మానవ హక్కులు జంతు హక్కులు స్త్రీ మరియు శిశు సంక్షేమ సంఘం అభివృద్ధి, శిక్షణ ఆరోగ్య సేవలు, కౌన్సెలింగ్ మరియు సామాజిక ఆర్థిక అభివృద్ధి మరియు కెపాసిటీ బిల్డింగ్ రిహాబిలిటేషన్ ఎంటర్ ప్రెన్యూర్‌షిప్ డెవలప్‌మెంట్ మరియు ట్రైనింగ్ ఎన్విరాన్‌మెంట్ అల్ ప్రొటెక్షన్ మీడియా మరియు ఇన్‌ఫ్రాస్ట్రక్చర్ సంస్కృతి మరియు వినోదం భాగస్వామ్య ప్రజాస్వామ్యం మరియు ఇతర సామాజిక సేవలు.

NGO లు ప్రత్యేక హోదాలను కలిగి ఉంటాయి మరియు వాటి ప్రోగ్రామింగ్, అభ్యర్థనలు, నిధుల సేకరణ మరియు వృద్ధిని దృష్టిలో ఉంచుకుని ప్రత్యేకతలు లేదా ఆసక్తిని కలిగి ఉంటాయి. ఈ రంగంలో NGO లు కలిసినప్పుడు, విస్తృత ప్రదర్శన, కార్యాచరణ మరియు నైపుణ్యం ఉంటాయి. పరిమాణంలో వివిధ వ్యత్యాసాలను అన్వయించడం చాలా కీలకం. అదే అత్యవసర పరిస్థితుల్లో NGO లు పనిచేసేటప్పుడు, వాటి మధ్య పెద్ద కానీ తరచుగా సూక్ష్మమైన తేడాలు ఉంటాయి.

20.4. NGO ల రకాలు:

వరల్డ్ బ్యాంక్ టైపోలాజీ (1989) NGO లను ఆపరేషనల్ NGO లు మరియు అడ్వకేసీ NGO లుగా విభజిస్తుంది. అవి 'రిలీఫ్ ఓరియెంటెడ్' లేదా 'అభివృద్ధి సంస్థలు కావచ్చు. కార్యనిర్వాహక NGO లు కమ్యూనిటీ ఆధారితంగా, జాతీయ లేదా అంతర్జాతీయంగా ఉంటాయి. అయినప్పటికీ, ఇది ఈ వ్యత్యాసాలను దృఢమైనదిగా చూడదు మరియు చాలా NGO లు ఒక నిరంతరాయంగా పని చేస్తున్నాయని గుర్తిస్తుంది, దీనిలో చాలా అతివ్యాప్తి ఉంది.

అంతర్జాతీయ NGO లు [INGOs]

బిజినెస్ ఓరియెంటెడ్ లేదా బిగ్ ఇంటర్నేషనల్ NGO లు [BINGOs]

ఎన్విరాన్‌మెంటల్ NGO లు [ENGO లు]

ప్రభుత్వ NGO లు [GONGOs]

క్వాసి అటానమస్ NGOs [QUANGOs]

టెక్నికల్ సివిల్ అసిస్టెన్స్ NGO లు [TANGOs]

సివిల్ సొసైటీ ఆర్గనైజేషన్స్ [CSOs]

భారతదేశంలోని చట్టాలు అభివృద్ధిలో పనిచేస్తున్న సంస్థలను మూడు వర్గాలుగా వర్గీకరించినప్పటికీ, అవి. ఒక స్వచ్ఛంద ట్రస్ట్‌లు, సొసైటీలు మరియు సెక్షన్ 25 కంపెనీలు, ఈ వర్గీకరణలు చెల్లుబాటు అయ్యేవి మరియు ప్రభుత్వేతర సంస్థలు అందించే అనేక రకాల పరిమాణాలను అర్థం చేసుకోవడానికి అవసరం. రాజకీయ మరియు ఆర్థిక రూపురేఖలతో పాటు జనాభా మరియు భౌగోళిక పరిమితులు పర్యావరణాన్ని రూపొందిస్తున్నాయి, ఇక్కడ NGO లు తమకంటూ ఒక స్థలాన్ని కనుగొనడానికి ప్రయత్నిస్తున్నాయి. ఈ వాతావరణం వారి ఉనికి మరియు ప్రయత్నాలలో ప్రభుత్వేతర సంస్థల పరిధిని ఎక్కువగా ప్రభావితం చేస్తుంది.

20.5. ఆర్థిక వనరులు:

భారతీయ NGO లు తమ పని కోసం ఆర్థిక వనరులు కనుగొనడానికి మూడు ప్రాథమిక వనరులను కలిగి ఉన్నాయి.

1) నిధులు:

భారతదేశంలోని NGO లు చేసే పని పట్ల అనేక అంతర్జాతీయ దాతలు ఆసక్తి కలిగి ఉన్నారు. కొంతమంది భారతీయ సంస్థాగత దాతలు ఉన్నారు. అయితే అంతర్జాతీయ వ్యవస్థలో ప్రాప్యత చాలా సులభం కాదు. అంతర్జాతీయ దాతలు NGO లు లేదా ప్రభుత్వం, ద్వైపాక్షిక మరియు బహుపాక్షిక సంస్థలు కావచ్చు.

భారతదేశంలో ఇతర ప్రభుత్వ సంస్థలు: గ్రామీణాభివృద్ధి మంత్రిత్వ శాఖ, సిల్క్ బోర్డ్, CAPART, మొదలైనవి. ఇవి NGO లకు ఆర్థికసాయం అందిస్తాయి, అయితే వివిధ కారణాల వల్ల NGO లు వారితో పనిచేయడానికి ఇష్టపడరు.

2) ఫండ్ జనరేషన్:

ఉత్పత్తి కారకాల నుండి స్వీకరించబడిన డబ్బు ఈ కేటగిరీ క్రింద ఉంచబడుతుంది. ఇందులో భూమి నుండి వచ్చినవి (వ్యవసాయ మరియు పాడి పరిశ్రమలు NGO లకు ప్రత్యేకించి గ్రామీణ ధోరణి కలిగినవి) మరియు భవనాలు మరియు సౌకర్యాల వంటి ఆస్తులను కలిగి ఉంటాయి. కన్సల్టెన్సీ లేదా శిక్షణ మరియు వర్క్‌షాప్ రుసుము నుండి వచ్చే ఆదాయం కూడా ఈ వర్గంలోకి వస్తాయి. 'ఫండ్ డిపాజిట్లపై వడ్డీ లేదా వ్యాపారాల నుండి పెట్టుబడులపై రాబడి ఫండ్ ఉత్పత్తికి మరొక ఉదాహరణ.

3. నిధుల సేకరణ:

ఇది ప్రత్యేకమైన వర్గం, ఇక్కడ NGO ప్రజలకు విజ్ఞప్తి చేస్తుంది మరియు వ్యక్తులను మరియు సమూహాలను దాని కారణాన్ని సమర్థించమని ఒప్పిస్తుంది. ఇది మూడు పద్ధతులలో చాలా కష్టం. ఇది చాలా సైద్ధాంతిక సమస్యలను కూడా లేవనెత్తుతుంది, ఇది వాస్తవానికి తెలియని వారితో ప్రమేయానికి ప్రత్యామ్నాయ ప్రతివాదాలు కావచ్చు మరియు కొత్త నైపుణ్యాలు మరియు వైఖరుల కోసం పిలిచే బెదిరింపు విధానం.

20.6. గ్రామీణాభివృద్ధిలో NGO ల పాత్ర

గ్రామీణ భారతదేశంలో NGO ల పాత్ర: భారతదేశంలో నేడు NGO లు నిర్వహిస్తున్న పాత్రలు అనేకం. వారు న్యాయవాదులు, అధ్యాపకులు, ఉత్ప్రేరకాలు, మానిటర్‌లు, విజిల్ బ్లోయర్లు, మధ్యవర్తులు, కార్యకర్తలు, సమీకరణ దారులు

(పురుషులు మరియు వనరులు ఇద్దరూ), మానవ హక్కుల రక్షకులు, మనస్సాక్షిదారులు, యానిమేటర్‌లు మరియు సయోధ్య దారులు. భారతదేశంలో అనుకూలమైన వాతావరణంలో ఈ పాత్రలు ఎప్పుడూ పోషించబడవు అనే వాస్తవం గమనించదగినది. NGO లు, ప్రధానంగా న్యాయవాద పాత్రలు మరియు ప్రభుత్వ విధానాలను విమర్శించేవి, వారి పని వాతావరణంలో పరిమితులను కలిగి ఉంటాయి. కొన్నిసార్లు కో-ఆప్షన్ యొక్క యంత్రాంగం ద్వారా సంస్థలు నిశ్శబ్దం చేయబడిన సందర్భాలు ఉన్నాయి. స్వచ్ఛంద కార్మికులను ఆకర్షించడానికి ప్రోత్సాహకాలు మరియు అధికారాలతో ప్రభుత్వ సంస్థల్లో సహాయం మరియు గౌరవప్రదమైన స్థానాల్లో గ్రాంట్లు కేటాయింపులు ఉపయోగించబడుతున్నాయి. కో-ఆప్షన్ అధికారంలో ఉన్న వారి నుండి మాత్రమే కాకుండా, కొన్ని అరబ్ దేశాలలో జరిగినట్లుగా ప్రతిపక్షంతో సహా ఇతర రాజకీయ నటుల నుండి కూడా రావచ్చు. వారికి NGO లు రాజకీయ మద్దతు మరియు ప్రభావం కోసం ఉపయోగించగల సాధనాలు.

ఇప్పటికే ఉన్న అకడమిక్ మరియు డెవలప్‌మెంట్ స్టడీస్‌లో అన్ని అభివృద్ధి కార్యకలాపాలలో NGO లు మంచి సంభాషణకర్తల పాత్రను పోషిస్తున్నాయి. ఇటీవలి కాలంలో, గ్రామీణ ప్రాంతాలను అభివృద్ధి చేయడానికి గ్రాస్-రూట్ స్థాయి చొరవ మరియు స్వచ్ఛంద చర్యలకు ప్రతిస్పందించడం అవసరం. NGO లకు పెరుగుతున్న డిమాండ్‌లు సామాజిక ఆర్థిక సమస్యలకు సంబంధించిన ఇటీవలి పోకడలకు మరియు విద్యా మరియు విధాన-ఆధారిత పరిశోధనలో వాటి సంబంధిత అభివృద్ధి జోక్యాలకు ప్రతిస్పందనగా ఉన్నాయి.

శిశు సంరక్షణ, మహిళా అభివృద్ధి, పేదరిక వ్యతిరేక మరియు కనీస అవసరాల కార్యక్రమాల అమలులో NGO ల మారుతున్న పాత్రను అంగీకరించడం తక్షణ అవసరం. ప్రభుత్వ ప్రయత్నాలకు అనుబంధంగా NGO ల పాత్ర అంగీకరించబడినప్పటికీ, అభివృద్ధి ప్రక్రియ యొక్క ప్రధాన స్రవంతిలో నేరుగా తమను తాము ఎలా భాగస్వామ్యం చేసుకుంటుందనే దానిపై సాధారణ గందరగోళం మరియు అవగాహన లేకపోవడం ఇప్పటికీ ఉంది. చిన్న మరియు సన్నకారు రైతులు, వ్యవసాయ కార్మికులు, షెడ్యూల్డ్ కులాలు మరియు తెగలు, బందిపోటు కార్మికులు, గ్రామీణ చేతి వృత్తులవారు, గ్రామీణ మహిళలు వంటి అనేక ఇతర ఆర్థిక మరియు సామాజిక బలహీన వర్గాలు ఉన్నారని సమాజంలో వచ్చిన మార్పులను గుర్తించడానికి ఇది ఒక మలుపు. మొదలైన వాటిని కూడా అభివృద్ధి ప్రక్రియలో ప్రధాన స్రవంతిలోకి తీసుకురావాలి.

గ్రామీణ పునర్నిర్మాణంలో NGO ల పాత్ర:

భారతదేశం ప్రధానంగా వ్యవసాయ పునాదిని కలిగి ఉంది మరియు దాని జనాభాలో దాదాపు 70 శాతం మంది గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో నివసిస్తున్నారు. ఆచరణాత్మకంగా మానవ జీవితంలోని ప్రతి రంగంలో కొత్త టెక్నాలజీని ప్రవేశపెట్టిన తర్వాత ఆలోచనా విధానం మరియు అవగాహనలో కూడా మార్పు కనిపిస్తుంది, కానీ, గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో కూడా మనకు తగిన మార్పు అవసరమని చాలా స్పష్టంగా ఉంది. ఇటువంటి మార్పులు మెరుగైన జీవన ప్రమాణాన్ని మరియు మెరుగైన మొత్తం ఆర్థిక, సామాజిక మరియు సాంస్కృతిక వాతావరణాన్ని తీసుకువస్తాయి. ఇక్కడ గ్రామీణ ప్రజలు ఎదగడం, అధికారిక మరియు అనధికారిక వ్యవస్థ ద్వారా విద్యాభ్యాసం చేయడం మరియు భారతదేశంలోని మంచి పౌరులుగా ఉండగలరు గ్రామీణ పునర్నిర్మాణం అంటారు.

గ్రామీణ పునర్నిర్మాణంలో NGO లు పోషించాల్సిన ప్రధాన పాత్రను వివరించే ప్రయత్నం చేయబడింది మరియు

అవి క్రింది విధంగా సూచించబడ్డాయి:

గ్రామీణ పునర్నిర్మాణం మరియు అభివృద్ధి ప్రాజెక్టులకు సంబంధించిన వివిధ కార్యక్రమాలను అమలు చేయడంలో ప్రభుత్వ ప్రయత్నాలకు అనుబంధంగా, స్వచ్ఛంద సంస్థలు తమ స్థానిక వనరుల చొరవను సమీకరించాలని మరియు గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో స్వయం ఉపాధి కార్యకలాపాలను ప్రోత్సహించాలని, గ్రామీణ ప్రజలను సామాజిక చర్య కోసం సంఘటితం చేయడానికి మరియు వారికి అవగాహన కల్పించడానికి వారిని సమీకరించాలని భావిస్తున్నారు.

ప్రజలు మరియు ప్రభుత్వాల మధ్య మధ్యవర్తిగా వ్యవహరించడం ద్వారా స్థిరమైన సమాజం కోసం స్వీయ ఆధారితంగా నిర్మించడం, నిర్దిష్ట లక్ష్య ఉదాహరణ మహిళలు, పిల్లలు, ఎస్సీలు మరియు ఎస్టీలు, భూమిలేని వ్యవసాయ కార్మికులు మరియు అణగారిన ప్రజలకు సహాయం చేయడం.

డెలివరీ వ్యవస్థను సక్రియం చేయడంలో మరియు గ్రామీణ అభివృద్ధి కార్యక్రమాలను అమలు చేయడంలో ప్రభుత్వ కార్యక్రమాలకు మద్దతుదారుగా మరియు భాగస్వామిగా వ్యవహరించండి.

తగిన సాంకేతికతలను ప్రోత్సహించడం మరియు ప్రదర్శనలు నిర్వహించడం, ఎక్కడ మరియు ఎప్పుడు అవసరం. గ్రామీణ వర్గాలలో ఆత్మవిశ్వాసం, స్వయం సహాయం మరియు నిర్ణయాధికారాన్ని పెంపొందించడం.

సామాజిక చట్టాలను సక్రియం చేయడం వరకట్నం, కనీస వేతనాలు, బాల మరియు బంధిత కార్మికుల నిర్మూలన, మరియు ఆడ శిశు హత్యల నిర్మూలన మరియు AIDS వంటి చట్టాలు పరివర్తన, శంకుస్థాపన మరియు పేదల జీవన ప్రమాణాల మెరుగుదల మరియు సంక్షేమం. వారు అభివృద్ధి, విద్య, శిక్షణ, ప్రొఫెషనలైజేషన్ మొదలైనవాటికి ఫెసిలిటేటర్‌గా వ్యవహరించాలి.

అవసరమైన సమాచారాన్ని ముఖ్యంగా ఆధునిక వ్యవసాయ సాంకేతికతకు సంబంధించిన సమాచారం అలాగే పర్యావరణ అనుకూల పారిశ్రామిక కార్యకలాపాలను ప్రోత్సహించడానికి తగిన సాంకేతికతను వ్యాప్తి చేయడం.

గ్రామీణ ఆరోగ్యం, పారిశుధ్యం, జనాభా నియంత్రణ కుటుంబ నియంత్రణ కార్యకలాపాలను ప్రోత్సహించడం. NGO ల పాత్ర అనేది సమాజంలోని సంబంధిత యూనిట్‌లో ఒక వ్యక్తి లేదా సంస్థ ద్వారా నిర్వహించబడే వాస్తవ పనితీరు. గ్రామీణ పునర్నిర్మాణం మరియు అభివృద్ధికి సంబంధించిన అన్ని అంశాలలో NGO లు కీలక పాత్ర పోషిస్తాయని భావిస్తున్నారు. భారతదేశం వివిధ భాషలతో, మతాలు, కులాలు, ఆచారాలు, సంప్రదాయాలు మరియు మరెన్నో విభిన్న సంస్కృతుల దేశం కాబట్టి, వివిధ రాష్ట్రాలలోని వివిధ సమాజాల యొక్క వివిధ వర్గాలలో, సామాజిక-సాంస్కృతిక అంశాల పరంగా అభివృద్ధి యొక్క ప్రాథమిక అంశాలు ఉంటే గణనీయమైన విజయం సాధ్యం కాదు. దేశ ప్రజల నిజమైన అభివృద్ధిని విస్మరించారు.

20.7. భారతదేశంలో గ్రామీణాభివృద్ధిలో ముఖ్యమైన NGO లు:

భారతదేశంలోని NGO ల మొదటి దశ

ప్రాచీన కాలం నుండి, భారతీయ సంస్కృతిలో సామాజిక సేవ అంతర్భాగంగా ఉంది. స్వాతంత్ర్యం వచ్చిన వెంటనే, భారతదేశంలో అనేక NGO లు ఉద్భవించాయి. మహాత్మా గాంధీ భారత జాతీయ కాంగ్రెస్‌ను రద్దు చేసి లోక్ సేవా సంఘ్ (పబ్లిక్ సర్వీస్ ఆర్గనైజేషన్) గా మార్చాలని కూడా విజ్ఞప్తి చేశారు. అతని అభ్యర్థన తిరస్కరించబడినప్పటికీ, మహాత్మా గాంధీ

అనుచరులు దేశంలోని వివిధ సామాజిక మరియు ఆర్థిక సమస్యలపై పని చేయడానికి అనేక స్వచ్ఛంద సంస్థలను ప్రారంభించారు. ఇది భారతదేశంలోని NGO ల మొదటి దశ.

1960వ సంవత్సరంలో రెండవ దశ NGO అభివృద్ధి ప్రారంభమైంది, గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో అభివృద్ధిని పూర్తి చేయడానికి కేవలం ప్రభుత్వ కార్యక్రమాలు సరిపోవని భావించారు. గ్రాస్ రూట్ లెవల్స్‌లో పనిచేయడం అనే పాత్రతో అనేక గ్రూపులు ఏర్పడ్డాయి. అంతేకాకుండా, అనుకూలమైన రాష్ట్ర విధానాలు ఆ సమయంలో NGO ల ఏర్పాటు మరియు వాటి పాత్రలను తీవ్రంగా ప్రభావితం చేశాయి. సంవత్సరాలుగా, భారతదేశ గ్రామీణాభివృద్ధిలో NGO ల పాత్ర పెరిగింది. ప్రస్తుతం కూడా, వివిధ ప్రణాళికల ద్వారా ప్రభుత్వ విధానాలలో మార్పుతో వారి పాత్రగణనీయంగా మారుతుంది.

గ్రామీణాభివృద్ధి అనేది ఒక సాధారణ పనిగా అనిపించినా, వాస్తవానికి అది కాదు. స్వాతంత్ర్యానంతర కాలంలో వివిధ పంచవర్ష ప్రణాళికల ద్వారా అనేక గ్రామీణాభివృద్ధి కార్యక్రమాలు జరిగాయి. ప్రభుత్వ విధానాలు మరియు కార్యక్రమాల ద్వారా పేదరిక నిర్మూలన, ఉపాధి కల్పన, ఆదాయాన్ని సంపాదించడానికి మరిన్ని అవకాశాలు మరియు మౌలిక సదుపాయాలు ఉద్ఘాటించబడ్డాయి. దీనితో పాటు, ప్రజాస్వామ్యాన్ని అట్టడుగు స్థాయిలో బలోపేతం చేయడానికి ప్రభుత్వం పంచాయతీ రాజ్ సంస్థలను కూడా ప్రారంభించింది. అయితే ఎన్ని ప్రయత్నాలు చేసినప్పటికీ గ్రామీణ పేదరికం, నిరుద్యోగిత రేటు, తక్కువ ఉత్పత్తి ఇప్పటికీ ఉంది. జీవనోపాధి భద్రత, పారిశుద్ధ్య సమస్య, విద్య, వైద్య సదుపాయాలు, రోడ్లు మొదలైన మౌలిక సదుపాయాల కోసం ఇప్పటికీ పోరాటం కొనసాగుతోంది. ఇప్పటికీ పట్టణ మరియు గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో అందుబాటులో ఉన్న మౌలిక సదుపాయాల పరంగా చాలా అంతరం ఉంది. ప్రాథమిక గ్రామీణాభివృద్ధిలో ఉపాధి, సరైన నీటి సరఫరా మరియు ఇతర మౌలిక సదుపాయాలతో పాటు ఇవన్నీ ఉండాలి.

20.8. సారాంశం:

వేగవంతమైన ఆర్థికాభివృద్ధి పేద ప్రజల అంచనాలను పెంచింది. AISO ప్రజలలో తమ వాటాపై పెరుగుతున్న అవగాహన మరియు వనరుల లభ్యత పెరగడంతో పేద మరియు అణగారిన వర్గాల సమస్యలను పరిష్కరించడానికి కేంద్రమరియు రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు తీవ్రంగా ప్రయత్నిస్తున్నాయి. అయితే ప్రభుత్వ సంస్థాగత ఏర్పాటు మరియు వనరులు పరిస్థితిని నిర్వహించడంలో ప్రతిబంధకాలుగా మారాయి. NGO లు అందులో ముఖ్యమైన పాత్ర పోషించారు మరియు గ్రామీణాభివృద్ధిలో వారి సహకారం నమ్మదగినది. వారు సాంకేతిక అంతరం, అవగాహనానంతరం, సృష్టించడంతో పాటు గ్రామీణ శ్రేయస్సులో గణనీయమైన మార్పులను తీసుకువచ్చారు. ఉపాధి, జీవన నాణ్యతను మెరుగుపరచడం, నిర్దిష్ట వ్యవసాయ సాంకేతిక పరిజ్ఞానాలను బదిలీ చేయడం అవసరం. వారు సమర్పించిన గ్రామీణాభివృద్ధి ఆధారిత ప్రాజెక్టులలో కూడా ప్రభుత్వం నిధులు సమకూర్చింది. ఆర్థిక ప్రపంచీకరణ మరియు సరళీకరణతో, జాతీయ మరియు అంతర్భాగంలో NGO వ్యవసాయం మరియు అణగారిన సమాజం మరియు వారి పెరుగుతున్న అంచనాల యొక్క మారుతున్న దృష్టాంతంలో సవాళ్లను ఎదుర్కోవటానికి స్థాయి మరింత ముఖ్యమైనది.

20.9. కీలక పదాలు:

సాధికారత: 'సాధికారత' అనే పదం 'అభివృద్ధి జోక్యాల ప్రక్రియలో NGO లకు అధికారం లేదా అధికారాన్ని ఇవ్వడానికి' సూచిస్తుంది.

NGOలు: పేదల అభ్యున్నతి కోసం పనిచేస్తున్న ప్రభుత్వేతర సంస్థలు. ఇవి ట్రస్ట్‌లు, సొసైటీలు లేదా 'ప్రైవేట్ లిమిటెడ్ లాభాపేక్ష లేని సంస్థగా నమోదు చేయబడిన లాభాపేక్షలేని సంస్థలు.

ప్రదాన్‌ప్రదన్: ప్రొఫెషనల్ అసిస్టెన్స్ ఫర్ డెవలప్‌మెంట్ యాక్షన్ అనేది భారతదేశంలోని ఒక NGO, ఇది అనేక రాష్ట్రాల్లో వివిధ కార్యకలాపాలను నిర్వహిస్తోంది. PRADAN అనేది 1983వ సంవత్సరంలో అనేక విశ్వవిద్యాలయ విద్య గ్రామీణాభివృద్ధి అభ్యాసకులు మరియు ఫోర్డ్ ఫౌండేషన్ యొక్క ఢిల్లీ కార్యాలయం, అంతర్జాతీయ NGO యొక్క కృషి ద్వారా స్థాపించబడింది.

20.10. మాదిరి పరీక్ష ప్రశ్నలు:

1) NGO ల లక్షణాలు, రకాలు మరియు పనితీరును గురించి వివరించండి?

2) గ్రామీణ అభివృద్ధి కోసం పనిచేస్తున్న కొన్ని ముఖ్యమైన NGOల లక్ష్యాల గురించి విశ్లేషించండి?

3) నాన్-గవర్నమెంటల్ ఆర్గనైజేషన్ భావన గురించి తెలుపండి?

4) సామాజిక రంగంలో కొత్త ప్రాజెక్టులు మరియు ఆవిష్కరణలను గూర్చి వివరణ ఇవ్వండి?

5) స్వచ్ఛంద రంగంలో కొన్ని విజయ గాథలు మరియు పరిమితులను గురించి తెలుపండి?

20.11. ఆధార గ్రంథాలు:

1) Asian NGO. 1988. NGOs and International Development Cooperation.

2) Manila: Lok Nitr. Bhatnagar, Bhuvan. 1991. Non-Governmental Organization and World Bank Supported projects in Asian: Lessons Learnt. Development Papers Series No. 2.

3) Washigton. Chandra Puran. 2005. NGO's in India, Role, Guidelines and Performance Appraisal. New Delhi: Akansha Publishing House. Development Alternatives. 1987.

4) The challenges for NGOs. Special Supplement of World Development, Vol. 15, Autumn.

5) Goel S. L., Kumar R. 2004. Administration and Management of NGOs, New Delhi.

6) Deep& Deep Publications Pvt. Ltd. Lyal S. Sunga. 2005. NGO Involvement in International Human Rights Laws and NGOs. Cambridge: UN Press.

7) Pruthi R. K. 2006. NGO's in the New Millennium. Delhi: SAAD Publication, Rhetoric. 1989. Institute for Development Policy and Management (Mimeo).

8) Manchester: University of Manchester. Singh Ravi Shankar Kumar. 2003.

9) Role of NGOs in Developing Countries. New Delhi: Deep and Deep Publication (P) Ltd.

10) White S. C. and Pettit J. 2004. Participatory Approaclzes and Measurement of Wellbeing. UK: University of Bath.

డా॥ నంబూరు బాబు.

M.A. ECONOMICS :: 3rd SEMESTER :: PAPER-V(B)

306EC21-RURAL DEVELOPMENT

మాదిరి ప్రశ్నాపత్రం

సమయం: 3 గంటలు **మార్కులు: 70**

ఈ క్రింది ప్రశ్నలలో ఐదింటికి సమాధానాలు రాయండి. అన్నింటికి మార్కులు సమానం.

1. Discuss the meaning, objectives and elements of Rural development?
   గ్రామీణాభివృద్ధి అనగానేమి? ప్రమేయాలను మరియు గ్రామీణాభివృద్ధి మూలాలు అనగానేమి?
2. Write a brief note on Gandhian Approach?
   గాంధీయన్ విధానంపై సంక్షిప్తంగా వివరించండి?
3. What are the functions of community development approach? and its importants?
   సమాజ అభివృద్ధి విధానం యొక్క విధులను మరియు దాని యొక్క ప్రాధాన్యతను వివరించండి?
4. Explain the share of agriculture in the national income?
   జాతీయాదాయంలో వ్యవసాయ రంగం యొక్క పాత్రను వివరించండి?
5. Write a brief note on Green revolution?
   హరిత విప్లవం గురించి సంక్షిప్తంగా వివరించండి?
6. Discuss the objectives and achievements of Public distribution system?
   ప్రజా పంపిణీ వ్యవస్థ యొక్క ప్రమేయాలను మరియు విజయాలను చర్చించండి?
7. What are the functions of SHG's? Critically examine the performance of SHG's in India?
   భారతదేశంలో స్వయం సహాయక సంఘాల విధులను విమర్శనాత్మకంగా వివరించండి?
8. Discuss the rural development programmes in Andhra Pradesh?
   ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో గ్రామీణాభివృద్ధి పథకాలను వివరించండి?
9. Examine the need for DRDA and Role of DRDA in Rural development in Andhra Pradesh?
   గ్రామీణాభివృద్ధిలో DRDA యొక్క ఆవశ్యకతను పరిశీలించండి?ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో DRDA యొక్క పాత్రను వివరించండి?
10. Write a brief note in Non-Governmental organization (N.G.O.)?
    ప్రభుత్వేతర సంస్థ (N.G.O.) పై సంక్షిప్తంగా వివరించండి?